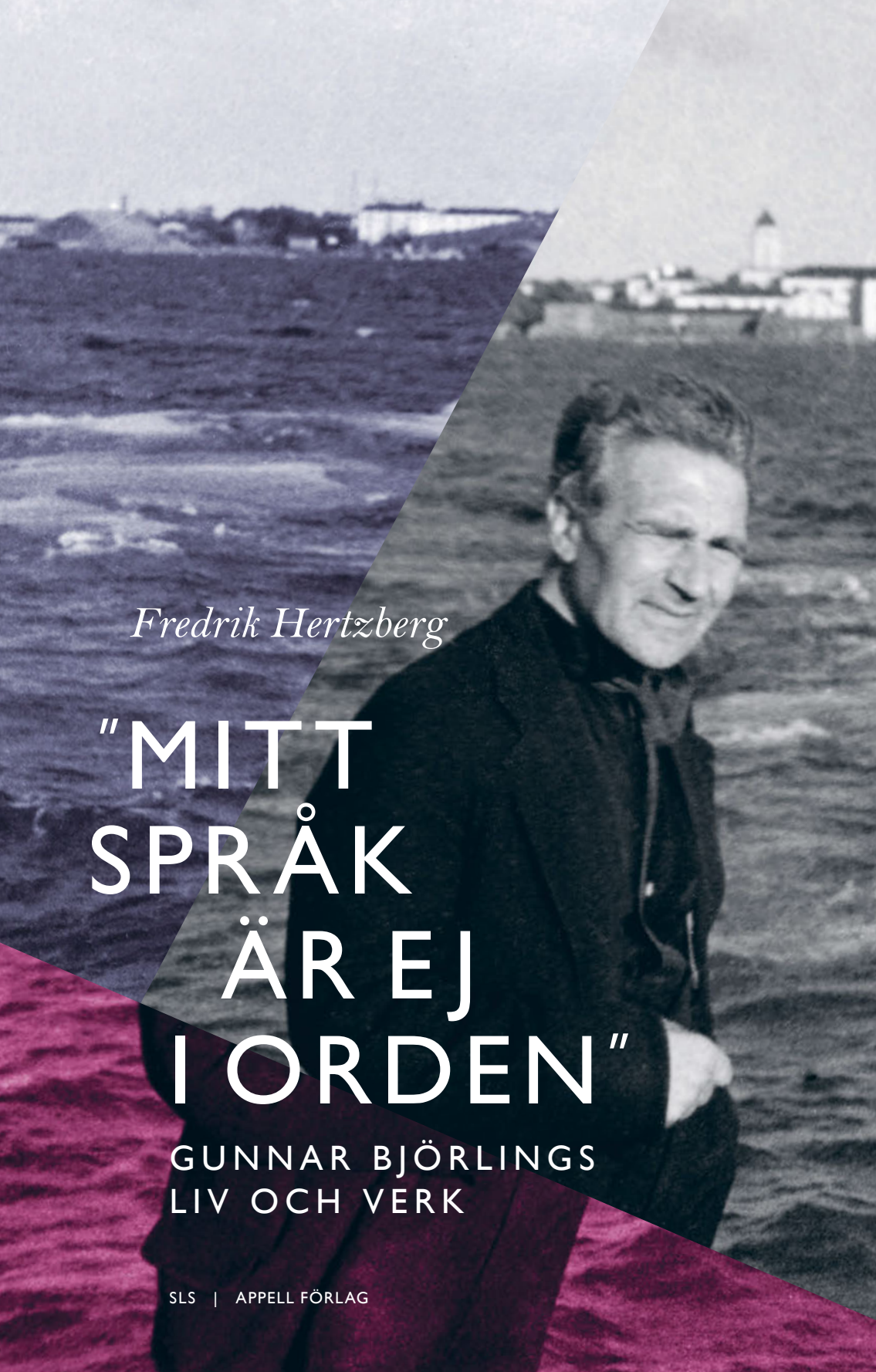

Fredrik Hertzberg

"MITT
SPRÅK
ÄR EJ
I ORDEN"

GUNNAR BJÖRLINGS
LIV OCH VERK

SLS | APPELL FÖRLAG

”Mitt språk är ej i orden”

Fredrik Hertzberg

”Mitt språk är ej i orden”

Gunnar Björlings liv och verk

Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors
Appell Förlag, Stockholm

2018

Denna bok är nummer 820 i serien Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland och utges gemensamt av Svenska litteratursällskapet i Finland och Appell Förlag.

Boken utges med stöd av Ingrid, Margit och Henrik Höijers donationsfond II inom Svenska litteratursällskapet i Finland.

© Författaren och Svenska litteratursällskapet i Finland 2018

Detta verk är licensierat under Creative Commons

Erkännande-Ickekommersiell-IngaBearbetningar 4.0 Internationell
(CC BY-NC-ND 4.0).

Omslag och grafisk formgivning: Antti Pokela

Ombrytning: Christina Lax, Oy Graaf Ab

Omslagsbild: Gunnar Björling i Brunnsparken, foto: Ebbe Linde (SLSA 1063 Oscar och Heidi Parlands arkiv), Svenska litteratursällskapet i Finland

Typsnitt: Minion Pro/Bell MT

ISBN 978-951-583-423-2 (tryckt utgåva, Finland) www.sls.fi

ISBN 978-91-984063-4-4 (tryckt utgåva, Sverige) www.appellforlag.se

ISSN 0039-6842 (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland)

ISBN 978-951-583-464-5 (epub), <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-978-951-583-464-5>

ISBN 978-951-583-465-2 (pdf), <http://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-978-951-583-465-2>

UDK 929

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Innehåll

Förord	7
Inledning	11
I DEN UNGE GUNNAR BJÖRLING 1887–1922	17
Björlings släktbakgrund	19
Viborg	34
I Finska kadettkåren	50
Fortsatt skolgång och intellektuell utveckling	59
Aktivisten Björling	69
Studenten Björling	80
Litterära förebilder	91
Homosexualitet på Björlings tid	98
Jaakko Päivärinta, vän och bror	103
Melankoli, dikt, Bergson och Guyau	110
Studier, examen och flyttning	116
Björling och hans elevkrets	127
Inbördeskriget 1918 och tiden vid pressbyrån	144
Bröderna Enckell och en viss Erik Adlercreutz	155
Björling och modernisterna: Edith Södergran, Hagar Olsson och <i>Ultra</i>	169
II SKAPANDE ÅR 1922–1945	181
Björlings debut <i>Vilande dag</i>	183
<i>Korset och löftet</i> , Björling och modernismen	201
Intensivt skapande och KFUM	220
Diktonius, dada och jazz	232
Henry Parland	243
<i>Quosego</i>	248
Krogliv och konflikt med Parland	263
Svenska modernister besöker Finland	277
Motvind efter <i>Kiri-ra!</i>	290
Växelryttaren	299
<i>Solgrönt</i>	311
Rabbe Enckell distanserar sig	321
Svenska författare på besök och konstnärskolonin i Kuokkala	333
Arne, lycklig och olycklig kärlek	346
Björling under kriget	357
Efter bombardemanget	372

III ÅREN EFTER KRIGET 1945-1950	385
Från profet till poet	387
Första resan till Sverige	398
Oja, vän och tjuv	406
Björling får pris och fyller sextio	411
Vidgad krets i Sverige och Finland	419
Björlingsamfundet och Bengt Holmqvist	424
IV BJÖRLINGS SISTA DECENNIUM 1950-1960	427
Polemik med Atos Wirtanen	429
Resor, turnéer och urval	437
Brodern Torstens död och Björlings sista diktsamlingar	457
Nya författarvänner, turné i Sverige och <i>En livslivets diktare</i>	467
Björling får pris och fyller sjuttio	474
Tonsättningar och illustrationer	478
Bo Carpelan disputerar	482
Björlings sista dagar	487
Björlings eftermäle	495
Noter	504
Källor och litteratur	538
Bildkällor	553
Personregister	554

Förord

En bok skulle kunna skrivas om arbetet med denna bok, alltifrån kontakten med Nikus Nordling i Sverige, som samlat material om Björlings släkt, till strapatserna att försöka nå släktingar till Björlings gamla vänner i Finland och Sverige. Oväntat nytt material har också dykt upp under arbetets gång. Det gäller framför allt Björlingbrev jag haft glädjen att motta av Anneli och Stefan Tallqvist, Carolus Enckell, Kristofer Enckell, Mikael Enckell, Christina Mattsson och Michael Söderlundh, Åke Sandahl och av Maria och Mathias Runeberg.

Den viktigaste materialsamlingen, Gunnar Björlings samling, finns i handskriftssamlingen vid Åbo Akademis bibliotek. Den omfattar 90 mappar, varav 22 innehåller brev, totalt 3 380 stycken. Jag vill tacka biblioteksamanuensen Martin Ellfolk för genomgående snabb och kunnig hjälp. Också i Historiska och litteraturhistoriska samlingen vid Svenska litteratursällskapet finns ett stort antal Björlingbrev, t.ex. breven till Henry Parland, Rabbe och Olof Enckell. Jag vill tacka förste arkivarie Nelly Laitinen och övrig arkivpersonal för assistans under åren.

Ett tack också till personalen vid handskriftsavdelningen vid Kungliga biblioteket i Stockholm och motsvarande personal vid universitetsbiblioteken i Uppsala, Göteborg och Lund. Dessa institutioner innehåller ett stort antal Björlingbrev. Vidare vill jag tacka forskaren Pertti Hakala för kunnig assistans med att forcera samlingarna vid Riksarkivet i Helsingfors.

Även andra har hjälpt till med att hitta material. Andrew Eriksson,

bokhandlare vid Runebergs antikvariat i Helsingfors, bistod med att hitta böcker och förmedlade kontakten till konstmecenaten Rolando Pieraccini, som i sin ägo hade originalmanuskripten till *Vilande dag* och *Solgrönt*. Eftersom så gott som alla Björlings egna manuskript förstördes i bombardemanget 1944, har det varit synnerligen värdefullt att få ta del av dessa tidiga manuskript. De finns numera vid Nationalmuseum i Helsingfors.

Stort värde sätter jag på samtalen med Emelie Enckell, Mikael Enckell och Kristin Olsoni, liksom på intervjuerna med Jörn Donner, Kristofer Enckell, Christer Kihlman, Robert Lagus, Herman och Birgitta Parland, Johannes Salminen och Thomas Warburton. Jörn Donner förmedlade kontakten till Richard Lagercrantz, som vänligen sände mig Olof Lagercrantz dagboksanteckningar om Björling. I övrigt vill jag tacka Patrik Eriksson med familj, som en vacker sensommardag lät mig uppleva Björlings farbror Hugos och hans fru Lilys sommarställe i Kyrkslätt. Fem sagesmän har dött under arbetets gång: Carolus Enckell, Kristofer Enckell, Birgitta Parland, Johannes Salminen och Thomas Warburton. De trivsamma samtalen med dem är bevarade i kärt minne.

Min tid som vetenskaplig redaktör för *Biografiskt lexikon för Finland* vid Svenska litteratursällskapet, åren 2003 till 2012, var avgörande för att idén om att skriva en biografi om Björling alls uppstod. De många givande diskussionerna med lexikonets huvudredaktör Henrik Knif utgjorde en inkörsport till ett kulturhistoriskt och biografiskt tänkande. Dem jag därutöver vill tacka för hjälp, samtal, tips, idéer och generositet är Patrik Björling Rygert, Julia von Boguslawski, Julia Dahlberg, Myrika Ekbom, Riko Eklundh, Michel Ekman, Max Engman, Andrew Eriksson, Leif Friberg, Pertti Hakala, Jan Hellgren, Lars Hertzberg, Roger Holmström, Rainer Knapas, Eva Kuhlefeldt, Olli Lagerspetz, Merete Mazzarella, Henrik Meinander, Ulrika Nielsen, Anders Olsson, Rolando Pieraccini, Agneta Rahikainen, Martin Schreck, Peter A. Sjögren, Per Stam, Sabira Ståhlberg, John Sundholm, Stephen Walton, Ebba Witt-Brattström och sist men inte minst deltagarna i forskningsseminariet vid avdelningen för nordisk litteratur vid Helsingfors universitet.

Arbetet hade aldrig kunnat genomföras utan det ekonomiska stöd jag erhållit i form av stipendier under de närmare fem år det pågått. Jag är mycket tacksam för det stöd jag fått av Ella och Georg Ehrnrooths stiftelse, Svenska litteratursällskapet i Finland, Svenska kulturfonden, Oskar Öflunds stiftelse, Stiftelsen för finlandssvensk bokkultur och Finlands facklitterära författare rf.

Slutligen vill jag tacka Linda Huldén som gjort ett synnerligen gedi-

get arbete i redigeringen av manuskriptet, liksom de övriga redaktörerna som bistått vid Svenska litteratursällskapets förlag, Patricia Berg, Malin Bredbacka-Grahn, Nora Ervalahti, Hedvig Rask och Frida Wickholm, samt grafikern Antti Pokela.

Fredrik Hertzberg
Esbo våren 2018

Inledning

För sin samtid var människan Gunnar Björling minst lika fascinerande som poeten. Också de som inte förstod sig på hans poesi kunde hänföras av honom som person. ”Inte tror jag på va han säger, ja tror på honom”, säger skådespelerskan Gudrun Mörne under en whiskykväll hos författaren och litteraturkritikern Hagar Olsson år 1928, i ett samtal som transkriberades av Cid Erik Tallqvist, chefredaktör för den modernistiska tidskriften *Quosego*.¹ Hon har, fortsätter hon, ”aldri sett en mänska me en sån hel entusiasm, me en sån hänförelse”. Hagar Olsson replikerar: ”han ä ämnet ti en verklit stor författare men *han har en skruv lös, tyvärr*”. Gudrun, i sin tur, med eftertryck: ”lämna nu gunnars produktion å låt oss beundra honom själv”. Författaren och litteraturkritikern Olof Enckell, på sitt hörn: ”björling ä den enda mänska jag ha sett som ha löst livsgåtan”. Betecknande är också Olofs brors, författaren Rabbe Enckells, uttalande i ett brev kort efter Björlings död 1960: ”Stig Carlson sände mig en artikel där han säger att Björling var den största människa han träffat. Det stämmer också för min del.”² Människan Björling fortsätter att fascinera. När jag frågar den svenska poeten Ann Jäderlund vad Björling betytt för henne, svarar hon: ”Han är så starkt framför allt en människa för mig, en vän jag gärna hade träffat.”³

Otaliga är de anekdoter som finns om Björling, otaliga är minnesbilderna, mångtaliga de fiktiva porträtten. Så tidigt som 1916 dök Björling upp i en roman, sex år innan han debuterade med *Vilande dag*. Fascinationen för Björling låter sig inte reduceras till hans betydelse som poet. Ändå har den akademiska forskningen i ovanligt hög grad lämnat män-

niskan Björling åsido. Förvisso rimmade det från början med Björlings egen vilja, han hade en "skräck", som han uttryckte det, för att bli "en tugga i var man[s] mun".⁴ Motviljan mot att bli biograferad sammanföll med efterkrigstida trender inom litteraturvetenskapen, som lämnade människan bakom verket åt sidan och koncentrerade sig på texten. Björling var också förtegen om sitt privatliv. Hans homosexualitet hade antagligen en andel i hans egen och i uttolkarnas försiktighet. Som avskräckande faktor fungerade ytterligare det omfattande material Björling lämnade efter sig, å andra sidan bristen på material från tiden före 1944, då Björlings bostad bombarderades och alla hans manuskript, brev, böcker och andra tillhörigheter gick upp i rök. På säkrare mark är forskaren först efter 1944, under de sista sexton åren av Björlings liv.

Under Björlings 100-årsjubileum 1987 förundrade man sig över att det fortfarande inte fanns någon biografi över Björling. "År Björling för svår?" frågade sig den svenske författaren och kritikern Torsten Ekbom i *Dagens Nyheter* och utgöt sig vidare över de rent praktiska svårigheterna: "För en forskare som på allvar vill ta itu med Björling väntar en kökkenmödding, en jättelik osorterad samling efterlämnade papper i Åbo Akademis bibliotek, tusentals blad med svårtydda, närmast oläsliga fragment, varianter, diktutkast."⁵ Björlings samling består av 90 mappar och är alltså omfattande, manuskripten ibland svårtydda, i sällsynta fall oläsliga, men samlingen var inte "osorterad". Drygt tio år efter Björlings död, i början av 1970-talet, hade den svenske litteraturforskaren Erik Gamby grovsorterat Björlings manuskript vid handskriftssamlingarna vid Åbo Akademi. En katalogisering av diktmanuskripten utfördes av Michel Ekman 1991.

Gamby, som också hade känt Björling personligen, hade i samband med sin sortering av Björlings samling börjat arbeta med en biografi men strandat, han ansåg att mängden material var för överväldigande. Efter Björlingsymposiet "Många följer där jag ej ramlat", som ordnades vid Åbo Akademi 1992, gjorde Gamby ett nytt försök. Han hade vid symposiet upptäckt att ingen annan åtagit sig uppdraget och att det florerade en hel del myter om Björlings person och liv.

Avsaknaden av biografiska synvinklar i Anders Olssons studie *Att skriva dagen. Gunnar Björlings poetiska värld* (1995) motiverades av att Olsson visste att Erik Gamby arbetade med en biografi över Björling. Men Gamby såg sig återigen tvungen att avbryta biograferandet. Han var redan 85 år gammal och hade vid årsskiftet 1993–1994 drabbats av en ögonskada som omöjliggjorde fortsatt arbete. Gamby avled 1996. Han hade dock hunnit fram till Björlings debut och förgäves försökt få resul-

tatet publicerat med titeln "Preludier till ett författarskap".⁶ En kopia av manuskriptet finns i tjänstearkivet vid Svenska litteratursällskapet i Finland. Det är ofullständigt och bristfälligt men utgör ändå en pionjärinsats, och Gambys mångåriga forskning hade redan tidigare utmynnat i ett par biografiska essäer. Av lika stort värde är de många intervjuer Gamby gjorde med finlandssvenska författare och kulturpersoner i slutet av 1960-talet, som förvaras vid Institutet för språk- och folkminnen i Uppsala.

Vid sidan av Gambys biografiska essäer finns det en del andra biografiska punktnedslag. Mikael Enckell har under åren kommit med värdefulla synpunkter på Björlings liv och dikt, bl.a. i sin tredelade biografi över fadern Rabbe Enckell och i essäsamlingarna *Det omvända anletet* (1969), *Över stumhetens gräns* (1972) och *Till saknadens lov* (1988). Ett annat väsentligt bidrag när det gäller den unge Björlings liv och författarskap är Leif Fribergs doktorsavhandling *Från sonett till drömtext. Gunnar Björlings väg mot modernismen* (2004).

Denna bok är avsedd att vara den första heltäckande biografien över Gunnar Björling. Den är allmänt orienterande, jag har tagit med allt jag har ansett vara viktigt. Uppläggningsen är kronologisk, från släktbakgrund till nuläget. "Björling skulle som Mozart behöva en Köchel, en kalenderbitare som kunde bringa någon ordning i detta kaos", skrev Torsten Ekbom vid Björlings 100-årsjubileum.⁷ Min ambition är att vara något av en sådan kalenderbitare. Men jag vill samtidigt företa resor framåt, bakåt och åt sidorna inom en övergripande kronologisk ram.

Avsikten är att sätta Björlings verk i samband med hans liv och utröna förbindelser mellan liv, livssyn, samtid och författarskap. "Först genom ens liv och verk utbildar sig en förklaring och teori, de står i växelverkan", skriver Björling i *Luft är och ljus*.⁸ Jag vill syna Björlings politiska, religiösa och estetiska engagemang, hans relationer och kontakter i Finland och Sverige, hans ekonomiska villkor och erotiska svärmerier. Detta som komplement, eller rentav korrektiv, till framställningar där verket framstår i *splendid isolation* från livet.

Jag har å andra sidan försökt undvika en biografisk-psykologisk determinism. Här företas inte heller några vidlyftiga amatörpsykologiska tolkningsförsök. "Skriv vackert, skriv fult lev dö – psykoanalys undgår du inte", raljerade Björling, kanske, har det föreslagits, som en respons på att hans gode vän Cid Erik Tallqvist lekte psykoanalytiker i vänskapskretsen genom att samla och analysera sina vänners drömmar.⁹ En förtjänst med ett psykoanalytiskt perspektiv kan vara att det, i bästa fall, tar ner verket på jorden och visar på samband med sin upphovsmans omedvetna impulser, dagdrömmar. Det bryter förtrollningen. Men verket är

också förtrollning. Det låter sig inte reduceras till en författares dröm om omnipotens, nej, det är också en inbjudan till läsaren och annonserar möjligheten av en fundamental delaktighet eller öppenhet, en "icke-begränsning", med ett av Björlings favorituttryck, som finns som ett slags löfte i människovarandet. Människovarandet är större än dikten, men dikten kan vittna om det, eller som Björling skriver: "Och har vi någon-ting att säga, så bör vi ha gett en uppfattning om att vi är mänska, om vari vi är det. Det ligger ej så mycket i ord och påstående, ej i en given handling, som i hela tanke-, känslö- och viljesättet. I väsen och person."¹⁰

Mitt syfte är inte att en gång för alla fånga, det vore en fåfång önskan, utan att belysa Björlings "väsen och person" från olika håll. Det är den ledstjärna som utgörs av bokens titel, ett klassiskt citat av Björling: "Mitt språk är ej i orden."¹¹ Denna enradning, nummer 92 i den andra delen av dikt- och aforismsviten "4711" i *Quosego*, citerades ofta av Björling i brev och i andra sammanhang. Det var en rad som enligt hans uppfattning "verkligt träffat rätt, och råkat mål".¹² Ibland förekommer det jämsides med en annan rad ur samma svit, nummer 95: "Jag växer ut över vad jag säger." Tanken är att diktens språk finns "mellan raderna", i tonen, mindre i ett enskilt ord än i ordens förbindelser med varandra, i dikten som helhet, i dikternas förbindelser med varandra, i verket och i livet som helhet. Denna helhet är föränderlig, livet skiftar, vi växer förbi vad vi sagt; ett ord kan en dag te sig dött, intetsärande. Det är en drivkraft för Björlings personliga kamp, för hans förnyelse av språket, att "slå orden på nytt slå nya ord att liv går ur orden".¹³ Skrivandet handlar för honom om att varje dag på nytt slå sig fram, nå de levande och kanske bestående orden. Det sker ofta i växelverkan med något utanför honom själv: en utsikt i Brunnsparken, ett träd i en park, ett sjölandskap, en gatuvy, en tavla, en kroginteriör, en människa. Det är inte en berättelse eller en beskrivning, utan en upplevelse, och ett slags "andlig behärskning" eller "själslig spännkraft".¹⁴ Särskilt den senare Björling vill väcka hos oss en förundran över "att" det är mer än över "hur" det är: "Meningen? – Inte är det hur / utan / a t t d e t ä r."¹⁵ Därav hans finlogiska grammatik, att uttrycka detta "att". Hans upplevelse är en inre, personlig helhetsupplevelse, "en för skör sak, eller för stark, för vanskelig sak för att konfronteras med andras givna begrepp och värderingar", som Björling säger.¹⁶

Att språket inte är i orden kunde Björling också ge som varning för att inte för mycket "idissla GB:s formuleringar som sådana".¹⁷ Det skulle därför kunna tas som en läsanvisning: det viktiga är inte att förstå hur varje ord används i en dikt av Björling, än mindre att lyfta ut det ur sitt sammanhang och skärskåda det analytiskt, utan att förstå andemeningen,

helheten, den allmänna situation i vilken det sagts, relationerna mellan orden men också ordens upphovsman.

Mina kommentarer till Björlings dikter är avsedda att förtydliga och någon gång tolka, men det har inte varit min avsikt att prestera utförliga dikttolkningar. Sådana kan man ta del av i flera andra verk, främst i Anders Olssons studie *Att skriva dagen* men också i Walter Dicksons *En livslivets diktare* (1956), Bo Carpelans *Studier i Gunnar Björlings diktning 1922–1933* (1960) och Leif Fribergs *Från sonett till drömtext* (2004). Helheten är inte stöpt i en given dramatisk eller narrativ form utan följer en episodisk struktur, som består av en serie essäistiska resonemang, anekdoter, citat och fotografier. Det är mera en dokumentarisk pikaresk än en utvecklingsroman, om man så vill. Så lite som möjligt har jag velat ställa mig själv mellan föremålet och läsaren, snarare har jag försökt åstadkomma en mosaik av källor och röster.

Apropå det sistnämnda ansluter jag mig i viss mån till det Björling skriver i "Min skrift – lyrik?": "Man behöver ej kunna upprepa dikt- eller livssituationen. Ej kunna ingå på intellektuella dissektioner. Men framlägga fakta och sammanhang. Som synes klara för en. En kan inte låta bli att tänka och förklara eller att ha en del meningar och riktlinjer. Eller bara tillämpningar."¹⁸ Jag har strävat efter att framlägga "fakta och sammanhang", och att göra det åskådligt och tydligt. Och man "kan inte låta bli" att tänka och förklara, att komma med egna meningar, riktlinjer och tillämpningar. Redan sammanställandet i sig är ett slags tolkning. Generellt har jag velat ställa in Björlings idealitet i ett mera alldagligt, ibland rentav krasst vardagligt, realistiskt och historiskt sammanhang. Delvis för att få idealiteten att framstå ännu tydligare. Min princip har dock varit att presentera materialet så tydligt och åskådligt som möjligt, så att läsaren själv får dra sina slutsatser. Att slutsatserna är många är jag förvissad om, lika förvissad som Björling om sin hand:

och min hand är fylld av tavlor att läsa
och nya hjärtan brinner.¹⁹

I

DEN UNGE
GUNNAR BJÖRLING

1887-1922

Björlings släktbakgrund

En morgon i april 1886, på skjutbanan i Fredriksberg i närheten av Helsingfors, kunde man se en man med ett gevär i handen. Han hade ett långt, krusigt skägg och en allvarsam, myndig framtoning. Plötsligt avfyrade han ett skott. Skottet fällde en ung soldat, trängde in under skulderbladet och passerade genom nedre delen av hans vänstra lunga innanför hjärtat och kom ut under hjärtat på framsidan av kroppen. Läkare tillkallades från Helsingfors, man improviserade snabbt en bår och bar iväg soldaten till staden. Fyra timmar efter att han tagits in på sjukhus avled han.²⁰

Mannen som avfyrat skottet var kapten Edvard Björling, stabskapten och kompanichef vid Nylands finska skarpskyttebataljon. Han var 32 år gammal, född i Kimito och hade knappa tio år tidigare utmärkt sig i rysk-turkiska kriget på Balkan, där hans tre år äldre bror, Johan Eggert, hade blivit så svårt sårad i huvudet, ”tungsindt och hypokondrisk”, som det stod i tidningen, att han tog sitt liv några år senare på en skogsbacke utanför Åbo.²¹ Självmordet föregicks av ett gräl på ett värdshus i Nådendal, där några män misshandlade honom, sannolikt för att ta från honom hans revolver. Johan skaffade snart en ny i en järnbod och sköt sig med den. Edvard ansåg att det var misshandlarna som var skyldiga till självmordet, men rådstuvurätten tyckte annorlunda. Året var 1881, fem år innan incidenten på skjutbanan i Fredriksberg.

Johans självmord var det andra av tre i denna brödraskara. Det första hade skett 1878, när den yngste brodern, Werner, sköt sig i en lanthandel. Han hade lämnat efter sig ett brev som förklaring till varför han ”tog sitt

öde så tungt”, som tidningarna skrev.²² Sju år senare, ett år innan incidenten i Fredriksberg, tog den äldste brodern, Hjalmar, sitt liv. Han hade varit en äventyrare, som i unga år rest till Java och gift sig med dottern till den holländske biskopen i Batavia, huvudstad i Ostindien och numera Indonesiens huvudstad Jakarta. Efter att hustrun och parets lilla dotter omkommit i en farsot återvände Hjalmar till Finland, där han arbetade en tid inom handeln, publicerade minnen från sina resor och slutligen beslöt sig för att ända sitt liv.

Edvard Björling var alltså en hårt prövad man, nu ytterligare prövad i rätten, som till all lycka fann honom oskyldig. Han hade under en skjutövning prövat gevärets träffsäkerhet när soldat Lindelöf ovetande rusat fram för att fylla igen kulhå. Man tvistade om huruvida klarsignal getts eller inte – enligt kapten Björling var det så, vittnena tyckte tvärtom. ”Det bekanta målet Björling” behandlades i bataljonens krigsrätt och gick vidare till överkrigsdomstolen, där Edvard Björling dömdes till böter för ”dråp utan uppsåt att döda”.²³ I dagspressen förekom dock under våren 1887 misstankar som gick ut på att domstolens rätta åsikt i frågan censurerats för att skydda officerskårens anseende.

Mitt i allt detta, den 31 maj 1887, föddes Edvard Björlings och Lydia Rivells tredje och siste son, Gunnar Olof Björling.

”Intressanta var farbröderna, begåvat folk. Men olyckliga, de här tre”, skrev Björling långt senare i ett brev om Johan, Werner och Hjalmar.²⁴ Farbröderna skrev därtill poesi.

Det var inte nog med att Gunnar Björling hade tre farbröder som begick självmord och en far som dömdes för dråp. Över släkten vilade ytterligare en mörk skugga, nämligen historien om släktens flyttning från Dalarna i Sverige till Finland.²⁵ Gunnar Björlings farfarsfar Pehr Eggert och dennes bror Anders hade haft ihjäl en husman som beskyllt dem för att ha stulit lax av honom och som i sin tur misstänktes av bröderna för att ha stulit deras bössor. Att husmannen var död visste man inte först, men man höll rättegång eftersom han var spårlöst försvunnen och ögonvittnen senast hade sett honom i sällskap med bröderna Björling. I rätten bekräftade bröderna att de misshandlat Persson med en dagg – en repända som användes som straffredskap på sjön – för att få honom att bekänna sin stöld. Men i ett skede hade han lyckats rymma, påstod de.

Sommaren 1812 hittades en kropp i Växsjön intill bruket, och mycket riktigt visade det sig att det var Persson. Då hade bröderna Björling varit försvunna sedan mars. De hade tagit sig över till Finland, förmodligen landvägen.

Så kom det sig att den här släkten Björling, äldst av ett femtiotal släk-

ter, förgrenade sig till Finland där Gunnar Björlings farfarsfar bytte namn till Åberg. Hans söner återtog sedan släktnamnet Björling, som etymologiskt går tillbaka på björn: "björ" är dalmål för björn.

I någon form kände Björling till mordet i Lottefors. Bland de biografiska upplysningar han gav till Bo Carpelan nämner han en legend enligt vilken en förfader slagit ihjäl en åkare och båda bröderna flyttat. Men namnbytet hade enligt honom skett "av obegriplig anledning".

Brödernas flykt och namnbyte gavs olika förklaringar i familjemytologin. Enligt den ena legenden hade Anders Björling hamnat i bråk med en överordnad när han var kornett vid Jämtlands hästjägare. Man hade hotat med krigsrätt och Anders hade flytt till Finland där han sedan bytte namn. Enligt den andra legenden hade Anders deltagit i en björnjakt i Finland och råkat skjuta ihjäl en jaktkamrat. Av rädsla för att sammanblandas med brodern hade Pehr Eggert bytt namn till Åberg när han flyttade till Finland.

Om Pehr Eggerts son Johan Eggert, född åtta år efter flykten till Finland, skriver Gunnar Björling: "Min farfar var präst, länge i Kimito, skrev dikt (ett epos, tråkigt) och införde biskötseln i Finland." Det epos som avses är *Paavo och Anna*, som gavs ut 1856 under pseudonymen "-rt.". Enligt familjetraditionen hade det genomsetts av Johan Ludvig Runeberg, men det fick ett så blandat mottagande att Johan Eggert valde att avsluta sin diktarbana.

Carl-Gustaf Neovius, klasskamrat med Henry Parland, drog sig senare till minnes att Björling hade lånat honom farfaderns handskrivna reseskildring från en stipendieresa till Tyskland och Schweiz där han studerat biodling i början av 1860-talet. Den var i sin naivitet "obetalbar", enligt Neovius, och innehöll "kostliga ordvändningar [...] När man läste den fick man emellanåt stanna och frusta av skratt, för den var så rolig. Gunnar hade sagt till mig att den var verkligen läsvärd." Björling själv nämner skildringen för sin gamle vän, skådespelaren och sångaren Åke Claesson: "Han for genom Mellaneuropa och besökte Paris. Någonstades i 'operaparadiset' l. var han befann sig: hade svårt att röra sig – för krinolinerna. F.ö. vändades han för några nymodiga åsikter i Schweiz som han förmodade ville 'förneka vår herre Jesu Kristi gudom' (han var präst). Hans ande lever i mig. Vad är åsikt, emot sinnet!"²⁶

Vid en födelsedag någon gång på 1950-talet, när Björlings närmaste vänner uppvaktade honom på sedvanligt vis med blomster, läste han högt ur sin farbror Johans stridsskildringar från rysk-turkiska kriget. "En god skildring", tyckte Björling.²⁷ Farbrodern hade sårats i huvudet nära byn Dolna Mitropolia:

Fördelningen af manskapet var gjord inom några ögonblick och under det vanliga stridsropet, besvaradt av turkarne med ett "Allah", rusade vi åter till storm. Jag hade emellertid ej hunnit taga många steg, förrän det briljantaste fyrverkeri, jag någonsin sett, sprang upp för mina ögon, hvarvid det kändes som om man skulle slagit mig i skallen med en lispunds vikt. Jag vet ej huru det kom sig, men jag förlorade ögonblickligen balansen och ramlade raklång öfverända. "De kanaljerne må väl ej ha skjutit bort hela hufvudet!" var min första tanke. Jag undersökte varsamt förhållandet och fann att ännu en klibbig massa satt qvar af temmeligen respektabla dimensioner. Min andra undersökning gällde näsan, men huru jag än sökte, kunde jag ej få reda på den. Efter ögonen sökte jag sedan, men kunde ej få rätt på dem heller. Att de måste hafva flyttat, slöt jag deraf, att sedan jag blef träffad såg jag ingenting. Emellertid kände jag att blodet strömmade öfver mitt bröst och insåg att det var rådligast att lemna betraktelserna till en annan gång och förfoga sig till förbindningspunkten.²⁸

Detta skrevs i början av januari 1878 på ett sanitärtåg på väg till kliniska krigshospitalet i S:t Petersburg, där Johan Eggert Björling var konval-
escent. Då han skrev sin skildring hade han återfått sin syn på högra ögat, men benbyggnaden på den ansiktshalva kulan träffade var "illa skadad", liksom de inre delarna av näsan: "Käkarna kan jag ännu ej öppna mera än jemt och nått så mycket, att jag kan hålla en papyross emellan tänderna. Tugga kan jag icke tillsvidare. -- Så står det till."²⁹

Gunnar Björlings far Edvard sårades den 10 januari när den turkiska Schipka-armén togs till fånga. I ett osignerat brev från det finska lägret vid Floria Tchekmedje (Florya) nära Konstantinopel (Istanbul), rapporteras det hem om ett möte med bl.a. Edvard Björling:

Uti Gabrowa sammanträffade jag med trenne händelsevis här vis-
tande landsmän: löjtnanterna Brunou, Hirn och Björling. Den sist-
nämnde är sårad. Han har en äldre bror som äfvenledes är sårad.
En tredje bror är plantageägare på Sumatra. Gå nu sedan och säg
att finnen sitter stilla och flegmatisk. Tillsamman åstadkommo vi
en sångkvartett och finska och svenska folksånger klingade på Gab-
rovas "suckarnas bro" i den tysta natten, – hörda, men ej förstådda
af en hop bulgarer och qvarstadnane fredliga turkar.³⁰

Ett år senare, 1879, skrevs följande i tidningen om Edvard Björling: "Erhållit avsked, för sjuklighet i följd af i senaste krig erhållna sår: den 28 april, löjtnanten vid 92:a, Petschorska, infanteri regimentet Björling med rättighet att bära uniform samt full pension."³¹

Till Dalarna reste Gunnar Björling aldrig, trots att han i början av 1950-talet hade tänkt sig dit i samband med en Sverigeresa för att bevittna var släkten ursprungligen bött.³² Ett visst släktintresse ser man spår av här och där i Björlings korrespondens. I ett brev till Henry Parland beklagar han sig till exempel över att han inte hade frågat äldre släktingar mera om sin släkt: "jag höll mig ju mest undan", tillägger han.³³ I samma brev berättar han att Parus Ater, författarinnan Adèle Weman, var den enda kvarlevande som hade känt hans farföräldrar. Hon var vid det laget 85 år gammal och hade varit folkskollärare i Kimito: "Häromdan åt jag en anständig söndagsmiddag på Avenye[?], tantställe, fast även för andra, bl.a. skådespelare. – Parus Ater kom och presenterade sig. Jag har alltid gett sju – fast hon är urgammal familjeconnaissance och var ju ej inne vid de celebra besöken (av henne och Aina). Men mig känner alla. Jag bekikas värre än på G[am]brini. Och naturl. fick hon reda på mig. Själv kände jag ej henne. Och blev naturl. grandioöst tillplattad. Hon är med de 85 åren kry som en rask sjuttioåring."³⁴

Huruvida Björling identifierade sig med familjemytologin, med hans farbröders poetiska ådra och dystra öde, är inte känt. Men utan tvivel var Björlings förhistoria en viktig drivkraft för hans skapande, självprövning och utveckling. När Björlings vän och kollega Rabbe Enckell introducerade hans poesi i ett urval som gavs ut 1934 lyfte han fram just detta: "skuldmedvetandet är hans diktnings grund".³⁵ Björling själv reagerade dock på Enckells formulering: skuldmedvetandet var visserligen grund, men poängen är att överträda i saligheten.³⁶ Eller som det heter i debutboken *Vilande dag*:

Som barnet fött i dag, tvag bort din skuld! Statt upp och prisa
sol, när dag än varar! Skäm ej gåva i ditt hjärta! Skuld är din, din
din! Och din är sol och glädje!³⁷

Rabbe Enckells son, författaren och psykoanalytikern Mikael Enckell är veterligen den enda som nämner Björlings familjebakgrund som en faktor i hans skuldmedvetande. Men han kommenterar: "Om den mytologi som ur det fördolda, bakom den rationella prövningen, påverkade Björlings liv vet vi ingenting och det är svårt att ana sig till dess grunddrag."³⁸

Björling själv tangerar ämnet i *O finns en dag*: ”En blir ej fri ifrån sitt liv, från sin besittning, från sitt verk, sin levnad, framtid eller – förtid, var den så bara skuld eller ingenting.”³⁹

För den som begrundar Björlings tragiska och dramatiska släkthistoria ter den sig full av ödesmättad suggestionskraft. Var det en slump att ett centralt tema i Björlings författarskap kom att bli frågan om skuld och försoning, eller ”glömska”, och att han skrev sin avhandling pro gradu, sedermera försvunnen, om samvetet? Flera män i den björlingska släkten var impulsiva och temperamentsfulla, vilket var ett drag som också fanns hos Björling. De var också driftiga och praktiskt lagda handlingsmäniskor, många av dem födda under en olycklig stjärna och med oblida öden. Den tyske filosofen Friedrich Nietzsche, som Björling läste redan i unga år, hävdar: ”när vi nu en gång är resultatet av tidigare släktled, är vi också resultatet av deras förvillelser, lidelser och misstag, ja deras förbrytelser; det är inte möjligt att helt bryta sig lös från denna kedja. Om vi fördömer dessa förvillelser och betraktar oss som höjda över dem, så är det faktumet inte undanröjt att vi härstammar från dem.”⁴⁰ En liknande tanke formuleras av den franske filosofen Henri Bergson, som var viktig för Björling: ”Vad äro vi i grund och botten, vad är vår *karakter* annat än sammanfattningen av den historia vi levat sen den dag vi föddes, ja innan vår födelse, eftersom vi inom oss bära med oss anlag från före födseln?”⁴¹

Om Gunnar Björlings släkt på mödernet finns inte många historier bevarade. Hans mor Lydia Rivell var född den 4 september 1859 i Nystad, fadern var skeppsredaren Gustaf Rivell och modern Johanna Sofia Mannelin. Paret hade tio barn, av vilka Lydia Maria var det näst yngsta. Hon förlorade tidigt sina föräldrar, modern dog när hon var bara fyra år gammal, fadern när hon var fjorton. Lydia växte upp hos en äldre syster, sannolikt Sofia Mathilda, som hade gift sig och fick två döttrar med handlararen Anders Elis Aejmelaesus. Aejmelaesusarna kom att spela en viss roll i Björlings liv och förekommer i en anekdot, återberättad av Lily Björling, änka efter Gunnar Björlings farbror Hugo:

Han var en gång hos fröknarna Aejmelaesus och ville låna, de var släktingar, småkusiner [egentligen kusiner] till Gunnar. Den äldsta, hon var begåvad, apotekare, och de andra var nu inte så förfärligt överbegåvade. Så var han där och ville låna, och det var den ena sen, de var i alla fall så där lite snarfyndiga, som sa: ”Ja, vad tycker du, hur kommer du på idén att komma och låna utav fruntimmer pengar?” ”Ja”, sa han, ”det är helt enkelt ungefär de dummas skyl-

dighet att underhålla de fiffiga.” ”Ja, men ser du så dum är jag inte att jag underhåller dig”, sa Lydia, den mellersta systemen.⁴²

Edvard var glad när hans hustru födde parets tredje son, Gunnar Olof, i Nylands finska skarpskyttebataljons officerskasern på Mariegatan 23 i Helsingfors. ”Ärade Farbror!” skrev han till sin släkting Axel Olof Freudenthal: ”Härmed har jag glädjen underrätta att Lydia i går kl. 4 e.m. nedkom med en gosse. Pojken är rask och äfven Lydias helsotillstånd bättre än jag vågat hoppas.”⁴³

Det var en glädjens minut i ett i övrigt pressat läge, ett halvt år efter senatens friande dom efter incidenten på skjutbanan i Fredriksberg. Bara en vecka efter att Gunnar Olof kommit till världen fick fadern permission ”på grund af genom behörigt läkarebetyg styrkt sjuklighet [...] på tre månader till Sverige och orter inom Finland”, som det stod att läsa i tidningen.⁴⁴

Edvard och Lydia hade två söner från tidigare: Bruno, född 1881, och Torsten Edvard, född 1884. Den äldste gossen – familjens hopp – var också den ljusaste, hade stora ögon och fylliga läppar. På ett fotografi taget hösten 1901, vid tröskeln till sitt tjugonde år, ser han redan ut som en myndig farbror där han sitter, rak i ryggen, i stjärkrage och randig slips. Han förefaller vara av medellängd, åtminstone inte kort. Också Torsten förefaller rätt lång och reslig, han anlade tidigt mustasch och hade ett smalt och kantigt, stiligt men prosaiskt ansikte med rätt stora öron. Gunnar, eller Gunni som han kallades i syskonskaran, var däremot kort och satt, söt och rar men med ett brett ansikte och kort hals och mörka ögon.⁴⁵ Han skulle ofta komma att beskrivas med adjektivet svart, eller sotig.

Gunnar tyckte mycket om sin bror Bruno. Bland hans efterlämnade papper finns en minnesbild av brodern från tidig barndom:

Sibiriskt ärtträd kring lekplan emot gatan, en lind står mitt på. Leker i sanden, det är Jojo och Poti och jag, och Ceders flicka.

Som alltid, Bruno kommer och söker mig hem. Det är sol och söndag, och lönnblom lyser gatan opp till himmel vid kronans magasin.

Bruno säger varligt. Säger – nej, är söt och vänlig, erbjuder visst en gengäld – säger: jag har – ätit opp dina – plättar. – De stod på skänken i matsalen där Bruno läser läxorna, han går i skola. Mina

plättar och med socker, vitt socker, och hallonsylt, röd hallonsylt på. Det var från middan när jag varit mätt. Söndagsmiddan. De var radade runt tallriken. En i mitten. Mina plättar.

Jag går i sol. I lönnbloms sol. I plättars sol.

Men – ?

Och det vart ångvisslan. Tårar, och galltjut. Bruno, och försöker: nej, nej, jag skämtade bara. Jag har inte – . – Jag hör ej mera Tant och farbror, gatan stannar och frågar vad står på.

– Bruno har – ätit opp – Bruno – mina plätt-ar.

– Nej, jag – , men allt där i tjutet.

Vi kommer in på gården. Konsert fortsätter. Och emellan: Bruno – mina – plätt-ar!

Vid dörren möter, ja, är allarmerad –
rättvisan.⁴⁶

”Rättvisan” var kanske fadern. Lily Björling beskriver Edvard som ”en sträng men rättrådig pliktmänniska”, som ”gjorde anspråk på att få bestämma allt i hemmet”, med ”en stark vilja, och liksom alla medlemmarna av familjen Björling hade han ett häftigt humör och brusade lätt upp”.⁴⁷ Hans bror Hugo, gift med Lily, hade ett liknande koleriskt temperament, han var ”[t]ill sitt yttre väsen lugn till den grad att många skulle bedömt honom som flegmatisk”, men förenade ”därmed ett häftigt och uppbrusande lynne”.⁴⁸

Gunnar Björlings mor Lydia var i sin tur sin man Edwards raka motsats, en generös natur, aldrig otålig, ”gästfri, vänlig och underbar”.⁴⁹ Lydias älsklingsson var enligt Lily den mellersta pojken, Torsten, hos vilken hon senare bosatte sig i Sverige. Men hon höll också mycket av familjens minsting, och skulle senare ofta bistå honom i ekonomiska trångmål. Enligt Lily bråddes Gunnar i sin generositet och vänlighet mycket på modern. Men han tycks inte ha arvt hennes temperament. Hon hade ett ”livligt sangviniskt lynne”, skrev Björling till litteraturkritikern Bengt Holmqvist.⁵⁰

I ett brev till sin mor skrivet med anledning av hennes 70-årsdag 1929 minns Gunnar med ömhet ”hur mamma tog allt såsom det var, och hade sin glädje åt solskenet, havet, sommaren, och åt människorna. Och kanske åt mödan och uppoffringen, mamma var inte överflödig. Vad mamma gjort behöver vi ej räkna, mamma gjorde med glatt mod vad som krävdes och tycktes ej så värst förvånad över att dagarna gick, och nån gång

Björlings älskade storebror Bruno som ung.

Torsten Björling, den mellersta av de tre bröderna.

Bruno och Gunnar som barn.

blir det sol igen, ofta kan det gå så, oftare än vad vi för ögonblicket tänkt oss, när det mörknade.”⁵¹

Modern bodde då hos Torsten i Sverige, och Gunnar kunde inte närvara vid festligheterna. ”I själva verket skulle jag ha velat sända en glad hälsning från min värld, glada vänliga människors värld är den också. Jag hade gärna ropat ut hur glad jag är över allt vad jag fick och tackat mamma som alltid gjort sitt under de många svåra åren.”⁵²

Några år tidigare hade Björling skrivit i sin debutbok: ”Modershjärtat, och hon bördan tog! Och intill döden höll för hopp sin längtan!”⁵³ De svåra tiderna handlade knappast bara om brist på pengar utan också om en längtan efter att sonen skulle vara som andra. ”Men hur det än

är, här är mitt krypin”, skriver Björling i sitt hyllningsbrev, ”gående på gatorna tänker jag och alla människorna har sina ansikten, jag vill så gärna ha deras ro och glädjas med dem. Och sedan: jag vill säga det ord, jag kan säga.”⁵⁴

Björling skrev också ett antal dikter om sin mor, som ger en inblick i hur han såg henne. Den här versen skrev han efter att hon hade gått ur tiden, år 1937:

M:a var sol och ljus och blomma
för oss och för många.
M:a med glada eller sorgsna ögon.
M:as hand ville styra till det bästa.
Jag tror att m:a hade frid i sitt hjärtas hemliga rum,
den frid som övervunnit sina behov och önskande.
Därför var m:a sol och blommor
därför var m:a i mänskas godhet
därför var m:a i sitt vänliga sinne
och gjorde i tysthet mänskohjärtats stora gärning.
– Nu skall vi inte mera betunga med vår sorg. Tack, m:a.
Tack för vår egen del. Tack för deras del som inte är mera.
För pappas del och för Brunos del.⁵⁵

I *Där jag vet att du*, som gavs ut året efter Lydias död, finns en svit dikter till moderns minne, bland dem följande:

Du var den handen och jag drack
du var den hals och böjde dig
du var, var, var –
du var mitt öga blott
du var mitt hus
och golvet och jag stod
du var den handen
och jag rört
du var en röst
och intet
intet –.⁵⁶

Men tillbaka till 1900-talets början. Varför Edvard, som tjänstgjort tio år i ryska armén och lika länge i den finska, beslöt att ta avsked och bli posttjänsteman är inte känt. Kanske han hade fått nog av det militära,

kanske plågades han av minnen av den skjutna soldaten och den utdragna rättstvisten. Gunnar var fyra år gammal när fadern år 1901 blev kamrer vid Poststyrelsen, i Posthuset vid dåvarande Nikolaigatan, numera Snellmansgatan, i stadsdelen Kronohagen i Helsingfors. Eftersom fadern lämnade det militära var familjen tvungen att flytta bort från officerskasernen på Mariegatan, för övrigt vid denna tid en av stadens ståtligare byggnader; där hade Gunnar kommit till världen i första våningen, närmast Elisabetsgatan.

Familjen Björling flyttade inte långt, bara ett stenkast bort till Konstantinsgatan 14, nuvarande Sjötullsgatan, till ett hus med utsikt över Norra hamnen. Där bodde familjen i ett år, efter det i ett par år på Elisabetsgatan 17–19, i det s.k. Garoffska huset, och därefter i ett års tid på femte våningen på Unionsgatan 41, mittemot Kajsaniemiparken.

Helsingfors hade inte fler än 60 000 invånare vid tiden för Gunnar Björlings födelse. Den lilla staden framstod fortfarande som helt ny och utan minnen, men med ”ljusa framtidsförhoppningar”, enligt Rafael Hertzberg, vars bok om staden utkom 1888 när Björling var ett år gammal.⁵⁷ De dåtida bussarna, omnibussarna, plingade på: fastlagstisdagen 1888 började de gå i staden, dragna av hästar.

Ur dagens perspektiv hade Helsingfors innan Björlings födelse länge varit en rätt liten, svenskspråkig stad. Sedan 1870-talet hade inflyttningen av arbetare gjort att andelen finskspråkiga ökat markant, och vid Björlings födelse var de finskspråkiga ungefär lika många som de svenskspråkiga, vardera ca 30 000. Raka gator och monumentala stenhus vittnade om att staden var modern men samtidigt låg mitt i naturen. Utsikten från Nikolajkyrkans, nuvarande domkyrkans, torn beskrivs på följande sätt i Hertzbergs bok: ”Staden ligger djupt nedanför som på en karta, man kan särskilja de märkligaste byggnaderna, esplanadernas gröna gördel, parkernas löfmassor, hafvet som på tre sidor sluter sitt silfverpansar kring den unga stadens bröst, längre bort i vester och öster den leende skärgården och i norr den allvarliga barrskogen och de skrofliga bergen.”⁵⁸

Fyrtio år senare, 1927, betraktar Björlings jämnåriga kollega Ture Janzon motsvarande utsikt från ett ”aeroplan” och tar fasta på det naturnära läget: ”Helsingfors är en skärgårdsstad, byggd ute i havsbandet; det är inte mången europeisk stad som har samma fria läge med öppen horisont.”⁵⁹ Allt detta – luftigheten och ljuset, lummigheten och föreningen av skärgård och öppen horisont – skulle Björling fästa sig vid. Stadsdelen Brunnsplanen, där Björling skulle komma att bo under större delen av sitt liv, var en förening av stad och landsbygd, av luft och ljus. Björling kunde i sina brev skämtsamt framhålla att han var skärgårdsbo.

Björlings barndomsidyll vid sjön Roine i Kangasala, där familjen Björling hade en sommarvilla. Möjligen Björlings mor Lydia på verandan, äldste brodern Bruno på trappan och Torsten i gungstolen på gården. Och bredvid Torsten förmodligen lille Gunnar.

Mindre känt är att Björlings naturlyrik också har starka intryck från insjölandskap. Under somrarna från 1888 till 1895 vistades familjen Björling i Kangasala nära Tammerfors, där Edvard hade låtit uppföra en sommarvilla i byn Vehoniemi vid sjön Roine, samma sjö och trakt som besjöngs av Zacharias Topelius i dikten "En sommardag i Kangasala". Trakten var ett turistmål alltsedan P. A. Gadd i mitten av 1700-talet hade upptäckt en hälsokälla där, som besöktes av bl.a. kejsar Alexander I. Kejsarens besök år 1819 gav den natursköna Kejsaråsen dess namn, och den var enligt reseskildraren Ernst Lampén den vackraste pärlan i västra Finland.⁶⁰ Åsen har en vidsträckt utsikt över sjöarna Roine och Längelmävesi. De är förenade genom kanalen Kaivanto, som löper genom åsen vid dess smalaste ställe. Invid kanalen låg den björlingska sommarvillan, och hit skulle Björling återkomma flera gånger. "En underbar trakt, före linjebussar, motorbåtar och – autostrador", drog han sig senare till min-

nes.⁶¹ I en dikt med underskriften ”Vehoniemi”, publicerad i samlingen *Det oomvända anletet* (1939), återkom Björling till sin barndoms sommar:

Solskensblänk
och strandens runda stenar och sund och fjärd
och het och fylld av stora blommor vilar
– det är i fjärran tid och lugna år.⁶²

I en annan dikt i samma samling nämns Kejsaråsen. Det är fråga om en sorts återupptäckt av ett kärt barndomslandskap, förmodligen under en av de många ensamma tågresor Björling gjorde under senare år:

Och när jag kom
och jag smög mig
och natten låg så ljus och solskensdränkt
och om du vet hur över Roine
under Kejsaråsens tallar
och skog och skogsväg låg
som barndomsminnen oberörda.
Och tallarna växt högt
och min egen lilla tall
och växte aldrig rakt
inte då
och det är fyra och fem år,
och far tog sönder getingboet.

Men där på åsen
och när jag kom
och jag smög mig
och jag gick in
och åsens väg var lika stor och lika hög
och trän och blommor sjöng
i morgonsolen
och fåglars läten.⁶³

Det här är en av få dikter där Björling minns sin far – ”far tog sönder getingboet” är en minnesbild som inte får någon närmare förklaring bland Björlings efterlämnade papper. Det är som om han här vände sig till en barndomsvän eller kanske ett syskon, någon som delar hans minnen – ”och om du vet hur över Roine”. Här finns samtidigt en besvikelse

– ”Och tallarna växt högt / och min egen lilla tall / och växte aldrig rakt”
– som också tangerar det missnöje han hyste över sig själv, över att han själv inte växte rakt; något man kan tolka på många olika sätt. Mikael Enckell ser det som en dold anspelning på hans homosexualitet i sin essäsamling *Det omvända anletet*.

På ett diktutkast bland Björlings efterlämnade papper, med uppgiften ”Kangasala 1925”, tydligen en minnesbild från ett besök 1925 eller en rekonstruktion av en text skriven då, är identifikationen med barndomslandskapet som allra tydligast:

Här är du växt
mellan hundra sjöar opp
här är ditt ögas sång i löven
och när det slutits
och vaknar
morgon.
När hornet stötte, gick
du
giv, att jag kommer när stötar kallar
ljus över åsen
giv att min knapp sitter stadigt
och gehäng är vid sidan!⁶⁴

I *Ohjälpligheten*, mitt under brinnande krig, åberopar Björling återigen idyllen Kangasala:

Var det här det fötts, mitt land?
var det här och längtan slog upp tält i förgängelsen?
här är mina skalders land
och skuggan från barndom
här är det ljusa det Guds vinge rört.

(Kangasala.)⁶⁵

Kangasala är här stället där naturen först träder fram för Björling, men det är samtidigt en projektyta för fosterlandskänsla, aktualiserad i en tid av krig: ”förgängelsen” är i första hand egna minnen, ”dödens minnen” som i den påföljande dikten, men de får en förstärkt aktualitet genom att landet är hotat.

Björling företog ett flertal resor till Kangasala. Mikael Enckell förmodar att han reste dit varje sommar.⁶⁶ Belagt är att han var där 1915, 1925

och 1938. Och i ett senare skede, eftersom han 1957 i ett brev kunde konstatera: ”Men – ingenting är såsom förut, för mera än sextio år sedan. 1915 var det sig likt, men 1925 något annorlunda, och 1938 – –, nej, min skog var ej densamma. Kanske sol och vattnen blott.”

Kanske var det denna resa Björling hade berättat om för den svenska bildkonstnären Aina Enckell, egentligen Aina Eriksson-Enckell, som var gift med Rabbe: ”I söndags tog jag tåget till där jag bodde som barn. Och jag tog ett sådant tåg, att jag var framme klockan fem på morgonen, så att ingen skulle vara vaken. Där bor ju andra människor. Och jag gick och höll mig där i närheten, och så gick jag och såg på en gran. Under den granen lekte min bror och jag med stenar, som vi lekte var byar. Dom hade lekt så här med stenar, han visade mig. Men sen så började människor komma ut därifrån, så att vid sextiden åkte jag därifrån. Om man tänker på denna människa, han måste ha varit sjuttio år, och han hittar på det, att han reser ensam, han har ingen att ta med sig. Klockan fem på morgonen kommer han ut till den där platsen ... det är fint, och ödsligt på samma gång.”⁶⁷

Kangasala förefaller hur som helst ha varit Gunnar Björlings förlorade barndomsparadis framför andra. Ett annat kärt, förlorat barndomslandskap var staden Viborg.

Viborg

Våren 1895, när Gunnar Björling fyllde åtta, flyttade familjen från Helsingfors till Viborg där fadern hade blivit utnämnd till postförvaltare. Invånarna var kring 20 000 och stadens övre skikt var svenskspråkigt. Till detta skikt fogade sig familjen Björling, som flyttade in i den s.k. Wiklundska gården i hörnet av Katrinegatan, som gick tvärs genom staden, och Alexandersgatan. Wiklundska gården är ett magnifikt stenhus i fyra våningar i nyrenässansstil.

Den sista vintern inackorderades familjen hos fröknarna Scheele vid Magnusgatan 4, i Brunous gård, samma trähus där Björling gick i skola. ”Skolans gårdsingång var 3 m. från min köksingång”, konstaterar Björling i sina självbiografiska anteckningar. Skolan var Hella Lilius förberedande skola och Hella Lilius själv blev vid sidan av fröken Fanny Brandt Björlings första lärare. Bildade damer, mindes Björling, och om Brandt konstaterade han att hon var ”patriotisk, religiöst-patetisk, i någon mån berest”. I trähuset bodde också några äldre ungdomar som dryftade tidens stora frågor, bl.a. en finländsk yngling född i Pskov som gick i ryska gymnasiet och delade rum med en femteklassist i Svenska lyceum.

Familjen Björling umgicks med kommerserådet Ferdinand Alfthan och hans familj och firade bl.a. jul hos dem vid ett par tillfällen.⁶⁸ Ferdinand Alfthan var en mustaschprydd, energisk affärsman i 40-årsåldern, som samma år som Björlings flyttade till staden hade blivit verkställande direktör för ljus- och tvålfabriken Havis Aktiebolag och fått den att blomstra. Den låg i stadsdelen Havi, en viktig miljö i Björlings minnen från Viborg. ”Havis var mig ett andra hem 1895–98”, skriver

Björling.⁶⁹ Fabriken flyttades under vinterkriget till Riihimäki och är numera Finlands största ljusfabrik.

Ferdinand och hans hustru Agda hade en son, Isak, som var ett år äldre än Björling. Isak kom att bli Gunnars goda vän i en vänskap som varade nästan livet ut, till annandag jul 1955 då Isak dog, fem år före vännen Björling.

Isak Alfthan var en originell och beläst pojke som tidigt blev intresserad av politik. ”Han var en strålande uppenbarelse i sin ungdom med skimmer av nationell romantik och mystik över sig”, mindes Arvid Hj. Uggla.⁷⁰ Han tillägger: ”Det var en vän man ej glömmar.” Alfthans vän, socialantropologen och diplomaten Ragnar Numelin skriver: ”I diskussioner, i synnerhet i hans yngre år, gjorde sig glimten i ögat ofta gällande när det var fråga om intressanta personer eller händelser, som han ofta karakteriserade på ett oefterhärmligt sätt. Han gick i sin verksamhet helt upp i politiska och militära och ekonomiska intressen. Detta gjorde väl även, att Isak, som ingalunda saknade sinne för kvinnlig fågring, förblev ogift hela sitt liv.”⁷¹

I vuxen skepnad påminde Isak enligt Ragnar Numelin om en engelsk adelsman. Det var Alfthan som, enligt Björling, ”väckte upp mig ur fantasier med ett ord: bevis!” och som ”visade på” den tyske biologen och filosofen Ernst Haeckels *Die Welträthsel*, i svensk översättning *Världsgåtor*, en bok vars materialism Björling dock kände sig något främmande för.⁷² Redan som sjuttonåring var Björling förtrogen med Haeckel och hans kritiker.⁷³ Haeckel var ett av tidens stora och omdebatterade namn. Nämnas kan att Otto Wille Kuusinen, som skulle bli Elmer Diktonius mentor och sedermera sovjetisk statsman, samtidigt skrev sin magisteravhandling om honom.⁷⁴

Isak Alfthan var Björlings enda egentliga barndomsvän. Tillsammans grävde de efter ”guld eller ätm. biskop Henriks ring (bonden Lalli hade huggit av fingret på isen nånstads inne i Satakunta, men varför kunde det inte återfinnas på ett bärg i Viborg? [...])”, skrev Björling senare i livet.⁷⁵ Björling anspelar här på en folklig legend, enligt vilken bonden Lalli dräpte missionsbiskopen Henrik, högg av hans finger för att ta hans ring och tappade ringen på isen. En blind man hittade ringen och återfick sin syn när han gned den mot sina ögon. År 1905 blev Alfthan och Björling studiekamrater vid universitetet i Helsingfors. Alfthan studerade nationalekonomi och var en av de första som anslöt sig till jägarrörelsen.

När Nikolaj II, som skulle bli Rysslands siste monark, kröntes den 26 maj 1896 stod Björling på gården och iakttog festligheterna i Viborg, full av kejsarentusiasm. Det är inte så konstigt: Nikolaj sågs till en bör-

jan allmänt som en positiv, ung kejsare. Närmare tjugo år senare, 1915, skrev Björling ner sina minnen av händelsen. De publicerades 1937 i den viborgska jultidningen *Jul i Tyrgils stad*:

Det fejades. Girlander hängdes upp över pelare och fönsterbågar. Flaggstänger restes, eller stacks ut genom vindsfönstren. På balkongerna flyttade man krukväxter, fikus och rhododendron, palmer och isvosjik [hästdroska, från ryskan], och överallt sågs vårens lätta blomning. Staden var festlig och prydd, var liv och förväntan.

I hemmet pratades och frågades. Far var oraklet. En egen flagga? far kastade fram tanken. Var det allvar? Men så mors husliga protest.

Den stora dagen. Med sol och sommar. En trasig duk rätt över balkongen. Lika gott, fast den var stucken genom gårdens vindsfönster. Och där var ryska flickskolan – rödmålade flaggstänger och nyrena dukar, och svenska flickskolan, och ryska kasärnen och gymnasiet, och guvernrshuset: altanen prydd med lager. Ryska kyrkans gröna kupoler och gyllne tinnar lyste som till bröllop. Och kyrkklockorna ringde över staden. På torget parad och folkträngsel. Och så när det hälsats och skyldrats och hurrats och soldaterna marscherade förbi, då hälsade översten far med sabeln, och den blixtrade i solen.

Detta var kejsarens kröning firad vid kanonsalut och alla små pojkars hänförelse – kejsare!

På gården lektes det soldat. Kostja, den långa ryska gymnasisten, var kejsare, för längdens skull och för uniformens. Men kejsaren blev stoppad i vedlåren och till hälften kvävd av armén som gjorde myteri. Det blev till en strid om nationalitet, gräl, avsättning och allmän upplösning, med försoning i bollek. Här var pojken från kolonialvaruhandeln höga hönset. Han sken i ny ryssmossa och blängde generat stoltserande upp mot köksfönstren. Stulna appelsiner att hoppas på gjorde honom hart populär. Appelsiner och ryssmössor och skollov, sol och vita sippor och hägg, det var maj, det var sommar i förväg, och skolpojksprakt.

Men därinne satt tyske Rudolf och läste, han var tio år och skulle bli professor. I ett hörn av gården stod Olof och såg på, och drömde om städer av guld och en befolkning ordnad som soldater i ledet, och kejsaren det var han.⁷⁶

Gunnars andranamn var Olof. Han omvandlade denna text till en dikt publicerad i *Luft är och ljus*, vilket ger en intressant inblick i hans poetiska förkortningsmetod som kommer att behandlas närmare längre fram:

Vår och hägg och maj
och apelsiner gula gyllne doft
rika ljumma vår och doft
unga minns den sorgs melankoli
jag vill glömma jag vill minnas
vår och hägg och maj
och den gula gyllne och den vita
grönochljusa
barndom – vår och doft.⁷⁷

Här har alla specifika intryck reducerats till det väsentliga, en stämning med färger och dofter. ”Den individuella upplevelsen ger livet; vi har att finna en typ, uppåt!” som Björling skrev i *Korset och löftet*.⁷⁸ Av de stulna apelsinerna som pojken i ryssmössan utlovat återstår färgen och doften, synestetiskt framställd som ”gula gyllne doft”, av de vita sipporna färgen. Men häggen har fått en mera framträdande plats. Den pekar genom sin kortvariga blomning ut en alldeles specifik brytning mellan vår och sommar och förekommer också i många andra dikter av Björling, t.ex. *O finns en dag*: ”hägg är livs och döds försoning / i häggblom doftar värld och människa / i hägg vitnar brottets öga, faller ondhet ner”.⁷⁹ Något som saknas i jultidningsbidraget är inslaget av ”sorgs melankoli”, och ambivalensen kring själva erinrandet: ”jag vill glömma jag vill minnas”.

Efter andra världskriget, då Viborg gått förlorat till Sovjetunionen, drog sig Björling till minnes barndomens Viborg i ett diktutkast:

Och hur det är på gamla vägar
står husen kvar, vem går där in har någon skött staketet
och hur ser parken ut
och lönnar, lindar
är Mon repos med monumenten
vitsipporna och granarna och sjön
och strand och grottan
och den höjd
och sommarkväll och fåglarna, en vissling
– är en björk, en bergsknall
upp på Havis, och den stora sten att klättra upp på

är granarna och vi planterat
eller trott att planterade
och rysskyrkan människor tiggarna – ack nej, de kyrkorna är
borta
är förrinnan,
och ”farmors” trädgård?
vem bor där nu
och ingen kommer mer där in
och Viborgs slott står vakt vid backen
och vikar speglar strand och husen
bron bär skrammel sol lyser ner på aftonkvällning
kring land och sjö och vatten
– och hur det är på gamla vägar?⁸⁰

Det här är också otypiskt Björling; han benämner konkreta platser och detaljer och här finns en ton av vemod och nostalgi, som han så noga undvek i sina dikter. Monrepos är en lantegendom med en berömd parkanläggning strax utanför staden, som tillhörde ätten von Nicolay fram till 1920. Godset var en sorts legering av natur och kultur, öppen för allmänheten.

Björling tillbringade en dag i Viborg 1928, ”med Magnus [Björkenheim] per bil”, ”en hel labyrint av minnen tanke förtvivlan härligt etc. Mon repos Runda tornet Lehtovaara buspaviljonger utsiktstorn gamla avskrädeskyffen och gårdar barndomsminnen”.⁸¹ Runda tornet är en befästning från mitten av 1500-talet, en av Viborgs stora sevärdheter som renoverades till restaurang 1923, och Lehtovaara en restaurang, som efter vinterkriget återuppstod i Helsingfors. Magnus Björkenheim var litteraturforskare, som hade disputerat året innan på en avhandling om den franske författaren Edmond Rostand och som 1929 gav ut *Äldre fransk litteratur på herrgårdar i Finland*. För boken reste han omkring för att ta reda på förekomsten av denna äldre franska litteratur, och Monrepos var i egenskap av landets största herrgårdsbibliotek ett viktigt mål. Största delen av böckerna hade flyttats till Helsingfors universitet våren 1916, men en liten del av samlingarna fanns kvar i Monrepos.

Under sommaren efter kejsarkröningen företog familjen Björling en resa till olika orter i Finland för att besöka släkt och bekanta. De besökte Tavastehus och friluftsområdet Karlberg, i dag känt som Aulanko, reste norrut till Iittala, Rauhalahdi, Tammerfors, Kangasala, Björneborg, Räfsö, Katava, Nystad med skärgård och till Åbo med slott och domkyrka. Mid-

sommar firades i Punkaharju och återfärden gick via Nyslott, Olofsborg och Saima kanal.

Bara några månader senare inträffade något som blev en vändpunkt i familjens liv. I december 1896 fick Edvard, då 42 år gammal, en hjärnblödning. Han miste förmågan att tala, för all framtid som det skulle visa sig, och förklarades i sin högra kroppshalva. Några månader senare, på våren 1897, förbättrades hans tillstånd något så att han kunde byta sängen mot en rullstol. I den tillbringade han sedan återstoden av sitt liv, närmare bestämt 17 år. Stämningen i hemmet kom på så sätt att präglas av ett allvar som säkerligen påverkade Gunnar Björlings livsstämning och patos, ett allvar som tack vare moderns ”sangviniska” lynne gjorde hemmet inte ”dystert” men gav det en stämning av ”icke oblandad sorglöshet”.⁸² Björling nämner i ett brev att han ”satt” med sin far ”såsom tvenne på sidan om livet varande”. Det var år som också i övrigt präglades av ”[o]ro och grubbel mer än glada livet”.⁸³

Björling skulle på senare dagar åkalla fadern i några dikter, som inte publicerades under hans livstid. De talar sitt tydliga språk, ber om faderns stumma förståelse, lite på samma sätt som i dikten till modern ovan:

Far, jag ropar
dig
du den ende
du med godhets
öga
du förstenad
av allt
du far
jag ropar dig
du skall se mitt
öga⁸⁴

Denna dikt, skriven 1957, publicerades postumt i samlingen *Jag viskar dig jord*. Fadern och hans stumhet förekommer också i en annan postum dikt, publicerad i Erik Gambys urval *Allt vill jag fatta i min hand*:

Fader du
med tystare läpp
och med öron ej hörda
du talar mig
med ögonen
med årenas
besvikelser
och tålmod
med min omöjlighets
förstående
– fader du
starkare
människa
– du.⁸⁵

Björling minns faderns talande blick, som vittnar om besvikelse men samtidigt fördragande av sonens omöjlighet. Fadern var en människa med ”godhet och karaktär”, framhöll Björling i ett brevutkast till Bengt Holmqvist.⁸⁶

Läkarna visste inte vad de skulle ta sig till med Edvard Björling. Man rekommenderade olika behandlingar, men till ingen nytta. Somrarna 1897 och 1898 befann sig familjen på vattenkuranstalt i Lovisa, där fadern erbjöds gytjemassage, tallbarrsbad, kolsyrebad, Kreutznacherbad och terpentinångskåp, och där man fick avnjuta inhemska och utländska mineralvatten. Den tioårige Gunnar var med. Apropå Lovisa skriver Björling femtio år senare i ett brev till Ulla Olin: ”en gång gladde mig dess svenska torgmarknad (1897–8)”.⁸⁷

Vid denna tid skrev Björling följande dikt, den tidigaste av hans hand som finns bevarad, ”i en viss fönstersmyg i det forna kommandantshuset i Lovisa, uppfört av Nylands dragoner år 1755”:

Tallen.
Den lilla tallen växer
Dag för dag till större
Och slutligen till den största fura
Och sedan blir den tagen till den
Härligaste skeppsmast
Och så är det slut med den furan.⁸⁸

Vintern 1897–1898 vistades makarna Björling på Rivieran, där det varma klimatet och solen var tänkta att göra gott. Var de befann sig är inte känt, men sjuklingar sökte sig gärna till lugnare orter som Saint-Raphaël och Bordighera, den förra på den franska, den senare på den italienska sidan av gränsen. Var Gunnar var då är inte känt, men kanske hos sin farbror Hugo, som ibland tog hand om honom och var en sorts ställföreträdande far för honom.

Sommaren 1898 flyttade familjen Björling tillbaka till Helsingfors, och några månader senare, den 20 oktober, beviljades Edvard avsked från sin tjänst som postförvaltare med en pension på 3 000 mark om året, knappt 14 000 euro i dagens pengar.

Familjen Björling efter sekelskiftet 1900. Vid bordet föräldrarna Edvard och Lydia. Gunnar andra från vänster, bredvid honom bröderna Bruno och Torsten. Längst till vänster möjligen kusinen Helena Aejmelaeus, och längst till höger möjligen hennes syster Agnes. De två övriga är troligen kusiner på modernet, barn till Gunnars moster Johanna Rivell.

Familjen Björling bosatte sig igen på Unionsgatan 41 med utsikt över Kajsaniemiparken och universitetets botaniska trädgård. Redan året därpå flyttade de till Konstantinsgatan 14, nuvarande Sjötullsgatan, till en lägenhet mot Estnäs-gatan och brandstationen, sedermera riven. Huset är uppfört 1884 och står fortfarande kvar. Familjen bodde där i fyra år, från 1898 till 1902, i relativ välmåga tack vare det arv Lydias föräldrar lämnat efter sig. Arvet naggades dock allvarligt i kanterna p.g.a. alla utgifter, och familjen flyttade till Skatudden, en förmånligare, närbelägen stadsdel som vid denna tid höll på att omvandlas från slum till burgen stadsdel. "Äntligen lämnat Kronohagen som familjen hållit sig till fr.o.m. 1880", skriver Björling i sina självbiografiska anteckningar.⁸⁹ Den första tiden bodde familjen vid Köpmansgatan 9, nära länsfängelset, men 1905 flyttade de in i femte våningen vid Kronbergsgatan 5, närmare hamnen. Fram till 1907 stod Björling skriven på den senare adressen, det var då han flyttade in i det gamla badhuset i Ulrikasborg. Familjen Björling bosatte sig 1908 på adressen Östra Brunnsparken 10. En kuriös detalj är att Björlings mor 1908 annonserade om uthyrning av "3 soliga rum med vacker utsikt" på adressen Brunnsparken 9.⁹⁰ Det var tomten nedanför, som vette mot havet. På denna adress skulle Björling bosätta sig, men i ett annat hus, uppfört i dess ställe av hans bror 1914.

Senare drog sig Björling till minnes sina gamla "busparadis", "gamla Kronohagens sällsamma företeelser, fastän visst en mamma och bröder höll mig på sidan om deras domäner. Men hjärtlösa var de. Det var en eländig lumpsamlare som bodde i en rucklig stuga på ett då ännu obebyggt berg, och visst sprang hela gängen efter honom och kastade stenar. Han kallades Gurka. Och har varit för mig ett namn på det förföljda. En gång för årtionden sedan tänkte jag mig visst det namnet på något som aldrig blev utfört."⁹¹ Björling syftar på ett manuskript till en roman med namnet "Gurka", som blev lågornas rov när sovjetiskt flyg bombade hans bostad 1944. Ralf Parland, som kände till manuskriptet, mindes att romanen uttryckte mycket av Björlings personlighet och citerade ur minnet: "När det brann hos Gurkan så hoppade alla jämfota och skrek: 'Haha, haha, nu brinner det hos Gurkan!' Men Gurkan gick med stora, mörka drömmarögon och en svärm av råttor förföljde honom vart han än gick."⁹²

År 1898 skrevs Gunnar in i klass 1 A vid Svenska reallyceum, storebror Torsten i andra klass. I första klass läste och memorerade eleverna delar av Topelius *Boken om Vårt Land*, senare utpekad av Björling som en av de böcker som influerade hans politiska aktivism mot förryskningen av Finland. I förhållande till religionen och religionsundervisningen ställde

sig Björling från första början fritt. ”Fritänkare har jag varit från det jag kom i lyceets första klass och befann mig sålunda i en hemlig egen kategori”, skrev han till Bo Carpelan.⁹³ Detta var enligt Björling framför allt den äldre brodern Brunos förtjänst.⁹⁴ Först i de övre tonåren blev Björling ”medveten gudsförnekare”.⁹⁵

Skolan låg i hörnet av Mariegatan och Kyrkogatan i Kronohagen, men flyttade några år senare in i en stor byggnad i italiensk nyrenässans vid Elisabetsgatan 13, som uppförts enkom för att inhysa lyceet. Från och med tredje klass, hösten 1900, gick Björling i skola i denna byggnad.

I reallyceet lästes moderna språk som hade praktisk nytta för blivande tjänstemän, dvs. ryska, franska och senare, ännu under Björlings skoltid, tyska. Också frivillig engelska erbjöds de två högsta klasserna, med en lärare Björling beskrev som en ”rätt humoristisk tomtegubbe”. Det tyder på att Björling kan ha läst språket, som han dock aldrig lärde sig behärska i någon högre grad.⁹⁶

Med högsta betyg i matematik hade Björling utmärkta förutsättningar för en tjänstemannabana, men i realia hade han inga större färdigheter. Två dagar före jul 1899 rapporterade Björling om sitt skolbetyg för vännen Isak Alfthan:

Uppförande	–	10.
Flit och uppmärksamhet	–	10.
Religion	–	9.
Svensk gr., läsning	–	10.
” skrifning	–	9.
Finska	–	5.
Geografi	–	9.
Historie	–	9.
Matematik	–	10.
Botanik	–	7.
Zoologi	–	7.
Kalligrafi	–	7.
Gymnastik	–	6.
Ryska	–	9. ⁹⁷

Vitsorden i svenska, matematik, geografi och historia sticker ut – Björling lyfte senare fram K. H. Nicklin, lärare i historia och geografi, som en av favoriterna – och i religion, trots att han förlorat barnatron och var ”fritänkare”. Ryska tycks Björling också ha haft intresse för vid denna tid;

på avgångsbetyget hade vitsordet dock sjunkit rejält, till 5. Kanske kan det svalnade intresset ses som en följd av förryskningen. Ryska uttryck förekommer ibland i Björlings senare brev, och i ett brev från november 1944 skriver han: "Igår blev jag frågad om väg av två damer. Fick söka i mitt något undangömda ryska ordförråd."⁹⁸

I sitt brev till Alfthan rapporterar Björling vidare:

Vi hade den sista dagen som vi gingo i skolan mycket roligt i det vi gåfvo bilder åt de lärare vi mäst tyckte om nämligen vår klassföreståndare lektor Bergholm samt magistrarna Jevstratoff och Nicklin. Magister Jevstratoff fick en bild som kunde sättas och stå föreställande honom riktigt glad sittande i en länstol och framför honom klassens pojkar. Lektor Bergholm fick ett kort och magister Nicklin en bild (eller fotografi) föreställande ett landskap.⁹⁹

Den populäre Bergholm var lärare i gymnastik och Jevstratoff i ryska. Jevstratoff, kallad "Jeffé", var helsingforsare med ryska som modersmål och finländsk patriot. "[E]n genompräktig ungar", mindes Björling, "han brukade om söndagarna sitta på någon tunna t.ex. i hamnen och se på lastningsarbetet eller hamnen."¹⁰⁰ Han "plågades av 'att så skall man lära ryska i sådan här tid'. Sagt i klassen, med en spark utåt, när en inspektor, ryss, gått ut rummet (för att övervaka en annan klass [...])."¹⁰¹

Andra kärnfullt beskrivna lärare var Karl Emil Hårdh, lektor i tyska, "pratade om allt, och ibland satt bara slö, tills bröt ut i raseri. Översatt Thukydides till finska. Egentligen en lärd man. – Otrevlig, orättvis. Gelémässig också till det yttre. Lite egendomligt uttal, ej så dialektalt för det. Ett ord minnes jag: 'sinemellan!' 'Du' var han ej. Hade tappat sin avhandling (fylleri, förmodade vi), men orerade också om denna: 'jag brydde mig inte om att skriva ånyo, *nog vet jag att jag kan det*'."¹⁰² Lektor Emil Lindgren beskrev Björling som "en äldre finsknationell man, säkert på sitt sätt bra. Men rätt *brutal*, och på sitt sätt *fordrande*. Han frågade dock raderna ut, så man visste att man ej vid nästa lektion bleve tillfrågad. Men hans syntaxanalys av Ainomyten har fördärvat Kalevala för en."¹⁰³

Skolans rektor var vid denna tid Adolf von Bonsdorff, som enligt Björling var "särdeles aktad och avhållen" och som bodde vägg i vägg med familjen Björling på Konstantinsgatan 14.¹⁰⁴ Han var f.d. gymnastiklärare och väckte elevernas intresse för natur och friluftsliv. Idrott i det fria var hans korrektiv mot "andlig överansträngning", och Björling fick också pröva på detta. I ett brev till sin vän Isak rapporterar han: "En

söndag voro I och IIa klasserna med rektor Bonsdorff ute och skida, vi voro något öfver 40 tillsammans.”¹⁰⁵

Minnen från skoltiden förekommer sparsamt bland Björlings efterlämnade papper, men skymtar t.ex. i ett brevutkast till Walter Dickson:

Och ”domsandet”, vad [skulle ni] sagt, om vi infört ”domsis och dömsisspråket”, som min rektor sade 1899. Det var skomakarpojkens språk. Hans förtjusande replik, om en kamrat, var: ja tror han ha förkyli sej om föttrena sina (kort ”i”). Slutet på svensk lektion åhörd av rektor. Ja, den rolige pojken, trol. minst i klassen, lydde namnet ”Stumppi”, hade för vana att minst en gång under lektionen behöva ”gå ut”.¹⁰⁶

Sommaren 1901 utfärdades en kejsarlig förordning om att alla reallyceer i Finland skulle utöka sin undervisning i ryska till 30 veckotimmar per skola. Svenska reallyceum i Helsingfors hade redan 40, och därför strök Adolf von Bonsdorff gladeligen 10 veckotimmar ur läroplanen. Det var ett tilltag den ryskvänliga senaten ogillade, och man bestämde att förordningen inte gällde realskolorna i Helsingfors. von Bonsdorffs civilkurage ledde till att han avsattes, och han lämnade också sin lärartjänst. Han gick med i styrelsen för den hemliga organisationen Kagalen, som bildades hösten 1901 för att organisera motståndet mot förryskningen. Kagalen var ett nätverk som bestod av en ”Helsingforscentral” och flera landsortscentraler. Organisationen understödde och spred underjordiska tidningar och skrifter, bl.a. *Fria Ord*, samt motarbetade värnpliktsuppbådet och andra förryskningspåbud från de ryska myndigheterna. Den höll sig dock principiellt inom lagliga ramar. von Bonsdorff hörde till en sektion inom Kagalens styrelse som värvade studenter för motståndets sak.

Att den rakryggade von Bonsdorff – som enligt en kollega ”gjort varje gosse i vår skola till en gentleman” – inte vek undan för den fruktade generalguvernören Nikolaj Bobrikov måtte ha gjort intryck på Björling, som för tillfället befann sig i Fredrikshamn. Många av de finländska ämbetsmän och bemärkta personer som vägrade underkasta sig förryskningen och därför avskedades – och senare också landsförvisades och deporterades – blev moraliska föredömen för skolungdomen. Adolf von Bonsdorff förekommer i Ture Jansons nyckelroman *Inga medmänniskor*, utan att nämnas vid namn men lätt igenkännbar. I en scen i skolan visar han ”på sin egen hjässa, som lyste utan fläck. Men han var en reslig, nästan ungdomlig gestalt med ett godt, öppet och lifsdugligt ansikte.”¹⁰⁷ Några år senare kommer han, i boken, emot på gatan, ”samma

präktiga gestalt som förut, en liten mån fetare bara [...] Han hörde till de åsidosatta, som tiden ingen användning hade för. Det enda man visste om honom numera var att han skref en del socialfilantropiska artiklar i Kvinnotidskriften, som väl var det enda organ, som längre stod öppet för honom.”¹⁰⁸ Janson var känd för sin ironiska tillspetsning.

I breven till Isak Alfthan får man en inblick i den tolvårige Gunnars liv, dels i skolan, dels under ferierna. I ett brev skrivet i april 1898 rapporterar han om sina julklappar: ”Jag fick i julas Guldhalsbandet, af farbror Hugo, af pappa och mamma fick jag Konungakronan, af Bruno Ungdomens bok samt af farbror Hugo en bok om Transvaal samt om boernes lidanden under engelskt välde skriven af P. J. Joubert.”¹⁰⁹ *Guldhalsbandet* och *Konungakronan* är historiska romaner med handlingen förlagd till medeltiden, skrivna av den svenske läraren och folkbildaren Carl Georg Starbäck. Ett år senare, i april 1899, rapporterar Torsten till Isak att Gunnar fått låna farbror Hugos velociped och håller på att lära sig cykla.

Under somrarna tog släktingar hand om barnen, såsom farbrodern Hugo som vid denna tid ännu var ungkarl. Somrarna 1899 och 1900 vistades Gunnar och Torsten i Sääksmäki prästgård, halvvägs mellan Tavastehus och Tammerfors, där kyrkoherde Paul Otto Leivo anordnade sommarkoloni för barn från Helsingfors.

Sääksmäki prästgård låg naturskönt, inte långt från det så omtyckta Kangasala. Här umgicks Björling med andra ungdomar, de flesta äldre, och samlade in blommor för det herbarium han skulle sammanställa för lyceet. Sommaren 1900 hade han samlat 111 växter. Under skolåret som gått hade han fått öva sig i att använda Kroks och Almquists *Svensk flora för skolor*, som också omnämns i en dikt i *Ord och att ej annat*:

Den upptäckarvår
med Krook och Almquists flora
ört blev upptäckt
och benämnd
och en mark blev kär, bekant,
och buskarna och björkens hängen
calta lyst och styvmorsblomma.¹¹⁰

Calta eller caltha, även kallad kabbeleka, är en gul ranunkel, en favorit hos Björling. Den förekommer i en av hans mest kända tidiga naturdikter, ”Gula ranunkler lyser min väg”, och igen tillsammans med styvmorsblomman, en flerfärgad viol, i en dikt som mycket väl kan anspela på ett barndomsminne från just denna tid:

Giv det längst försvunnas rikedom
ranunkel och styvmorsblom eller klöver, hundfloka
och porsen och hjortronets vita bragd på myren
och barrgrenars kraft och de leende stränder
och vikbottnens lövs luft.
En båt och sommar
en trappa, en sten.¹¹¹

Björling var livet ut intresserad av blommor och örter, av vad de hette, varifrån de härstammade och vad de kunde användas till, berättar botanikern Bror Pettersson.¹¹² Pettersson hade medverkat i *Ultra* med artiklar om kinesisk lyrik, kände Hagar Olsson och teaterkritikern Eric Olsoni, samt Björling under flera decennier, förmodligen från 1920-talet och livet ut. När vinterkriget bröt ut hade Pettersson på uppmaning av Björling fört hela sin växtsamling till dennes källare i Brunnsparken; den gick upp i rök vid bombardemanget 1944.

Själv tyckte Björling nog att han inte kunde tillräckligt om botanik, eller som han skrev på äldre dagar till en ung poet, Jan Elfgren: "Om du vill bli skald eller – vad som helst, odla dina gåvor, förakta ej ens dina naturalhistoriska intressen – men ställ ej till olyckor! – ja, och försumma ej botaniska, zologiska ting, ej heller biologien (det är jävligt att vara okunnig i dessa ting, likasom i kemi, fysik, etc. såsom jag, och troligen många av mina vänner-kolleger)."¹¹³ I motsats till Vilhelm Ekelund, som också hade intresse för precisa benämningar av naturen, höll sig Björling till en mindre exotisk och aristokratisk flora, eller som Anders Olsson konstaterar: "Där Ekelund besjunger den sällsynta och ensligt växande månviolen, vänder sig Björling till det han omedelbart har framför sig: maskros, smörblomma eller harsyra."¹¹⁴ Björling själv understryker detta i en dikt: "nässlas grönt är för mer än en kaktusdags sällsynta blomma / och för mera än palmblad är lövskogens hägn över mark och mullen".¹¹⁵

En rätt utförlig rapport om sommaren 1899 i Sääksmäki ger Björling i ett brev till Isak Alfthan skrivet på hösten:

Snälla Isak.

Tack för ditt brev. Äro dina kaniner stora. Jag hade äfven roligt i Sääksmäki. Roligast var det på de utfärder vi gjorde för att kräfta. Vi foro vanligen klockan tio tiden på aftonen i båtar till en liten halfö som var omgifven af smal skog på alla sidor, men i mitten var en äng. När vi landat gjorde några i ordning kräftmjerdarna samt satte ut dem medan de andra gingo längs stränderna och sökte

torr drifved och släpade det upp till ängen där vi gjorde en stor lägereld. Sedan lekte vi hela natten igenom utom den tid då mjer-darna skulle vittjas och man skulle söka mer bränsle att ej lägerel-den skulle slockna. Men somna det fick ingen göra, och den som somnade blef straffad af de andra på så sätt att han ej somnade en gång till. Den som somnade kunde få vatten över sig, men det värsta sättet på hvilket någon kunde straffas, var väl det som 2 fingo vilka gingo bakom en sten för att sofva och somnade äfven, när de legat en stund uppstoppades på andra sidan stenen en hög enris vilket ju när det brinner gör stark rök som påtändes och förorsakade en sådan förskräckelse i de två att de sprungo skrikande in i skogen och vågade först där stanna när de hörde de andras skratt. Om morgnarna foro vi vanligen klockan 7 tiden bort öfver sjön hem

Treflig var äfven vår Tavastehusfärd. Vi foro om morgonen med ångbåt till Tavastehus, där vi hela dagen vandrade och besågo staden och Karlberg. Vackraste byggnaden i Tavastehus tyckte jag att finska lyseet var. Om aftonen foro de äldre bort igen men vi andra som voro omkring 13 blefvo kvar, ty det var beslutet att vi skulle spatsera hem. Vägen var 5 mil lång till prestgården, men 4 mil om vi ville gå en annan väg varifråns slut vi måste ro ett stycke för att komma hem. Den sistnämnda vägen togo vi, när vi gått omkring 2 och en half mil genom skogar var det bara fanns landsväg och på en mil ej kunde vara en enda koja ens komma vi till en by var det fanns gästgifveri. (Det var klockan 2 på natten.) Då knackade vi och bråkade tills de vaknade. När vi varit en half timme beslöto vi att redan bege oss i väg. (Vi som ville i väg var tillförst endast två.) Tills slut blefvo vi 5 som ville gå, men de andra ville sofva, slutligen när en timme redan gått sedan vi kommo till gästgifveriet och vi märkte att all öfvertalning om att det skulle blifva så hett att gå om dagen var förgäfvos gingo vi och de andra 8 blefvo kvar. Först gingo vi en ha[l]f mil sedan vilade vi oss en stund i diket, men voro nära att somna där, sedan gingo vi par kilometer och vilade i diket, men huru det var så blef styckena som vi gingo allt mindre och längre tid lågo vi i dikena och vilade oss och ville knappt mer orka släpa oss fram par hundra meter i sänder fast vi hvilade omkring än 15 minuter efter hvarje sådan sträcka, slutligen när vi voro mera nära stranden och tänckte¹¹⁶

Resten av brevet saknas. Hela vägen från Tavastehus till Sääksmäki var omkring 50 kilometer. Den tolvårige Björling var med andra ord en hurtig pojke.

Sommaren 1899 tycks Björling också ha varit i Viborg. Han skriver den 24 juni ett kort till Isak från Trängsund, Viborgs uthamn, kanske under en färd på farbroderns ångbåt: "Andra styrman har såldt sin papegoja i Viborg för 40 mark åt en kontorist på Mickelssons kontor. Linas papegoja blir allt grannare dag för dag."¹¹⁷

Ett brev skrivet ett år senare, i oktober 1900, börjar med en anspelning på ett viborgskt gräl om rivningen av ett packhus, ett magasin, som ansågs för högt i förhållande till vallen intill.¹¹⁸

Hafva ryssarna afstått någon del af vallområdet eller har packhuset blifvit nedrivet? Torsten har 154 växter, jag har 111. I onsdag få vi censurer. I vår skola finnes 380 elever. Det blir roligt i jul då du kommer hit. Tycker Caesar lika mycket om dig, som förr om tant Augusta? P. S.: Bruno ber helsa. Huru många kaniner har du nu? Artur har tänkt skrifva brev till sina forna kamrater i Wiborg samt adressera det till 3dje klassen i Wiborgs svenska lyceum för att det skulle blifva uppläst i skolan; har han gjort det? Hvilka av mina förra kamrater stannade qvar på andra klassen?¹¹⁹

Sommaren 1901 vistades familjen på ön Katava nära Räfsö utanför Björneborg, där faderns syskon hade samlats – en farbror, två fastrar och kusiner – och därefter besökte man Nystad, där mosterns familj bodde. Björling reste alltså omkring en hel del innan han i september 1901 begav sig till "cirkelstaden", som Fredrikshamn kallades p.g.a. sitt cirkelformade gatumönster. Tiden i Fredrikshamn skulle bli ett betydelsefullt kapitel i Björlings liv.

I Finska kadettkåren

Vad var det för en skarp trumma som avbröt den honungsljuva sömnen? Eftersom det var den första morgonen vid kadettkåren, måndagen den 2 september 1901, rullade Gunnar ivrigt upp ur sängen. Senare skulle han snarast rulla över på andra sidan tills den andra trumsignalen ljöd en kvart senare. Den som inte reagerade då blev utsatt för mindre trevliga metoder när den jourhavande kadetten uppenbarade sig. Gunnar hade anlänt till Fredrikshamn med tåget dagen innan, och nu skulle han prompt bege sig till tvättrummet. Ännu behövde han inte skura knappar och blanka stövlar, eftersom han inte hade fått sin uniform – Tschornij, rustmästaren Ivkov, skulle ha fullt sjå att hitta en uniform som var tillräckligt liten för denne ”finljandskij kadjet” – men han gjorde noggrant morgontoalett under sträng och vaksam uppsikt. Så skyndade kadetterna iväg till matsalen i bottenvåningen, där teglasen stod och väntade, efter vilket de marscherade till ”manegen” – rekreationssalen – ställde upp sig i fyrkant och lyssnade till morgonbönen.¹²⁰

Så öppnades den stora dörren till gårdsplanen och kadetterna fick bege sig ut på morgonpromenad och fylla lungorna med frisk luft. Kallt var det denna mulna morgon, 6–7 grader, och kallt var det mestadels. Den tunna schinellen – manteln – fick man ha på sig bara om temperaturen sjönk under -10 eller om det blåste rejält, annars gick man ut utan överplagg eller vantar, och stövlarna var inte vattentäta. Efter promenaden gick man in igen. Rummen hade vädrats, och nu började ”översläsningen” – läxläsning – efter vilken särskilt de yngre kadetterna förhördes strängt av sina förmyndare, som gärna bestraffade dem som inte kunde

sina läxor. Men det fanns utvägar, som att vid rätt tillfälle lova förse förmyndaren med en pirog. Frukosten var spartansk, den bestod av ett stort glas mjölk och några skorpor, som man skulle reda sig på fram till middagen som serverades halv två. Efter det ljud trumman igen, alternativt signalhornet – två trumslagare och två signalister turades om – vilket markerade lektionernas början och avslutning. Middagen serverades av kårens soldater, ”kamelerna”, och kadetterna fick själva förse sig med skorpor och svagdricka. Efter middagen vidtog eftermiddagslektionerna, som pågick till klockan sex, varefter det vankades gymnastik och aftonöverläsning fram till halv nio och sedan kvällsvard. Halv tio låg kadetterna i sina sängar igen, med nattlamporna tända.

Björling hade avklarat inträdesförhøret till kadettkåren på sommaren. Bakgrunden var familjen Björlings alltmer pressade ekonomiska läge. Man hade inrättat 20 frielevplatser vid kadettkåren som var avsedda för söner till Finlandsbördiga officerare, och det var alltså detta erbjudande som Björlings lyckades utnyttja. Finska kadettkåren var en internatskola bestående av åtta klasser, den enda högre internatskolan i landet vid denna tid.

Tiden i kadettkåren blev rätt besvärlig för Björling, liksom för alla nykomlingar. Det blev ett år som ”väckte mycken eftertanke”, som han formulerade sig långt senare.¹²¹

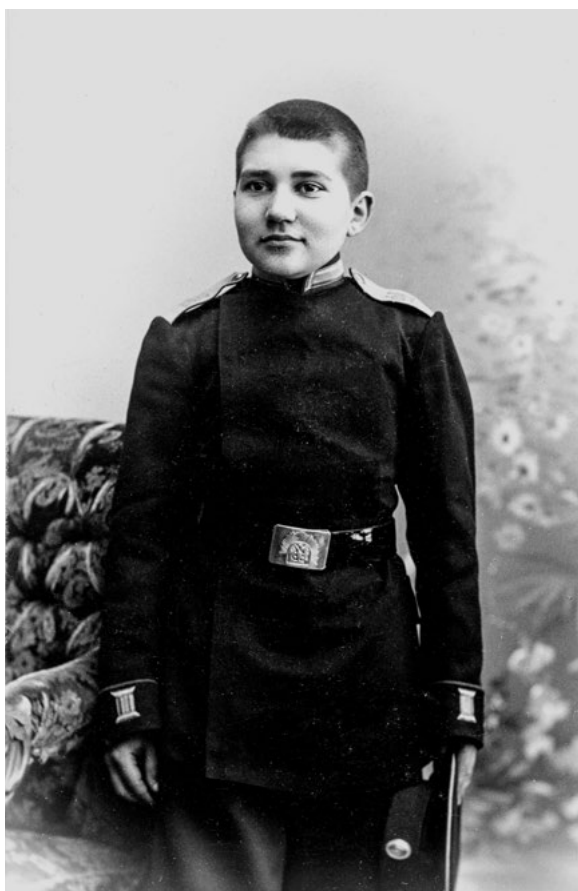
På gamla dagar skulle Björling skriva en svit dikter med minnen från kadettkåren, en tid han annars var förtegen om:

I kasernen och dumringar andas
och dumringar går och det på trummorna slår
hornsignal giver stöten
opp ur sängar vi går
slåss om tvättställ
och slåss om all smutsighets högfärders år och till år
slåss om skoborsten sist
i kasernen kasernen och dumringar andas
och dumringar slår
och till teet vi går
och i manegen vi står, därifrån ut i kölden att huttra
och sedan med läxor vi går och förmyndarn är god
eller han är en faselig jävel och tuktan
och värre än Kalle du Pe och Nah-nah: kom i lö-ördag, latläxa¹²²

”Dumring” är ett finlandssvenskt folkligt uttryck för dumming eller dum-bom.¹²³ I samma diktsvit nämner Björling ”kapten Satan så vältalig karl” – det var kapten Gösta Theslöf, som kallades kapten Satan för att han hade rykte om sig att ”bita små pojkar”, minns Johan Christian Fabritius i *Barndom kring sekelskiftet*.¹²⁴ Fabritius började i kadettkåren ett år senare än Björling. Han blev senare fortifikationsexpert och planerade den så kallade Mannerheimlinjen, en fortifikationslinje vid östgränsen på Karelska näset som kom att spela en viktig roll under vinterkriget. Vidare gjorde han sig beryktad som en av dem som försökte bereda väg för nationalsocialismen i Finland.¹²⁵ Historieläraren Spiri – lektor Nordenstreng – minns de båda också, Björling i diktform:

Sundis och är KallePé
och Nah-nah, kom i lö-rda’!
och Puppan och alla de andra.
Men Snarven men Snarven åh herre min je
vår tsar och vår herre
vår herre
låt gud oss att be
och Snarven och Snarven åh herre min je
och de va länge sen senast och sist.
Kapten Satan kapten Satan så vältalelig
och Fergana Fergana vår älsklige Fader
vår fader farbroder vår skraddarmästarejunker
att fem tum i släp under byxornas fäll.
och kompaniets högstvärdige överste-chef.
Och Ingelberg, Strömberg och alla de andra
och Åkerman, Hamberg, jag minnes er nog jag minnes just er
och ni många de andra
ni var frö, ni var frö, ni ni liksom
vi! vi är alla de andra
ni står där ni ställdes, vi står där vi ställdes
vi är lika alla de andra
– i tack ej till dumringars skara
i tack: och till Tschornij och kanske till andra
och andra
hallå, och hallå
finljandskij finljandskij finljandskij
o korpus o korpus o korpus -pus -pus
finljandskij o korpus hallå!

Tschnornij är rustmästaren Ivkov, i Fabritius minne ”en verkligt svartmuskig och skäggig ryss”.¹²⁶ Värde att notera är marschrytmen, en rytmer Björling identifierade sig med från och med *Korset och löftet* men också tog avstånd från: ”Dikt är inte deklamation och sång och marsch och talkör, den är en inbjudan till livets färd, kanhända ett rop till den som hör.”¹²⁷ På lördag och söndag kväll fick kadetterna gå ut i staden ett par timmar eller rentav längre, om de hade skriftlig inbjudan från någon bekant familj. Under ferierna kunde man ståta med sin uniform. Författaren Ture Janson, ett år äldre än Gunnar Björling, mindes eller kanske föreställde sig Björling på permission i Helsingfors i sin bok *Den litterära hjulångaren*:

Gunnar Björling i Finska kadettkårens uniform: ”hans kompakta, resoluta och laddade figur”, skriver Ture Janson, ”uttryckte högsta mått av alarmberedskap”.

Första gången Gunnar Björling solade sig i den allmänna uppmärksamhetens bevågenhet var någon gång i seklets gryning, när han uppenbarade sig i Helsingfors' centrum, på den klassiska Esplanadgatan, iförd kadettkårens prydliga uniform; han var stadd på feriebesök, inrest från krigsskolan i Fredrikshamn, och han tilldrog sig de yngsta damernas intresse genom att han i sin martialiska glans var en så säregen personlighet. Redan då var han nämligen mycket kort till växten, men hans kompakta, resoluta och laddade figur uttryckte högsta mått av alarmberedskap. Han tog ut stegen, så långt det gick, med disciplinerad värdighet, och han föredde den heroiska anblicken av en befälsperson i ett nötskal. Han överträffade Napoleons längdmått – på minussidan – och representerade just därför en form av komprimerad grandezza, men alltsammans i miniatyr.¹²⁸

Ture Janson tycker sig rentav veta att Björlings sätt att tala i avbrutna meningar härstammar från denna tid: ”i umgänget med kamraterna och i sina svar på lärarnas alltför många och onödiga frågor i onödiga ämnen hade han kvar sitt korthuggna, militärt enstaviga uttryckssätt, och det är sannolikt att en verkligt pålitlig djuppsykolog kan förklara Björlings hela diktning som en ytterligt sublimerad överföring av det kommenterade staccatospråket på ett exercisfält”¹²⁹

Vid Finska kadettkåren var pennalismen godtagen och satt i system. Den utövades av de äldre kadetterna – alldeles särskilt av sådana som gått om en klass, s.k. överliggare – gentemot de yngre. Den drabbade särskilt nykomlingarna, trots att det högre kamratskapet officiellt hade förbjudit den i sina regler 1899. Upptågen var i stort sett desamma genom årtiondena, och de beskrivs i G. A. Gripenbergs historik *Finska kadettkåren och dess kamratskap*:

Ett ganska ofta återkommande ”nöje” var att ställa till allehanda upptåg med nykomlingarna, såsom t.ex. att låta dem ”dansa frikassé” eller att ställa sängen ”på vipp” (”vagga”) eller att ”ställa dem på huvudet”. I första fallet rycktes delinkventen ur sängen samt tvingades att i sin lätta nattdräkt utföra allehanda piruetter, hvarunder man sökte pigga upp hans konstfärdighet genom att klatscha till honom med en rem, en handduk (”snärtning”) eller – stöfvelskaften (!). När man däremot ville ställa någon ”på hufvudet” tillgick det på så sätt, att ett par handfasta kamrater lyfte upp sängen vid fotändan samt ställde den att stå på bakre gafveln, hvarigenom

naturligtvis hela innehållet – den sofvande inberäknad – ramlade ned och allt hoptrasslades till en enda oredig massa.¹³⁰

Gripenbergs erfarenheter är från 1860-talet, men samma metoder förekom genomgående tills kåren upphörde 1903. Pennalismen förefaller dock att med tiden ha tagit sig alltmer spontana, improviserade uttryck, vilket framgår i Fabritius memoarer och i följande skildring av Björklings årskamrat G. M. Nordenswan, sedermera industriman och bergsråd:

En nykomling var allas nigger, skulle göra allt man befälde honom, om det så var att ränna huvudet mot väggen, och tåla allt vad man behagade sig företa sig med honom, om det så var att skära hal-sen av honom, och allt detta villigt och glatt, utan att mucka eller klagat. Detta var urgammal tradition, ehuru officiellt avskaffat, det hade alla andra utan undantag genomgått [...] Alltnog, mammas lilla ängel blev vid alla möjliga tillfällen avbasad och hundsotterad på alla upptänkliga sätt. Han måste stå i givakt för alla äldre kam-rater fr.o.m. tredje allmänna klassen. Han fick inte gå in i parken och inte uppehålla sig i de avdelningsrum, jämte korridor, där de äldre bodde, annat än i viktigt ärende och även då bara spring-ande; gällde det att vänta utanför en dörr, skulle han trava på stäl-let. Han fick inte med min eller blick förråda att han hörde något av samtalet omkring honom, än mindre deltaga däri. Han kom-menderades att ”dansa fricassé” på kvällen när han skulle lägga sig, d.v.s. strutta omkring i avdelningen med skjortan dragen upp över huvudet, medan fnittrande plågoandar piggade upp honom med linjaler och stövelskaft. Han undfågnades med ”taburettsmör”, eller ”mocka”, eller ris på magen med en klädesborste, eller också fick han gå omkring och ”fånga”, d.v.s. ta emot näsknäppar, s.k. gurkor, från alla närvarande, o.s.v., o.s.v. Och till råga på allt skulle han kanske sedan sjunga en pigg visa eller berätta en rolig historia eller göra sin kärleksförklaring för kakelugnen.

Ett mera humant och mycket nyttigt nykomlingsskoj, som t.o.m. de godmodigaste och snällaste gamla kadetterna brukade roa sig med, var att ha ynglingarna att dansa, och detta brukades alla lör-dags- och söndagskvällar i timtal. Ut på golvet måste man, om man så aldrig förr hade tagit ett danssteg och inte ens kände namnen på de otaliga danser som då voro på modet: pas d’Espagne, pas de quatre, pas des patineurs, pas de brilliantine, pas de Pompadour, cracoviac, chaconne, polsk masurka o.s.v., utom alla de vanligare:

wienervals, jänka, polka, vengerka etc. Det var bara att snegla sig till hur andra gjorde och gå på, gå på så länge pianisten spelade, under varjehanda eggande eller hotande tillrop från de äldre, som roade sig kungligt åt det hela, synnerligast vid läsårets början.¹³¹

Om Björling fick färdigheter i dans är tvivelaktigt, det hörde till hans sämre prestationer enligt hans kadettbetyg. Men dansa torde han sannolikt ha fått göra en hel del i alla fall. Det är inte otänkbart att det finns ett eko av detta i följande dikt i *Korset och löftet*:

Du skall gunga och dansa, hopp! hoppsan-hej, niggerdansvrål,
marktschreierskrål, "Kom, kom till Jesus"; skrattarrevelj, och det
enda som smaskar: domsdag basu-n! Du skall dan! dan-dansa en
polka, ja polka – med Gud! Clown-dans och polka, och doms-
dagsba-su-n! Du skall dansa, hej-hopp! hoppsan-hej, trapets, och
mazurka. Du skall gånga på lina, – som jag.¹³²

Bertel Gripenberg, som gick i kadettkåren åtta år innan Björling, beskriver i sina memoarer sin tid där som ett "fiasko" på grund av pennalismen – "olidligt och outhärdligt": "Trots upprepade beslut att med tålamod uthärda obehaget, förmådde jag det inte. Ännu mera än själva den kroppsliga misshandeln misshagade mig den därmed förbundna psykiska tortyren och förnedringen."¹³³ Efter två år i kåren rymde Gripenberg hem till sin mor i Helsingfors. Om det var av motsvarande skäl Björling avbröt sina studier i kadettkåren efter ett läsår finns det inga säkra uppgifter om, men det tycks sannolikt. Åke Gartz, som var årskamrat med Björling i kåren, antog att anledningen var att Björlings föräldrar hade insett att han inte passade där. Gartz beskrev för Erik Gamby den unge kadetten Björling som "den minst lämpliga för militäryrket". Kamraterna utsatte honom för hejdlös drift och kallade honom "edustaja" (finska för representant, ombud), vilket kanske ska förstås som att han var raka motsatsen, den minst representativa.¹³⁴ Björling var enligt Gartz "harmlös, smått löjlig och alldeles olämplig i ett militärläroverk". Gartz hade själv fått "ohyggligt med stryk" och förmodade att Björling hade haft liknande erfarenheter. Mikael Enckell minns att hans föräldrar återgav en anekdot om hur Björling i kadettkåren med utländsk accent tvingades säga "Ursäkta att jag finns till!"¹³⁵

Vid kadettkåren förekom också "perversa böjelser", antyder G. A. Gripenberg i sin studie över kadettkåren.¹³⁶ "Att homosexualitet skulle ha förekommit vid kadettkåren hade Gartz däremot aldrig hört talas om",

antecknar Gamby. ”Han visste ej att Björling var homosexuell”, skriver Gamby vidare. Björling var homosexuell men var vid denna tid sannolikt ytterst diskret om saken. Det är därför knappast förvånande att Gartz inte kände till det. Åke Gartz var för övrigt en känd industriman, minister och diplomat i Bern och Moskva.

Efter att ha läst Bertel Gripenbergs memoarer, utgivna 1943, skrev officeren Alexander Procopé en insändare i *Hufvudstadsbladet* där han framförde sin ”bestämdaste protest” mot de ”skymford” Gripenberg tillät sig mot Finska kadettkårens namn och rykte.¹³⁷ Bara en dag senare kunde man i samma tidning läsa en insändare av Björling, som inleds med några rader ur den ovan citerade diktsviten ”I kasernen” och fortsätter:

Att vara ”skyddad mot våld och misshandel” var den unge Bertel Gripenbergs önskan, och ”osnutna skolpojkar och råa slagsbultar” fanns det litet varstans. Fanns också i Finska kadettkåren. Finnes i skolor, internat och kaserner. Pennalism förekommer i skämtsamt form och i råare former. Grundar sig på ”tradition”, vilken åberopas vid eventuellt uppror, eller vid det inför hjorden ärelösa – skvaller. Och så är bojkotten färdig. Och märk: Det finnes alltid en närmare krets, en närmare buse. Hur än saken måtte beivrats av chefskap, ”äldre kamratskap”. – I Finska kadettkåren gick ännu under dess sista år berättelser om pennalismen under tidigare år, och så undantagslöst försvunnen var den aldrig, att inte varje kadett bör ha varit åsyna vittne till sådant, att han ej bör uttala förvåning över ett sant ord. Eller är det så: bojkotten är färdig?

För min egen del vittnar jag att just ”äldre kamratskapet” på allt sätt undertryckte pennalismens yttringar, att kamratskapet överhuvud var utmärkt av en vänlig farbroderlighet från de äldres sida (åldersskillnaden behövde ej vara uppseendeväckande). Men det var läsåret 1901–1902.¹³⁸

Den ökade förryskningen märktes vid Finska kadettkåren redan 1899. Kåren drogs in 1903, ett år efter att Björling slutade där, och generalguvernör Bobrikov spelade en nyckelroll vid nedläggningen. I sina egna biografiska minnesanteckningar konstaterar Björling att han fick Esaias Tegnér's *Skrifter* som premie efter första läsåret, som avslutades den 24 juni 1902, och 9 i medelvitsord, såsom den näst bäste eleven. Han uppflyttades till andra klass men ”avgick” enligt egen utsago ”på grund av kårens stympning, slopandet av de två högsta klasserna”.¹³⁹ I ett annat självbiografiskt utkast skriver Björling att han avgick ”av politiska grun-

der”: ”militären på gardesbataljonen här hade blivit upplöst sedan inträdesexamen i juni föreg. år. Och kadettkårens högsta klasser indrogs mot slutet av läsåret.”¹⁴⁰

I det ryskspråkiga attestationshäfte som skrevs om kadett Björling nämns det att han hade en ”kraftig kroppskonstitution” och ”god hälsa”, att han var ”lugn” och ”hjärtlig”, med en ”ibland sluten karaktär”.¹⁴¹ En full tia hade han i svenska, religion och teckning, och rentav 11 i historia. Så goda resultat uppnådde han varken förr eller senare, kanske för att han läste under tvång. Men tillbaka till Helsingfors begav han sig i varje fall sommaren 1902.

År 1958 deltog Björling, 71 år gammal, i en kadetträff. Han skriver kort om den i ett brev: ”De äldsta var fräscha officerstyper på ända till 86 och 87 år! Från min egen klass var vi sju stycken. Tre hade jag ej sett på 56 år. Det ges – barndomsmiljöer! I alla fall har just denna ungdomsmiljö med åren varit mig lärorik. När jag läst Krapotkin, Tolstoy, Dostojevski osv. ’Finska kadettkåren’ var enligt ryskt mönster, och enligt alla kejsardömens.”¹⁴² Pjotr Kropotkin hade råkat ut för pennalism vid pagekåren i S:t Petersburg, vilket han berättar om i *En anarkists minnen*, en bok Björling i sin ungdom tog intryck av.

Fortsatt skolgång och intellektuell utveckling

Åren efter kadettkåren var avgörande för Gunnar Björlings intellektuella utveckling, men denna utveckling var inte särskilt förbunden med själva skolarbetet. Femton år gammal beslöt sig Björling för att på egen hand läsa in den sjätte årskursen vid reallyceet – kadettkåren hade berättigat honom till universitetsstudier ett år tidigare än hans årskamrater vid lyceet, och det grämde honom att han gick miste om den möjligheten i och med att han lämnat kåren bakom sig. Att han läste in ett skolår på egen hand var dock något han skulle komma att ångra. Utan någon professionell vägledning från lärarhåll försummade han det som då kallades för naturalhistorien – botanik, zoologi och geografi lästes bara upp till femte klass – och hade svårt att göra sig gällande bland lyceets sjunde-klassister, till vilka han anslöt sig hösten 1903. Spridningen i ålder var i och för sig stor – av hans tjugofem klasskamrater var fem jämnåriga med honom, så han var inte yngst, men han befann sig bland helt nya kamrater.

I ett tillbakablickande brev till sin unge vän poeten Jan Elfgren ondgjorde Björling sig över sin klassöverhoppning som gjorde att han blev utan undervisning ”i flera klasser, och det har hämmat mig hela livet”.¹⁴³ Han blev student samma år som sin tre år äldre bror Torsten, som hade gått om en klass.

Björlings beslut att läsa in en klass kan man se i linje med en heroisk vilja att hävda sig och ett behov av att kompensera. Hans fysiska liten-

het och originella utseende gjorde honom till ett tacksamt föremål för drift, och minnen av hans tidigare utsatthet bidrog kanske till att han ville sätta sig ett pinnhål ovanför sina tidigare klasskamrater. Hösten 1903 skrevs Björling alltså in i den sjunde klassen i reallyceet, i samma klass som hans tre år äldre bror Torsten gick. En ny läroplan infördes denna höst, vilken innebar mera litteraturläsning inom modersmålet för de högre klasserna. Man läste Topelius, Karl August Tavaststjerna, Viktor Rydberg och Carl Snoilsky i Björlings klass, och Valfrid Vasenius *Lärobok i Sveriges och Finlands litteraturhistoria*. I sista klass lästes också A. Lönnbecks *Poetisk läsebok*, på drygt 450 sidor, i vilken det fanns flera diktare som blev Björlings favoriter: Tegnér, Runeberg, Lars Jakob Stenbäck, Bernhard Elis Malmström, Topelius, Rydberg, Tavaststjerna och Josef Julius Wecksell. Där fanns t.ex. den av Björling högt beundrade ”Har du mod?” av Wecksell:

Har du mod att gå ut i lifvets strid
Och dig hålla der som en man?
Har du mod att sätta dig framom din tid
Och dess villor, om du det kan?
Har du mod att offra ditt hjerteblod,
Din timliga lycka och fröjd
För sanning och rätt? – då, yngling god,
Träd in i vår krets förnöjd.
Har du mod att tro på din skönaste dröm
Trots det verkligas hånande röst?
Har du mod att som droppen i djupaste ström
Söka väg genom klippans bröst?
Då låtom oss svärja ett fostbrödralag!
Och offra det ande och blod,
Och kraft som kamp få vi nog en dag,
Om vi äga det sanna mod.¹⁴⁴

I sin debutbok *Vilande dag* skulle Björling anspela på denna dikt:

”Har du mod” att stå vid min sida? det larmar omkring. Har du mod? när jag felar och jäktas och stupar, har du mod för min skuld, och att räcka mig vatten?¹⁴⁵

Frågan ”har du mod för min skuld” kan man se som en anspelning på den egna homosexualiteten, såsom Emelie Enckell gjort när hon i sin biografi

över fadern Olof Enckell lyfter fram det nära förhållandet mellan honom och Björling några år senare. I Bibeln vattnade Rebecka Abrahams tjänares kameler, vilket var ett tecken på att hon var den rätta hustrun för Abrahams son. Samtidigt är det fråga om en mera allmän heroisk appell till ett "du", där modet gäller att stå bredvid någon i "konfliktställning", ett ord med vilket Björling beskrev sin ungdom.

I ryskan lästes dikter av Aleksandr Pusjkin och Michail Lermontov, som tycks ha varit en stor favorit hos läraren, samt bitar ur Leo Tolstojs *Krig och fred* och Nikolaj Gogols *Döda själar* och *Revisorn*. "Jag erinrar mig från skolan Lermontoffs skildringar från de kaukasiska bergen (i Vår tids hjälte, avd. Bela), – åtm. kvillrade bergmassiven för ögonen", skrev Björling på äldre dagar.¹⁴⁶

Maxim Gorkij var en av den unge Björlings favoriter. Han besökte Finland i februari 1906, och Björling tycks då ha sett honom på en arbetarsoaré i Frivilliga brandkårens hus bredvid konstmuseet Ateneum: "Jag har hört honom läsa en berättelse. För resten var han på den tiden ett ideal för mig. En älskvärd människa. Peschkov var hans egentliga namn."¹⁴⁷ "Ett föreningsband i all bildning dåförtiden", konstaterar Björling i ett annat brev, "var den litterära olympen i Norden. Ja, i världen. Och sedan folkmassan följande Gorki till hotellet."¹⁴⁸ Såsom veckotidningen *Måndagen* rapporterar: "Redan kl. 4-tiden e.m. uppmarscherade röda gardet å Esplanadgatan utanför Kämp och bildade spalier längs Mikaelss- och Alexandersgatorna till Brandkårshuset. Kl. litet före 5 utträdde Gorkij på balkongen till Kämp, hvarvid stormande ovationer kommo honom till del. När Gorkij jämte skådespelerskan Maria Andreeff strax därefter begaf sig till soarén, spände de kringstående hästen från släden och drogo så de uppburna gästerna under musikens toner i triumf till Brandkårshuset."¹⁴⁹

Återkommen till reallyceet efter året i kadettkåren var Björling, enligt egen utsägo, en "dålig elev".¹⁵⁰ Han var intresserad av andra ting, "litteratur, socialt, politik, filosofi". "Ej reallagd, och blivitt utan ledning just i det reala", konstaterar han. För Björlings intellektuella utveckling fick dock reallyceets konvent, eller kamratförening, en avgörande betydelse. "Vi voro sunda pojkar", mindes Ture Janson, som också deltog aktivt i konventets verksamhet. "Vi voro rabulister, och under hetsiga konventsaftnar anmälde vi missnöje med samhället! Vi sågo allt i mörkt, och åttitalets Strindberg gick framför oss som en eldstod."¹⁵¹ Konventen fick vid denna tid en starkare ställning, vilket också avspeglas i att konventstidningens familjära namn "Kurre" byttes till "Vårflod", ett namn som anspelade på den socialt och politiskt turbulentu samtiden.¹⁵² Gunnar

Björling var redaktör för "Vårflod" under hela kalenderåret 1904, och det var där han för första gången publicerade sig, under pseudonym. Ett av hans bidrag blev så minnesvärt att det trycktes om i *Minnesskrift utgiven av Reallyceisternas förening* 1916. Uppsatsen "Några reflexioner" ger också en uppfattning om den anda som besjälade den unge idealisten; man ser redan här hans personliga sätt att skriva, hans lite snåriga men ändå klara tanke men också hans starka patos. Så här lyder de inledande styckena:

Vi äro unga! – För de verkligt unga, de till själslig mogenhet komma, vilken klang i dessa ord! Vilka känslor, vilken högtidlig stämning framkalla de ej för medvetandet! De unga: det är förhoppningarna, det är den sparade, återhållna kraften – det är *framtiden*.

För de unga bör därför kravet på en livsuppgift, ett *ideal*, vara klart. Det är nämligen detta ideal, som skall uppbära den ännu vacklande livsbyggnaden, som för dem skall sammangjuta alla de känslor, varav de genombäras, och de motsatser, som hos dem stöta samman.

Vilka äro då dessa känslor och tankar, dessa sköna ideer? fråga väl mångtusende. – Jag tror mig veta, vad som rör sig på djupet av den unges sinne: det är helt säkert medvetandet av rätten att tänka, tala och handla *fritt*; det är känslor, växlande mellan hoppfull glädje och djupt känd ansvarsplikt, det är ynglingaoptimism brottande med redan erfaren världssmärta, det är livets fullhet i motsats till alltets outgrundliga intighet, det är medvetandet om de ungas ej blott rätt, utan *plikt* att bryta med, och offra det lilla för att nå det stora: det är medvetandet att stå vid de stora portarna till livet. Det är ej kärlek i tårefloder, ty vatten släcker brand, ej heller kärlek, som tager sig uttryck i smekande ord; nej, det är en känsla uti järn och stål: medvetandet om världsmedborgarskapet, en fordran på liv, en *fordran*, ej någon bön!¹⁵³

Av ungdomen krävs "allt", om den inte vill leva som "vardagsmänniskan" med hennes "förvridna sken av liv". Det krävs mod för att bryta med det förgångna, för att ställa siktet högt och bli inte bara familjemedlem eller medborgare i ett samhälle utan "världsmedborgare". Vidare påminner Björling om att de som gått i första ledet, såsom Sokrates, Kristus, martyrerna och reformatörerna, ofta setts som "[f]öraktare av fädrens moral, religion, livsåskådning". Uppsatsen utmynnar i ett antal utrop för de ungas del: "Att få vara den nya tidens banbrytare, att få arbeta för

kommande släktens lyckomöjligheter, se det är lycka!” Och, får vi veta, ”[d]en, som fogar sig i massans påtryckning, det mangranna begabbandet från omgivningen, han dödar sin personlighet”. Här följer uppsatsens avslutande uppmaningar:

Låt oss försöka att nå fram till den ungdom, som varar livet igenom och den bildning, som ej blott är tomma ord. Låt oss ej förrädiskt tåga, när det vi akta högt och heligt underkastas klander och hån.

Må de unga dock ej uppträda med endast stora löften, utan när tiden är inne, när framtidens morgon glödande gryr, försöka visa, att bakom orden stå *män*!

Man skall ej leva utan *vilja*. Löften givas lätt och brytas ofta, men viljan bestämmes under den inre uppgörelsens ögonblick, då tvivel brytes mot tvivel, då allting är intet och intet är allt.

Björlings heroiska ungdomsretorik är tidstypisk. Kring sekelskiftet 1900 uppstod på många håll i västvärlden en stor entusiasm för ungdomen, rentav en ungdomskult, visar Henrik Berggren i *Seklets ungdom*. Ungdomen sågs som autentisk och oförstörd i förhållande till en cynisk och korrumperad vuxenvärld, och den mobiliserade sig också i religiösa och politiska ungdomsrörelser. I Björlings starka tro på de unga som ”framtiden” genljuder Ellen Key, som på svenskt håll hyllade ungdomen som en självständig politisk faktor, den skulle lotsa in ett helt nytt skede i mänsklighetens historia.

Här finns också sådant som för tankarna till Henrik Ibsens versdrama *Brand*, som Björling hade läst på Universitetsbiblioteket i Helsingfors 1903–1904 och som tillsammans med *Peer Gynt* gjort ett stort intryck på honom. Prästen Brand i Ibsens pjäs personifierar kompromisslösheten. Hans valspråk är ”intet eller allt”, hans mål ”viljans renhet” och hans Gud är inte en snäll tomtegubbe utan ung och stark som Herkules, en storm snarare än en vind. För Brand ställs viljan mot livet på samma sätt som i Björlings appell. Brand är en modern Kristusgestalt, en rebell och revolutionär, och han blev också sedd som sådan av de svenska ungsocialister som 1898 döpte sin tidskrift efter Ibsens hjälte. Tidskriften *Brand* lästes också av Björling; han hade en hel insmugglad årgång av den i Finland förbjudna tidskriften.¹⁵⁴

I Ibsens *Brand* utgör den enskilda personligheten ett hot mot de samhällsbärande elementen, som också slutligen segrar i dramat. Prästen Brand får inte massorna med sig, de klarar inte av att uppfylla det absoluta kravet. ”Brand var idealet. Och Bøjgen kämpades det mot”, skrev

Björling i en anteckning i *Ord och att ej annat*, apropå sin ungdomstid.¹⁵⁵ Bøjgen, eller Bøjgen, är det gäckande väsen som Peer Gynt kämpar mot, en sorts inre fiende vars valspråk är raka motsatsen till Brands, nämligen: "Gå udenom!" Om Brand gick rakt fram och igenom, lockar Bøjgen Peer att gå runt, att undvika konflikter. Det är tänkbart att de två för Björling hade genklang i attityderna till förryskningen: undfallenhetsmännen gick runt, aktivisterna rakt på.

Björlings vurm för "världsmedborgarskap" hade säkert inspirerats av den finlandssvenska kulturtidskriften *Euterpe*. Tidskriften gavs ut en gång i veckan mellan åren 1902 och 1905, och Björling läste den först på Universitetsbiblioteket och senare i skolans konvent. Euterpisterna tog avstånd från en sentimental patriotism och öppnade fönstren mot kontinenten, särskilt mot de franska boulevarderna, mot Paris och den franska kulturen, som representerade friheten och de mänskliga rättigheternas förlovade land. Helsingfors upplevdes som kallt, grått och trångt, det ryska inslaget i gatubilden nedslående. Som Olof Mustelin konstaterar i sin bok om *Euterpe* disputerade inte färre än fem euterpister på franska ämnen. *L'art pour l'art* förfäktades gentemot snäv moralism, "Euterpeandan" var, enligt Rolf Lagerborg, "lyxkultur och sorglös glädje, trots allt".¹⁵⁶ Euterpisterna kallades av konservativa samtida för "dekadentkotteriet".¹⁵⁷ Samtidigt engagerade sig flera av dem på olika sätt för den aktiva kampen mot det ryska förtrycket, också om *Euterpe* i rätt hög grad fredades från dagspolitik och snarare ägnades kulturlivet, inklusive kyrkliga och sociala frågor. Flera av euterpisterna, bland dem Rolf Lagerborg, pläderade för socialism, som han betraktade som liktydig med individens frigörelse. Björling var alldeles säkert tagen av den kamp mot kyrkan och mot trångsynt sexualmoral som fördes i *Euterpe*.

I *Euterpe* presenterades en hel del utländsk litteratur, det var tidskriftens primära litterära uppdrag. Björling kan här ha läst om Arthur Rimbaud och Charles Baudelaire, Friedrich Nietzsche, Oscar Wilde och Walt Whitman, kanske om romanen *Thaïs* av Anatole France, som utgjorde en bakgrund för Björlings dikt "Som 'mumlare'" i *Solgrönt*. Också Oscar Levertin, som euterpisterna omhuldade och som festade med dem i Helsingfors i januari 1905, kunde Björling bekanta sig närmare med i *Euterpe*, liksom med Vilhelm Ekelund som skulle bli hans viktigaste formella och stilistiska förebild. Euterpekretsen hyllade de svenska nittiotalsdiktarna, vilket också Björling gjorde.

Genom skolans konvent kom Björling i kontakt med nya människor och idéer. En sorts ledare i det vid denna tid radikala konventet var urmakarsonen Alexis Lillja, född i S:t Petersburg, som var tre år äldre än

Björling men gick en klass under honom på grund av att sjukdom hade försvårat skolgången. Han blev student fyra år efter Björling och senare publicist och lärare i ryska. Han var, enligt Björling, "elak mot alla" och hittade alltid "de fula motiven till allt. Men på visst sätt *rejäl*; och var en begåvning."¹⁵⁸ Ture Janson gick först en klass över Björling men stannade kvar och gick om den sista klassen tillsammans med bröderna Björling. Han blev sedermera publicist och författare, en av de så kallade dagdri-varna. Janson var "på sitt vis ... en kamrat", konstaterar Björling. "Han hade ock en viss respekt för ens eventuella beläsenhet."¹⁵⁹ En tredje kon-vents-kamrat var Richard Frey, som skrev skådespel på vers och senare blev professor i entomologi.

Lillja skymtar i Jansons *Inga medmänniskor*, i en scen från reallyceets fjärde klass där Gunnar Holming, Jansons alter ego, nyss börjat:

Han hade fått en underlig bänkkamrat. Det var en mager yngling med ett aflivets favorit redan härjadt ansikte. Vid mungiporna formades två skarpa veck när han log, och de gäfvon honom ett djäfvulskt, hångrinande drag. Näsan var stor och solid och sköt målmedvetet fram, men de grå ögonen blickade fanatiskt kalla och kloka. Dräkten var vårdslös, rocken solkig och byxbenen trasiga. Han hette Johan Krank och tycktes åtnjuta kamraternas vördnad, till och med Rothmans. Han kallades ibland Skomakaren, ibland Skalden, men han var inte tillfreds med någondera benämningen.

Han var till åren äldre än de flesta kamraterna på klassen och väckte beundran genom sitt frimodiga uppträdande gentemot lärarna-fienderna. Han försummade mycket sina läxor, men tack vare sitt utvecklade intellekt höll han sig på ytan ändå. Lärarna hade obehag av honom. Det var som hela deras pedagogiska system ingenting hade förmått mot denne yngling, som var dem en jämlike i allmän bildning.

Han öfverraskade med att under lektionerna läsa Nietzsche och Fröding. Det var doktor Barck, som upptäckte det en dag. Han blef ursinnig.

– Drummel, utbrast den gamle mannen och for upp, medan hans hvita hår reste sig på ända och hans stackars gamla urvattnade ögon rödkantades af vrede. Moderna idiot, hör på *Mig* och inte på dessa nya herrar Fröding och Strindberg och Mörne och Heiden-gren och hvad i Jesu namn de heta, Levertin och Pjosk och Skral-felt och Skitzsche; *ska* du läsa något, så ska du läsa Runeberg.¹⁶⁰

Doktor Barck är baserad på lektor Karl Emil Hårdh, som Björling min- des från sin skoltid (se kapitlet "Viborg"). Här nämns många av de för- fattare som också Björling läste vid samma tid: Gustaf Fröding, August Strindberg, Arvid Mörne, Verner von Heidenstam, Oscar Levertin, Erik Axel Karlfeldt och Friedrich Nietzsche. Författaren och politikern Arvid Mörne var den stora inhemska förebilden för de unga genom sin rak- ryggade aktivism, patriotism och radikalism. Hans diktsamling *Ny tid* (1903) var banbrytande för den socialt radikala dikten, något motsva- rande hade inte funnits tidigare på svenskt håll i Finland, och särskilt ungdomen var begeistrad.

Enligt Erik Gamby var det Alexis Lillja som väckte Björlings intresse för litteratur och politik, men även Ture Janson spelade en roll. Eftersom Gamby inte uppger någon källa är det svårt att veta exakt vad han avser, inte minst mot bakgrunden av att Björling, som vi sett, var ett läsande barn. Det björlingska hemmet var långtifrån litterärt, men där hade han kommit i kontakt med den litterära kalendern *Svea*, där bl.a. Gustaf Frö- ding, Oscar Levertin och August Strindberg publicerade sig, och med diktsamlingar av K. A. Nicander, Bengt Lidner och Bernard Elis Malm- ström. Att sådan lektyr fanns i hemmet var "[m]öjl. en inverkan av tidigt avliden 'studerande' morbror", skriver Björling i ett brev, och tillägger: "Mina farbröder var litterär-konstnärliga, men böckerna var inte från deras kvarlåtenskap. Min far, säkert att döma av biblioteket, mångsidigt bildningsintresserad, var ej litterär."¹⁶¹ Apropå B. E. Malmström minns Mikael Enckell att Björling "[m]ed självironisk, men oförställd förtjus- ning reciterade" ur hans elegiska diktcykel "Angelika", där Malmström besjunger en tidigt död ungdomskärlek, en "skepnad av ungdom och änglabehag".¹⁶² Björling skrev senare: "Jag tror att Malmströms Angelika numera anses hart när omöjlig. Jag och andra älskade den ännu i början av det här seklet."¹⁶³ Andra tidiga följeslagare var Goethe och den öster- rikiske diktaren Nikolaus Lenau, särskilt dikten "Die Seelenkranke", som Björling också översatte, och av de inhemska Runeberg, Lars Stenbäck, Tavaststjerna och Gripenberg.¹⁶⁴ Intressant är att Björling, uppmanad på äldre dagar att nämna sina favoritdikter, bland Goethes dikter nämnde "Die Braut von Korinth", som har kallats världshistoriens första vam- pyrdikt. Också Vitalis nämns, en pseudonym för Erik Sjöberg, och hans homoerotiska dikt "Enslingens sång" med strofen: "En vän jag hade: jag gutit mitt blod, / Om hans blick det begärt af mig; / Men mitt hjertas värma han ej utstod: / Måste bort för att svalka sig."¹⁶⁵

Lillja och Janson vurmade för 1880- och 1890-talets svenska littera- tur, framför allt för August Strindberg och Hjalmar Söderberg, och för

nittiotalsdiktare som Oscar Levertin. Till nittiotalsestetiken ansluter sig också Hans Larsson, som drog upp riktlinjer för hur man skulle skriva och omhulade intuitionen som poetisk metod. Björling upptäckte Larssons *Intuition* i ett boklädefönster 1904 och läste också hans *Studier och meditationer* och *Poesiens logik*.¹⁶⁶ Av Strindberg läste han vid denna tid *Utopier i verkligheten* och andra delen av *Tjänstekvinnans son*, "Jäsningstid". Ture Janson skildrar i *Inga medmänniskor* denna svenska litteratur som en friskt fläkt i den "tryckande och antieuropeiska" luften hemma i Finland.¹⁶⁷ Strindberg spelades flitigt på teatern i Helsingfors. Björling mindes att han i sin ungdom hade sett *Till Damaskus*, *Dödsdansen*, *Fadren*, *Fordringsägare*, *Fröken Julie* och flera andra av Strindbergs kammarspel, liksom hans sagospel och historiska dramer. Intressant nog gick *Ett drömspel* honom förbi, till vilket han ha bidragit att han, som han själv sade, satt på en "dålig plats" i teatersalongen.¹⁶⁸

Ett litet porträtt av Björling i hans tidiga kamratkrets ger Ture Janson i *Den litterära hjulångaren*:

I världsåskådningsbranschen var Gunnar Björling inte så lätt att tas med, och han hade en besvärlig ovana att komma med argument som han hade läst sig fram till innan någon annan hade hunnit med just den lektyren. I de livliga ynglingadiskussionerna kunde det därför uppstå en mycket pinsam situation när Gunnar Björling ingrep och tillkämpade sig övertaget genom att rycka på axlarna och yttra: tja. I sitt tja inbegrep han en oefterhärmlig filosofisk fnysning som stämplade de tidigare framförda synpunkterna såsom vetenskapligt förlegade. Genom sin kritiska och analyserande begåvning avancerade han så snabbt från klarhet till klarhet att han aldrig egentligen hann engagera sig i någon av de idérörelser som hörde tiden till.¹⁶⁹

Med den sista meningen torde Janson syfta på att Björling aldrig på djupet engagerade sig i socialismen. Ändå var just socialismen något Björling helt och hållet gick in för under en kortare tid, också om han aldrig drogs till marxismen. Strax innan han började i kadettskolan läste Björling med stort intresse Pjotr Kropotkins *En anarkists minnen*, som gavs ut i svensk översättning 1901. Vad kan han ha lärt sig av att läsa den? Det finns skäl att fråga, eftersom han vid flera tillfällen återkom till den som en viktig källa för inspiration. Kropotkin var av framstående fursteätt och Pjotr Kropotkins far – med sina 1 200 livegna i tre olika provinser – fann sig aldrig tillrätta efter att livegenskapen upphävts, utan drog sig

tillbaka och avled så småningom, medan sonen slogs för de nya radikala idéerna. Ivern att bekanta sig med de socialistiska idéerna inte bara teoretiskt utan också praktiskt, till exempel genom att gå med i arbetarföreningen och leva med arbetare, var något som präglade Kropotkins praktiskt inriktade läggning. En sådan äventyrlig aktivitet skulle också Björling snart gå in i. Björling kunde i Kropotkin se en människa som liksom han levde för idealen.

Kropotkins memoarer kanske också hjälpte Björling att klarlägga var han själv stod politiskt. Utgångspunkten för anarkisterna var individen; anarkisterna bildade frivilliga sammanslutningar i vilka individerna själva gavs stor frihet, och till skillnad från Karl Marx trodde anarkisterna inte på proletariats diktatur eller på nödvändigheten av en stat: ”ingen kommer att känna behof af en regering, ty fri öfverenskommelse och sammanslutning kan ersätta en sådan i alla de funktioner, som regeringen nu för tiden anse som sina”.¹⁷⁰ Och den marxistiska teoribildningen hade man inte mycket till övers för, Kropotkin ville ha en anarkism på naturvetenskaplig grund. Det naturvetenskapligt präglade tänkandet hindrade honom inte att ersätta Charles Darwins centrala tes om att naturen drivs av ”kampen för tillvaron” med en tes om att ”ömsesidig hjälp” var det naturliga tillståndet för människan. Björlings hjälte Viktor Rydberg hade också engagerat sig mot Darwins tanke.

Atos Wirtanen, författare och politiker, skriver om ett av sina första samtal med Björling på ett kafé vid Norra Esplanaden någon gång på 1930-talet: ”Jag har aldrig, varken förr eller senare, upplevt något så vitalt i samtalsväg som Björling då.”¹⁷¹ Men han tillägger: ”Björling, som var nitton år äldre och redan strax efter sekelskiftet kommit med i den socialdemokratiska rörelsen, nådde aldrig fram till en klart marxistisk historie- och samhällssyn. Han tänkte abstrakt, relativistiskt, westermarckianskt. Han tänkte framförallt mycket personligt, d.v.s. björlingskt.” Enligt Wirtanen var Björling ”djupt förankrad i sitt eget filosofiska och nationella förflutna”.

Att Björling inte ”nådde fram” till en marxistisk syn berodde på att en sådan syn var honom främmande. Den historiska materialismen var för Björling ”en dödande sanning”.¹⁷² Liksom Janson och de svenska ungdomsocialisterna med sitt språkrör *Brand*, var Björling anarkistiskt inriktad, och liksom sina lärofäder Baruch Spinoza, Nietzsche, Jean-Marie Guyau och Edvard Westermarck var han inte intresserad av antagonism och dialektik utan av att införliva den heterogena tillvaron i alla dess former i en sorts helhetssyn.

Aktivisten Björling

1900-talets första år i Finland var ödesdigra och omvälvande. År 1899 hade den s.k. förryskningen inletts under ledning av generalguvernör Bobrikov, som påstod att han åt och drack, gick till sängs och steg upp med Finland i sina tankar. Exakt vad det var han tänkte om landet framgick under åren som följde. Februarimanifestet utfärdades av den ryske kejsaren i februari 1899 och innebar i praktiken att kejsaren och det ryska riksrådet tog sig rätten att stifta de lagar som berörde hela riket, också sådana som gällde enbart Finland men hade rikspolitisk betydelse. Det var ett svårt slag mot lantdagen och hela storfurstendömet, å andra sidan det första definitiva steget mot ett självständigt Finland, men det visste man inte ännu. Om senaten var delad – en utbredd uppfattning på ryskt håll var att den svenskspråkiga överklassen motsatte sig förryskningen medan de finskspråkiga välkomnade den – så visade det sig snart att så gott som hela folket ställde sig mot förryskningen, fränsett en del av gammalfennomanerna, som snart såg i den en möjlighet att främja sin sak. Februarimanifestet ledde till att folkens breda lager mobiliserade sig och samlade in namn. Eftersom adressen inte kunde tryckas skrevs den för hand av hundratals personer, och eftersom telegraf och telefon var i ryska händer skred man till verket på skidor, bland annat – och fick på så sätt mer än en halv miljon underskrifter mot manifestet.

När Bruno Björling skrev studenten i mars 1899 var Helsingfors – staden i vitt – en stad i svart. ”Då tidningarna ej kunde tala ut”, skriver Bernhard Estlander, ”hade man begynt kläda sig i sorg, som efter ett dödsfall, damerna i helsvart, studenterna i sorgflor om armen; butiker-

nas skyltfönster voro dekorerade i svart och vitt.”¹⁷³ Tidningar drogs in, antingen på kort tid eller helt och hållet, och Sibelius tolkade stämningarna i ett stycke som senare skulle få heta ”Finlandia”. Sommaren 1900 började man i Sverige, på *Aftonbladets* tryckeri, trycka tidningen *Fria Ord*, som smugglades över till Finland, inte sällan i respektabla damers bagage. Grundad av författaren och politikern Konni Zilliacus och kallad ”ett terroristiskt organ” av en rysk guvernör, förde den det passiva motståndets talan och stödde kampen mot förryskningen fram till 1905. Det var den enda tidningen som inte var sordinbelagd, och den lästes också av Björling.

Som bakgrund till sin aktivism nämnde Björling senare bland annat *Fria Ord*, landsförvisningar och värnpliktsstrejken.¹⁷⁴ Strejken 1902 föregicks av den ryske kejsarens beslut att dra in den finländska armén, alla åtta så kallade skarpskyttebataljoner, inklusive Edvard Björlings tidigare bataljon. Man hade kallat in 25 000 finländska unga män att skrivas in i den ryska armén, men delvis på grund av den hemliga föreningen Kaganen – där också Adolf von Bonsdorff, Björlings rektor, var med – uteblev närmare 60 procent.

Efter uppståndet den 18 april 1902 tågade folket till Senatstorget, under senatens möte, och efter att stadens polismästare och borgmästare utan resultat försökt få den stora skaran att skingras kallade man in kosacker som red in och piskade och slog folkmassan. ”En hop kvinnor”, skriver Estlander, ”hade klängt sig upp kring Alexandersmonumentet på torgets mitt; kosackerna redo inom inhägnaden och piskade dem på det hjärtlösaste inför ögonen på Kaigorodov och hans officerare.”¹⁷⁵ Den unge studenten Eugen Schauman, som råkade komma till torget utan att veta vad som pågick, blev piskad i ansiktet av några kosacker, svingade sig upp på en av deras hästar, drog sin kniv och stack den i ryttarens sida, bara för att senare märka att den inte trängt genom uniformen. Sådant satte spår.

Bobrikov fick diktatoriska rättigheter våren 1903, och samtidigt började landsförvisningarna. Ett femtiotal obekväma personer förvisades, mestadels till Sverige, vilket gjorde folk rädda, något som i sin tur ledde till angiveri. På hösten uppstod tanken om ett aktivt motstånd. Vid rodret för det aktiva motståndet stod samme man som grundat *Fria Ord*, nämligen Konni Zilliacus, och han ställde sitt hopp bland annat till de ryska revolutionärerna. Zilliacus internationalism, hans vistelser i USA, Japan och Paris, hans resor i Europa och knytande av förbindelser med revolutionärer och socialister var något nytt inom den försiktiga finländska politiken.

Björlings äldste bror Bruno, som studerade juridik vid universite-

tet, inkallades 1904, men han valde att fly till England, där han praktiserade på kontor i ett år och ådrog sig lunginflammation som ändade hans liv vid 26 års ålder. Han avled, ”till bitter sorg” för föräldrar, syskon och vänner i Karis den 5 juli 1908, ”efter ett tåligt buret lidande”, som det stod att läsa i tidningen.¹⁷⁶ Det var ”förmodligen dimman och fukten” i London, hette det, som hade lagt grunden till hans sjukdom.¹⁷⁷ Våren 1905 hade han inskrivits som auskultant vid Viborgs hovrätt och utnämnts till vicehäradshövding en månad innan han dog. Tidningen visste också berätta att Bruno hade ”ett strängt konstitutionellt sinne-lag”, att han tillhört ungfinnska partiet och att han hade ”allvarliga litterära intressen”. Säkert är att han i sin ”omutliga karaktärsfästhet” var ett exempel för sin yngre bror Gunnar.

Den 16 juni 1904 sköt Eugen Schauman Bobrikov och därefter sig själv. Schauman dog genast, Bobrikov först på natten. Detta blev avgörande för motståndet mot förryskningen, som nu tog sig alltmer terroristiska former. Hösten 1904 bildades det aktiva motståndspartiet, under ledning av Zilliacus, och den revolutionära och underjordiska verksamheten intensifierades. I början av 1905 sköt den unge Lennart Hohenthal prokuratorn Eliel Soisalon-Soininen, som dog omedelbart. Soisalon-Soininen var den som övervakade verkställandet av Bobrikovs förryskning, men mordet ansågs kontroversiellt; dels var det ett mord på en landsman, dels var Soisalon-Soininen bara en i ledet. Han hade bara lytt order, sades det. Hohenthal dömdes till livstids fängelse, men han lyckades rymma ur fängelset på Skatudden efter bara en kort tid med hjälp av bl.a. fröken Alexandra Zetterberg, hans blivande fru, som besökte honom i fängelset med en fil och ett rep som aktivisterna gett henne. Rymningen var planerad av aktivister, och Hohenthal flydde genom Sverige till England där han bosatte sig för gott.

Enligt uppgift var Gunnar Björling med och höll utkik vid själva rymningen.¹⁷⁸ Fängelset låg ett stenkast från familjen Björlings bostad på Köpmansgatan. Hohenthal firade ner sig från ett fönster med hjälp av repet och sprang strumpfota över gården till en mur, där man kastat ner en repstege. Från Skatudden begav rymningen sig sedan med båt över till Norra hamnen, vidare till Esbo och så vidare västerut. Björlings roll som vakt ska ha inskränkt sig till att med revolver i fickan hålla utkik på gatorna och ner till Skatuddens strand. Han var sannolikt en av flera aktivister som stod på vakt under ledning av Primus Nyman.

Att Björling alls flyttades upp till åttonde klass kom sig av en flitig slutspurt, men under sitt sista skolar var han som han själv konstaterade en ”rent omöjlig elev” både för att han var ”i inre avseende i fullkomlig

jäsning och oro och grubbel”, och ”därtill sjuklig, en benhinneinflammation i knäskålarna”.¹⁷⁹

Björling tog livlig del i de politiska förvecklingar som föregick storstrejken hösten 1905. Revolutionens vindar hade nått lilla Finland, och de sågs på många håll erbjuda en möjlighet till självständighet. För Björling, liksom för många andra aktivister, handlade det också om den sociala frågan, om alla de samhälleliga problem som uppstått i industrialismens kölvatten. Framför allt handlade det om fattigdomen, som var omfattande i Finland, ett av Europas fattigaste länder, och något som Björling hade fått en inblick i genom familjens försvårade ekonomiska läge. Den beundrade Bruno var fortfarande i landsflykt i London, där han nått och jämnt försörjde sig genom en anställning på ett kontor. Gunnar delade ut flygblad som skrivits av det så kallade Finska aktiva motståndspartiet och publicerade sig som journalist. Stark censur rådde, så allt som handlade om motstånd mot förryskningen fick distribueras hemligt. Aktivisterna hade etablerat kontakter till ryska revolutionärer och andra motståndsgupper i Ryssland, men också till oppositionella element i bl.a. Polen och de baltiska länderna. Björling delade ut ett upprop från Genèvekonferensen, i vilket man uppmanades att välja mellan den föråldrade självhärskarmakten och den nya folkmakten. Uppropet utmynnade i tre valspråk:

Den som icke är med oss, är emot oss!

Avgörande tider skapa beslutsamma personligheter!

Leve den i utbrott stadda ryska revolutionen!

På sommaren begav sig Isak Alfthan på resa genom Finland för att rekognosera terrängen och sökte då upp den nyblivne studenten Björling, som inte kunde berätta något närmare om aktivisternas planer men kände på sig att något var i görningen. Björling var ständigt upptagen bl.a. med att skriva adresser och vakade två nätter i rad. Alfthan satt en kväll med Gunnars bror Torsten på Brunn, restaurang Brunnshuset i Brunnsparken, och väntade förgäves på sin vän. Han antecknade i sin dagbok: ”Förstår ej hur Gunnar orkar; han har nu ej sovit det ringaste på två nätter, suttit uppe och arbetat hela tiden! Dock tror jag att han är trött – ej underligt!”¹⁸⁰ De gick ändå ombord på några jakter i hamnen där de träffade estlandssvenskar, som berättade om situationen i Estland. I Estland hade förryskningen inletts samtidigt som i Finland, på 1880-talet, men drivits ännu längre än i Finland.

Björling hade 1904 vistats en månad i Estland och besett Tallinn, som

då hette Reval.¹⁸¹ Han hade också vid något tillfälle fotvandrat i Estland, bl.a. från Tallinn till Kegel (Keila), utanför vilken han såg statyn över Martin Luther, den enda av sitt slag i i ryska riket, som förstördes 1949. På äldre dagar drog han sig till minnes att han i Estland 1904 skrivit till sin bror Bruno i London om att han drömde om att bli författare: ”Det var inte ära, och ej hus och hem. Det var väl ett rum att arbeta i, och det var väl mina tankar.”¹⁸²

På hösten besökte Björling tillsammans med två andra unga män, Primus Nyman och Arvi Nikolainen, Alfthan i Viborg. Björling ville inte för Alfthan uppge sina skäl till besöket, men Nyman hörde sig för om möjligheter att bilda en aktivistgrupp i Viborg. Alfthan tvekade, eftersom Nyman verkade ”väl röd och grön”, som han uttrycker det i sina memoarer.¹⁸³ Björling tog tåget tillbaka till Helsingfors i sällskap också med Nymans äldre bror, K. G. K. Nyman. I själva verket hade resan till Viborg haft ett hemligt syfte, vilket har utforskats först på senare tid. Björling och de andra unga männen hörde till ligan Blodhundarna, som haft för avsikt att mörda kejsar Nikolaj II. Kejsaren förväntades besöka Björkö, en ö 50 kilometer söder om staden, men hans besök inställdes och det blev inget av planerna.

Blodhundarna hade grundats av K. G. K. alias Kalle Nyman, som var 22 år gammal och således något äldre än de övriga medlemmarna, som var omkring 16–17.¹⁸⁴ Han var student och tjänstgjorde som farmaceut vid Stigzelius apotek vid Salutorget. Känd under namnet ”Suurisuu” (Storkäft) hade han bl.a. spottat en polis i ansiktet och ägde ett flertal browningar. Genom att bilda Blodhundarna slog Nyman ihop några mindre aktivistiska grupper från svenska och finska skolor i Helsingfors. Till ligan hörde också hans yngre bror Primus. Arvi Nikolainen var skräddarson av judisk börd och gick i det finska reallyceet i Helsingfors.

Blodhundarna gjorde sig skyldiga till våldsdåd och till mord och mordförsök. Initiativet till att mörda kejsaren hade kommit från aktivisterna, som hade fått vetskap om att Nikolaj planerade en jaktresa till Björkö. Med sig hade männen var sin browning i fickan, och giftkapslar som Nyman hade tillverkat för att underlätta självmord. När de var framme fick de dock höra att kejsaren hade rest tillbaka till S:t Petersburg, efter att ha fångat en hare och en räv. Det var Blodhundarna som vaktade vid Hohenthals rymning senare på hösten, men i övrigt är Björlings eventuella verksamhet i denna grupp höljd i dunkel. Han var i alla fall med i några månader ”under sommaren–hösten”, enligt egen utsago, och kallar i ett brev skrivet på gamla dagar de övriga för ”obalanserade unga revoltörer” och uppdraget i Viborg ett ”huvudlöst projekt”.¹⁸⁵ Kalle

Nyman blev sedermera fast för stöld av dynamit, satt en kort tid i tukthus och begav sig snart till Sverige och vidare till Kanada, där han grundade ett apotek. Arvi Nikolainen var efterlyst för flera mindre brott och begav sig så småningom till Amerika.

Björling hade själv köpt sin browning, vilket framkom efter att ett sällskap vid ett "politiskt äventyr" lämnat två browningar efter sig. Den ena av dem visade sig vara den Björling köpt, men det ledde inte till några rättsliga följder.¹⁸⁶

Det är inte uteslutet att Björling kände till attentatet i Brunnsparken i augusti 1905, när en okänd ligamedlem i mörka kläder mördade poliskonstapel Johan Emil Forstén.¹⁸⁷ Forstén patrullerade varje kväll utanför Brunnshuset, och söndagen den 20 augusti gick han upp längs Östra Allén, när en man reste sig från en bänk och sköt tre skott mot honom. Forstén fördes till sjukhus men avled, och mannen försvann i mörkret under de lummiga träden mot västra Brunnsparken. Dådet väckte bestörtning, eftersom Forstén lämnade efter sig en änka och tre minderåriga barn.

Vid generalstrejkens utbrott kan Björling mycket väl ha tagat med de andra studenterna, som just beslutat om att strejka, till arbetarföreningens gård, där de möttes av öronbedövande hurrarop från en entusiastisk folkmassa som trängdes på tak, stegar, plank och i träd, överallt där de fick plats. Skolelever tågade längs Helsingfors gator sjungande marseljåsen, spårvagnarna stod, butiker och restauranger stängdes och stora skaror arbetare samlades till ett allmänt strejkmöte på Järnvägstorget. I Brandkårshuset samlades konstitutionella för att lyssna till bl.a. Björlings tidigare rektor Adolf von Bonsdorff som talade för allmän rösträtt. Här kom också de för Finland i inbördeskriget så ödesdigra färgerna rött och vitt in i bilden för första gången: studenterna bildade ett skyddsgarde med vita bindlar som kännetecken, medan arbetarna bildade ett garde med röda bindlar. Än så länge slogs man på samma sida. Poliskåren upplöstes och poliserna anslöt sig till arbetarna på Järnvägstorget. Aktivisterna styrde folkmassorna mot generalguvernörens hus, och senaten avgick. Björling var närvarande när deputationen, ledd av Arvid Mörne, gick in till generalguvernören.¹⁸⁸ Det ryska oktobermanifestet hade öppnat dörrarna för utökad demokrati.

Staden låg mörk under hela strejkveckan; gas och elektricitet strejkade. En natt låg Björling på en bänk i festsalen på Nylands nation, som var centrum för de konstitutionella. Han hade alldeles nyligen inlett sina studier, men dem hade han inte tid för. Nu var han nattvakt och låg i mörkret och väntade på sin tur. Plötsligt kände han ett huvud mot sitt.

Demonstration på Senatstorget i Helsingfors i november 1905 under storstrejken. Så stora skaror hade inte samlats tidigare i Finland.

Det var Runar Schildt, elev i Broban eller Brobergska samskolan, ett år yngre än han.¹⁸⁹ Schildt sov i nationshuset under strejkveckan, han tillhörde det stafettkompani som bestod av pojkar från olika skolor i Helsingfors. De kan ha haft mycket att tala om där i mörkret. Om gemensamma litterära favoriter som Rydberg, Strindberg och Ibsen – Schildt hade läst *Brand* bara en kort tid innan strejken och var eld och lågor över den – eller kanske om gemensamma bekanta, Josef Wolontis, Ture Janson? Om skrivandet? Schildt hade skrivit berättelser i många år och skulle debutera med en novellsamling, *Den segrande Eros*, sju år senare.

De ungdomar som liksom Björling befann sig i de övre tonåren präglades för livet av sina upplevelser under storstrejken. Björling nämner i en tillbakablick Arvid Mörnes dikt ”Frihetens sol”, som hade tryckts på paradsidan av *Arbetaren* i det första numret efter storstrejken. Diktens andra strof uttrycker en glädje belagd med sordin:

Frihetens sol,
 som lyser vårt land,
 ännu blott tinnarna färgar.
 Sådden har strötts
 af arbetarens hand.
 Fåtalet skördarna bärgar.
 Tystna min sång,
 sprid icke du
 glans öfver fåtalets vinning!
 Folkviljan står
 fjättrad ännu
 med törne om blödande tinning.¹⁹⁰

De bestående resultaten av själva storstrejken var allmän rösträtt och enkammarlantdag. Förändringen var stor: tidigare hade 10 procent av landets befolkning haft rösträtt, och nu var det plötsligt 90 procent. Finland blev det första landet i Europa där kvinnor fick rösta, och det första i världen där kvinnor fick ställa upp i politiska val. Men åldersgränsen var hög, 24 år, och fattighjon och brottslingar fick inte rösta. De svensk-språkiga i landet, som tidigare haft stort politiskt inflytande, blev minoritet. Att gå ihop till ett parti var den enda lösningen i detta läge, och så uppstod Svenska folkpartiet, som samlade heterogena skaror. Vänstern stannade dock utanför.

Arbetarna var på stark frammarsch: det agiterades som aldrig förr på alla håll. Aktivisterna hade spelat ut sin roll, och nu var det socialisternas tur att sprida flygblad och agitera. Som exempel på arbetarnas uppsving kan nämnas att de 99 arbetarföreningarna 1904 hade 16 000 medlemmar, medan föreningarna bara två år senare uppgick till 937 och hade 85 000 medlemmar. Också torparna anslöt sig till socialismen.

Björling hade skrivits in för studier hösten 1905 men ägnade alltså sitt första studieår åt politisk aktivitet. Söndagen den 11 februari träffades ett antal unga män, förutom Björling sannolikt Ture Janson, Josef Wolontis, Johan Frey och K. H. Wiik, på *Arbetarens* redaktion och beslöt att en vecka senare hålla ett möte för att återuppliva den socialdemokratiska ungdomsklubben.¹⁹¹ Den mest angelägna frågan vid det första mötet, som hölls på Östra Chaussén 4 i Sörnäs, var att få igång en sångkör.¹⁹² Redan våren 1906 började klubben ge ut en tidning, *Kamrat!*, där Björlings vänner publicerade sig, men inte han själv. Ture Janson gestaltar i *Inga medmänniskor* Björling som lilla svarta Björk: ”en mystisk figur. Ständigt missnöjd med allt och passionerad kritiklysten med hundra

'synpunkter' i bakfickan, en plåga för kamraterna, som dock gåfvo erkännande åt hans filosofiska läggning!"¹⁹³ Det var en karakteristik som Björling senare skulle minnas och återkomma till. Han tyckte att formuleringen "hundra synpunkter i bakfickan" var träffande för hurdan han var både då och senare.¹⁹⁴ Denna lilla Björk är i Jansons bok "i färd med att dissekera Karl-Eriks själ. Karl-Erik var en lång ljus yngling med ett ovanligt öppet och godt ansikte, upplyst av redan mogna, tjusiga mustascher."¹⁹⁵ I ett annat sammanhang konstaterar Björling att "det där ordet i boken om G. B. beror väl på att J[osef] V[olontis] och jag *skilt oss från arb:rörelsen*, och kanske var kritiska mot Ture; ehuru jag inte torde haft någon tvist med honom. Jag hade ju ock brukat kritisera kamraterna, så som min art är. Och Tures små egenheter kände vi ett grand, Volontis, Lillja, Frey, G. B."¹⁹⁶

Axel Åhlström, senare chefredaktör för *Arbetsbladet*, var några år yngre än Björling och mindes honom från ungdomsklubbens första tid, "liten och svartmuskig", och överstruket: "och med allt annat än tänkarepanna".¹⁹⁷ Björling hade inlett en diskussion om vad som skulle göras när klubben hotade bli alltför stor: "Han höll ett föredrag, som började med Schopenhauer och slutade med att förorda klubbens delning."

Den 31 maj 1906 fyllde Björling 19, och det är knappast en ren slump att det är just 19-årsåldern som hyllas i den ofta citerade dikten i *Korset och löftet*, vilket också Erik Gamby påpekar:

Jag är nitton år, jag blir ej mera, jag höjer trotsarnacken, jag tittar under lugg, jag finner världen öppen, mellan kåkar. Jag är nitton år, jag botas ej med åren. Skrumpnar jag ihop, jag ser som nitton vårar ser.¹⁹⁸

Det var också som trotsig 19-åring Björling trädde fram som kampdiktare. I *Arbetaren*, den 3 oktober 1906, stod följande dikt att läsa, undertecknad med signaturen "Olaus":

Hat.

Jag hatat har landane lagar,
jag hatat i nätter, dagar
de tryckande bojor och band,
man lagt på hvar frihetens and.
Jag hatat mig blodlösa sår,
jag spillt många rosiga år
i strider mot hindrande stängsel,
i stormar mot stäckande fångsel.

Jag hatar med folket allt än,
och dit icke kärleken når,
låt se hvad där hatet förmår.
det hat som i kärlek oss enar,
en kärlek som bjuder – ej stenar.

Raderna är taktfasta, avsedda för ett muntligt sammanhang. Kampdikten var den första form arbetarlitteraturen tog i Sverige och Finland, och den deklamerades eller sjöngs vid möten och demonstrationer. Ofta skrevs den under pseudonym och var inte avsedd att vara originell. Modell för Björling stod Arvid Mörne, vars diktsamling *Ny tid* getts ut tre år tidigare. Den innehåller en dikt vid namn "Hatet". Detta nedärvda hat, "det sporrar, det äggar, det hetsar till strid, / det sjuder hos lyssnande massor, som stå / kring en talarestrad under majhimmel blå, / det tänds vid de flammande orden, / det blixtrar i ögonens dunkla vrår".¹⁹⁹ För Björling är det närmast kampen mot förryskningen, anar man, som han spillt "många rosiga år" på, men han står också "med folket" mot förtrycket mot dem, samtidigt som något av kristendomens kärleksbudskap antyds i slutraderna: "det hat som i kärlek oss enar, / en kärlek som bjuder – ej stenar". Men här finns också en personlig kamp, det är diktjaget som hatar, till skillnad från i Mörnes dikt där hatet är kollektivt. Två månader senare återkommer Björling till samma tongångar i samma tidning:

Må!
Må vi bryta
det ok, som oss snärjer
må ej tryta
oss solöppna färger!

Må vi själva
en frihet oss föda,
må vi välva
oss tämpel att stöda!

Må vi bäva
av krafter ock glöda,
må vi leva
oss livena röda!²⁰⁰

Det kanske mest iögonenfallande med Björlings båda kampdikter är en viss otymplighet, ett försök att pressa in mera innehåll än formen kan bära, och snart skulle den konventionella bundna metern, rimmen och formen bli ett ok att bryta sig ur. Björling grep inte lyran med samma självklarhet som Mörne eller som sin kampdiktande kamrat Ture Jansson, utan han behövde andra former, andra medel. Men vägen dit skulle bli lång.

Studenten Björling

På samma sätt som Björling försökte sig på att vara kampdiktare försökte han sig på att vara arbetare. Om detta skrev han på gamla dagar i ett brev till sin vän Jan Elfgren:

Jag själv hade t.ex. vid dina år den tokiga ideen (jag ville inte vara en ”parasit”) att jag skulle vara – arbetare. Den sagan tog ett snabbt slut, men jag gick verkligen och sökte – arbete. Efter tre dagar – och tre nätter – i Helsingfors (där min bädd väntade på mig), så hade jag nog. Jag sov i trappuppgångar osv., det var min studentfirning, eller gick på gatorna. Mitt kapital om cirka 33 mk ville jag ej spolia. Du ser att det har funnits tokiga människor. Detta vet in[g]en, tror jag, men det vare sagt – till dig. Det är av så mycken ungdomstokighet jag talar. Troligen mera än du kan förstå. Dessa socialistiska idealismer från den tiden. Och ändå är det denna brinnande själ, denna outhärdliga fanatism som lett mig och leder mig den dag idag.²⁰¹

Föresatsen att leva som arbetare var en del av Leo Tolstojs program. Tolstoj hade kommit att uppleva sig själv som en onyttig parasit, och den enda botten var att leva som det vanliga arbetande folket, vilket han gjorde då och då.

Som gåva efter avklarad studentexamen fick Björling följa med sin farbror Hugo på en Medelhavsresa. Den skulle bli den enda resa utanför Norden han någonsin företog sig, bortsett från hans månadslånga

vistelse i Estland ett par år innan. Brodern Bruno hade också i sin barn-
dom fått följa med Hugo på hans fartyg SS Ceres.

Den 17 juli 1906 gick Gunnar ombord på SS Algol i Helsingfors, en
ångbåt på vilken hans farbror var kapten. Ångaren styrde stäven mot
Kotka, och därefter till Marseille, Nice, Livorno, igen till Marseille, Ibiza,
Malaga, Dartmouth och tillbaka till Helsingfors. När ångaren stod i ham-
nen för lossning och lastning kunde Björling företa utflykter. Från Mar-
seille kom Björling senare ihåg ”undergångsnervositeten i gestikuleran-
det utanför börserna”.²⁰² Nedgången på börserna föranleddes av den första
riksdumans upplösning i Ryssland.

Björling besökte också Florens och Monte Carlo. Florens var först
en besvikelse: ”Efter en resa till Toscana, som till himmelen, blev jag en
gång i unga år besviken”, mindes Björling, ”när jag såg några baksidor
av hus l. dyl. vid utträdet på Florens station. Men: om ett par minuter
var jag flyttad till en annan tid.”²⁰³ Florens, där jag varit ett par dar, inte
veckor”, skrev han till sin brevvän Fritz Mayer, en tysk typograf bosatt
i Malmö, ”och jag var en nittonårig student, inte konstspecialist. Nej,
det var magert. Och Toscana såg jag grönt i gull under gnistrande him-
mel. Samma färger hos Botticelli (Accademia della belle arti). Intet om
Loggia dei Lanzi, Palazzo, Riccardi, Vecchio, Campanilen, Brunellescos
kupol m.m. Uffizierna-Pitti. Men det ingick ej i dispositionen. – Monte
Carlo – en konditorikrokan i mycket. Men – med himmel och Medel-
hav blånande.”²⁰⁴

Fyrtio år senare återkom han till minnet av Monte Carlo.²⁰⁵

Blått och luftigt
kvällsljusblått
– en blomsterdag
en skär blek
blå blå
värld.
En sommar
i solnedgången.²⁰⁶

Pisa besökte Björling också: ”Jag stack in näsan, i katedralen i Pisa”, kom
han ihåg 1951, ”i en sal där gubbarna klädde sig i brokiga brallor eller
va det var, och pojkar med, för en procession genom Campo Santo
(dagligt kvällsspektakel). Hm, en arbetare stod sedan och såg hånfullt
på (med en blick mot mig som utlänning).”²⁰⁷

”För 51 år sedan, aug. 1906, hade man visst haft det torrt i oändlighet”,

minns han i ett brev till sin vän, skådespelaren Åke Claesson. ”Och havet – vid de här åren badar en inte! – det var härligt. Men kort efteråt hördes det att hajar uppträtt i Medelhavet. Själv låg jag vid saltdamarna med kork, gången ut från fartyget (botten lär ha varit späckad med taggigdjur), tills jag med huvudvärk fick böta för salthalten i badet. – I Ibiza har jag vandrat en stund.”²⁰⁸

Björling hade bevarat sin resa i gott minne. När Aina Enckell skickade sin styvdotter Birgitta till Dartmouth 1949, ska han ha haft mycket att berätta om sina minnen av staden.²⁰⁹

Med till hamnen i Helsingfors, strax före avfärden, följde en av Björlings vänner, möjligen Isak Alfthan. Innan de tog farväl ropade han ”Tag nu och omvänd farbror under resan!” vilket Hugo hörde, grunade smått över men glömde.²¹⁰ Snart fick han besvär med manskapet, vilket han inte brukade, skickade styrman till skansen för att rekognosera, och styrman återvände med besked om att ”kaptenens herr brorson” viglat upp besättningen och övertalat dem att bli socialister. Hugo tog med sig Gunnar upp på fördäck, ritade upp ett kritstreck på däckets och sade till honom: ”Går du med ena foten för om det här kritstrecket så tar jag först och ger dig ett kok stryk med Bobrikov och så sätter jag dig i land i första hamn dit vi kommer, så får du ta dig hem till Finland bäst du kan!” Bobrikov var en kraftig käpp av kokosmackack som Hugo använde för att bestraffa manskapet. Det var besättningen som hade gett den namnet Bobrikov.

På ett gåtfullt vykort till Isak Alfthan, ett kort som Björling tydligen hade köpt på sin resa och som föreställer den italienske konstnären Piero di Puccios fresk från kyrkogården i Pisa med tre scener ur skapelseberättelsen i Bibeln där Eva och Adam blir till, äter av äpplet och fördrivs ur paradiset, vänder sig Gunnar till ”Broder Isak Alfthan. Viborg. Havis”:

Fromme, milde broder!

O fruktansvärde censor, bilderna äro upphängda i världens härligaste kyrkor. Se här en fresk – allvarsdjup humor: sedlighet! Alltså, fromme unge man, var lugn och tyst – som Minotaurus, tyst dock allra främst, ty ho är tyst, är jämväl lugn. Du förstår – måhända? Så har jag talat, Pepis stora bror, jätteelefanten Jumbo själv och ingen annan.²¹¹

Jätteelefanten Jumbo och hans lillasyster Peppi hade förevisats på olika håll i Finland 1899, bl.a. åkande på velociped.²¹² Det är inte uteslutet att Björling, som gillade att besöka cirkus och den zoologiska trädgården

Högholmen, hade beskådat undret. Minotaurus är en varelse i den grekiska mytologin, till hälften människa, till hälften tjur. Det förblir gåtfullt vad Björling anspelar på, men intressant är djuridentifikationen, som senare ska bli ett litterärt grepp i *Korset och löftet* och som Mikael Enckell anknyter till Björlings kamp för att komma över obehaget över de egna djuriska drifterna.²¹³ "Det elefantiska, det svällande", skriver Walter Dickson, "ger en antydning om hur genomgripande, hur in i hjärnstammen allvarligt, Gunnar Björling upplevde sin situation när han skrev *Korset och löftet*."²¹⁴ Svällande, men också vällustigt och längtansfullt, såsom i följande Björlingcitat: "Varför är vi inte elefanter, bärande en värld uppå vår rygg och seglande i mjölk- och honungshavet, och på paddors sköldar flytande?"²¹⁵

Farbror Hugo och hans brorson ska aldrig ha blivit riktigt sams. Men helt osams kan de inte ha varit. Ett minne återges i ett brev, där Björling berättar att han satt med Hugo i katolska kyrkan en jul- eller nyårsafon, "över tretti år sen", dvs. mot slutet av Hugos liv, "vi råkade gå förbi där för att vår väg ledde förbi ... Jag hade all nöd för att han, en sjökapten, halvhögt mumlade: 'Humbug'. Inför tysta ceremonier."²¹⁶ Och kort innan han dog, på sin stuga "Tupa" i Kyrkslätt 1918, testamenterade han 10 000 mark till Gunnar, "emedan han befinner sig i snävare ekonomisk ställning än Torsten Edvard Björling", som testamentet lyder.²¹⁷ Torsten fick 5 000 mark som kompensation för att han inte hade höjt hyran för bostaden vid Östra Brunnsparken 9, där Hugo och Lily bodde, och modern Lydia fick 10 000.

Sannolikt avslöjade Hugo för sin brors familj vad brorsonen ställt till med. Inte så långt därefter, 1907, flyttade Björling hemifrån, till det gamla badhuset Ulrikasborg i Brunnsparken.²¹⁸

Det gamla badhuset vid Brunnsparkens strand, med utsikt över havet och sjöfästningen Sveaborg, var ett stort trähus i en våning med vind. Det var en byggnad som liknade en herrgård, uppförd av C. L. Engel. Efter att till en början ha varit badanstalt för förnämligt folk hade det vid sekelskiftet blivit en omtyckt bostad för studenter och konstnärer – bl.a. Eero Järnefelt, Magnus Enckell och Tyko Sallinen bodde där. Björlings vänner Josef Wolontis och Alexis Lillja bodde också där, och Ture Janson, som skrev om badhuset i *Hufvudstadsbladet*. Vid denna tid redigerade Janson och Wolontis *Arbetaren*, där de skrev så fräna artiklar att de i *Hufvudstadsbladet* kallades för "landets mest oförsämda ynglingar".²¹⁹

I Jansons tidningskåseri "Revolt i Brunnsparken" skymtar den unge Björling: "här såg man den lilla svarta religionsfilosofen, som skref en avhandling om 'Samvetet'".²²⁰ Revolten i rubriken handlar om den upp-

rörda stämning som rådde bland invånarna efter att hälsovårdsnämnden ville inrätta ett epidemisjukhus där. Den typiske invånaren i huset var enligt Janson ett ”original, det är tradition: han är antingen ett mystiskt svart filosofdjur med blickar som titta inåt eller också exempelvis en oändligt ljus gestalt med gyllene lockar här och hvar”.

Björling skrev senare om hur han som student grubblade över kriget, Tolstoj och annat ”om nätterna på badhusbryggan, tills polisen ingrep i tron att jag var – självmordskandidat. Samt följde mig hem till dörren.”²²¹ Han drog sig också till minnes ett par diktrader han komponerat vid denna tid:

midnattens mörker sig småningom lättar
vågor hörs skvalpa mot stranden och slå²²²

Björlings studentbostad, i badhuset Ulrikasborg i Brunnsparken. Huset var ritat av Carl Ludvig Engel 1836 och från och med sekelskiftet 1900 bodde många studenter och konstnärer här.

Hyran var låg, rummen små och delvis möblerade. De hade enligt Jansson en studentikos prägel – det som på sommaren var en badbritis tjänstgjorde under terminen som schäslong, badkaren flyttades bort och kranarna doldes av små skåp.

Från och med juni 1907 hade Björling också i ett par års tid en ”tjänst”, oklart vilken.²²³ ”Vid tjugo år antog jag ett arbete där enda krav var – hygglig handstil”, skriver han på äldre dagar till Walter Dickson, utan att närmare gå in på vilket arbete det gällde.²²⁴ Författaren och konstnären Tito Colliander nämner i *Givet*, den andra delen av sina memoarer, att Björling var informator för Örnulf Tigerstedts yngre bröder Göran och Berndt på Mustila gård i Elimä, utan att ange tidpunkt.²²⁵ Men eftersom dessa var födda 1903 och 1905, och eftersom Björling torde ha blivit bekant med Örnulf först när denne var hans elev i Svenska normallyceum läsåret 1916–1917, inföll detta sannolikt ett tiotal år senare. Björling reste ibland iväg till Mustila och kände också fadern, verkliga statsrådet Axel Fredrik Tigerstedt, en beläst och säregen man. Konversationen vid middagsbordet ska ha varit speciell: ”Den finska och finlandssvenska vardagsverkligheten hade inte mycket att säga till om i den jättelika herrgårdsmatsalen”, skriver Olof Enckell, ”där man åt sina måltider kring ett ofantligt bord mellan yviga palmer och där bordssamtalen rörde sig om aztekisk kultur, om Hermes Trismegistos och om coniferer på Himalayas sluttningar.”²²⁶

Björling började hösten 1906 åhöra Edvard Westermarcks föreläsningar, vilket blev ”ett korrektiv mot allt tyskeri som varit min livsmat”.²²⁷ Westermarck hade samma år installerats som professor i praktisk filosofi, och han kom att bli den lärare som betydde mest för Björling. ”Som föreläsare var Westermarck fri från alla retoriska konstgrepp”, skriver W. E. Nordström, ”men hans framställning uppbars av vitter flykt, ofta kryddad med milt humoristiska sidosprång.”²²⁸ När *Studentbladet* hyllade Westermarck på 60-årsdagen lyfte man fram just ”det friska ljusa humorstänket” och gav exempel på hans vitsar.²²⁹ Som sann motståndare till katederundervisning var Westermarck en av dem som tidigt ägnade sig åt seminarieundervisning. Han hade också överseende med Björlings små förseningar: ”ett referat för Westermarck inställde jag idag, för andra gången redan”, skriver han till studiekamraten Jaakko Päivärinta, ”utan att erhålla en enda moralkaka. I förhållande till formaliteter och regler intet annat än överlägsenhet från hans sida: vi är ej till för deras skull.”²³⁰

Westermarck var berest och hade ett brett internationellt akademiskt kontaktnät. Som vetenskapsman var han inskolad i en engelsk empirisk tradition, han var inspirerad av evolutionismen, av Charles Darwin och

Herbert Spencer. Hans doktorsavhandling, *The Origin of Human Marriage*, väckte i utvidgad form stort internationellt intresse på 1890-talet. År 1906–1908 gav han ut sitt huvudverk, en studie i moralens ursprung och utveckling, *The Origin and Development of the Moral Ideas*. En svensk version, *Moralens uppkomst och utveckling*, ungefär den första fjärdedelen av den engelska, utkom 1916.

I sin studie över moralen visade Westermarck med hjälp av ett stort empiriskt material att de moraliska värderingarna uppvisade stora kulturella skillnader. Det fanns, enligt Westermarck, inga moraliska sanningar. Han intresserade sig också för frågan om homosexualitet. I sitt kapitel om homosexualiteten i sin moralhistoria polemiserar Westermarck mot kristendomens syn på sexualitet överlag och talar för en ökad acceptans och tolerans av homosexualiteten i förnuftets namn. Westermarck visar på den kristna synens intolerans i jämförelse med t.ex. den antika kulturen, men också den tidigare nordiska.

Mycket tyder på att Westermarck själv var homosexuell. Hans elev Sir Raymond Firth uppgav att Westermarcks homosexualitet var en öppen hemlighet, och den brittiske socialantropologen E. E. Evans-Pritchard ska ha sagt att Westermarck ”smoked the best cigars, drank the best wines, and enjoyed the nicest Arab boys”.²³¹ Westermarck var ogift och hade under fyrtio års tid en vänskaplig relation till en marockansk tjänare, Sidi Abdsslam, som han träffade redan under sitt första fältarbete 1898. Lägg därtill att Marocko, där Westermarck årligen befann sig, vid tiden ansågs som ett paradiset för homosexuella och att han var aktiv inom en förening, British Society for the Study of Sex Psychology, som verkade för avkriminaliseringen av homosexualitet.²³² Det är ändå på samma sätt som med Björling viktigt att komma ihåg att Westermarck själv aldrig, vare sig privat eller offentligt, nämnde att han var homosexuell.

År 1907 blev Westermarck professor i sociologi vid London School of Economics, vilket innebar ledighet från tjänsten i Helsingfors. Hans vikarie var Rolf Lagerborg, som också kom att bli betydelsefull för Björling och var lättare att närma sig. Lagerborg hade en bakgrund i *Euterpe*, som Björling läste som tonåring, och var liksom Westermarck starkt kritisk mot kyrkan. Kampen mot kyrkan var också för Lagerborg förbunden med en uppluckring av den strikta sexualmoralen. År 1903 hade han som den första i Finland gift sig civilt, när kyrklig vigsel ännu var obligatorisk, genom att låta sig dömas till äktenskap. Med egna litterära ambitioner bakom sig intresserade sig Lagerborg för estetiska frågor men också för etiska, eller snarare, kunde man skämtsamt säga, oetiska. I det första numret av *Euterpe* hade han utmärkt sig genom att yrka på både

mannens och kvinnans frigörelse från samhällsmoralen. Hans doktorsavhandling om moralens väsen hade underkänts vid Helsingfors universitet men fått högsta betyg vid Sorbonne i Paris. Lagerborg hävdade en moral på sociologisk grund, eller som han utbrister i sina memoarer *I egna ögon och andras*: "Vad är moral annat än exploatering av den enskilde för det allmänna under skenfagra förevändningar?"²³³

Björling upplevde Lagerborgs första termin som docent hösten 1909 och hade honom som vikarierande professor läsåret 1911–1912. Bland de studenter som gjorde väl ifrån sig under sistnämnda år nämns bl.a. Björling.²³⁴ För att examinera i gamla tidens filosofi läste Lagerborg in sig på de gamla grekerna, vilket ledde till att han 1915 gav ut *Den platoniska kärleken*, där han tar upp bl.a. "gossekärleken", homosexualiteten, som hos de gamla grekerna var under Eros hägn och sågs som en ädlare kärlek än kärleken mellan man och kvinna. Han talar om hur Platon aldrig såg på kvinnan "med den förälskades ögon", utan att hans oförmåga att åtrå kvinnor sökte sin ersättning i gossekärlek, "med idealistens begär att beundra och betagas".²³⁵ Platon dras till sköna ynglingar, men begäret sublimeras till en själisk betagenhet.

Som student deltog Björling i föreningen Prometeus, grundad innan storstrejken hösten 1905 och "en av de livaktigaste studentföreningarna", enligt dess ordförande Edvard Westermarck. Föreningen verkade för religionsfrihet, för avskaffande av bl.a. nattvardstvang och obligatorisk religionsundervisning i skolorna och för införande av civiläktenskap. Prometeus, liksom Filosofiska föreningen, var för Björling ett viktigt forum: "vi yngre fick erfara lyftningen av de kulturellt avansrades sammandrabbningar".²³⁶ I Filosofiska föreningen, grundad av Thiodolf Rein, "möttes olika årgångar": "Rein ordväxlade med 20-årige Eino Kaila. [Arvi] Grotenfelt hävdade kritisk uppfattning mot pragmatiska inställningar. Westermarck fick upplysa, Lagerborg raljera, briljera. 'Paris som förut doftade rosor och sköna kvinnor. Italienaren som i sorg efter sin fars död tog in ricinolja. (Jag kan inte neka mig lösryckta poänger som roade ungdomen i det värdiga sällskapet.)"²³⁷ Björling tillägger, om Lagerborg: "Ja, en impulsiv och en glansfull personlighet som drivit grå ledsnaden och fördumningen på flykt, det har Lagerborg varit. Han har som lärare och medborgare lyst över vårt liv och vår miljö."

När det gällde modernismen uppskattade Lagerborg särskilt de mystiska inslagen i den, och han skrev en översvallande recension av Björlings andra diktsamling *Korset och löftet*, för att sedan åter polemisera mot Björling och *Quosego* i kalendern 1929. Trots polemiken i 1929 stod de på vänskaplig fot livet ut, och Lagerborg höll tal vid Björlings 60-årsdag.

I mars 1907 vid tiden för det första valet till enkammarlantdagen sprang Björling och delade ut *Arbetaren*. Socialdemokraterna segrade stort i valet, de fick 80 mandat av 200, till de borgerligas stora fasa. En månad senare var Björling med om att grunda en svensk socialdemokratisk studentförening i Helsingfors tillsammans med K. H. Wiik och Östen Holsti.

Men redan hösten 1907 är det inte längre kampdikter Björling skriver, utan en mera traditionellt lyrisk dikt i bunden form. Från augusti 1907 härstammar följande dikt, som Björling drog sig till minnes senare i livet:

Midnattens mörker sig småningom lättar
vågor hörs skvalpa mot stranden och slå
vaken jag ligger och drömmer så
drömmer om lycka i världen
drömmer om lycka jag en gång skall nå²³⁸

En annan dikt har Björling uppenbarligen rekonstruerat och daterat ”1907”, vilket syftar på tidpunkten för minnet snarare än på när dikten skrevs:

Tre konstaplar med en krans, de tjänstkamrater
tre pojkar, och ungdom i likgiltighet
och jag.
Änkan, hon
tre ungar
stumt i sorg
att limpan de
mistat.
konstapel Norrgård
för mod och raskhet
nämnd.
– Vad det blivit av barnen?²³⁹

I *Hufvudstadsbladet* den 12 augusti 1907 nämns en poliskonstapel A. G. Norrgård, som avlidit i tyfus på Maria sjukhus och lämnat efter sig änka och fyra barn. Det nämns i notisen att han belönats för räddning av människoliv.

År 1907 vände sig Björling, som han själv beskrev saken, ”till en del i raseri” bort från socialdemokratin. Vänner Josef Wolontis gjorde det samma, vilket medförde en brytning med Ture Janson. Att Björling varit

med om ”alltför mycket bråk och obalanser” i sitt privatliv angav han själv som orsak långt senare.²⁴⁰ Han hade gått in för kampen ”med hela min tonårighet”. Här syftas säkert på slitningar med föräldrar och släkt. Men något annat skymtar också förbi, t.ex. i ett brev skrivet till vännen Jaakko Päivärinta bara två år senare, när händelserna ännu var färska. Han nämner en konflikt med en Alexander, sannolikt Boldt, och hans bror Jean:

Så har jag ”spelat” mig Alexanders inskränkta förakt. Nå, kanske ock att han ser att jag inte är hans andas man, åhört J Boldt. Först medryckt sen öfvervunnit hela Boldtismen, tål inte de där ”jordemaskarna”. Måste nu få säga sanningen. Alltid har jag ju varit tvungen pricka dem – för borgerliga.²⁴¹

Jean Boldt, tolstojan och socialist, var en som löpte linan ut som revolutionär, medan Alexander var författare. Björling tar dem här som exempel på personer inför vilka han hade låtsats vara någon annan än han är, men också som i grund och botten ”borgerliga”. Det är inte uteslutet att det var någon av bröderna Boldt Björling tänkte på när han i ett sent brev skrev om de självutnämnda, ”moraliskt tvivelaktiga ’ledare’” som roffar åt sig makt under orostider, och mindes ”[e]n person som kunde pracka till sig inflytande och ’hjalteskap’, och sedan vart det en såpbubbla”.²⁴²

Att Björling lämnade politiken var helt i linje med den allmänna kursändringen vid denna tid. Betecknande är t.ex. att *Arbetaren*, som från sommaren började ges ut dagligen, lades ner i oktober, trots de många insatserna för att värva prenumeranter, som också Björling hade deltagit i.²⁴³ Den politiska reaktionen blev allt starkare, man hotade med inskränkning av yttrandefriheten. Också Ture Janson reagerade alltmör kritiskt på de finska arbetarledarnas demagogi.²⁴⁴ Björling tillstod ändå på äldre dagar: ”när jag drog mig tillbaka, var det som om solen gått ner ett tag”.²⁴⁵

Våren 1908 var Björling med om ett studenttåg som hälsade Georg Brandes välkommen till Helsingfors. Brandes var en ”stridsman” som stod för sina principer, framhöll Yrjö Hirn i sitt tal till honom på Societetshuset.²⁴⁶ Björling mindes senare att Brandes hade talat om ”småfolkens betydelse som värnare av idén om rättfärdighet nationer emellan”.²⁴⁷

Redan som abiturient hade Björling läst och beundrat den danske filosofen Harald Høffding. Høffding hörde liksom Westermarck till de första som i Norden talade för en empirisk filosofi, en som utgick från erfarenhet, vetenskap och kritisk prövning, gentemot tysk metafysik och

idealism. Våren 1911 höll Høffding en serie föreläsningar vid universitetet i Helsingfors, som Björling var med om. Høffding var en liten, blid och from humanist, och ämnet för hans föreläsningar var något som han kallade för personlighetsprincipen. Individen och samhället måste stå i en växelverkan, måste vara mål och medel för varandra, så att samhället är till för individens bästa och individen för samhällets. Høffding citerar Schiller: "Menniskan vexer ... med sina större syften."²⁴⁸ Det var ett citat som tydligen gjorde intryck på Björling, som ofta i sin tur citerade det i brev och i sin andra bok *Korset och löftet*.

Høffdings tes är att kulturen förr eller senare utvecklas till en punkt där tradition och auktoritet inte längre framstår som meningsfulla för enskilda självständiga individer, som därför i det socialas namn går sin egen väg. Liknande tankar hade Westermarck och Lagerborg, att den enskilda individens brott mot seder och bruk kunde ske i moralens namn. Det är genom den enskilda individens, såsom Jesus eller Buddhas, prövning av sitt eget samvete mot fastställd moralisk auktoritet och dogm som moralen över huvud taget framskrider: "en reaktion i det samhällseligas namn – mot själva samhället", som Björling senare formulerade Westermarcks syn.²⁴⁹ Den enskilda personligheten ansvarar genom sin egen utveckling för hela samhällets utveckling, men också för sitt eget samvete, för "hurudant samvete man består sig", vilket var Westermarcks poäng, som Björling tyckte om att upprepa.²⁵⁰

Litterära förebilder

Vilhelm Ekelund (1880–1949) var den författare som mer än någon annan påverkade Björlings sätt att skriva. ”Det var visst 1907 jag kom över hans dikter, det var på den tiden jag älskade Levertin”, skrev han senare.²⁵¹ Före Oscar Levertin, 1903, var Viktor Rydberg den diktare Björling satte högst.²⁵² Under tonåren skrev Björling vers under inflytande av Rydberg, ”vämjelige saker, Rydberg i femtionde upplagan”.²⁵³ Ekelund vände sig i sitt skrivande till en liten krets, men inte mindre hängiven: för de finlandssvenska modernisterna var han mästaren.

Oscar Levertin (1862–1906) var också viktig, inte minst genom sin uttalat sinnliga kärlekspoesi och genom sin melankoliska inställning till kärleken, möjlig bara under hemliga, icke-borgerliga, rentav förbjudna former. Salomos lovsång till kvinnan i diktcykeln ”Kung Salomo och Morolf” var enligt Björling ”de vackraste hymner till kvinnan som finns”.²⁵⁴ Han citerar raderna ”alla dagars drufva / alla nätters glöd”. I ett brev till Jaakko Päivärinta gjorde den 22-årige Björling fyra ”Utdrag, av Levertin”, det första från dikten ”En dag”:

Blott bröst mot bröst man mening ser i allt,
och kyssar tyda gåtan för varandra.
Att älska, brinna! Utom det är kallt
som sten och tomt som bjällerklang det andra.²⁵⁵

Uttrycket ”bröst mot bröst” skulle genljuda i Björlings egen kärlekslyrik i *Solgrönt* ett kvartssekel senare:

Att tro att mänska mun och läppar
att tro att
att bröst mot bröst och hela världen!
som sorl och kullerbytta,
och gick dag
bort.²⁵⁶

Vidare citerar han ur "Hemlösa" bl.a.: "Jag utom stod i trängtan och i törst, / då drog din hand mig in i slutna ringen", och ur "Sång före natten": "Jag har din hand i min, din blick i min, / och vart ditt hjärtas slag mitt hjärta följer, / och dock min själ ej tränga kan dit in, / där du ditt väsens hemlighet fördöljer."²⁵⁷

I samma brev skrev Björling en egen dikt, "De bleka" – Levertin hade kallat en av sina dikter "Pallor amantium" (älskandes blekhet):

I kvällningens gråljumma dimma
de snärja sig vita i famn,
likt vågor vid stranden sig limma,
de trängas i blindo till hamn.

De kyssas och innerligt andas
in svällande kropparnas lukt,
alltunder de dubbelt beblandas,
de mogna i liv och i frukt.

Det han själv åstadkommit kallade han "smörja", utom ett par strofer som Wolontis hade godkänt, bl.a. "Söka, söka längtan kär en vän / livet mål i kärlek gav. / Låga, brinna lust för kärleken, / där är strand i ändlöst hav."²⁵⁸

Levertin var också en stilistisk förebild, innan Björling upptäckte Ekelund och den fria versen. I en sonett skriven 1910 tilltalar Björling Levertin som "mästaren". "Du djupa vän och mina tankars broder", börjar den, "i nattlig tystnad du är hos mig än."²⁵⁹

De musikaliska kvaliteterna i Levertins dikt, hans allitterationer, assonanser och synestesier, visade vägen till en förtätning av stilen. Allitteration innebär att ord som följer efter varandra börjar med samma bokstav eller ljud, såsom s-ljudet i Levertins rader "Sargade, sjuka sinnen / sårade smärtans ris", och assonans betyder vokalrim, såsom å-ljudet i "I klara skålen stråla skall / den röda sanningslågan".²⁶⁰ Synestesi innebär att analogier upprättas mellan olika sinnesområden: en röst beskrivs som ljus eller mörk, en ton eller ett ord har en viss färg, smak eller doft. De

var viktiga grepp i hela nittiotalspoesin, och särskilt synesthesin intresserade Hans Larsson. Björling skulle använda sig av synesthesier genom hela sin produktion, från debutboken, vars första mening lyder "Där vinkar en blomma, där vinkar och lockar ett doft mot mitt öga", till sista boken, där det talas om "dofters ögon", "lövs sång". Synesthesin är egentligen mer än ett grepp hos Björling, den är grundläggande för hans helhetssyn. Hos Björling kan ljuset beskrivas som ett ljud, en röst, något som Anders Olsson dryftar i *Att skriva dagen*.

Levertins ordsammansättningar kan också påminna om Björlings. Björlings boktitel *Solgrönt* är t.ex. en variant av Levertins uttryck "solblå". Just det att uttrycket kan förankras i något sinnligt och konkret – sol-ljuset i gräset eller havet – samtidigt som det förblir obestämt, eftersom havet lika gärna kan vara himlen, eller gräset lika gärna kan vara vatt-nens gröna färg, är avgörande för Björlings hela poetik. Apropå Björ-lings uttryck "vårens ljuslufthimmel" skriver Anders Olsson: "I en sådan gestalt upphör himlen att bara vara ett objekt för synsinnet, det får en väldig volym och påtaglighet. På motsvarande sätt får ljuset en taktilt och visuellt förnimbar kroppslighet. Man kan känna detta märkliga fenomen mot huden, man kan rentav andas in det."²⁶¹

En sådan poesi strävade inte efter att vara vältalig, utan snarare mot ett slags musik, eller tystnad. Hans Larsson, den store uttolkaren av denna estetik, avslutar *Intuition* med en lovsång till tystnaden. "Vår tid är full av rassel", menar han, vad vi behöver för att bli lyckliga är tystnad, " – bild-ligen taladt; jag menar sådan som det råder i stora ögonblick, när det liksom är tyst öfver hela världen och människor tala om, att de höra tidens ur slå."²⁶² Det är en upplevelse av närvaro och förgänglighet, av det "fördolda".²⁶³ Det gäller för konstnären att finna denna tystnad mitt i rasslet, "genom bullret", "bredvid stora landsvägen".²⁶⁴ En sådan "sol-skensro" uppsökte Levertin gärna, där "Själen blir en gyllne droppe / flammande av himmelssken".²⁶⁵

I ett senare skede kunde Björling tycka att Levertin var sentimental, liksom Rydberg, och att Carl Jonas Love Almqvist "var höjdpunkten av allt": "Han har äkthet."²⁶⁶ Almqvist och Ekelund var för Björling två "idealpoeter".²⁶⁷

Hos Ekelund finns en intensiv, närapå religiös känsla i förhållande till naturen. Den unge Ekelund, lyrikern, är i naturen med alla sina sin-nen, avsmakar den som en "burgonj", utröner dess nyanser, dess dall-ringar och ljus som bryter genom skyarna eller töcknet. Hos den senare Ekelund, aforistikern, blir själva ordkropparna erotiska, "smäckra brynta kroppar i blå soldis".²⁶⁸

Det finns en öppet homoerotisk dimension i Ekelunds lyrik, en platonisk gossekärlek, som kan ha hört till det som fångade Björling. Den finns i särskilt hög grad i den samling Björling först fick i sina händer, *In Candidum*. Redan i den första dikten lovprisas gossen:

Gosse vid stranden,
lekande än,
ljust vemodigt
sjunger du –
ack sjung, ack sjung min själ till ro!²⁶⁹

Sådana gossemöten, som förekommer ymnigt i Ekelunds poesi, återkommer mera sparsamt och kyskt i olika variationer i Björlings diktning, såsom i debuten: "Jag går ensam. / Gula ranunkler lyser min väg. / I skogen, mot ängen: gossar, på en stig. / Gossar – blott, den tonen: skogen! – ängen! / Ranunkelängen!"²⁷⁰ För Ekelund är gossekärleken ett möte mellan blickar, men något som skett i det förflutna: "Förgäves, förgäves skall jag söka dig nu. Midt i den stora floden skall jag fåfängt sträcka mina armar efter dig. Förgäves skall jag söka mitt hjärta."²⁷¹ *Candidus* är oskuldsfull, ungdomligt skön, och frånvarande, som i dikten "Den frånvarande":

Bäcken i blommor går ;
där ljusnar äng.

Träd som smeker
med din lena gren
vit bepurprad kind,

bäck som badar
gossefin fot :
er jag högt avundas,

vid era skuggors frid mig drömmer
var sorgsen kväll.²⁷²

Ekelunds "svårmod" innehåller en outlevd homoerotisk längtan, men det präglar också hela grunden för den avvikandes tillvaro: "Lif, värde, mänskovärdighet stodo aldrig så på spel som för karaktärer, hvilka i erosupplevelsens grund afveko från tid, omgifning, allmänna sanktioner."²⁷³

Så skrev Ekelund, och en av de främsta kännarna av hans liv och verk, Rolf Ekman, sammanfattar hans homosexuella läggning som ”något som betytt mycket, kanske mer än annat för hans verksamhet och för hans strävan efter försoning med livet”.²⁷⁴

År 1907, samma år som Björling upptäckte Ekelund, togs frågan om homosexualitet upp till debatt i svensk press. Om man tidigare hade förtigit och på så sätt fördragit, blev man plötsligt mindre tolerant och utmålade homosexualiteten som samhällsfara och sjukdom, som hotade det oscarianska Sverige. Man pekade framför allt ut två unga uppsala-studenter, Gustaf-Otto Adelborg och Ivar Conradson, den förre skrev egensinniga essäer, den senare poesi. Tidningarna skrev om den ”Adelborg-Conradsonska ligan” och Fredrik Böök gav sig i kast med att bekämpa fenomenet: hans nedgörande recension av Conradsons två diktsamlingar från 1907 ledde till att Conradson tystnade som författare fram till 1950. Ekelund råkade inte ut för samma förföljelse men gick i exil, först i Berlin där han umgicks med Adelborg, sedan i Danmark, och återvände till Sverige 1921. Året därpå återopades han i *Ultra*, han var en viktig förebild för Edith Södergran, Hagar Olsson och Elmer Diktonius.

I det fjärde numret av *Ultra* ingår en hyllningsdikt skriven av Björling:

WILHELM EKElund

Vem rörde, såsom du, och slog och piskade och – mötte?
Berusade, – befriade?
Hur finna ord för den som – i förlorat – skapar?²⁷⁵

Ekelund rörde och berusade, framför allt i sin lyrik, och befriade genom en stilistisk självtukt, särskilt i sin aforistik, från och med *Antikt ideal* (1909) och *Båge och lyra* (1912), som Björling läste med brinnande intresse. ”Förrän man är i stånd att betrakta lifvets förlust – och förlust öfverhuvud – med likgiltighet, har man ingen stark, lugn glädje af lifvet”, skrev Ekelund i *Båge och lyra*.²⁷⁶ Förlusten som produktivt villkor var enligt Ekelund det antika idealet. Här gick han tillbaka på Nietzsche, som såg den grekiska tragedin som en ”häxbrygd av vällust och grymhet”: ”Ur den högsta glädjen tonar fasans skri eller en längtande klagan över en oersättlig förlust.”²⁷⁷

Det gällde också att ”förlora” läsare, en konst Ekelund både ägnade sig åt och skrev om. Om den ärliga diktaren skriver han:

Hans högsta strävan går snörrätt emot allt hvad ”publik” heter.
Hans högsta önskan är att under en ständigt stegrad produktion

reducera sitt publikum till ett minimum. Då han kastar ut sin andes barn, frågar han ej: skall jag vinna några nya läsare? skall jag möta sympati? Han frågar i stället: hur många läsare skall jag förlora? Intet är så smärtsamt för honom som ”erkännande”, ty det kommer honom att tvifla på sin ärlighet.²⁷⁸

För den sanna författaren är ”motstånd”, menar Ekelund, ”ett positivt. Motstånd är fast mark under fötterna, eld och stimulus för anden. Medgång är det äckligt hala, där man icke kan stå, icke gå.”²⁷⁹ ”Att min dikt I djupt förakten / är det enda som mig glatt”, diktade han redan som ung.²⁸⁰ Fullt så heroiskt kompromisslös var Björling aldrig. Men han kunde exempelvis lakoniskt konstatera: ”Och min dikt förstår du inte, därför skriver jag.”²⁸¹

Ekelund hörde förresten själv till dem som inte förstod Björling. Denne skickade flera av sina böcker till honom, men fick aldrig något svar. För varje bok svalnade dedikationen, från ”länge o än på den mörkande vägen gläns!” Denna önskan: Till Diktaren Herr Vilhelm Ekelund, I beundran från Gunnar Björling”, till ”Författaren Vilhelm Ekelund Eder besvärlige boksändande Björling”.²⁸² Ekelundkännaren Carl-Erik af Geijerstam berättar att han hade frågat K. A. Svensson, som kände Ekelund personligen, om vad Ekelund tyckte om Björling. ”Han brukade kalla honom den finske dären”, hade Svensson svarat.²⁸³ Björling visste att Ekelund inte hade mycket till övers för honom, om han alls hade besvärat sig att läsa honom närmare. Enligt Geijerstam var alla böckerna i alla fall ”noggrant uppsprättade”, förutom *Kiri-ra*.²⁸⁴ Å sin sida kastades Björling också mellan konträra uppfattningar om Ekelund: ”Något av det bästa i lyrik”, ”Men för mig är denna utomordentliga dikt ett gift. Likasom gudlighet.” Aforistikern Ekelund kunde han hänföras av, men också uppfatta som ”gubbaktig å la gammal läkarebok”.²⁸⁵

Framför allt var Ekelund en stilskola för Björling, han anammade mästarens stil och utvecklade den vidare. Det obestämda genitivet, omtyckt av Ekelund, skulle bli ett av Björlings vanliga stilgrepp. Det flitiga bruket av tankstreck och utropstecken i aforismerna var likaledes direkt inspirerat av Ekelund. Så också språket ”mellan raderna”. ”Produktivt verkar en författare egentligen först då”, skrev Ekelund, ”när han förstår att icke endast packa sina rader, utan också att packa in mycket *mellan* sina rader. / Det är mellan raderna du vinner dina bästa läsare.”²⁸⁶ För Björling skulle det bli snarast en livshållning: ”Allt i ditt verk, din levnad, det är den skrift och att mellan raderna.”²⁸⁷

Björling blev aldrig färdig med Ekelund, och Björlings hela förfat-

tarskap kom att präglas av denna läsning. År 1946 skrev Björling av ett hundratal sidor Ekelunddikt. Men han bättrade på: utelämnade ord och strofer, strök under andra, något han själv tycks anspela på i ett brev till en kollega: ”Jag har i de här dagarna läst Vilhelm Ekelund, diktaren. Storartad, och tillgänglig. En diktare! Men nån gång skulle jag strukit någon rad – han var ung som poet, och det har gått många tider sedan dess. – Inte finns det diktare jag läser såsom honom. (Har ändå ej läst honom på årtionden, ej synnerligt, ej dikterna. Som jag en gång älskade.) Jag har numera även kritik. Men beundran.”²⁸⁸ I maj 1950 skrev han till Jaakko Päivärinta: ”Egendomligt, han är det enda aktuella namnet från för 40 år sedan.”²⁸⁹ ”Jag kan ej begripa, att han inte får det största pris som finnes”, skrev Björling några år innan Ekelund dog. ”Jag brukar tentera mina svenska bekantskapers bildningsgrad med att fråga dem om Ekelund. Hans Larsson också. Det är mitt mått. Allt annat är tillfälligheter.”²⁹⁰

Homosexualitet på Björlings tid

Till skillnad från Vilhelm Ekelund berörde Björling aldrig själv direkt sin homosexualitet. Med tanke på att det vi i dag menar med homosexualitet inte är liktydigt med hur man tänkte på saken för hundra år sedan, är det vanskligt att betrakta saken som ett ahistoriskt faktum, som om det gällde en empirisk sanning.

Richard von Krafft-Ebing, som året innan Björlings födelse, 1886, lanserade begreppet ”homosexualitet” i sin *Psychopathia sexualis*, gjorde en skillnad mellan homosexuella akter och homosexualitet som läggning. Att karakterisera homosexualitet som en läggning, antingen medfödd eller förvärvad, var något nytt, och ny var också tanken att den förekommer i olika grad hos olika homosexuella personer.

I Finland skrevs homosexuella handlingar explicit in i 1889 års strafflag, som trädde i kraft 1894. Före det hade de fallit under ”sodomi”, men nu särskildes de, i samma paragraf:

Öfvar någon otukt med annan af samma kön; straffes hvardera med fängelse i högst två år. Gör sig någon skyldig till tidelag eller försök dertill; straffes med fängelse i högst två år.

Man kan fråga sig varför definitionen av homosexualitet plötsligt blev explicit. Tidigare under 1800-talet fanns det ingen lag som uttryckligen förbjöd samkönad ”otukt”. Det så kallade vänskapssvärmeriet, som uppstod under romantiken och särskilt odlades i Uppsala, fick pågå ostört under en stor del av 1800-talet. ”Två män kunde i mitten på 1800-talet

demonstrativt gå arm i arm”, skriver Fredrik Silverstolpe, ”och i viss utsträckning t.o.m. omfamna och kyssa varandra utan att det väckte något större uppeende.”²⁹¹ Till mansrollen hörde ett större känslomässigt spelrum än under det hårdnande klimatet mot 1800-talets slut.

De förändrade attityderna mot seklets slut hade ett samband med att homosexualitet började uppfattas som en samhällsfara. Bredde den ut sig skulle resultatet bli en minskad befolkningsökning och ett ifrågasättande av äktenskapets helgd. Debattens vågor gick höga och påverkade opinionen. Den nya lagparagrafen i Finlands strafflag omfattade också kvinnor, i motsats till den svenska som bara omfattade män.

En annan faktor bakom paragrafen var att homosexualitet betraktades som en sjukdom. Trots att religionen börjat förlora sitt tidigare så starka grepp över moralen, trädde medicinen och psykiatrin, som fått ökat inflytande i takt med de religiösa värderingarnas försvinnande, i deras ställe. Inom medicinen betraktades homosexualitet som en sjukdom, en abnormitet, en degeneration.

Det dröjde tio år innan den första domen mot samkönad otukt föll i Finland, 1904.²⁹² Ända fram till 1930 var domarna få, ett litet antal per år. Under första hälften av 1930-talet steg de till i genomsnitt 6,4 per år, under den senare hälften till 11,4. Finlands hemliga polis, Detektiva centralpolisen, gjorde under 1920- och 1930-talet räder mot homosexuella och fick tips av angivare, men de ledde sällan till rättegång.

Kriget var en parentes, domarna få, men efter kriget hårdnade klimatet avsevärt: mellan 1945 och 1949 var domarna närmare 28 per år, och 1950 till 1954 drygt 60. Under 1950-talets senare hälft minskade de något, för att sedan sjunka under 1960-talet. 1960-talet var radikalismens tid, då allt flera började kritisera lagen, och lagen upphävdes slutligen 1971.

Av de nordiska länderna hade Danmark och Sverige varit tidigt ute, där hade homosexuella handlingar avkriminaliserats redan 1933 respektive 1944. Men som sjukdomsklassificering ströks homosexualitet först 1981 i alla tre länder.

Att domarna var få under 1900-talets första decennier betyder inte att den allmänna opinionen var tolerant. Var man öppen om sin homosexualitet, som jägaraktivisten Fritz Wetterhoff, straffade det sig lätt, i hans fall med utfrysning.²⁹³ En vanlig lösning för många homosexuella var att leva dubbelliv, särskilt om man var bisexuell. Man gifte sig och bildade familj, och hade lösa samkönade förbindelser vid sidan om. Enligt några svårläsliga anteckningar bland Erik Gambys efterlämnade papper ska Björling tidvis ha varit hårt ansatt av utpressare som hotade att ange honom.²⁹⁴

Homosexualiteten kunde också ta sig andra, indirekta former, utgöra en kreativ drivkraft, t.ex. för en författare som Björling. Att betrakta homosexualiteten som ett ahistoriskt faktum är att bortse från dess karaktär av levande personligt predikament i en viss tid och miljö, snarare än tydlig identitet eller i förlängningen politisk agenda. "Inte nog med att han uppenbarligen var tämligen exklusivt homosexuellt orienterad i en tid och i en generation, då detta var socialt stigmatiserande på ett sätt som vi har svårt att föreställa oss", skriver Mikael Enckell. "Hans homosexualitet bejakades dessutom knappast helhjärtat ens av honom själv, den var kopplad till föreställningar om djup skam, moraliskt mindervärde och avvikelse."²⁹⁵

"Det är bara något i själva fastställelsen som får en att rygga tillbaka", kommenterar Björling en inte oriktig men alltför kategorisk karaktäristik av hans poetiska metod.²⁹⁶ Samma sak kunde sägas om en alltför kategorisk bestämning av hans sexualitet. Å andra sidan vore det lika vanskligt att förtiga eller mystifiera. Om Björling inte explicit bejakade sin homosexualitet bejakade han den sexuella driften, t.ex. i en av sina mest centrala dikter, "Som 'mumlare'": "och denne Eros som inte släpper någon / och inte giver med sig, vart än vi går. / Denna drift tvingar allt in i den stora sädesfloden. / Allt är som pigors park och är en ångest / som ett skälvande av världsdrift, urdrift, / av ett skilt som vill tillsammans, / och var läpp som tryckes mot brödet är detsamma / som två kroppars kopulation."²⁹⁷

Rabbe Enckell påtalade "de moraliska och sociala hämningarna" hos en del svenska författare, som får dem att tala med "pipig stämma": "Man vågar inte tala ur djupet, med sina begärs fulla styrka, i enfaldens nakna löjlighet förlitande sig på naturens majestät. Man vågar inte erkänna sina förhåvelser utan gömmer dem i botten på säcken."²⁹⁸ Björling delade Rabbe Enckells trohet mot sanningskravet. Han ville inte skapa en friserad version av sig själv, och det onämnbare blir därför inte neddämpat eller socialt anpassat utan just onämnt eller sagt mellan raderna. Det kan också motivera ett raseri som talar med begärets fulla styrka, som i diktens slutrader om "älskargalna som inte behövt tumma på sin / smutsighet".

Samtidigt är begäret hos Björling alltid sublimerat. Att upphöja det naturliga är ett frö till upplösning, menar Björling i "Vardas kraft: vila", att ropa "allt är naturligt, natur är gudomligt, intet är skamfullt! blott det ej-naturliga, det som strider mot allmäntyp, menar man".²⁹⁹ En liknande kritik utvecklas i *Att syndens blåa nagel*: "Och det underbara är att människor så sällan genomskådar intigheten i att upphöja de naturliga

begären, medan de så utmärkt väl genomträngt den förmenta intigheten i heder och ära och samvete, i 'guds'-viljandet.”³⁰⁰

Tito Colliander beskriver Björling som ”pryd intill barnslighet. Råkade man säga något om att: förlåt, nu måste jag gå på tuppen [toaletten], eller än värre 'gå och pissa', så skrynklade han ihop sitt så karaktärsfullt breda ansikte i tydligt ogillande. Och aldrig fick vi honom att äta den goda pashan på våra påskmottagningar på 40- och 50-talet. Vi – och många med oss – misstänker att det bara var för den finska ordlikhetens skull [fi. paska = skit]. Björling var verkligen till ytterlighet pryd, ja, nästan viktorianskt.”³⁰¹

Det är möjligt att detta drag hos Björling inspirerade författaren Christer Kihlman i hans porträtt av den homosexuelle Ossian i *Människan som skalv*, ett porträtt som har sagts basera sig på Björling, som Kihlman kände.³⁰² Kihlman själv betonar att porträttet är fiktivt, och det är tydligt att det finns influenser också från annat håll.³⁰³ Men flera likheter är uppenbara. Ossian är i övre medelåldern, har djupa filosofiska och litterära kunskaper, betraktas som en särling, lever ensam, uppträder korrekt, döljer sin homosexualitet men ses ofta i ”belevat samspråk” med unga män, sällan med kvinnor, med vilka han ofta är ”en smula tillgjord, på ett lite pinsamt sätt överdrivet chevaleresk”.³⁰⁴ Vidare har X, som har sagts basera sig på Mikael Enckell, känt Ossian sedan barndomen eftersom han umgåtts i hans föräldrahem. Följande karakteristik förefaller träffande:

Ossian tillhörde den victorianska generation av ”bildade homosexuella”, vilkas oerhörda ensamhet, sociala utsatthet och moraliska förtvivlan vi knappast numera [1973] kan göra oss en föreställning om. Varje känslokontakt blir redan på förhand ett svindlande äventyr i hans föreställning och antar i verkligheten dimensioner som snabbt blir omöjliga att bemästra, fylls av anspråk och förväntningar som mänskligt sett är omöjliga att uppfylla.³⁰⁵

Homosexualiteten kan ytterligare prägla hela livshållningen. Apropos Vilhelm Ekelunds homosexualitet kommer Rolf Ekman med ett tankeväckande inlägg:

Den erotiska inställning, som här har behandlats (och den har förvisso många vitt skilda varianter), har man sökt förklara biologiskt och psykoanalytiskt. Men man har inte ägnat tillräcklig uppmärksamhet åt att förklaringen också, ofta eller till en del, kunde vara filosofisk. En människas livsåskådning eller vissa sidor av den, este-

tiska och ev. etiska värderingar, kunde, som Goethe menade, orsaka denna erotik eller bidra till att befästa den och hindra accepterandet eller den fullständiga anammelsen av andra erosupplevelser. Den som inte vill bli botad, blir det inte. Kärleken till den unga manligheten kan nog hos somliga män få ett nästan religiöst drag – de anser, att den ger deras liv mening och rikedom, och att en annan livsform för dem vore döden.³⁰⁶

Det är ett tvivelaktigt påstående att en livsåskådning orsakar en viss erotik, men däremot kan man tänka sig att de står i växelverkan med och befäster varandra. En viss erosupplevelse kan tänkas förbunden med ett visst etos, så att exempelvis de positiva egenskaper Aristoteles lyfte fram hos ynglingen, och som Björling fäste sig vid, blir erotiskt laddade. Det kan handla om egenskaper som starka passioner, godtrogenhet, avsaknad av misstänksamhet, tillit, hoppfullhet, mod, temperamentsfullhet, högsinhet, avsaknaden av penningbegär, vänsällhet. Egenskaperna är förstås inte begränsade till manligt genus, men de tar sig olika uttryck och får olika betydelser hos män respektive kvinnor. Hur sambandet kan te sig rent konkret ska vi se i det kapitel som följer.

Jaakko Päivärinta, vän och bror

Luciadagen den 13 december 1909 satte sig Björling ner och skrev ner sina innersta tankar i ett 26 sidor långt brev till sin jämnåriga studiekamrat, prästsonen Jaakko Ilmari Päivärinta. Björling umgicks flitigt med familjen Päivärinta, var god vän med Jaakkos yngre bröder Kallas och Valve och kunde konversera om livsfrågor med och få lite pengar av den riks-svenska modern, Sigrid. Sigrid var änka efter prosten Jaakko Päivärinta, som ursprungligen hetat Swan men förfinskat sitt namn. Han hade varit finsk- och vänstersinnad. Modern ”hade sysslat med måleri, var en god och ovanlig, förfinad känslomänniska”, enligt Björling.³⁰⁷ Familjen hade tidigare bott i Lampis, och nu bodde änkan med sina fyra söner och två döttrar på Bergmansgatan 35 i Helsingfors. Björling drog sig senare till minnes Kallas:

Originell var han alltid, men den förste rent konstnärligt begåvade person jag råkat och varit vän med. Det var bara så att han vid ett piano trummade på efter sitt eget sinne. Som gäst i en bondgård ritade han med kol på den vitmenade ugnen i ”salongen”. Och visst modellerade han. Och skrev dikt, i samma dikt på finska, svenska, tyska (åtm. när han skrev sin värsstämning till mig). Sjöng i mitt fönster (det var en gång i en köping eller by) för full hals ut över bygden, men i en konsert av den finska studentkören stod han med i kören och öppnade ej sin mun under konserten (enligt vad jag observerade) – troligen hade någon anmärkt att han inte i kören skulle vråla av fullt hjärta (som var det enda möjliga för honom). –

Han var begåvad och en bra pojke, men icke av denna världen, var rent ut fantastisk i sin förströddhet och världsfrånvaro. Se här en bagatell: jag ser, efter kanske något år, honom i spårvagn. Efter hälsning vänder han sig oförmedlat till mig: "Har du Bücher teestä?" – Tre språk i en sats. Befanns att han skulle hålla ett föredrag om te, odling, handel, m.m. Och jag som något slags universalvetare skulle väl tänkas ha böcker i saken.³⁰⁸

Björling skrev sitt brev till Jaakko i Hyvinge, där han hyrde ett rum i en bondstuga – "ett nätt litet rum i en vindsvåning" – för att kunna läsa och skriva i lugn och ro. "Hygglig uppgång. Ostörd. Ser med öfverlägsenhet på lifvet nere, och utsikt, treffligt."³⁰⁹ Han vistades där under några månader 1909–1910, mestadels ensam, men hade också besök av Kallas och Jaakko, åkte skidor, rullade sig i snön, läste etik och skrev sonetter, inspirerade av bl.a. Bertel Gripenberg. Han umgicks också med lokalbefolkningen, deltog i deras nöjen i någon mån, och återkom senare i minnet till dessa tider:

Trädens toppar långt som ögat ser, sol, och rök från svedjeland. Söndagsro på stugutrappan, drängar, pigor, husbonden och jag. Kalle, rödskägg, djurisk nuna, lynne som i Guds natur, leker bland björn och leksaksskrämma, ligger utsträckt, glömsk av fattigt hems bekymmer. Plockar upp en bagge, håller upp i sol, utöver skogens toppar:

Under, vad Gud menat när han skapat detta kräk!³¹⁰

Drygt fyrtio år senare kunde han självironiskt se tillbaka på denna tid: "Och hur jag satt i mitt snöiga landskap, en idiot, med alla mina frågor, mina böcker, mina dåliga dikter plus mina misärer. Jag har haft en begåvning för – misärer. Och ändå, hur trist och grått än, och så litet av s.k. ungdom, det var ändå just en ungdomstid. En misslyckad ung mans tid."³¹¹ En del av misslyckandet var ensamheten: "Jag blev halvtokig även jag i yngre år", skriver han till vännen Olof Enbom, "i en absolut lantlig ensamhet – på en fem veckor i stöten hade jag ej talat med andra än med – barberaren på orten som jag någon gång anlidade. Jag plågades av att överhuvud säga ett ord. Ansågs på orten för nervsjuk eller – galen."³¹²

Luciadagen 1909 fattade Björling pennan och började med ett enda, laddat ord, "Jaakko". Senare skulle det bli "Broder Jaakko", "Gode Jaakko" och "Käre vän Jaakko", men i de tidiga breven räckte det alltså med "Jaakko". Brevet inleds med en kort inledningssharang, där Björling bekla-

gar att Jaakko bara skriver kort och inte brev: ”Men om (i denna stund) ville jag ännu vara med dig, fast jag inte begriper ditt lif eller beundrar det alltid. Hvad jag älskat är något af dess omedelbarhet, dess faktiska lif och dess ljus, dess lek: med allvar, dess djupa glädje. Detta fast jag ibland inte vet hur djup denna glädje är, inte håller hur djup sorgen, inte vet idén, inte känner allvaret, som skulle leda det. Men där finns tillräckligt af omedelbart inträse – ibland barnsligt, ibland verkligt mänskligt – för att leda ditt lif. Nå, genomträngt en annans lif har man väl aldrig, så man får ge sig till tåls, ty det är hvad ingen kan: genomtränga lifvet.”³¹³ Därefter övergår Björling till mera allmänna moralfilosofiska resonemang, tankar som några år senare skulle utmynna i hans avhandling pro gradu med titeln ”Om samvetet”.

Den 11 maj året därpå hade Björling träffat Jaakko, och var helt uppfylld av honom. Trots att han vanligen i sina brev tassar som katten kring het gröt är det som om han här vore nästan säker på vännens känslor:

Jaakko. Du ville träffa mäj. Jag har nu fått ditt kort. Kanske svek jag däj i något. Du talte inte så mycket. Ändå blev det ju talt nog. Det var en lycklig dag för mäj, när vi åter träffades. Nu är jag helt uppfylld av däj, liksom jag var det av idel väntan och längtan sen du skrev du skulle komma hit. Jublar mot däj, Jaakko, vän och bror. Kanske gör det däj ändå glad, som vänlighet gör glad! Och jag behöver inte nu skriva en bitter rad ovanom all värme, en självironi, som trotsade allt. Kanske har du lidit, kanske vet du vad det är. Och därför kan du höra och därför kan du tala. Och vi kunna leva och vara lyckliga. Vad säger jag, jag vet inte, men *i den här stunden* är jag lycklig. Ute är grönt och vad allt, fönstret står öppet, har tagit solbad i skogen och främst: jag skriver till en mänska. Kanske döljer jag något, kanske ljuger jag. Inte vill jag det, jag ville kyssa och omfamna denna mänska, förlåt mina uttryck: skulle jag hålla dem inne, när de komma fram ur själen och vårens alla väckta sinnen. Ur lycka, ur allt. Jag talar till en vän, som förstår mäj, t.o.m. mäj, kanske. Jag vill tro så, det måste vara så, jag vill det idag. Jaakko, hurra! Nu vill jag skriva en dikt ur minnet, som jag förut tyckt varit för sentimental, nästan meningslös. En dikt till dig, *En Vän-visa* från oktober:

Vän, viska blott ville helt tyst
för min själ jag ett namn,
det är likt ej vidrörd en byst
för var längtan en hamn.

Vän, äga jag ville din själ,
jag vill leva i dig.
Vad är mig allt ve väl och väl?
Blott du lever i mig.

Den var uttryck för en stämning, den är nu ett uttryck för min glädje och sympati, för allt jag ville säga, om du ville ta det emot. Allt en ensam kan i lyckans ögonblick vilja ropa åt alla honom hjärtligen kära. Ropa högt. Jaakko, nu grälar jag inte, jag bara tänker ljusst om ditt ljus. Jaakko, jag är så olycklig att jag måste vara lycklig. Och jag har verkligen glömt det om jag vore olycklig, ty jag är det nu inte. Jag ser allt från lyckosidan och är lycklig. Fast sorgerna komma. Sönt här talar jag, men du har inte sagt det jag kunde svara på. Fast jo, ändå, och så har du *varit*, du *är*. Är, är det ej nog? Jaakko, jag måste hylla någon, så vill jag hylla dig. Jag har inte gjort något nu, men bordet nästan hon[?] dansar, kanske är jag trött. Men allt är så lyckligt. Kallas väntar på mäj därutanför, vi skola till middag. Jaakko! Vill du, kan du tala. Låt orden strömma. Jaakko –

Gunnar

Kallas hälsar. Tackar själv för vad du skrev.

Väntar däj! – Om jag sagt lögner, näj det vill jag inte tala om: Väntar däj, hurrah!³¹⁴

Det här är det enda bevarade brevet till Jaakko som tydligt snuddar vid det onämnbara. Tyder det på att Björling denna enda gång vågade visa hela sig själv, bara för att bli tillbakavisad? Det är svårt att säga, eftersom Jaakkos brev från denna tid gått förlorade. Efter detta brev är tonen saklig igen, närmar sig aldrig samma förtjusning eller samma extatiska höjder. Var Björling, för vilken det var så viktigt att vara ”en själ”, att vara öppen, att vara sig själv, tvungen att dölja en bit av sig själv också med den enda som kunde tänkas förstå honom? Det här pekar på tragiken i

Björlings predikament, en tragik som han å andra sidan vände i en sorts seger. Han grubblar, men tappar inte helt modet.

Väldigt lite kan läsas ut om Jaakko ur Björlings brev till honom; ibland ter han sig mest som en projektyta för Björlings egna känslor och tankar. Å andra sidan är det två själar som kommunicerar: ”jag har tänkt mädj som en själ, en medsjäl”.³¹⁵ I Björlings ögon är Jaakko varken dyster eller glättig utan ”allvarligt glad äller gladt allvarlig”, fast ibland ”spelar” han, vilket betyder att han blir ”konstlad i tankar och känslor”. Björling har öga för just sådan förkonstling och ger sig in på en rätt intim analys. Jaakkos spelande ”verkar barnsligt och inte djupt”. Björling tycker Jaakko i allmänhet är ”helt enhetlig och *harmonisk*, verkar så på andra, och vek, fast du ville vara hur stickande som hälst, hvilket du ibland vill *synas* vara och t.o.m. ibland är. Trots harmonin en disharmoni mällan uttalanden och kännanden under olika tider, likaså ofta mellan föregifven *lifs-åskådning* och lif: kännande och viljande. Och så: kategoriska omdömen om personer och böcker o.a. Impulsiva oberäknliga stämningar med, vågar jag ännu säga det, något av spel.” En liknande impulsivitet tycks Kallas ha, eller är det ”känslodjup?” undrar Björling. Ett fotografi föreställande Jaakko i baddräkt har Björling fäst sig vid – ”ett vackert kort”.

Har de två männen kommit överens om att analysera varandra, eller är det något Björling tar initiativ till? Är det ett sätt att få Jaakko på kroken, att försöka förföra honom, genom att peka ut brister och framställa sig själv som någon som vet, som har svaren, som ser genom den andre? Är det ”spelande” som Björling reagerar på hos vännen i Björlings ögon Jaakkos sätt att dölja sin vekhet, är ”stickande” ett sätt att skyla över? Öppenheten i Björlings tanke- och känslvärld tycks förbunden med erosupplevelsen, en vision av en ömsesidig fysisk och psykisk öppenhet, kanske av manlig lycka. Det förefaller vara en homosexuell utopi, där man är öppen för världen och världen öppen för en, till skillnad från slutenheten som präglar tidens mera typiskt manliga ideal, att vara förkapslad i sin autonomi. Det här stod i så fall i samklang med en av Björlings stora favorittänkare, Jean-Marie Guyau, som betonade vidgandet av sympatin, vilket också Westermarck gjorde.

Jaakko ifrågasätter i sin tur Gunnar och menar att han tycks ha vuxit upp ”mera ensam”, att han är omöjlig i sällskap, skämtar med damer, att han inte klär sig ordentligt och inte är taktfull.³¹⁶ Allt detta tillbakavisar Björling – hur kan Jaakko tro sig veta att han vuxit upp ensam? Visst är han kanske omöjlig i sällskap, men i många av de aktuella sällskapen vill han inte vara hemma. Skämta med damer – menar han kälkborgare? –

och takt: ”menar du det att lirka och jämka med borgerliga människor, att umgås med alla o.s.v.?”

Något av det intressantaste med dessa brev är att de så tydligt visar att skillnaden mellan ”medsjälare” – de som förstod, älskade – och ”människor”, ”källborgare”, ”mobben” – de som inte förstod, inte älskade – var tidigt stadfast hos Björling. Och att det gällde att vara på sin vakt också inför dem som förstod. Det ger oss en kontext för Björlings grundläggande ensamhet och utsatthet.

Också i diktform behandlar Björling sitt svåra förhållande till omvärlden:

Kom ej att smeka mig äcklig och varm,
säg mig ert ord, att jag säga kan mitt
jag är blott trött ren på skumraskvis ritt,
kom med ert skrikande larm och er harm!

Tryck ej min hand med er klagan och tröst,
ni har ej mig att skymfa, beklaga,
tror jag ock ej på en stolthets min saga
ännu jag känner förståelsens röst³¹⁷

Björling vill inte bli skymfad, beklagad eller tröstad. Samtidigt tvivlar han på möjligheten att bli förstådd, skriver han till Päivärinta: ”Nå, genomträngt en annans lif har man väl aldrig, så man får ge sig till tåls, ty det är hvad ingen kan: genomtränga lifvet. Ja, också när man tycker sig se det minimum af lif som finns hos någon, kan där finnas, finnes okänt ännu, ty det är lifvets form, det okända lifvet.”³¹⁸ Och: ”intet genomtränger man mer än gradvis och delvis”. Åtminstone kan förnuftet inte genomtränga livet hos en annan, tycks Björling mena: ”man kan ju inte förklara sitt, andras, något lefvandes väsen utom att hamna i det okändas dunkel och mystik (inom parentes det sannaste som finns, kanske!).”

Att hålla gåtan gåtfull i stället för att släta ut den, döda den, är för Björling förbundet med liv och lust, med kärlek. Genomträngandet med tanken är begränsande. Det är ytan som står för liv:

Men det är ju sant, hvad inträsserar det oss att förstå hvarandra. Vi kan och måste lefva därförutan, liksom utan kännedom om lifvet i öfrigt. Hvad är behöfligt och verkligt: ett inträse här, ett inträse där. För att lifselden skall brinna djup, måste den passera ytan, ty se djupet är endast tomhet och död. Om det är så!? Men verkligen,

det är något af sanning i detta mitt plötsliga påhitt. Från djupet och abstraktionen måste man ju i lidelsens, i sinnenas realitet, ut i naturen – hvart som helst ut! – Nej, på ytan går mitt lif djupare då i verklighetsstyrkan, för att besegra flyktande skimret och ytan, då skall det ett inre djup i karaktären för att hålla sig uppe. Ett, ej tankens, men ett lifvets djup. Ja, det är så. Framåt eller bakåt, hitåt eller ditåt, hurra!¹³¹⁹

Från djupet tillbaka till ytan alltså, ”ut i naturen”, i verkligheten. Det är det inre djupet, karaktärens djup, och lidelsen som Björling lyfter fram. Svårigheten att förstå en annan beror inte på att vi saknar information om den andre: ”är det något alldeles särskildt man inte förstår, kan man fråga och möjligen få, inte en förklaring, men ett svar på sin fråga”. Svårigheten att förstå en annan beror kanske snarare på att vi saknar kärlek till eller lidelse för den andra.

Björlings förhållande till omgivningen är mera komplicerat än det först kan verka. Till Päivärinta skriver han: ”Du tror nu att jag bryr mig så förfärligt om mänskors mening. Näj, vet du verkligen inte, men nog berör den mäj. Så länge jag måste ge den rätt. Därför att jag ej har makt att ge den fan. (Förlåt.) Alltid sviktar min existens, yttre ställning och min inre livsgrund: min livsåskådning. Ändå går jag ju min väg, ’färden’ mig bär mitt bland er genom okänd trakt.”³²⁰ Men så kan det plötsligt slå om till något negativt: ”Och mänskornas apgrin tål jag inte. [...] Jag talar till en vän, som förstår mäj, t.o.m. mäj, kanske.”

Julen 1910 har Jaakko tydligen blivit bekant med en ”fröken Elli” och skickar kort till Björling, som svarar, något förbryllad: ”Jag visste inte riktigt hur jag skulle uppfatta er gemensamma halvofficiella julhälsning. Nu har du meddelat mäj det. Tackar för att du var så vänlig. Hälsar fröken Elli och däj.”³²¹

Melankoli, dikt, Bergson och Guyau

Bland Björblings efterlämnade papper finns ett trettiotal handskrivna dikter som en anonym donator överlätit till Åbo Akademis bibliotek med förbehållet att de inte får publiceras. Tre av dem är daterade, den tidigast daterade har året 1908, den senaste 30 september 1910. En tredje är daterad i Hyvinge i december 1909 och utgör ett slags variation på Bertel Gripenbergs dikt "Långt borta" i samlingen *Drivsnö* från samma år, som citeras i marginalen. Några av dikterna förekommer också i Björblings brev till Päivärinta, exempelvis en försvenskning av den finska författaren L. Onervas "Ihminen", "Mänskan". Här finns också en översättning av den österrikiske diktaren Nikolaus Lenaus sonett "Der Seelenkranke", "Den själssjuka", som börjar: "Uti mitt hjärtas djup jag bär ett sår / jag till min död vill det i tystnad bära." Lenau levde under första hälften av 1800-talet och skrev en formellt fulländad dikt.

Det är tydligt att poesi för den unge Björbling var liktydigt med bemästrande av de rådande versmått och formerna, en uppfattning som han snart skulle överge, sannolikt under inflytande av Vilhelm Ekelund. Enligt Ekelund stod samtidens lyriska former, speciellt rimmet som var "vulgärt och profanerande mot tanke och redlighet" och "rytmisk plattityd", långt efter "antikens lidelsemäktiga versmått".³²² Björbling skolade om sin smak delvis under Ekelunds ledning, också om han behöll sin förkärlek för den nittitalistiska dikten. De tidiga verserna är genomgående rimmade, mestadels på jambisk och daktylisk tetrameter och pen-

tameter, jambisk-anapestisk trimeter och tetrameter. Det var versmått som var typiska för 1900-talets första decennium.

När det gäller innehållet behandlar de tidiga dikterna hemlig eller förlorad kärlek, förtvivlan och omgivningens ogillande. Det är en paradox att Björling i sin tidiga vers var som mest öppet homoerotisk, trots att versformen utgör ett slags mask och distansering. Kanske just formtuket möjliggjorde ett mera frimodigt erotiskt innehåll. Å andra sidan hämmades den emotionella intensiteten, eller som Ruth Hedvall beskrev saken i en artikel om sonetten: ”när hänförelse, känslöbetonade stämningar ha stängts in i sonettformen, då verkar den som ett fängelse”.³²³

Det är ofta kval och förtvivlan som gestaltas i den unge Björlings dikter. Melankolin låg i tiden och odlades till exempel av Levertin och Ekelund, av Gripenberg men också av dagdrivarna, Björlings generationskamrater. Man kan inte bortse från att det låg en social status i den; den var ett upphöjt tillstånd, den odlades självmedvetet av unga gentleman och hörde till konstnärens identitet. Men det fanns olika nyanser och grader av melankoli. Dagdrivarnas melankoli var en sorts leda, viljeförlamning, livströtthet och främlingskap i moderniteten, en upplevd alienation i förhållande till människomassorna i staden och en upplevd politisk marginalisering. Finlands svensktalande befolkning hade blivit finlandssvenskar, en minoritet, efter att svenskan tidigare hade varit administrationens och kulturens språk. Denna flänörens spleen eller livströtthet var inte enbart finlandssvensk, dikterad av finlandssvenskarnas nya situation som minoritet, utan också i Sverige var vid samma tider ”rader av 23- och 24-åringar ur de övre samhällsskikten [...] nedstämda, ångestridna och underligt kraftlösa”, skriver Karin Johannisson i *Melankoliska rum*.³²⁴ Själv mordssiffrorna steg i Sverige särskilt under 1900-talets första decennium. Det avspeglade urbaniseringen, rotlösheten och de sociala och teknologiska omvälvningarna överlag, men också utvecklingsoptimismens kris. När det gällde att formulera denna pessimism var det Hjalmar Söderberg som blev mönsterbildande med sin ironiska och lakoniska stilkonst.

Björlings melankoli är delvis av annat slag än dagdrivarnas pessimism och livströtthet. Men den viljans kris som utmärkte denna tid upplevde också Björling starkt, lika starkt som sina generationskamrater: ”vi måste, borde ha en riktning, en enhetlighet, bestämdhet i vår vilja och vårt lif”, skrev han till Päivärinta.³²⁵ Men alltid lyckades det inte: ”I dimma långt, när glömt din viljas mål / uttröttad du och jäktad, ensam irrar / och mot ditt öga tomheten blott stirrar, / för eld som brann dig möter falnadt kol.”³²⁶ Här är det dock konvensansen och tidens falskhet

och dubbelmoral, tidens impotens, kunde man säga, som det kämpas mot: "Försvinn du ynkedom och vänners nytta / och falskhet, ljugeri och evigt skvaller, / jag bryter snart hvar nätt och svart galler, / jag vill ej bli som ni på mandom lytta."³²⁷

Något av dandyns homoerotiska skönhetslängtan och livsångest präglar den unge Björling, och flera symtom på melankoli tycks finnas: självupptagenhet och självförakt, missnöje, kval, längtan, förtvivlan, inåtvändhet, självanalys, grubbel och självvald isolering, med stunder av eufori. Till skillnad från dagdrivarna är han inte inriktad på att iaktta och beskriva omvärlden. Det är som om han hade upplevt isoleringen, flanörens eller vandrarens ensamhet ännu starkare, som om jagets isolering från omvärlden ytterligare tillspetsats hos honom. Men han är samtidigt produktiv, skriver brev och sonetter, och skapar distans till sin melankoli genom att estetisera den i sin dikt. De akademiska studierna går sämre; kanske poesin är det enda som riktigt smakar, inte minst för att han genom den försöker hitta medel att skriva sig ur sin melankoli, vilket han också senare ska lyckas med. Flera av hans tidiga dikter präglas av en avskurenhet; det är inre landskap som framställs. Här finns inget större intresse för realistiskt framställda yttre detaljer, utan det allt upplukande intresset är själen.

Det är ett förändligt men passionerat skrivande, som åskådningsmässigt befinner sig mitt emellan dagdrivarnas melankoli och den nyromanantik som så småningom växer fram på 1910-talet i den franske filosofen Henri Bergsons kölvatten. Björling studerade filosofi under en tid då den akademiska filosofin befann sig i en utdragen kris efter att den gamla nationella, tyskt präglade idealismen spelat ut sin roll och en mera empirisk, naturvetenskapligt sinnad filosofi, av antingen franskt eller brittiskt snitt, började dominera fältet. Mitt i detta, som en sorts kompromiss, trädde Bergsons filosofi in på scenen. Den så kallade bergsonismen blev en internationell modifilosofi mellan 1907 och 1914, i Finland från 1911, då *Den skapande utvecklingen* utkom i svensk översättning. Den var ett kraftigt angrepp på naturvetenskapens mekanistiska metod, som inte lyckades återge det levande och skiftande i tillvaron, "nuflödet".

Bergsons tankar och formuleringar går igen här och där hos Björling, lätt omskrivna, utan att upphovsmannen utpekas vare sig i brev eller i artiklar. En kungstanke, "[f]örgäves söka vi pressa in livet i vare sig den eller den av våra ramar", förekommer i olika varianter hos Björling, t.ex. vi kan inte "pressa in allt i en föreskriven form".³²⁸ Nuflödet heter hos Björling "tillvarosflödet" eller "livets flöde". Bergsons uttryck "le devenir", som i *Den skapande utvecklingen* översätts med "vardandet", är ett

centralt ord i Björlings programförklaring "Vardas kraft: vila", och de för Bergson centrala begreppen "instinkt" och det "omedelbara" är likaledes mycket viktiga för Björling.

Om Ekelund räddade sig ur melankolin genom att närma sig klassicismen, vilket också innebar att han vände poesin ryggen – allt "lyriskt" var för honom slutligen sjukligt – räddade sig Björling genom att överta något av den livstro som Bergson starkt bidragit till att föra fram, och något av den pragmatiska eller "praktiska" inställning William James pläderade för. Björling var långt ifrån den enda som tog intryck av Bergson; det gjorde också författare som Edith Södergran, Ragnar Ekelund, Hans Ruin, Jarl Hemmer, Hagar Olsson och R. R. Eklund.

Björling förhöll sig visserligen skeptisk till Bergson vid denna tid: "Bergson och pragmatismen accepterade jag ej 1912 och därefter", skriver han i ett brev till den svenske författaren Stig Carlsson.³²⁹ Han tillägger dock: "Men de fick i mångt rätt i kampen mot intellektualistisk uppfattning, men först med K.o.l. var jag mera på den linjen, ehuru Guyau och Nietzsche, även en smula Hans Larsson, fört mig åt det hållet." År 1912 gick fäktläraren och idrottsjournalisten Artur Eklund i *Studentbladet* till angrepp mot positivismen och föreningen Prometeus, som enligt honom inte tillräckligt uppmärksammade det nya religiösa och metafysiska intresset, företrätt av bl.a. William James och Bergson. Orsaken stod enligt Eklund att finna i den stora respekten för föreningens ordförande Edvard Westermarck. I Prometeus var å andra sidan Rolf Lagerborg den kanske främste kampen mot "den bergsonska smittan".³³⁰ Lagerborg såg Bergsons inflytande som populistiskt: hans filosofi användes för att legitimera nationella och religiösa ideal, som den kosmopolitiska och antiklerikale Lagerborg vikt sitt liv åt att bekämpa. Under 1910-talet var intresset för religion återigen på uppsving bland de finländska studenterna, liksom i resten av Europa, för första gången sedan 1880-talet. Medan Filosofiska föreningen och Prometeus förvaltade arvet från 1880-talet gick *Studentbladet*, som grundats 1911, i bräschen för det "nyromantiska" intresset för religion och metafysik. Björlings behov av att distansera sig från Bergson vid denna tid handlade säkert delvis om hans förankring i Westermarcks filosofi, och i arvet från 1880-talet, men säkert också om insikten i hur Bergsons idéer kunde utnyttjas politiskt, vilket högermän som Artur Eklund gav prov på. Eklund läste in en irrationalistisk kraftdyrkan i Bergsons filosofi och använde sig av intuitionen för att tyda den finlandssvenska "rasens" överlägsenhet i förhållande till den slaviska och finska.

Om det kulturella och politiska läget fick Björling att ta avstånd från

Bergson, hade Hans Larssons namn inte riktigt samma nimbus av falsk profet. Hans Larsson var något av en svensk motsvarighet till Bergson. Också han förenade tankar från tysk idealism med rön från modern psykologi, som en kontrast, eller ett botemedel, mot tidens övertro på materialism och på vetenskapens mekaniska och kvantitativa metoder. Intuitionen, som Larsson såg den i sin studie med samma namn, var en psykologisk färdighet eller snarare en kombination av färdigheter, som kunde uppövas, snarare än som för Bergson ett mystiskt skådande in i tingens väsen. Den var en sorts "finlogik", den högsta graden av logik, mera finstämd och organisk än naturvetenskapens mekaniska logik, ett aktivt – agilt, för att använda Larssons uttryck – sammanhållande av disparata ting i en helhet, "motsatsernas enhet". Eller som Björling formulerade saken: "en helhets / blick av allt".³³¹

Den socialt utopiska sidan av Larssons tanke var att intuitionen kunde bidra till att hela, försona, en splittrad samtid, där det fanns stora motsättningar mellan samhällsklasser, mellan landsbygd och stad, mellan nationer osv.³³² Larsson, en skånsk bonde som lämnat sin samhällsklass och sin hembygd för att bli professor i Lund, hade personlig erfarenhet av splittringen. För honom förblev förnuft och logik, demokrati och humanism en oskiljaktig del av hans livstro.³³³ Extremhögern och radikalvänstern tog sig för att missbruka intuitionen, "intuitionsofoget", som Larsson kallade det. Larssons betoning av rationalitet och logik skulle ytterligare stärkas i motvikt mot den större krigshetsen och den tilltagande antiintellektualismen under första världskriget.³³⁴

Också den av Björling högt beundrade franske filosofen Jean-Marie Guyau har likheter med Larsson och Bergson. För Guyau, som anlade fysiologiska och biologiska perspektiv på estetiken, var konsten ett uttryck för livet och estetiskt värde bestod i ett slags andlig sundhet och hälsa.

Guyau hade liksom Bergson varit något av en modefilosof, särskilt i Finland, och var till skillnad från denne numera helt bortglömd. Inspirerad av evolutionismen ställde Guyau gentemot utilitarismen upp en positiv moral som utgick från individen och individens livslust, snarare än från ett kategoriskt imperativ eller en allmän lag. Instinktivt var människan nämligen enligt Guyau socialt inriktad, inriktad på altruism och solidaritet. Konsten var därför inte onyttig och intresselös, som Kant ville ha det, utan i linje med livet: ett rikt, intensivt liv, ett kraftöverskott, som strävar efter att associera sig och expandera. Estetisk harmoni innebar en personlig inre harmoni men också social harmoni. Estetiken innebar en etik, och konsten skulle uttrycka de högsta livsvärdena. "Den verkliga

konsten äger utan att fullfölja ett yttre moraliskt eller socialt syfte inom sig själv sin djupa moralitet och vitalitet”, som Albert Nilsson summerar Guyaus syn.³³⁵

Gentemot konstskönhet, för Kant den högsta formen av skönhet, ställde Guyau naturskönheten: ”Av alla estetiska känslor har känslan inför naturen den fördelen att den, även driven till övermått, inte kan rubba själens och den fysiska hälsans jämvikt. Det är den enda, som är i fullständig överensstämmelse med hygienien.”³³⁶ Guyau kritiserade däremot den dekadenta litteraturen, som han ansåg upplöste livet och solidariteten. De dekadenta författarna upprepade gamla formler i stället för att erbjuda förnyade sensationer och känslor, medan författaren skulle verka i samma riktning som utvecklingen, mot ett framtida idealt samhälle.

För Guyau är handlingen ”det enda sättet att vara till”. Han vill komma med ett botemedel mot den pessimism som vuxit sig stark efter vetenskapens snabba frammarsch, mot den introspektion och sensitivitet som utvecklats i dess kölvatten. Att handla är att glömma sig själv, att uppgå i något större. Det filosofiska tänkandet syftar till att vidga tänkandet, och tanken måste i sin tur vidgas till känsla och vilja.

Det porträtt av Guyau som finns i *Framtidens irreligion* hade Björling hängt upp på sin vägg: en ung man med mörkt vågigt hår och intensiv blick som tycks se in i framtiden. Guyau avled i Menton bara 33 år gammal i tuberkulos. ”Tidigt grep mig tonen hos N.”, skriver Björling apropå Nietzsche. ”Men Guyau älskade jag.”³³⁷ Uttalandet är ett eko av Albert Nilssons *Gyauus estetik*, som Björling ansåg vara ”en vacker bok”. Nilsson skriver där, som avslutande ord i bokens inledning: ”Nietzsche beundrar man, Guyau älskar man.”³³⁸

Ungefär vid första världskrigets utbrott uppstod en politisk aktivism med nationalistiska förtecken som samlade sig i jägarrörelsen, till vilken flera av Björlings kamrater hörde. Jägarna utbildades hemligt för krig i Lockstedter Lager i Preussen. Isak Alfthan var en av de första som begav sig dit, och Edvard Westermarck tillhörde centralkommittén för jägarna. Bertel Appelberg, som senare skulle bli Björlings förläggare, hörde också till jägarrörelsen.

Studier, examen och flyttning

Förutom praktisk och teoretisk filosofi studerade Björling litteratur för Gunnar Castrén, pedagogik för Waldemar Ruin och estetik för Yrjö Hirn. Hirn var elev till Edvard Westermarck och företrädde liksom han ett modernt evolutionistiskt synsätt. I *The Origins of Art* (1900) utvärderar han konstens psykologiska och sociologiska ursprung, men också konstens autonomi är en central tanke för honom. I Björlings estetik, som han framlade den t.ex. i *Quosego*, skulle det komma att finnas många tonfall och formuleringar som för tanken till Hirn, inte minst betonandet av konstens samband med livet och med livskampen. Men särskilt föreningen av utomestetiskt och estetiskt blev en viktig utgångspunkt för hur Björling tänkte sig konsten.

Vid jultiden 1907 misslyckades Björling i en examen för Castrén. Han avlade pro exercitio i latin i maj året därpå.³³⁹ Björlings kandidatbetyg uppvisar inget vitsord i svensk litteratur och inte heller i estetik, och man kan därför anta att studierna i dessa ämnen lyckades sämre än han tänkt sig. Förutom pedagogik och didaktik som var obligatoriska läste Björling finsk och skandinavisk historia samt nationalekonomi, ett nytt ämne med små fordringar. Men utan stor framgång: han fick approbatur i båda.

Studietiden tycks överlag ha varit en svår tid för Björling. Han berättar för Kerstin Söderholm i ett brev skrivet 1932: ”Jag sitter på en plats där jag för tjugo år sedan brukade dra mig tillbaka vid en bock öl, på en tid när jag flydde undan och inte var bland människor, inte gick ut före kl. 10 em[?].”³⁴⁰

Till umgänget hörde närmast finskspråkiga studenter, förutom bröderna Päivärinta bl.a. Matti Kivekäs som tio år senare grundade *Suomen*

Kuvalehti, den första bildtidskriften i Finland, och som stupade i inbördeskriget på den vita sidan.³⁴¹ De finska studenterna var förtroga med svensk litteratur. När tre av Björlings finska kamrater kom på besök till Hyvinge läste man Rydbergs dikter och Strindbergs *Svenska öden och äfventyr* på kvällarna.³⁴²

Studierna finansierade Björling genom lån; bland annat bankdirektören Gabriel Rivell, som var gift med Björlings moster Johanna, hjälpte till med betydande summor. Han lånade också pengar av familjen Päivärinta och fick ett studielån genom Nyländska studentavdelningen. Björling hade en tjänst, oklart vilken, 1907–1909 men hade efter det inga regelbundna inkomster, vilket betydde att han var tvungen att hela tiden skaffa nya lån, oftast genom att uppdriva borgensnamn på växlar som sedan diskonterades i banken.

Barndomsvännen Isak Alftan hade tydligen skrivit på en växel, enligt ett brev som Björling skrev den 5 juni 1912:

Tackar för namnet, likaså för att du är villig hjälpa mäj ur klistret. Lyckades i dag träffa Volontis hemkomna mor. Han är *möjligen* rest tillsammans med brodern Johannes (denne på tuberkuloskorståg och återvändande den 11 till stan, *vilket knappt Josef* []) Om han ej ränt i väg till Stockholm, som jag tror han ska' besöka, lyckas jag väl snart genom Johannes V. få reda på adressen och få pappret i ordning. I förgår, då jag skrev, var hela familjen alldeles oanträfflig. – Pängarna behövdes dock avgjort: 750 den 10, redan haft en månads uppskov. Rästen behövdes även till större delen. 75 mk är dock skuld till Volontis själv. För jämnhets skull kunde den ju fast medfölja. – Om du nu vill försträcka mäj det där. Är nog i klister ännu, fast ställningen ren är ljusare, då spåret upptäckt.

Tänker lämna skuldsedeln till V[erner] Lindgren, Galitzinvägen 5: för sändning till Volontis och i sinom tid uttagning och expediering av kovan till däj. Om din adress ej blir Havis, må nu jag l. senare V.L. underrättas därom.

Har utom skulder placerade i privata lån, som ej kan inskrävas (familj, släktingar) med våld inemot tre tusen mark i avdelningslån m.m., till större delen icke förfallande i nästa år. Egendom mitt vetenskapl. o. pop:vet bibliotek; representerande mällan tredje- och fjärdedelen av mina utgifter sen dec. 1908. Livförsäkring, förnärvarande överskriden.

Samvetet tillställes i sinom tid i någon form ”med tacksamhet till min välgörare”. Kandidaten en bisak i bredd med att vara och

kunna något. I synnerhet i filosofi och pedagogik. Förstås eftersträ-
vansvärd som medel i andra hand och nödvändig. Måste väl dock
mer koncentrera mäj på att finna en livsväg, att i vissa avseenden
bli färdig med mäj själv och att bli ”mig selv nok” i yttre avseende,
d.ä. finna ett arbetsfält. Mer kan jag ju inte säga. Planer som jag
aldrig får ro, kraft till, ej håller kunskap! Och som ingen ville för-
stå. Och inga planer alls! Ty livet går före teorin, och når ingenting
så länge det följer vår (barn- och studer)kammarvishet. – Jag kan
inte säga annat än att jag är ett okunnigt mänskobarn, som mär-
ker, att det börjar bli klart ren: en position måste väljas l. rättare *är*
vald. Vad mer om den ej för över bara rosor. Dess högre lyser de.

Du kallar det här fraser. Jag kan inte nu skriva något. Min ställ-
ning nu har ej varit egnad att ge mäj ro. Ej håller vet jag något. Det
finns ju för rätten också folk (jag övergår till annan fråga) som ej
bryr säj om innehållet i vad man säger, utan om det, att man säger
något, och ej begriper, att man ej med bästa vilja kan – ännu säga
något. Kanske ej nånsin. Ens liv behöver ändå ej ha varit menings-
löst. Och att nödvändigt tro, att bristande hänsyn till det reala som
direkt värde och mål för till undergång, är då raka motsatsen till
den kosmiska tron på det godas seger. Jag lämnar ämnet.

Övergår till frågan: om du vill vara vänlig och skicka, vore det
bra om finge snart. Hälsn. Gunnar³⁴³

Verner Lindgren var amanuens vid Statistiska centralbyrån och redak-
tör för veckotidskriften *Mercator*.³⁴⁴ Han var jämnårig med Björling och
sannolikt studiekamrat till honom. Sedermera fick han höga poster inom
tullförvaltning och andra statliga ämbeten. Volontis var Josef Wolontis,
Björlings ungdomsvän som också varit politiskt aktiv och som debute-
rade med en liten kärleksroman 1916, för att sedan försvinna till Sverige
där han gifte sig och bröt banden med det förflutna. Där blev han filoso-
fie doktor och skrev bl.a. samhällsekonomisk litteratur. Björling hörde av
honom igen 1931 i samband med att han fick uppmärksamhet i Sverige,
och konstaterade då i ett brev till Erik Askund: ”vi var oförbätterliga
utskottsvaror, så där mitt emellan bomb och solsken”.³⁴⁵ En utskottsvara
är en utgallrad, skadad eller defekt vara.

År 1912 gifte sig Björlings 55-årige farbror Hugo med den 22-åriga Lily
Björling, född Hird. Lily var född 1890 i Nya Zeeland och var alltså tre år
yngre än Gunnar. Hon hade redan som liten kommit till Finland och var
en skönhet. Hennes bana gick från korrespondent till chef för korrespon-
dentavdelningen vid rederiet Finska ångfartygs Ab, där man kan förmoda

Lily och Hugo Björling poserar i Granada, Spanien, troligen under sin bröllopsresa 1912. Ålderskillnaden mellan sjökaptenen Hugo och hans nyzeeländska hustru var 33 år.

att Hugo upptäckte henne. Paret var barnlöst och hann vara gift i bara sex år, Hugo avled 1918. Björling och Lily kom väl överens, hon lånade ofta pengar till honom och bjöd honom hem till sig. När Björlings mor reste till Sverige för att bosätta sig på Torstens gods Ekhov i Björnlunda

lovade Lily att Gunnar alla helger skulle få komma och äta middag hos henne. Björling tog ibland tåget ut till Bobäck och besökte Lily på hennes sommarställe "Tupa" invid Kvarnviken vid Vitträsk i Kyrkslätt, som Hugo hade köpt 1915 och som figurerar i en dikt i *Luft är och ljus*.³⁴⁶ Genom tomten strömmar en bäck, och Björling hade enligt Lily, som bodde där under somrarna, åstadkommit en dikt som var "så vacker" och beskrivit stället "precis som det var" med bäcken och de blåa lupinerna.³⁴⁷

Nån gång gick strömmen förbi
nu är så blommande stugan
ett litet, ett ömheterssmyckat
här där bäcken skall sorla
lupiner lyser och barn
syrén blommar vit
och väg kröker ned emot stranden
lupiner lupiner
in i skuggan bär väg emot grinden
bäck sorlar i sicksack vid vägen
naken på cykel en gosse
grandoft och fågelesången.
Blått lyser stranden.³⁴⁸

Till *Nya Argus*, där Björlings lärare i estetik och nyare litteratur Gunnar Castrén var redaktör, skickade Björling ett bidrag 1913. Det är oklart vad, men det var förmodligen några dikter:

Helsingfors den 26 april
1913

Ärade Red.

Lämnar härmed till Redaktionens granskning en del manuskript
i tanke att möjligen någon del befinnes värd att införas i *Argus*.
– Får samtidigt göra uppmärksam på min krävda anonymitet (teck-
nade R. F. G.)

Högaktningsfullt
Gunnar Björling
Östra Brunnsparken 10³⁴⁹

Värd att notera är adressen, Östra Brunnsparken 10. Det var alltså huset norr om det hus till vilket hela familjen Björling senare skulle flytta. Det finns också ett annat brev till *Nya Argus*, angående några insända

dikter som Björling önskar träda fram med under pseudonymen ”Bror Karlsson”. Båda gångerna sändes de tillbaka. ”Tidigt skickade jag en dikt till Argus. Den kom tillbaka, det var Castrén som svarade att den var intressant, han tyckte om enkelheten i formgivningen; dock inte riktigt mogen att publiceras. Ja, enkelhet i formgivningen – det var min strävan.”³⁵⁰ Också till en annan av sina litteraturlärare, docenten i inhemsk litteratur Arvid Mörne, stack Björling anonymt några diktmanuskript i samband med en av Mörnes föreläsningar.³⁵¹ Mörne var en av de inhemska diktare Björling värderade högst vid denna tid, dikterna i *Döda år* (1910) tvekade han inte att kalla ”goda, djupt kända och det bästa som hos oss utkom i år på svenska”, även om boken inte riktigt motsvarade hans förväntningar.³⁵² En tid efter att han överräckt sina dikter till Mörne tillkännagav Björling vem han var:

Herr Doktor Arvid Mörne.

Undertecknad tog sig friheten att i början av terminen till Herr Doktorn inlemna några dikter för bedömande. Ehuru domen ju blott kan vara en, finner jag mig böra träda fram ur min anonymitet. Anhåller samtidigt om ursäkt för att jag på detta sätt har besvärat Herr Doktorn.

Högaktningsfullt
Gunnar Björling
("nyländsk yngling")³⁵³

Det är oklart om Mörne svarade på brevet. Björlings debut skulle han dock recensera några år senare.

I februari 1914 dog Björlings far. Det var en stor sorg, men samtidigt en befrielse ur ett långt lidande och för Björling en väckarklocka. Om befrielsen vittnar versen i dödsannonsen, som Gamby antar hade skrivits av Gunnar:

Sakta kom dödens ängel och log
lossande jordiska banden,
hviskande: ”Nu är det nog.”³⁵⁴

Uppslutningen var stor på gamla lutherska begravningsplatsen på Sandudd. Där var f.d. officerare från Nylands bataljon, tjänstemän vid poststyrelsen och ett flertal anhängare. Kistan bars av bl.a. Hugo, Torsten och Gunnar, en general, en guvernör, en referendariesekreterare, en profes-

sor, en kamrer, en kapten och två studenter. En dubbelkvartett framförde sång och ett stort antal kransar nedlades.³⁵⁵

År 1914, kort efter att fadern Edvard dött, köpte Torsten billigt och på goda villkor villan nr 9 i Brunnsparken, alldeles intill det hus där familjen bodde. Villan, som hade uppförts av en brittisk konsul 1869 och senare ägdes av dekorationsmålaren K. K. Hellstén, lät Torsten riva, och byggde upp två stora stenhus på tomten. Det sexkantiga lusthuset på stranden, som hörde till de ursprungliga byggnaderna, lät han stå kvar.

Torstens två stenhus stod färdiga 1915. Försäkringsvärdet hade stigit från 113 000 mark när det köptes till 900 000 när det stod färdigt, tack vare konjunkturerna under kriget. Värde hade alltså stigit från en knapp halv miljon till drygt tre miljoner euro, omräknat i dagens pengar.

När Torstens hus stod klart flyttade han själv, modern Lydia och farbrodern Hugo med sin fru Lily in i B-trappan. Gunnar flyttade in i husets stenfot. Där fanns en liten bostad med sovalkov och ohindrad utsikt mot Sveaborg. Genom en trappa inne i huset stod Gunnars lägenhet i förbindelse med moderns, hon bodde i första våningen.

På bara ett par månader efter faderns död skrev Björling klart sin kandidatavhandling om samvetet. Först i slutet av följande år hade han tenterat alla kurser och blev på årets sista dag, den 31 december 1915, filosofie kandidat. Studierna hade tagit honom tio år, vilket vid denna tid inte var något ovanligt. Tydligt hade han hoppats bli klar tidigare för att kunna verka som pedagog. Våren 1914 deklarerade han nämligen i ett brev till Jaakko Päivärinta: ”är själv *inte färdig* i vår. Kan ej undervisa i religion och svenska (i svenska samskolan då i varje fall *kan ej*).”³⁵⁶

Kandidatexamen förutsatte examen i fem ämnen, fyra i den egna sektionen, för Björlings del den filosofiska, och ett i en annan sektion. I praktisk filosofi hade han läst laudatur, i teoretisk filosofi liksom i pedagogik och didaktik cum laude och i finsk och skandinavisk historia samt i nationalekonomi approbatur. Som vitsord för sin kandidatuppsats fick Björling inte mer än lubenter approbatur, det näst lägsta vitsordet.³⁵⁷

Björlings avhandling hette ”Om samvetet”, och Björlings eget exemplar förstördes i bombardemanget av hans hus 1944. Otryckta akademiska lärdomsprov förvaras vid Nationalbiblioteket, men också där saknas Björlings avhandling.³⁵⁸

Björling arbetade i sju år med avhandlingen, plöjde enligt egen utsago genom all litteratur, inklusive tidskrifter, från 1800-talets sista kvartssekel som hade något att göra med samvete och som var skriven på ett för honom begripligt språk. Han beställde litteratur från Tyskland. ”Varje

bok som kunde tänkas innehålla 'Sanningen' måste rekvireras – från Tyskland, bokens förlovade land.”³⁵⁹

Utifrån Björlings brev till Jaakko Päivärinta och Torger Enckell kan man bilda sig en föreställning om hur Björling resonerade om samvetet. Bland annat ställer han sig frågan om huruvida samvetet består i omdömet eller i känslan; i känslan, skulle han argumentera i sin avhandling, i sina läromästare Harald Høffdings och Edvard Westermarcks efterföljd. Samvetet innebar för Björling en prövning av det rätta i varje situation, ett vägande av hur ens moraliska känsla rimmar med en etisk norm. Utan en objektiv eller absolut moral blir samvetet, det personliga ansvaret, desto viktigare. ”Hvarje stund har sin moraliska fordran. Inte blott på hvad, men på *sätt*, *sinnelag*. På *art*!”³⁶⁰ Det var den enskildas reaktion ”i namn av ett mer upplyst och finstämt samvete” som stod bakom moralens utveckling, tänkte Westermarck. Också Høffding hävdade att moralen utgick från den enskilda. Samvetet är för honom förankrat i instinkten, i känslolivet, på samma sätt som hos Westermarck. Westermarck kom dock med ett förbehåll som ofta citerades av Björling: ”Men om vi ock anser det vara orätt av en person att handla mot sitt samvete, kunna vi likvisst på samma gång klandra honom för att hans samvete är sådant det är.”³⁶¹

Samvetet var enligt Björling inte ett imperativ, i Kants efterföljd, och inte en fråga om konsekvenserna av en handling utan om sinnelaget, om hela människan som ”viljande och kännande varelse”. Det var den ökade förståelsen för sinnelaget som stod bakom moralens utveckling. Westermarck betonade också förnuftets inverkan på moralens utveckling, han tänkte sig att samvetet utvecklades genom att ledas av en ointresserad och universell sympati, en obegränsad uppgift. Samvetet var också något som gav ett rikare livsinnehåll.³⁶²

I ett brev till Torger Enckell, daterat den 12 juni 1916, presenterar Björling sin syn på samvetet:

Det är moraliskt rätt att handla efter sitt samvete, *sitt* medvetande om det rätta l. pliktenliga. Samvetet har ett innehåll av åtskilliga bud, inlärd i ens omgivning. Man kan reagera emot dem, förakta dem, säga, att man ej bryr sig om samvete och moral: de är okunighet och fördom. Då gör man denna opposition just i ett upplyst samvetes namn. Man handlar efter sitt eget samvete, upphäver gamla bud, uppställer nya krav. Bättre kan man ju ej göra ifråga om plikten än handla efter sin bästa uppfattning därom, efter sitt samvete.

Samvetet kan dock vara oklart och t.o.m. huru oriktigt som helst: partiskt, inskränkt till sympati, fördunklat av fördom, oupplyst och outvecklat. Och vi dömas ju alltid efter den *dömandes* samvete. Han kan ju döma oriktigt. Han kan dock även överblicka sina motiv, se att *vårt* samvetes krav och dom står i strid med moralitetens väsen (denna är en *opartisk* och personligt ointresserad *vedergällning* för någon tillfogad lidande eller brott). Vi kan moraliskt ogillas för hurudan moral vi har. Ofta är vi själva ansvariga för vår inskränkthet och fanatism: ty vi har aldrig sökt kunskap om det rätta. Det är vår skuld, att vi har ett oupplyst samvete. Och även om vi vore blott produkter av miljön, måste vår onda avsikt, vårt orättfärdiga samvete fördömas, vårt väsen ogillas. Man slipper ej från ansvaret bara genom att åberopa sitt samvete. För samvetet är det icke likgiltigt, om det träffar det rätta l. ej: (se Larsson, Bildning, om den gamla gumman som förs ner till kätarbålet m.m.) För den som sökt, men knappt funnit, d.v.s. för var och en finnes en tröst: Lycksaliga de som törstar och trängtar efter rättfärdigheten. De har dock något av det gudomliga l. rätta strävandet inom sig och en känsla av samvetsfrid. –

Vad man ej äger, kan man arbeta sig till eller försaka. Att taga med egen rätt är orätt och oftast farligt: oklokt. Det kommer dock närmast ifråga, där man av sin nöd l. av andras skyldighetsförhållande till en kan för sig uppställa ett slags rättighet. Ofta är man ju själv skuld till sitt trångmål, antingen alldeles direkt, eller blott därför att man ej är en småpedantisk människa.

Kanske *kan* man ej försaka, eller man *måste* ha hjälp i ett trångmål, må skulden vara vems som helst. Och man kunde, borde kunna erhålla en liten hjälp. Det borde ej komma ifråga, att man trycktes ned och skymfades. Man vet, att man ej får hjälpen, att man *i varje* fall kränkes, skymfas, tryckes ner – nå, man är van vid ett och varje och har resonerat sig till en allmän livsuppfattning och står upprätt – men man kan ha alldeles omöjligt att tigga längre. Ens stolthet reser sig däremot, varje känsla hos en. Men man kan ej dra sig tillbaka från nuvarande liv, ej ens dö – ty man har förpliktelser, viktigare än den det nu gäller och som gjorde en ärelös. Om man ej *kan* tigga – ja, är man i sådan situation, att det är möjligt att *taga* (som lån l. som stöld), nog vore det frestande.

Det finnes situationer av mindre omfång, ständigt och jämnt. Man vill icke tigga och tigga. Man tager – det är nog icke stöld, utan är ofta grundat på ett visst anspråk. Man kan blott ej krypa.

Och vems är felet. Dens som ej kan ge och bevilja i vördnad inför ödet och sin uppgift, som inte förstår att en gåva l. *hjälp* är ett andligt ting och att underlägsen är ej den hjälpbehövande utan den som ej värdigt uppfyller sin ställning. I mänskliga relationer är ej det yttre avgörande för värdet. Man kan känna mer blygsel över att giva än över att taga: med vilken rätt är man givare? – Må man i vissa fall taga, *när att taga icke är stöld*. Allt beror på omständigheterna. Livet är invecklat. Ens samvete må avgöra denna sak i större som mindre fall. Jag håller naturligtvis på principerna – att vara karaktär är att ha principer, ideella livsmål. – *Stöld och våld är skymfligare än tiggeri*: att vara otacksam och pockande är också ovärdigt. Men: livet är invecklat! Bryter man för övrigt mot allmänna regler: ve en, när filistrarna talar om principer, denna fästning, detta anfallsvapen! Vad finnes för dem bekvämare än livsprinciper? Ack de, och principerna! De vet icke, att man kan ge livet för en princip – och att dock principen är för livets skull (icke blott för *deras* livs skull) – att lida för en ”småsak” (principsak) är av större vikt och värde än allsköns härlighet. Lagar som ej kan följas är, ifall de kan undvaras (Jfr. dålig, allra sämsta styrelse bättre än ingen styrelse = anarki.), sämre än inga alls, eller ock må man taga dem med reson: luntningen får ej göras till brott, eller är den icke ett *brott*, men också förklarligt, en falskhet? – . Nej, den är ej ett brott. Man får ej införa lagar och begrepp om brottslighet i ungdomens liv, förrän en brottslig vilja ens har vaknat. Bort med lag och inkquisition.

Visst kan hederskänslan bli för ömtålig. Den är till för livets skull, men kan driva livet till undergång för saker värda ett skratt. Och så är det också med ungdomens ömtålighet i övrigt. Och ändå förstår jag känsligheten: man blir lätt övernervös. Och som ung har man ju nog ibland anledning att känna sig förbisatt av de äldre. Om en tid tar man det igen mot de gamla (alla över tjugo l. tjugofem).

En sak: jag stötte dig för huvudet, nåväl, jag skrattar åt det och förstår det så väl. Att jag ställer mig som kamrat må dock uppväga alla strider på den punkten. De är ej stort ämne! Så ske lov!

För hederskänslan har vi respekt: icke så för en ömtålighet, som varit orsak till mycken olycka. Gränsen är ofta svår att uppdraga, ty allt har en orsak. Samma person beskylls för att tåla allt och för att vara misstrogen m.m.³⁶³

”Luntningen”, att fuska i prov genom att titta i facit, var en fråga som säkert aktualiserats för Björling under hans tid som auskultant 1916 men som torde ha upptagit hans tankar redan när han själv gick i skola. I ett brev till Bengt Holmqvist nämner han luntningen i skolan som ett av de problem som först fick honom att fundera över moralfrågor och skuldproblematik.³⁶⁴ Också i övrigt är det tydligt att Björlings grubbel över samvetet relaterar till hans egna erfarenheter av att låna och tigga pengar, samt hans utanförskap. Anmärkningsvärt är också med vilken enfasc Björling understryker Westermarcks tanke om att individen ansvarar för det samvete hon eller han består sig. Denna tanke skulle Björling upprepa livet igenom.

För att få kalla sig filosofie magister förutsattes att man deltog i en promotion, men eftersom magistertiteln egentligen bara var en formalitet och eftersom Björling ansåg att han inte hade råd, beslöt han att inte delta. Enligt Lily Björling var det dock en släkting, vars fru var ”mycket vacker” och ville komma med på promotionsbalen som var villig att betala om Gunnar tog henne med, och därför kom han att promoveras till filosofie magister den 31 maj 1919, samma dag som han fyllde 32. Promotionen 1919 var särskilt festlig, Mannerheim promoverades till hedersdoktor och hans dotter Sophie var allmän kransbinderska.

Björling och hans elevkrets

År 1916, som nyutexaminerad filosofie kandidat, auskulterade Björling vid Svenska normallyceum i Helsingfors. Normallyceum var samtidigt pojkskola och landets enda svenska instans för utbildning av läroverkslärare.³⁶⁵ Och läroverkslärare var vad Björling i detta skede av sitt liv ämnade bli. Lyceet var redan då en präktig byggnad alldeles intill Observatoriebergets park, utvidgad flera gånger och under Björlings tid nyligen utökad med en reallinje vid sidan av den klassiska. Det var en skola med militärisk disciplin, där alla stadsdelar och samhällsklasser var representerade; den brokiga skaran skulle tuktas.

Björling passade inte helt friktionsfritt in i sin nya miljö. Andan i skolan präglades starkt av rektorn, teologen V. T. Rosenqvist, en renodlad härskarnatur, klar i tanken, snabb i uppfattningen, flitig och sedesam. Björling gillade dock skolans elever, som i sin tur gillade honom. De upprätthöll en litterär klubb vars främsta motståndare var Rosenqvist, som hade förbjudit eleverna att umgås med Björling.

Till den vidare kretsen kring Björling hörde de pojkar som deltog i den litterära klubb Hedvig Sundholm stod värdinna för på Speranskivägen i Eira alltsedan 1914. Medlemmar i klubben var hennes son Gösta, Kurt Reuter, Georg Stigell, Torger Enckell och Ragnar Granit, som också reminiscerar över klubben i *Hur det kom sig. Forskarminnen och motive-ringar*. Göstas bror Kai Sundholm medverkade senare i *Quosego*, liksom Torger Enckell och Ragnar Granit själv. Kurt Reuter blev verksam inom förvaltningen för Svenska litteratursällskapet. Georg Stigell var son till skulptören Robert Stigell.

Björling skrev på gamla dagar: ”om jag ej haft mina vänner – eleverna i normallyceum, där jag var auskultant, så tror jag att jag aldrig hade klarat mig, det är fortfarande de som står mig bi. Om ej annat, så säger de, med Torger: du ger en tröst. När man själv förtvivlar.”³⁶⁶

Senare skulle Björling berätta för sin unge vän Mikael Enckell att han under sitt auskulteringsår hade lagt märke till Rabbe i knäbyxor på skolgården. Vid denna tid gick de yngre pojkarna i knäbyxor en stor del av året, medan gymnasisterna gick i kostym. Rabbe Enckell mindes för övrigt sina knäbyxor i sin första prosabok *Tillblivelse*: ”Liknöjt kastade jag en blick i spegeln och såg mina krokiga ben i de korta knäbyxorna mötas i en smal ellips. Jag var hjulbent också.”³⁶⁷ Björling kunde långt senare skämta med Enckell och säga: ”du skall ingenting säga, jag har sett dig i knäbyxor!”³⁶⁸

Rabbe Enckells prepubertala fysik gick hand i hand med det utanförskap han kände i förhållande till omgivningen, främlingskapet inför ”de enorma korridorerna” i normallyceet, ”salarna, i vilka det rörde sig ett myller av främmande barn”.³⁶⁹ Björling kunde sannolikt leva sig in i sådant främlingskap. Närmare bekant med Rabbe blev Björling först något år senare.

Det var Olof, Rabbes tre år äldre bror och den näst äldsta i brödraskaran, som först blev bekant med Björling. Olof samlade ivrigt skalbaggar och växter under sina tidigare skolår. Fadern var professor i lantbruksekonomi, en praktisk, äldre patriark som älskade sin familj, hustrun Vesta och sönerna Jarl, Olof, Torger och Rabbe, men som samtidigt kunde sätta skräck i den. På somrarna vistades familjen på gården Vättilä i Savolax, där fadern skötte jordbruket. 35 kor, 5 hästar, omkring 300 hektar, varav 40 hektar odlad jord. Familjen hade nyligen flyttat till Helsingfors, där de inte ännu etablerat sig.

Hela Olofs håg låg till naturvetenskapen, men kontakten med Björling kom att förändra honom. Att träffa Björling, tidigt på våren 1916, var ”den stora omvälvningen” i hans liv.³⁷⁰ Intresset var ömsesidigt. De deltog i samma litterära salong hos Hedvig Sundholm, och Enckell skrev i april en uppsats för Björling under rubriken ”Ungdomstidens glädje och sorg”, där han också anspelar på förhållandet mellan läraren och hans elev, mellan ”mästaren” och ”ynglingen”. Själva uppgiftsbeskrivningen finns bland Enckells efterlämnade papper, rubriken lyder ”Mina personliga ideal, mina sorger och fröjder”. Uppsatsen skulle disponeras i tre delar: ”Mitt ideal eller min tanke om ett lyckligt och värdefullt liv”, ”Livets sorger” och ”Livets fröjder”. Bland sorgerna nämns också ”längtan ... till kärlek och dennas otillfredsställdhet”.³⁷¹

Auskultanten Björling och hans elever vid Svenska normallyceum samlar insekter, förmodligen sommaren 1917. Intresset för insekter och växter var stort särskilt hos eleverna Olof Enckell och Kurt Ekman. Olof var lidelsefullt intresserad av skalbaggar och hade tänkt sig en bana som entomolog, tills Björling kom att förändra hans liv. Pojken i mitten är möjligen Ekman.

Till Vättilä skickade Björling, enligt ett brev från Torger till Örnulf Tigerstedt, "en mängd psykologiska och filosofiska böcker", bl.a. en bok om Ibsens *Peer Gynt*.³⁷² I samma brev skriver Torger: "Hålls Björling och säg att jag läst 'Övergångsåldern'. *Övergångsåldern*, av den franske psykologen Gabriel Compayré, är en presentation av den amerikanske psykologen G. Stanley Halls *Adolescence* (1904), den första stora vetenskapliga studien om ungdomen. Hall idealiserade, för att inte säga dyrkade, ungdomen, som han såg som överlägsen den förstelnade, överciviliserade vuxenvärlden. Ungdomen stod för livsvilja, kraft och oförverkade livsmöjligheter, men hotade också att bli destruktiv och asocial och måste därför vägledas milt efter antikt mönster, av en äldre mentor. Kärlek och respekt var vägen. Det är inte uteslutet att Björlings sokratiska roll i många ungdomars liv inspirerades av Halls starka idealisering av Sokrates som förebild för läraren. Klart är i alla fall att Björling tog del av det nya pedagogiska och psykologiska tänkandet kring adolescensen, och att det hjälpte honom vägleda de ungdomar han fäste sig vid.

Örnulf Tigerstedt hörde också till elevkretsen kring Björling, liksom Cid Erik Tallqvist och Kurt Ekman. Tigerstedt publicerade dikter i kon-

ventstidningen *Kamraten* och debuterade med diktsamlingen *Vågor* mot slutet av 1918. Ekman delade Olofs naturvetenskapliga och litterära intressen. Han var ordförande i konventet och hade ”stora drömmande ögon och ljusa tillrufsade Strindbergs-lockar”, som vännen Ragnar Granit senare mindes.³⁷³ Ekman debuterade bara 16 år gammal med romanen *Havet*, i vilken han kraftigt tar avstånd från den samtida dekadenslitteraturen, från litteratur skriven ”med punsch” snarare än ”med blod”, från hela den anda av ”slattrighet” han tyckte präglade ungdomen; det försoffade, det andligt sterila, den slöhet som gripit omkring sig.³⁷⁴ Han ville med sin romanhjärte Erik Berg uppbåda till allvarlig kamp med livsfrågorna, återupprätta naturalismen, och detta skulle förstås också rent bokstavligt, som naturens överlägsenhet i förhållande till kulturen. Den unge författaren Erik Berg har i flera år bott på en ö, Hindön, ”[l]ångt ute i havsbandet”, tillsammans med enkla, fåordiga fiskare.³⁷⁵ Så beger han sig på ett besök till staden, ett lätt igenkännbart Helsingfors, som han några år tidigare lämnat bakom sig, och i staden bor magister Lind, som är ett av de tidigaste fiktiva porträtten av Björling. Möjligen inspirerades namnet av de stora lindarna vid Björlings hus i Brunnsparken.

Eftersom det är det första mera substantiella porträttet av Björling, flera år innan han själv debuterade som författare, finns det skäl att citera hela scenen hemma hos honom. Man får hålla i minnet att *Havet* är en nyckelroman men att skildringen är förlagd några år framåt i tiden, när både Erik Berg och magister Lind har debuterat som författare, vilket deras motsvarigheter i verkligheten alltså inte hade gjort när Ekman skrev detta. Men mycket är bara smått retuscherat. Den ”Halvman” som omtalas är möjligen Olof Enckell, då bosatt i Tölö:

Erik gick hem till Halvman, som bodde i Tölö. Där fick han det beskedet, att Halvman farit till magister Lind i Brunnsparken. Denne var filosof och historiker, hade givit ut några diktsamlingar och var för övrigt en ytterligt blyg och artig person. Han var genomhygglig och alla ungdomars vän. Från den tiden Halvman och Erik gingo i skolan kom Erik ihåg aftnar, då ett tiotal skolelever suttit hos Lind diskuterande och rökande. Det blev kvällslånga diskussioner och otaliga frågor. Lind blev ibland alltför vetenskapligt filosofisk, han använde termer och konstiga vändningar, så man inte förstod honom, men det ville man naturligtvis inte visa, man nickade bara och sade: ”Ja, ja” och såg vis ut. Erik log.

Lind bodde långt nere i Brunnsparken. Han hade hyrt sig ett litet rum, där han skrev sina dikter och förstörde pengar på tobak.

Nu satt han nere i sin kajuta, och Erik såg redan från vägen hans svarta, skäggiga ansikte och mötte blicken ur de snälla, svarta ögonen.

Halvman, mager och klen, med ett ljus fräknigt ansikte och skarpa genomträngande ögon, hälsade honom hjärtligt. Erik måste berätta om Hindön, men han gjorde det kort och raskt, ty han tyckte ej om att berätta. Nå, ni får väl snart läsa mer i min bok, slutade han.

– Har du skrivit en bok! Vad heter den? inföll Lind.

– Havsvyer!

– Jaha, noveller? Jaså inte! Och det var därför du återkom, du ville strida på nytt. En har nog fiender kvar, det är inte slut än med slattrigheten. Vad är ämnet för din bok?

– Degenerationen!

– Hm, har du lämnat in den redan?

– Nej, jag skall fara till Borgå i morgon. Apropos, varför sade du hm, det brukar hos dig tyda på missnöje.

– Ja-a-a. Kan du kalla det degeneration, det nuvarande livet, männe du inte som alla ungdomar är väl snabb att döma? Din första bok var idel skällningar. Du sade bland annat, att ungdomen nuförtiden blott drar ner – för att vara blasé – utan att bygga upp. Vad gör du själv?

– Det är sant, men det är inte en satirikers och kritikers uppgift att bygga upp nytt, utan blott att påvisa fel och ge ledning. Det är sedan folket, nationen själv, som skall förändra sig och skapa det nya. Det kan inte en ensam man.

– Det kan en ensam man. Men då måste han vara mera skald än kritiker. Du är mer kritiker, därför är du mer hatad, ty du är inte god som en skald. Du kommer att bli grundligt piskad. Värna dig i tid! Du har rätt i mycket, men orätt också – i mycket, och det är den åsikten, som skall piskas i dig, förr blir du inte man. Du äger detta ungdomliga trots, som trotsar endast för trotsets skull. Den dag du själv blir verkligt och helt trotsad, den dagen kommer att förändra dig.

– Men jag har ju blivit trotsad, helt och verkligt.

– Vad är det för ett trots, det har du kunnat stå emot, det har du kunnat försvara dig mot och kuva. Nej, jag talar om ett annat trots, starkt och oöverbanneligt som döden, vi kunna ju kalla det ödets trots. Det är det jag menar.

Alla tego. Erik kände en underlig oro, som drev honom att byta om samtalsämne. Man talade om Lind. Han hade inte skrivit något,

blott läst och var uppfylld av beundran för sina författare. Halvman började tala om sin otur, sin oförmåga. Han hade flere påbörjade dramer hemma, men han fick intet slutfört. [...] Lind rådde honom att inte tänka förut, blott taga fatt på en person, en typ eller ett motiv och sedan under skrivandet spinna ut handlingen, som om han själv vore hjälten. Han skulle försöka, sade han, men man såg att misströstan låg i hans ögon.

– Ser ni, sade han, jag skulle vilja skriva något stort, mäktigt – genast – och när jag inte finner det, när jag ser, att jag inte kan skriva något, som jag själv kan gilla som mästerverk, så skriver jag hellre ej alls.

– Det är inte bra att skriva mästerverket genast, invände Lind, jag kände en författare, som tog livet av sig för att han aldrig kunde uppnå sin ungdoms storverk. Vad han än skrev, sade kritiken, att det var bra, men inte så bra som mästerverket, hans första. Då skrev han än mera, tävlade med sig själv, men vann aldrig, och då blev han galen över att inte ha uppnått sig själv, – nej, det bästa är att långsamt utveckla sig, då blir allt säkrare och fastare.

Man satt en stund och teg, rökte och teg. Så sade Lind:

– Hör nu pojkar, har ni lust att sitta på Kapellet i kväll, jag bjuder. Den återvända eremiten skall firas.³⁷⁶

Det är intressant att Lind tycks ha en så genomtänkt uppfattning om vad författarskap innebär att han kan träda fram som rådgivare utan att ha framträtt som författare. Att han först omtalas som någon som ”givit ut några diktsamlingar” och senare som någon som ”inte skrivit något, blott läst”, är också på sitt sätt ett talande misstag. Lind-Björling var författare innan han blev författare. Att Lind är ”uppfylld av beundran för sina författare” motsvaras också av Björlings beundran för sina föregångare, omvittnad bl.a. av Olof Enckell i hans hågkomster av Björling som auskultant: ”Han lärde oss älska Levertin och Josef Julius Wecksell och allt gammalt.”³⁷⁷

Intressant är också Ekmans avståndstagande från dagdrivarna, både i *Havet* och i novellsamlingen *Toner*. I *Toner* förekommer bl.a. en interiör från Nummela sanatorium, där också Ekman var intagen för tuberkulos. Jagpersonen idealiserar de finska bönderna på samma avdelning, som uttrycker sig allvarligt, klart och tydligt. Det är allt annat än stadsborna, som ”skyr allvaret, det fasta stadiga greppet om problemet, man kåserar hellre, gör sig kvick och så blir samtalet livligt och spirituellt. Jag kan inte tåla spirituella samtal och spirituella människor!”³⁷⁸

Ett sådant allvar i förhållande till livsproblemen var, enligt Ekmans berättarjag i samma novell, utmärkande också för ungdomen, liksom för diktaren: "Då man är ung älskar man elden, lidelsen, de heta känslorna, livsintensiteten. Och man älskar det veka, det av solen brända, det av livet brutna, det storögda, djupa, som blottade själen, och lidandet som var själens pärla. Den skönaste människan är inte den starka, den trotsande, den kroppsligt och själsligt harmoniska, lugna och sansade. Nej, det är diktaren med den bräckliga kroppen och de stora ögonen, som drömmar om nattrymdens silverstjärnor och kärrens vita Calla. Det är diktaren som lider av förbistringen inom sig själv, som tvekar och tvivlar och sjunger med en skorrande röst till brustna strängar. Det är den förfallna drömmaren, som inte lämpar sig för samhället, men i vars hjärta skönheten bor och vars ord äro kärlek, fast han sitter stum och med tungan förlamad, leende åt det som spirar inom honom. Därför älskar man allt stumt, stjärnorna, blommorna och kärrens svarta vattenspegel, allt som i sig uttrycker längtan, strävan."³⁷⁹

Björling var åtminstone delvis en sådan förebild, med sin moraliskt djuplodande livsinställning och livsstämning, som stack av mot den skeptiska ironi som odlades av dagdrivarna. Men det är intressant att se hur Kurt Ekman under sin sanatorievistelse alltmer börjar ifrågasätta Björlings auktoritet i sina brev till Olof Enckell.

Ekman läste mycket på sanatoriet, inte bara filosofi och litteratur utan också "social litteratur", som Björling lånat honom.³⁸⁰ Han planerade att skriva in sig i Socialistiska ungdomsklubben efter att han återvänt till Helsingfors. Till Olof skrev han att han läste en roman om dagen och en hel del filosofi, ett ämne han planerade att börja studera – intressant nog ville han läsa precis samma ämnen som Björling, nämligen filosofi, svenska, nationalekonomi och estetik – samtidigt som han längtade efter musik, dans och vulgära nöjen, som han kallade det.

Ekman dryftar ingående Björlings särart. Björling är, skriver han, "inte vis, han är på sin höjd klok, han äger förnuft", och han återkommer till detta: "Han känner inte kärleken och förståelsen, så som han borde känna dem. Han kan inte känna med de obildade, t.o.m. de råa han är ingen Kristustyp. Han har läst för mycket, han är alldeles för överlägsen, för säker på sig själv."³⁸¹ Ekman börjar till och med tvivla på Björlings litterära genialitet och nämner två för forskningen hittills okända litterära skapelser, förmodligen berättelser: "han är uttömmande, den som är uttömmande blir alltid tråkig, detta kan passa för filosofi, men går ej i skönlitteratur. Hans stil kan stundom vara så elegant och klar som i Lilu, stundom tyngd av överord, som jag tror är fallet i nattvardshisto-

rien. Den egna tillfredsställelsen kan vara farlig, den är visserligen oberoende, men den kan vilseleda.”³⁸²

Ekman lägger i sitt eget skrivande märke till Björlings inflytande, som han vill distansera sig från: ”Har skrivit något, har naturligtvis fått huden full av Björling, men ger fan i det och håller nu på att omarbeta.”³⁸³ Han förfasar sig också över att Olof tagit så starka intryck av Björling: ”Apropå Björling så fick jag annandag jul eller när det nu var samtidigt ett kort av Björling och ett brev av dig. Det var svårt att skilja på stilen. Du har i mångt och mycket fått Gunnars sätt att uttrycka dig, i synnerhet fäste jag mig vid sättet att sända julhälsningarna. Orden voro nästan desamma. Du skall inte ta illa upp att jag säger det här, men jag känner din stil som såpass personlig och självständig att detta förvånade mig. Tror du inte själv att du fått mycket av Björling i ditt sätt att tänka, att tala och uttrycka dig. [Gösta eller Kai] Sundholm skrev också något om saken. Man tar omedvetet så lätt efter, i synnerhet när man är så mycket tillsammans med en person som du är med Björling. Och en så stark person.”³⁸⁴

När Björling i oktober–november 1917 besöker Olof Enckell på Vättilä är Kurt Ekman grön av avund: ”Gunnar lever väl i ett intellektuellt rus däruppe, vad jag gärna vore med, vad jag gärna ville tala med er och se er.” Och när det gäller Björlings visdom är sanningen långtifrån enkel. I ett brev skriver Ekman om en framtid ”när jag blivit vis som Björling”. Något man inte kunde tala om med Björling var flickor, eller som Olof skrev i ett brev till Kurt Reuter: ”I dessa frågor får du ej inviga Gunnar! Du vet hur goda vänner han och jag är, men – på en punkt stå vi varann så fjärran, som det är möjligt för två människor. Han får veta alla mina små funderingar, så länge de ej ha något med flickor att göra. Men så snart erotik kommer med i spelet, då *kan inte han* mera vara min förtrogena. Så nämn aldrig för honom något om våra resonemang i detta ämne. Men var ej heller misstänkligt tyst inför honom. Han bör aldrig aldrig ens ana något om mig i detta avseende. Kanske skall jag för *dig* någon gång berätta en ’saga’, som ingen känner utom tre levande personer, den fjärde Kurt Ekman tog den med sig i graven.”³⁸⁵

Om novellsamlingen *Toner*, den andra av de två böcker Ekman hann skriva, har Björling uttryckt sig i positiva ordalag, vilket gläder Ekman: ”Boken, som är en novellsamling med det kanske något misslyckade namnet *Toner*, fick av Björling en god kritik. Han ansåg den mycket bättre än *Havet* och trodde att den skulle bli tryckt. *Kanske* få pris, (som han skrev åt mig). Jag blev naturligtvis mäktigt glad och hoppfull över denna kritik, ty som du vet brukar Björling inte vara den som ödslar med lov-

orden. Huvudparten av den goda kritiken tillföll den största novellen En dröm. En historia om tvivel och förtvivlan, dels min egen sjukdoms historia, dels mina tankar och fantasier.”

I ett annat sammanhang kritiserar dock Björling en novell Ekman har skrivit: ”Har fått en värre avbasning av Björling en avbasning, som gjorde mig ganska modfälld. Det föreföll som ansåg han det inte löna sig att skriva den novell jag nu håller på med. Den äger inte Havets bredd och fart och kommer att bli långgrandig och brokig. Inga trevliga utsikter. Kanske vore det bäst att bränna skräpet.”

Sjukdomen och sanatorievistelsen bryter ner Kurt Ekman, de ger hans livsåskådning en ny riktning, som han misstänker att Björling inte skulle godkänna: ”Björling skulle förakta den, skratta åt den, ty det är något sentimentalt, kanske till och med banalt i en sådan veklingstyp.”

Ekman skickade in sitt manuskript till Schildts novellpristävling 1917, och boken godkändes för tryckning. Utgivningen fördröjdes dock p.g.a. inbördeskriget.³⁸⁶ En vecka efter att *Toner* gavs ut sensommaren 1918 var Kurt Ekman död, den 4 augusti 1918, knappt tjugo år gammal. Med honom ”förlorade vår litteratur en av sina allra bästa krafter”, skrev Gunnar Allén i *Wiborgs Nyheter*.³⁸⁷ Hagar Olsson tyckte att Ekman i *Toner* ”nått fram till denna förnimmelse av kaos, av ångest, som utgör grunden för vår moderna livsuppfattning”.³⁸⁸

Björling var en maestro för sin krets, men som lärare, enligt Olof Enckell, mindre lyckad. ”Jag tror nog inte att han skulle ha blivit en god lärare”, säger Enckell i en intervju med Erik Gamby. ”Han hade litet svårt att uttrycka sig och var i så hög grad originell, både i sitt uppträdande och i sina synpunkter att jag inte tror att hans bana i någon händelse skulle ha blivit lång som lärare. En annan sak är att han kom att ha ett mycket stort inflytande över oss elever.”

Olofs bror Torger hade också Björling som lärare. Hans minnesbild var att Björling hade svårt att hålla disciplin: ”Han hade mycket svårt att hålla nån ordning. De hade provtimmar och han kunde inte hålla nån ordning alls när han samtidigt var bekant med de där pojkarna. Under timmen var de sen på samma sätt fria och ljudliga och han kunde inte hålla nån ordning. Så det var nog lite så och så med det hela.”³⁸⁹

Någon gång vid slutet av kalenderåret 1916 inträffade så ”den stora skandalen och katastrofen i Svenska normallyceum”, som Olof Enckell formulerar det, när Björling blev avsatt som auskultant. Enckell ger olika förklaringar vid olika tidpunkter. Här är den första, i en intervju 1969:

[Björling] hade [...] bjudit oss på cigaretter, under kvarterna, på Observatoriebacken bredvid skolan, så vi hade rökt någon gång där. Och detta togs som förevändning att rektorn, teologen, läraren i religion, en mycket berömd skolman här, V. T. Rosenqvist, helt enkelt i slutet av en morgonandakt förklarade att Björling inte mera får auskultera här, att det är slut. Och det motiverades med att han skulle ha lurat eleverna att röka. Men bakom det ... grunden var nog en helt annan, att det hade väckt hans förbittring att några kamrater och jag, som hade gått i skriftskola, vägrade att låta konfirmera oss och gå till nattvarden. Och där bakom såg man Björlings inflytande. Det var den som var grunden till att Björlings pedagogiska bana stäcktes.³⁹⁰

En något annorlunda förklaring kommer Enckell med i sitt förord till faksimilutgåvan av *Quosego*:

I sin ungdom hade Björling önskat utbilda sig för lärarbanan. Men från Svenska Normallyceum i Helsingfors hade han under skymfliga former blivit utkörd som auskultant – formellt därför att han brutit mot skollagen genom att bjuda cigaretter åt gymnasisterna, men i själva verket med största sannolikhet emedan skolans rektor, teologen V. T. Rosenqvist anat sig till hans homosexualitet och därtill vådrade hans inflytande bakom många skriftskolelevers vägran att låta konfirmera sig.³⁹¹

Den senare förklaringen är från 1971, det år homosexuella handlingar avkriminaliserades i Finlands lag. Det är inte uteslutet att Enckell genomgående hade tänkt sig att homosexualiteten var den primära orsaken till avstängningen, men vågade yppa något om saken först under mera gynnsamma tider. Troligt är väl ändå, som han säger, att också andra omständigheter spelade in i att Björling avsattes från skolan. Nattvarden hade gisslats av Rolf Lagerborg och av medlemmar i Prometeus, och Björling hade ju skrivit en berättelse om nattvarden, ”stundom tyngd av överord”, enligt Kurt Ekman. Vilhelm Rosenqvist, skolans rektor, var bror till teologen G. G. Rosenqvist, som genom åren angrep Lagerborg för hans kätterska åsikter. Det är fullt tänkbart att Björlings antiklerikala inflytande över sina elever sågs som ett tillräckligt hot av Rosenqvist.

I familjen Björling talades det varken om nattvard eller homosexualitet, utan enbart om cigarettökning. Karakteristiskt är det som berättas av Lily Björling, Björlings farbrors änka:

Det var ett kåseri i ett Hufvudstadsblad som vi fick oss efterskickat till Medelhavet, om att en ungdom från en högre klass i en av stans svenska skolor hade gått på besök till Gunnar, som då hade auskulterat i hans skola. Gunnar var en oerhört stark rökare, så att om man satt fem minuter så blev man alltid genomparfumerad av tobak. Den här ungdomen hade suttit där en god stund, och så hade Gunnar olyckligtvis bjudit honom på en cigarrett, och pojken tog den och rökte. Så gick han hem, och hans mor upptäckte att han luktade rök och frågade om han hade rökt och om Gunnar hade bjudit, och han sa jo, och så gick hon nästa dag och klagade hos rektorn i skolan. Rektorn var opsykologisk nog att ta och förebrå Gunnar inför lärarkollegiet, och så hade Gunnar, som var mycket häftig som alla Björlingar, han hade svarat någonting, och då hade rektorn blivit mycket ledsen och fordrat en avbön inför alla lärarna, och Gunnar hade sagt nej och gått ut ifrån rummet. Detta stod då i tidningen, men utan namn, och jag sade åt min man att "Det där är säkert Gunnar". Min man trodde inte på det, men när vi sedan kom hem fick vi höra att det nog var Gunnar. Och han hade bara några timmar kvar för att klara auskulteringen.³⁹²

Lily Björling tänkte sig att pojken som varit hemma hos Björling och rökt cigarretter var Örnulf Tigerstedt. Tigerstedt ska därför också ha känt sig tvungen att genom livet då och då bistå Björling ekonomiskt. Det finns dock inga bevis för detta. Tigerstedt var för övrigt den ojämförligt mest förmögna av alla Björlings vänner, särskilt efter att han hade ärvt sin far, som avled 1926, och arrenderat sin andel av Mustila ett par år senare. Åtminstone under dessa år sträckte han till summor här och där för sina behövande författarkolleger. Efter börskraschen 1929 sades han ha förlorat hälften av sin ärvda förmögenhet.

Eftersom det inte finns några uppgifter i Svenska normalyceums arkiv om att Björling blivit avsatt eller brutit mot några regler, tänker sig Erik Gamby att historien var helt och hållet uppbyggd av Björling. Björling avgick inte med högsta betyg utan med en bedömning av hans pedagogiska anlag som "täml. goda" och fick i likhet med de andra auskultanterna ett stipendium på 1 000 mk. Gambys teori är att Björling "dukade upp" historien för att ha en yttre, "godtagbar motivering för att han där efter tog sitt öde i sina egna händer" och blev författare. Det är knappast sannolikt.

I ett brev till Torger Enckell i december 1917 nämner Björling att "det arbete jag sökte blev väl ej mitt, åtminstone ej helt såsom jag tänkte; jag

fann dock en krets och ett liv". Långt senare skrev han till den svenske författaren Gunnar Lohrén apropå sitt liv som författare: "Ursprungligen avsåg jag att ha mitt levebröd på något annat sätt."³⁹³ Till Stig Carlson skrev han: "Bäst hade nog varit, om jag följt min första ungdomsimpuls och hållit en anspråkslös syssla."³⁹⁴

Mycket tyder på att Björling upplevde avstängningen som ett stort misslyckande, att han i själva verket hade haft för avsikt bli både pedagog och författare. Han förblev ju i själva verket "mycket av en lärarpersonlighet", som Mikael Enckell konstaterar i en intervju.³⁹⁵ Under sin auskulteringstid tycks han dessutom ha varit djupt engagerad i pedagogiska frågor, så djupt att man mellan raderna kan utläsa konflikter med andra pedagoger. I ett brev till Torger Enckell dryftar han bl.a. skillnaden mellan pojkar och flickor:

Utvecklingsskedena för gossar och flickor är olika. Bildningsmålet, anlag och intressen likaså. Än är flickorna flitiga, mer utvecklade, än har vi "små" pojkar, som vet och har intresse för allt, fullväxta damer utan håg för någonting (rektor Hagelstam). Man har svårt att i undervisningen individualisera, lära efter karaktärens och temperamentets behov och intresse, då könens olika utveckling och sinnesart invecklar det hela. Ytterligare trivs gossar med gossar, flickor med flickor: en instinkt av fruktan och självbevarelse. När små gossar och flickor är tills., är det bäst att hålla sig i närheten (enl. Hagelstam): kommer ej länge överens. – Samskolan har varit sympatisk som motvikt emot alltför tama flickinstitut, med både alltför snäll och alltför pedantisk anda. Nu tyckes man reagera emot den; praktiskt har den ju ofta för flickor överträffat flickskolorna.³⁹⁶

Rektor Hagelstam är Magnus Hagelstam, rektor vid Grankulla samskola, som hade ventilerat sina betänkligheter mot samundervisning.³⁹⁷ I ett brev till Fritz Mayer minns Björling "en episod från mina unga år, 1916, när pedagogieprofessorn Wald[emar] Ruin ledde en diskussion bland överlärare samt pedagogfrön om [Friedrich Wilhelm] Foerstes Schule und Charakter. Det blev fråga om F:s åsikt om nödlögnen. Man vände och svängde på F:s ord på den facon, att jag upphov min fräcka mun och sade: så och så har han naturl. menat, och hade han förutsett denna diskussion, så hade han låtit bli att säga något alls i saken!! – Dessa aktningstvårda herrar kan resonera så man inte kommer någonvart. – Och så blev jag inte pedagog. Bara en 'folk'pedagog, trots allt."³⁹⁸

Är det tänkbart att Björling, om han hade blivit lärare, hade tagit sin

uppgift på sådant allvar att han hade kommit ihop sig med de övriga lärarna så till den grad att han förr eller senare i alla fall hade avbrutit sin lärarbana?

År 1916 slog Björling litterärt in på en ny bana, något han själv senare framhöll vid många tillfällen: "1916, när min nya litterära självskolning och förberedelse tog sin långsamma (med hänsyn till resultatet,) början, hade jag funnit att jag ej skulle, ej kunde skriva dikt dvs. värs. Äntligen!"³⁹⁹ Björling började skriva prosalyrik, aforismer och drömintryck. Apropos drömintrycken berättade Björling för Carl-Erik af Geijerstam att han "hade haft papper och penna liggande till hands vid nattduksbordet och i halvvaket tillstånd sökt fånga vad han drömt. En dröm som ofta återkom var en skräckdröm om hästar. Den hade sitt ursprung i tidig ungdom i kadettskolan i Fredrikshamn. Han var rädd för ridundervisningen redan innan den skulle börja och drömde om detta – inga ljuva drömmar som Södergrans 'vaggande lösa sadlar'."⁴⁰⁰

Drömmarna försåg honom också med metaforer, mindre utfunderade än vakenlivets symboler. "Samtidigt som jag arbetat mig fram till Vil. dag (1916–22) skrev jag bl.a. ner en mängd drömmar till självkännedom och även med litterärt syfte. Jag hade upptäckt att Poe måste ha betjenat sig av drömmar", skrev han.⁴⁰¹ Edgar Allan Poes berättelse "Den svarta katten" hade gjort starkt intryck på Björling. Den ingick i svensk översättning i tidskriften *Brand*, som Björling hade läst.⁴⁰²

Överlag hade Friedrich Nietzsches *Tragedins födelse* en avgörande betydelse när det gällde det utbredda intresset dels för drömmar, dels för ruset, som grundläggande fysiologiska tillstånd för konstskapandet. Ruset var inte bara alkoholruset, utan också t.ex. det rus som uppstod i samband med vårens ankomst eller religiösa riter: "Vem gav dig det sällsamma ruset?" frågar sig Björling i sin debutsamling.⁴⁰³ Också Rolf Lagerborg intresserade sig för konsten som rus.

Parallellt med drömtexterna skrev Björling också mera sentimentala dikter. "Jag arbetade långt före Vilande dags utkommande, genomgick sentimentalare utläggningsstadier, utformade ett slags prosalyrik, började odla fri vers också."⁴⁰⁴ Den moderna fria versen hade införts av August Strindberg, som 1883 varit den första i Europa som sedan romantiken publicerat dikt på fri vers.⁴⁰⁵ Men det var Vilhelm Ekelund som på allvar fört in den fria versen i svensk dikt under det första decenniet av 1900-talet.

Under Björlings tid som auskultant var Kurt Ekman redaktör för skolans konventstidning *Kamraten*, där Björling publicerade sig. De här dikterna har inte tidigare uppmärksammats av forskningen. Den första är

från våren 1917, skriven under pseudonymen "Alienus", det latinska ordet för främmande, ett namn som också bärs av Verner von Heidenstams romanhjärte Hans Alienus i en roman med samma namn:

Veka morgon –

Veka morgon före soluppgången –
daggvåt linda – än jag sitter fången
uti dig och mina tankars strider.
Gröna blad och gräs och dämpat kvitter,
hav uti en fjärran krusning –
minnet för mig sakta, drömljust glider;
veka, milda sommarmorgonljusning,
själens spegling i ett blårent glitter!⁴⁰⁶

En scen så typisk för Björling: vakandet, skrivandet ända fram till morgonen, i lyan i Brunnsparken, intill grönskan och havet. Tydligt är att det är med Ekelunds pensel han tecknar konturerna av sitt landskap, i ord som "dämpat kvitter", "krusning" och "blårent glitter". Ordet "sommarmorgonljusning" är en variant av Wecksells för Björling så kära rader "Allt i lifvet är ej sol, / Allt i lifvet är ej natt, / Som en morgonljusning klarnar / Allt omkring oss småningom."⁴⁰⁷ En annan dikt besjunger ensamheten i "kajutan" invid havet:

O ljuva ro
i tystnad, ensamhet
och eget bo,
i skam och uselhet
ett sista värn!
Där ute stormar man,
är hugg och järn
och kämpar som en ann.

O lugna bo –
tills allt förglömmes ren,
du är den bro
som i förgängligt sken
än skänker stöd,
du låter livet rinna
i lust, i nöd
tills att det skall försvinna.⁴⁰⁸

Också en orimmad dikt, "Lugnet", är av Björlings hand, publicerad under pseudonymen "G":

Hur lungt
menlöst lungt
var mitt liv!
Hur lätt och grunt!
Hur genomskinligt blekt;
likt den lugna sjön
i julisolens stilla,
mjuka strålgans. –

Så kom du, Eros –
mitt liv blev strid,
en orolig ande,
det kämpande havet.
Mörk afton.
Storm, blix, åska.
Jag förbannade dig. –
Och rasade.
Och längtade tillbaka
till lugnet, friden;
till den stilla sjön.

Då, plötsligt –
jag bleknade,
sjönk ned,
besegrad,
förtvivlad, förkrossad,
träffad av åskan –
jag själv var Eros,
den vilde guden!
jag ville fly bort
bort från hans smeksamma
giriga klor.
Men jag var bunden
jag slet mitt hjärta.
Och lugnet, det hägrande,
veka lugnet,
var borta.

Mitt liv –
svart natt.

Och dock, –
det var rikt,
och stolt och starkt,
djupt och mäktigt.
Havet i storm!
Och jag var lycklig
jag hade vunnit
den djupa friden,
det stora lugnet.⁴⁰⁹

Den här dikten kan man, om man så vill, läsa som en antydning om lycklig barndom med påföljande svår pubertet: "Så kom du, Eros – / mitt liv blev strid, / en orolig ande". På ett liknande sätt dyker Eros upp i den unge Vilhelm Ekelunds lyrik, t.ex.: "Eros själv / mötte min väg / Evigt osäll / skall jag vandra."⁴¹⁰ Poängen i Björlings dikt är att åstadkomma en syntes: "jag själv var Eros, / den vilde guden!" Han gör en ekelundsk vändning: genom att uppta stormen i sig själv når han "det stora lugnet", "storm och lugn på en gång", som Ekelund formulerar sig.⁴¹¹ Det starka, stora lugnet är motsatsen till vad Ekelund kallar "det komfortabla filisterlugnet", det som hos Björling motsvaras av "det hägrande, veka lugnet".⁴¹²

Kutymen i *Kamraten* var att dikterna recenserades anonymt. Och här fick då diktaren Björling sin första publicerade kritik. När det gäller den första dikten, "Veka morgon", skriver den anonyme recensenten, förmodligen en elev: "Det är något vekt över den och författaren tju-sar med sina vackra ord. Men innehållet motsvarar tyvärr icke formen. Tankarna synes mig icke vara tillräckligt klara. Det är ett dunkel över dem som förbryllar en och man får söka efter diktens mening. Alienus måste tänka något mera. Om den andra dikten 'O lugna bo!' kan man säga ungefär detsamma som om den föregående. Även här märkes upp-stapling av ord som förbryllar. Tanken är dock klarare."⁴¹³

Det dröjde inte länge innan Björlings dikter parodierades i samma tidning, av hans elev Helge Krogus, klasskamrat med Olof Enckell och Cid Erik Tallqvist och senare forskningskemist i New York.⁴¹⁴ Här är hans parodi på "Veka morgon":

Veka morgon efter soluppgången –
luckvått linne – än jag ligger fången
uti dig och hungrig mage kurrar.
Nattens dunster sinnet mitt fördåsar.
Ej ur sängens värme jag kan stiga.
Och jag arma ligger där och flåsar.
På min näsa näsvis fluga surrar.⁴¹⁵

I *Kamraten* anknyter den anonyme recensenten "Lugnet" till den moderna konsten: "Dikter av detta slag hava sin motsats i modärna målares tavlor med de mest underbara färgkombinationer, för en mängd personer helt och hållet oförståeliga."⁴¹⁶ Ordet "motsats" används här i betydelsen motsvarighet.

Här, så tidigt som 1917, framträder det som skulle bli en återkommande kritik när det gällde Björlings dikter. Dels förstås Tegnér's rader, som blivit allmångods, en implicit måttstock: "Vad du ej klart kan säga, vet du ej: / med tanken ordet föds på mannens läppar: / det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta."⁴¹⁷ Det dunkla odlades av symbolister och modernister, och var något som Hans Ruin ansåg att i själva verket befordrade klarheten: "Det dunkla och obegripliga förstärker klarhetens glans."⁴¹⁸ Och så har vi kritiken av mångordigheten, som ju Kurt Ekman redan påtalat när det gällde Björlings prosa. Helge Krogus parodierar i tids-typisk, kåserande och frivol anda Björlings allvar – något som bl.a. Rolf Lagerborg skulle göra långt senare i förhållande inte bara till Björling utan till *Quosego* och den finlandssvenska modernismen. Slutligen har vi parallellerna till modern konst – "de mest underbara färgkombinationer" – vilket taget rent bokstavligt är något märkligt, eftersom den enda färg som nämns vid namn är "svart". Men det relevanta i sammanhanget är att dikter av det här slaget "är för en mängd personer helt och hållet oförståeliga".

Inbördeskriget 1918 och tiden vid pressbyrån

”Omornade efter konventsdiskussioner och studentexamensskrivningar löpte vi de soliga marsdagarna 1917 arm i arm med den rödrossettprydda ryska soldatesken. Några månader senare kastades vi, av nödvändighet, utan tillfälle till eftertanke, ytterligt långt åt den motsatta sidan.”⁴¹⁹ Så skrev Olof Enckell när han drygt tio år senare, i *Quosego*, drog sig till minnes den generation som blev vuxen vid tiden för det finska inbördeskriget 1918.

Men vad var det som hände i Finland under dessa månader 1917? De soliga marsdagarna syftar på den ryska marsrevolutionen, som ledde till att kejsaren abdikerade och makten övertogs av en tillfällig regering. En allmän känsla av frihet och lättnad rådde i Finland; två decennier av förryskning var till ända och landets autonomi var återställd. Borgare, arbetare och ryska soldater firade tillsammans.

”Ännu under revolutionssommaren 1917”, skrev Björling, ”låg det en befrielsens pingstglädje över soldaterna som firade sommar och svabåda (frihet). Jag besökte ock en dans i en kasärn för att se stämningen i deras ’uppochnedvända’ värld, det var i f.d. officersklubben.”⁴²⁰

Under sommaren förändrades läget. Importen av spannmål från Ryssland minskades drastiskt, matpriserna fördubblades och maten tog så småningom slut, särskilt i städerna. Enligt Lily Björling var det ett av de så kallade smörkravallerna i slutet av sommaren som fick svågerns son att aktivera sig på den vita sidan. ”Folk stod i kö utanför Valio vid

Salutorget. Gunnar kom dit med en kamrat och försökte prata förnuft med folket. Folket blev arga och de tänkte kasta både Gunnar och den här kamraten i Kolerabassängen. Och då blev Gunnar, som hade haft en viss dragning åt det socialistiska, övertygad om att folket inte var färdigt ännu för socialism, och då gick han över på vita sidan. Flera utav hans kamrater var jägare.”

”Erst kommt das Fressen, dann kommt die Moral”, heter det i Bertolt Brechts musikteaterpjäs *Tolvskillingsoperan*: ”Först kommer maten, sedan moralen.” För Björling kan man tänka sig det omvända. Han hade under studietiden upptäckt moralens betydelse efter att ha lämnat sin politiska aktivism redan tio år innan smörrupproret: ”vi är ej till för att äta, utan för att vara i det mänskliga, det växande”, skrev han i en tidningsartikel på 1920-talet.⁴²¹ Högst sannolikt såg Björling hunger som en förmildrande omständighet, men förmodligen tänkte han sig att den ändå inte helt fritog en från allt ansvar. En poäng i Westermarcks moraliska relativism var att inga yttre omständigheter kan förhindra våra känslor av ”vedergällande ovilja” inför en omoralisk handling.

Lily Björlings anekdot fångar något av Björlings attityd. Han ansåg förmodligen, som så många andra bildade radikala, att massorna var förråade och fanatiska och att de inte var färdiga för revolution. Han var långt ifrån ensam om det; inte ens hans forna vänner och bekanta som förblivit socialister, Ture Janson, Arvid Mörne eller Rolf Lagerborg, eller ens K. H. Wiik, en socialistisk lantdagsman som Björling såg mycket upp till, trodde på revolutionen. Janson hade vänt sig bort från socialismen i november 1917.⁴²² Elmer Diktonius ställde sig i praktiken utanför det hela.

Under månaderna efter marsrevolutionen blev de krigströtta ryska soldaterna som var stationerade i Finland alltmer missnöjda med det ryska styret. De förråades, stal, rånade och mördade. Nytt lantdagsval utlystes efter att Aleksandr Kerenskij, som för tillfället ledde Ryssland, hade upplöst lantdagen. I det nya valet förlorade socialisterna sin majoritet. Livsmedelsbristen blev allt större. Landet hade ingen högsta ordningsmakt; vita skyddsgarden bildades av de borgerliga för att upprätthålla ordningen, medan socialister i gengäld bildade röda garden. Efter att bolsjevikerna gjorde revolution i Ryssland spred sig stämningarna till Finland. Storstrejk följde, borgerliga och socialistiska tidningar polariserades ytterligare och agitationen florerade. Många av de ryska soldaterna lärer sig med arbetarna. Den 6 december 1917 förklarade sig Finland självständigt.

Inbördeskrig bröt ut den 28 januari 1918. Röda gardet tågade in i Helsingfors från dess förstäder. Borgerliga tidningar stoppades, skolor

och universitet inställde sin verksamhet, posten, telefonen, järnvägarna och bilarna var under de rödas kontroll. Största delen av senaten flydde till Vasa, och de röda bildade ett folkkommissariat enligt rysk förebild. Högkvarteret inrättades i generalguvernörshuset på Södra Esplanaden, av revolutionärerna kallat "Smolna" enligt rysk förebild. Helsingfors var hårt bevakat, det var nästan omöjligt att ta sig ut eller in. Efter nio fick ingen obehörig röra sig utomhus, då rörde sig nämligen bilar med rödgardister i staden, inte sällan på jakt efter misshagliga vita.

Krigsfronten gick längre norrut, i mellersta Finland, men det krigades också i södra Finland. Av de yngre vänner Björling stiftat bekantskap med i normalyceet anslöt sig flera till skyddskårer. Skyddskårerna bildades som ett slags frivilligt hemvärn, som ett motdrag till att den röda sidan bildat röda garden, och kom efter kriget att utgöra en del av republikens försvarsmakt. Torger Enckell och Kurt Reuter anslöt sig till Pellingekåren och Ragnar Granit till Svidjakåren, som förenade sig med Sigurdskåren till vilken också Jarl Enckell hörde. Pellingekåren retirerade söderut från Borgå skärgård över isen till Estland, men återkom sedan via Hangö tillsammans med den tyska Östersjödivisionen. Sigurdskåren tillfångatogs av de röda i slutet av februari och hölls i fångenskap i närmare femtio dagar i Svenska lyceum, tidigare Svenska reallyceum, där Björling gått. Olof Enckell var också engagerad på sitt håll, men med kansliarbete, och efter kriget med livsmedelsanskaffningar i Västankvarn.

Björling själv, och hans bostad, spelade en viktig roll för underrättelseväsendet under kriget. Den kontakt som först etablerats mellan de vita i södra Finland och det vita högkvarteret i Vasa hade upptäckts av de röda, och man var rädd att det skulle gå på samma sätt för den andra. Därför upprättades en telegrafförbindelse som reserv, som snart skulle bli den enda kontakten till högkvarteret efter att också den andra kontakten hade upptäckts. Förbindelsen gick under vattnet till Reval, dagens Tallinn, dit den tyska armén var på väg. När tyskarna hade besatt Reval skulle de ställa i ordning en telegrafstation och upprätta kontakt med de vita i Finland, vars meddelanden sedan via den tyska avsändningsstationen i Libau kunde skickas till det vita högkvarteret.

Det var i Brunnsparken Revalskabeln ledde ner i vattnet från en telegrafstolpe, och Björlings bostad utsågs som lämplig plats för telegrafstationen. Som Pehr H. Norrmén beskriver arrangemanget i *Kamp och äventyr i röda Finland*:

Innanför ett rum med särskild ingång bebott av sonen i huset, fanns en ovanligt stor garderob, och denna apterades genast för

det nya ändamålet. I djupaste hemlighet påbegyntes arbetet. En falsk vägg försedd med hyllor uppfördes tätt innanför dörren, vilket gav den nyfikna besökaren illusionen att han skådade in i en vanlig grund garderob: endast den noggrannaste undersökning kunde under den nedersta hyllan avslöja en liten lucka, genom vilken tillträde vanns till den Olssonska helgedomen innanför. Men i denna såg det i stället så mycket mer komprometterande ut. Där var varje tum besatt: två telegrafapparater och en telefonapparat, rullar med ledningstråd, ficklampsbatterier, voltmätare, isolationsmätare, kemiska vätskor, tänger och skruvmejslar, dyblar och borrarjärn, m.m., m.m., kort sagt, där mötte en fullständig uppsättning av alla de ting, som i ett par ärliga rödgardistögon måste utgöra själva inbegreppet av allt otillåtligt och kontrarevolutionärt i världen. I denna vrå arbetade nu ingenjör Osolin samt herrar Tanskannen och Montin med feberaktig iver dygn efter dygn för att kunna hålla sin djärva utfästelse åt tyskarna. Mitt under arbetet inträffade plötsligt händelsen i Björneborg och satte ytterligare fart i arbetet. Hela underrättelseorganisationens hopp stod nu faktiskt till "gropen" i Brunnsparken och vad som därav skulle komma. Det gällde att raska på.⁴²³

Den bostad som Björling bodde i ansågs idealisk för ändamålet, heter det vidare. Björlings gode vän Isak Alfthan stod i ledningen för underrättelseväsendet, men ska inte ha känt till var telegrafan fanns. Alfthan satt i högkvarteret vid andra ändan av telegrafråden.⁴²⁴ Vännerna fanns alltså vid var sin sida av tråden, "ovetande om varandra", skriver Björling i ett brev.⁴²⁵

Ingenjör Bernt Osolin, kallad "Olsson", stod för planeringen, och tilltaget lyckades. Redan nästa dag kapades kabeln och från ändan leddes trådar under marken in i Björlings bostad. Osolin var dock tvungen att själv bege sig till Reval för att upprätta förbindelsen, men efter det sköttes all kommunikation genom Björlings bostad, "gropen", från början av mars till tyskarnas landstigning i slutet av april. Björling beskriver det närmare i ett brev till vännen Fritz Mayer:

Jag hyste en hemlig telegraf över Finska viken i mitt rum. Döden om den upptäcktes. En telegrafist, som ej fick röra sig ute, hade jag inhyst i en annan lägenhet. Självt var jag stafett, beskyddare, tolk. Telegrafan låg i min garderob. Min familj hölls utanför kunskap om det hela (en svår sak, då jag bodde i mitt hem men hade dörren

åtskiljd. Man trodde väl bara att jag beskyddade någon, det var ju besynnerliga tider. Men jag måste ju skydda de andra, det här var inte deras sak.) Du inser vad det var, en telegrafledning från mitt rum, och allting ute som inne täckt så gott det lät. Ty man kunde vänta sig till och med husundersökning för dolda vapen och livsmedel. I garderoböppningen fanns ett skåp med hyllor, man kröp under den nedersta med tryck på en fjäder till mitt innersta.⁴²⁶

Björling bodde alltså vid denna tid bakom sin mors lägenhet i det hus som ägdes av brodern Torsten. I huset bodde också, enligt Lily Björling, flera ryska officerare. En av dem, kapten Pellegrini, hade upptäckt tråden och knackade på hos Björling en dag och bad honom följa med ut. Han visade honom sin upptäckt och undrade om Björling visste om att han kunde bli arkebuserad om Pellegrini informerade de röda om saken. ”Jo, och hur länge tror ni att ni skulle leva efter det att jag hade blivit arkebuserad?”, hade Björling då svarat.⁴²⁷ De kom överens om att ömsesidigt tåga, och Pellegrini hjälpte honom att dölja tråden bättre. Björling lovade att han skulle göra vad han kunde för att skydda Pellegrini ifall de vita segrade, vilket han också gjorde. Han upplyste om att Pellegrini upptäckt telegrafan utan att vidta åtgärder, och på så sätt fick denne uppehållstillstånd i Finland tills hans rikssvenska fru ordnade så att de kunde ta sig till Sverige.

Också i krigets slutskede var Björling aktiv, han bevakade förmodligen röda fångar på Sveaborg: ”det inträffade verkligen i april 1918”, skriver han i ett brev, ”att jag i ett slags maskeradartad uniformering och med gevär på axeln trädde upp på vallen och skådade ut över havet. Det var en stund. – Men på minnen lever man inte. Händelserna kör vidare på djupare marker. Och det har snöat och blommat, snöat sedan den dagens händelser. (Bl.a. råkade jag vid avlösningen vänner, just befriade ur fångenskap – de hade under förmedling av svenska legationen kapitulerat i Kyrkslätt. --- Längesedan förgångna ting. Men de har en gång varit innehåll i dagarna.)”⁴²⁸ Björling skrev också vid ett annat tillfälle om Sveaborg: ”fänglägren i samband med vår livsmedelsnöd är en fläck, som tränger fram i ens hågkomst, om man så vill det eller ej”.⁴²⁹

Mannerheims intåg i Helsingfors den 16 maj var Björling med om, och han mindes det senare med glädje: ”Äntligen Frihetens sol / lyst på vårt land (ur Mörnes dikt 1905, när sol gick ner), första självständighetsbruset.”⁴³⁰ Den känslan var han inte ensam om: ”Mannerheims intåg minns jag som en strålande det nya livets dag, så erfors den, om man än, liksom jag, och mången ann, icke var engagerad för allt av det borgerliga

samhället. Av revolution hade vi erfarit nog. En olycksalig tid, särskilt för arbetarna. En kan bli förtvivlad än idag.”⁴³¹

Några dagar senare, på morgonen den 21 maj, kan Björling ha varit med om att eskortera författaren Algoth Untola, mera känd under pseudonymen Maiju Lassila, med båt från Södra hamnen i Helsingfors till Sandhamn. Untola var en av tretton fångar som skulle transporteras från fängelset på Skatudden för att avrättas, och Björling ska ha varit en av ungefär tjugo vakter från vita gardets första bataljon. Untola hade dömts för sina artiklar i arbetartidningen *Työmies*, som han mot inbördeskrigets slut tappert redigerat ensam. Han var 49 år gammal, blek och skäggig av fångenskapen, och hade en pappersrulle i handen. Plötsligt hördes ett skott, berättar Toivo T. Kaila i sina memoarer, någonstans från båtens akter: Untola hade hoppat över bord och skjutits. ”Vid havsytan syns en alltmera avlägsen mörk fläck, en man i sliten fårskinnspäls, som flyter på vattenytan som ett näckrosblad. Man svänger, tar den döde med. Kulan hade genomborrat en liten helgonbild kring hans hals, han var grekisk-katolsk.”⁴³²

Untola var i själva verket lutheran och inte grekisk-katolsk, incidenten bevittnades inte av herrarna i fören och det förefaller inte trovärdigt att kulan hade genomborrat en liten helgonbild.⁴³³ Så resonerar Leo Lindsten i sin biografi *Maiju Lassila. Legenda jo eläessään*. Han refererar också några andra redogörelser för incidenten, om vilken ingen enighet råder. Enligt ett ögonvittne, som i egenskap av tillfällig matros bevittnat händelseförloppet från styrhyttens dörr, hade flera vakter knuffat Untola över relingen och skjutit honom från alla håll i båtens akter så fort hans huvud dök upp ovanför vattenytan. Ytterligare ett vittne, en svenskspråkig vitgardist, hade bevittnat hur man sköt Untola från kommandobryggan och inte från båtens akter, i motsats till vad matrosen kom ihåg.

Olle Leino diskuterar incidenten under rubriken ”Skuld, skam och bortträngning” i sin bok om inbördeskriget, *Utsikt från Skillnaden*. Han skriver: ”Även om det förekommer olika uppgifter om händelsen, är det dock ett obestridligt faktum att Björling på ett eller annat sätt var delaktig i Rantamalas [Untolas] död och att den omständigheten kom att plåga hans tankar i många år.”⁴³⁴

Också Leo Lindsten hävdar att inbördeskriget gav Björling så djupa ”samvetskval” att han aldrig skrev om det, och att han särskilt tog åt sig av fallet Untola.⁴³⁵ Det är möjligt att han tog åt sig, men åtminstone i brev kunde Björling ta upp inbördeskriget även om han inte dryftade det i offentligheten. Enligt Leino hörde Björling till exekutionspatrullen, vilket inte stämmer med Lindstens terminologi: Lindsten talar om vaktstyrka.

Erik Gamby hänvisar till ett papper i Björlings kvarlåtenskap där han omnämner händelsen på ett sätt som antyder att han inte var med om transporten: ”Det gällde vakten av två fångar. Den ena var Irmari Rantamala [en pseudonym för Algoth Untola]. Utseende i rätt revolutionsbestämd kostymering, en hederlig timmerman. Men för övrigt någonting à la Svinhufvud. En kraftig typ. Men hopfallen, nedsjunken i förtvivlan. En månad senare var han död på väg till Sandhamn. Han skulle ha hoppat ur båten. Men nu, var är Rantamalas dagbok? De anteckningar han gjort i fångenskapen och han skall ha haft i handen? Eller inte fick han väl ha i handen? Men var finns Irmari Rantamalas anteckningar? Ett ord kanhända till oss?”⁴³⁶ Nämnas kan också att Aina Enckell vittnar om att ingen i hennes krets trodde på uppgiften att Björling varit med när Untola hade skjutits.⁴³⁷

Olof Enckell, den som stod närmast Björling vid denna tid och som Björling besökte under kriget i hans familjehem på Cygnaeusgatan i Tölö, skrev en lätt fikionaliserad, aldrig publicerad berättelse med inbördeskriget som tema, ”Charlatanen”. I berättelsen träffar huvudpersonen en främling som vaktat en röd krigsfånge som snart ska arkebuseras.

Huvudpersonen har drag av Olof men också av Björling, inte minst i hans sätt att uttrycka sig, som i följande monolog:

Det var tider, då jag inte kunde tänka en redig tanke. [...] Och de vita, – de hörde till min krets, – där var alla de som jag kunde förstå – de hade offrat sig glatt och modigt – också för min skull. Men jag slapp inte tanken – de var dryga, blinda, hänsynslösa. Också de! Men framförallt, så blinda, så stenblinda.

Som jag sade – allt blev mig tröstlöst, hela livet ett ohjälpligt elände. Det var som om alla människor lämnat sina hem och sin sysselsättning – det blev till en enda väldig larmande hop, där alla skrek sig hesa i munnen på varandra: ”inte så, men så” – ”inte så, men så” – ”vi har rätt och inte ni”. Och ingen fick gå tyst. ”Din mening, din mening!” var lösen och den som inte kunde svara blev kallad feg och hållningslös. Men jag var trött, jag orkade inte strida: ”ni har rätt – och också ni har rätt”, sade jag till den ena efter de andra.

Men när jag var ibland dem, – ju närmare jag kom någon av dem – jag tyckte mig märka, att bakom all deras säkerhet dolde sig ångest. Jag fick ömkan och medlidande med dem. Så drevs jag mot dem, som hade de blekaste dragen, och jag viskade: ”du har rätt – just du och ingen annan”. Jag började lida av den sjukdom, som är

den värsta – som långsamt, men säkert förstör en – som berövar en var tanke, var känsla, som är ens egen – den sjukdom som är att lida av hjärtats varsamhet – som är att ljuga hellre än man sårar.

Jag såg de tusen hemmen, – man levde i ro, man sörjde för morgondagen, man tillhörde skyddskåren, man gjorde sin plikt, – ville jag vara den som väckte split och tvivel! Och när jag talade med arbetare och de frågade mig: ”tror ni vår sak är förlorad, – tror ni att allting är slut, – är det sant som tidningarna skriver, att i Ryssland är helvetet”, – ville jag taga från dem de sista resterna av deras tro! Medan jag försökte dölja min egen ångest, jakade jag så tryggt och tillitsfullt åt alla, låtsade förståelse och sympati för alla – jämkade och prutade med mig själv för att trösta andra och för att själv få vara i ro.

Så ljög jag bort mig bit för bit, hycklade och hycklade, blev vän med alla. [...] ⁴³⁸

Det är möjligt att ”Charlatanen” är ett slags legering av Olof Enckells och Björlings tankar och intryck. Björling hade ju minsann varit aktiv under själva kriget. För sin insats tilldelades han Frihetskorset av fjärde klass, en medalj som inte delades ut lättvindigt. Men också i krigets efterspel var Björling aktiv. Han ska ha varit med om att döma krigsförbrytare, och Karl Söderholm, justitieminister efter kriget och far till Björlings vän och kollega Kerstin Söderholm, ska ha sagt: ”Han var inte mild.” ⁴³⁹ Björling var med i domstol nummer 36 på Sveaborg, skriver han i ett brev till sin vän Erik Adlercreutz, eftersom han ville ”förtjäna, även se och erfara.” ⁴⁴⁰ Han var dock kritisk mot tjänsten: ”Den här tjänsten är en bödelstjänst och i denna bestraffning ligger en del hyckleri, orätt, brottslig humbug. De flesta röda är hyggliga, tämligen oskyldiga, ångerfulla, ofarliga. Säger ej: alla. – Jag besvarar mig ej för egen del överhövan. Det är orätt att man ej försöker reda ut principer och dylikt. Men det ledde en blott till resultatlös kampanj och går i allt över ens förmåga. Så sitter man där man sitter. Och allt är bra och må sköta sig. Mänskligt. Och man är ej hårdare än en annan vore.” ⁴⁴¹ Arbetet i domstolen tog slut ”helt plötsligt” i augusti 1918, efter vilket Björling hälsade på Olof Enckell i Vättilä. ⁴⁴²

Det framgår alltså tydligt att Björling inte såg enkelt och obesvärat på konflikten. I *Korset och löftet* finns följande dikt:

1918.

I som föll
på er post
och visste hur världsloppet
skalv, och lyste
för folk och mänska!

Skall vi glömma, och frodas
och fylla pung, och kanister,
och dagarna snurrar, och allt blev borta,
ljus var glömt.

I döde!
I lever som skuggan
från ljuset; prisar-
händer som svärjer! där gnistrar
sol som ej dog över er.
I skall uppstiga
som himmelens händer och gå solsken omkring.
I är kraft och mått
i högtidens timme, I gav offret.
Där I gick lyser fest.
I är ödet på skutan.
En gång när vi vaknar, står skogarna ljusa.⁴⁴³

Det här är en dikt till minnet av de döda, utan bestämd färg, också om Leif Friberg riktigt påpekar att det är svårt att föreställa sig att dikten "skulle inbegripa de röda bland dessa fallna".⁴⁴⁴ Ändå tar Björling, som så ofta, sikte på den allmänmänskliga kvintessensen i situationen: offerviljan. Den kan i princip gälla båda sidorna, också om dikten inte hymlar någon objektivitet "ovan stridsvimlet". Offerviljan hävdas i kristlig anda och med bibliskt tonfall som ett värde gentemot tidens materialism och egoism, "frodas och fylla pung, och kanister", och om man tänker på att Björling såg också de rödas kamp som materialistisk och egoistisk ser man tydligare var han står. En sådan kritik kom också t.ex. Jarl Hemmer med i "Det röda idealet" i *Ett land i kamp* (1918): "dina spår förråda att din buk / vill blod och pengar ha till fyllning".⁴⁴⁵ Gränslinjen går inte mellan röda och vita, utan mellan andligt och oandligt. "Borgare och arbetare är merendels fångade i en bottendjup oandlighet, materialism och egoism", som Björling skrev i ett senare brev.⁴⁴⁶

Kriget torde i själva verket ha gjort det tydligare för Björling att hans egen strävan gällde människan snarare än någon begränsad politisk ideologi: ”Det var för resten kommunismen och vårt eget ’1918’ som ytterligare underströk min strävan mot det icke-begränsades ideal.”⁴⁴⁷ För Björling är idealet per definition ouppnåeligt. Det innebär bara ett gränsvärde, ett uttryck han hade stiftat bekantskap med i en liten skrift av den österrikiske filosofen Heinrich Gomperz, *Über den Begriff des sittlichen Ideals*.

Tiden under och efter inbördeskriget var en dyster tid för Björling. Medan fångarna svalt åt han sig själv sällan mått, ”kunde närapå sagt: aldrig. I varje händelse: var ofta hungrig utan möjlighet till föda. Fångarna svalt ihjäl osv. – Ändå lyser uppvaknandet från den rysk-finska sjaskigheten.”⁴⁴⁸

Någon gång mot slutet av 1918 och förmodligen i början av 1919 var Björling anställd vid Finlands Officiella Pressbyrå, ett nytt statligt ämbetsverk som inledde sin verksamhet i november 1918. ”1918 anmälde jag mig till en befattning (och erhöll den, för översättning från tyska och finska, jag som åtm. numera inte rör på något språk. Min finska kollega för översättning från tyska hade laudatur i tyska och hade auskulterat för lärartjänst. Ändå tog han sedermera min översättning till svenska till hjälp. – Tro bara inte att jag överansträngt mig med befattningar, men någon tillfällighet gavs det. Räknat på halva handens fingrar [...]).”⁴⁴⁹

Författaren Torsten Helsingius, en av de så kallade dagdrivarna – i själva verket namngavs gruppen utifrån Helsingius roman *Dagdrifvare* från 1914 – var anställd vid den officiella pressbyrån samtidigt som Björling, och berättar i sina memoarer *Det var* om sina intryck av honom:

Då jag första gången sammanträdde med mina blivande kolleger, i tjänstelokalerna uti Statsrådets borg, fann jag bland dem bara en som jag kände: Gunnar Björling, liten, försynt, vänlig, sympatisk. Vid denna tid var han ännu inte *Björling*, annat än i en liten krets av högt begåvade unga män där han omgavs av en nimbus av profet. Han *var* tankeväckande att tala med, en gång har jag i min almanack skrivit: ”De sista timmarna gick ovanligt bra, ty mag. Björling höll mig sällskap under ivrig diskussion.” Vad diskussionen gällde minnes jag naturligtvis inte, men då jag i mina utomordentligt knappa anteckningar omnämmt den, förstår jag att den hade skänkt mig ganska mycket. Senare har jag många gånger tänkt att arbetet vid F. O. P. måste ha förefallit Gunnar Björling bra motbudande, då han ju var tvungen att på tjänstens vägnar skriva ett

språk, som omedelbart var begripligt för alla de enkla människor, varav ett folk i huvudsak består.⁴⁵⁰

Intressant är inte minst den implicita polariseringen av Björling och den enkla människan, förmodandet att det hade varit motbjudande för Björling att skriva begripligt, för folket. Något motsvarande kan man utläsa av Kurt Ekmans omdöme om Björling: "Han kan inte känna med de obildade, t.o.m. de råa." Det finns eventuellt ett drag av elitism hos den unge Björling, som mattas av med åren utan att kanske någonsin helt försvinna.

Konturerna av ett samlat intryck av människan Björling från tiden innan han blev författare börjar så småningom ta form, mot bakgrund av de sparsamma källor som står till buds. Det är samtidigt ett något motstridigt intryck. Kurt Ekmans omdöme om magister Lind, hans fiktiva men lätt igenkännbara porträtt av Björling, som "en ytterst blyg och artig person", rimmar väl med Torsten Helsingius omdöme om Björling som "försynt, vänlig, sympatisk" men däremot sämre med studiekamraten Jaakko Päivärintas omdöme om Björling som taktlös och omöjlig i sällskap. Det senare stämmer i sin tur bättre med Ture Jansons tidiga omdöme om Björling som "ständigt missnöjd" och "en plåga för kamraterna". I Cid Erik Tallqvists dagboksanteckning den 3 maj 1921 får vi en liten glimt av vilka reaktioner Björling kunde få, när Cid besöker Fazers kafé i sällskap med två damer, Kasse och Lisa: "Gunnar råkade vara där och kom över till vårt bord alldeles när jag försökte övertyga Lisa som har en oövervinnelig antipati mot honom att hon var oskäligen. Likväl var Lisa mer älskvärd och tillmötesgående än Kasse som verkade lite reserverad."⁴⁵¹

Nästa kapitel, som berör Björlings förhållande till tre yngre vänner, Olof Enckell, Torger Enckell och Erik Adlercreutz, vidgar perspektivet ytterligare.

Bröderna Enckell och en viss Erik Adlercreutz

I ett brev till Jaakko Päivärinta skrev Björling i mars 1923: ”Mina begripa och ’bröder i strävandet’ är nog de tre bröderna Ell samt dessutom goda och uppriktiga själar här och var, var efter sin ort. Men, som sagt, de medstridande och ofta även mot mig stridande är de tre. Diktare, målare, estetiker, – men *män*skor över allt!”⁴⁵²

Av bröderna Enckell blev Björling först bekant med Olof, men han var god vän med alla fyra. Till den äldste brodern Jarl skrev han t.ex., i ett brev daterat den ”9 mars på kvällen”, uppenbarligen 1918, när Jarl satt med andra skyddskårister i fångenskap i Svenska reallyceum i Kronohagen: ”Jag har, sen händelserna förde dig härifrån, ofta haft anledning att minnas dig. Det vill jag säga. Och en gång får vi åter tala tryggt och byta mening. Sakligt och erfaret skall du yttra dig. Jag väntar den stund, då du söker upp mig.”⁴⁵³

I ett annat brev till Jarl, skrivet den 24 mars, antagligen samma år, berättar Björling att han besökt Jarls yngre bröder: ”Små gossarna tycks må skäligen, är ej alldeles ihjälsvultna, utan tämligen oppkäftiga; slukar för resten skönlitteratur. Vid Espen viker jag nån gång in hos Torger, vår grandseigneur. Äldre Rabbe ropar så det hörs till oss sitt: svansen opp! Det tycks vara hans lösen. Men jag går här och följer Toussaint [Olof] till fastrar och mostrar som förser honom med andlig och lekamlig spis. Vankas det senare, är han naturligtvis förlorad för mig; sitter bara vid köttgrytan och rör om med skelettet. Annars diskuteras viljans frihet så

fadren förskräckes och tror det är politiken igen, och hela huset står upp och till. Vi bleknar, och sjunker djupt ner och tittar efter snickarhålet. Men förekommes ofta av vederbörande, som vi bringar att krevera. I alla fall allsköns frid. Från kl 1/2 8 sitter familjen för min skull på nålar, kl. 8 börjar man ge mig puffar. Kl. 8,15 köres jag ut med eftertryck, ehuru jag anser mig ha 15 minuter kvar.”⁴⁵⁴

Björling besökte ibland Olof och den övriga familjen Enckell på Cygnaeusgatan ”under röda tiden”, skriver Rabbe Enckell.⁴⁵⁵ Emelie Enckell dryftar i sin biografi över sin far, Olof Enckell, hans nära vänskap med sin lärare och mentor Björling. Det var en svärmisk vänskap som satte spår i texter både av Olof och av Gunnar. Till exempel citerar Emelie Enckell ett dokument med Björlings handstil, där Björling förefaller ha skrivit av något som Olof ursprungligen skrivit:

Jag har en god vän, en riktigt god vän.

Och min goda vän är så underlig.

Han är kort och liten, och han är svart som natten. Hans hår formligen skiftar i blått, och huden på hans rakade haka är mörk. Och hans ögon är så goda, de lysa och tindra; ibland stråla de av entusiasm, – men oftast blicka de så sorgset och milt under den veckade pannan. De kunna lysa av oändlig kärlek, men de kunna någon gång bli kalla som stål i kritisk hjärtlöshet.

Han har visst känt mycket av livet min goda vän, ty han talar så sansat och lugnt, utan patos, han kan aldrig glömma sitt yttre lugn, entusiasmen kan aldrig driva honom till vild glädje, – blott ögonen lysa.

Och min gode vän fordrar, att jag skall fullt förstå honom, så fullt en människa kan förstå en annan.

Men huru skulle jag kunna förstå honom, som aldrig jublar, som aldrig stojar och skämtar, honom på vilken livet tryckt sin prägel om allvar och högtid, honom som aldrig glömmar världarnas intighet, men ändå är fullt tillfredsställd med sitt liv – honom, som alla andra betrakta med oförstående miner, honom, som ingen vet vad han förmår, eller vill göra, honom, den underbare, sällsamme, gåtfulla – –.⁴⁵⁶

Texten är daterad ”februari 1917”, några månader innan Björling fyllde 30 och en månad innan Olof fyllde 17. Intressant nog skymtar här samma önskan om att bli ”fullt” förstådd som i Björlings brev till Jaakko Päivärinta. Det ligger nära till hands att tänka sig det som en önskan om

att bli helt och hållet godkänd. Men Olof har svårt att leva sig in i vännens känslovärld. Vännen är någon ”som aldrig jublar, som aldrig stöjar och skämtar”. I den uppsats Enckell skrev om ”Ungdomstidens glädje och sorg” hade ”mästaren”, som lånat drag av Björling, sagt: ”Livets allvar har tryckt sin prägel på en. Icke har kärlekens, ungdomens högsta ideal, orsaken till ungdomstidens högsta glädje och bittraste smärta, mera någon makt över åldringen. Blott kärleken till ungdomen känner han, kanske därför att ingen människa helt kan leva utan kärlek.”⁴⁵⁷

Av sitt umgänge med Björling blev Olof, eller rättare sagt ansågs bli, ”hyperneurotisk” – fast han snarare var kanske betagen och förvirrad – och han gick efter studentexamen hos en psykiater som föreslog att han skulle vila upp sig på Vättilä, dock inte ensam. Olofs far Karl bjöd samtidigt intet ont anande Björling till Vättilä, och där satt de sedan alla tre vid bordet, berättade Olof på äldre dagar: ”Vi vandra och skida och prata med gårdsfolket, och Karl titta förundrad på Björling, som redan då såg ganska fantastisk ut.”⁴⁵⁸ Karl Enckell och Björling kom för övrigt bra överens. Enligt Mikael Enckell berodde det på att Björling uppträdde så korrekt; de delade, skulle man numera säga, samma habitus.

Björling och Olof Enckell på Vättilä, enligt uppgift 1919. Björling var en ”mästare”, men också något av en dandy, och kom att prägla sin favoritelev Olofs liv för all framtid.

Fotografierna från denna tid visar en synnerligen allvarsam Björling, i stjärkrage och pomaderat hår. På ett fotografi som togs när Björling besökte Vättilä 1919 står Björling och Olof Enckell bredvid varandra, den förre elegant i stjärkrage, hatt och käpp, den senare i studentmössa, kostym och käpp. Kanske för att kompensera för sin korthet vid sidan av den långa studenten står Björling i förgrunden med ena foten på en sten och den andra på första trappsteget. Åldersskillnaden är iögonenfallande.

Om Olof var förhådd av sin underbare, sällsamme, gåtfulle vän, intresserade han sig samtidigt för kvinnor, något han dryftar i breven till vännen Kurt Ekman. Samtidigt var han nog med att Ekman inte skulle visa hans brev till Björling: "Ty i denna enda sak varken kan eller får jag höra hans visdoms stämma!"⁴⁵⁹

Björling kunde upprätthålla flera svärmiska förbindelser parallellt. Samtidigt som han intresserade sig för Olof, kunde han rikta kärvänliga ord till Olofs vän Erik Adlercreutz. Det första brevet till Erik är daterat den 23 februari 1919. Björling gläds åt Eriks "ljusa ansikte" och "osvikliga lilla älskvärdhet".⁴⁶⁰ Han ursäktar sig samtidigt för sitt intresse: "Jag faller dig ibland till besvär och du hyser, med full rätt, en liten rädsla för hur det skall bli. Ty du har inte kallat mig. Men du skymfar inte och har ännu inte förargats. [...] vill du göra mig en tjänst, så låt mig i ditt ord lära känna dig och mig och livet; yppa min brist och rätta mig där det är nödigt. Gör det! Jag vill alls ej förringa mig och upphöja dig, men jag vill gärna tillägna mig något av din speciella fina livsart och älskvärdhet. Ehuru var har sin art, kan vi väl sålunda erhålla ett uttryck, förutsatt att du vill göra mig tjänsten att yppa mina brister. Av dig vill jag gärna tåla det; ja, anser det för ett särskilt vänskapsbevis, som det även vore. [...] Jag rädes för att närma mig dig, ehuru jag som den äldre gör det, ty jag hyser tillgivenhet för dig, glädes åt dig och traktar efter ditt sällskap i den mån du är villig och i tillfälle att skänka mig det. Märkvärdigt! Ja. Barnsligt! Ja; varför är allt mitt barnsligt? Jag måste taga reda på vad som förstås med begreppet barnslig. Detta är en besynnerlig punkt, men behöver jag ogillas därför? Jag berör den, därför att jag vet, att du tänker på den. Även för mig är den ett problem, ehuru på ett annat sätt än för dig."

Av senare brev framgår att Erik varit öppen och tolerant men inte helt motsvarat Björlings förväntningar: han har inte " varit skarp och fördömande (utom i det sociala!)", vilket antagligen ska förstås som att han varit hänsynsfull när de varit på tu man hand men inte i större sociala sammanhang.⁴⁶¹ Något senare har den unge vännen redan retat upp Björling: "För ditt allvars skull, för att det finnes, förlåter jag till en tiondel dina fånerier mot mig, till en tiondel, absolut inte mera!"⁴⁶² Här finns

en växande ambivalens: "Du ler och skrattar och är glad i din (ursäktat uttrycket!) lyckligt slutna dag. Skrattar – åt mig! Ja, ofta synes du mig avundsvärd. Och ändå vill jag vara mig själv, den som i sitt eget sökande har en viss styrka."⁴⁶³ Björling vill "piska" sin vän "framåt en liten smula. Ditt väsen är bra, din begåvning också, men de bör nog *användas, utvecklas*." Han går ännu längre: "Du, bliv ej egenkär, det klär dig inte och du – *har ej skäl för det*, ty du är '*på visst sätt begränsad* (särskilt om du blir stilla)'. Men du är så bra i din art, en sådan fröjd även för hyggliga människor, även när du är liten och fånig, att jag än en gång nämner dig bland dem som lyst för mig, som överraskat mig med sin falska vänlighet, när jag trott mig omöjlig: ty du bestämmes ej av andra av hurudana de ter sig, utan av dig själv. Och jag har haft glädjen att komma inom din inskränkta periferi."⁴⁶⁴ När Björling i sin debut skrev: "Sångare ville jag vara, giva de lidande dag och de glade en längtan", kan man tänka sig att han till "de glade" räknade just Adlercreutz.

Vad som hänt mellan Björling och Adlercreutz sägs aldrig ut. Det framgår indirekt att Adlercreutz antagit utmaningen att "ypa min brist och rätta mig" som Björling hade framfört i det först citerade brevet, för Björling skriver i ett senare brev: "Ja, jag har fel, brister, jag är outhärdlig, jag är förtorkad – ett rätt ord, rätt använt. Så lär mig, giv den kritik jag har bett dig om, det är: skäll! ... Hos er alla, som lever, vill jag lära mig att leva, att börja om igen, men detta sista är omöjligt, och just mitt sätt att sålunda leva är ju ett livssätt: mitt eget, och vidare går vägen."⁴⁶⁵ Björlings sätt att resa sig ur askan, att rättfärdiga sig, finns det flera prov på i korrespondensen med den unge Erik: "För resten, du, svinpäls! – för det där om att jag är omusikalisk. Jag återger hela världens symfoni så snart jag bara kan komma ur mitt eget missljudande."⁴⁶⁶

Redan i ett tidigt brev, skrivet ett par veckor efter det ovan citerade långa brevet, har det kommit en dam in i bilden. Det leder till svartsjuka från Björlings sida, även om tonen fortfarande är svärmisk: "jag håller dig för kär vän, men då – förstå mig – är jag självfallet svartsjuk, i all synnerhet om den söta flickan inte är tillräckligt allvarlig, djupt glad, gnistrande blå. [...] Förstås är jag svartsjuk, men det är mera än så, – men du blir arg över att jag – kritiserar, och det finnes ingen annan bot än att låta mig lära känna henne och uppfostra henne och avkläda henne – och eventuellt bli arg och led över allt fjärlspelet."⁴⁶⁷

Björlings halvkvädna visor gör det svårt att rekonstruera vad som föregått mellan honom och Adlercreutz, men tydligen har de tillbringat en kväll på samma fest och Björling har p.g.a. svartsjuka sagt något kritiskt ord till Erik, varpå Erik ilsknat till. En ung dam har kommit emel-

lan de två och en dröm går i kras, som så ofta när Björlings unga vänner träffar damer, förlovar och gifter sig. Erik Adlercreutz gifte sig i maj 1931.

Kärleken till ungdomen, till den unge mannen – det är kanske också, som hos Vilhelm Ekelund, en kärlek till det som ännu inte förhärdats av mognad eller makt och framgång. Ekelund älskade det manligt ungdomliga men föraktade det manligt kaxiga, ”själen betäckt som med en skorpa af hårdnade sopor”.⁴⁶⁸ Man kan dock tänka sig att föremålet självt, på väg bort från gosseålderns vekhet och osäkerhet, upplevde sig som pinsamt berörd inför en sådan uppmärksamhet, men också med makten över tillbedjarens känslor i sin hand.

Närmare uppgifter om Erik Adlercreutz förhållande till Björling finns inte, t.ex. hur de två blev bekanta är inte känt. Att Adlercreutz brukade segla tillsammans med sina vänner Olof Enckell och Cid Erik Tallqvist framgår av Mona Leos memoarer, liksom av Cids dagböcker. Sin blivande man Olof och hans två vänner träffade Mona sommaren 1920, och hon minns dem som ”ovanligt klartänkande och trevliga unga män på omkring 19 år”.⁴⁶⁹ Adlercreutz blev sedan elev till hennes far, som var professor i inre medicin, och sedermera läkare.

Adlercreutz hjälpte Björling ekonomiskt, och Björling skickade under åren sina böcker till honom. I *Vårt kattliv timmar* skrev Björling följande dedikation: ”I tre Storheters vördade namn en ungdomshälsning och tack för gamla år.”⁴⁷⁰

Redan under sitt auskulteringsår brevväxlade Björling med Torger Enckell, den näst yngste av bröderna, född 1901. Tonfallet är ett helt annat än i breven till Olof. Inte sällan är Björling irriterad, antar rollen av uppfostrare. Torger var också mera rebellisk och trotsig, medan Olof var konciliant.⁴⁷¹ Eftersom breven aldrig tidigare publicerats, och eftersom de kastar ljus över Björling, citeras några av dem mera utförligt. Det första är ett odaterat brev, som torde vara skrivet 1916 eller 1917.

Jag har inte haft så mycken tid för dig; du har håller inte varit ofta hos mig. Men detta beror väl på mig. Jag medgiver, att jag inte tycker om ditt halsstarriga kält, när du endast vill bråka och disputera. Men du har å andra sidan mer än en gång glatt mig genom rättframhet och tanke, i vilken du synts vara ärlig mot dig själv. Och det har tyckts mig, att du inte längre bråkat för att bråka; du har inte håller mött varje ord av mig med glåpord eller grin. Alltså vill jag gärna tala med dig, om du visar mig det stora förtroendet att vilja göra det, om dig själv och dina frågor inför ”livet”. Efter för många vill jag dryfta dem med dig, och jag vill det desto mera om

behållningen blir på min sida – ifall du inte föresätter dig att vara oppkäftig. Och jag vill inte bråka. Vilket inte hindrar att jag basar opp dig i all stillhet. Jag ville nämligen ha ur dig något av slöhet i hållningen, av oppkäftighet, surögdhet och tjurighet. Det gläder mig synnerligen, att du har en kamrat- eller vänkrets, där du möter sympati och uppskattning; alltså är du inte ensam.⁴⁷²

Liksom mot sin far och andra vuxna förhåller sig Torger trotsigt också i förhållande till den fjorton år äldre magister Björling. Björling uppskattar dock hans uppriktighet och är uppriktig tillbaka, inte minst när det gäller Torgers skrivelser:

Vad beträffar ditt skaldeverk, kunde jag inte bedöma det, men finner att du är synnerligen besatt av det dramatiska, kryddat med en del dillerier, där du är hjälten. Inte är det ju utan uppslag eller så oävet, men du har ett besynnerligt sätt att tänka och uttrycka dig oklart och till hälften eller en fjärdedel eller mindre. Du borde öva dig att *tänka* helt enkla saker och sedan uttrycka dem. När du skriver brev, så läs igenom det skrivna och se efter om du uttryckt dina tankar fullständigt och tydligt! Din osmyckade saklighet är å andra sidan, tyckes det mig, en förtjänst, din personlighets kännetecken. Allt detta i den mån jag kan bedöma saken. Alltså: reda i tanke och uttryck! Och förnuft, inte blott bråk! Och hänsyn även från din sida. Och bort med lojheten, vräkigheten liksom med oppnosighet och rädd!⁴⁷³

Också när det gäller Torgers skrivelser är det alltså uppriktigheten Björling värderar, i övrigt har han rätt kritiska ord för sin unge vän. Med ”vräkig” menar han väl snarast att Torger vräker ur sig saker, är oppkäftig och inte tar ansvar. Ibland talar Björling av egen erfarenhet, använder sig själv som varnande exempel, som i ett brev skrivet den 23 december 1917:

Det är jul. Jag har endast några ord till dig. Gräv ej in dig i dig själv. Det sämsta sällskap man kan hava är – man själv, har det sagts. Ensamhet är ej självändamål. Livet är samliv. Utan andra människor vore vi intet. De ger oss, ej blott vad vi äger av kunskap, lycka och välfärd, utan de ger oss vårt intresse av livet, vår livslust och uppgift och hela vår miljö. Om ock gärna begränsning, *livsval*, om ock även nån gång ensamhet – för rons, för arbetets och växtens skull – aldrig dock ensamhet som självändamål! Och aldrig äta sig in

i sig själv! Ut i livet! Det var trångt och unket kring mig; jag gick ut, det arbete jag sökte blev väl ej mitt, åtminstone ej helt såsom jag tänkte; jag fann dock en krets och ett liv. Och jag är viss, att jag behövde dem. – Blicken framåt. Du har livet inför dig. Endast du själv kan förstöra det för dig. Förstör ej din ungdom! Bringa reda i din tanke! Tänk stilla, *en gång*, och djupt, och är där tankar som ej klarnar, så skriv till mig därom! Men lämna grubbel och fantasier – lev! Gå, skida ut i skogen, sitt ej inne!

Jag vill ej bedröva dig, jag vill rycka upp dig med rötterna och befaller dig att ej sura i en vrå, utan vara glad och hurtig! Ord hjälper väl ej, men kanske ett broderligt slagsmål. Slåss pojkar! – tobaken får du, när du blir student! Ingen bleknos, hurtiga tag! – In att tända granen!⁴⁷⁴

Intressanta är inte minst de många uppmaningarna till friluftsliv. Uppmaningen ”Slåss pojkar! – tobaken får du, när du blir student!” är en variant av det på Björlings tid välkända folkliga talesättet ”Slåss pojkar, så får ni tobak!”.

Björling använder inte sällan sig själv, sina egna misslyckanden, som varnande exempel:

Svårigheter finns det, jag kan ej bagatellisera dem. Jag vet dock av egen erfarenhet, att när man drives till att sura och gräva in sig i sig själv och anse sig övergiven, då *blir* man ensam och övergiven. Jag är väl själv en som står utanför och känner att jag icke är uppskattad och drar mig undan – *i många fall*, men jag aktar mig ändå för att förallmänliga detta intryck. *Man passar där man passer!* Och jag tror, att man ofta vinner sympati, där man själv ger sympati – och där man ej surar, utan närmar sig. Hur ofta undrar jag ej över, om jag inte är ett åbåke, och en del folks omdömen ger en skäl för en dylik reflexion. Bäst är dock att låtsas ”som om det regnade”, gå på och ej bry sig om rent strunt. Man finner ju ändå människor! Och kanske – detta är ingen fras – bör vi ej blott söka ett *nytt* liv, utan finna livet *på vår plats*, finna de värden vi förfogar över, blott vi ser dem, *finner vårt eget liv*. Inte springer och surar och görer oss absolut omöjliga och isolerade. [...] jag blev i dina år vilt bortkollrad, framför allt må du leva så normalt som möjligt, ty det är ej roligt att höra – än mindre att känna – att man ej är lik andra, såsom om man vore något *unikum*, inte en människa! Var gärna *tänkande och självständig*, men undvik att särskilt separera

dig. Man lär genom andra. Och lever. Sök hållre med våld förbindelser, som är dina egna (naturligtvis ej vilka som hälst!), ja: var ej så överlägsen, var tills. med *barnsliga och* (allvarligt = oskyldigt) glada ungdomar! Grubbla och filosofera inte så förbannat, ty det förefaller mig ej bra för dig. Tänk en gång till grunden över ditt mål och din livsmening, om du så vill. Du minns min disposition en gång! Tänk gärna grundligt och – tänk dig till en ståndpunkt av ro. Men det finns också andra medel: en bastu, en skidfärd, en glad fest (gå med för att ha roligt och var glad!), och jag misstänker att vi alla, och du främst, botas ej blott av tanke, utan *av liv*. Jag var ihjälgrubblad, när jag kom till skolan, – om jag åter skall taga ett exempel. I själva verket målar jag nog onödigt svart. Ty i mörkret låg alltid ljus och strävan till ljus. Och ändå säger jag dig att femton års erfarenhet av mig och andra bringar mig att piska form ur kroppen på dig. Hoppas att det hjälper. Vi skall ej själva förstöra vårt korta liv!!⁴⁷⁵

I ett brev skrivet den 14 juli 1918 diskuterar Björling Torgers framtidsplaner och undrar om det inte finns en framtid för honom hemma i Finland, t.ex. som jordbrukare. Tydligt har Torger meddelat honom att han planerar att flytta utomlands. Björling lyfter ett varningens finger:

Dina idéer om det lockande landet är nog tror jag okloka. Du lider mycket i dylika förhållanden. Och paradiset är ej större där-borta än här, *tvärtom*. Och himlen är i det inre, ej i det yttre, är i vårt andliga liv. Mycken väckelse, erfarenhet, mognad kunde du få i litet oberoende liv på egen hand, men jag tror ändå att du till en del förspillde dig själv. [...] Du vill nu slå dig in på det du blott litet [överstruket: minst] passar till, tyckes det mig. Och du skulle väl snart känna allt det som jag ändå tror jag *hade* känt, ifall jag nu varit farmare i Argentina: varför i h:tet är jag här, och om begravnen i dylikt, inte bättre i eget land med tillgång till något av allt det som för mig är livet. Och åkern och den likgiltiga byn och trädet och beroendet, är de ej lika stora borta i ensamheten som de varit i vår egen krets? Vi idealiserar allt som är fjärran, det är sagans och äventyrets skimmer. Och ändå, om vi ej tror att vi kan få *allt* ordnat som vi vill (= tror oss vilja), utan vill rätta vårt liv efter hur det kan bli drägligt för oss, hur det *kan* och måste levas (och bäst levas det i längden på vår traditionella o. samhälleliga grund), då skall det kunna ordnas till vår belåtenhet. Jag för egen del reste ej

till Persien l. Argentina, men slet mig lös i eget land, trotsig och oberoende. Det var kanske ej åtminstone klokt. Jag led mycket och förlorade som trotsare känning med livet och har nu sökt vinna den åter. – Det är friheten vi söker, friheten från tvång och band. Men det är ej säkert att vi i *den* friheten har idealet. Frihet är *frihet att vilja* enligt sitt väsen. Frihet *från* något är ju innehållslöst och tomt i sig. Och ”friheten” där ute kunde också vara ett skarpt och ganska enformigt och dödande tvång. Och dock, ”att vara på egna ben”, sköta sig, det må bära eller brista, ej ansvara för någon, leva så länge det lever! Allt detta lockar! Vore du därmed född i Persien skulle du ej kunna tänka dig skönare lott än en bildad ynglings i Finland.⁴⁷⁶

Torger Enckells far hade accepterat att sonen skulle studera konst, vilket han snart också gjorde. År 1919 ritade han krokier i Finska konstföreningens ritkola, utan att delta i den egentliga undervisningen.⁴⁷⁷ Inte långt därefter blev han privatelev till skulptören Gunnar Finne, och begav sig i början av 1920-talet till Tyskland för att inhämta nya intryck. Sin debututställning höll han tillsammans med sin bror Rabbe i Helsingfors 1924. År 1926 vistades han i Paris. Björlings viktigaste lärdom blev kanske ändå att ”[k]amp, äventyr, hela livet är i det inre”.

Ofta uppretar det mig, att man så litet förstår uppgiften, äventyret i det som är. Mycket må man vilja spränga över, det som är hinder. Och man vill – vad? ut, långt, långt – ur askan i elden! Från *sin* svårighet att lösa, sin rikedom av betingelser någonvart där poesien och äventyret är enkla, så enkla, att de kanske blott är vardag eller arbetets och pliktens poesi. Nej, besegra och vinn! Och visa alltid hänsyn, om du själv kräver *någon*. Särskilt mot dem som har intresse av dig. Det skall finnas mera än nog av dem som inte har ett intresse för oss. Alltså *det* skälet, om du nu inte vill undvika sorg och rabalder. Ej pina varandra! Ett annat ting: vi måste även få söka oss fram till vårt eget liv, i nödfall offra vår ”framtid”, ej gå som statistikens och konventionens offerlamm – nej – offra det mesta för att vinna oss själva, tänker vi. Men sakta! – vi finner livet, utom eller inom konvention och bildning, *hålst inom dessa*, och formen för vårt liv får ett nytt liv och för oss genom dagarna och – leder oss när allt annat sviktar. Nytt liv i gamla former!

Var *lugn*! Klok! Le! Gör det bästa för dig av det som är. Din *stråvan* till ett bättre, ett sannare är din adel, ditt livs värde och en

del av din lycka, en god del av denna. – Kanske är detta ett svar på frågor du ej uttalat!⁴⁷⁸

Värd att notera är den moraliska attityd som kommer till uttryck i breven till Torger. De hyllar inte något individualistiskt trots, utan ger tvärtom uttryck för en djup insikt i gemenskapens betydelse för upplevelsen av livets meningsfullhet. Beroende snarare än oberoende, gemenskap snarare än ensamhet – med dem som ledstjärnor ter sig Björling inte som någon utpräglad individualist: ”först den är en stor och hel personlighet som övervunnit alla våra små subjektiviteter och blivit den ideala normalmänniskan”.⁴⁷⁹

Rabbe Enckell var en mera fridsam och foglig natur än Torger men hade också tagit vissa intryck av hans trotsighet. Han blev student våren 1921 och besökte ofta Björlings bostad vid denna tid. På sommaren reste han till Vättilä. Den 13 juni 1921 skrev Björling till honom: ”Jag hade gärna mött en blick från dig, men kom för sent, då du reste. Vi hade dock sagt farväl, och du vet, att du var mig en glädje, och att de stunder du gav mig ditt sällskap var för mig vilan av att möta en verklig människa, en att ’ta i’, en som själv var livets gåta. Du var i en tid av plåga en vardag, ej ens väntad, en frid som kommer, när vi ej kallar den. Du är fylld av undran eller fråga, du står skrämnd och lockad inför livet, öppen just för att du är sluten i ditt liv; uppriktig, och förstående; fast fjärran i dig själv, dock nära. Du har ett själiskt, äkta, och du har det ungas skönhet, som är dröm och väntan.”⁴⁸⁰

Bara en vecka senare skrev Björling sitt följande brev, som upptas av moralfilosofiska och livsfilosofiska frågor, föranledda av vårens samtal och av läsningen av några ”dramer” som Enckell hade skrivit. Det handlar om hur man ska jämka livet och yttre och inre ideal, om längtan och frid. Björling uppträder som läromästare: ”I en del ting är dina meningar inte begrundade, så att en upplysning ej skadar.”⁴⁸¹ Här antyds också meningsskiljaktigheter: ”Fast det var nån gång jag bröt mot dig i tanken, ty du hade förargat mig; jag tror att du förstår mig i detta. – Annars har jag ödet att ej förstås av någon, det begrundar känsla av underlägsenhet och – *överlägsenhet*.”⁴⁸² Björling uttrycker flera gånger en svärmisk förtjusning: ”Ditt porträtt får jag väl beställa, fattar jag, och gömma – till erinring?” I sitt därpå följande brev tackar Björling för Rabbes brev: ”varje ord gör mig glädje”.⁴⁸³ Han skriver vidare: ”Du skrev varför du ilade bort härifrån. Jag tänkte då: jag skulle haft glädje, om du dröjt; jag visste ej hur jag skulle fått dig att dröja en dag. Jag fick tala med dig, och du var mig en glädje och ro och skänkte nytt liv. Det är så få som är det.

Och du förstod mig i någonting, vi hade något gemensamt ... Du kände mig ej, men du dömde mig inte (än).⁴⁸⁴

Tonen är en helt annan, mera kärvändig och svärmisk, än i breven till Torger. Björlings önskan att bli förstodd kan påminna om den svenske homosexuelle filosofen Pontus Wikners förtvivlade utrop: "Bland verdens tusen millioner finns då icke en, som förstår mig, icke en, som skulle göra sig mödan att *vilja* förstå mig."⁴⁸⁵ Liksom Wikner gör Björling inte anspråk på en allmän förståelse eller acceptans, utan tänker sig en enskild som kunde förstå. För Björling är förståelsen och friheten inte knutna till en särskild identitet som exempelvis kunde politiseras, eller till en viss grupp avvikande, utan till den enskilda människan: "Vi må vilja frihet för vårt liv, 'vårt ideal': 'friheten' rent moraliskt och *mänskligt*, ej friheter."⁴⁸⁶ Som exempel på sådana "friheter" i pluralis nämner han "en *ryskhet, barnslighet, bolsjevism*": "paradiset på jorden tror jag ej på". Den enda frid som är möjlig är en inre frid: "Men vi må försöka reda oss, och bygga vår glädjes mur mot människors ord och dom. I oss själva är vårt liv, där vi innerst lever."⁴⁸⁷

I brevväxlingen med Rabbe ser man spår av läsningen av en bok som hade gjort ett starkt intryck på Björling, Dostojevskijs *Bröderna Karamazov*. Boken hade utkommit i svensk översättning 1918. Universitetslektorn i ryska, Oskar von Schoultz, och hans föreläsningar om Dostojevskij som Björling åhörde och skrev en essä om i *Studentbladet*, förkovrade hans kunskaper om den ryske författaren. "Det finns ett litet auditorium, där pulserar ett underbart liv", börjar essän som har titeln "En föreläsare".⁴⁸⁸

Björling skrev senare i ett brev, apropå *Bröderna Karamazov*: "Sysslandet med kärleksproblemet, det religiösmoraliska, fick därmed en ny grundimpuls. Frågan om glädjen, kärleken, livets mening och all ofärd var för mig ett personligt trängande problem. Jag fann dock slutligen Dostojevski alltför religiös-sentimentalt i. ryskt betonad, nödgades kräva likasom en klarare yttre stridbarhet. Paradoxalt medverkade D:s kärleks- och glädjeevangelium till min 'barocka' livsbejakelses utveckling, varmed jag övervann mörkare fanatismer. [...] Älska livet för dess egen skull, och ej för dess menings skull, lärde hans Fader Sossima. Vi bör ej ropa: leve idealet, ned med livet, menas det väl."⁴⁸⁹ Det är inte fader Zosima utan Aljosja Karamazov som uttrycker tanken i ett samtal med brodern Ivan. Men det skulle bli ett viktigt valspråk för Björling, ett uttryck för att "mer än tanken är *livet*", som han formulerade saken i ett brev till Rabbe Enckell.⁴⁹⁰ Kärleken är det primära, den gudomliga kärleken och kärleken till nästan (agape) men också den mänskliga strävan (eros). Att "kärleksproblemet" fick en ny grundimpuls kan kanske

Björling avporträtterad av Rabbe Enckell 1924. Råttan på axeln syftar på att Björling i sina dikter vid denna tid gärna uppträdde i skepnad av en råtta. Rabbe och Torger Enckell ritade och målade flera porträtt av Björling, av vilka det här är det mest kända. Andra som avporträtterade Björling var bl.a. Gunnar Brusewitz, Ina Colliander, Aina Enckell, Hjalmar Hagelstam och Lars-Ivar Ringbom.

tolkas som att Björling i *Bröderna Karamazov*, särskilt i fader Zosimas levnadsberättelse, fick ett prov på den gudomliga kärleken, på agape, på självupppoffringen och skuldmedvetandet: ”Ty I skolen veta, mina käre”, säger Zosima, ”att var och en av oss har skuld för allt och alla på jorden, icke blott i den allmänna världsskulden utan envar enskild för alla människor och för varje enskild människa här på jorden.”⁴⁹¹ Det är genom skuldmedvetande människan blir delaktig av den gudomliga kärleken, lär Zosima, och det blir en viktig tanke för Björling, en tanke som för honom allt längre bort från en intellektualistisk syn på livet. Värt att notera är att Björlings livsbejakelse, till skillnad från exempelvis de svenska ”livsdyrkarnas” som vi ska få träffa längre fram, har en kristen grund. Den har en grund i den kristna agapetanken som bjuder människan att leva sig in i Guds kärlek till människorna som något helt oförtjänt och spontant, vars yttersta symbol är Jesus på korset, utgivan-

det av den förstfödde sonen bland syndare. För Björling skulle en syn-tes mellan denna gudomliga kärlek och "eros" framstå som idealet, eller som han formulerade det i *Vilande dag* något år senare:

Längtans Eros, trampad under foten, gråter, gömmer sina tra-sor, skyler sig i skymda cellen, växlande med Korset ring. Och strålar Löftet dag.⁴⁹²

Rabbe är i Björlings ögon en sökare, någon som måste kämpa sig till frid. "Bävan och glädje, längtan och ångest, med en aning riktad mot livet: 'allt, allt!' Sådan ter du dig." Enckells tvekan att kasta sig in i livet är det som fångat Björlings intresse, något han antagligen sett som uttryck för öppenhet. "Önskar dig en vacker frid och att din längtan ej blir tung", skrev Björling. Och tillade: "Min svåraste stund i denna sommar var en kväll denna längtan, längtan – –."⁴⁹³

Redan på hösten 1923 träffade Rabbe Enckell sin blivande hustru, Heidi Runeberg, på Nylands nation. De förlovade sig ett par år senare, och samma år debuterade Enckell med samlingen *Dikter*. "Den älskade", skriver Mikael Enckell apropå Heidi, "blev porten ut ur den skygga tillbakadragenhet i vilken [Rabbe] höljt såväl sina storhetsidéer i ärelyst-nadens form, som sina plågsamma mindervärdeskänslor och sin sår-barhet, därav denna förälskelses tvingande och pockande karaktär. Utan den fruktade han för att gå under i hejdlös subjektivism, ensamhet och stumhet, utan möjlighet att tro på de konstnärliga uttrycken för sin per-sonlighet som en framkomlig väg till en annan."⁴⁹⁴ Något sådant varak-tigt fäste fanns inte för Björling. Tragiken i sitt öde inringade han bäst själv, i en aforism i sin debutbok:

Ett ting jag söker, och jag mäktar inte: att stå ensam under afton-stjärnan.⁴⁹⁵

Men snart skulle Björling hitta en något större krets.

Björling och modernisterna: Edith Södergran, Hagar Olsson och *Ultra*

Med sina fyra diktsamlingar mellan 1916 och 1920, från *Dikter* till *Framtidens skugga*, hade Edith Södergran tillfört den finlandssvenska dikten ett helt nytt idiom. Hagar Olsson hade debuterat samma år som Södergran och sprängt dagdrivarprosan utöver dess gränser. År 1916 brukar räknas som den finlandssvenska modernismens födelseår. Strikt taget kunde man kalla det för den finlandssvenska symbolismens födelseår. I *Euterpe* hade man redan under seklets första år pläderat för den franska symbolistiska poesin, översatt Baudelaire, höjt Levertin och Heidenstam till skyarna, men i praktiken hade denna estetik inte fått någon efterföljd bland de finlandssvenska poeterna, som höll sig inom realismens ramar. Ett av de få undantagen var Arvid Enckell-Bronikowskys märkliga *Konstnärsträvan diktarlängtan* (1908), som gavs ut samtidigt i Berlin i en tysk version. Också Björling kände till denna samling symbolistiskt präglad frivers och prosadikt. Enligt Bengt Holmqvist kan bristen på symbolistisk frivers ha haft att göra med språklig osäkerhet i förhållande till Sverige, ”den knappa, ’sobra’ stilen har skänkt större trygghet”.⁴⁹⁶ Men säkert handlade det också om naturalismens starka förankring i den finlandssvenska bildningstraditionen. Symbolismen odlade dunkla, religiösa stämningar, på vars vatten man inte riskerade att segla ut, hur högt Frankrike än stod i kurs. I och med Södergran och Olsson, och snart

också Björling, såg i alla fall den symbolistiska poesin dagen, samtidigt med modernismen. Någon skarp gräns mellan dem är svår att dra.

Både Södergran och Olsson engagerade sig för modernismens sak: Södergran främst som författare, Olsson främst som kritiker. Läsarna hade haft tid på sig sedan seklets början att vänja sig vid den moderna, fria versen. Fullt så enkelt såg det förstås inte ut för de samtida. Många var till en början skeptiska, hyllningen av traditionella diktare fortsatte – också bland modernisterna själva – och de som företrädde det nya var inte sällan oense. En konservativ svensk kritiker som Fredrik Böök kunde erkänna Södergrans originalitet utan att se något värde i hennes ”epigoner”.⁴⁹⁷ Han såg hennes insats som en förbättring, förädling, av det gamla, och inte som något radikalt och programmatiskt nytt. Så resonerade också finlandssvenska kritiker som Erik Kihlman och Gunnar Castrén.⁴⁹⁸ Att Södergran gjordes till pionjär för modernismen hade att göra med Elmer Diktonius och Hagar Olsson, vilket Agneta Rahikainen tydligt visar i *Kampen om Edith*. Elmer Diktonius var den första som skred till verket, men Olsson var mera systematisk och vann slutligen kampen om Edith.

Själsäker och oförskräckt, omhuldad av sin kulturentusiastiska mor hade Edith Södergran vuxit upp i det mångkulturella S:t Petersburg och talade svenska, tyska, franska, engelska, finska och ryska. Men hon kastade sig också med stor aptit över italienskan, bl.a. Dantes *Divina Commedia* läste hon i original. Detta sistnämnda på sanatorium i Schweiz, där hon vistades ett par år för att kurera sin tuberkulos, som hon drabbats av som sextonåring.

Tack vare sina språkkunskaper och resor hade Södergran inhämtat en bred repertoar av skrivsätt och kulturintryck både i S:t Petersburg och på kontinenten, där hon kommit i kontakt också med de nya konstriktningarna, särskilt med den tyska expressionismen. Hon hade skrivit sedan tidiga skolår, och efter att hon trätt fram som diktare reste hon till Helsingfors för att träffa författare och akademiker, på vilka hon gjorde ett exotiskt intryck med sin, som den uppfattades, ryska bakgrund och sitt intensiva temperament.

Ett lika kraftfullt intryck gjorde hennes dikter. Knappast någon hade på svenskt håll i Finland tidigare skrivit en så djärv och, enligt samtidens mening, ”nonchalant” poesi. Det djärva var inte i första hand att meter och rim saknades, utan tonfallet och bildspråket, särskilt i den andra boken, *Septemberlyran*:

O mina solbrandsfärgade toppar,
tagen I mig tillbaka?!!!!
Evigt vill jag bo i Eder ensamma lustgård.
Där allena är mitt hem,
där eldögda änglar
knäfallande
kyssa bort all längtans dagg från jorden.⁴⁹⁹

Att Södergrans dikt gjort intryck kan man se i Björlings andra bok *Korset och löftet*, i rader som ”Jag siktar mot solbrand”, ”jag står på toppar”, men också i senare samlingar, där det talas om ”solbrandsljus”, ”som ett knäfallande på jorden”.⁵⁰⁰ I andra strofen i Södergrans dikt återopas dagen, i ett hymnartat tonfall som kan föra tankarna till Björling:

Fläckar på din renblå himmel,
skugga i ditt ljusa öga, dag,
vargars tjut ur en avgrund.

Lika viktigt som dikterna, åtminstone när det gällde den allmänna bilden av Södergran, var förordet i *Septemberlyran*, eller ”Inledande anmärkning”:

Att min diktning är poesi kan ingen förneka, att det är vers vill jag icke påstå. Jag har försökt bringa vissa motsträviga dikter under en rytm och därvid kommit underfund med att jag besitter ordets och bildens makt endast under full frihet, d.v.s. på rytmens bekostnad. Mina dikter äro att taga som vårdslösa handteckningar. Vad innehållet vidkommer, låter jag min instinkt bygga upp vad mitt intellekt i avvaktande hållning åser. Min självsäkerhet beror på att jag har upptäckt mina dimensioner. Det anstår mig icke att göra mig mindre än jag är.

Björling stod, med glödande kinder kan man tänka sig, och läste *Septemberlyran* i bokhandeln i januari 1919, efter ”skränet”, som han uttryckte det, i pressen. ”Tänkte blott: man får akta sig!” skriver han, långt senare.⁵⁰¹ Han kände igen sig, men slogs samtidigt av att det var ”[t]eosophiskt fantasteri”.⁵⁰²

Till ”skränet” hörde antydningarna om Södergrans galenskap och skrivierna om litterär bolsjevism. Signaturen Jumbo (Gustaf Johansson) skrev i *Hufvudstadsbladet* om hur litteraturen demokratiserats till

den grad att de minst begåvade upphöjts till de största snillena; man hade gjort misslyckandet till konst. Det var ingen ovanlig respons vid denna tid.

Responsen fick sin särskilda vikt av att man levde i en litterär brytningstid: svindlare var ordet för dagen, enligt Hagar Olsson, en sista säkerhetsventil för de kritiker som varit tvungna att ge upp sin tvärsäkra smak, förankrad i den klassiska estetiken.

”Sierska eller svindlerska?” hette ett av inläggen om Södergran, skrivet av neurologen Harry Fabritius. Björling, som sedan länge själv kallades ”Profeten”, tog kraftigt parti för ”sierskan”, så mycket att han publicerade sin första dikt under eget namn med detta tema i tidskriften *Ultra*. Hösten 1922 hade han nämligen läst ”ett dussin dikter” i *Septemberlyran*. Han måtte ha känt igen en del av det nittiototal han så högt beundrade. Följande hyllning skrev han för det fjärde numret av *Ultra*, det så kallade Södergrannumret:

EDITH SÖDERGRAN

Sierska: förtrampad, och i hjärtan
lysande!

Du skänker mod att gå den vägen där är klara ögons
pilskott,
där är dag att, bristande,
förlösas, –
eviga sekunder!

Du ropade, i gråa dagen
flammande.

Sträckta händer, –
krupen samman, –
intet: ändlöst, ändlöst!⁵⁰³

Här är det tydligt vad Södergran står för, hon har modet att vara allvarlig, modet till skönhetsens allvar, kunde man kanske säga, och att tala om sig själv – eller tala överlag – i ”flammande” bilder.⁵⁰⁴ Hennes exempel sporrade Björling, enligt vad han senare uppgav, till ”bildradikalism”, särskilt i *Korset och löftet*.⁵⁰⁵ Som Björling frågar sig i *Studentbladet* 1924: ”Skall t.ex. ej en Edith Södergran kunna bli en ungdomens och den stora entusiasmens skald, har ungdomen den entusiasmen?”⁵⁰⁶

Björling betonade dock att han inte kunde Södergran ”mer än partiellt”. Aforismerna i *Brokiga iakttagelser* gillade han inte: ”Brokiga iakt-

tagelser läste jag flyktigt – i bokhandeln. De föreföll mig inte den tiden så märkliga, inte förstod jag mig nånsin på Napoleonfunderingar.”⁵⁰⁷

Med det sistnämnda syftade han på provokativa sentenser som:

Finnes det något mera hänförande än Napoleons fräcka gudomliga äventyrarnuna?⁵⁰⁸

Och:

Vad vi nu behöva, är den fräckaste människan, den som en gång bar namnet Napoleon.⁵⁰⁹

Björling själv sade sig redan tidigt i livet ha genomskådat övermänniskan. Gentemot övermänniskan satte han skuldmedvetandet, en källa till glädje: ”Övermage kan du lära. Men den övermodige är dömd, inför mänska och Gud”, heter det i *Korset och löftet*.⁵¹⁰ Och långt senare, en paradox: ”Att inse sin egen ringhet är första steget på den vägen: självförtroende.”⁵¹¹ ”Men jag är inte nöjd med mig själv, bara med den vackra världen”, anförtrodde han Erik Adlercreutz.⁵¹²

Om Södergran skrev Björling att han hade haft ”en viss släktskap med hennes extaser, ehuru fotad i verkligheten och tankekritiken”.⁵¹³ Man kan fråga sig om inte också en viss rädsla för påverkan gjorde sitt till: Södergran hade slagit upp dörrarna, brutit upp himlens portar, hon ”manade ut tjuren” med Björlings formulering, men att läsa henne alltför noga hade äventyrat just det som hon stod för: att följa sin egen väg.⁵¹⁴ Det är nämligen uppenbart att Södergrans övergripande betydelse för Björling handlade om det som Holger Lillqvist är inne på i *Avgrund och paradys*, nämligen ”självskapelse”. Han ställer en rad av Södergran, ”Jag gör icke dikter utan skapar mig själv, mina dikter äro mig vägen till mig själv”, bredvid Björlings rad ”Jag skriver inte litteratur, jag söker mitt ansikte och fingrarna” och visar på skillnaden: Björling söker fingrarna, de som rör vid, erfar världen, medan Södergran är mera mån om att hålla sitt jag intakt.⁵¹⁵ Men den övergripande strävan är gemensam: allting handlar, såsom också för övrigt för Vilhelm Ekelund, om det självupplevda, om att skriva om sig själv utan att blotta sig.

Längre fram i livet blev Björling uppbragd vid läsningen av Södergrans brev till Hagar Olsson, *Ediths brev*, där Södergran i ett av breven apropå hyllningsdikten skrev: ”Tacka även Björling, om det lämpar sig. Vem är han?”⁵¹⁶

Den svenske poeten Carl-Erik af Geijerstam råkade besöka Björling

alldeles efter att denne läst hälsningen: "När han öppnade dörren för mig kunde han inte dölja sin upprördhet utan gick genast in till skrivbordet och tog upp den bok han höll på att läsa. Det var Edith Södergrans brev till Hagar Olsson och det brev han hade uppslaget var daterat den 7 november 1922. [...] Kommentaren gavs korthugget och med skälvande röst: 'Nu efter 33 år får jag denna hälsning av Hagar, kastad åt mig som ett ben till en hund.'" ⁵¹⁷ Kanske Björling ångrade att han varit, som han själv senare konstaterade, "för anspråkslös" för att skicka henne sin debutsamling. ⁵¹⁸

Hagar Olsson var vid det laget, 1955, "ärkefienden" med sina "fruntimmersfloskler" och "perfiditeter". ⁵¹⁹ Hon hade upprepade gånger vänt sig mot modernisterna, särskilt mot Björling. Men så var det inte från början. På 1920-talet, skriver Björling, hade Olsson verkat "väckande" som publicist i den liberala tidningen *Dagens Press*, senare *Svenska Pressen*, och som redaktör vid förlaget Daimon och för tidskriften *Ultra*.

Olsson och Björling hade i själva verket en hel del gemensamt. Prästdottern Olsson, som inlett humanistiska studier vid universitetet i Helsingfors ungefär samtidigt som Björling avslutade sina, deltog liksom han i Prometheus. ⁵²⁰ Olsson tog liksom Björling avstånd både från de alltför rationalistiska angreppen på kristendomen och från dem som å andra sidan helt bortsåg från förnuftet. Olsson och Björling hade många gemensamma förebilder: Guyau, Ibsen, Strindberg, Levertin, Nietzsche, Hans Larsson och Rabindranath Tagore. Kort sagt: en stark förankring både i 1880-tal och i 1890-tal. Båda hade auktoritära fäder, båda hade en skuldproblematik, båda var homosexuellt lagda. Året 1916 var betydelsefullt både för Olsson och för Björling. Det var då de båda på var sitt håll avbröt sina planer på att bli lärare och beslöt sig för att bli författare. Olsson var tidigare ute och debuterade samma år, Björling skrev ännu för bordslådan.

Högre upp i åren var Olsson och Björling båda ett slags ensamma profeter i Brunnsparken, Olsson flyttade till Petersgatan 1 vid Brunnssparkens rand. Med några få undantag var det inte samma ungdomar som satte sig vid deras fötter. Jörn Donner var ett av undantagen, men han föredrog Olsson. Thomas Warburton var ett annat, han umgicks med dem båda. En avgörande skillnad var stilistisk: Olssons stil var klar och genomlyst, Björlings snårig och dunkel, så tyckte i alla fall många samtida. Detta kom också att prägla deras helt olika öden i offentligheten: Hagar Olsson var uppskattad på bredare front, Björling nådde aldrig samma erkännande. När *Nya Pressen* i mitten av januari 1951 företog en stor läsarenkät om de mest kända finlandssvenskarna, var Olsson och Björling de mest kända

författarna.⁵²¹ Olsson intog plats 25, Björling 29. Olsson blev erkänd rätt tidigt, redan på 1920-talet, och upplevde sig senare bortglömd, medan Björling fick sitt genombrott mot slutet av sitt liv.

Björling framhöll längre fram i livet att han i sin debut hade "tagit något intryck" av *Själarnas ansikten*, Olssons andra bok, som han å andra sidan sade sig inte ha läst.⁵²² Hade han inte läst den så får man utgå från att han i alla fall hade läst om den och kanske hört vänner och bekanta diskutera den. Det intressanta är att *Själarnas ansikten* gestaltar en livs-syn som påminner om Björlings.

Här framhålls för det första idealet. Att vara "fanatiker" är något positivt:

Fanatikerna ägde ett de brinnande facklornas heliga rum och däri-från utgick deras själs patos, deras livs liv, kraften vilken drev dem framåt, vilken valde och förkastade å deras vägnar.⁵²³

Det här kan jämföras med Björlings långt senare uttalande: "Och ändå är det denna brinnande själ, denna outhärdliga fanatism som lett mig och leder mig den dag idag."⁵²⁴

Det "obetingade", som Olsson framlägger det t.ex. i följande passage, påminner mycket om Björlings tanke om det "obegränsade":

Endast där ingen "sanning" fanns, där varje reellt försanthållande var söndertänt, endast där kunde människan börja ana den fruktansvärda makt vilken står utom all tankens relation: det obetingade.⁵²⁵

Olssons tanke ligger nära Björlings. Så här skriver han:

Sanningen är ett ting, vi inte får trampa under fötterna, inte heller ärligheten. Men de måste ha övervunnits så sant som rättfärdigheten skall ha besegrats av kärleken. Annars blir de båda pedanteri och döden och försoningslära, "tro" och sakrament. – Men vad blir det av kärlek utan rättfärdighet, av livet utan sanning? ingen rikedom är där att vinna. Så finnes det blott prövningens obegränsning. Men den vet att teorier har en högre instans, – det obegränsade livet!⁵²⁶

Det som Olsson kallar "tankens ständigt spända fjäder" är i stort sett detsamma som Björling kallar den ständiga prövningen, och Olssons

uttryck "oändlighetssamvete", det som kallar till "ansvar för varje begränsad tanke och varje trång handling", liknar Björlings tanke om obegränsningen som ständig prövning.⁵²⁷ Båda hade tagit intryck av Hans Larsson, Bergson och å andra sidan Westermarck. Båda var skeptiska mot det socialistiska samhällssystemet; enligt Stig Henrik i Olssons novell "Sub specie aeternitatis" var den "medelmåttigheten satt i system", en borgerlig livssyn anpassad för massan.⁵²⁸

Att negera alla givna sanningar till förmån för det "som icke är", att inte fastna för ett givet ideal, var också något Björling pläderade för, och han gjorde det rent bokstavligt i sin debut: "O aning om det som ej är: är det enda!"⁵²⁹ En annan sak är att han senare kom ihop sig med Olsson om just formuleringen "det som icke är", ett uttryck hos Södergran som hade influerats av Olsson. "Om detta senare ['Landet som icke är'] chockade jag Hagar med min 'förstockade intellektualism'; varför 'icke är', något slags reservation mot idealism i det estetiska blå."⁵³⁰

Björling kunde också på senare dagar karakterisera Olsson som en "asocial individ": "I och för sig är ju hennes krav: 'ande', obegränsning, universalism inte stridande mot min syftning. Men hon förstår troligen inte att vi lever i begränsningen och att allt är relativt. 'Skynda långsamt' kunde man ropa till henne. Troligen befordrar hon ett grand katolsk-sentimental vidskeplighet och osanning."⁵³¹

Samtidigt är det sannolikt att Björling inför sin debut drogs till Olsson just för hennes metafysiska sida och hennes sociala utopism. Skeptisk kunde han vara mot *Ultra*, liksom över huvud taget mot de prov på tysk expressionism han hade sett i *Der Sturm*, som Torger Enckell haft med sig från Berlin och som Olof Enckell prenumererade på sedan 1920.⁵³² Hösten 1922 varnade han Olof "för att engagera sig för det modernistiska".⁵³³ Och om Rabbe och sig själv skriver han: "vi var ju noviser och visste ej mycket om det Elmer och Hagar öste med fulla muggar. Ehuru det lästes med intresse och småningom anammades kanhända."⁵³⁴

Olsson var den av modernisterna som, med Johannes Salminens ord, "hade blicken otåligast riktad mot horisonten", som saknade den "tingförtjusning eller spontana livstillvändhet" som präglade de övriga.⁵³⁵ Södergran tålde inte till en början Olssons "transcendentala" sida. Hon hade klippt ut det i hennes tycke mest flagranta provet på sådan "spöklitteratur", som hon kallade det, "Sagan om Stjärnbarnet" i *Själarnas ansikten*, och bränt upp det; det var för glädjelöst i sin fasa inför "oändlighetens anlete".⁵³⁶

Södergran kallade sig vid tiden "realist" och "hedning". Men hennes starka reaktion mot "Stjärnbarnet" kom sig kanske, som hon själv snart

medgav, av att hon kände igen sig själv, kände igen en djupt liggande predisposition för mystik som hon hade förträngt. Vad som är vad är svårt att avgöra, kanske spelade också svärmeriet för Olsson in. Södergran ändrade sig i alla fall på kort tid i riktning mot mystik och kristendom, hittade Rudolf Steiner, antroposofin och slutligen evangelierna.

Men hon skrev också till Olsson: ”jag vill icke det, som icke är, utan det som är. Din mystik har det enda felet att den är sjuk.”⁵³⁷ Södergran hade trots eller på grund av sin tuberkulos en större vitalitet, och åtminstone i princip ett starkare handlingsbegär. För Olsson var upplevelsen av ”evighetens anlete” också högst personlig och reell. Enligt vad hon själv uppgav kunde hon när som helst hamna in i ett tillstånd där rum och tid försvann och där det enda som hjälpte var att ”besinningslöst slå huvudet i väggen”.⁵³⁸

Om Björling senare tyckte att Olsson och han knappast hade något gemensamt – i ett brev kallar han dem rentav för ”oförenliga motsatser” när det gällde ”lynnes- och människoarten” – så var det sannolikt ändå de upplevda likheterna som lockade Björling att kontakta Olsson.⁵³⁹

Bekanta blev de hösten 1922 i samband med utgivningen av Björlings debut *Vilande dag* på förlaget Daimon, som Olsson var involverad i. Björling hade året innan skickat ett ofullständigt manuskript av boken till Schildts, men blivit ”hövligt” refuserad.⁵⁴⁰ Enligt Olsson själv stod hon fadder för debuten. Här berättar hon i efterhand om tiden vid det kortlivade förlaget Daimon, som verkade från september till december 1922:

Det mesta av det som hann komma fram under den korta tiden var förstås oanvändbart, men ett svenskt manuskript av en herre vid namn Gunnar Björling fastnade jag för i alla fall. Jag plockade försiktigtvis ut det som var lättast tillgängligt och det blev debutboken *Vilande dag*, lite slätstruken visserligen, men ändå ett gott kap. Vem skulle annat ha satsat på Björling då för tiden?⁵⁴¹

För Björling skulle Elmer Diktonius komma att få minst lika stor betydelse som Södergran och Olsson. Men inte förrän våren 1927 blev de personligen bekanta.

Olsson hade kommit i kontakt med Diktonius redan i januari 1922, när han steg in på *Svenska Pressen* ”med pikant slips och en omisskännlig kontinental air”, i sällskap med Lauri A. Salava, och frågade Olsson om hon ville ställa sig i spetsen för en ny modernistisk tidskrift.⁵⁴² Salava, en liten herre också han, mörkhyad vallonättling – ”En liten Napoleon” sade hans blonda hustru om honom” – var på väg att bli affärsman

men hade efter inbördeskriget i stället gett sig på förlagsverksamhet.⁵⁴³ Varken förlaget eller *Ultra* bar sig längre än några månader, och Salava blev sedermera antikvariatbokhandlare och poet både på finska och på svenska. ”En bitter och icke-älskvärd typ för sig”, mindes Björling.⁵⁴⁴

Att Diktonius hade en ”kontinental air” var inte så konstigt. Han var nyss hemkommen från London och Paris, där han levtt ett år i knappa omständigheter. Men inte enbart: hans många revolutionärt sinnade bekantskaper hade tagit väl hand om honom när de kunde. Genom dem hade han fått tillfälle att vistas på den engelska sydkusten i Cornwall, där han skrev *Hårda sånger*. Genom dem hade han också kommit i kontakt med ett flertal författare.

Hagar Olsson såg till att Diktonius tog tåget till Raivola för att hälsa på Södergran, en kvinna utan ”kropp, men ansiktet med en mun som ler underbart”, som han skulle beskriva henne i *Ultra*.⁵⁴⁵ Visserligen ”konservativ i sin livsåskådning”, som han skrev till Axel Åhlström.⁵⁴⁶ Också Diktonius var kanske i någon mån gripen av Olssons vurm för det själsliga. Han tyckte att han hade mött en ”övermänniska”, ”det finns ingen annan av det slaget” skrev han till vännen Erkki Melartin.⁵⁴⁷ Södergran tyckte ungefär detsamma om Diktonius. Om hans dikt ”Jaguaren” skrev hon att ”det är det jag högst uppskattar i all lyrik överhuvud”, och om *Hårda sånger* skrev hon: ”Har ännu inte varit så glad åt någon bok jag fått – – den har varit som ett solsken för mig.”⁵⁴⁸

Förlaget Daimon var tvåspråkigt, *Ultra* likaså. Det finska materialet dominerande i vartdera fallet över det svenska, Daimon gav ut sex böcker på finska och bara två på svenska: *Hårda sånger* av Diktonius och *Vilande dag* av Björling. *Ultra* bestod till två tredjedelar av finskt material, också om det var Diktonius och Olsson som stod för de mest substantiella bidragen, både på finska och svenska.

I *Ultra* är det ”människan” som kommer till tals. Diktonius: ”Människo-släktet gick ut i krig, människan kom tillbaka, plural blev singular.”⁵⁴⁹ Det fanns ingen tid för formaliteter, ansåg han: ”Inte poesi utan rop, inte poeter utan människor, plågade, upphöjda, framfösta av krigsrevolutionens svältsjukdom.”

Hagar Olsson hade fem år tidigare i samma anda skrivit i sin ”trosbekännelse” i *Själarnas ansikten*:

– Det gives ingen ”konst” och människans skapande skall vara ett oartikulerat skri in mot det oändliga.⁵⁵⁰

Hagar Olsson förhöll sig ambivalent till Björling. Hon hjälpte till med att lansera honom för att sedan motarbeta honom, och hyllade honom 1936 som den enda värdiga arvtagaren till Edith Södergran men kom sedan på nytt att vända sig mot honom. Fotografi från 1927.

Så oförblommerat expressionistisk förhöll sig Björling inte i detta tidiga skede av sitt författarskap, som sagt var han snarare skeptisk mot *Ultra*. Ändå ska han ofta ha besökt tidskriftens redaktion på Norra Järnvägs-gatan 15, en tvårummare där egentligen bara Hagar Olsson huserade. Den andra redaktören, Lauri Haarla, satt hemma hos sig, Diktonius i Jyväskylä.

Också Rabbe Enckell, som blivit student året innan, debuterade i *Ultra*. Björling hade förmedlat kontakten till Olsson:

Rabbe. Talade med frk. O. Hon tyckte om dina dikter, skulle gärna ta ett par av dem i *Ultra*; ansåg närmast, att de var för få tillsvidare för att utges. Dramerna hade hon ej fullt läst, men ansåg dem bära spår av ungdomlighet. Bad dig i morgon dag kl. 5 ringa till henne och komma överens om att besöka henne.⁵⁵¹

Enckell besökte Olsson hemma hos henne på Nylandsgatan 7, där han också träffade R. R. Eklund, Olssons fästman.⁵⁵² Olsson hade talat mycket om Södergran. Södergran var svårt sjuk, framhöll hon. Hon ville särskilt

betona hennes fenomenala utveckling från nietzsceanism till ödmjuk naturnärlhet.

Prov på det sistnämnda stod till exempel intill Björllings hyllningsdikt. Det var Södergrans "Hemkomst", där hon vänder ryggen åt allt som "ligger bakom":

mina enda kamrater bli skogen och stranden och sjön.
Nu dricker jag visdom ur granarnas saftfyllda krona,
nu dricker jag sanning ur björkens förtorkade stam
nu dricker jag makt ur det minsta och spädaste grässtrå:
en väldig beskyddare räcker mig nådigt sin hand.⁵⁵³

Dikten var daterad oktober 1922. Åtta månader senare var Edith Södergran död.

II

SKAPANDE ÅR

1922–1945

Björlings debut *Vilande dag*

Mellan 1916 och 1922 var Björling fullt sysselsatt med att söka ett nytt uttryck för sitt liv och sin livsgrund, "en fritänkersk idealitet och livsstämning", som han senare beskrev det för Bo Carpelan.¹ Uttrycket skulle vara personligt men samtidigt ha anspråk på allmängiltighet. Själva adjektivet "fritänkersk" var för övrigt ett ord Oscar Levertin hade lanserat i svenskan, i betydelsen agnostisk eller ateistisk, alternativt självständigt tänkande i religiösa frågor.

Letandet efter ett litterärt uttryck var ett företag som genomlöpte många olika faser. I Kangasala hade Björling sommaren 1915 börjat skriva en roman, som gick under benämningen "Livets brand".² Men från 1916 inriktade han sig på att skriva aforismer efter klassiska mönster samt dikt på frivers. Det senare tog form, som han konstaterade, "i mycket subjektiv upplevelse".³ Diktserierna som Björling skrev under dessa år fogades in under tänkta rubriker som "Tärarnas dagg" och "Den irrande lågan". Apropå det som han senare såg som "stämningssvamleriet" i debutboken påpekar Björling, i ett brev, att "den hade en lång förhistoria i en samling: 'Tärarnas dagg' (1916)".⁴ Det är inte uteslutet att Björling hade hämtat uttrycket "[t]ärarnes dagg" från Bernhard Elis Malmströms elegiska dikt "Angelika", som han värderade högt.

Björling hade tänkt sig att debutboken skulle innehålla ett program. Att det inte blev så berodde dels på brådska, "Hagar skrek efter manuskriptet", dels på Björlings ändrade planer.⁵ Han insåg att han inte ville inleda sin bana med en programförklaring. Han ville börja med ett "personlighetsintryck" så att hans utläggningar inte skulle framstå som opå-

kallade. Därför kom han överlag att placera sina längre utläggningar sist i sina böcker.⁶ Program blev det dock i den avslutande essän i följande bok, *Korset och löftet*, där det också finns en kort karakteristik av debuten:

”Vilande dag” har velat ange ett livsmål som föreskrives av förnuft och hjärta, ge en ton av växande harmoni mellan hjärtat: plikt-jaget, och längtan, som tornar upp ett ändlöst antal ändligheter. Vilan eller tystnaden bäres upp av längtans växt och skrider fri, o-hämmad, när vi i vår vilja upptagit kravet och begränsningen, ja, ödet. Viljas vila, det är vägen, sanningen, den besitter korsets kraft: ej-söndrat! Den är en växande fullkomning, ett steg på den väg som är målet, den väg som ej ändar.⁷

I tanken om ”pliktjaget”, ”kravet” och ”korsets kraft” skymtar Björlings läsning av *Bröderna Karamazov*. ”Det sentimentala i Vil. dag var ärligt Dostojevski-intryck”, skriver Björling i en tillbakablick.⁸ ”Aljoschapåverkad” kallar han tonen i ett annat sammanhang, syftande på den fromt troende yngste brodern Karamazov.⁹ I boken ingår också en dikt som åberopar Aljosja och anknyter honom till ”[k]ristuskyssen”.¹⁰ Aljosja kysser i romanen sin depraverade far, liksom sin bror Ivan, som ett tecken på förlåtelse, ett slags ”ja” till det onda och låga, ej så att vi är onda och låga, men så att vi visste att älska det mänskliga i allt, ’människan även i hennes synd’.¹¹

Hagar Olsson uppgav att hon i egenskap av redaktör vid Daimon vasekade fram *Vilande dag* ur en tjock bunt manuskript.¹² Förutom Olsson var Olof och Rabbe Enckell behjälpliga vid Björlings debut. Olof Enckell berättar i en intervju gjord 1969 att han gick igenom manuskriptet med Björling ”i dagar och nätter”.¹³ I Björlings minne hade Olof en mera anspråkslös roll, han skriver i ett brev till Walter Dickson att ”[Olof] och Rabbe fick granska mitt manus till Vil. dag en kväll före inlämnandet till trycket”.¹⁴ I alla fall avrådde bröderna honom från att publicera alltför många aforismer, ett råd Björling följde. En del av de aforismer Björling hade planerat för debuten infördes i senare böcker.

Björling skickade manuskriptet till Jaakko Päivärinta, som gav sitt utlåtande rätt fort. Han tycks ha kritiserat Björling hårt, för Björling går i flera brev i försvar. Av en harang framgår att Päivärinta ifrågasatt lönsamheten med en bok som *Vilande dag*:

Och att du yttrat, att mitt ”verk” har värde i enlighet med huru det ”taloudellisesti kannattaa” [ekonomiskt lönar sig] är en floskel sådan, att den ej varit värd ett bemötande. Och detta uttalande är alls ej identiskt med din senaste formulering: att jag ej inser ekonomiens värde för kulturen. Det är skilda saker. Och beträffande detta sista påstående strider det mot min uppfattning av dagens betydelse: Aldrig är ro i den dag, förrän fann en, ej är där en annan (s. 86). Samt i (en smula Hans Larsson!) det hela dagen är. Osv. – Men i samhället råder en sådan övervärdering av ekon. värden, att den som hävdar hjärtats stund bör fäktas emot dessa och mot offret av stunden för ”framtiden”, saligheten både på jorden och i himlen.¹⁵

Päivärinta har dock upptäckt likheten mellan verket och mannen bakom det, framgår det av Björlings redogörelse: ”Det enda sanna du sagt om boken var något om den rådande tonen. Men även det att den hos dig ej väckt sköna sanna tankar. Beklagar. Samt att min bok och jag är ett. Detta är i viss mån sant, ty i någon mån har jag verkligen nått mitt syfte att i dikt och tanke ge *ett liv, en ton, en tystnad: en dag på vägen. Att ge mig själv! Och finna mig själv!*”¹⁶

Björling var ytterst angelägen om att språket i debutboken skulle hålla måttet och bad därför Märta Reuter, gift med hans vän Kurt Reuter, att visa manuskriptet för sin far Hugo Pipping, som var professor i nordisk filologi:

Min far lovade titta på manuskriptet och svara följande dag. Björling var spänd på att få veta vad han sa, men han vågade inte själv komma och avhämta svaret. I stället kom han upp i vår trappa, där det fanns en balkong som han gick ut och gömde sig på och sa att jag skulle komma ut och berätta vad min far hade sagt.

Min far var föralldel mycket konservativ i allt vad litteratur beträffade och medlem av Svenska Litteratursällskapet i Finland, och jag tror han uttalade sig ganska illa om modernisterna. Men han var mycket vänlig när han hade läst Björlings manuskript; jag skulle säga att han omöjligt kunde uttala sig om språket, därför att det inte var hans språk. Det var inte den svenska han hade sysslat med. Jag gick så ut i trappan och framförde vad han hade sagt.

Det typiska för Björling var dels vissheten om att det han skrev var bra, dels den enorma blygheten. Att han inte ville visa sig.¹⁷

Vilande dag gavs ut i början av december 1922. Den består av tre avdelningar: 194 prosadikter, 47 aforismer och en avslutande dikt. Prosadikten var alltså den form Björling särskilt fastnat för; en dikt utan radbrytningar, rim och bunden rytm, i Björlings fall ofta rytmisk, tämligen kort och kompakt. På svenskt håll hade prosadikten införts av August Strindberg och vidareutvecklats av bl.a. Vilhelm Ekelund. Den fick sitt genombrott kring sekelskiftet 1900, samtidigt med den fria versen, och företräder på så sätt inte ett modernistiskt formspråk utan snarare ett symbolistiskt. Symbolismen är dock svår att helt särskilja från modernismen när det gäller den svenska litteraturen i Finland, där den symbolistiska dikten inte fick något fotfäste innan Södergran debuterade med sina *Dikter* 1916. Att den inte fick fotfäste tidigare, trots att man försökte föra fram den i *Euterpe*, berodde sannolikt på att den naturalistiska traditionen i det finlandssvenska kulturlivet var så dominerande. Symbolismen vette mot mystiken, hade uppstått i 1880-talets Frankrike som en reaktion mot naturalismen och odlade dunkla stämningar och musikaliska kvaliteter. Också Bertel Gripenberg, som kunde odla ett slags dekadens i sin poesi, höll sig alltså kvar vid realismen. Först Södergran och Hagar Olsson förde på allvar in symbolistiska och dekadenta motiv i den finlandssvenska litteraturen.

R. R. Eklund hade tre år tidigare debuterat med en samling prosadikter, *Jordaltaret*, av samtiden betraktad som "ultramodern". Både Eklund och Björling hade inspirerats av den indiske författaren Rabindranath Tagore, den första icke-europeiska författare som tilldelats Nobelpriset i litteratur, 1913. Tagore hade kommit att intressera sig för prosadikten som form när han gjorde en fri översättning av sin diktsamling *Gitanjali* till engelska, inspirerad av Walt Whitmans fria vers. Tagores prosadikter är rytmiskt böljande och musikaliska, och både detta och hans formuleringar har tydligt inspirerat Björling. Tagore skriver t.ex.: "Lång är tiden, som min färd tager, lång är vägen."¹⁸ "Långt vill jag vandra", skriver Björling.¹⁹ I en annan dikt: "Och dag är enkel, lång min färd."²⁰ "Jag vet, att blott som sångare är det jag träder inför din åsyn", skriver Tagore.²¹ "Sångare ville jag vara, giva de lidande dag och giva de glade en längtan", skriver Björling.²² Tagores asketiska språkbruk, hans förkärlek för grundord som "blomma" och "fågel" verkar också ha satt sin prägel på *Vilande dag*, kanske bidragit till något av det bleka intrycket. Björlings stämningar är dock mindre religiöst präglade, de riktar sig inte lika entydigt till Gud.

Vilande dag inleds med följande dikt:

Där vinkar en blomma, där vinkar och lockar ett doft mot mitt
öga. Där blinkar ett hopp.

Jag vill stiga till himlarnas bärg, jag vill sjunka i vågen: en dal.
Jag är sjungande ton, och i gåta ler dagen.²³

Dikten ringar fint och böljande in Björlings egen väg, hans accepterande av de motstridiga viljorna i sitt bröst, än till människorna, än till "himlarnas bärg". Här finns ett hoppfullt ljus i mörkret och ett eko av Weckells "Poesins rosor": "Men vid det brusande verldshafvets natt / Vinkar en vänlig blomma så gladt –".²⁴ Här finns en vila, en kraftjämvikt mellan en stigande och fallande rörelse. Björlings version av Spinozas *amor dei intellectualis*, en kärlek till alltets nödvändighet, lyder så här: "Bölja som rullar! Vanvett, ett jubel! Vi är intet, i hav blott den bölja. Hav är vi, ändlöst, ett väldigt."²⁵ Det är en mystisk, jagupplösande upplevelse av samtidig rörelse och vila.²⁶ Men det är också förtvivlan, som i Björlings eloge till Blaise Pascal med hans "förtvivlarblick som glöder!" i vars "hjärta sjöd vit hetsad låga: himmel, helvet? liv i brand!"²⁷ I Pascals "förtvivlarblick" har vi redan något annat än Spinozas lugn, nämligen ett starkt medvetande om människans elände. Men glöd är samtidigt lidelse, passion och livskärlek.

Björlings stilsträvan gick också åt ett annat håll än det böljande och flödande: mot ytterlig förtätning, kompression. Och det är i aforistiken *Vilande dag* pekar framåt. Sällan citerar Björling t.ex. i sina brev sin tidiga prosadikt, däremot citerar han ofta sina tidiga aforismer.

Giv – ditt armod; konung ger ej mera.

*

Se: du äger intet; och din längtan fyller – allt!

*

Mät ej ditt verk, men i hjärtat det väg!

*

Fromla ej du! Brinn stjärna, lys sol för planeter!

*

Vishet: vet om tingen, och i hjärtat dröjer.²⁸

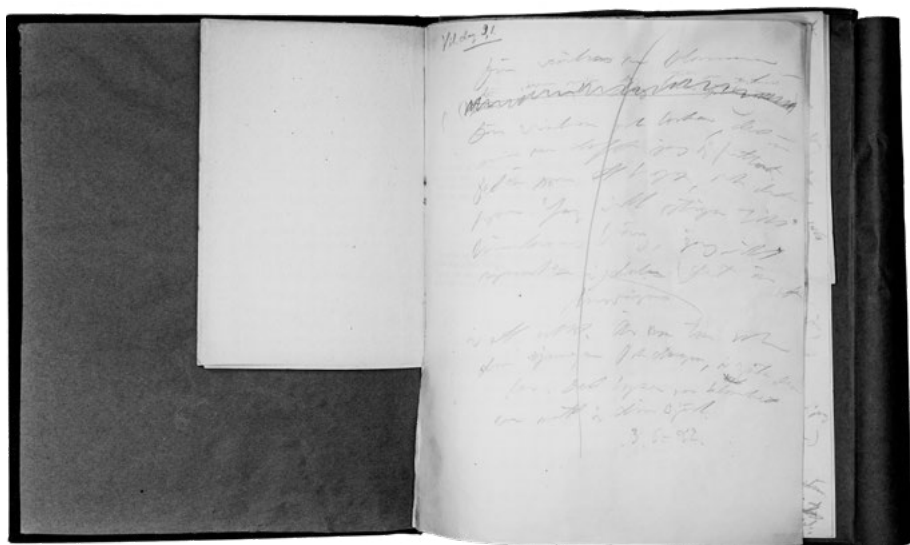
Enligt egen utsago följde Björling klassiska aforistiker såsom Marcus Aurelius, Epiktetos, La Rochefoucauld, Vauvenargues och Chamfort. Tydligare är att han inspirerats av Vilhelm Ekelund. "Den stora stilens knapphet är knapphet – *af rikedom*" hade Ekelund skrivit, och Björling drev detta stilideal så hårt att han i många ögon blev dunkel och

ogripbar. Han insåg det själv: "Och i min stilsträvan har jag pressat en hel del aforismer för hårt, så de blivit obegripliga."²⁹ Tydiligen var en del av aforismerna obegripliga också för honom själv. Diktonius tyckte att aforismerna i *Vilande dag* var "avrundade stumma likkistor, ej skrikande frön".³⁰ Givet är att de var tänkta som motsatsen, som explosiva förtätade utsagor.

Ekelundskt är också språket mellan orden. Ett tankstreck kan inleda en mening, vilket ger intryck av att något föregående är utelämnat. Eller så sker avbrottet mitt i en mening. Ett favoritgrepp hos Björling är ellipsen, som markeras med tankstreck eller kolon. Ellipsen ger en känsla av att meningen kunde ha fyllts ut, som i den av Björling ofta citerade aforismen som han själv tänkte sig som grundsatsen för hela sitt skrivande. Den är skriven redan i juli 1917 men publicerad först i *Vilande dag*: "Oskuld – en tystnad, ej gripbar."³¹ Också paradoxen är en omtyckt figur, där "tanken med ett mera spänstigt 'språng' liksom tar flere steg i ett", med en formulering av Hans Larsson i *Poesiens logik*.³² Ytterligare är frågan, tilltalet och utropet besläktade grepp, det senare nästan över använt i Björlings tidigare böcker, inte sällan tillsammans med något som tänks utelämnat, som i raden "Gula ranunkler – !". Som Larsson påpekar uppfordrar de, precis som ellipsen, läsaren att själv fortsätta tanken: "Tanken vaknar därvid, liksom mjölnaren, när kvarnen stannar."³³ Björlings användning av "du" är nästan lika frekvent som utropstecknet och möjliggör ett intimt tilltal. Alla de ovannämnda greppen syftar enligt Larsson till "en paus, ett ögonblicks tystnad och stillastående, och med just den vida blick, som utmärker den syntetiska apperceptionen".³⁴

Kortheten och avbrotten präglade också Björlings eget tal och hade sannolikt att göra med hans temperament. Ungdomsvännen Ture Janson talar om Björlings "korthuggna, militärt enstaviga uttryckssätt", om den "vokala prestationen, verkningsfull genom det plötsliga avbrottets mystik, abrupt och stammande", och menar att Björling också i diskussioner slog knut på sig: "så framt man en gång kan påstå det ena så kan man också påstå det andra, och skall man påstå alltsammans på en gång blir det staccato".³⁵ Mikael Enckell minns samma sak: "Han talade snabbt, staccato, i avbrutna satser, och det kunde ibland vara svårt att förstå honom på grund av hans tendens att nöja sig med 'halvkvädna visor', i all synnerhet som han oftast dessutom var lågmält otydlig."³⁶

Samtiden kunde uppleva stilen i *Vilande dag* som maniererad, som en bluff. Den som kunde ha läst mellan raderna, Edvard Westermarck, skickade sitt dedicerade exemplar av *Vilande dag* i retur till Björling utan en enda kommentar. Författaren Rolf Palmén, som umgicks en del med

"Där vinkar en blomma, där irrar en dag till min tystnad". Första utkastet till den inledande dikten i debutboken Vilande dag som utkom 1922.

Björling, berättar i sina memoarer *På kant med mycket* att Westermarck "fann adeptens diktning avgjort motbjudande" och tillägger att "[d]et förklarade han uttryckligen för mig en gång, när han hade kommit på visit till min far, som var hans vän sedan barndomen".³⁷ Björling skrev senare apropå Westermarcks inställning: "Nåja, W:ck begrep väl ej, än mindre hans släkt som värnar svenska modersmålet."³⁸

På 1950-talet, när han gjorde sina urval, var följande dikt den enda Björling godkände ur debuten:

Jag går ensam längs vägen. Det bränner av sol. Är det sommar,
och landet?

Gula ranunkler –! Och nässlor och kardborr, i fält; nässlor, –
kardborr! Ej stad, och ej landet!

Jag går ensam.

Gula ranunkler lyser min väg.

I skogen, mot ängen: gossar, på en stig.

Gossar – blott, den tonen: skogen! – ängen!

Ranunkelängen!³⁹

Det finns en besläktad prosadikt på hexameter av Vilhelm Ekelund:

Nyss med en brännande pil mitt hjärta träffade Eros. Hemåt i sommarns kväll jag vandrade sorglös i sinnet; ännu en saktad fläkt av dagens domnande hetta dröjde i åkrarnas sus och strök som en smekning bland säden. Då, i en lustig flock av gossar som bada i floden, se, bland skuggornas mitt, av det dröjande ljuset bestrålad, satt han på strandens vall, nyss stigen ur vågens omarmning, glänsande ännu av pärlig friskhet, en blomstrande gosse.⁴⁰

Björulings dikt tycks rekonstruera en dröm, eller ett minne: ”Jag går ensam längs vägen. Det bränner av sol”, och så frågan: ”Är det sommar, och landet?” Sedan insikten: ”Ej stad, och ej landet!” De två miljöerna flyter kanske in i varandra, som i drömmen, eller så rör sig vandraren i en förstad. I dikten ”Förstad” i *Kiri-ra!* dyker nässlan upp igen, annars mycket ovanlig i Björulings dikt (och ”kaktus”, besläktad med kardborren). Det måleriska inslaget i dikten kan ha inspirerats av Ragnar Ekelunds dikt ”Sorlande bäcken”, där han talar om ”lysande gula ranunkler”.⁴¹ Ekelund gestaltade också förstaden, i samlingen *Gatans dikter* (1915). Så följer en omtagning av början: ”Jag går ensam”. Sedan uppenbarar sig gossarna, en syn eller epifani: ”Heliga syn, så du föddes, du ordlösa ton på min panna!” som det heter i en annan dikt i samlingen.⁴² Bertel Gripenberg hade i ”Sonett” åberopat sonetten: ”du gaf min åtrå ord, min tanke toner!”⁴³ I Björulings dikt ger gossarna, eller smälter ihop med, en ”ton” av åtrå eller hänförelse: ”skogen! – ängen! / Ranunkelängen!” Mera specifika, blottande ord, som hos Ekelund, behövs inte: ”Och intet var ordet, men toner och ljus i mitt hjärta!” Den ”tystnad” som ofta åberopas i *Vilande dag* anknyter till detta. ”Tack för din tro, och din tystnad!” skriver Björling i sitt dedikationsexemplar till Olof Enckell.⁴⁴ Och på kortet till Isak Alftan, med bilden där Adam och Eva drivs ut ur paradiset, hade han skrivit: ”Alltså, fromme unge man, var lugn och tyst – som Minotaurus, tyst dock allra främst, ty ho är tyst, är jämväl lugn. Du förstår – måhända?” Tystnaden själv blir föremål för åtrå: ”Längtans tecken: tystnad! / ej en ser dig: flyr, flyr bort som Adam för Guds öga.”⁴⁵ Den är ett villkor, en begränsning, men också ett tyst, underförstått samförstånd: ”sympatiens hemlighetsfulla makt”, som titeln lyder på en bok om Stockholms homosexuella 1860–1960 och som går tillbaka på ett citat av Nils Santesson:

Jordelifvet är kort, det bjuds oss blott en gång; endast nu, i den tid som är, kunna vi finna glädje och lycka med hvarandra, vi jord-

kryp, som genom sympatiens hemlighetsfulla makt blifvit dragna till varandra.⁴⁶

För den som tittar noga efter skymtar Björlings vardagsvärld här och där i *Vilande dag*. Konturer träder fram – närheten till havet, klippor, segel och fartyg men också ”källarn”: ”I källarn är konungens värld. I källarn där stjärnorna brinner!”⁴⁷ Molnet på berget Sinai, i vilket Gud visade sig för Moses, blir ”tobaksmolnen” i en dikt: ”Herrens röst vart talande. Som på din kammar klarnad syn; för blicken – tobaksmolnen.”⁴⁸

Här finns en del allegoriska men lätt igenkännbara självporträtt:

Jag blev utom de bräddade krusen. Jag blev borta från festernas lag. Jag blev skumögd av leda i tornet. Såg mäsarnas slag, och såg vågornas svall emot himmelen grånad.⁴⁹

Bakom de ”bräddade krusen” skymtar Erik Axel Karlfeldts dikt om drängarna som stiger upp till ”morgonens festligt bräddade krus” för att skåda ”Majgreven”, som ska kyssa den täckaste av kvinnor.⁵⁰ Ett annat självporträtt finns i följande dikt:

Jag fann ej glada färders sånger, och ej glam i egen boning.
Jag fann plågans strängar, brutna: jag fann tysta sångers skri, fann
sånger, ej i ord utsprungna; jag fann darning av en vinge, bruten.
Mitt liv var dämna för, var brusa ut. Mitt liv var vingar brutna,
och en vinge som ej vuxit ut.⁵¹

Björling skulle bli till allmänt åtlöje i många tiotals år på grund av bokens avslutande dikt, som börjar ”Abrakadabra!” Uttrycket ”abrakadabra” kan liksom bokens motto ha hämtats från Strindbergs drama *Stora landsvägen*, där det är ett mantra som upprepas av Skolmästaren. ”Abrakadabra” var det uttryck med vilket Strindbergs ljudhärmande dikter hade avfärdats i svensk press, och skulle bli ett uttryck med vilket Björlings dikter likaledes avfärdades.

Början av dikten var, enligt Björling, ”gjord under ett flyktigt och något förment inflytande” av Elmer Diktonius, som sporrade honom till att ”tävla i radikalism”. När han skrev dikten hade han dock enligt egen utsago inte läst Diktonius, utan bara Hagar Olssons artikel om Diktonius i *Nya Argus*.⁵² Men man anar också ett intryck från Strindbergs ljudhärmande dikter, som ”Näktergalens sång”, med inslag som ”Hvit, vit,

vit, vit, vit, vit, sir'u lillan? / Tut, tut, tut, tut, tut, tut.”⁵³ Här är början av Björlings dikt, vars taktfasta daktyler och trokéer lätt låter sig skanderas:

Abrakadabra!
potta och flaska, dunder och knall, hah-hah-ha!
lus på din aska, tut-tut-tu!
detta är livets sång.
Jubel och gråt, abrakadabra, abrakadabra! –
för ingenting!
Frid är i himlen all,
tut-tut-tu, tral-lal-la! –⁵⁴

Efter inledningen följer en stark kontrast när det gäller tempo och rytm:

Vilar en tystnad; bär
längtan i dagen blom.

Och så fortsätter det, växelvis deklamatoriskt, växelvis vilsamt på frivers. Uttryck som ”potta och flaska” och skratten och tuten i luren, ”hah-hah-ha!” och ”tut-tut-tu, tral-lal-la!” kontrasterade mot samtidens uppfattning om lyrik, precis som Strindberg med sina ljudhärmande dikter hade gjort långt tidigare. Uttrycken ”Abrakadabra” och ”potta och flaska” förknippades länge med Björling, vilket är smått ironiskt eftersom man med hjälp av dem tog avstånd från honom, medan han själv använt dem för att ta avstånd från materialismen i sin samtid, från dess ”mammonism”.⁵⁵ ”I den evigt missförstådda potta-och-flaskan gick jag till öppet angrepp mot fakticiteten, med påföljd att de förmenta tantidealisterna rusade på mig”, skriver han till Bengt Holmqvist.⁵⁶

Till Jaakko Päivärinta skrev han, alldeles vid tiden för utgivningen: ”Du får nog höra folk som anser boken dårhusmässig, ja, som sörjer över att jag är så ’cynisk’. Likaså, än, att jag är obegriplig, än åter att deras her-rar familjemedlemmar skulle skriva sådant där, och bättre! Det svåra blev så lätt. – Detta betyder ju ingenting. Nej, det är sant. Men om recensenterna ej bleve bättre, så betydde det något rent ’taloudellisesti’ [ekonomiskt]; även annars föraktar jag ej människor så mycket, att det vore mig likgiltigt, att jag ej utan obehag kan råka en person som jag ej annars har ngt otalt med, bara för att denna absolut intet begriper. Och jag är ej utan sinne för det ena som det andra, allt på dess rätta ort. Att folk ej anser en värd någonting blir ej alltid utan följder. Och, så vill man ju bli begripen. Ehuru detta ej är det enda syftet.”⁵⁷

Vilande dag fick fyra recensioner, vilket kan jämföras med att Edith Södergrans debut fick tio. Redan i den första recensionen, av Arvid Mörne i *Svenska Pressen*, ges Björling stämpeln esoterisk: "Att rätt uttolka det dokument, som bär titeln *Vilande dag*, blir nog en Daimon-Ultra-kretsens inre angelägenhet."⁵⁸ Mörne såg dock ett värde i "framgångsrik strävan till radikal förenkling av tankarnas och stämningarnas språkliga uttryck" och tyckte att boken innehöll prov på "poetisk gestaltsförmåga", men å andra sidan att den som helhet var "förfelad".

Elmer Diktonius tyckte i *Arbetarbladet* att *Vilande dag* innehöll för mycket filosofi, ett rött skynke för honom. Originaliteten och stilen fick dock beröm. Föga överraskande höll han fram just den dikt som inspirerats av honom själv, "Abrakadabra": "Författaren lämnar där de behagliga filosofiska vilosofforna och hängmattorna, och sjunger en vanvördig visa om alltets abrakadabra."⁵⁹ Björling själv mindes senare Elmers "inlägg" som inte "så värst kollegialt, men det ville så ej vara, på den tiden".⁶⁰

I *Hufvudstadsbladet* skrev Henning Söderhjelm att boken "är icke lyrik", men menade med detta snarast att den liknar "en österländsk vishetens bok" vars förkunnelse stod klar för poetens "hängivet lyssnande adepter", men att den inte öppnade sig för mera intellektuellt lagda.⁶¹

Björlings forne elev och vän Ragnar Granit, sedermera fysiolog och Finlands enda Nobelpristagare i medicin, skrev om *Vilande dag* i *Studentbladet*, som han redigerade vid denna tid. Han tyckte boken var ojämn och delvis obegriplig men hittade "skönhetsvärden" i den. Han reagerade också på monomanin: "Det förefaller mig vara resultatet av långvarigt grubbel över det etiska grundproblemet, tillvarons och jagets varför, detta framgår av den otämjda intensitet, varmed frågan, envis som en tvångsföreställning, fasthålls från den första dikten till den sista."⁶²

Vilande dag blev också föremål för en längre artikel av Björlings elev och vän Cid Erik Tallqvist, som tog itu med uppgiften att i *Finsk Tidskrift* presentera boken för "de 'mera intellektuellt anlagda'".⁶³ Han kallade Björling för "en religiös diktare", framhöll den religionspsykologiska bakgrunden bl.a. med hjälp av William James och betonade särskilt Björlings kamp. *Vilande dag* karakteriserade han som ett försök att i poesi "ge uttryck åt en etisk-religiös-filosofisk livsåskådning", och han menade att boken "hör till de anmärkningsvärdaste företeelserna i modern finlandssvensk litteratur".

Det var en artikel som Björling tydligen nagelfor, eftersom Tallqvist senare kommenterade, i ett tal hållet på Björlings 60-årsdag på restaurang Gambrini: "Du korrigerade min rescension av boken och därmed hos mig en ensidig tendens till mystisk kvietism i indisk yoga-form som jag hade."⁶⁴

Tallqvists artikel väckte en viss uppmärksamhet. Den gav Ture Janson anledning, enligt Björling, att skämta "farbroderligt" med honom, kan-ske i ett kåseri, och Elmer Diktonius häcklade i *Arbetarbladet* Tallqvists försök till förklaring av mystiken. *Vilande dag* ansåg han vara "ett ovanligt korn i den inhemska litterära mannagrynsvällingen, ett litet österländskt inslag i den ruggiga trasmattan", men Tallqvists insats var "med sina måttband och meterstickor" onödig.⁶⁵ Också Björling fick sig en släng: *Vilande dag* kunde ha varit "Sparkande morgon", tyckte Diktonius.

Tallqvists artikel bidrog i alla fall till att höja debutbokens status, och våren 1924 kunde Björling kvittera ut 3 000 mk från Ahlströmska fonden, i dagens pengar knappa tusen euro, ett stipendium Finlands svenska författareförening beviljade honom. En bidragande orsak var också att Hagar Olsson var med i expertnämnden. "Det var mitt första offentliga erkännande utanför kamratkretsen, vilket utvisar, att man ändå räknar med mig", skrev Björling trosvisst till Jaakko Päivärinta.⁶⁶

Också Rolf Lagerborg reagerade, i en brett upplagd artikel i *Finsk Tidskrift*, "Naturmystik och narkos", på sin tidigare elev Cid Erik Tallqvists försök att förena mystik med vetenskap och filosofi. Han kallade det utbredda intresset för mystik inom konst, religion och filosofi "vår tids lösen" och nämnde sin forne elev Björlings debut bara i förbigående, detta "förvirrade eller säga vi endast famlande och likväl starkt suggestiva opus".⁶⁷ I naturmystiken såg Lagerborg inslag av erotik men också av trötthet, avdomning, dvala och sömn: "ingen är frälst för sig själv allena", konstaterar han, men mystikern tror sig vara det, glömmer plikten för visionerna och drömmarna och förblir ett barn. Mystiken var central för konst och poesi, men dess livsvärde och sanningsvärde var tvivelaktiga.

Björling trädde till försvar, nu var det dags för en förklaring. Han skrev en essä i *Studentbladet*, "min första deklaration av min livssyn på prosa", med samma rubrik som Lagerborg, "Naturmystik och narkos".⁶⁸ I sin artikel betonar Björling att han inte velat "humbuga med naturmystik", dvs. odla mystiken som sådan, utan talat för "viljan" och "hjärtelaget, pliktjaget". Sanningen är nämligen "ändlös", den kan inte begränsas till förnuftet, till "nyktert förnuft och förnumstig nytta". Långtifrån att handla om viljelöshet är mystiken, såsom Björling förstår den, ett etiskt rättesnöre, en öppenhet för tillvaron som helhet, ett slags målmedvetenhet. "Stora målmedvetna, glömsk och omedveten!" är ett av de fjorton exempel han ger ur *Vilande dag*.

Föreningen av målmedvetet och omedvetet gäller också diktandet, som är en kamp för uttrycket men samtidigt ett slags "nåd", eller som Björling förklarar för Lagerborg: "Men stundom går pennan sina egna

vägar: då är det som bäst. Det är visst 'dikt', eller nåd. Men tål som all 'tunga' att granskas, av seende ögat. Ej av omusikaliska."

Lagerborg tog tydligen Björlings resonemang ad notam. När han ett år senare recenserade *Korset och löftet* hade han en annan bild av Björlings mystik. Lagerborgs mera välvilliga inställning hade säkert också att göra med att mystiken hade blivit legitim i rationalismens högborg i älsklingslandet Frankrike, i och med att den katolske abbén Henri Bremond hade blivit invald i Franska akademien. "Den 19 november 1923", skriver Lagerborg, "erkändes mystiken som diktens väsen i den klassiska smakens högborg Franska Akademien."⁶⁹ Bremond hade skrivit elva volymer om den religiösa känslans litterära historia, jämförde dikten med bönen och engagerade sig för "la poésie pure", den rena poesin, ett slags hävdande av mystiken som poesins väsen.⁷⁰ För den rena poesin engagerade sig också Bremonds meningsfrände Paul Valéry, som valdes in 1925. Samma år, i sin recension av Björlings följande bok, *Korset och löftet*, dristade sig Lagerborg rentav att förklara att "äkt konst [är] alltid mystik". Och just mystiken hörde till det som tilltalade honom med modernismen, enligt vad han senare uppgav i *20 år ung dikt*.⁷¹

En kungstanke i *Vilande dag* är den om den tillfälliga harmonin, som är beroende av en aktiv strävan. Goethe hade uttryckt något liknande i andra delen av *Faust*.

Wer immer strebend sich bemüht
Den können wir erlösen

I Britt G. Hallqvists översättning lyder raderna: "ty mäktar vi förlossa den / som outtröttligt strävar".⁷² Björling citerar detta i ett brev till sin gamle vän Alarik Roos, som hade undrat över frälsningen av Faust.⁷³ Det är ett problem som Björling säger sig ha sysslat med redan "för 43 år sedan", dvs. 1908, kanske i samband med sin avhandling pro gradu.

Björling tolkar Fausts frälsning som att den handlar om sinnelaget:

Vad än må vara dunkelt i Faust, så har denna, all moralisk värderings grundtanke, varit mig klar. Att bära denna idé genom vår värld av relativa förhållanden, det är det s.a.s. enda "nödiga". Inte som en tro "på", tro "att" ett förment kärlek frälsar oss. Men det är i det lilla uns av (medveten eller rätt omedveten) god vilja och strävan som vårt eget livs mening ligger, dess meningsfullhet för oss själva (för vem annars?) Inte i annat än vår själs öppenhet (inte i uppräknings av förtjenst eller brott), alltså i vår innersta "vörd-

nad” eller bara i vår vilja att inte ”förneka”, ack däri ligger t.o.m. kärnan i talet om en ”tro” på Kristi kärlek som frälsar, – en yttersta tro (och vi förutsätter *vilja*) till det goda! Trots alla ”synder”, och – likaså – trots alla ”förtjenster”. – – – Självfallet må vi försöka att ”göra” något, vår gärning säger väl något om vari vårt livs mening tyckes placerad. Så långt nu andra kan döma om det, men det är ju en bisak. – Olika livsförhållanden och mänsklig andlig kapacitet avgör ju mycket frågan om uppgift och gärning.⁷⁴

Harmonin är alltså inte ett tillstånd som är möjligt att uppnå varaktigt utan existerar bara i vår strävan. Det obegränsade är nämligen både helande och söndrande. Det kontrasterar mot idén om jordiska paradiset – ”paradiset på jorden tror jag ej på”, hade Björling ju skrivit till Rabbe Enckell – såväl som mot idén om himmelska paradiset, eller religiös frälsning. Och det är en varning för likgiltighet och naiv optimism, i stil med ”allt går nog bra”.⁷⁵ Också Aljosja Karamazov uppmanas av fader Zosima att lämna klostret och verka i världen: ”Och detta är mitt testamente till dig: sök lyckan i sorgen. Arbeta, arbeta oförtrutet.”⁷⁶

Som en av de första skrev Björling ut sig ur kyrkan, vilket i Finland blev möjligt 1923. Religiöst eller politiskt frälsta förblev provocerande för Björling, som om de hade valt en enkel utväg som kanske aldrig upphörde att fresta honom, eller som om han egentligen försökte övertyga sig själv om att han hade valt rätt som valt bort denna möjlighet, han som samtidigt stod utanför den jordiska kärlekens möjlighet, i motsats till Goethe. Björling var och förblev ”det oomvända anletet”. ”Jag är ej en omvänd”, skriver han i *Att syndens blåa nagel*.⁷⁷ ”Jag står för min fräckhet, den står som bakgrund, och ett försvar, en förklaring, och att de starka orden.”

Björling fick också en ”nedsabling” av *Vilande dag* i ett brev av Mikael Lybeck.⁷⁸ Brevet brann upp i samband med bombardemanget 1944, men Björling hade lagt åtminstone en mening på minnet: ”För att med full säkerhet avgöra om boken är ett utslag av effe[k]tsökeri och sensationslystnad eller av pur trohjärtad enfald, måste man – obs. detta är en extra brist hos boken – personligen känna författaren.”⁷⁹ Det gjorde inte Lybeck, som dock lutade mot det förra, enligt vad Björling föreställde sig: ”pur trohjärtad enfald eller – vilket han hellre trodde – sensationslystnad, så ungefär förklarade i privat kritik en stor auktoritet som inte hade ett enda med mikroskop uppletbart ord av hygglighet att säga, utan tvärtom”.⁸⁰

Också bland vännerna var och förblev *Vilande dag* en halvmesyr. Cid Erik Tallqvist beskrev i ett senare skede boken som ”blodlös och tunn,

nästan spöklik i tonen. en alltför högt spänd ren idealism som gör blodet tunn. i själva sin principiella verklighetskärhet förtränger bj här ännu verkligheten, trots sin principiella ärlighet gör boken därför ett uppstyltat verklighetsfrämmande intryck.”⁸¹ Rabbe Enckell hänvisade den några år senare till ”den moraliska eller religiösa ’uppbyggelselitteraturen’”.⁸²

Ändå kan man konstatera, som Walter Dickson gjorde i den första boken om Björling, att det var mycket i *Vilande dag* som gick läsarna spårlöst förbi. Framför allt hade de inte märkt i hur hög grad boken handlar om Björling själv och att den är en ärlig självuppgörelse:

Den klara rationalismen i jaguppgörelsen i *Vilande dag*, mänsklighetskontakten, hade tydligen inte uppmärksammats. Intellectets kamp med jagkänslan hade gått spårlöst förbi.⁸³

Det är betecknande att Björling i marginalen till Cid Erik Tallqvists artikel på flera ställen skrivit ”egentlig personlig stämning” där vännen sett exempel på religiös mysticism.⁸⁴ Vad publiken inte hade förstått var att tankarna och stämningarna i boken, precis som hos Vilhelm Ekelund, var ett koncentrat av de egna livskonflikterna. ”Mitt liv var dämna för, var brusa ut”, lyder en aforism i *Vilande dag*.⁸⁵ Man tittade på orden men kunde inte upptäcka vad de motiverades av. Vilket å andra sidan inte var så konstigt. I sin debut var Björling, kort sagt, alltför försynt, alltför tillbakadragen, alltför vag. Han var tvungen att i högre grad lära sig *brusa ut*.

Björling hade utelämnat för mycket. Mottot för *Vilande dag* lyder:

O evige! Jag släpper ej din hand,
din hårda hand, förrn du välsignat!

Det är Jägaren, som i slutet av Strindbergs drama *Stora landsvägen* ser sig tvungen att lämna människorna i dalen och bo som eremit bland alperna. En ytterligare resonans får raderna av att jakobsbrottningen med Gud, som Strindberg anspelar på, också använts som homoerotiskt motiv i bildkonsten och som ett emblem för homosexuell frigörelsekamp. Bara de som kände till hur citatet fortsätter kunde ta till sig den emotionella inramningen, den dolda, uteslutna läsanvisningen för *Vilande dag*:

Välsigna mig, din mänsklighet,
som lider, lider av din livsens gåva!
Mig först, som lidit mest –
som lidit mest av smärtan
att icke kunna vara den jag ville!⁸⁶

Det skulle dröja länge efter debuten innan Björling togs på allvar. Han förblev långt efter den ”en den yngre generationens angelägenhet”, som Rabbe Enckell konstaterar i inledningen till antologin *Modärn finlands-svensk lyrik*.⁸⁷ Men Björling lät sig inte störa, utan han arbetade på och översatte också vid sidan av det litterära arbetet.

I januari 1923 rapporterar Cid Erik Tallqvist till Olof Enckell: ”Besökte Gunnar i går. Han sysslar med bisarrerier och översätter på lediga stunder pionierlära till svenska med ilsket mod. Annars tycks han fortfarande rätt belåten.”⁸⁸ ”Pionierlära” verkar syfta på något slags militär lärobok.

För Jaakko Päiväranta redogör Björling för mottagandet av *Vilande dag*:

Vad jag sysslat med: skrivit och planerat och irriterats och störts av livet och affärerna och all namnlös förtvivlan. Och hört ändlös goja om boken, men även haft stor glädje av den. Den ena och den andra har senterat. En förstående recension i Studentbladet, 1:a numret, av Ragnar Granit. Kommer väl av Olof Ell en annan i någon tidskrift. Lagerborg tackade på ett mig tillsänt övertryck av en uppsats ”för det både intressanta och vackra jag fann i förstlingsverket.” Ändå – något! – Yrjö Hirn såg jag; han berömde den ”vackra rytmen” samt Spinoza och Pascal. Men hade ej förstått – allt! En och annan har jag hört från som sett boken och haft intresse för den, t.o.m. en gammal tant, skrev en synbart förståelsefull tack för tillsänt exemplar. Men en del goda släktingar hade noggrant gömt undan boken för de andra. Jag fick dock *vänlig tack*. Så konventionella – i det ena som det andra.⁸⁹

Den kollegiala kretsen utvidgades. Våren 1923 blev Björling bekant med Kerstin Söderholm, året innan hon själv debuterade med diktsamlingen *Röster ur tingen*. ”Brukade sedan så småningom vara inviterad till henne, än med flera andra, än med endast någon enda”, mindes Björling.⁹⁰ Hon var, enligt Björling, en ”världsdam” och en ”sällsynt fin människa”: ”Men hennes analyserande och syntetiserande gjorde en aktsam.”

Björling nämns inte i Kerstin Söderholms dagbok förrän i februari 1928, då hon dryftar skillnaderna mellan dem:

Jag hade bett Björling och Stina Ingman till mig – och det hela blev mer både upprivande och rivande än jag hade väntat. – Aldrig förr har jag till den grad haft känslan av att jag lever mer för mitt eget känsloliv – för denna tusenfaldiga kontakt – (på de finare sensationernas väg) med allt i tillvaron, än för mitt ... jag.

Det var i kontrast mot Björling detta blev mig klart. Som få har han väl kunnat samla allt kring något väsentligt hos sig själv och föra det mot ett bestämt livsmål. Så oberoende som han är av känslö- och stämningsinflytelser – i Ola Hanssonsk mening – är väl knappast någon.

Det senare är hos honom både en styrka och en svaghet, det är jag inte blind för, men kan väl någonsin den djupare syftningen i mitt eget arbete bli fullständig utan en sådan samling och ett sådant åtminstone relativt oberoende? Det stod för mig med skrämmande tydlighet att så inte var fallet.⁹¹

Björling skrev senare, i ett brev till vännen Fritz Mayer, att Söderholms ord var ”riktigt kanhända till en hälft”.⁹² Det är intressant att notera att Björling, som debuterat med dikter som var starkt präglade av symbolismens känslö- och stämningsestetik, en värld han hade levt med länge, kunde ses som ”oberoende” av sådant. Orsaken är kanske då att mål-inriktningen var primär hos Björling och drev honom vidare mot nya uttryckssätt, vilket vi snart ska se.

Enligt Tito Colliander var det vid dessa tider, efter Björlings debut, som han blev bekant med Björling. Björling gjorde ett djupt intryck på Colliander genom sitt originella sätt. Colliander nämner i sina anteckningar att de hade sprit med sig till Björling, eftersom det var förbudslagstid, ”och det förundrade mig att Björling drack just ingenting”.⁹³ I en intervju berättar Colliander att han första gången han träffade Björling hade skällt ut honom för att han inte skrev så att folk förstod.⁹⁴ Colliander hade vid denna tid enligt egen utsago inget sinne för det estetiska i litteraturen. Bekantskapen med Björling hade möjligen förmedlats av hans kusin Örnulf Tigerstedt, skriver Colliander, och fortsätter:

Ett år hade Björling varit informator hos mina kusiner Tigerstedts på Mustila gård, och det är inte omöjligt att det var Örnulf som via Torger E. visade mig till hans rum. ”Känner du inte profeten?” (Han kallades redan då profeten, och det är inte alls omöjligt att Örnulf T. uppfann denna lyckade titel. Må Olof Enckell, som lärde känna Björling redan på Mustila, rätta till de misstag jag gör!)

Tidig gryning över Brunnsparken. Måsarnas morgonhesa skrin, vattnets så tydligt hörbara skvalp. Och den rusiga och trötta hjärnan som inregistrerar naturens skeenden efter tobaksröken och det högljudda pratet därinne hos Björling. En liten intellektuell krets – åja. Inga varken politiska sociala eller religiösa slagord – också det. Men en personlighet som så till det allra sista var enbart konstnär.⁹⁵

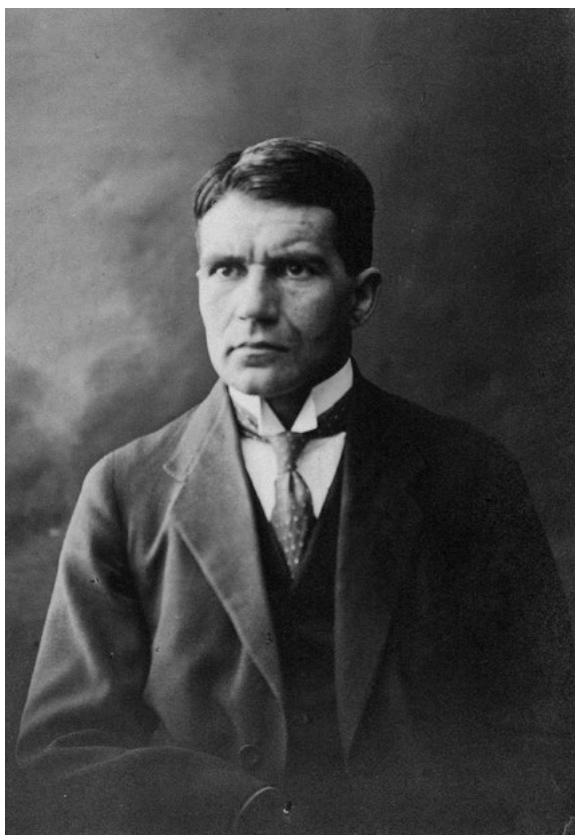
Korset och löftet, Björling och modernismen

Redan i början av 1924 var Björling långt hunnen med det som skulle bli hans andra bok, *Korset och löftet*. Till Jaakko Päivärinta skriver han: ”Boken bleve färdig, om jag finge någon veckas arbetsro för slutredigeringen. Det går, men under strid och helvete. Och arg blir man också. Men må så vara, det skall gå. Och jag har svar på tal, och en gång skall det höras. Pang! Pang! Hurra!”⁹⁶

Ett par månader senare rapporterar han: ”En besynnerlig bok är det jag håller på med, en djärv bok, en våldsam bok, och en tråkig bok, en tung bok; man kommer att skratta åt den, och blott därför läsa den, men den är vacker och stark. Dess tid skall komma, har kommit, den har ett tiotal läsare, kanske flera. Man blir maffig, åja! Jag vill att den slutligen skulle utsäga vad mänskorna har att säga. Men först måste de lära sig att fatta vad jag säger, och jag måste lära mig att säga det, och att ha det – att säga! Det går långsamt fram.”⁹⁷

Svårt var det, bitter strid, med dikter och växlar. Den 8 maj skriver Björling: ”Arbetet har fördröjts vad inlämnandet till förlag beträffar, men ej i övrigt. Kommer snart ut, om jag orkar arbeta. Ett rikt och svårt år nalkas sitt slut.”⁹⁸

Det skulle dröja ännu ett år. Det förlag Björling hade anlitat var Söderströms. Modernistkollegerna Edith Södergran, Hagar Olsson, R. R. Eklund, Elmer Diktonius och Rabbe Enckell gav ut på Schildts, som vid

"Livets allvar har tryckt sin prägel på en." Björling i trettioårsåldern.

denna tid var det ledande finlandssvenska förlaget med sin breda, mångsidiga utgivning.

Kontakten till förläggaren Bertel Appelberg, som var verkställande direktör för Söderströms, hade kanske förmedlats av Olof Enckell, förmodar Göran Stjernschantz i sin historik över Söderströms förlag.⁹⁹ Enckell kände Appelberg och skulle också själv komma att ge ut sina böcker på Söderströms. Det var hur som helst, underströk Björling tjugo år senare, Appelbergs förtjänst att *Korset och löftet* gavs ut. Ordförande i Söderströms direktion var vid denna tid V. T. Rosenqvist, som hade varit rektor för Svenska normallyceet och sett till att Björling fick lämna skolan. "Personlig fiende ... saklig fiende ... En av samhällets pampar", skrev Björling i ett brev.¹⁰⁰

Björling brottades med den långa avslutande efterskriften till boken,

”Vardas kraft: vila”. I december 1924 meddelade han Appelberg:

Kvar står blott efterskriften, i vilken jag ville få oändligt mycket utsagt. Det är kanske ett felgrepp av mig, att ej samtidigt ha lämnat in den, enär den sannolikt skulle ha gett ledtråd för bedömandet av innehåll och form i min bok, samt utvisat, att jag ej lämnar publiken utan vägledning; vilket hade varit av betydelse för Eder att se. Själv tror jag på värdet av skriftalstret Korset och löftet, tror att det har mycket att säga till den allmänhet som är att räkna med, samt sist till alla.¹⁰¹

I sin historik *Finlands Svenska Författareförening 1919–1969* tar Mårten Ringbom Björlings avtal med Söderströms som ”exempel på ett verkligt hårt kontrakt från 20-talet”. I avtalet står bland annat följande:

Ifall inkomsterna vid försäljningen ej täcka produktionskostnaderna, förbinder jag mig att betala det eventuella deficit enligt avräkning den 31/12 1925.

Helsingfors den 7 april 1925.
Gunnar Björling.¹⁰²

I detta fall frångick alltså förläggaren den vanliga praxisen att betala ett honorar och ta förlusten på sig. Boken trycktes i 700 exemplar, varav 224 blev sålda. ”Förlusten beräknades till 6.219 mark och 50 penni”, skriver Göran Stjernschantz, ungefär 2 000 euro i dagens pengar. ”Det har inte kunnat klargöras om Björling fick ersätta förlaget denna summa.”¹⁰³

I *Korset och löftet* går Björling i tvekamp med religionen. Boken skrevs samtidigt som Björling deltog i den religiösa debatten i *Studentbladet* 1924 med artiklar som ”Till kamp för ’tron!’”, ”Livets makter”, ”Det hela och den enskilda” och ”Det är en sådan tid nu”. Artiklarna omarbetades till slutskriften i *Korset och löftet*, ”Vardas kraft: vila”.

Den religiösa debatten i *Studentbladet* var i själva verket mindre en debatt, mera ett hävdande bland vissa yngre studenter av religionens värde efter en längre tid av ateism och naturalism. Föreningen Prometheus hade gått i graven i och med världskrigets utbrott. Världskriget och ”världskrisen” hade gjort att ”den stora självtillräckligheten fått en stöt”, som signaturen ”X + Y” uttryckte det i den artikel som initierade debatten.¹⁰⁴

Tiden var mogen att ifrågasätta den ensidiga intellektualismen och likgiltigheten mot religiösa frågor som varit så dominerande bland fin-

landssvenska studenter, men också att ifrågasätta den gamla kyrkligheten med dess dogmer och i stället hävda en modern religiositet, obunden av yttre auktoriteter. Religionsfrihetslagen 1923 möjliggjorde friare religiösa uttrycksformer.

Björling uppfattade dock samtidens intresse för religion som ytligt: "Mycket av det som gäller för tidens trängtan till 'ett nytt andligt innehåll' faller, inför en närmare prövning; den är ej en vilja att stå inför sin uppgift, att binda sitt öde. Man åtnöjer sig med att smacka med tungan och svälja som sirap någonting vackert, men inför livets nödvändighetskrav sviker man, inför idéliv, mänskligt liv, gudsliv – meningsfullt liv."¹⁰⁵

Det är mot "esteteri" Björling vänder sig. Gud är ett "negativt", låter sig inte bestämmas, och är något strängt, överordnat. "Det negativa elementet i det gudomliga är ett nödvändigt moment, annars övergår fromheten i moral och askes samt en blott frälsningsväg, och nåden får ett vanställt rum. Den dramatiska udden i livsförhållandet brytes", skriver Björling i sin artikel "Till kamp för 'tron!'"¹⁰⁶

Korset och löftet återupptar jakobsbrottningen från *Vilande dag* och för den vidare. Här är Björling "Den rasande mystikern", deklarerar han, och fortsätter: "Gud slog mig, jag smällde tillbaka."¹⁰⁷ Samtidigt kunde han smått ursäktat sig för sitt religiösa intresse. "Tro nu inte, att jag är suspekt för att jag sysslar med det religiösa", skrev han till Diktonius. "I grunden är jag mera radikal än andra, när det riktigt gäller."¹⁰⁸ Det var inte fråga om ett närmande till det religiösa eller om ett enkelt avståndstagande: "ju mera vi avlägsnar oss, desto mera kommer vi nära", uttryckte sig Björling.¹⁰⁹

Det som Björling tog avstånd ifrån var de stelnade formerna, dogmer och ritualer, det vanemässiga, "tanketron": en tro fäst vid ett givet innehåll, vilket Björling ansåg dödar anden. Han uttryckte också sin skepsis mot det som han kallade "frälsningsvägen": "Det där med 'frälsningen' låg rent moraliskt sett över mig – utan avvikelse från min fria tanke, åren före K.o.L. Jag behandlar frågan redan där. Jag hade fört en debatt med en hjärtemänniska, en ung balt."¹¹⁰

Den unge balten var Arvid von Martens, som vid tiden kallade sig Arvid Martens. Han var född i Helsingfors 1903 till balttyska föräldrar, och alltså tjugo år gammal när Björling skrev till honom sommaren 1923. Vid tiden var han kontorist vid Finska Ångfartygs Aktiebolag, där Björlings farbrors änka var chef för korrespondensavdelningen. Det är tänkbart att Björling blev bekant med honom där. År 1922 hade von Martens blivit omvänd och starkt engagerad inom Frälsningsarmén.¹¹¹ I breven vänder sig Björling mot "frälsningen, en gång för alla", i stället

för ”frälsningen i alla stunder”.¹¹² Men von Martens, ”halleluja-mannen” som han kallades eftersom han ropade ”halleluja” där han gick, tycks i alla fall ha gjort intryck på honom.¹¹³

Björling skrev t.ex.: ”Det glada humöret i allvaret gav – frälsningsarmén, eller åtm. en medlem av denna.”¹¹⁴ Frälsningsarmén innebar ”i all sin sentimentala groteskhet något positivt, just det att våga den groteska gåpågheten och – glädjen”.¹¹⁵ Det var, skrev Björling, den enda religiösa rörelse han studerade närmare.¹¹⁶ Han nämner i ett brev att han tog ställning mot frälsningsarmén i *Korset och löftet*.¹¹⁷ I ett annat brev nämner han att ”Frälsningsarméns hejdlöshet i det groteska” påverkade hans skrivande.¹¹⁸ Troligt är i alla fall att Arvid von Martens var ett slags tänkt adressat.

Korset och löftet riktade sig mot dem som fäste sig alltför starkt vid frälsningen, vid de heliga sakramenten och de religiösa ceremonierna, som inte såg till andan utan till bokstaven. Björling återkommer till frågorna i ”Vardas kraft: vila”. Han älskar Kristus, eller snarare ”kristusanden”, men inte kristendomen: ”Kristendomens brist ligger i, att den är osann och livsfientlig, eller ock, som allt mänskligt, halv i tanken och kompromissande i livet.”¹¹⁹ Som han meddelar Fritz Mayer i ett brev var tonen och vokabulären i ”Vardas kraft: vila” inspirerad av hans dispyt med Arvid von Martens.¹²⁰ von Martens blev sedermera välkänd för sitt diakoniarbete, bl.a. för sitt starka engagemang för de bostadslösa alkoholisterna i Helsingfors.

Det är i ”Vardas kraft: vila” Björling för första gången använder uttrycket ”det obegränsade”, som skulle bli ett så viktigt begrepp för honom, alternativt ”det icke-begränsade”, ”det ej-begränsade”: ”Men det mänskliga livsidealet är det oändliga: ett växande obegränsat i växande begränsningar, det är det enda möjliga – idealet.”¹²¹ Han förbinder det också med hinduismens ”detta är du” (Tat twam asi): ”det individuella offret sammanfaller med en växande längtans förnimmelse av obegränsning, tills vi i princip nått det österländska: ’detta är du’; en oändlighetsbestämd samkänsla, det obegränsade, upptaget i vårt medvetande, i omedelbart upplevad bejakelse och personligt ansvar”.¹²²

”Det obegränsade” är i korthet Björlings uppfattning av det gudomliga, både en upplevelse, ”mystisk” om man så vill, och ett etiskt rättesnöre, en uppfordran till kritisk prövning av alla givna sanningar och moralbud i den autonoma moralens namn. Det obegränsade är inte bara en tanke eller idé, utan ”det segrar, när det ställes upp för oss, så att vi gripes av det”.¹²³ Här kommer mystiken in i bilden. Mystikern vill inte ”begripa” det gudomliga, säger teologen Edvard Lehmann i *Mystik i*

hedendom och kristendom (1915), ”han vill omedelbart *gripa* det”.¹²⁴ Det är en tanke som går igen i Björlings aforism i *Korset och löftet*: ”Livet är inte begripligt; det är att gripa.”¹²⁵ För mystikern, säger Lehmann vidare, är Gud inte något bestämt, inte en personlighet, utan ”obestämbär, liksom han är obegriplig; osynlig och oändlig, därför ofattbar”.¹²⁶ Björling ägnar samtidigt utrymme åt att ge mystiken dess rätta plats:

Att vårda sig särskilt om det mystiska tyckes tvivelaktigt, på samma sätt som intresset för det sköna är egnat att förskräcka, utom där det äger en fast ryggrad i livsinnehållet. Så är ej det mystiska ett fack eller en odör; ej plikts och sannings ersättning; men fulländning! den är viljas fromhet: all-liv! Vad vill den? att ej du dyrkar himlarna, ej jorden, och du ser Vardas sanning pliktstark, och tusen blommor över dagen, hjärtats verklighet och längtans obegränsning. Det mystiklösa livet tyckes oss vara blint och haltande, det tyckes, att det för länge sedan dött. Ej för att det saknar – värmen. För att det har inga ögon, och har långa ben.¹²⁷

Att dyrka ”himlarna”, ”jorden”, att låta sig ryckas med av en stämning, är inte ett mål i sig, utan målet är ”sanningen”: ”Vi har ej att se till blommor, om än doftande, på sannings rum!”¹²⁸ Det är just kristendomens problem, menar Björling, att den är ”förankrad i en bestämd tanke och stämning”.¹²⁹ Det som behövs är snarare mod till sanning, vilja att pröva. Inte minst modet att bryta den stämning som vanligen är förknippad med Kristus. Björling skriver t.ex.:

Ett vackert? Jag ser – Kristus, den fule! Hans anlete fradgar sig, läpparna viskar Guds eder. Fötterna lyser, som bölder. Huggormar slickar hans tunga, och göder sig själva. I osedda pollen han lever.¹³⁰

Cid Erik Tallqvist mindes att det var en missionsbokhandel som beställde *Korset och löftet* ”men förskräcktes och skickade boken tillbaka då de fick se den”.¹³¹ Han konstaterar: ”där hade den emellertid haft en mission att fylla”.

Enligt egen utsago ville Björling ta så mycket avstånd från ”egoismen” som möjligt ”att jag accepterade korsets symbol”. I ett annat sammanhang talar han om att ”korset drabbar, se där en symbol, den yttersta, och i så mången liten vardagsform”.¹³² Korset är den yttersta symbolen för självuppooffrande kärlek, det innebär för honom ”bärande vilja”, ”bärande mod”, ansvar, offer, öde, krav och begränsning: ”bär vi – allt! eller blott

oss själva?” som Björling hade skrivit i sin replik till Lagerborg.¹³³

Löftet är idealet, en symbol för obegränsningens möjlighet, för Gud, om man så vill. Det är utfärdat ovanför de sakrament som liksom trolovning och äktenskap var uteslutna för Björling:

Ej öppnas den porten, ej gnisslar det låset, det är som i kloster:
med dig är inburen en kista; ditt bröllop bär tecken och löfte, bär
dop och begravning. – Ej vet jag brudgum att välja. När öppnar jag
konungsgemaken: när kysser jag fångknektens nyckel?¹³⁴

Att bära korset, sitt kors, är en väg till förening och gemenskap trots den upplevda isolationen, skulden. Det är ansvarets väg. En dimension av isolationen är den förbjudna homosexualiteten, som man kan läsa in i orden om ”brudgum” och i bilden att kyssa ”fångknektens nyckel”.

I *Korset och löftet* är tonfallet ett annat än i *Vilande dag*. Patoset har utvidgats och förenats med det groteska, fula, råa och ”hädiska”. Här finns också en sorts förklaring:

Humoristiskt är livet, för allvarligt att tas sentimentalt. Men löj-
ligt. Patos-stort. Groteskt!
Som Gud.¹³⁵

Och den dikt som följer efter:

Förrän du fann i grotesken ditt patos! och förrän i patos du ler,
ej dig varder den helsyn:
”försyn”!¹³⁶

Det groteska låg i tiden och förekom i den tyska expressionismen, och på närmare håll i Elmer Diktonius dikter och aforismer. Men det har också en längre historia, som en frizon för det som uteslutits ur den klassiska estetiken: det fula, monstruösa, förvrängda och fränstötande, en kropp sammansatt av omaka beståndsdelar, ett fokus på kroppens utväxter och öppningar.¹³⁷ En grotesk effekt är sammansatt av komiska och fruktansvärda element.¹³⁸ Det är en stil där högt och lågt, allvarligt och komiskt, profant och sakralt, högtravande och trivialt kolliderar. Det groteska är formen för det förkastade eller för det förkastades ”stämningsart”, med ett uttryck av Yrjö Hirn. Walter Dickson anknyter det groteska till det ”skeva”, till något vi i dag kunde kalla det ”queera” och som går på tvären mot samhälleliga normer, mot harmoni och skönhet.¹³⁹ Andra besläk-

tade uttryck hos Dickson är det biltoga, varg i veum, det skacka, det bakframma. Dickson föregriper, kunde man säga, en queer läsning av Björling. Det groteska blir här ett sätt för Björling att visa framtassarna, att bryta sin isolering. Det är nämligen det groteska som samtidigt öppnar för den starka naturupplevelsen, enligt Dickson: "Mellan det smärtfyllda, det groteska och hädiska i Korset och löftet silar naturens ljus in, ett förvandlingens ljus."¹⁴⁰ Björling "har fått en hemlighet samman med naturen", skriver Dickson.¹⁴¹

Groteskerierna fyller en stor del av *Korset och löftet*:

Jag vill gå utan mening, jag vill krypa i evighetssängen. Jag kommer, som råmarsill, över gården. Jag skall ej så kål i trädgård och sitta i mage välsignad. Jag bär randiga byxor och går i eldröd syrtut. Min skuld är i själen. Jag skall giva min klara gåta: virvlande tunga och ändlös rädsla.¹⁴²

Och:

Jag möter mänska, nej, tiger, med indragen klo, i ögat blodstrimligt; på gatan ett brokigt: orm uppå mark, mygga som blodet förgiftar. Boa constrictor mig kväver. Tigrar, apor, kolibris: nyp, kryp, och – bevingat!

Det gräsliga bär jag djupt inne.¹⁴³

Mikael Enckell pekar direkt på den känslomässiga grunden, förbunden med homosexualiteten: "å ena sidan ett ständigt raseri över denna ständiga försmäktan som aldrig bringas att upphöra och å den andra en lika häftig och förtvivlad upplevelse av den egna ovärdigheten".¹⁴⁴ Man skulle ytterligare kunna lägga till en vända över att inför andra framstå som "löjlig, grotesk, frånstötande, besvärlig, hysterisk", som Björling senare kallar sig i ett brev till en älskad.¹⁴⁵ Men grotesken är en botten som samtidigt öppnar för höjden, för det förlösande, med en uppfattning av verkligheten som obegränsad, och med en uppfattning av det skändliga, det låga, som en del av det mänskliga livet.

Det groteska blev en stilistisk vinning för Björling, det levde kvar som "en liten chockerande stilbrytning mitt i själva den frälsande natursynen", som Dickson uttrycker saken, eller, för den delen, mitt i kärlekslyriken, i kroppsspråket som kan fokusera på "dina näsor", "dina blodiga tummar" och "ditt sår".¹⁴⁶ Samtidigt kunde just det groteska inslaget bli en stötesten för vissa läsare. Mikael Enckell berättar att hans mor Heidi

Enckell hade svårt att smälta detta drag i Björlings poesi och att hon delvis influerade sin make Rabbe åt samma håll.¹⁴⁷

Steget från debuten till *Korset och löftet* är långt. ”Med största sannolikhet är det mottagandet som första diktsamlingen rönt som kopplat om rytmen”, skriver Walter Dickson.¹⁴⁸ Rytmen, tidigare böljande och elegisk, en ”hjärtrytm”, med Dicksons ord, är här stampande, klampande, eller med Björlings egna ord: ”Som en lärzman på sångarestrad, jag söker i rytmen och orden, och finner en marschtakt som klampar.”¹⁴⁹

Det marscherande och taktfast skanderande avviker från det sentimentala och försynta i *Vilande dag*. Man kunde kanske säga att Björling hade blottat sig så långt det gick, bara för att upptäcka att man inte förstod detta utan uppfattade boken som allmänt esoteriskt effektsökeri. Det var inte direkt en ilska över att inte bli upptäckt för den han var, utan mera en ilska över att man inte insåg det psykologiska och etiska allvaret som en realitet, allvaret i hans förtvivlan och hans motiv. Att han skrivit ”[t]ill dem som bar den vredesflamman tyst”, att han var ”en broder blott som ångrande gör bot”, att han skrev om ”vingar brutna, och en vinge som ej vuxit ut”.¹⁵⁰

Björling beskriver själv sin utveckling från *Vilande dag* till *Korset och löftet* på följande sätt:

Det var nog angrepp à la ett om ”pur trohjärtad enfald” eller ”sensationslystnad?” som jämte obegriplighetsfånerier, detta allt, plus bitter livsstrid samt återverkan från Bizarrerierna, och slutligen någon inverkan av hela vår modernistiska kollegialitet som förde vidare från stil och ton i Vil. dag, utan att jag avsåg att uttrycka någonting annat än mitt eget – jag höll på att förskräcka varenda en av mina vänner, och Hagar och Elmer hade jag *ej* bakom mig. T.o.m. Rabbe reagerade först negativt. Cid och – framför allt – Erik Therman (!) försökte stå för mig, och Olof.¹⁵¹

Redan i *Korset och löftet* avvek alltså Björling från den typ av modernism Hagar Olsson och Elmer Diktonius stod för. De drömmar han nedtecknade fick nu också komma med bland prosadikterna, de ”var av en annan styrka än tidigare i de bleksiktiga tankestämningarna”, som Björling uttryckte sig i ”Min skrift – lyrik?”¹⁵² Här ett tydligt exempel:

Jag är chef för kungliga gardet. Jag är konung: jag vill böja mitt knä. Jag vill se dig, all ände! Jag vill krypa som natten i morgonens famn.¹⁵³

Bland påverkarna i "vår modernistiska kollegialitet" finns bl.a. Edith Södergran, som enligt Björlings egen utsago influerade följande dikt:

Gud är glada
plättar;
grav, och svalda
stjärnor som växer.¹⁵⁴

Medan Södergran använde sig av romantiska bilder, använde sig Björling av realistiska, ansåg Rabbe Enckell i sin artikel i *Hufvudstadsbladet*, "Gammalt nytt och verkligt nytt i poesi". Den publicerades den 5 december 1926 och var den första längre text som behandlade den finlands-svenska modernismen. Som Björling senare skrev innebar Enckells artikel "mitt enda glädjämne under en hel mörk dyster höst".¹⁵⁵

Enckell tyckte senare att litteraturhistorikern Gunnar Tideström hade motbevisat honom. Enligt denne var det speciella med Södergran att hon gav "ett sken av dröm åt vad som var verklighet".¹⁵⁶ Detsamma kan väl sägas gälla för Björling, och det ligger nära till hands att tänka sig att Björling hade uppfattat just detta drag i hennes poesi. En uppmärksam läsare kan också skimra verkligheten bakom Björlings yviga bildspråk. Här kan man tänka sig att Björling fått pengar:

Nu är jag på gröna kanter och furornas kvistar. Som morgonens fågel: kvitt-kvitt! på grön kvist. Herren gav sommar, fast länge han dröjde i vinden, och bankoherrsfiga. Nu är jag på himlarnas vatten och nåd lär mig boten.¹⁵⁷

Här kan man se honom rökande:

Jag är det stora tobaksrådet. En pruttarpipa, cigarrer inga, tjuguelva cigaretter är min arsenal. Elddon söndergångna, tändstickor som tagit slut, och strid med tändstickstjuvar. I tobak glider tankens ring och åren.¹⁵⁸

Här sitter han på Fazer, hans favorittillhåll vid denna tid:

Och var jag vid Indus och gick i Paris, jag skall minnas som vid fångelses tillslutna portar min middagssiesta på Fazer. Med kaffe och kakor och tobak och tidning och vänner, och blickar som skelar på mig och ett gatlopp i trappan, och svartvita fröknar; jag skall

minnas vart bord och var rankig stol. Jag hör vännerna skratta, belevat försynt och i rädsla att kränka; och med gapet att fyllas av mig och en kaka.¹⁵⁹

Här finns en omisskännlig fråga, med en sexuell underton:

Jag vill möta min dibror [...] Skall jag ej finna dig, broder?¹⁶⁰

Och här antyds en homosexuell relation:

Vi, gudar, är vänner: den tyske matrosen och jag; en rättjakt är jorden. Vi jagas, och jagar, vi smet för den drabbande hand. Vi flyr för den Ändlöses blick.¹⁶¹

En liknande flyktig relation, lyriskt mättad:

Och släckt var allt, och mina gudar sprang i stycken.
Jag kom till dig, jag vet ej vem du var.
Jag kom som nattens il;
jag kom, som du: du kommit!
Jag kom som lyckans Gud när svar är släckta
och en fråga lyser.
Jag kom som storm, som slagregns syndafloder kom jag,
och i bittert tände du
den nya morgon för mitt öga.¹⁶²

Många av de mera fantastiska bilderna är som sagt hämtade från egna drömmar. Leif Friberg, som i sin avhandling *Från sonett till drömtext* ser Björlings "drömtext" som ett viktigt steg i hans stilutveckling, utgår från att hans avsikt med att nedteckna drömmar i första hand var "dokumentarisk", att "återge drömmen så troget som möjligt".¹⁶³ Det låter rimligt. Däremot är det kanske att gå ett steg för långt om man som Friberg antar att Björling "saknade en mer omedelbar gestaltskapande förmåga".¹⁶⁴ Det är säkrare att anta att Björling föredrog drömbildens spontana gestalt framför den medvetna bildens bismak av konstruktion. Som Friberg visar hade Björling tagit intryck av Fredrik Vetterlunds essä "Drömmen som konstnär", där drömmens bilder sågs som parallella med konstskapandets men som mera spontana och oförvanskade. Snarare än att han led brist på "omedelbar gestaltskapande förmåga" kunde man kanske säga att Björling inte hade intresse för omgestaltning, i enlighet med flera andra ten-

denser inom en modernistisk stilsträvan. ”Modernism (litterär)? den är till syftet ett icke-intellektualistiskt, icke-avslutat, icke medelbart beskrivande, icke a priori berättande”, skulle Björling skriva i *Quosego* några år senare.¹⁶⁵ Det var för övrigt också ett drag som utmärkte bl.a. den tyska expressionismen, en svaghet, tyckte Erik Ekelund, uttrycksbehovet ”möter inte ett lika starkt behov att gestalta och forma”.¹⁶⁶ Också här kunde man inskräpa: ”omgestalta” och ”omforma”.

Rolf Lagerborg recenserade *Korset och löftet* i *Hufvudstadsbladet*. Recensionen gladdde Björlings mor, för henne betydde redan namnet mycket. Modern hade för övrigt varit ”något skräckfylld” för hur boken skulle bedömas, och Björling hade sagt: ”om 20 år diskuteras boken i Sverige”.¹⁶⁷ Han skulle bli sannspådd.

Björling drog sig till minnes hur modern varit behjälplig vid tiden kring *Korset och löftet*, ”när jag var som bittrast”. Då lämnade hon mat utanför hans dörr: ”Jag visade mig inte för någon ... Och det säger vad en mor alltid är. Hon, och solen framför min dörr. Den gången.”¹⁶⁸ Han mindes också, tjugo år senare: ”Jag kunde höra i mitt rum, att min mamma försökte läsa upp lämpligt fromma stycken för sin[a] tantfrämmande – mina ilskna fiender – och de fick lov att hålla till godo. Och låtsas vara förstående. Jag hörde det där. Ty det blev ett avbrott i kaffekonciliet.”¹⁶⁹

”En ropandes röst”, heter Lagerborgs recension. Han såg att Björlings bok var en bekännelse, han såg självuppgörelsen och anade priset: ”Det är icke avundsvärt att äga Björlings kallelsetro.”¹⁷⁰ Citerande en rad ur en dikt, ”Och helgon är utvalt, men kålrot står tätt intill kålrot”, ställer han sig frågan: ”Skall Björlings rop finna gensvar? Icke i kålrotslanden.” Det var en formulering Björling ofta skulle citera med gillande. Lagerborg tänkte sig *Korset och löftet* som ”en insats som skall bestå”, rentav ”en god affär för förlaget; redan på grund av publikens intresse för allt som stöter på mystik. Och just nu – intresse för korsordsgåtor.”

Korsordet var vid denna tid, inom parentes sagt, en bara något år gammal uppfinning. Också Hagar Olsson ordar i sin recension mycket om korsord och hoppas att Björling en vacker dag ska ge läsarna ”den rätta lösningen” på dem.

Björling skriver inte svenska, långt därifrån, han skriver björlingska helt enkelt. Med den förvridna satsbildningen eftersträvar han en rytmisk originalitet, men når blott språklig konstighet. När han någon gång faller ur sin mässande rytm blir han njutbar. Denna ”stil” är typiskt dadaistisk – man finner samma fenomen i fransk och tysk dadaistisk produktion.¹⁷¹

Björling upplevde Olssons tal om "dadaism" som en "avsiktligt tillkastad skymf", men recensionen ledde ändå till att Björling började bekanta sig närmare med dadaismen.¹⁷² Han hade, som han själv skrev senare, trott att Hagar skulle säga att boken "icke var modernism".¹⁷³ Björling skickade *Korset och löftet* till Georg Brandes och hittade senare exemplaret på ett antikvariat, ouppskuret.¹⁷⁴

Det är en vedertagen sanning att Björling i *Korset och löftet* är modernist, mera specifikt expressionist, det slog redan Bo Carpelan fast i sin doktorsavhandling, och Leif Friberg argumenterar för detta i sin doktorsavhandling *Från sonett till drömtext*, som har undertiteln *Gunnar Björlings väg mot modernismen*.

Själv ogillade Björling etiketter, och han förklarade i ett brev till diktarkollegan Folke Isaksson, apropå *Korset och löftet*, att "det underliga var att jag inte ens avsåg 'modernism', utan bara mitt eget ord så starkt och sant som möjligt".¹⁷⁵ I ett annat sammanhang formulerar han sig ungefär likadant, men tillstår att "Södergran och -ismerna fanns dock i tiden. Unga vänner reste i Tyskland".¹⁷⁶

Till de sistnämnda hörde Torger Enckell, som besökt Herwarth Walden, förgrundsfigur för den expressionistiska tidskriften *Der Sturm*, i Berlin i början av 1920-talet. "[Torger] hade en lång svit av tidskriften och annan expressionistisk litteratur med sig till Finland", rapporterade Olof Enckell.¹⁷⁷

Björling var skeptisk mot *Der Sturm*. Leif Friberg visar att han, trots allt, kan ha tagit intryck, inte minst av den djärve tyske konstnären och diktaren Kurt Schwitters, först expressionist, senare dadaist. I Schwitters dikt "An Anna Blume" heter det t.ex.:

Weiß du es Anna, weißt Du es schon?
Man kann dich auch von hinten lesen, und du, du
Herrlichste von allen, du bist von hinten wie von
vorne: "a-n-n-a".¹⁷⁸

I ett brev minns Björling Schwitters dikt, men han tar på sedvanligt sätt avstånd:

Ja, Sturm såg jag nog med Anna Bluhme-sakerna osv., och vi tyckte då, i början av tjugotalet, att den var tokig. Det var först när Dik-tonius lånat mig En avant dada, jag upptäckte att det var något i det där tyskmoderna. Att trycka tio gger Mamma på en sida hade jag inte begripet, inte heller hur skön Anna var "von hinten". Kan-

hända begrepe jag litet mera numer. Men åtskilligt var bara typografi. Och jag var inte alls modernist l. estetiker.¹⁷⁹

Att Björling inte begrep hindrar inte att han kan ha övertagit en del konstnärliga grepp, menar Friberg, och han visar att Björling kan ha påverkats av de parodiska och groteska dragen hos Schwitters, av hans oxymoroner – ”Blau ist die Farbe seines gelben Haares”, skriver Schwitters, och Björling skriver ”jag är vit som svarta / katten” – och av hans bruk att infoga bindestreck i orden: ”Hä-ärchen” och ”ho-holen” skriver Schwitters i en dikt, ”dan-dansa” och ”domdagsba-su-n!” skriver Björling. Som det tidigare framgått kan dock Björling ha hittat bindestreck i orden t.ex. hos August Strindberg, och oxymoroner lite varstans. Oxymoronen stod enligt Hans Larsson, i *Poesiens logik*, nära paradoxen.¹⁸⁰ Den är en del av den förening av motsatser, *coincidentia oppositorum*, som utmärker Björlings poetik. Men det är troligt att Björling hade tagit starkare intryck av ”det där tyskmoderna” än vad han tillstod, redan när han skrev *Korset och löftet*. Det är också tydligt att expressionismen som idé fängslade honom, anslutningen till det expressiva, personliga och omedelbara uttrycket. ”Vi vill med expressionisterna ett uttryck åt allt som upprört oss”, skrev han i *Quosego*.¹⁸¹

Intressant nog reagerade Huelsenbeck, författaren till *En avant Dada*, lika negativt som Björling på Schwitters ”Anna Blume”, som han ansåg varken helig eller profan utan enbart simpel och näpet banal, småborgerlig.¹⁸² Huelsenbeck hade i likhet med Björling allvarligare motiv, medan Schwitters var mera estetiskt inriktad. Just det estetiska var Björling främmande:

Jag ger en blank fan i åtskillig modernistdikt, även icke absolut misslyckad, men onödigt (omotiverat) tillkrånglad. När jag ser, att där inte är en verklig prövande uppfattning bakom, inte är verklighetsmystiken, sjustövlar-realismen, en levande spik av hjärtat.¹⁸³

Björling använder sig också av något som liknar kollage, eller katalogdikt, med en parataktisk, samordnande struktur som inom den tyska expressionismen kallades ”Reihungsstil”:

Vårt liv är automobil och järnvägståg och stamp och bankkon-
tor, och kaffe, kaka, korv, och radiokonsert.

Vårt liv är tidningar och badrum och klossetter, och skola eller
ämbetsverk. Vårt liv är Gud i fältmusik, och Kristus i köpenska-

pen. Och stora gråa prövningsdagar, och inget flugpapper dinglar ned som nådens dokument.

Och stor och brokig ritar vi en liten bild i himlens lykta.¹⁸⁴

Enligt Rabbe Enckell hade Björlings bilder ”någonting av annonsanhopning över sig”.¹⁸⁵ ”Liksom reklamplakaten skriker ut sin vara, det ena överröstande det andra, skriker bilderna hos Björling mot en.” På så sätt nådde han en ”satirisk verkningsfullhet”. Men Björlings bilder är mindre anhopade än infogade i en syntes, de möter en sorts sensmoral: ”inget flugpapper dinglar ned som nådens dokument”, ”stor och brokig ritar vi en liten bild i himlens lykta”. Avsikten var inte att utan urskillning rada upp högt och lågt. I *Korset och löftet* lyder en aforism: ”Sök ej på tråskstig Gud! Gud är där fot går på tornspiror stadigt.”¹⁸⁶

Det dynamiska bildspråket och de vilda gesterna i *Korset och löftet* för tankarna till expressionistisk dikt. Den tyska expressionismen hade nått sin kulmen under första världskriget, men introducerades först på 1920-talet i den litterära diskussionen i Finland, främst av Hagar Olsson och Elmer Diktonius. Den nådde också landet tack vare en allmän kulturell omorientering under första världskriget. Om Frankrike och den franska kulturen hade varit ledstjärna för flera tidigare generationer konstnärer och författare, vändes blickarna under första världskriget så småningom alltmera mot Tyskland. I början av kriget, då Tyskland var fienden, kunde det vara svårt att få tag i tysk litteratur i bokhandeln, åtminstone officiellt, men efter att Finland blivit självständigt och Tyskland intervenerat i inbördeskriget var situationen en helt annan. När den svenske författaren Harry Blomberg besökte Finland hösten 1922 slogs han av spritens allestädesnärvaro trots förbudslagen, liksom av den tyska litteraturens uppsving:

Faktum är också, att man godt kan tro sig vara i Berlin eller München, då man ser de stora bokhandelsfönstren fyllda av tysk litteratur. Den tyska litteraturen blir billig även för finländare.

Kanske det i någon mån beror på detta enkla faktum, att de yngre finländska diktarna synas dragas till de moderna mitteleuropeiska litterära strömningarna? Den expressionistiska nya tyska och österrikiska skaldegenerationen – Werfel, Wolffenstein, Goll, Lasker-Schiljes [Lasker-Schüler], Becher, Hasenclewer m. fl. – samt de nya ryssarna ha därborta varma anhängare. Det är icke utan att en rikssvensk litterat får en känsla av att de arbeta och sträva allvarligare i Finland och att de stå i starkare kontakt med tidens

problem, än vad fallet är här hemma, där de flesta synas ha slagit sig till ro i rökrummens bekväma skinnstolar.¹⁸⁷

Den kulturella jordmånen för den tyska expressionismen var ändå njugg, både på finskt och på svenskt håll. Till och med Rolf Lagerborg, som lovprisade konsten som rus, tyckte att modernisterna sköt över målet när de bryggde ”så starkt som möjligt och vill hetsa oss fram till extas”.¹⁸⁸

Det var inte primärt den tyska expressionismen Björling tog intryck av, utan snarare den finlandssvenska varianten, ”hemmaexpressionismen”, med Karl Bruhns uttryck.¹⁸⁹ Edith Södergran, och särskilt Elmer Diktonius, är tydliga förebilder.

Man får minnas att Diktonius hade utformat sin stil relativt oberoende av de tyska expressionisterna. Trots att han bekantat sig med expressionistiska manifest var det först efter debuten han förkovrade sig i expressionistisk poesi. Vänskapen med den drygt tio år äldre Otto Wille Kuusinen, som inletts 1915 då Diktonius gav honom privatlektioner i musikteori, var däremot betydelsefull för utformningen av Diktonius estetik. Den mångbegåvade Kuusinen skrev själv lyrik och hade studerat filosofi och estetik vid universitetet i Helsingfors. Senare skulle han bli en nyckelperson på den röda sidan i inbördeskriget och vidare en mäktig man i Sovjet, som stod Lenin nära och satt i politbyrån. Kuusinen intresserade sig mycket för estetiska frågor och insåg tidigt naturalismens begränsningar och fördelen med estetisk koncentration. Han pressade Diktonius aforistik mot större åskådlighet och konkretion, delvis under intryck av den österrikiske författaren Peter Altenberg: ”Med kraft kan man få också abstraktioner sammanpressade till skarpa laddningar”, skrev Kuusinen till Diktonius apropå dennes aforismer. ”Men det skadar inte att då och då kasta in en sten eller ett stycke stål eller en klump järnbetong i kanonmyningen. Då brakar det till på allvar!”¹⁹⁰

Kuusinen spelade en nyckelroll när det gällde nedstrykningen och koncentrationen av Diktonius dikt. ”Kuusinen tröttnade inte att predika sparsamhet med orden”, skriver Olof Enckell, ”han förklarade att varje stavelse i en dikt var värd sin vikt i guld, och gång på gång upprepade han, att allting överflödigt gjorde formen lös och försvagade det poetiska intrycket.”¹⁹¹ Kuusinen hade själv skrivit en dikt, ”Torpedo”, som föregrep Diktonius komprimerade stil. Det mångordiga och sentimentala förknippade han med Eino Leino och hans symbolistiska vers, som var anatema för Kuusinen.

Man kunde säga att Kuusinen lotsade Diktonius mot en ”kubistiskt stiliserad expressionism”, vilket var Henry Parlands karakteristik av den

finlandssvenska modernismen.¹⁹² Det var denna konkretion, åskådlig-
het och aforistiska stilisering som Björling tog intryck av. Men han drev
den ett steg längre. Diktonius hade bitit och rivit, för att ”bett ger liv”
och ”ruttet stinker”. ”Jag skall bryta hjärtats kedjor och gå uppstånden
som en jordisk dag och bita själar”, svarar Björling.¹⁹³ Och: ”Kunde jag
riva nätverket sönder och vräka i havet!”¹⁹⁴

Till skillnad från Diktonius hade Björling ingen politisk agenda. Och
Björlings kritik innefattar alltid en självkritik, han förlöjligar sin egen
position. ”Jag är general i inbillad frälsning, jag är full av – moral: jag är
pipande tom som en lergök. Och bar jag en mening, ej rår jag för den.”¹⁹⁵

Björling drev alltså stilförnyelsen ett steg längre. Som han skrev till
Olof Enckell: ”I alla fall, jag var 1925 ju ensam, ej med modernisterna, och
ej (i det litterärt radikala) fullt med er, utan ett steg före. Inte ens Rabbe
var med mig. Det var då Erik Therman som uppskattade min tendens.”¹⁹⁶

Att Björling efter *Korset och löftet* ändå kom att associera sig med
modernisterna hade säkert att göra med de skärpta motsättningarna i
kulturlivet vid denna tid. Våren 1925 företog sig nämligen Bertel Gripen-
berg att skapa turbulens i den finlandssvenska litteraturen. Åren kring
inbördeskriget var han den mest uppburna finlandssvenska skalden.
Modernisternas poesi föreföll honom lättköpt, och han beslöt sig för att
spela dem ett spratt. Under pseudonymen Åke Erikson lät han på hösten
1925 publicera samlingen *Den hemliga glöden*, en parodi på modernistisk
dikt. Boken gavs ut på Schildts förlag i slutet av september.

Förlagschefen Holger Schildt var god vän till Gripenberg och inför-
stådd med tilltaget. Idén till *Den hemliga glöden* hade Gripenberg fått
under ett författarbesök i Sverige våren 1925. I ett samtal med kollegerna
Runar Schildt och Arvid Mörne fick han stöd för sin uppfattning att
den moderna dikten var ”ganska lätt att imitera”.¹⁹⁷ ”Efter hemkomsten
använde jag lediga stunder till skrivande av fri vers och på tre veckor var
Den hemliga glöden färdig”, berättade Gripenberg för *Hufvudstadsbladet*
en månad efter att boken getts ut.¹⁹⁸

Gripenbergs ”skrivande av fri vers” tycks formellt sett inte ha inne-
burit mycket annat än en avsaknad av meter och rim, som om han velat
göra sig lustig framför allt över den moderna poesins konstlöshet och
lättköpethet. I *Den hemliga glöden* finns dock en del mer eller mindre
direkta anspelningar på Diktonius. Där Diktonius t.ex. i sin dikt ”Lon-
don” i *Taggiga lågor* skriver ”Jag minns: / den breda parkgången / i Ken-
sington Gardens”, responderar Erikson i ”Berlin”: ”Jag minns den långa
Frieda, / rak som en gardist / med stora, melonformade bröst.”¹⁹⁹

Kritiken blev överlag gynnsam. Olof Enckell var först ut, den 29 sep-

tember, och hälsade i sin recension i *Hufvudstadsbladet* den "lovande" Erikson "välkommen till Finlands svenska dikt".²⁰⁰ Den skarpe Diktorius var något mer förbehållsam, han hälsade också Erikson välkommen men var snar att påtala diktbokens brist på "koncentration", det var ingen riktig modernistisk samling. Hagar Olsson utropade i sin tur Åke Erikson till "vår modernaste skald" och utbrast i en ofta citerad formulering: "Han är pricken på i:et – lika träffsäker och koncentrerad som en sådan bör vara. Med honom kan man säga att den fria versen hos oss lämnat det trevande och famlande stadiet bakom sig."²⁰¹

Gripenberg hade alltså uppnått sitt mål. En kort tid senare, den 16 oktober, föreslog Holger Schildt att tiden var inne för ett avslöjande. "Vi skulle sätta in en annons om boken och samma dag ha ett roligt kåseri i tidningen. Härigenom kunde vi få till stånd en av de allra roligaste litterära affärer som någonsin förekommit."²⁰² Bakom Schildts påstöt låg också marknadsföringen av Gripenbergs andra höstbok, *Skymmande land* – avfattad "i den gamla välkända stilen".²⁰³

Den 21 oktober avslöjade signaturen Jack Godeman (Egidius Ginström) Eriksons rätta identitet. Efterverkningarna var många. Modernisterna förlorade åtminstone tillfälligt en del av sin trovärdighet, den förmenta modernistiska expertisen likaså. (*Den hemliga glöden* blev också det första modernistiska alster som gavs offentlig erkänsla – 1926 belönades boken av Statens nämnd för litteratur.) Å andra sidan erbjöds modernisterna gynnsam självreflektion och tillfälle att vässa sina pennor. Tidskriften *Quosego* skulle bli en konsekvens av detta, Rabbe Enckells inflytelserika artikel "Gammalt nytt och verkligt nytt i poesi" en annan, med sina distinktioner mellan det låtsat och det verkligt modernistiska. Björling skrev å sin sida några sonetter som respons, och de publicerades i *Quosego* och i *Solgrönt*. Här är den oftast citerade:

SONETT!

Du var för länge längesen mig kär,
jag ville dig min törst, min trängtan giva,
du var ett block att fullt med runor skriva
om ett ej uppnått som min själ begär.

Du var en marmorbyst, och stens misär
och hjälp att jag mitt eget hus kan riva
och alla helvetsmakterna fördriva.
Du var mig formens stav och kärt besvär. –

Du binder mig, du tvingar tankes rum,
du bräcker hjärna, hämmar livets gång
och gör mig mitt i granna orden stum.

Du vet, du vill ett ord, ett ljud och sång,
men jag blir mer beträngd och mera dum,
och jord blir fast och hel, men den blir vrång.²⁰⁴

Sonettformen var, det tillstod ju också Gripenberg själv, ett slags ”Hit, men ej längre”, en ”gallergrind” mot livets irrationalitet, de alltför stora känslorna, ett slags intellektuellt, reserverat och behärskat mottagande av det kaotiska eller hinsides: ”Framför den port, som aldrig öppnad knarrar, / du lyssna må till dämpad sång, som darrar / med hälsning från den värld du aldrig ser.”²⁰⁵ Det var en form som inte tillät ”förkrosselses oordning”, med Björlings uttryck i den omvända, sista sonetten i *Solgrönt*, ”och den höjd / som går ur söndrig själ och kamp med gud”.²⁰⁶

Nu kunde inte längre politiska eller religiösa oenigheter hålla Björling tillbaka. Modernism blev en strid om formen, om rätten att fritt formge en dikt, vilket också hade demokratiska implikationer: herremännen i *Euterpe*, Gripenberg och Hjalmar Procopé, hade inte monopol på hur dikt skulle skrivas. Bara ett par år senare talade Björling som en fullfjädrad modernist:

Det modernas väsen – att det ej ges given form i sig. Det ges ett ej-begränsat antal innehåll, personligheter, stilar. Det moderna är form på var punkt.²⁰⁷

Intensivt skapande och KFUM

Sommaren efter utgivningen av *Korset och löftet* var ”härlig”: ”När jag är plågad, skriver jag – nya saker; skapar, inte – arbetar. Och ofta har jag ej kunnat andas. Men det har varit en härlig sommar ändå, främst lyckan att leva, och den vackra naturen osv.”²⁰⁸

Våren hade varit trängd. Växelrytteriet, tvånget att dagligen sköta sina växlar, gav inte Björling tillräcklig arbetsro. Han vände sig bl.a. till Erik Adlercreutz och bad honom komma för att skriva på en växel i banken: ”Min mor har på avgörande sätt hjälpt mig så långt hon förmått; brodern är ej vaknad än, är inte i öppen ilska, utan i denna fenomenala idioti och ansvarslöshet, mot vilken inga gudar stormar.”²⁰⁹ Torsten hade rest iväg utomlands utan att komma med en handräckning.²¹⁰ Modern och vännerna trädde i alla fall till och hjälpte honom. ”Nu är ett halvt ljus tänt”, kunde han därför skriva på sommaren.²¹¹

Han arbetade med två olika böcker, den ena en diktbok, den andra en samling ”Bizarrerier”. Dikterna hade vännerna gillat och betecknat som ett framsteg.²¹² Om ”bizarrerierna” skriver han till Erik Adlercreutz: ”jag tror, att de möjligen skall segra, d.v.s. folk skall säga att *Korset och löftet* var klokt i bredd med dem. Så länge jag kan skriva galna böcker, är livet ej förlorat, och så länge jag har kvar nånting av apa i mig. Och inte bara markatta.”²¹³

Våren 1925 tillkom också det som skulle bli den första avdelningen i *Solgrönt*.²¹⁴

Skymning, dis och sommarnatten
vattnen, spegellugn, och fågelkvitter
och nära ords beröringar, beröringarnas
ord,
du, din lyckas, vredes, liknöjdheten
och din glöd,
du – ung – älskar.

Här tilltalas ett ”du”:

Måsar skriar
motor surrar
ljus slår in genom fönstret
men du är
borta.²¹⁵

Uppgiften om att dikterna skrevs redan våren 1925 betyder att de inte kan vara riktade till Henry Parland, vilket man ibland antagit. Å andra sidan är det inte uteslutet att avdelningen innehåller dikter också till Parland, vilket vi får lov att återkomma till längre fram.

Sommaren 1925 skrev Björling ett kärvänligt brev till Örnulf Tigerstedt, som hade gett sig av från Helsingfors med cykel till Rom, genom de baltiska länderna, Polen, Tyskland och Tjeckoslovakien. Det är inte uteslutet att Tigerstedt kan ha varit föremål för Björlings känslor:

Förlåt att jag ringde. Reser till Mustila om tisdagen. Glöm mig som jag vill glömma dig. Så måste det väl i alla fall bliva. Snart cyklar jag till Rom. ”Galenskapen börjar i huvudet”. Men så länge man ännu kan bli ”galen” finnes det ett Mecka, ett Rom och ett Agra. Utan sentimentalitet. Men också utan meningslösa fraser, hänsynslöst och låt det gå som det måste.

Tänk icke något särskilt. Det är icke min mening att vara intressant eller beklagansvärd. Är helt enkelt led vid grått i grått och full av det omöjliga och oacceptabla. Vänner. Ajös. Kamrater. Ajös.

”Jag tror det är bäst att var har sitt
och jag har mitt.”

Bliv icke ledsen på mig och hav tack för allt det du gav. Och så gå vi ty vad löna ord och känslsamhet.²¹⁶

Hösten 1925 hade Björling fortfarande ekonomiskt trassel, men han uttryckte en viss tillförsikt när han skrev till Jaakko Päivärinta:

För övrigt affärsbråk i oändlighet, arbete så långt jag bara orkar. Hörde mig för på förlaget i går, tyckes ha goda utsikter, om jag bara får färdigt. Man tycktes, mot min iver, föreslå en bok till julen, och en på våren. Det är bara det fatala, att jag nu sysslat med den som de hellre skulle lämna till våren. Frågan lämnades dock öppen, tills de ser manuskripten; blir jag färdig och vidhåller min önskan, så går det antagligen. Och i varje fall är även deras förslag bra. Med de här arbeten[a] tycker jag, att jag skulle ha en ganska säkerställd position i det litterära, den stora publiken må nu sedan fatta mer än att jag är en prima blajkusk, eller inte. Detta om mina planer, – arbete och affärer, och livet, såsom det ger sig. Tid har jag inte för något som går utanför mitt rum, bankerna och vilostället Fazer samt de kamrater som besöker mig. Jag har jäktats, så jag blivit en slarv som försummar allt. Ändå är jag lycklig utom när trötthet och hopplös svårighet tar överhand. Egentligen har jag redan bragt det till stor seger, fast man inte behagar begripa det. Själv ser jag förstås vissa brister i mina böcker, särskilt Vilande dag, – språklig konstighet på vissa ställen, där min formella osäkerhet spåras (jag arbetade med kniven för strupen, och höll ju på att finna min form); i Korset och löftet är rytmen någon gång för stampande, enda trösten är att de sakerna är skrivna i prosarader. Ytterligare finns det en del små vändningar som kunde varit annorlunda, jag märkte det, mognade till det så sent, att jag ej hann ändra på alla ställen. Det är bagateller, men stamprytm och icke-poesi beror på dylika saker.²¹⁷

I ett brev till Torger Enckell på Hotel de Suède i Paris, poststämplat den 4 januari 1926, får man en inblick i Björlings strid och triumf vid denna tid. Eftersom det innehåller exempel på den poesi Björling då skrev, men aldrig gav ut, och eftersom brevet innehåller uppgifter om Björlings liv i början av 1926 och aldrig tidigare har offentliggjorts, förtjänar större delen av brevet att citeras:

Torger.

Jag har skrivit till dig ett par gånger, men inte råkat avsända breven och sedan har jag inte funnit dem. Allt är sådan oordning som

mina affärer. Det var någon gång i urtiden det inträffade, att jag led under min ordentlighet. Det var detta som jag även nu känner, att man beror av den yttre tillvaron och inte står ensam inför stjärnorna och mörkret. Men nu hinner jag inte alltid tänka på det, jag lever, och ju jävligare det blir, desto mera finner jag på min lycka och mitt beroende, finner att livet är en härlig sak, man har så mycket att slöa i och att jävlas över, när man går under stjärnorna. Men såsom antytt, inte undgår jag att taga intryck av ett rådd, som låter mig leva i det sanna virrvarret. Och där är ingen ände på länge, om inte sedan, när jag ordnat det största. Men ju längre jag kommer i det, desto större risk, att jag tages för vansinnig. Men inte nu om det, jag hinner ej, orkar ej skriva av mina praktblomster för din räkning. Jag har rusat och skenat – med vinden *vinande i näsborrarna över vinteresplanaden*, och funnit – *vinterns hej och fanfar*, och – *livets kräfröda begravningsmarsch* osv. Men jag känner även det rum, där – *koharpan ljuder och vänlig ton*. Sist: *vi är piskade huggormar, dräglände vår kärlek, tills Guds spjut faller*. – Men den biten är urgammal; det papper, jag ser framför mig slutar: *allt skall bäras mellan två led slöa vaktmästare på uppståndelsens fat in i vårt hjärtas syltburk*. – De följande i packen slutar: *jag kastar stjärnorna, det är inte plats för alla*, och: *vad skulle jag göra, om jag inte fick snurra?* och så: *Därför skall jag gråta galen, därför skall jag dunka i bordet, när ingen ärlig springer i svarta – havet*. Och så har vi: *mänskorna är kära som suggor i varandra* – Du skall gå bland vit boskap i havets botten. – Jag vill finna det verkligas kanondans. – Du har alltid svar, när du inte står under piskan. – Jag vrider knorr på kornas svansar och skjuter med eldtång från vägen. – Jag skall giva det hårda som inte dödar eller stinker pigbyxa. – Vi är födda att i surhet och gamman hänga oss fast vid Guds vagn och smycka vårt betsel och sticka getingros i örat och dra lasset, som när vi skumpar magarna på glädjens och mödans automobilväg. – Du skall se, att jag kan förfärdiga en spade. På den lyfter jag två generaler och en halv filarlärning. – Jag skall kräkas glädje och tårar en sommar-dag, när min lycka har kommit. – Jag vill släpa dig naken på livets torg och giva vanvett och ingenmanslycka och kasta dig stendöd och enbent av smärta. – Är du glad, skall du få lära koka gröt, för då blir du inte oftare trött än du får vila. – På mina svärjande läppar står en åkarkusk. – Vi skall bära det dräptas mystik. – Jag vill svänga yxan, när alla kärlekens solsken strålar såsom månsken. – och alla borgenärer baxnar, men jag somnar in och sjunger abc,

helluntai och loppiaainen, pääsiäislinnut. – Och gamla herrar skall titta upp i stolen och tycka som jag. – Ack, du känner inte himmelns sandkorn, och ingenting är nära, allt jagar opp och ner. –

Detta är bara slutsatserna i en packe, som låg till hands, de är skrivna som någotslags värs, men det spelar inte väsentlig roll. Och meningen blir lika klar och skrubiruttande, om du läser dem i den tillfälliga ordning du fått, som om de läses på något annat sätt. Mitt ideal är nog Labans: ”du skriver bara ord”, fast det är yttarat om Vilande dag. Men man växer, förfullkomnas. Jag hoppas, att du av detta axplock får en meningsfull grymtningsstund, jag kvitterar tacksam erkännandet. När jag kan få den ro, jag behöver, för några veckors samlat arbete, – om jag får sådan – skall jag försöka få ihop mina papper till en bok, som heter motsatsen till augiasstallet, men ger dettas innehåll. Din svinaktiga bild av oss två skall då bli sanning. Min stora fröjd – jag bräcker er, så att ni inte kan få fram ett jota! Sedan, när ni begripit, ni, ni, hela världens pangslanggrymtare!

– Du har väl sett i Husing, att här varit ett stort buller om Erikson-Gripenberg och modernismen. Jag hoppas därför, att nästa bok skall ge mig *ro i hallå*. – Jag hann inte få bizarrerierna i tid till julen. De är nu renskrivna, men kräver litet arbete, för att bli på nivå med vad jag kan ge ut på nuvarande stadium. Har ej för närvarande tid med dem. Ehuru jag hade kommit så långt, att jag tyckte en veckas arbete hade varit en lång tid. – Med den här ovan citerade boken skall jag dock vara utskämd för all tid, oberoende av bizarrerierna. Redan nu tyckes jag allmänt begrinas. Jag undrar när man skall ha fattat, att jag grinar. Det finnes dock de som är arga, det är bara Lagerborg som hindrat, att de vågat sig ordentligt på mig. Jag är dock inte säker på, att det alltid finnes en karl med hans mod att tillgå. Och de vågar inte *fatta*. Olof [Enckell] lär nog komma att skriva några goda ord i sin årsöversikt i Nordisk Tidskrift. Han har också puffat så gott han kunnat under hösten (flera gånger). Men jag river upp just hans ciselering och snällhet, så att han blir förnuftig, om han kommer in på min väg. Efter vad han nyligen sade, har jag ett visst hopp. – Läste du vad Olof skrev om Södergran, det tyckte jag rätt mycket om. Att han skrev några dumma satser i Diktonius-kritiken, om rosorna, – var tråkigt. Berömmelse över Langenskjöld var bara välmening. – Rabbe har jag inte haft tid att råka mer än per minut. Arbete och affärer gör, att jag blir en fackpjäs på mitt sätt. Rolf [Palmén] och [Bertel] Hintze ser

man stundom, Pelle [Per-Erik Gadd] dito, Kurt [Reuter] och Cid mera sällan. Ulf [Örnulf Tigerstedt] har varit oberäknelig och rolig, bosatt i badhuset. Jag ger erkännande åt stilen och entusiasmen i Muren och hans produktion, men inte åt hans politiska rådd, som han numera merendels övergivit. – För affärerna har han varit bra, bättre än jag förr trodde. [...]

[Gunnar] Elfgren har jag sett någon gång, ej på en månad. En gång var han här, med [Eino] Leino, som ville tala ”om döden”. Kanske inte så vansinnig, när han talar finska, men på svenska är han så, att man inte vet vad för uppsyn man skall taga.

Vare hälsad. Skriv någon gång eller grymta om dina angelägenheter. Ursäkta, att jag försummat att skriva. Jag skapar vansinnesgotik och lever lugn och nervhoppig i min borgerlighets kläder. Har inte lugn, och så flyger jag och far, så det brakar. Jag undrar, om de som äter livets bulle någonsin begripit vad det är, att *inte* dansa på lina? Jag har skrivit ett bizarreri om lindansen: ”jag vill trampa in hjärnas bark”, slutar det. – Men i natt har jag skrivit *Tack till människorna*, och tio hymner eller femton *alla svinfina!*

Jag har skrivit mycket, hoppas det bästa, om jag bara klarar en liten tid än. Mitt i all borgerlighet och ”godhet” vill man förtvivla. Men det skall gå som vanligt, som genom ett under och folks hygglighet också, en dels. – Om du ser Diktonius, så hälsa honom från mig, säg att jag är explosionsexploderad, men prima medborgare, och borgare. Han skall väl få se en bok så vimmelkantigt klar att jag inte vet vad för exkrementer han kläcker om den.²¹⁸

De två böcker Björling arbetade med gavs aldrig ut, men delar av dem publicerades senare i *Quosego*. Intressant är uppgiften i slutet av brevet, där Björling indirekt röjer att han tagit upp tävlan med Diktonius, som han vid denna tid inte ännu var personligen bekant med.

Torger Enckell hade rest till Paris för konststudier på hösten, och i maj 1926 reste Olof till staden för att arbeta med sin doktorsavhandling om Charles Péguy. I Paris befann sig också Torgers goda vänner, konstnärerna Yngve Bäck och Hjalmar Hagelstam, samt Elmer Diktonius. På så sätt kom Olof att bli bekant med Diktonius, vars bok *Taggiga lågor* han i *Hufvudstadsbladet* tadlat för dess fulhet, plumphet och moraliska tve tydighet.²¹⁹ Vid tiden hade han haft en ”svart”, ultrakonservativ period, enligt egen utsago. De blev dock snart vänner, och Diktonius överräckte sin debutbok *Min dikt* med dedikationen ”Till fienden Olof Enckell. Gör-ligt broderligt. Paris 1926. Diktonius.”²²⁰ Också Cid Erik Tallqvist, som

var i London för att arbeta med sin doktorsavhandling, reste över på ett besök och blev bekant med Diktonius. Kontakterna ledde så småningom fram till tidskriften *Quosego*.

Konstklimatet i Paris präglades vid denna tid av en återgång till ordningen, till den föreställande konsten efter förkrigstidens vilda avantgardism. Till det förnyade intresset för traditionen hörde också ett intresse för klassicism och katolicism. Den katolska kyrkan betraktades som den enda universella institutionen som stod kvar orubblig efter första världskriget: ”dess konsekventa hållning under världskriget vann den respekt och vördnad inom vida kretsar”, skriver Örnulf Tigerstedt, ”och för många tycktes dess fasta grundmur erbjuda den enda räddningen undan den väntande syndafloden. Men icke nog med detta, den katolska kyrkans egen inre förnyelse, dess oerhört raffinerade intellektualism och klart motiverade antimoderna kulturprogram förmådde fångla även de bildade kretsarna.”²²¹

Olof Enckell hörde till dem som fascinerades av katolicismen. Björling hade svårt att smälta detta. På sensommaren 1926 skrev han till Olof och kritiserade hans artiklar om katolicismen. Han skriver till exempel:

Och den där andakten inför en madonnabild. – jag kan stå i andakt inför sanden och gräs och gröna blad, tingen i mitt rum, och himmeln, inför mänskornas skönhet, eller fulhet, också den har sin verkan. Men det är en svikarjolvighet och något meningslöst i andakten inför en madonnabild, vi må nu förstå den hur traditionsbestämt som helst, alltså *historiskt*, – ty de, katolikerna, har ju sina *verkliga* faders och landsmäns tro och inre liv omedelbart förbundet med dessa ”heliga” ting. Men vi, – jag säger det, – vi kan inte bedja, och vi kan inte vara i fruktbar andakt, i *sanningsvilja*, förrän vi lärt oss *det ensammas obegränsning*, – det är ingen bön, det är *en stillhet* där vi når lugn och *viljan: ske din vilja*, där vi vinner tack, ödmjukhet och bärarsinne. Vi får inte utsprida lögn och jolvighet och lögn och stämningsreligion. Förstår du inte, *att den gamla striden fortbestår*, i nya former. *Vi får inte glömma striden!*²²²

I samma långa brev skriver Björling: ”Där är trygghet just i det att alla värden faller och blir små, kvar står blott det enkla livet: andas, röra sig och se, och – vilja, bära, och leva som ett barn, ett lydigt barn som inte vet ett bättre än livets gåva.” Björling är skeptisk mot Olofs ”nya heroer”. ”Men jag säger, att de som förstått det obegränsade kravet, varit att söka bland den fria andens bärare och inte bland ’trons’ män, ty de fattar inte

Olof och Torger Enckell i Paris 1926, fotograferade av Cid Erik Tallqvist. Också Elmer Diktonius befann sig i Paris vid denna tid, liksom konstnärerna Yngve Bäck och Hjalmar Hagelstam. I Paris lades grunden till den modernistiska tidskriften Quosego.

vad obegränsad andas sanning, eller sannings anda och kraft är.” Han förhåller sig också skeptisk mot begreppet arvsynd: ”vad fan är det för smörja? Vi skall leva så gott vi kan, inte fullkomligt, men med fullt ansvar. Och inte ha några slingerbultar.”

Frågan om katolicism respektive protestantism tycks ha varit ett avgörande tvisteämne mellan Olof Enckell och Björling. Rabbe Enckell ger i *Landskapet med den dubbla skuggan* ett fiktivt porträtt av meningsutbytet mellan Olof (Blasius) och Björling (Gerdt):

”Den katolska kyrkan är den enda som förmått bevara enhetligheten, följdriktigheten – protestantismen har urartat till sektväsende

och är numera kulturellt sett ur räkningen.” Det var som om Blasius med sitt uttalande velat ställa sig på en pinnstege någonstades högt uppe vid Peterskyrkans kupol och inför den mäktiga utblicken blivit okänslig för förnuftets skriande protestantkryp nere vid foten av detta monument.

Gerdts kreverade. ”Det är löjligt att du nu kommer med dessa visdomar. Vet du vad protestantismen har urartat till – hela den moderna kultur som bygger på personlighetsprincipen och individens ansvar. Protestantismens anda, Luthers anda, var livets – att p r o t e s t e r a, och denna anda skall föras vidare där protestantismen stannat i växten, icke vågar avkatolisera sig till grunden från auktoritetstron.”²²³

Dispyten slutar med att Blasius ger sig, ”genom att vädja till tystnaden, i vilken han sjönk splittrad och uttröttad”. Paradoxen här är att Blasius/Olofs position är ett uttryck för hans behov av att *protestera* mot Gerdts/Björlings auktoritet, att hitta sin egen personlighetsprincip. Det framställs rentav som ett *rent* behov av att hävda den egna personligheten: ”Vidhöll Blasius någon gång envisare en bestämd uppfattning hade man intrycket att detta inte berodde på att denna uppfattning var absolut rotfäst hos honom, utan att han på ett konstlat sätt ville stötta sin natur, så att den inte gav efter för sin benägenhet att ge vika.”²²⁴

Björling var, kunde man säga, dogmatiskt antidogmatisk, men knappast omedvetet. Som han skrev till Olof: ”Vi bör ha sinnet öppet för god vilja, och vilja till det obegränsade på alla håll. Men om denna vilja har just en principiell begränsning i sin bundenhet vid världens makter, förmän, tradition, skrift, och detta så att samvetsfriheten och tankefriheten förnekas, då har vi inte att visa tolerans mot denna principiella intolerans.”²²⁵

Det var med andra ord en avsiktlig intolerans Björling hävdade i förhållande till katolicismen och den politiska reaktion den ofta var en del av vid denna tid, en reaktion som snart skulle växa sig stark på bred front. En liknande skepsis hade Björling mot Rabbe Enckells användning av den klassiska antiken, ”klassicitetsdillet”.²²⁶ Det fanns de för vilka vurmerna för katolicism och klassicism gick hand i hand med en vurm för fascismen. De gemensamma vännerna Örnulf Tigerstedt och Rolf Palmén, nämnda i brevet till Torger Enckell, skulle gå reaktionens ärenden, medan Olof, liksom Bertel Hintze, ändrade kurs och valde en mera liberal väg.

Bland unga intellektuella kunde katolicismen fascinera, vilket man ser

prov på i uppskattande artiklar i *Studentbladet* 1927. Det var en följd av den katolska renässansen på kontinenten. Av sina försvarare ansågs katolska kyrkan vara den enda kyrkan som kunde "förmå trotsa tidens stormar", den motsvarade tidens behov av auktoritet, klarhet och fasthet.²²⁷

1920-talet var ändå överlag ett kosmopolitiskt decennium, och Björling tog aktiv del i den internationalism som präglade tiden. I början av augusti 1926 deltog han i KFUM:s världskonferens i Helsingfors. KFUM, eller Kristliga föreningen av unga män, hade grundats i London 1844 för att främja unga mäns fysiska, intellektuella och andliga välmående. Tanken var att inga dogmer fick stå i vägen för liv och gärning, den broderliga gemenskapen stod över olika kyrkosamfund och religioner. Idén var ekumenisk och utgjorde en livsbejakande kristendom. Vart fjärde år ordnade man världskonferens, och turen hade nu kommit till Helsingfors.

Omkring 1 500 unga och äldre män från världens alla hörn samlades i Helsingfors för att dryfta de allvarliga religiösa problemen för dagen. Det var inte bara män från alla kristna trosbekännelser, inklusive katoliker, utan också män som var sympatiskt inställda till kristendomen, såsom buddhister, muhammedaner och brahmanister. "Sällan, måhända aldrig tidigare har Brunnsparken burit en så internationell prägelse, som fallet var igår vid 1/2-4 tiden då kongressdeltagarna hälsades välkomna till Finlands huvudstad [...] Härtill bidrog ej minst många av de här eljes ovanliga dräkterna. Sålunda såg man turban- och fezprydda österlänningar röra sig mellan i sina pittoreska nationaldräkter iförda skotter."²²⁸ "Kristendomen som en livsbejakande och sund religion har fått en fullödlig representant i rörelsen", stod det att läsa i *Hufvudstadsbladet*.²²⁹

Den stora elden utanför Johanneskyrkan i samband med avslutandet av världskongressen inspirerade Björling till följande dikt:

"Elden får inte slockna"

K.F.U.M. – 6 augusti 1926

I den stora tid, vi nalkas; och det brytes ax på åkrarna och vi går
med fackla

och med tre på oss och tre på stjärnorna och mullen!

Vi går med gyllne dräkt och silverspännen, när vi går på vårt va
dagsvis,

ty våra händer såg den blixtrande stjärnan.

Vi skall le som första klassens gossar och tjusas av mörkret eld och
ljus dags stycken.

Vi skall sjunga, såsom ingen sjungit för sig själv.
Vi skall vara solens sken som spränger fästningsmuren.
Vi skall vara klockorna som klämtar samman, vi skall hänga högst
i tempeltornet.
Vi sjunger skämt lik in i offrets bål.

En syn av skilda länders fanor.
Ett eldsbål. Löv och himmel. Facklor tända för var man.
Och sånger, folks över haven! Tungor, näsor och turbaner.
Och lysarpanna under luftens bara hatt, och tempeltorn står upp
för ögonen och håret.
Som urtids lycka och indiantjut, brinnande Bulgarien och män-
skas öga klart
fördoldhet tryckte händerna och skalv och brann, dök ned i fack-
las anlete och släckte ögonen.²³⁰

Någon gång efter kongressen gjorde Björling en kort bekantskap med en man vid namn Paul Léon Luis François Peronard; "namnets musik borde tilltala även dig", "han är min raka motsats, med ett ord, en mänska. För mina ögon", skrev han till Olof. "[H]an berättade om sin vistelse i ett kristligt internatläroverk, icke katolskt. Han beskrev aftonbedjandet på knä med läraren och bibelplugget: det orsakade att han rev sönder bibeln; att de oberoende av egentlig mening, antingen gav fan i allt religiöst, eller än värre: blev sina lärares värdiga lärjungar, ifall de – blivit knäckta. Nåja, men när man hör om bibelplugg och aftonbön på knä och frälsningsmani med elvaåriga barn, så förvånas man inte över den förbittring som en sund mänska med blott sin omedelbarhet och vad han annars lärt och erfarit känner inför himlabråket."²³¹

Björling uppfattade också modernismen i samklang med ett universalistiskt ideal. Modernism var inte bara den frigjorda formen utan också det frigjorda innehållet.

Ett ord, kanhända diskuterbart – vad tål ej att diskuteras, kommenteras? – i all synnerhet av dumbom (draperad i Tegnérordet, tänk!), ordet är från ett för mig svartgyllne år, 1926 (jag erinrar mig: framfört i ett sällskap hos Hagar Olsson), men självkritiskt nog, ej publicerat. Det har så många diskuterbarheter: modernismen främst, d.ä. den klara motsättningen till det förment absoluta, men med relativismens mod, eller enligt mitt ord just nu: med hopplöshetens hjärtas stora mod i ögonen. Skulle det uppfattas -istiskt,

begränsat, sekteriskt? – när det just var universalistiskt! – och så har ordet fått ligga oskärat på djupet av mitt medvetande. Med en tanke på Södergran och vår ungare strids glöd

detta ord:

– På modernismens hala vågs tunga står vi orörliga, ingenting rubbar våra dunkla ögons makt.²³²

Samma år, kanske vid samma tillfälle, i ett sällskap hos Hagar Olsson hade hon hånfullt utbrustit till Björling: ”ni trodde naturligtvis att ni var klassisk?” Björling infogar i en parentes: ”Ja, så smått det, tänkte jag stilla.”²³³

Diktonius, dada och jazz

År 1927 har något hänt i Björlings liv, det är som om han lagt i en annan växel. "Jag har utvidgat min horisont, jag skulle inte mera stå ut med ett frälsningsmöte", skrev han till Rabbe Enckell.²³⁴ Till Elmer Diktonius skrev han: "när tiden gått, skall jag väl minnas denna tid som en lycklig tid, kanske en av de tider, då jag haft minst bekymmer och levat i dagarnas innehåll och följt min styrande vurm med dess sorg och fröjd".²³⁵

Av Björlings självbiografiska anteckningar framgår att han hade ett uppehåll i sina ekonomiska svårigheter från januari 1927 till 1929.²³⁶ Växlarna löpte, det var högkonjunktur, och Björling hade stiftat bekant-skap med dada: "Dada är sol, Dada är allt, allt, allt!"²³⁷ Till skillnad från många av de andra ismerna i tiden, såsom kubism, futurism, expressi-onism, förde dadaism inte tankarna i någon entydig riktning. Förledet dada- betecknade inte något specifikt, utan ett otal ting på olika språk, alltifrån gunghäst på franska till "ja ja" på rumänska. "Dada är ingen litterär skola", deklarerade Tristan Tzara.²³⁸ Därför kunde dada föras i olika riktningar, alltifrån estetiska till religiösa till politiskt revolutionära.

Elmer Diktonius hade skaffat den tyske dadaisten Richard Huelsen-becks *En avant Dada*, som Björling lånade av honom våren 1927. Huel-senbecks bok har undertiteln *Eine Geschichte des Dadaismus*, och är framför allt en historik över dadaismen, särskilt den tyska. Björling läste sannolikt också Huelsenbecks *Dada Almanach*, vilket citaten i slutet av hans modernistiska program "Blixtanalys" i andra numret av tidskriften *Quosego* tyder på, t.ex. att dada är "buddhismens amerikanska sida".²³⁹

Björling lät sig inspireras av Huelsenbecks bidrag i tidskriften *Der Querschnitt*, ett utdrag ur hans ljuddikt "Phantastische Gebete", som ursprungligen framförts på dadaisternas krog Cabaret Voltaire i Zürich 1916. Richard Huelsenbeck var en gammal vän till Hugo Ball, som i februari 1916 tillsammans med sin blivande hustru Emmy Hennings grundade Cabaret Voltaire, som blev en samlingsplats för dadaisterna. Dit begav sig också Huelsenbeck, officiellt för att studera medicin. "Huelsenbeck har kommit hit", antecknade Ball i sin dagbok från Zürich. "Han pläderar för att man förstärker rytmen (negerrytmerna). Han skulle helst vilja banka ner litteraturen i grund och botten."²⁴⁰

Motivet till att "banka ner litteraturen" var att den sågs som förbunden med de ideologier som störtat kontinenten i fördärvet.²⁴¹ Afrikanska rytmer, trummor och masker föreställde man sig som en motvikt, dem använde man sig av på Club Voltaire. För Ball var det fråga om att befria, rena språket: "Vi försökte ge den isolerade stavelsen besvärjelsens rikedom, en stjärnas glöd."²⁴²

"Mit dem Revolver in der Tasche Literatur machen", var den unge Huelsenbecks ideal: "Vi skapar litteratur med revolver i fickan, som dadaisten Huelzenbeck framhållit", skrev Björling i *Quosego*.²⁴³ Huelsenbeck konstaterade på äldre dagar att "Dada var nära den religiösa lösningen i livet" ("Dada was close to the religious solution in life").²⁴⁴ Någonting liknande föresvävade Björling, för vilken dadaismen var "alla tings ljud på sin plats, i den obegränsade inordningen. Allts kors och längtan, kristenanda. Liv, verklighet – på alla språk och platser."

I *Quosego* riktade Björling en dikt till Huelsenbeck:

Dadas mening (Till Richard Huelzenbeck) —
stark hand: lögn och frid. Allts naturlighet och konstens
hantverksindustri, din fabulösa hjärna. Uppdraga genialitet,
skratt, ro, och det ej förutsagda.²⁴⁵

Litteratur och konst var för dadaisterna inte upphöjt skapande utan "hantverksindustri", lika centrala var skrattet och det "ej förutsagda". "Följa instinkten mer än avsikten", som Hugo Ball uttryckte saken.²⁴⁶ Eller som Björling summerar i "4711": "Instinkt och fakta! Ingen överbetoning. Lugn." Det anknyter till dadaisternas tanke om "Schöpferische Indifferenz", skapande indifferens. Dada var för Björling något av en konvalescens: "Dada – är det ej vi: förnuft och samvetets sjuka blomsternåder som tillfrisknat?"

Björling hade hittat ut ur sin kammare och satt och skrev på kaféer

och krogar. ”Mina främsta krogar är väl numera Opris och ett oansenligt kafé Piccadilly, på andra ger jag gästroller.”²⁴⁷ Opris, eller Operakällaren som den officiellt hette, fanns i Svenska teaterns hus och serverade lunch från klockan 11 till 14, sedan blev det kaffekonsert med dans klockan 14–16, diner från 16 till 20 och souper dansant, middag med dans, från 21 till midnatt. Björling gick helst på dagen, enligt vad vännen Carl-Gustaf Neovius drog sig till minnes: ”Vi var aldrig på kvällen där, det var för mycket för Björling.”²⁴⁸ Det beläggs i en dikt av Björling:

Var dag Opris
2 till 4
finns det inte andra skälvnningar
i min hatt?
Var dag
Opris 2 till 4
varje tid i mänska.²⁴⁹

Trumma "är mitt enda instrument, jag har inte ännu anförtrött trumslagaren, att vi är kolleger". Jazzorkester på dansrestaurangen Franciskaner, ett av de ställen modernisterna frekventerade.

Kafé Piccadilly på Högbergsgatan 35 kallade Björling vid ett tillfälle ”min fridsoas i universum”.²⁵⁰ Andra ställen var Pallas, Pagod, Franciskaner, Esplanad, Lyktan och Palladium: ”jag sitter för mig, följer med utländska tidningar och skriver eller lever mänskornas liv, och framför allt mitt eget”.²⁵¹ ”Ett kvasidiktalster skrev jag i natt på Opris. Med stenografisk förkortning för grannarnas skull. Hade jag inte varit så känd där, skulle jag blivit misstänkt för att gå polisens ärenden. Men nu vet de väl, att jag är galen.”²⁵²

Vid dessa tider utvidgades Björlings sociala sfär markant. Efter att ha odlat mest akademiska bekantskaper träffade han nu på krogen allt slags folk: ”unga, jämnåriga, gamla, äldsta, alla bildade yrken och åldrar, bl.a. konstnärer, musiker, skådespelare. Förutom jurister, journalister, ingenjörer, läkare vadhelst”.²⁵³

Och jazzen hade kommit till Helsingfors. Redan 1921 uppträdde en orkester med namnet King of Jazz på Fennia och på Brunns huset i Björlings hemkvarter.²⁵⁴ Den hörde han knappast. I ett brev till Stig Carlsson skriver han: ”Såsom trofast rumseremit hade jag förrän K.o.l. kom ut [1925] blott en enda gång hört ett slags jazzmusik.”²⁵⁵ Uttrycket ”ett slags jazzmusik” bär vittne om att allt möjligt gick under beteckningen ”jazz” vid denna tid, det gemensamma var trumman och diverse ljud-effekter. ”Lärmjazz” var det tyska ordet för den sortens musik, ett slags tysk kabarémusik framförd av tyska, ungerska och italienska musiker, inte sällan tillsammans med ryska emigranter. Ernest Pingoud, kusin till Henry Parlands mor, arrangerade den första populära jazzschlagern, ”Asfaltblomman”, utifrån en rysk vals.

På bred front anlände den amerikanska jazzen med båt våren 1926, när det amerikanska kryssningsfartyget Andania med sitt amerikafinländska dansband anlöpte Helsingfors. The Andania Yankees engagerades för Opris och fick sådan framgång att flera liknande jazzband bildades i staden. Någon helt vild och okontrollerad form av hot jazz var det inte fråga om, utan snarast det som kallas sweet jazz, ibland med inslag av stråkar.

Parland och Björling uppfattade jazzen framför allt som en rytmisk musik: ”det rytmiska till överdrift betonat och melodin blott något slags berättigande till oväsendet”, skrev Parland.²⁵⁶ Björling, som inte var musikalisk, associerade sig med trumslagaren: ”På Piccadilly är det trumma. Det är mitt enda instrument, jag har inte ännu anförtrott trumslagaren, att vi är kolleger.”²⁵⁷ Men saxofonen kompletterade den rytmiska grunden med melodisk färg: ”Saxofonen gav färg åt jazzmusiken”, skriver Parland.²⁵⁸ ”När vi ej vet – som en saxofonisk / färglåt”, skriver Björling

i *Solgrönt*.²⁵⁹ Men saxofonen är också högljudd, genomträngande: "saxofoner, fantisera / och tuta genom ben".²⁶⁰

I pausen stod Björling gärna och rökte med musikanterna: "särskilt är jag i tyst frändskap med en mikroskopisk violinist. Han är ett barn, och står i tehandel om dagen. Pianisten frågade en dag, hur jag nöjes med så dålig musik. Pang, jag kunde inte säga: ni trummar så bra – för mig!"²⁶¹ I ett brev från våren 1928 skriver han: "saxofonisterna från Börs gästade mig för två nätter sedan. Jag blev bror med dem. Allt utan min förtjänst eller förskyllan, men av ett visst intresse, för mig."²⁶²

Jazzfinurlighet världspress telefon kafeensemblen –
vi behöver främmande ansikten kring oss det okändas lockelse:
vi fann saltet i vår kaffekopp
och vände hemåt på långfärderna.²⁶³

Jazzen var alltså ett uttryck för "det okändas lockelse". För Björling passade jazzen ihop med hans egen sinnesstämning: "Jag fann i det oljudet, och tidsandan, efterkrigsyrseln kommer hit, något slags uttryck för min oro, kamp och förtvivlan."²⁶⁴ Den inspirerade också hans form:

Så jazzig? min plikts form innehållet raserier golv dansar med händerna lagda på under i över genom vem håller bomber kreverande himlens lössläppta valv solstrålars banor?²⁶⁵

Björlings produktivitet gick på högvarv: "Mitt arbete? – Den som vore färdig med det, finger händer med sina många papper och finge en ände på det! Det blir samlade skrifter, tio band."²⁶⁶ Rabbe och Heidi Enckell lovade hjälpa honom, bli hans kritiker. Inför sin 40-årsdag i maj 1927 skrev han följande dikt:

Nästa natt, nästa natt
är kosmos färdigskrivet,
det är ultimatum, och jag springer
mellan raderna.
Jag frågar unga, frågar gamla,
trettinio år jag gick i lära.
Och du förebrår!
Vad vet jag i ords-strömmen?
jag kan inte stå
där allt vacklar.

Nästa natt är allt, jag vetat
sönderrivet,
det är ultimatum, och jag frågar
om något som står
ärligt – i alla.²⁶⁷

Björling besökte Reval hösten 1927, nämner han i ett brev till Rabbe och Heidi: ”fin stad. Och nu vill jag resa, bara det blir tid för det. Jag vill se mänskorna. Reval borde du för resten se några dagar. Resan några hundra, uppehålle ungefär etthundra per dag. För dig kanske mindre. Jag har ju kafémanien. ’Marcelle’ hette det bästa jag såg i Reval i den vägen. Men kanske jag inte fann allt. Ett nykterhetskonditori med jazzkapell och dans. I en källarvåning.”²⁶⁸

Björling mindes också resan i ett senare skede: ”På tjugotalet när här var totalförbud var våra resor till Reval ej heller nykterhetsfärder. [D]et serverades brännvin i dricksglas på estniska båten ända till halvfärdsgränsen (Smörgås därtill). Där sågs en stående som sov. Men bråk var det inte. – Ett plus för mig var att båten var en hjulångare! Det rullade också invärtes liksom utvärtes i stark sjö. Och vinden ven om öronen. Och alla kom väl i land. Men jag tyckte att det rullade i dagatal. – Reval, medeltidsstad fyra timmar från H:fors, hade jag även sett 1904 under rysk tid. Även fotvandrat i Estland. Vid ett vägskaal stod en staty – av Martin Luther. Kegel hette orten.”²⁶⁹ Kegel är det tyska namnet för Keila, en ort som ligger drygt 25 kilometer sydväst om Tallinn.

Den 8 december 1927 anlände Björling till Vättilä i Savolax för ett besök hos Rabbe och Heidi. Heidi skrev i ett brev till Diktonius: ”För tillfället har vi Björling här, han kom i går på morgonen. Han riktigt sprakar och gnistrar av energi och har upptäckt en hel skara av små modernistbarn (ett av dem minns jag från min skoltid. han var då så stor som en vanlig stövel). Det blir roligt att få se dem någon gång.”²⁷⁰ Rabbe målade vid detta tillfälle ett porträtt av Björling.

År 1927 var också det år Björling blev närmare bekant med Elmer Diktonius. Björling beundrade den modernistiske mästaren men upplevde sannolikt också ett främlingskap. Enligt Carl-Gustaf Neovius gick Björling inte ihop med den ”proletära” sidan hos Diktonius, han tyckte att han var ”lite väl vulgär och lite väl proletär.”²⁷¹

Björling upplevde tydligen Diktonius som full av harm och förtrytelse. I ett brev till Rabbe Enckell skrev han: ”Diktonius? Han är rätt trevlig på tumanhand ibland, hygglig, vänlig. Men där lurar ilskor, åt så många

håll. En *stor tjänst* gör han oss, en *kraftig karl* – , javisst! Men när alla rasar, kan jag inte taga alla i armarna – oreserverat.”²⁷²

Björling visade sina ”Dada-alster” för Diktonius, som uppskattade dem. ”Han var den gången mycket trevlig”, skriver Björling till Rabbe.²⁷³ Björling i sin tur gillade Diktonius *Stenkol*, och blev genast inspirerad av den:

D:i bok är nog storartad, över alla gränser, i sin art. Slutet har jag ej ännu läst ordentligt. Jag skulle läsa, men skrev i stället, efter första raden, mina reaktioner. I natt tillkom dessutom *en stor ny dikt*: ”Likkistan”, nytt abrakadabra. Likkistan är världen. Bättre livsju-bel- och frälsnings-antifrälsningshymn. Full av lik och svåra lukters välförhållanden. Hip hip! – bara jag hinner än.”²⁷⁴

Bokens senare del, som innehåller dikt med en social, eller socialistisk, tendens, gillade Björling inte. Det meddelade han också Diktonius, såsom framgår av ett brev från Diktonius till Rabbe Enckell:

Björling var här en afton, och bad att jag för min själs salighets skull måtte klippa boken i tu, och kassera senare hälften. Jag sade att skall det kastreras, så klipper vi frammen. Överhuvud blottar stenkollets rödaktiga bengalljus pojkarnas konservativa inälvor. Men de får ha som de vill, ty jag förstår livets annorlundhet, och högaktar min mammas tro och min f.d. pappas konstitutionellaarbetarför-eningsfosterländskhet.²⁷⁵

I Diktonius bok *Stenkol* ingår en serie ”Blixtporträtt” av författare och musiker, däribland ett porträtt av Björling:

Guds vessla går på jakt.
Och hittar skalbaggs morot
peruk jazz.
Och fäller pepparkorn
namnam rävgift.
Änglarna tjöt:
han tuggar visselsalm
i livets portgång!²⁷⁶

Björling skymtar också i Diktonius novellsamling *Medborgare i republiken Finland*. Här är det återigen det vesslelika men också Björlings

sätt att tala som står i fokus, något som också Rabbe Enckell försökte sig på i "Dadamonolog" i *Quosego*. I novellen "Josef och Sussan" sitter huvudpersonerna på Veduttan (kafé Vedutan) i Brunnsparken och Sussan har precis tystat en ylande terrier med hjälp av en sockerbit:

När hunden tystnat nalkas en undersätsig, barhuvad man halv-springande, den bistert ihopskrynkade pannan skär som en plog genom luften, störtar opp till verandan, stöter till ett bord och stannar och bugar och ber om ursäkt, rusar till ett annat bord där tvenne ynglingar tidigare sitter, sprutar ur sig Ssa(tan), Ffa(n), Hhel(vete), diskret, så bara de första bokstäverna hörs, frågar vad klockan är och sprutar igen: Ssa, Ffa, Hhel. Fäktar med armar och ben, skrynklar ihop hela ansiktet, klirrar med ett glas mot en soda-flaska, viskar, så alla hör, artigt småleende till fröken: får jag bläck och penna?, frågar vad klockan är, Ssa, Ffa, Hhel, där kommer bläcket och pennan, gräver i bröstfickan – SSA, FFA, HHEL, rusar i väg, störtar tillbaka, drar diskret, så alla ser, ett avlångt papper ur bröstfickan, de skriver sina namn, han ramlar i väg.²⁷⁷

Det snabba och temperamentsfulla hos Björling liksom den veckade pannan understryks för övrigt också av andra sagesmän, t.ex. av Aina Enckell: "Björlings temperament var så starkt, att han orkade inte tänka allt han skulle få ut, utan han fräste då, schh – nu vet man vad. Så att det blev oartikulerat. Kroppen och pannan rörde sig på honom i stora bucklor och så." Också Rolf Sandqvist hade liknande minnen: "Han var ju en liten och satt person som rörde sig lite så där knyckvis ... Han var sina dikter på det sättet, hans hela personlighet ... En sån där staccato ... Han behövde inte en massa ord för att säga nånting." Temperamentets betydelse för dikten betonade Björling gärna själv: "Temperamentet ger fjäder", heter det i *Korset och löftet*.²⁷⁸

Björling var mån om sin egenart inför Diktonius. Han skrev till honom:

För övrigt, inte vet jag hur vi kommer överens. Jag läser dig med intresse. Du är bra att ha – i flera avseenden. Vad du skrev om målarynglingarna (realisterna!) för ett par år sedan, läste jag med bifall. Senaste kritikerna likaså. Ditt omdöme om mig, beträff. det "skönlitterära" isynnerhet, avvaktas alltid med spänning. För övrigt böjer jag mig för dig som Diktonius. Jag säger: jag är Gunnar Björling. Det är min lilla självhävdelse och stundom självförsvar.²⁷⁹

I ett brev till Rabbe skriver Björling: "Och vi har D:s! Ja, han har skrikit ut mig. Det är blott så, att jag inte med hans temperament vet, hur han en gång vänder sig. Jag känner glädje över trumpeterna, men – . Han har gjort mig stor tjänst. – Och hans bok! Storartad! Men kan du säga, att en del socialt och religiöst på slutet är glänsande till sak eller form? Medges, alltid ett grand D:s, men – inte blev jag förtjust vid flyktig läsning! Har ej läst ordentligt ännu. Men med det övriga har han en bestående plats." Han tillägger, längre fram: "en besynnerlig knopp [...]T.ex. i det sociala!"²⁸⁰ Olof Enckell vände sig till brodern Rabbe när han skulle recensera boken, och Rabbe pläderade för att det också fanns goda dikter bland "socialistdikterna". Han tog dem också generellt i försvar: "Överhuvudtaget ville jag säga om de röda dikterna att de äro och vill vara klasskampsdikter och kan bara fullt uppskattas naturligtvis av arbetare men de äro absolut inte lika våra borgerliga fest-dikter med sin pösande tro på den egna utmärktheten."²⁸¹

Björling upplevde också Diktonius som "väl villigt överlägsen" i förhållande till hans fattigdom och tiggeribrev.²⁸² Å andra sidan kan man konstatera att Björling genom åren överöste Diktonius med just sådana brev. Hur som helst förefaller relationen ha präglats av ärlighet och direkthet.

Diktonius spelade en viktig roll som förmedlare av nya idéer och ismer. Han förhöll sig dock reserverad till dadaismen, bl.a. i en artikel i *Finsk Tidskrift*:

Dadaismen – idiotismkonsten, anarkismkonsten, dårkonsten; ingenkonst, allkonst. Och i synnerhet vilkensomhelst. Gud spelar grammfon – det är konst, telefonkatalogen – lika god även den. Du söker mening ur detta – det är meningslöst – således otvivelaktigt konst, nämligen dadaism. Den absoluta bristen på hjärna dräpte dadaismen i dess vagga, men som reaktion mot den snusföruftiga kubismen var den berättigad. Och däri att den av envar och allt ville göra konst och konstnärer, samt att den hade ett bryskt improviserande lynne, sträcker sig dess framtidsanande bärvidd längre än de kloka tro.²⁸³

Björlings dadaism var av annat märke, eller som han uttryckte sig i ett brev till Diktonius:

Rabbe och jag har läst din uppsats om expressionismen, den gamla i F.T. Bra, men den dadaism som jag lancerar är väl något annorlunda än den du tyckes ge sparken. Min dadaism är – alla tings ljud

på sin plats, i den obegränsade inordningen. Allts kors och längtan, kristenanda. Liv, verklighet – på alla språk och platser. – Det jävliga är, att alla åsnor har börjat tyda modernismen och visa, hur den skall göras fin och – begriplig. De skriver idiotisk konventsutgjutelse och säger: se, så vackert. De kunde gärna skrivit – gammal dikt, med rim.

Ja, vad nu sedan modernismen är. Jag är på den punkten beredd att desavoueras. Fastän jag skrivit en bit om ”Min nya saklighet” som inte innehåller ett förnuftigt ord. Men på vinst och förlust, – det är det stora meningsfulla – två tomma händer (de sista orden har jag låtit följa i det här sammanhanget en gång förut, de kom därför mekaniskt).²⁸⁴

Dikten ”Min nya saklighet”, som omnämns i sista meningen, publicerades något år senare i *Quosego* men skrevs alltså redan våren 1927:

Tschili tschili-tschau!
tschili tschili tschau-tschau!
tschili tschili tschili-tschi!
tschili-tschau!
tschili tschiliman dja-dja-dja!
tschili tschili tschau-
tschi!
tschiliman tschiliman tschiliman tschiliman-
dja!
tschi-tscha-tschi! tschili-li-li-li!
tschili tschili tschili
tschiliman tschiliman-
dja-
ro!²⁸⁵

Här ser man tydliga spår av Björlings läsning av Huelsenbecks ljuddikter. Dikten uppmärksammades ända borta i England. Kåsören ”Beachcomber” i *Daily Express* hade fått framför sig ett exemplar av *Quosego* och såg Björlings dikt som ett tecken på att den modernistiska diktningen åter hade kvicknat till.²⁸⁶ Detta fick i sin tur den inhemska redaktören att ironiskt konstatera: ”Det är inte bara Nurmi som gör vårt land bekant med sina ben. Också som andliga heroer kunna vi numera göra oss gällande.”

Någon egentlig ”ny saklighet” präglas dikten inte av. Björling kom dock att i viss utsträckning intressera sig för denna riktning. Den nya

sakligheten, Die Neue Sachlichkeit, hade uppstått bland konstnärer och författare i 1920-talets Tyskland som en reaktion i synnerhet mot expressionismen, gentemot vilken man eftersträvade ett sakligt, praktiskt dokumenterande av omvärlden. En omedelbarhet, nykterhet, distans, en sval blick på tingen, en detaljskärpa. Björling var skeptisk mot de inneboende tendenser till realism han tyckte sig se i denna riktning, dem såg han som borgerligt konventionella. Han nämner i ett brev till Rabbe Enckell att den danske konsthistorikern Carl Petersen "kritiserade (klandrade) den nya sakligheten såsom 'realism', alltså mitt befarande".²⁸⁷ Björling var nog med denna distinktion: "En ny saklighet – ingen realism – men det yttres rikedom och inres", hette det i essän "Råhet". I "4711" skriver han:

En ny saklighet – nästan realism, filisterlivs fem gånger fem? –
 Nej, dessa glada färger, rusiga, tordönsknyppladspetsar, mina ords
 rader
 brutna längtanssjuka!²⁸⁸

Man tänker sig här de glada färgerna och den groteska satiren hos en George Grosz, i viss mån besläktade med Björlings "nya saklighet" i *Quos-ego*. Men det sakliga betecknar samtidigt en sorts ytans glädje, en mera allmän kombination av livsglädje och omedelbarhet. I en tillbakablick i *Ord och att ej annat* skrev Björling: "Det var en gång och vi ville åt både tydligheten och 'djupet' alias släpigheten ledsamheten kvasihögtidligheten, vi ville en omedelbarhet och – saklighet. 'Ny' saklighet hette det visst, åja, en åskådlighet, inte berättelse, beskrivning och utläggning! Det var vid den tiden och vi ville ta glädjen med, vi ville inte mulenheterna."²⁸⁹

Henry Parland

Sent på natten fredagen den 4 november 1927 träffade Björling för första gången Henry Parland.²⁹⁰ Parland var 19 år gammal, lång, stilig, mörk och livlig, med kraftig skorrning och tysk brytning. Han hade nyss inlett studier i juridik och börjat skriva ett par år tidigare. Han hade vuxit upp i Ryssland och utanför Viborg men bott i Kilo och Grankulla de senaste sex åren. Båda hans föräldrar hade vuxit upp i S:t Petersburg. Hans far, Oswald, var av engelsk börd, med tysk mor, och hans mor, Maria, var tysk-baltisk. Henrys modersmål var tyska, men han lärde sig tidigt ryska och sent, först i 14-årsåldern, svenska.

Parland knackade på hos Björling, tillsammans med Arvid Mörnes dotter Barbro Mörne, Sven Grönvall och Carl-Gustaf Neovius, efter ett möte på den nygrundade Landsortsnylänningarnas klubb. Mörne hade tagit initiativ till besöket. De unga var alla bosatta i Grankulla; Mörne var äldst, 24 år gammal, och kände Björling sedan förr, hon hade skrivit ett par diktsamlingar. De nya bekantskaperna Henry, Sven och Carl-Gustaf, eller "Mommo", var kring de tjugo och tidigare klasskamrater. Sven studerade ekonomi. Henry hade med sig ett häfte med dikter.

Henry Parland hade inför vännen Neovius målat upp en bild av att de var på väg till en förmögen ungkarl i en nobel våning, och förvåningen blev därför stor för Neovius del när de sedan kom fram till det källarum där Björling bodde. Parland hade sinne för skämt och rackartyg. Neovius minne av denna bostad kan för övrigt ha sitt intresse: "Man gick några trappsteg ner, och så kom man till en korridor, och i ändan på den till höger var en lite mindre dörr, och det var ingången till Gunnars

rum [...] och så kom man då in i rummet, det var ungefär tre gånger bredare än korridoren, och lika lång som den. Mot fönstret, med utsikt mot Sveaborg och skären där, på sidan om det var ett överbelamrat skrivbord, ett mycket enkelt träbord, och sen en rysligt gammal skrivmaskin, en fullkomlig museipjäs [...] Och så var det bokhyllor, och sen en ryssja till vänster om fönstret, och så innanför fanns närmast ett badrum, utan fönster, och där hade han en madrass och några filter, som drogs ut mitt på det smala golvet mellan ryssjan och bokhyllorna, så blev det plats för madrassen, och där fick man övernatta.”²⁹¹ Tito Colliander drog sig till minnes att det på väggarna hängde ”stora dukar av bröderna Enckell”. En av dem föreställde Rabbe och Heidi ”med grå ansikten, en intressant composition, ett ungdomsarbete av Rabbe Enckell”.²⁹²

Under den heta sommaren, när Parland varit informator hos en familj på Granö utanför Helsingfors, hade han läst Diktonius och Björling och själv skrivit dikter i ett rus av inspiration.²⁹³ Han beundrade Björling, och det blev en givande natt. Dagen därpå satte sig Björling vid skrivmaskinen och skrev till Henry:

Ni har att avhämta en skjortknapp, det var ni som satt i gungstolen, den magnifika. Det kan ju vara en anledning – , jag är sannolikt hemma kl. 6 till 8 de närmaste dagarna, ifall ej förhinder inträffar. 7 till 8 i allmänhet. För övrigt regelbundet oregelbunden, eller oregelbundet regelbunden, – har mina vanor.²⁹⁴

Dikterna Henry hade lämnat till honom hade han nyfiket kastat sig över:

Jag ser på skrivproven. Är inte kritiker. Och – jag tänkte om det första, ni visade: ja, – men var det allt? Och ändå, – jag böjer mig. Jag finner något i edra saker. Men varifrån har ni denna spets och överlägsenhet? hur mycket ligger det där bakom? – kanske är det ett grand talang, begåvning, och ungdomsfräck ton. Som sagt vits, spets, och en egen form. (Jag låtsas bara vara kritiker, förståare – kan inte ta Er ton. Ni – hemma i dessa tingen, ett bland dem.) – Jag tycker om sakerna. Vad ni är, kan, vill – kanske ett rätt tillfälligt, och begränsat. Men förbluffande. Inte är det väl uttömmande, och djupprövat. Men det är något. Fast stundom tycker jag: bagatell. Men skarp, och har bärkraft.²⁹⁵

Ordet ”spets” var för övrigt negativt laddat i Vilhelm Ekelunds estetiska vokabulär. I *Metron* (1916) heter det till exempel: ”Intet mer karaktä-

ristiskt för modern andlig förtölpning än den djupa respekten för det spetsiga, det snedögda, det skeptisksötsura, det öfverlägset ironiska och hvad nu allt heter – alla dessa spirituella smånaskigheter som gå under namn af intelligens.”²⁹⁶ Här tar Björling en annan väg, i modernistisk anda: ”Ett nytt sinne för vårt liv antar nya uttrycksformer: det fiffiga, vits, smak, pomaderat, sista modet, mammon och mekaniseringen”, skulle han skriva en kort tid senare i *Quosego*.²⁹⁷ Inom parentes sagt hörde Björling också till dem som klädde sig i tidens anda och gärna pomaderade sitt hår, av fotografierna att döma, ända fram till de sista åren av sitt liv.

Vilka dikter hade Parland haft med sig? Bland andra den här, som publicerades i *Studentbladet* månaden därpå:

Ute i Tölö
en affisch om bilringar,
årets bästa.
Varje morgon
då jag väntar på spårvagnen
står jag andäktigt tyst
inför dess
stolta, befallande:
köp.²⁹⁸

Parland var fascinerad av reklamkonsten, av reklamens förmåga att hypnotisera. Hemma i sitt rum hade han hängt upp en stor affisch för bildäck.²⁹⁹ Hans stil var inspirerad av Diktonius, med en aforistisk koncentration men med en större lätthet: som marmor, men blank och luftig. Några dagar senare skrev Björling till Rabbe Enckell:

Jag har mött en diktare: Henry Parland, ung, 19, student, Grankulla, D:iuspåverkad, knapp, säker, mer ironisk än patetisk, och nat. inte rödgardist, – bildad mänska, fin pojke. Han var inne hos Schildt l. Olsoni [Eric Olsoni var lektor vid Schildts]. ”För tunt, litet, kom om ett år!” Näja, det kunde vara. Vad volymen beträffar. Denna skrift är nu hos mig. Cid var och såg den nyss. Han tyckte, den var bättre än [Nicken] Malmström. (Samma tyckte Diktonius.) Han blev entusiastisk. Så Rolf igår. Korta knappa träffsäkra rader. Skriv upp i minnet detta diktarnamn: Henry Parland. – Han kom med Barbro som ciceron samt två adjutanter från fredagens landsorts. Jag är nu besatt, en ny mänska. Jag tror, att vi får kärna bland allt, och många olika sidor och personligheter. *Den ironiska* saknades.³⁰⁰

Björling hade ett par månader tidigare träffat Nicken Malmström och hört ett par av hans dikter: "I bild är de dock inte alldeles illa. Kanske motsatsen. Men en – poet! Alltså *suspekt*. Trefaldigt. Vet ej vad mannen går för, hur mycket han har att giva. Inte kanske dålig, men inte heller modernist i inre mening, skulle jag tro. Eller rättare en halvhet, som alla. En strävare, trots allt, men estetisk, tämligen proppad. – Annars naturvetare. Jag hade känt mannen i skyddskåren och hade en av de mest undantagslösa reservationslösa *aversioner*, jag erfarit, placerad på det hållet."³⁰¹

Henry Parland efterträdde alltså snabbt Malmström. Mindre förtjust var Björling i Parlands prosa, som han tyckte var sentimental och alltför påverkad av Pär Lagerkvist. Parland följde Björlings råd att satsa på dikt. Björling visade också sina egna och Rabbe Enckells dikter för Parland. Han rapporterade till Rabbe: "Parland begrep mina senaste saker, visade några. Ehuru jag är svamlig, och skall ge, ha allt, allt, allt; tyckes han – sedan han fått korn på något – ha haft intresse för mina böcker och läst. Flöjtblåsarlycka tyckte han nog om, men inte hade han *ännu* bitit sig fast i dig."³⁰²

De fyra landsortsnylänningarna bjöd in Björling till sin klubb, och redan två veckor senare var han där och talade om modernismen. En version av föredraget publicerades senare i *Quosego* med titeln "Råhet".³⁰³ Han rapporterade till Rabbe Enckell: "Det blev nog ett hastverk, men lyckades gå utan att räknas mig till som blask. Tvärtom, jag hade en viss framgång tack vare Huelzenbeck som levererade vitsen, och min expressionism: guds svans, från avträdet till graven, samt ett frenetiskt fram-sägningstempo. Det gladdde mig för några små intressefilialers skull, som jag har i klubben, främst grankullapojkarna: Parland, Grönvall etc."³⁰⁴ Uttrycket "guds svans" förekommer i följande mening: "Vi är besatta av djävulen, av apa, markatta, somliga av guds svans." Djävulen, apan och markattan är bekanta groteska figurer i *Korset och löftet*. Svansen, ett diaboliskt attribut, är förutom grotesk bild också "det lilla gudomliga, någon kan tänkas göra anspråk på", som Björling förklarar ett par år senare i "Quosegos replik" i kalendern 1929.³⁰⁵ Uttrycket "från avträdet till graven" förekommer i en uppräkningslista av vad modernisterna vill återge: "Människas gång, från avträdet till graven." Det är en grotesk anspelning på uttrycket "vaggan till graven": avträdet är både hemlighus och död.

Beundran mellan Björling och Parland var ömsesidig och stark. De träffades ofta och brevväxlade. Redan i december, före jul, tog Björling tåget ut till Grankulla där han besökte Parlands familj i Villa Koch. Det finns ett fotografi, en närbild tagen av Henry, där Björling sitter i soffan, med pomaderat hår och utsökt klädd i stärkkrage. Atmosfären är laddad.

Efter besöket skrev Björling till Parland: "Men – vad du är för mig, om vi frånsér dagarnas innehåll, det är livets hemlighet, som jag bortfuskat och aldrig får tag på. Det ordet tycker du inte om, alltså: jag ser i dig personligheten, sättet att vara, – du är inte dum, stupid, plump. Jag känner mig rikare genom dig. Jag har svårt att undvara dig. – Vi behöver inte alltid tala högtidligt, viktiga ting. Men jag är ändå kanske begränsad och en idiot."³⁰⁶ Björling och Parland skrev brev till varandra som de utbytte när de träffades på dagen.³⁰⁷

Familjen Parland var konstnärligt inriktad, man idkade högläsning och målade. Henrys tre yngre bröder Oscar, Ralf och Herman musicerade tillsammans med föräldrarna. Fadern hade varit en betydelsefull man i S:t Petersburg, men i Finland var han överkvalificerad för sitt uppdrag som ingenjör vid järnvägsstyrelsen och underbetald eftersom han inte i tillräckligt hög grad behärskade finska eller svenska. Han var en kultiverad man, men barnen gillade att provocera honom för hans gammalmodiga smak. Det hände sig till exempel att han brände upp det som han tyckte var Oscars modernistiskt inspirerade "stinkande poesi" i kakelugnen.³⁰⁸

Oscar var fyra år yngre än Henry, och vilt provokativ. "I Parlands bror (15) är något slags jehu i gryende", skrev Björling till Rabbe Enckell efter besöket hos familjen.³⁰⁹ Han hade i skolan skrivit en uppsats om att tjuveri adlar tjuven, som variation på temat "arbetet adlar mannen". Björling har en aforism som anspelar på detta i *Där jag vet att du*, den börjar: "(16-årig frågare.) Du – som en signal öppen nyfiken: är det inte rätt att ljuga, är inte stöld tillåten, skall man inte glädja sig och vara vacker?"³¹⁰

Läraren hade gett Oscar vitsordet noll och meddelat att "om det funnes ett lägre vitsord så vore uppsatsen förvisso förtjänt därav".³¹¹ Inspirerad och uppmanad av Henry höll Oscar i skolan ett föredrag om modernismen, där han bland annat läste upp Björlings "Abrakadabra". Allt detta, inklusive att han skjutit med en revolver på skolgården, ledde till att han blev relegerad. Hemma förklarades att allt berodde på Björlings dåliga inflytande, så Oscar förbjöds att träffa honom.

Quosego

Våren 1928 hölls möten för den nya modernistiska tidskriften *Quosego*.³¹² Planerna på den hade uppstått tidigt, redan kort efter *Ultra*, med Diktonius och Olsson i spetsen, men många olika turer hade lett till förse- ningar. Det blev till slut varken Diktonius eller Olsson som ställde sig vid rodret, utan Björlings elev och vän Cid Erik Tallqvist, som hade många järn i elden, bland annat en doktorsavhandling om W. B. Yeats som dock aldrig blev klar. Men som Rabbe Enckell skrev till Tallqvist inför utgiv- ningen av första numret av *Quosego*: ”din doktorsavhandling – förlåt att jag säger det – kommer att betyda en pipa snus [i] bredd med Quosego som allt framgent kommer att vara *ditt* verk och ingen annans”.³¹³

Om Tallqvist är omdömena samstämmiga, han var ”en av de origi- nellaste” i kretsen kring *Quosego*, enligt vännen och f.d. klasskamraten Olof Enckell, medan Ragnar Granit, också han god vän och f.d. klass- kamrat, talar om ”denna högt begåvade och egenartade vän” som efter Quosegotiden ”försjönk mer och mer i en autism”, Eric Olsoni kallar honom en ”mycket kuriös figur, mycket lärd och mycket konfys”.³¹⁴ Han var, berättar Granit, ”påläggskalv” för professuren i engelska vid Hel- singfors universitet, ”som sedan helt slöks av sina många hobbies”. Till hans intressen hörde litteratur och filologi, särskilt engelsk, men också mycket annat: ”han ägnade veckor, månader och år”, skriver Enckell, ”ibland åt studiet av Havelock Ellis, Freud och psykoanalysen, ibland åt andningsövningar och yogakontemplation”.³¹⁵ Han var också aktiv som översättare, men sitt stora livsverk, en översättning till engelska av *Kale- vala*, blev han aldrig tillräckligt nöjd med för att lämna in till ett förlag.

Han var, förutom splittrad, också ”kolossalt självkritisk”, enligt Olsoni. Till sitt sätt var Tallqvist burdust rättfram, höll sig med ”ibland något inkvisitoriska umgängesformer” men var alltid beredd att hjälpa vänner i ekonomiskt trångmål, särskilt Björling.³¹⁶

I sin dagbok för den 5 januari 1922 ger Tallqvist en karakteristik av sitt utseende:

Yttre: Hår: blont, inte någon vacker färg. Panna: för låg; går lätt i tjocka oregelbundna rynkor som inte se vidare intelligenta ut miss-tänker jag. Näsa, för kort, annars rätt skaplig, i synnerhet i profil. Kinder ganska runda, vecken omkring näsan men mungiporna icke skarpa. Läpparna ganska hyggliga men mungiporna alltför gropiga; verka självbelåtenhet och välmående. Öron ganska stora och utstående men inte påfallande. Uttryck i ansiktet vanligen allvarsamt t.o.m. bistert och trumpet. Kan även se ärlig och troskyl-dig ut. Ofta även självbelåten, tror jag. Gestalt, satt och en smula klumpig. Linjer svängda och rätt muskulösa.³¹⁷

Sitt intellekt ansåg han ”något trögt och tungrott”, minnet ”dåligt för saker som inte intresserar mig” och sin arbetsförmåga tadlar han, något överraskande: ”Min arbetsförmåga är relativt liten. Blir snart trött. Ser ut som om jag skulle sakna ihärdighet. Tycker inte om att göra flere saker, på en gång. Är måhända något bekväm av mig.” Han var kunnig när det gällde ”hantverksmässiga saker”, som segling, men ”alltför bero-ende av teorier och föreskrifter” för att ”handla raskt och beslutsamt”. Vidare skrev han att han ”[v]ill gå till grunden med en sak ... Vill stanna och fördjupa mig i något som jag träffar på.” Tallqvist var medveten om att han var ”en smula originell men har lärt mig att skaffa mig respekt genom att inte låtsas om skratt och skoj”. Långsamheten gjorde honom inte slagfärdig. ”Men kan disputeras om det kommer därhän”, avslutar han sin beskrivning.

Björling hade försökt få med Cid i *Quosego* redan i september 1927 och vänt sig till Diktonius för att be honom övertala Cid. Cid var, enligt Björling, ”inte hågad, men borde släpas med. Eftersom vi skall se anständiga ut.”³¹⁸

Grunden för *Quosego* hade, som tidigare nämnts, lagts i Paris 1926. Att Olof Enckell och Cid Tallqvist blev imponerade av Diktonius som person – ”stillsam, hyfsad, intelligent, hjärtegod” – var en viktig faktor. *Quosego* handlade mycket om brobyggande mellan individer, mellan konstnärer, författare och akademiker. De sistnämnda bestod av Cids

forna klasskamrat, fysiologen Ragnar Granit, konsthistorikerna Bertel Hintze och Lars-Ivar Ringbom. De var goda vänner till Björling; Ringbom hade gjort vinjetten till *Korset och löftet*. Han var, med Björlings ord, ”en av de mest avhållna i de gäng som även jag hade tillgång till”.³¹⁹ Till Hintze, intendent för den nya konsthallen, gick Björling ibland för att äta. Granit hade Björling lärt känna redan när han auskulterade i Svenska normallyceum. Konsthandlarna Gösta Stenman och Leonard Bäcksbacka ställde ut och köpte en del av de unga konstnärernas verk.³²⁰ Ture Janson hade introducerat Björling för Stenman, som i ett senare skede köpte tre originalmanuskript, till *Vilande dag*, *Solgrönt* och *Att syndens blåa nagel*.³²¹

Det var Cid som döpte tidskriften med ett citat ur Vergilius *Aeneiden*, ”Quos ego”, ordagrant ”som jag”, i betydelsen ”jag ska visa dem!” vilket Olof Enckell tolkar som hans lust att ”med ett klassiskt, bevingat slagord svara på den överlägsenhet, med vilken han så ofta blivit avfärdad”.³²² Det skulle väsas fram som en svordom, ”Gunnar var den första jag hörde använda det så”, skrev Cid till Rabbe Enckell.³²³ Enligt Rabbe Enckell talade Cid själv om sin manodepressiva läggning, och han var våren 1928 inne i ett maniskt skede. Han propagerade för tidskriften, förmanade medarbetarna, inte minst Björling, med vilken det förekom ”häftiga sammandrabbningar” enligt Enckell.³²⁴

Det var också Tallqvists förtjänst att Björling fick störst utrymme i *Quosego*: 36 av provnumrets 102 sidor, med dikter, programförklaringen ”Universalism” och sviten ”4711”. Universalistisk dada-individualism”, döpt efter en eau de cologne med namnet 4711. Universalismen kan ses i anslutning till de tre namn till vars ära ”4711” är skriven: Jean-Marie Guyau, Georg Brandes och Edvard Westermarck. Brandes hade avlidit året innan, och hans stöd för Dreyfus hade aktualiserats och kritiserats av högeropinionen, ett eko av högervindar i Frankrike. ”Jag fann det nödigt att inte låta saken gå oanmärkt, utan (inför min egen krets) bekänna färg”, drog sig Björling till minnes 1950.³²⁵ Det är sannolikt att ”egen krets” inkluderar åtminstone Olof Enckell, som några år tidigare hade flaggat för den reaktionäre danske författaren Harald Nielsen, som hårt angripit Brandes. Men kanske också Bertel Hintze, som vid denna tid liksom Enckell hade en stark dragning åt höger. Båda hade för övrigt tillfrågats om de ville ta huvudansvaret för *Quosego* men tackat nej. Guyau hade i sekelskiftets kulturdebatt stått för universalism i förhållande till Nietzsche, som fick företräda individualismen.

När det gäller Björlings universalism kan man anta att Hagar Olsson hade en väsentlig roll. Hon hade fört fram universalismen i olika former,

Cid Erik Tallqvist på kafé i Paris 1926. Björlings elev och ständiga understödjare, den modernismfrälste Tallqvist, var vid denna tid stationerad i London där han arbetade med en doktorsavhandling om W. B. Yeats.

inspirerad av den nya vurm för mänskligheten som hade uppstått i samband med världskriget, inte bara kulturellt utan också politiskt. Björling läste under hela 1920-talet Olssons artiklar. Liksom Olssons universalism var Björlings i första hand en social universalism, släkt med den "unanimism" och "totalism" han nämner i essän "Råhet". Jules Romains hade besökt Helsingfors hösten 1925, och Olsson rapporterade om de två föredrag han höll i *Svenska Pressen*. Om den riktning han lanserade, unanimismen, skrev hon: "Den syftar onekligen till individens frälsning, men nådetillståndet emanerar inte från en ovärldslig Gud, utan skapas av

mänsklig samhörighet.”³²⁶ Ludvig Nordströms ”totalism” var en kristet färgad totalsyn på mänskligheten, en ”vi-ism” i motsats till en ”jag-ism”, en utopisk protest mot splittringen som lett till världskriget, som också innefattade en vision om en världsmarknad.³²⁷ En samtida parallell var Nathan Söderbloms ekumeniska strävanden, när han 1925 samlade de olika kyrkorna till ett gemensamt möte i Uppsala. Björling utbrister i ett brev skrivet tjugo år efter *Quosego*: ”ännu tjugotalet bar universalismens tusen signaler i liv, i konst”.³²⁸ Och 1937, i ett brev till Ebbe Linde, förklarar han sitt uttryck ”universalistisk dada-individualism” på följande sätt: ”En i den omedelbara och förvirrade individen fortskridande inriktning mot det universella. En sådan breddriktning måste nödvändigt innebära en inriktning inåt, uppåt.”³²⁹

Björling var mera återhållsamt optimistisk än exempelvis Hagar Olsson, eller som det heter i ”4711”:

Vår toleranta universalism.

Bort väst bort kjortel strumpebanden! vi dräper den som inte kan sitta i vårt lag.³³⁰

Han skrev i ett senare skede: ”universalismen har många vägar. Om de visar sig vara gemensamma, det får vi väl se, jag tror det inte. Och under tiden får vi alla bära vårt lilla sandkorn i stillhet. Och i förtigande, kunde jag tillägga.”³³¹ En längre förklaring kommer han med i ett brev till Bengt Holmqvist skrivet 1948:

Jag åkte ju tidigt med ”universalism”, men släppte individuell omedelbarhet irrationalitet och relativitet med i galoppen. ”dada” (som Hagar hade slungat mot mig) fick bli ordet. ”Kollektivismen” släppte jag senare in också, i *Quosego*, men på dess ”relativa” plats. Personligheten hade både bredd och – höjd. Det var väl just Bergson och pragmatism och Westermarcks relativism i värdesättningen, och ytterligare överhuvud irrationalismen, som förde mig utöver både Goethe och hela det intellektualistiskt begränsade synsättet. *Men utan minsta våld på sanningskriterierna.* Redan i början av tjugotalet bragte jag Hagar i raseri med min ”förbenade intellektualism” att ej fatta hennes slagord ”illusion”. Jag förstod inte ens varför Södergran skulle längta till landet ”som icke är” – jag menade att man skulle längta efter idealet (som i princip är ouppnåeligt, men i alla fall). Kanhända var jag litet dum i Södergranfallet. Men det är nog sina dunkla ”illusioner” Hagar åter planterar. Ja, varför inte

vår, och all, ungdoms opposition mot mammonism egoism den-
navärldensblindhet, däri har Hagar rätt i intentionen. Men – skall
hon fortfarande grunda det tusenåriga riket i *tidsförloppet*? Det
bör grundas i *medvetandena*, här, just nu, och i *var tid*, förgången
och tillkommande. Och hon söker det hos de enkla och enfaldiga,
tyckes det. Den ”gode vilden”, på nytt. – En gång var hon hänförd
av Tysklands ”ungdom”, på 30-talet. Det var visst Hitlerjugend, och
varför inte det?! De hade en hänförelse, och var lite mindre enfal-
diga än de vilka hon nu kallar på och åkallar, i all dagens mystiks
namn. Men Hagar kan flosklerna, och gamla käpphåsten individua-
lism går för fullt. Det är sant att borgerligheten i alla former, indivi-
duella och bolsjevikiska, detta *blottbegränsningssinnet*, är världens
fiende och djävulen. Hagar fastnar själv i dess begränsade schemata
och glömmar ickebegränsningen. Mystik är inte identisk med mys-
ticism. Men vi relativister godtar världen i dess vanställdheter. Just
därför förtvivlar vi inte, ty vi ser gud – i nazismen. I alla mänsklig-
hetens vanställdheter. Vi har erfarit människan.³³²

Individualismen anknöt Björling till Goethes personlighetsideal.³³³ Den
tyska dadaismen var för sin del också en ”gemenskap till individualite-
tens försvar”, som Peter Luthersson skriver i *Modernism och individua-
litet*.³³⁴ Man skulle kunna gå längre och säga att den också syftade till en
utvidgning eller uppluckring av jaget.

Vill man ge Björlings program i *Quosego* de mest allmänna förtecken,
och det gjorde han ju här själv, så är det denna kombination av universa-
lism och individualism saken gäller, ”alls inte bortglömmande höjdlinjen,
men med beaktande av att livet inte är en sådan där stel personlighets-
konstruktion ur det ’tyska’ medvetandesdjupet i all dess intellektualis-
tiska begränsning”.³³⁵

Björling själv var mån om att framträda så fördelaktigt som möjligt.
Han tog flera gånger tillbaka sina manuskript, vilket försenade hela före-
taget. Tallqvist skrev till Rabbe Enckell: ”vad nu gunnars poemata beträffar
så vet jag inte om han kommer att minska eller öka antalet den här
gången eller om han helt drar sig ur spelet vilket han hotade senast idag
då jag antydde att q visserligen blir just hans bok men samtidigt allas
vår quosego. han är ännu värre att ha att göra med än bror själv.”³³⁶ Efter
första numret drog sig Tallqvist ur leken. Han reste tillbaka till London
för att fortsätta med sin avhandling, och Rabbe Enckell och Kurt Reu-
ter fick ta över. Mot slutet av året föreslog Cids far Knut Tallqvist att han
skulle bekosta några månader till av sonens vistelse, vilket Cid tyckte var

en god idé: ”hemma bleve jag, med all sannolikhet, ändå mera störd än här”. Han skrev vidare: ”På ’tre à fyra månader’ till skall jag väl ha hunnit sätta mig så grundligt in i ämnet och samlat så mycket anteckningar, att jag kan åstadkomma något slags avhandling.”³³⁷ I samma brev tackar han fadern för att han hade betalat hans skulder till Söderströms och Akademiska bokhandeln. *Quosego* hade gått med förlust. I London levde Cid, som han säger, ”quietly’, vilket sannolikt har haft en välgörande inverkan på mina nerver”, och funderade på att flytta till Oxford mot slutet av sin vistelse, ”för att komma i kontakt med ’dons’ och studenter”.

Cids vision var att *Quosego* skulle vara ett forum för ”saklig” polemik, ett ”stadigt, sakligt, nyktert och rationalistiskt” synsätt, rentav ”saklig nykter och lite satans omutligt rationalistisk kritik, utredning och begreppsdefinitionsövningar”. Därför engagerade han sina vänner, de unga akademikerna Ragnar Granit, Lars-Ivar Ringbom och Bertel Hintze, för sitt företag.³³⁸ Det är möjligt att det var spänningarna mellan dem, särskilt Ringbom, och Björling som blev för stora. Men Cid kunde försvara Björling inför Ringboms angrepp. Ringbom hade ringt från Åbo till Cid i Helsingfors och sagt: ”Endast om *Quosego* kan frigöra sig från den dada-mystik som översvämmat provnumret finner jag tidskriftens framtida utkommande möjligt och önskvärt.” Cid skrev som svar:

det var oförsiktigt gjort av mig att i min barnsliga en gång för länge sedan skrivna artikel om björlings vilande dag stämpla honom som mystiker (ehuru den definition jag där gav av mystiker var eller strävade att vara fullständigt rationalistisk antidunkel och antivid-skeplig. björlings produktion bör uppfattas såsom fanatiskt rationalistisk filosofi temperamentfullt och så koncentrerat som möjligt uttryckt. i sina bästa momanger stegras den på denna grundval till konst – reflexionskonst. – detta har även raggen [Ragnar Granit] insett: han skriver i sitt senaste brev till mig: ”Han (Ruin) ser lika litet som P-pappa att Björling inte vill vara mystisk utan vill vara klar, horrible dictu. Han uppfattar Björling som misslyckad mystik, i stället för som misslyckad rationalism.”³³⁹

I fortsättningen av det 14 sidor långa brevet förklarar Tallqvist flera av Björlings aforismer och dikter i ”4711”, såsom följande dikt, om vilken han säger ”om du visste hur b:[s] privatliv diskuteras här i h:fors skulle du medge att han har rätt till det självförsvar som givit upphov (antagligen! vad vet jag!) till 52”:

Mitt privatliv fenomens ostlåda
 trädockor gummidockor petrifikat hjärnuppmjukningar
 spenbarns salvelse gudaktigas missbelåtenhet
 skrikarflammarglädjen dina plumpa fingrar oljas glans
 sidendamaskusminaret
 det ruttnas armé dån och sorgs trumpet, vi
 i poetiska nattlinnen
 kvällstidning har utkommit
 en skald i Helsingfors
 en fri orädd natur tolvårings barnsliga charm
 mumlandets röst
 ekläreringens facetter hästspillningen ur stallen!³⁴⁰

Där fanns också, menade Tallqvist, en dikt som var riktad direkt till Ringbom, som var "alltför benägen att låta tanken att gå före livet": "Livets problem inte bara tankekonflikter det är livets stora rika fåra, relativitetens lugn och hälsas små dagar."³⁴¹

En del av de 317 nummerade dikterna och aforismerna i "4711" härstammar från Björlings korrespondens. I ett brev till Rabbe Enckell hittar man t.ex. följande:

En vettskrämdhet – att ingens liv är förspillt; att allt är solstänkta ögon!³⁴²

Meningen har förkortats och ändrats till sin motsats i *Quosego*, vilket ger ett exempel på hur Björling gick till väga när han redigerade sina manuskript:

En vettskrämdhet – att liv är förspillt!³⁴³

Men det var särskilt breven till Henry Parland som innehöll stoff som Björling omvandlade till aforismer. "Med ingen av mina kolleger har jag stått i sådan litterär 'korrespondens' som en tid med honom", skrev Björling senare.³⁴⁴ "Hans brev, oerhört vitsiga, förstördes", berättade han för Bengt Holmqvist apropå Parlands brev, som gick förlorade vid bombardemanget 1944. "Mina svar, farbrorsutredningar och materialet till mina aforismer i Q:o, kunde ju ha något att vittna om vår debatt."³⁴⁵

En del av sentenserna kom att bli ofta citerade, inte minst av Björling själv, som t.ex. "Mitt språk är ej i orden", "Jag växer ut över vad jag säger", "Liv är bananen som ej apor når", "Vi kan inte giva sanning åt

den som vill bestämma hurudan den skall vara” och ”Geni – att du led på rätt ort”.³⁴⁶ Också följande dikt, som ringar in Björlings dadaistiskt färgade syn på skrivandet, citeras ofta:

Inte skriver vi för litteraturhistorien, som flygande
gäss och svala
går orden knäpper herrars damers hatt
på sned
får en liten ny snörvlighet i kassabalansen.
Vi skall ge en käpp att promenera med i sommar
eller nya badlakan och renat vatten
och desinfektion i pissoaren en hård tvättborste
eller gelatin för ansiktsmassage ett par rödgula plåster.³⁴⁷

I *En avant Dada* hade Huelsenbeck skrivit om att expressionismen urartat eftersom dess författare börjat skriva för litteraturhistorien snarare än för samtiden, vilket kanske var något Björling hade fäst sig vid när han läste boken. Dadaisten skådar inte i fjärran utan vill erbjuda något konkret och praktiskt: ”en käpp att promenera med i sommar”.

En av de mest kända dikterna i ”4711” är den om Chaplin, som vid sidan av ”Abrakadabra” i *Vilande dag* blev den som en större allmänhet förknippade med Björling:

Ch a r l i e C h a p l i n.
Ingens
skratt ur munnen,
stora sorgen.
Se madam och polisen korvstånd unge,
tokiga ögon målar du
med fötterna.
Att packas in i en tredubbel packlåda skickas
i sista järnvägsvagnen
till en ort för vad det blir av oss.³⁴⁸

De gåtfulla tre sista raderna, som kan tolkas som den ”tragikomiska slutvinjetten” i en Chaplinfilm, vilket Walter Dickson gjorde, hade också en konkret verklighetsbakgrund, förklarar Björling i ett brev till Dickson: ”Din kommentar till sista järnvägsvagnen var nog bra. Saken ändras ej, om jag nämner att jag en gång med en kamrat följt hans brors kista till järnvägsstationen. Han, själv järnvägstjensteman, yttrade: ’Så

far M. med sista järnvägsvagnen!’ (Det är hos oss den vagn som för lik.) Ordet hade präglat sig i mitt minne. Det var sammanfattningen av en ungdomstragik.”³⁴⁹

Till 41-årsdagen, som inträffade bara ett par dagar efter att första numret av *Quosego* kommit ut, fick Björling av sina vänner en ”bleck-blomkruka” med inskriften ”att fylla ämbares mått”, ett citat ur ”4711” som lyder:

Jag proportionerliga lemmar
skall fylla ämbares mått.

Jag går dit dagarna drager.³⁵⁰

Björling betonar i sina programmatiska artiklar skrivandet som en oavslutad kamp, ”tankens brottning”. I hans första programförklaring i *Quosego*, ”Universalism”, heter det: ”Det är ej en tanke, avslutad och fullkomlig, som söker uttryck i en skön form. Det är själva tankens brottning, det som är i och under tankarna, det är tingen och alla ting bakom dem, livsmaterialet, uttryckt i vår förnimmelse, vi bör återge i estetiskt skapande.”³⁵¹ Här rör sig Björling med begrepp som är starkt influerade av den vitalistiska traditionen med Bergson i främsta ledet. Skrivandet handlar om att ge form, bemästra mångfalden, ”inte gå under i kaos”.³⁵²

Björling tar dock avstånd från givna former och konventioner och talar för en personlig och instinktiv form. ”Fullkomlig konst (objektivt sett) gives inte, skön (harmonisk) konst är oftast ett suspekt begrepp.”³⁵³ Liknande tankar presenteras i tre andra programförklaringar i senare nummer av *Quosego*, ”Blixtanalys”, ”Randanmärkning I–II” och ”Råhet”. Titeln på den sistnämnda anspelar på Agnes Langenskjölds kritik av *Quosego* i *Finsk Tidskrift*, där hon anklagat Björling för ”oklarhet” och ”råhet”: ”Man försöker läsa, man strävar efter att förstå, att få en röd tråd; – den enda röda tråd man får är denna: världen är ett dårhus – låt oss tala som dårar.”³⁵⁴ Langenskjöld hörde förmodligen till de ”tantidealister” vars trångsynthet Björling riktade sin ilska mot i olika sammanhang.

Björlings programförklaringar i *Quosego* liknar inte italienaren Filippo Tommaso Marinettis omvälvande futuristiska manifest från närmare tjugo år tidigare, med slagkraftigt numrerade punkter avfattade ”med våldsamhet och precision”, riktade till den stora massan. De är inte ett dekret utan snarare en utforskning av vad den nya tiden och det nya medvetandet innebär, en omskolning av sinnena: ”Dikt vill öppna livets portar, visa på en väg utöver begränsningen, visa på ej-begränsade livssammanhang, befria våra ögon.” Björling vill mindre attackera gamla

estetiska konventioner än på ett principiellt plan understryka alla konventioners öppenhet. Det är alltså inte fråga om att ersätta gamla dogmer med nya dogmer så mycket som att visa på det relativa i alla dogmer: "Det är just denna maximala art i kravet, som faller alla givna former och principiella krav, de är inte slutgiltiga beträffande människas viljande eller det estetiska skapandet."

Björlings sakprosa är vanligen minst lika genomtänkt som hans dikt. Han opererar på den enskilda meningens nivå, liksom han i dikten opererar på det enskilda ordets eller frasens nivå. Han åstadkommer ofta en parataktisk helhet, där meningarna mera sällan intar hierarkiska relationer till varandra och i stället håller kvar en relativ självständighet så att resultatet blir ett slags sekvens av aforismer.

Diktonius berömde Björlings "4711" men tyckte att vissa av satserna var "platta och banala". Björling bad Diktonius uppges numren på de satser han ansett särskilt platta och banala.³⁵⁵ Det banala hörde till det som dadaister som Huelsenbeck lyfte fram, men banalitet var för Björling inte ett absolut värde utan mera ett sätt att få med livets breddlinje. Bredden riskerade alltid att utmynnas i det platta och andefattiga, som Björling var noga med att motarbeta. Det var ju det banala Björling själv reagerat på hos Kurt Schwitters, den totala bristen på patos.

Björling var nöjd med essän "Universalism" men undrade om den skulle bli förstådd. "Ville skriva mera", skrev han till Heidi och Rabbe Enckell, "men orkade inte nu, är rätt ansträngd och omöjlig. Så det fick bli. Fast det hade behövts som komplettering till artikeln, som man väl inte fattar, eller direkt missförstår. En sak är dock klar i den, obegränsningssaken, likaså vårt esteteri."³⁵⁶

Quosego hade uppnått sitt syfte, tyckte Björling: "För min del nöjd med Q, ser att den orsakat mer än ett par tiotal uttalanden, väckt uppmärksamhet ett litet grand i Sverige, skall orsaka åtskillig strid, tillsv. bara början."³⁵⁷

Quosego fick mycket riktigt mothugg. Den litterära kalendern 1929, som gavs ut av yngre författare och intellektuella som ville ta avstånd från modernismen, innehöll också bidrag från sådana som stod Björling nära, såsom systrarna Gudrun och Barbro Mörne, Kerstin Söderholm, Erik Therman och Rolf Lagerborg. Den sistnämndes inlägg hette kort och gott "Gaga". Det var en antonym till Björlings "Dada", hans dadaism, eller med Lagerborgs ord "dada-joller".³⁵⁸ Lagerborg reagerade på att Björling ville "hetsa, stöta, såra", på att han ville "'Slå ihjäl fiender', 'halstra gudarna', 'taga sönder himlen'. Eller 'döda, döda . . . d-ö-d-a! dö-ö-ö-da-da'."³⁵⁹ I Quosego är grundtonen brustenhets. I Euterpe hade

vi bättre humör”, skriver Lagerborg. Och Björling svarar, i essän ”Dadas replik”: ”Medges, vi vinner ofta ej mycket på att uppretta våra medmän-skor. Men så givet är det inte, att inte ont skall mötas med ont, med våld [...] Vi erkänner belevnhetens fordringar, gentlemannaskapets, men litteratur är inte presidentens mottagning.”³⁶⁰

I ett brev till Elmer Diktonius karakteriserade Björling Lagerborgs inlägg som ”gammelmansvisdom”.³⁶¹ Hagar Olsson skrev i *Svenska Pressen* om meningsutbytet mellan Lagerborg och Björling: ”Lagerborg säger ungefär så här till Quosego: Så där bråkade också jag, när jag var ung, men ni kan gärna lära av mig och bli lite snällare och gladare med detsamma. Björling svarar i ungefärlig omskrivning: Allt hur du vill, min vän, men här skall skåpet stå, kakelugnen får du gärna flytta!”³⁶² Dik-tonius var besviken på att Björling skrev ett ”lindrigt och filosofiskt själv-försvar” och inte gav ett ”beskt svar åt L. i Husis”: ”Jag skällde på B. för hans låt-dem-vara politik visavi vänner och i synnerhet fiender, men det båtade väl föga. Han har nu en gång lust att leka lamm i svinkättan.”³⁶³

Hagar Olsson betraktade 1929 som katolsk, reaktionär och fascis-tisk. Björling ansåg att den unge historikern Jarl Galléns artikel i kalen-dern var ”djupgående” men ”stolligangripande”.³⁶⁴ Gallén angrep den moderna människans ovilja att underkasta sig en auktoritet och pläde-rade för bestående, absoluta värden och katolicism: ”form är liv och kaos är död. Och vår tid är just kaos.”³⁶⁵ Ett par år senare var Gallén med om att grunda det högersinnade Aktiva studentförbundet. Han blev senare professor i historia vid Helsingfors universitet.

Vännen Erik Thermans artikel förargade Björling.³⁶⁶ Therman vände sig mot Quosego: ”Quosego är verkligen ett uttryck för tiden. Som tiden är den stridande, disharmonisk och söndersliten, som tiden är den jäktande och rastlös, fartberusad. Det är ångest och strid, men det är ej dikt.”³⁶⁷ Han riktade sig också mot Björlings program: ”Konsten befriar genom övervinnelse och strävan mot harmoni. Modernisterna blott släppa lös, släppa ut allt som rör sig i deras sinne ... Konträra motsatser i bild utslungas mot varandra. De göra sig ej skyldiga till felet att prosaiskt beskriva, men de lämna bort rörelsen, glidandet, vibrationen – det blir hack och rop, stelhet och disharmoni.”³⁶⁸

Allmänt kan man säga att den finlandssvenska modernismen av många kritiker uppfattades som ett modedefenomen, kanske nödvändigt men övergående. ”Vilken gestalt den framtida diktningen än väljer, någon kakofonisk dervischkonst kommer den aldrig att bli”, skrev filosofie dok-tor Paul Gerner självsäkert i en brett upplagd artikel om Quosego i *Svenska Dagbladet*.³⁶⁹ Litteraturhistorikern och kritikern Erik Kihlman såg i *Nya*

Argus modernismen som ”ett ferment i den jäsningsprocess som kanske en gång skall ge oss framtidsdiktens nya och klara vin”.³⁷⁰

Björling hade också sett till att Henry Parland fick in några dikter och två kåserier, ”Sakernas uppror” och ”Reklambluff”, i första numret av *Quosego*. Han hade genomläst och valt ut de dikter han tyckte bäst om bland Parlands senaste produktion. Så här skrev han till Parland innan han besökte honom för att välja ut dikter till numret:

Jag kommer så snart jag kan, troligen på onsdag. Vill du vara vänlig och draga fram alla de dikter som kan komma ifråga från senare datum. Samtidigt lägga i en hög de kasserade, att jag får se dem. Jag inser nu, att du gått framåt i litterärt avseende synnerligen från ett något komligt deskriptivt prosa i rader-stadium (undantag förekom ju, där just prosan lyste och brann. Eller – om felen var undantag. Sak samma.) – Jag är dock mera benägen för offer bland det gamla än det nya. Låt oss se. – Långt ifrån att jag vill prisa och beundra vadsomhållst, tvärtom, jag skall finna på motformler som inte är – dumma. En förb. min gravro, så du svimmar springer galen överallt. Men du har ändå gett något, och det skall ut. I denna vimmelkantighet av dumhet på ena sidan, cynism och svinaktigt inseende och utseende på andra sidan. Jag skall hudflänga varje loppa och lus samt dig i synnerhet. Men först skall du ut med din grönsoppa, med den står din dumma själ inristad i intelligenslinjerna.³⁷¹

Om Parlands estetiska program ”Sakernas uppror” skriver Björling, med blyerts, att den är ”alldeles urväsentlig skall med”. Parland läste också Björlings bidrag och kom med kritik: Björling skulle ”*ge fan i begriplighet samt lämna bort ord, av stilskäl*”, så formulerade han själv i brev till Parland vad denne lärt honom.

I sin genomgång av manuskriptet till ”4711” lärde Parland Björling nya grepp, som att minimera eller helt utelämna konjunktionen ”och”, vilket tycks ha resulterat i rader som ”Se madam och polisen korvstånd unge”, ”Finger cigaretten”, ”Armar ben ventiler saxofoner” och ”dansa spela exercera”.³⁷² Som Per Stam konstaterar i sin avhandling om Parlands *Sönder* inspirerade Parland Björling att se dikten som en sorts ”språkspel”, att skärpa formen genom olika slags uteslutningar, särskilt av sammanbindande ord.³⁷³ Björling konstaterar själv i ett brev till Parland att denne lärt honom ”mer akta på formen än jag med min utgång ur just innehållen ursprungligen skulle varit benägen för”.³⁷⁴ Sådant var

Björling å andra sidan rädd skulle urarta till maner, ”om jag ser alltför tydligt din hand med i spelet”.³⁷⁵

Björlings egen uppfinning skulle bli att i stället införa ”och” och andra småord, t.ex. ”att” och ”det”, på oväntade ställen och att använda dem på nya sätt, så att t.ex. ”och” blir disjunktion, ”åtskillnadsteckenbrukat”, med Björlings uttryck, eller både konjunktion och disjunktion.³⁷⁶ Ett vanligt grepp blev att ersätta ”som” med ”och”, för att skapa en större öppenhet, en samordning mellan satser i stället för en hierarkisk över- och underordning. Ett mål med samordningen är att förhindra ett slentrianmässigt läsande. Den ryske formalisten Viktor Sjklovskij kallade detta för ”ostranenie” eller främmandegörning, att ”stegra varseblivningens svårighet och varaktighet”.³⁷⁷ När Björling skriver ”Regn och faller” i stället för ”Regn faller”, handlar det om ett slags fördröjning, om en liten störning av det förväntade, av rytmen. Poesin är ett ”bromsat, avigt språk”.³⁷⁸ Det är alltså inte en realistisk eller impressionistisk bild Björling eftersträvar utan snarare ett slags vision: ”Konstens uppgift”, säger Sjklovskij, ”är att förmedla en förnimmelse av föremålet, som vision, och inte som igenkännande”.³⁷⁹ Eller som Björling formulerade det: ”Vad är diktens namn? – att se grannväggens hus för första gången”.³⁸⁰

Uteslutningstekniken stämde överens med Björlings tidigare praxis att utesluta det privata och var därför en sorts förlängning av hans grepp redan i *Vilande dag*. Vilhelm Ekelund hade visat vägen till ett sådant skrivande, ett slags döljandets konst, en avsmak för det öppna bekännandet inför publik. Parland inspirerade snarast till en högre grad av systematik i det konstnärliga förfarandet. Han var i grund och botten, som ofta framhållits, en systematiker: redan i sin barndom hade han tecknat olika typer av lokomotiv i detalj, samlat fjärilar och intresserat sig för alla tekniska detaljer i fotografering och framkallning.

Cid Erik Tallqvist planerade för det andra numret av *Quosego* ”en artikel om björling som jag väl kommer att skriva antingen förrän jag far eller i rökhytten på båten”, och kommenterar i samma brev, i en skämtsamt parentes, ”björling är vid självmordsgränsen”.³⁸¹ Någon sådan artikel blev aldrig skriven, eller åtminstone aldrig publicerad, men däremot finns en några år senare skriven artikel om Björling bland Tallqvists efterlämnade papper.

Det blev i stället Olof Enckell som skrev en ambitiös artikel om Björling i tidskriftens andra nummer. Björlings stil är varken galen eller koketerande, hävdar Enckell, och inte ett resultat av ”tusen tillfälligt hopfogade infall”, en ofta förekommande kritik av Björling: ”Om den har något fel

så är det att den är alltför beräknad, alltför logiskt konstruerad.”³⁸² Björling vill ge en bild av världens förvirring, av dess obegriplighet.

Enckell går varvet runt i sin karakteristik av Björlings relativism och närmar sig i själva verket den föreställning om Björling han tagit avstånd ifrån. Han skriver till exempel, som ett slags kontenta av vad Björling står för: ”Ingenting enkelt och tydligt stämmer, allt är lögn och allt är sanning, och det hela en förvirring svår att överblicka.”³⁸³ Det kunde tas i den ena eller andra riktningen, allt efter behag.

Björling skrev en ”Randanmärkning” till Enckells artikel i följande nummer av *Quosego*, där han förklarar att hans relativism inte är det samma som skepsis eller godtycke. Han har snarare velat bryta en intellektualistisk uppfattning, en ”självförnöjd förståndsmässighet”, en ”hybris” som inte förnimmer ”gåtan sprakande ur väggen”.³⁸⁴ Det handlar om att ”övervinna, växa ut över vår egen trånghet, att gå från vårt jag till flera jag, från passivt till aktivt, från det blott sinnliga till ett symboltypiskt”.³⁸⁵ ”Vad vi älskar – klarhet, förnuft, sammanhangen”, betonar han vidare. Det är bara det att sammanhangen skiftar, tillvaron är icke-förnuftsenslig. Björling förfäktar idealet, men enbart som rättesnöre.

Björling betonar i sina artiklar att vi lever i våra instinkter, spontant, och i ”fakta”. I ”livets fakticitet, livets, inte bara den råa mekaniskekonomiska”, som han senare förtydligar i ett brev till Bengt Holmqvist.³⁸⁶ I den moderna världen har vi, enligt Björling, ”en världskommunikation” och ”civilisationens universalitet och livsformernas utjämning, nya folk-lagers uppstigande”.³⁸⁷ Till Björlings modernism hörde ett anammande av verkligheten i alla skepnader. ”Jag såg hur livet går sin gång utanför diskussionerna, livets kval och längtan och konflikt var i alla. På så sätt släppte jag då, och för årtionden, kanske för alltid, förståendet hos de diskuterande”, inspirerad av ”Henrys estetiskungdomsdilleri och impulsiva entusiasm”.³⁸⁸

Krogliv och konflikt med Parland

Tillsammans med Henry Parland studerade Björling kroglivet. De satt så gott som dagligen på restaurang, oftast på Gambrini på Fabiansgatan 14 eller på Opris i Svenska Teaterns hus. Gambrini flyttade 1962 till Stora Robertsgatan och började från och med 1977 ordna danser för homosexuella par av båda könen. År 1984 köptes restaurangen av föreningen för sexuellt likaberättigande, Seta, och blev därefter stadens första officiella krog för homosexuella, Gay Gambrini.³⁸⁹ Några sådana krogar fanns inte officiellt vid 1920-talets slut. "Gambrini bestod av en flottig matsal", minns Carl-Gustaf Neovius, "med något som såg ut som oljemålade gyllenläderstapeter [...] jugend, ganska inrökt och flottigt var det. Och bredvid var det biljard, men [Björling] stämplade alltid de där biljardherrarna som paria."³⁹⁰ Opris var "kontoret", eller med Rabbe Enckells uttryck "högkvarteret", där samlades "bohemerna och den mindre stabila affärsvärlden", och "[h]är satte Henry Parland och Gunnar Björling sig själva i sin bruitistiska och dada-universalistiska skola", berättar han.³⁹¹ "På Opris dracks det alltid en kopp kaffe och äts en brioche", minns Neovius. "Där satt då alltid någon av flickorna Mörne, och Tallqvist kom in med de där korrekturen, och så läste de korr där, osv. Vid bordet bredvid satt ett konstnärsgäng, som han nog kände bra. Där var bl.a. den där målaren Yngve Bäck, och Torger Enckell, Rabbes bror, och sen en ung magister [Gunnar] Elfving, och vilka det var. Det var de här borden som var lite mer så där bohembetonade." Från 1930 blev kafé Pagod, inrymt i Gösta Stenmans konstpalats, det ställe Björling och hans vänner frek-

venterade mest.³⁹² Detta kafé var inrett i orientalisk stil, med Buddha-
stoder och förgyllda drakar, och förekommer också i ”4711”:

Pagod.
Mänskornas ögon?
gröna
kvinnor gröna soffor
bordets skiva grön
tak golv min hand
som ett frågetecken
stilleben,
förrän vi går och lägger oss.
Våra randiga läppar sticker ut över tungan.³⁹³

Andra ställen Björling gärna besökte var Klippan, Brunn (Brunnshuset), Restaurant Savoy, Vedutan, Kapellet, Brondin, König, kallat Kungen, Franciskaner, Fazer, Piccadilly, Pallas, Esplanad, Lyktan, Le Chat Doré och Grand Restaurant Börs. Av dem finns Klippan, Brunnshuset, Fazer, Kapellet och Börs kvar i dag. Savoy låg på Unionsgatan, ett par kvarter från dagens restaurang med samma namn, och Esplanad låg också ett par kvarter österut från dagens kafé med samma namn. Där konstnärskrogen Brondin eller Bronda fanns, i hörnet av Södra Esplanaden och Högbergsgatan, finns i dag en restaurang med samma namn, Bronda. König, eller Kungen, var en källarkrog där redan Euterpeketsen hållit till. Le Chat Doré var inredd av av konstnären Birger Carlstedt i ultramodern, funktionalistisk stil. Franciskaner på Stora Robertsgatan var en dansrestaurang inredd i en blandning av art déco och östasiatisk stil. Vedutan, ett kafé vid Brunnsparkens strand inte långt från Björlings hem, förstördes under fortsättningskriget. På samma plats upprättades 1952 kafé Ursula, som Björling insisterade på att fortsättningsvis kalla Vedutan.³⁹⁴

Opris var dock modernisternas stamställe. En inblick ges av författaren och målaren Sven Grönvall, klasskamrat med Henry Parland, i en opublicerad inledning till Parlandurvalet *Återsken*:

Modernisternas inofficiella samlingsplats vid denna tid var restaurant ”Opris” vid kaffekonsertdags. Här satt Gunnar Björling och gestikulerade vid en kallnad kopp kaffe medan Erik Therman lyssnande böjde sitt svartlockiga huvud framåt. Här kunde man finna Elmer Diktonius välvande sin rundhet mot ett av småborden medan Rabbe Enkells fina gestalt vajade i soffan bredvid brodern

Torgers kraftiga blekhet. Ibland drömde Barbro Mörne bort några trista ögonblick bland jazzrytmerna och systemen Gudrun företog blixervisiter från skådespelarnas stambord på andra sidan dansgolvet. I denna omgivning var Parland hemma. Det diskuterades – oftast vardagslivets affärsproblem, gemensamma beslut fattades eller man satt tyst, ensam för sig bland andra. En välgörande, fullkomligt fri, underförstådd gemenskap rådde. Icke sällan slog den första diktingivelsens blixter mer [för ner] på baksidan av någon cigarettask för att på något stillsammare ställe om- och bearbetas för att slutligen – ofta först sedan dagar, veckor hunnit förflyta – finna sin slutliga innehållsform.³⁹⁵

Björling skymtar i en interiör från Opris i Erik Thermans novell ”Den döda”. Där sitter huvudpersonen vid ett soffbord med ett par bekanta, samtalet är ”dött och knappt”, intill spelas det biljard. ”Om en stund anlände en litet äldre medlem till bordet. Han talade fort och ivrigt med livliga gester, men vad han sade överröstades fullkomligt av musiken.”³⁹⁶ Så småningom blir samtalet livligare:

Den äldste, han som talade fort och lågt, lutade sig fram över bordskivan och sade:

”Det är just det, att de inte förstå, att allt är ett vardande – livet ett kaos, krafthögspänning, omedelbarhets eldsflammar; intet givet, allt växande i ett ovisst – instinktens jagrop – jagets kompakta kollektivtystnad i rösters gnissel – ett ej begränsat krav och allting språng i stunden. Men de förstå inte, de tro, att vi kunna sitta här och dekretera sanningar, idealen; de förstå inte att det enda idealet är i de relativa relationernas gemensamhetssträvan – i ett ej givet, ovisshets brännpunkter.”³⁹⁷

Det är en karikatyr av Björlings livsfilosofi, men samtidigt träffande, och i sitt sammanhang en kontrast mot det övriga kroglivet med dess uttråkade ynglingar och dansande par.

Att det var förbudstid i Finland betydde inte att det inte serverades alkohol. På restaurang fick man den i olika former. En populär dryck, som Parland, Björling och de andra modernisterna ofta drack, var så kallade tefritschare som bestod av te spetsat med någon ädel dryck, såsom brandy. Man kunde också köpa hem sprit från restaurangen eller brygga själv, såsom man gjorde på Nylands nation. Slutligen fanns det ställen där man fick tag i sprit som hade smugglats över från Estland. Det hände

inte sällan vid denna tid att man sig drack sig redlös, ”äggfull” med Björlings uttryck. Det var lättare att få tag i sprit än svagare alkoholdrycker, och supandet blev något av en sport också bland sådana som inte vanligen drack så mycket, ett sätt att trotsa förbudslagen.

Björling bekostade en del av Henrys drickande, men Henry drog också

Henry Parland, Gudrun Mörne och Björling utanför modernisternas stamställe, restaurang Opris i Svenska Teaterns hus 1928. Parland skrev diker och var bekant med Björling sedan november 1927, Mörne var aktuell som kvinnlig huvudrollsinnehavare i Hagar Olssons Hjärtats pantomim på Svenska Teatern.

växlar, trots att han inte ännu var myndig. Myndighetsåldern var vid denna tid 21. I september hade Henry supit och förfrusit sig i Viborg så att han fick återfall av sin ledgångsreumatism. Han blev tvungen att vila upp sig på vilohemmet Harjula på Karelska näset. Hans mor Maria var med honom, och hon skrev hem till fadern att läkaren varnat för Björlings inflytande: ”detta slags inflytande från en person som inte arbetar

är det allra farligaste”.³⁹⁸ Samma läkare konstaterade också att ”största delen av alla modernister är rena dekadenter i fysiologiskt hänseende”.

Henry upplyste sin mor om att han tillsammans med Björling ämnade ordna upp sina studier. ”Denne Björling är rent ut sagt en förbannelse!” skrev modern till sin make.³⁹⁹ Hon visste inte att Björling i själva verket inte haft något att göra med Henrys senaste eskapader, utan tvärtom förmanat och varnat honom. Henrys vänskap med Björling hade hamnat i kris, eftersom Henry ville hävda sitt oberoende och umgicks med kvinnor som hade rykte om sig att vara ”demimonde”. Parland hade ett stort behov av upplevelser, enligt Sven Grönvall: ”han inlät sig i de flesta fall motståndslöst, viljelöst på dessa ofta nog tillfälliga och flyktiga bekantskaper”, som var ett ”medel mot en ofta påkommande trötthets- och tomhetskänsla”.⁴⁰⁰ En orsak låg i att han reagerade mot Quosegogruppens homosocialitet, enligt kamraten Grönvall:

Denna i stort sett till det litterärt modernistiska begränsade krets tillfredsställde [...] icke Parlands något vidlyftiga och oroliga karaktärsupplevelsebegär. Framför allt saknade denna krets nästan helt kvinnligt inslag. Det var kvinnan (*Ou est la femme?*) som drog ynglingen med det behagliga och intresseväckande utseende över till den andra krets bestående av halvvärld, som även den skulle bli hans. Den erbjöd sig osökt vid bordet bredvid. Man behövde inte ens besvära sig ut till något annat ställe.⁴⁰¹

Bland annat hade Parland en affär med en fränskild kvinna med barn, Megy Pie, som också kom att utgöra en av de två förebilderna för Ami i hans roman *Sönder*. Den andra förebilden hette Nancy Ahnger.⁴⁰²

Det är tänkbart att Nancys död i scharlakansfeber spelade in i krisen mellan Parland och Björling. Under ett par månader kring årsskiftet 1929 vägrade Parland träffa Björling. Björling skrev ett vädjande brev:

28.12.28: Henry. Kan vi inte vara vänner? säg intet bittert eller hätskt. Utan tryck min hand, le med dina ögon, var den goda människa och min vän, som du är. Förstå mig, att jag håller så mycket av dig. Att du tyckes mig så galen och oeftertänksam tidtals (och tidtals olycklig åt andra hållet – självkritik), och att jag då stötes av det liksom av att själv med eller mot (mest *mot*) din vilja bli uppenbart negligerad, det är klart. Vi behöver absolut inte bestämma mina motiv. Ty jag är ändå din vän, och samtidigt ytterst medveten om livets svårighet samt oviss om vägarna. Men jag provar så gott jag

kan enligt något förnuft. Och jag vågar säga dig, att hur galen jag än är, och hur väl jag vet motivens (berättigat naturliga) blandning, i synnerhet om man känner sig litet åsidosatt – så är det nog tillräckligt att jag säger: jag är din vän. Men hur skall jag bedöma allt? riktigt värdesätta det? – nej, om vi inte kan uppskatta eller ha vänskap och godhet mot varandra, så kan vi ju inte tala. Mina häftigheter må du förlåta. Ty det kan hända, att man får o. bör visa, att man har sympatier och – motsatsen. Och att man bör säga ifrån. Var du har mig, vare sig mina ord fallit hur ofint eller dumt som helst, det vet du – *alltid!* En annan sak: att jag plågat dig med dem. Kära vän, förlåt mig! Jag är den ovissaste på jorden, men jag måste ju ändå värdera efter något slags andlig höjd och personlig förnämhet. Och jag säger dig: fast du kanske å din sida gör mig orätt, om du är säker på att mina ord och handlingar, röst, m.m. dömer mig (de har sin bakgrund i en knappt begränsad sympati för ditt väsen och är därefter att förstå) så avundas jag det förnämt fina hos dig. Kanske dock att du är för kallt hänfull, och oförstående för vad som rör sig i den andra puppan.

– Ja, jag ser en fara för dig, och själv mäktar jag ej vara mycket av vad jag velat för dig. Och så är jag på köpet – jag. Bara din vän. Jag gav dig vad jag förmådde. Jag tror, att du aktar det ringa, och anser, att du kan mig. Men – jag har mitt sökande!! Detta att jag inte ens kan skälla på dig – nej, det är orätt valt exempel, ty här är ej blott ovissheten, utan sympatien med livet, ditt livs egenart och rikedom. Trots min kritik! mitt raseri, min bedrövelse. – Jag hade velat lära känna livet, gå utöver mina gränser. Jag kan ej göra det bara på bredden. Jag har ju dig, livets problem, människas personlighet. Förstå mig: vad betyder inte din ärlighet, ditt förtroende, du som sökande människa, ärlig – och oärlig. Du som kanske tar fel, kanske går en väg som inte är för dig. Du som jag trots alla skällor måste hålla så mycket av. – Även detta kan vara lögn och överord. Kan inte jag förtvivla, och kan inte det förbittra att du inte kan vara annat än likgiltig, ja, ibland omöjlig, född med tre snapsar i ögat? åja, allt rullar, – allt, allt, allt även för den som är trofast. Men (d.ä. ofta blott begränsad, dum osv. – men slå ej kring dig med det ordet, ty trofasthet är all själens adel, trofasthet mot sanningen i oss, inte mot den l. den, det l. det) vet du därför vill jag just att du inte visar främlingslikgiltighet, att vi inte förbittras, inte håller bara stryker över, utan förstår – djupare; ty jag vill inte förlora denna lycka att, låt vara under kritik, men ändå – ha sympati för någon.

Men så underligt är det. Aldrig har vi människor gemensam glädje och sorg. Vi kan bara vara så goda vi förmår och ge varandra så mycket av oss själva, vi vågar. Ack du, vi är ingendera så onda, inte ens jag. Du skall betänka, att det oftast finnes någon orsak till mina raserier. Och svårt *lynne* har jag inte. Det ligger i din hand. Förstå mig, vad du betyder är mer än du förstod. Hur det ändrar med oss två? ack, det finnes ju yttre öden! men låt oss behärska något av det hela, ha riktningar.

Och kan du ej låta bli att hysa misstro och agg till mig. Ingen, inte ens du, kan lära mig, hur man bör leva, än mindre hur jag bör. Men du gav livets glädje, smärta och så mycket att älska. Henry, min vän! Gr⁴⁰³

Björling led av Henrys oärlighet och svek, av hans vilda liv: "Gör du dumhet, när du är full, så låt bli att fylla dig på det sättet. Eller välj åtminstone sällskapen – och behärska dina nerver, vet du, jag anser att du är nervsjuk. Jag skulle så gärna vilja vara dig till hjälp. Men tyvärr föraktar du allt vad jag är och kan erbjuda, och sätter mig på svårt prov med dina tusen tusen bekanta, som du finner lämpligare."⁴⁰⁴

Det finns ett drag av underdånighet, för att inte säga masochism, i Björlings position. Han skriver i ett brev där han ser tillbaka på de svåra tiderna att han, när Parland var omöjlig, ändå hade "tillfredsställelse av att kanske bara bli nersködd, men veta, att jag gjorde vad jag kunde, och att jag hade dig att göra det för."⁴⁰⁵

Henrys konflikter med föräldrarna förvärrades våren 1929, och i april flyttade han in hos Björling. I slutet av månaden gavs hans debutbok *Idealrealisation* ut. Samtidigt fortsatte han med sitt utsvävande liv. I sina dagboksanteckningar rapporterar han att han sitter på krog med Megy fram till stängningsdags, varpå de beger sig till Björling med en flaska sprit:

En kvarta från Skeppsredaregatan, vi stiger in. Björling mumlar något om sovandet, Megy går ut, skriver på pappret i tamburen. Hon skall fara hem. Jag ville följa henne. Jag är så nervös och litet rädd [överstruket: olycklig].

Det hela blir olidligt: var och en av oss vill någonting för sig. Björling vill sova, att vi alla skall sova. Megy återupptar sin roll från eftermiddagen. Jag är rädd att mista henne. Fastän jag själv inte vet av det.

Så säger B. någonting om att jag skall sova i natt. Han säger det

något osäkert och Megy tar illa opp. [Överstruket: Stiger opp:]
”Det är sista gången du Henry ser mig.” Jag tar kappan på, följer
henne till bilbirsens.⁴⁰⁶

Bilbirsens är tidens helsingforsslang för taxibil. Här har vi alltså en sorts triangeldrama, svartsjuka både på Megys och på Björlings håll. Att Megy ”tar illa opp” handlar kanske om att hon upplever att Björling styr Parlands vilja. Kvällen slutade med att Henry satte sig i en bil och återvände till Björling, drack ur sin kvarta, ”skandaliserade och skrek”. Det hjälpte: ”Det kändes lättare på något sätt. Jag måste hava dött, antar jag och sov halva följande dag”, antecknade Henry.

Tiderna började förbistras, börskraschen märktes också i Finland. Bankerna slutade ge växlar och Björling kunde inte längre bekosta Henrys utsvävande liv. Björling skrev några månader senare: ”Som du minnes kom krachen, *ekonomiskt* sett åtminstone, för dig till en del just för att jag i mitten av april inte mera kunde göra något. Under början av april försökte jag nog, men sedan var det stopp för mig.”⁴⁰⁷

Grälen mellan Björling och Parland skildras i Parlands ofullbordade roman *Sönder*. Invektiven flyger, det blir anklagelser och korsförhör, inslag av svartsjuka. Här uttrycker Gunnars cigarrett hans upprörda sinnesläge: den ”krökte sig stridslustet oppåt mellan de sammanbitna läpparna”, i ett skede slänger han den halvbrökt på golvet, och till slut flyger ”cigarretten som en raket genom rummet”.⁴⁰⁸ Liksom i de flesta porträtten av Björling riktas Parlands intresse mot pannan: ”tvärfåran litet snett över pannan drog ihop sig till ett djupt, fult ärr”, och efter en stund blir ”Gunnars pannveck ... ännu mera fula och ärrliknande”:

– Du tycks aldrig kunna få nog av dendär historien, sade han i en ton som höll på att bli rentav hotande. Du har nu hållit på i över ett halvt år, och det enda synliga resultat som blivit uppnått under tiden, är att några människor slutat hälsa på dig. Har du kanske inte själv märkt det? Du är galen i så fall!

Hans röst hade blivit hård och stötvis. Jag ryckte på axlarna för att därigenom i någon mån skylla över huru rätt han hade. Men han gick redan av och an i det låga, med böcker och pappershögar fullproppade rummet och hans steg ljödo som stridssignaler.

– Du får ursäktas att jag återigen skäller på dig. Om du vill kan du ju säga, att jag inte gjort annat på sista tiden. Men vi äro väl vänner, för fan. Begriper du inte att detdär småningom måste tagas slut, att det inte går mera, detta fullkomligt vansinniga rusande och

festande hit och dit, och denna evinnerliga krapula, som du sedan några månader kroniskt befinner dig i. Det är ju sist och slutligen jag som får känna mig skyldig till hela soppan emedan jag gjort dig bekant med dendär – – – Hon är ju kanske söt och trevlig – för all del, medan hon inte kände dig, tyckte jag t.o.m. att hon var en ovanligt fin och rar människa. Men hon gör ju dig spritt galen, galen. Det är just det. – Han slängde sin halvvrökta cigarrett på golvet och tände flämtande en ny. Ärret i pannan såg ut som ett öppet sår.⁴⁰⁹

Björlings lya blev bara en mellanstation. I början av maj reste Parland till Kaunas i Litauen, där han skulle tillbringa resten av sitt korta liv. Han togs om hand av sin morbror Vilhelm Sesemann, som var professor i filosofi vid universitetet i Kaunas och som introducerade honom för intellektuella kretsar i staden.

Parlands vistelse i Kaunas blev en tid av tillnyktring, morbrodern övertog något av den roll Björling hade haft. Han ordnade så att Henry fick anställning på deltid som sekreterare vid svenska konsulatet, en anställning som lämnade tid över för skrivandet av artiklar och noveller. Henry förkovrade sig också i franska och engelska, vilket Björling glädde sig åt eftersom han hoppades att det skulle göra det lättare för honom att få en tjänst hemma i Finland. Men han såg samtidigt Parlands vistelse i Kaunas som en ”förvisning”. ”Du i din förvisning, jag i mitt tukthus l. fattighus, tja – och folk kastar bort oss, och Torger, D:ius, alla, alla!” utbrister Björling i en tillfällig förtvivlan.⁴¹⁰

Björling är i sina brev till Parland moderligt mån om att få reda på allt om hur denne egentligen har det, och han tycker sig aldrig få veta tillräckligt. Enligt Sven Grönvall, som besökte Henry i Kaunas, var han mycket ensam och missnöjd, längtade bort.

Påskan 1929 reste Parland hem till Finland på ett kort besök och gick på cirkus tillsammans med Carl-Gustaf Neovius och Björling. Parland hade blivit mera ”orientalisk” och hans balttyska brytning starkare. Enligt vad Björling senare kom ihåg hade Henry, Sven och han haft en ”härlig afton” med sprit, apelsin, socker och te: ”Det blev en tillställning, den sista med Henry.”⁴¹¹ Parland hade vid detta tillfälle sagt till Björling att det bästa denne åstadkommit var artiklarna, framför allt förmodligen de fem artiklarna i *Quosego*.⁴¹²

Björlings ekonomi blev allt sämre. Sommaren 1929 skriver han till Parland:

Jag har verkligen etterjävligt med räkningar, småskulder, större

skulder osv. Det väsentliga, hoppas jag, skall klaras på något sätt. Men allt det mindre, det som jag måste sköta om. Och dessutom får jag lov att lirka och bråka på alla håll. Oftast luspank. Vilket inte hindrar att jag då och då får ett tillfälle till middag med två halva, eller som igår efter att ha ränt omkring som en lus slutligen att kombinera alla möjliga saker, så att jag befinner mig tämligen trevlig i alla goda sällskap. Kom perfuttandes hem, talade ett par timmar utan att dricka, lade mig. Väcktes upp av att min skräck Pelle, o om du visste vad den herren kan! satt i rummet. Ingen annan råd för mig att undkomma, bortjaga, än att agera dödfull, vilket jag också lyckades utomordentligt väl. Sedan när han gått, kom Barbro och Gudrun [Mörne] (utestängda, för att modern ej kommit hem ännu). Vi skulle haft en briljant kväll el. småtimmar, men – vårt öde infann sig i [Hans] Berndtsons skepnad. ”Åh”, tänker han, ”som gjort – för mig!” Allt förstört. Han drack samvetsgrant upp var droppe sprit och var den sista gästen – vi hade ännu besök av Kurre Ekholm och Mummu [Carl-Gustaf Neovius]. O gud, när folk inte faller på idén att de är överflödiga. Att allt är som beställt, blott inte de! Jag tål ju gärna B. emellanåt, men om han begrepe, när han förstör ens kollokvier. Jag var just lämpligt stämd att vi hade haft trevligt, briljant. O gud när man en gång – .

Alltså, det var igår. Och idag – krapula, dåliga affärer, långsam återerinring av gårdagen. Att: Kurre E. kom kl. 8 till G:ni. Jag kallas ut. Säger: jag sitter med någon, men – men – jag minnes inte hans namn, eller rättare med vem. Det var Erik Th. Jag glömde bort saken under fyra meters vandring. – Kurre och jag hos Niemimäki, jag bara in för att lotsa, presentera, sedan tillbaka igen: jag: ”den här löjtnanten ...” De ringer, löjtnanten reser efter, enligt en given adress. Osv. osv. Slutligen har jag erinrat mig alla (rätt hyggliga) enskildheter. Men det har gått med andras hjälp. – Ja, det vore gott med handens lätthet i livet, om man inte hade all dess tyngd över sig. Det skall nog gå, men – till dess, till dess? Det kan ju tänkas att allt går. Men all min individuella strid, och sedan den saklig-principiella (den förstår kanske inte håller du fullt, min broder).⁴¹³

På en fest hos Nisse Gripenberg hade Björling supit sig ”äggfull och befann mig på morgonen liggande i hans soffa. Jag skall ha kysst unga frun på hand, hållit tal samt dansat (det ljuger de) och inte hållits på benen (ljuger inte h.o.h.).”⁴¹⁴

Björling pantsatte sitt lösöre och sålde böcker ur sitt bibliotek. Men

han förmådde ändå då och då skicka en sedel till Henry. Tillsammans med Grönvall skötte Björling i mån av möjlighet om Henrys växlar, också om Björling själv på hösten 1929 var tvungen att betala tillbaka en större skuld på 60 000 mark.⁴¹⁵ Denna höst sökte Björling till och med en tjänst, en redaktörstjänst ”i landsorten”, tydligen i Tammerfors, eftersom Bertel Appelberg hade upplyst honom om att han ”ansågs genast för omöjlig för de goda t:forsarna”.⁴¹⁶

Hagar Olsson recenserade Parlands debutbok *Idealrealisation* ett par månader efter att boken utkommit, och hon var inte nådig. Boken var ”black” – alltså fadd och intetsägende – ”dess stilblommor så märkvärdigt doftlösa och välprässade”, snudd på ”bluff”:

Intellektuell ärlighet, intensitet och oräddhet har varit den finlands-svenska modernismens starka sida. Henry Parland är en av dess yngsta adepter. Hans ytliga jargong tyder på att förfallet redan har börjat. Den är den dekadenta dagdrivarkulturen som åter gör sitt intåg. Björling har introducerat den. Hans adepter sakna hans originalitet – och då återstår verkligen inte mycket.⁴¹⁷

Björling rapporterade om recensionen till Parland: ”För resten, varför sku vi inte vara dekadenter, bohemer, dagdrivare, skeptiker – men: *på vårt eget sätt*. Märk det! Men i evighet var det dessa som uppvisade någonting, inte vill vi ha Hagars andlighetsrecept.”⁴¹⁸ Recensionen var, förklarade Björling för Parland, ”en reklam och ställde dig i stridslinjen”.⁴¹⁹ Rabbe och Heidi Enckell var för sin del förargade på recensionen.⁴²⁰

Det är inte uteslutet att Björlings homosexualitet spelade in i Olssons omdöme. Henri Barbusse, en av Olssons och Diktonius hjältar som de hade tänkt engagera att skriva för *Ultra* och som de stod i kontakt med också senare, och grundaren av det socialistiska fredsförbundet Clarté, polemiserade från mitten av 1920-talet mot homosexualitet, som han betraktade som borgerlig dekadens. Dessa idéer kom att omfattas av en stor del av den internationella vänstern. Olsson hade vid mitten av 1920-talet radikaliserats och försökt upprätta en Clarté-rörelse i Finland, men misslyckats. Trots eller just på grund av att Olsson själv var homosexuellt lagd kom hon att reagera extra starkt emot vissa uttryck för homosexualitet, på samma sätt som hon var avogt inställd mot dekadens trots att hon själv hade odlat dekadenta drag i sitt författarskap. Den enda gången hon tog upp ämnet var när dekadens och homosexualitet ingick förening i Jean Genets roman *Tjuvens dagbok*, som öppet behandlar homosexualitet och perversion mellan kriminella. Den fick Olsson att ”må illa”,

men hon påpekade samtidigt asymmetrin mellan verklighet och litteratur: "I verkligheten bedriver man en ofta både hjärtlös och urskillningslös hetsjakt på olyckliga homosexuella människor, i litteraturen blir den kriminella perversiteten i dess fräckaste och mest utmanande form – ett av de säkraste tecknen på undergång och förfall i alla tider – föremål för en hyllning utan like, smyckad med språkets skönaste ord och framhävd som blomman av all manlighet."⁴²¹

För sin kusin Maria Parland, alltså Henrys mor, berättade tonsättaren Ernest Pingoud, som ofta syntes ute i kroglivet vid dessa tider, att Henry och Björling var "pederaster".⁴²² Henrys föräldrar läste Lord Alfred Douglas *Oscar Wilde and Myself* och upptäckte i de engelska herrarnas förhållande samma mönster som mellan Björling och Parland. Fadern skrev till sin son: "Början av vänskapen är helt analog med Björlings sätt att göra Dig sin kur – samma översvallande brev, hänförelsen över Din talang, konfektaskarna under Din sjukdom, brev, brev, efterhånga sammanträffanden ... samtalen på kaféer och restauranger, det ständiga trakterandet med alkohol, paradoxerna, självöverskattningen – allt, allt, allt, till och med Oscar Wildes patos över kaffet i koppen (en anekdot helt i er stil – partnern föreslår att han skall spotta i Wildes kaffekopp och att han skall fortsätta att uttrycka sin hänförelse) – allt fullständigt som hos er."⁴²³

Henrys far Oswalds slutomdöme var klart: "Att Björling är en i sexuellt hänseende perverterad människa, det är jag nu lika övertygad om som att två gånger två är fyra – och Din vänskap med honom kommer alltid att stå emellan oss."

I början av november 1930 insjuknade Parland med hög feber och ont i halsen. Efter ett par dagar konstaterades det att han hade scharlaksfeber. Han fördes till sjukhus och dog där några dagar senare, den 10 november, med morbrodern vid sin sida.

Henry Parland begravdes i Kaunas. Oswald ordnade en så kallad panihida, en minnesmessa, i den grekisk-ortodoxa Uspenskijkatedralen i Helsingfors. Där var också Björling, och Oswald omfamnade honom och de försonades. Björling skrev en nekrolog över Parland i *Hufvudstadsbladet*. "Som en oersättlig förlust erfor jag hans bortgång", skrev Björling senare. "Ty vägarna stod öppna. Och själv var jag blott jag."⁴²⁴

Bland Parlands efterlämnade papper hittades följande dikt av Björling:

Dina ögon
din panna ditt hår
och din gång
dina armar underbyxorna
din läpps rödhet din näsa
din huds rundat
din spritlukt din ilska din godhet
dina lögner –
min son.⁴²⁵

Björling omvandlade dikten från kärleksdikt till ”vänskapsdikt”, med Per Stams uttryck, och publicerade den i *Kiri-ra!* med rubriken ”Petrus Johansson känner igen sig”.⁴²⁶ Det flera gånger vikta pappret med den ursprungliga dikten kan Parland ha burit med sig i kavajfickan eller plånboken, föreslår Stam.

Parland var ”son” men också lärofader till Björling. I ett brev till Erik Asklund skrivet två månader efter Parlands död vänder sig Björling mot den allmänna bilden av Parland som hans elev och epigon:

Du talar om ”efterapare”. Det är ett misstag. Min vän och kollega Henry Parland som dog i scharlakansfeber den 10 november i Kovno, han var nog sig själv. Jag har lärt mycket av honom. Jag har inte upptäckt någonting som han i konstnärligt avseende skulle ha lärt av mig. Inte någonting! Han var säker, självständig. Han var min närmaste kritiker under Quosego-tiden. Jag rönte inflytande av hans eget skrivande och av hans direkta stilgranskning. Medges dock, att om jag inte varit på den väg, jag inslagit, skulle jag inte godtagit honom. Jag vill i alla fall inte att legenden om honom som efterapare upprepas. Jag måste, ej blott såsom vän och kollega, utan i sanningens och svenska litteraturens namn dementera uppgiften. Jag gör det förr eller senare i någon form. Henry Parland har betytt mera än vad någon ännu fattat. [...] Och han skall inte dränkas i mitt kölvatten. – Min vän Erik, du förstår att jag talar i sanningens namn och i min väns minnes namn. [...] Om jag får någon betydelse, då har även Parland sin plats bredvid mig såsom en, av vilken jag haft att lära. Han var ”modern” som få. Han hade växt upp utan vår (min) tunga ballast av upplevd historia, och moral, filosofi. Han var ung. Han var internationell. Han var romantisk, intellektuell-analytisk. Och saklig. Han var en av de människor som upplevde livet, och som lärt mig mycket. Vad jag än må ha varit

för honom, konstnärligt betydde det inte något. Även som person gick han sin egen väg. Sitt ödes väg. Sin glada bittra väg. Jag råkade Parlands bror: sade det här åt honom. Han ville tillägga, att jag ändå hade betytt någonting för H. P. och att litteratur och liv hör ihop. Det senare är rätt. Men, som sagt, jag upptäckte inte ens i hans liv stor påverkan, trots att vi var vänner och han visade hänsyn och respekt.⁴²⁷

Svenska modernister besöker Finland

När Rabbe Enckells tredje diktsamling, "Pirkko", hade refuserats 1927, tröstade Björling honom med att säga: "Men pass opp, kanske är du funnen redan. Det sker – när som helst. Kanske i Sverige. När de börjar med oss."⁴²⁸

Redan följande år satt den svenske författaren Harry Blomberg på restaurang Kajsaniemi i sällskap med "Quosego", alltså med Björling, Diktonius, Olof Enckell och Cid Erik Tallqvist. En "trevlig kväll", mindes Björling.⁴²⁹ Blomberg var inte i strikt mening någon modernist, trots att han medverkat i både *Ultra* och *Quosego*. Han hade i själva verket, liksom Björling, börjat som kampdiktare, och senare orienterade han sig mot en kristet färgad lyrik och blev själsfrände till Jarl Hemmer. Redan hösten 1922 hade han besökt Finland och blivit bekant med Hagar Olsson.

Harry Blomberg var den första svensk Björling träffade i dessa sammanhang. "Det var lövsprickning och naturen bjöd allt sitt. Vi åkte visst sedan till mitt bo vid havets strand."⁴³⁰ Viktigare blev dock de fem unga, författarna Erik Askund, Josef Kjellgren, Artur Lundkvist, Harry Martinson och Gustav Sandgren, som hade presenterat sig i den unglitterära diktantologin *Fem unga* 1929. De var entusiastiska för den finlands-svenska modernismen, särskilt Diktonius, och ville åstadkomma något motsvarande i Sverige.

De fem unga hade alla debuterat i slutet av 1920-talet, ett decennium som i Sverige mest hade erbjudit "herrgårdslyrik och semestersånger",

som Asklund uttryckte det.⁴³¹ Kritikern Victor Svanberg pekade redan 1924 på klyftan mellan den alltför idylliska lyriken och tidens sociala och politiska konflikter, och Sven Stolpe såg tillbaka på 1920-talet som "ett stillastående, som hör till de bedrövligaste företeelserna i vår litteraturhistoria".⁴³² Alla försök att skriva tidsenligt bekämpades av den konservativa kritiken.

De etablerade svenska kritikerna, med Fredrik Böök i täten, såg på den finlandssvenska modernismen delvis med fasa. Södergran och i viss mån Diktonius hade man på vissa håll respekt för. Men när den svenske litteraturkritikern John Landquist 1929 gav ut *Modern svensk litteratur i Finland* såg han Björlings dikt som ohämmad, "halvförnuftig" och utlämnad åt det driftsbestämdas "förvirring".⁴³³

Men läget höll sakta på att förändras. I den mån inslag av kubism, futurism eller expressionism förekommit inom den svenska bildkonsten på 1910-talet, tafatta och "kultiverade" försök enligt Peter Luthersson, hade de aldrig satt några djupare spår i kulturlivet.⁴³⁴ I och med Stockholmsutställningen, som anordnades sommaren 1930, fick den funktionalistiska arkitekturen ett genombrott på bred front. Ett nytt Sverige skulle byggas upp, i stål, betong och glas. Äldre konsthistoriker och beslutsfattare upplevde till en början funktionalismen som amerikansk och industrialistisk, men den vann snart gehör genom att vara praktisk och behändig.

Också dikten höll på att förändras. Artur Lundkvist, som debuterade 1928 med *Glöd*, tågade fram så resolut att ingenting kunde hejda hans framfart: "han var för stark, för frivuxen och ohämmad för att kunna hejdas av den slappa tonen och den allmänna depressionen inom de härskande litterära koterierna", skrev Sven Stolpe ett par år senare.⁴³⁵

Fyra av de fem unga svenskarna hade medverkat med dikter i de två sista numren av *Quosego*. Dikterna var dock enligt Asklund och Lundkvist snabbt improviserade och avsedda som en sorts skämt.⁴³⁶ Åtminstone tre av de fem tog avstånd från det som de såg som de finlandssvenska modernisternas lössläpphet i *Quosego*.⁴³⁷ Svenskarna hade ett starkare politiskt patos, ibland en social tendens, och de var mera lättillgängliga, inga formupplösare. Rabbe Enckell tyckte att de saknade ett personligt förhållningssätt till det de skrev om.

Till skillnad från de finlandssvenska modernisterna, som mestadels hade ett borgerligt ursprung, var svenskarna från arbetarbakgrund. De var också politiskt mer radikala, stod till vänster om socialdemokraterna. I Sverige innebar modernismen att en ny samhällsklass trädde till. Man var modernist och proletär på samma gång och hade erfarenhet av hårt kroppsarbete. Också på svenskt håll i Finland innebar modernismens

genombrott att en ny samhällsklass trädde till, men då var det borgarklassen som ersatte överklassen och t.ex. förde in andra ideal än den fränkofila gentlemannaanda som präglade *Euterpe* och dagdrivarlitteraturen.

De fem unga var smått avundsjuka på att finlandssvenskarna var föregångare i estetiskt och litterärt hänseende och kontrade därför med att de var sent ute. Josef Kjellgren, som stod längst ut på vänsterkanten av de fem, skrev i den socialistiska dagstidningen *Folkets Dagblad Politiken* att finlandssvenskarna var lyckligt omedvetna om hur sent ute de var, "femton, tjugo år efter sin tid", vilket nog berodde på Finlands "kulturella isolering".⁴³⁸ Kjellgren angrep *Quosego* för "dess estetiska koketteri i avsaknad av *all kraft, manlig vilja och effektiv inställning till tidens problem*". Björlings dikter och aforismer stod "i all sin virriga obegriplighet ... betänkligt nära gränsen av vansinne", tyckte Kjellgren. Med dadaismen hade man drivit gäck i svensk press sedan 1920, det var därför inte så konstigt att Björling fick kallas "Europas sista dadaist".⁴³⁹

Artur Lundkvist förhöll sig till en början avvaktande till Björling, medan Södergran och Diktonius var två av hans främsta förebilder. Lundkvist uppskattade däremot Björlings programmatiska texter i *Quosego*, enligt honom "den bästa redogörelse för modernistiska teorier som finns på svenskt språk".⁴⁴⁰ Sandgren hade för sin del skällt ut *Quosego* men senare ändrat sig.⁴⁴¹

Sommaren 1930 begav sig Erik Asklund till Ören på Lumparland, där Diktonius hyrde in sig i en fiskarstuga. Asklund lockade också Artur Lundkvist och Josef Kjellgren att komma över från Stockholm. Med Diktonius lekte de tre svenskarna "sommarglada vildar", fiskade och lyssnade till den store maestron som trakterade sin fiol.⁴⁴² Det var framför allt Aleksandr Skrjabin han spelade.

Året innan hade Diktonius läst finlandssvensk modernistisk dikt vid Stockholms högskola. Asklund hade som hastigast presenterat sig, och den blyge Kjellgren fått en nick av Diktonius, som inte riktigt förstod vem han var. Asklund tyckte då att Diktonius gjort intryck av "handelsresande i galoscher", han var "prydlig, kortklippt, rökte cigarr och talade med en sjungande finländsk dialekt".⁴⁴³

Månaden på Åland blev litterärt något av en besvikelse. Diktonius ville sätta "pojarna" på plats, han var ju trots allt modernistisk pionjär och tio år äldre. Han försökte på sitt typiska sätt chockera dem med sin grovkornighet och talade inte gärna litteratur. Pojkarna började kalla honom "exkrementisten" Diktonius, snarare än expressionisten, men de fick samtidigt respekt för hans litterära arbete: att gå så målmedvetet till väga för att verka spontan.⁴⁴⁴

Inom parentes kan tilläggas att Diktonius å sin sida inte heller var helt övertygad om de unga männen: "Erik och Artur for redan", skrev han till sin svenske författarkollega Eyvind Johnson, "var bra gossar men för långa. Vi skall vara korta och snabba och hetsigt spy blod som en hjärtmuskell!"⁴⁴⁵ Något han inte tyckte om var att de "ej har klassikerna under sina stussar".⁴⁴⁶

I mitten av augusti tog Asklund och Lundkvist båten till Åbo och fortsatte med tåg till Helsingfors, där de skulle övernatta hos Diktonius fru Leena. Björling skriver i ett brev till Rabbe Enckell: "Idag meddelande, order, från D:ius. Asklund & Lundkvist anländer med åbotåget på måndag kl. 13.16 l. 15.40 (trol. med det senare). De stannar ett dygn l. två dygn. Borde festas och visas kring. Du borde om möjligt vara här."⁴⁴⁷

Intressant i sammanhanget är att Björling nödvändigt ville ha Rabbe, Olof och Cid med, men däremot inte "damsladder och 1929!!!". "1929" var de kolleger som tagit avstånd från modernismen i den litterära kalendern 1929. När det gällde damer ville han eventuellt ha Barbro Mörne med, skrev han till Diktonius, "ehuru det just inte är jassigt och riktigt bra med damer i munskänkeriet".⁴⁴⁸ Olof befann sig i Valamo, där han arbetade med sin bok om klostret, och kunde inte delta.

Erik Asklund var ung och blond, "den äkta Stockholmspojken från det proletära Söder, snabb i tungan, gåpåig och ohämmad, lustig och öppen", mindes Lundkvist, som själv var från Skåne och upplevde sig "massiv och stadgad i jämförelse med honom, minst tio år äldre".⁴⁴⁹ Åldersskillnaden var i själva verket två år.

För svenskarna blev den personliga kontakten med Björling avgörande. Björling visade sig vara en "naiv och spontan natur, helt olika Diktonius, en bohem med öppen livsföring, allas kamrat, kaféfilosof för vem som ville höra på", mindes Lundkvist.⁴⁵⁰ Han "talade ungefär som han skrev, i en ivrig anhopning av avbrutna satser, som om hans tanke löpte för fort eller var alltför sammansatt för att kunna återges i sin helhet".

Asklund beskriver i en stort uppslagen artikel i *Nya Dagligt Allehanda* sitt första möte med Björling i Helsingfors i augusti 1930. Björling skaffar fram dryckesvaror och sätter sig ner vid sin skrivmaskin vid sitt bord och börjar läsa: "Och då, först då, förstod jag, efter en hel dags samvaro och samtal med honom, att han själv, denna lilla livliga man var sitt eget verks lösning och nyckel. Om jag förut haft någon misstanke om affektation och tillgjordhet med avseende på hans produktion, försvann den då."⁴⁵¹

Samma intryck fick Lundkvist: "han läser med ansiktet, med ögonbrynen, och pannveckan, med händerna, axlarna. Först då de interpunkter av hans snabba rytm och tvära avbrott, stämningsomkastningar,

axelryckningar, gester och tusen talande grimaser blir hans diktstumpar fullgångna, omedelbart tagande och åskådliga, friskt doftande. Då förstår man vad han menar och hur genialt träffande och sant han uttrycker sig själv.”⁴⁵²

Avbrotten och stämningsomkastningarna i Björlings texter fick också en belysning i en artikel i *Brand*, där Lundkvist presenterade Björling: ”Han är en mycket skygg diktare – just som han håller på att bika sig blir han skrämnd och flyr, just som han börjar bli entusiastisk avbryter han sig med ett skratt eller en grimas.”⁴⁵³ Ett levande exempel på ”patos-grotesk”, med Björlings ord.

Vad gjorde de tillsammans? Björling var ciceron, han mötte de två svenskarna på Helsingfors järnvägsstation och förevisade stadens sevärdheter med ”Fenniafimpen i mungipan” och ”spelande bruna ögon”. Helsingfors framstod för Asklund som en amerikansk stad med ryska inslag.⁴⁵⁴ Lundkvist besökte genast Akademiska bokhandeln, Nordens största bokhandel, där han hittade böcker av Ernest Hemingway och William Faulkner – amerikansk litteratur var för honom ett akut intresse. Bokhandeln var vid denna tid inrymd i bottenvåningen av varuhuset Stockmanns alldeles nya byggnad, uppförd enligt ritningar av Sigurd Frosterus. Sällskapet gick på en krog i centrum, där de satt till stängningsdags tillsammans med Rabbe Enckell, Hagar Olsson, Barbro Mörne, Eric Olsoni och några av de finska modernisterna i gruppen Tulenkantajat (Eldbärarna), syskonen Erkki och Katri Vala, Lauri Viljanen och Olavi Paavolainen. ”Svenskarna såg nog: de andra är skrik, men vi i vår tidskrift ullen”, skrev Björling till Henry Parland i Kaunas.⁴⁵⁵ Efter det reste svenskarna med droska och häst till Brunnsparken, där Björling läste sina dikter.

Relationen mellan de finlandssvenska och de finska modernisterna var för övrigt inte helt friktionsfri. Olavi Paavolainen och poeterna Katri Vala och Uno Kailas var ett slags portalfigurer för Tulenkantajat, som bildats 1924. De två sistnämnda hade publicerat sig redan i *Ultra*. Gruppen gav ut ett eget årligt album, *Tulenkantajat*, från 1924 och övergick i december 1928 till att ge ut en tidskrift under samma namn. Björling hade i augusti 1929 blivit bekant med Erkki Vala, som var chefredaktör för tidskriften. Bekantskapen förmedlades av L. A. Salava, gemensam bekant, på Gambrini. ”Hygglig, men alldeles primitivt ungdomlig till sina åsikter. Okultiverad, bråkig, dock begåvad”, rapporterade Björling till Henry Parland i Kaunas.⁴⁵⁶ Till Diktonius skrev han att Vala var ”ej så farlig, rätt hygglig och ärlig, fast – som han själv medger – han tar sakerna för tyligt”.⁴⁵⁷ Vad ”sakerna” var framgår inte, men det är tänk-

bart att det handlade om äktsfinskhets och nationalism. Nationalism hade Björling i alla fall debatterat med Vala. Diktonius hade några månader tidigare i *Arbetarbladet* angripit äktsfinskhetsen i provnumret av *Tulenkantajat*. I juni 1930 var Björling med om en klubbafton hos Tulenkantajat, och förhöll sig något undrande till det hela. Det hade inte mycket med litteratur att göra, tyckte han. "Vad de har annat än flirt och så vidare, det vet fan", skrev han till Parland.⁴⁵⁸ Längre fram under 1930-talet tycks språkstriden mellan de finska och de finlandssvenska modernisterna i alla fall ha lugnat sig. I nya *Tulenkantajat*, som återuppstod 1932 efter två års avbrott, var äktsfinskhetsen som bortblåst. Björling och Vala umgicks mycket under vinterkriget.

Erik Asklund återger en anekdot från sitt besök i augusti 1930, han satt på "Kungen" eller restaurang König: "det var dans och musik från en liten orkester, han hade bjudit upp den vackra, varma Katri [Vala] till en vals, och efteråt hade Björling väst ur ena mungipan: – Va i helvete dansar du för? Dansa med hjärnan i stället! Uno Kailas hade lutat sig ömt mot sin kollega, blinkat bakom sina tjocka glasögon och lagt armen om Björlings axel och mumlat något på finska." Som Asklund skriver hade hans alter ego, Elon, förstått "att de var bröder och kamrater i en annan, djupare, kanske sinnligare mening än den yttre: en gemensam opposition mot allt nattståndet, akademiskt, ärkereaktionärt, och stridande för samma mål: diktens frihet, individens solostämman i den lilla kören av siare och pionjärer för en helt ny dikt, finsk och finlandssvensk".⁴⁵⁹ Uno Kailas var som nämnts en av förgrundsfigurerna i *Tulenkantajat*, en homosexuell poet som översatte bl.a. Södergran till finska och som dog i lungtuberkulos två år senare.

I svenskarnas ögon tedde sig de finlandssvenska modernisterna behjärtansvärda och fattiga: "Naturliga, ömsinta, fulla av humor, malice, ironi, fattigt klädda, med små ynkliga honorar från tidningar och förlag".⁴⁶⁰ När Asklund framhöll den ryska revolutionens betydelse för Finland tog Björling honom under armen och förevisade kulhålen från inbördeskrigets dagar i Riksdagshusets bronsportar. Riksdagen sammanträdde vid denna tid i det så kallade Heimolahuset på Universitetsgatan; det nya riksdagshuset stod klart först senare samma år. Asklund minns också att någon, förmodligen Björling, berättat att en halvfull rödgardist skjutit Runeberg i ryggen, alltså statyn av Runeberg i Esplanadparken.

Inbördeskriget var en öm punkt. Lundkvist berättar i sina memoarer att en "stormig debatt" uppstod "när Björling visade sig vara politiskt närmast reaktionär, en gammal anhängare av vitgardisterna under inbördeskriget. Han vände sig med gnistrande vrede mot [Eric] Olsonis

röda radikalism och förklarade att han förlät mig eftersom jag var rikssvensk och inte kunde veta vad det verkligen rörde sig om.”⁴⁶¹ Björling höll på rätt framför makt. Han utbrast i ett brev till Asklund: ”Jag – vet att borgerlig rätt är bättre än proletärvälde, som är det plumpaste förtryck. Ursäkt!”⁴⁶² Händelserna 1918 hade lärt honom att hålla sig utanför partipolitik. I 1931 års *Vem och vad* uppgav Björling under partiståndpunkt: ”Förutsättningslös livsbejakelse o. den icke begränsade prövningens principförnuft och heder, karaktär, personlighet.”

Faderligt förmanande skrev Björling till Asklund: ”Men – ni bör inte rådda in er i politik. Vi har nog, mer än nog, av politiskt storskrävlari. Vad vi vill är ett fritt mänskligt, och inte sekterism och vidskepligheter och andra svinaktigheter. Skriva må ni i Krigsropet och var man tar in edra saker. – Ifall partigränserna inte är desto skarpare i Sverige. Men även i det avseendet kan ju finnas urskiljningar i den mån ni har ansvarig ställning eller reflekterar närmare.”⁴⁶³

Ett av samtalsämnena mellan Björling och Asklund var Lapporörelsen, en antikommunistisk folkrörelse bland en del av landsbygdens befolkning, som med utomparlamentariska medel bekämpade kommunismen. Den motsatte de sig samstämmigt. Sommaren 1930 tågade mer än 12 000 bönder till Helsingfors i det så kallade bondetåget. Särskilt denna sommar företog rörelsen livligt så kallade skjutsningar, då kända kommunister och sympatisörer kidnappades och fördes iväg i bil. En del av dem misshandlades, andra fördes över östgränsen till Sovjetunionen.

I oktober skjutsades den tidigare presidenten K. J. Ståhlberg och hans fru Ester till Joensuu. Ståhlberg hade varit försonlig mot de tidigare röda och höll fast vid en laglighetslinje, vilket irriterade lappomännen. Efter händelsen ska Björling ha suttit på Gambrini och provokativt höjt en skål för Ståhlberg, varpå några officerare kom fram och spottade honom i ansiktet.⁴⁶⁴ Det var i alla fall ett av de företag som fick opinionen att vända sig mot Lapporörelsen.

Lapporörelsen delade Svenska folkpartiet; de som var för den kallades Borgerlig samverkan, medan de som var emot hette Laglighetsgruppen. För den förra engagerade sig exempelvis Björlings vän Örnulf Tigerstedt, för den senare Eirik Hornborg, som skrev ett stort antal artiklar mot Lapporörelsen. I riksdagsvalet 1930 röstade Björling på Ernst von Born, en högerman som rakryggat höll på laglighet. ”Jag väntar mig räddningen genom Ståhlberg, – ett bort från ytterligheterna, revolutioner, reaktioner, skränfocar och dumbomar åt olika hållen”, skrev han till Parland i Kaunas.⁴⁶⁵ Björling beklagade senare att han inte mera aktivt hade föresatt sig att bekämpa Lapporörelsen.

Askunds och Lundkvists besök i Helsingfors ledde till konkreta resultat. "Det var en rolig vecka i Helsingfors, jag tyckte mycket om den stan, skulle vilja bo där", skrev Lundkvist till Diktonius.⁴⁶⁶ Våren 1931 gav man ut första numret av en ny tidskrift, *kontakt*, som var tänkt som en ersättning för *Quosego*. Den utkom dock bara i ett nummer på det anarkistiska förlaget Brand.⁴⁶⁷ I *kontakt* publicerades finlandssvenska och svenska modernister jämsides. Björling bidrog med följande dikt:

Jag skulle klappat i händerna, gripit spaden
och lett min son vid handen
förbi det fruktansvärda berg
och vandrat i min trädgård bland katten och mina kalvar.
Jag skulle stannat i bakgrunden
inför rosorna
långt borta där inte tjänarnas ögon stört.
Jag skulle byggt en mur på andra sidan viken.
Jag skulle ritat upp min andakts fåglar
där vårt hus' båt färdats för en roddaråra.
Jag skulle växt vid ett barns hand
och vid dens som dukade mitt bord.
Jag skulle gått vid en solstråles hand genom spindelväv.

Min bragds ritt över muren!
och inga murar gav gränser,
inga fåglar sjöng eller blommor doftade.
Ingen båt förde mig ut – oräkneliga färger brann i livets purpur
så jag inte hörde min egen färg.
Ingen himmel föll öppen ned,
alla himlarna galopperade.
Så var den striden
när min son öppnar muren
eller min blommas blomma flyger över bergen.
Jag skall säga: "min strid är nära,
mina blommor skall smycka den främmande jorden."⁴⁶⁸

Denna dikt, som senare publicerades i en smått retuscherad variant i *Solgrönt*, hade skrivits hösten 1925 och var enligt Björling resultatet av "en tids brottning angående öst och väst och lyckans problem, särskilt efter det jag sysslat med Fenollosas *Ostasiatische Kunst*".⁴⁶⁹ Det var en dikt som "helt och hållet runnit på mig, när jag ej ville skriva".⁴⁷⁰ Första

strofen målar upp en kinesisk lyckodröm, andra strofen en västerländsk, faustisk strävan, i stil med Goethes ”Wer immer strebend sich bemüht, den können wir erlösen”, något Björling ibland citerade ur *Faust*. Intresset för kinesisk konst var för övrigt gemensamt för Diktonius, Björling och Rabbe Enckell. I *Ultra* hade Bror Pettersson skrivit ett par artiklar om kinesisk lyrik, med en presentation av en dikt skriven under Tangdynastin, och konsthistorikern Osvald Sirén hade skrivit studier om kinesisk konst, som Björling tog del av. Han läste också kinesisk lyrik i tysk översättning, men ”gav sedan bort böckerna åt en som var vurmigare”.⁴⁷¹ Den ”vurmigare” kan ha varit Rabbe Enckell, som senare uppgav att den tyske poeten Hans Bethges kinesiska antologier med kinesisk lyrik influerat hans poesi.⁴⁷² Björling hade vid dessa tider ett par kinesiska motiv upphängda på väggen, som han också skrev ekfraser över i *Korset och löftet*: Yen Huis tuschmålning ”T’ieh-kuai” och ett motiv föreställande ”Tempeltjänarna, fördrivna, och förvridna (med kvast och kast-rull) Hanshan och Shité”. Bekant med dessa figurer blev Björling genom Lars-Ivar Ringbom, som hade ”underhållit mig med kinesisk konst”.⁴⁷³

I *kontakt* försökte Björling enligt redaktörernas önskan uppträda med ”lammskinnsperuk”, som han formulerade sig. Han lade till: ”för resten min rätta natur ... Alla skall förstå att jag älskat – Snöfrid, och ni kan dela ut skriften med familjejournalen.”⁴⁷⁴ När han väl hade sett numret skrev han till Asklund: ”Men – inte vågar jag visa Kontakt åt folk över 40. Anarkism (bolsjevikidealism i alla fall, om – idealism!) och – Sandgren. – T.o.m. kamrater till mig diskuterar mina uttryck. De tror det är pornografi!”⁴⁷⁵ Om anarkism handlar en artikel av Albert Jensen, och Gustav Sandgrens bidrag, ”katarinavägen – dag i april”, är en erotiskt frispråkig medvetandeström i Joyces efterföljd.⁴⁷⁶ Den kamrat som trodde sig kunna läsa in pornografi i Björlings poesi var Lars-Ivar Ringbom, som i brev till Cid Erik Tallqvist beskärmat sig över det som han såg som de erotiska undermeningarna i Björlings författarskap.⁴⁷⁷ Detta var strax efter första numret av *Quosego*, i vilket både Ringbom och Björling medverkat. Ringbom varnade för att *Quosego* inte hade någon framtid om den beredde så stor plats för Björlings excesser. Tallqvist gav honom svar på tal: ”vad du menar med pornografi och kloaksnuskighet hos b är mig ofattbart. du kan väl aldrig se något pornografiskt i att man använder sådana ord som tarm svin navle potta? i att man *skriver* dem i och för sig? du borde ändå känna björling så pass bra att du inte misstänker honom för att använda dylika något naturalistiska ord i pornografisk avsikt!”⁴⁷⁸

Asklund och Lundkvist bjöd in Björling till en uppläsning i Stockholm våren 1931, men Björling hade inte råd eller möjlighet: ”Vi är inte friher-

rar, vi har för många år (och sorger) på nacken”, skrev han till Asklund. Stockholm fick han i stället studera på ”byggnadsutställningen”, med plankartor och foton från höjden. ”Så jag vet var du bor”, upplyste han glatt Asklund om.⁴⁷⁹

Asklund redigerade samma år antologin *Modern lyrik*, som ursprungligen var tänkt att innehålla svensk modernistisk lyrik, men förlaget, Bonniers, ville ha med också mera traditionell lyrik.⁴⁸⁰ Modernister kom därför att samsas med akademiker. Här förekom Hjalmar Gullberg vid sidan av Ivar Lo-Johansson, Josef Kjellgren vid sidan av Arnold Ljungdal. Det blev i alla fall första gången de finlandssvenska modernisterna presenterades på bred front för svenska läsare.

I antologin hade Björling tio dikter. De flesta av dem hade hämtats ur *Kiri-ra!*, bl.a. följande två som i själva verket var skrivna redan 1925–1926:

När det växer nypon i skog
och nattviol höres,
är Gud hemma
och våren.
Och jag går ut och skrattar,
jag går med brinnande fjäder.⁴⁸¹

Och:

Ett barn leker med smörblommor.
Huvudet stort oformligt
som en solrosblomma.
Steg vacklar
som hos druckna.
Och allt vill han leka med, kvast
och kvinnors vänliga röster.⁴⁸²

Björling såg Asklunds urval innan det gick i tryck och tyckte först att urvalet var magert. Han var angelägen om att inte framstå bara som ”naturpoet”, utan ville ge en mera mångsidig och trogen bild av sitt författarskap.⁴⁸³ Han hade i hög grad engagerat sig både när det gällde egna och andras dikter, bl.a. rekommenderade han Henry Parland, Kerstin Söderholm och Barbro Mörne, som alla togs med.

Antologin fick stor uppmärksamhet, recenserades i närmare ett trettio-tal svenska dagstidningar och blev stort uppslagen i *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet*. Av de svenska modernisterna lyfte man fram

Artur Lundkvist och framför allt Harry Martinson. För de finlands-svenska modernisternas del lyfte man fram Södergran och Diktonius, som stod i särklass. Diktonius utpekades rentav av en kritiker som antologins största poet.

Mottagandet var så gott som enhälligt negativt när det gällde Björling, Parland och Enckell. Den konservativa kritikern och poeten Gunnar Mascoll Silfverstolpe skrev i *Stockholms-Tidningen*, Sveriges största dagstidning: ”jag erkänner att jag inte kan få mycket ut av de rebusar från Björlings, Enckells och Parlands produktion, som Asklund sammanställt”.⁴⁸⁴ Enligt Sten Selander, tidens främsta smakdomare vid sidan av Fredrik Böök, var Björling ”fullkomligt onjutbar”.⁴⁸⁵ Anders Österling, kritiker men också en diktare som Björling gärna läste, nöjde sig med att påtala ”lager av effektiv svärnjutbarhet”.⁴⁸⁶ Signaturen ”T.E.” talade om Björlings, Parlands och Enckells ”pekoralistiskt lyriska tungomålstalande” och signaturen ”Schr” om trions ”sillsallat”, som ”läsaren i vanlig människokärleks namn” borde ”beskyddats från”.⁴⁸⁷

Också Knut Jaensson, en kritiker som inte långt senare började hålla salong för de unga svenska modernisterna och senare blev god vän med Björling, ansåg att Björling och Enckell var ”föga givande”: ”Det är svårt att tro, att äkthet och liv kan ta sig så anspråksfullt tillkrånglade uttryck.”⁴⁸⁸

Den som gick längst i sin kritik var Hans Botwid, som om Björlings och Parlands poesi fällde omdömet: ”att den är bildnings- och kulturfientlig torde vara obestridligt”.⁴⁸⁹ Han citerade först en dikt av Björling, sedan en av Parland, och skrev: ”Det är brottsligt att skriva så.”⁴⁹⁰ Det bör dock inflikas att ”kulturfientlig” inte var ett så negativt laddat ord för modernisterna själva – i den nya tidskriften *Fönstret* kallade Harry Martinson sin modernism för ”kulturfientlig”.⁴⁹¹

Efter att ha läst svenska reaktioner grep Björling till pennan och skrev till Erik Asklund:

Tja, låt dem pjollra. Eftersom de inte *vill* se vad jag vill. Det föreg. l. sistsagda är paradoxer. Tröstlöst att få folk att begripa. Men därför måste man stå med sitt. Inte övertygar man oxarna, men man skapar någonting *för sig* och andra ändå. Vi skapar väl något envar och sammanlagt blir det någonting. Framför allt dock någonting för oss envar själv.

Begriplighet – det skall jag ge. Handgriplighet! Det som *dom* inte kan begripa!

En vanlig enkel mänska, försiktig, nog lär man sig mänskornas stupiditet. Både i privatliv och i verkandet.

9 år i offentlighet, och förut – länge. Striden!

Jag har ej fått något svin att skämmas för sin svinaktighet. (Erfarenhet gjord oberoende av alla partigränser.)

Jag har ej väckt upp någon åsna ur dess dumhet; ingen antikviteten ur dess förnöjdhet.

Men lyckats reta gallfeber, förbluffat, gjort glädje och mött.⁴⁹²

Förhoppningen om Sverige som räddare i nöden gick beklagligt nog inte i uppfyllelse: ”Hård blir kampen för oss härifrån i Sverige”, konstaterade Björling i ett brev till Asklund.⁴⁹³ Ur dagens perspektiv kan man konstatera att modernismen innebar en kris också för den traditionella kritiken, där kritikern hade fungerat som en auktoritativ smakdomare som kunde hänvisa till traditionen. Nu stod kritikern utan kompass.

Stridens vågor gick heta i de tidskrifter som grundades under tidigt 1930-tal i Sverige: i *Fronten*, ledd av Sven Stolpe, som i grund och botten var positivt inställd till modernisterna men hade kritiska synpunkter på primitivismen och sexualromantiken, i *Fönstret*, som gav stor plats åt de fem unga, i *Spektrum*, ledd av en Clartégrupp i Stockholm, där Gunnar Ekelöf debuterade, och i *BLM, Bonniers Litterära Magasin*, en mera strikt litterär tidskrift som satsade stort på recensioner.

Tidskrifterna luckrade så småningom upp de svenska föreställningarna om modernismen. De luckrade också upp dagstidningens centrala roll som smakdomare, vilket återspeglar en omvandling av själva kritikerrollen under 1930- och 1940-talet: de stora, konservativa domherrarna som skrev i dagstidningar kompletterades snart av en yngre generation modernistiskt sinnade kritiker. De stora kritikernas starka ställning fram till modernismens genombrott i Sverige hade byggt på dagstidningens starka ställning. Det är som författaren Erik Blomberg skrev i ett inlägg i den stora kritikdebatten 1928, initierad av Hagar Olssons angrepp på Fredrik Böök: ”En författare kan i våra dagar praktiskt inte nå publiken på annat sätt än genom pressens förmedling. Han är beroende av pressen och sålunda utlämnad på nåd och onåd åt kritikerns godtycke.”⁴⁹⁴

De ofta kortlivade tidskrifterna hann sprida sina idéer men också sina kritiker till andra tidningar. Den unga generationens främste kritiker blev Artur Lundkvist. Han representerade en ny typ av kritiker och var på sätt och vis en svensk arvtagare till Hagar Olsson. Han efterlyste, och skrev själv, ”en vitalare, tidsinställd och internationellt orienterad kritik, allvarligt intresserad för den dikt som skapas enligt vår tids förut-

sättningar”.⁴⁹⁵ Det var en öppet partisk kritik, som pläderade för de modernistiska idealen och som importerade nya idéer.

Björlings och de övriga finlandssvenskarnas medverkan i de ung-litterära tidskrifterna blev dock sparsam. *Spektrum* planerade t.ex. ett temanummer om Finland som aldrig blev av.⁴⁹⁶ Först höll Karin Boye i trådarna, sedan Gunnar Ekelöf. Att svar uteblev var kanske symtomatiskt för att de finlandssvenska modernisterna hade börjat gå åt var sitt håll. Den finlandssvenska modernismen hade börjat luckras upp. Men svenskarna hade på grund av den sökt sig till Finland, och skulle fortsätta att göra det.

Motvind efter *Kiri-ra!*

Björblings tredje diktsamling, *Kiri-ra!*, fanns att beskåda i Akademiska bokhandelns fönster strax före julen 1930. Det var den första bok Björling gav ut på eget förlag. Den är skriven med friskt humör och innehåller naturdikt, dadaistiskt inspirerad jazzdikt, sonetter och ett flertal aforismer, vissa av dem hårt tillskruvade. Ett exempel på det sistnämnda är följande: "Yrvaket öra kliar sig: bäst är det banala", ursprungligen ett tack efter att Björling hade gästat systrarna Barbro och Gudrun Mörne i familjen Mörnes sommarvilla i Porkala: "Yrvaket öra kliar sig: bäst är det banala: tack!"⁴⁹⁷ Det kastar ljus över Björblings arbetssätt, att skapa abstraktion utifrån det konkreta, att utelämna kontexten. Ett annat exempel är: "Hård mage och reumatism, och hjärtat är svagt!" Det var något han hade hört på finska på en spårvagnsplattform, "som svar på någons fråga till en annan om hälsan. Ordet innebar just en sådan komik mitt i ynkedom, att jag var hädisk nog att införa det bland mina sottiser."⁴⁹⁸ En aforism hade direkt adress till Hagar Olsson: "Påtar på sista signalen. Fast åsna trumpetar om ny tid med gäll röst och dammig papper."⁴⁹⁹ Lösryckta ur sitt sammanhang förlorar aforismerna all komik, tyckte Rabbe Enckell, medan Kerstin Söderholm tyckte bäst om just dem. Båda uppskattade naturdikterna, skrivna i maj 1925.⁵⁰⁰ Följande dikt inleder samlingen:

Denna morgon. Ro
och måsskriet.
En båt och blomma
är land och vatten.
Blommas båt är dags
luft under horisonten.⁵⁰¹

En annan dikt hade Björling fått inspiration till när han tittade ut över träden i Brunnsparken:

Gröna kronors
bolmarmatta, blåa
haven –
ut seglar du
i lufts höjder
lyftad på strålarna från jorden.⁵⁰²

Men här fanns också sådant som helt sticker ut från mängden:

Hoppa, skratta, bleka, magra, magra, bleka!
hopp-a, det
är allt, tills att –
hopp-, skratt-a, skutt-
a på golvet!⁵⁰³

En annan, närmast satirisk kroginteriör sticker också ut:

KROGEN.
Gröngula väggar
brunochgrå herre och trutens
inälvor,
hallå!
hal-la-la-
la!
och just
ingenting.⁵⁰⁴

Värt att notera är att Björling, som han uttryckte sig, ”gick på flera linjer” samtidigt, något som inte alltid uppmärksamrats när man talar

om hans stilutveckling. Han kunde t.ex. skriva naturlyrik vid sidan av stadslyrik och jazzlyrik.⁵⁰⁵

Själva titeln, *Kiri-ra!*, var en omsvängning av harakiri, den japanska självmordsmetoden. Olof Enckell kommenterade i ett brev 1933: "Björ-ling har en förbannat bra tysk bajonett som man kan göra hara kiri me."⁵⁰⁶ I titeldikten gestaltas själva vändningen från självmordstankar till livsbejakande:

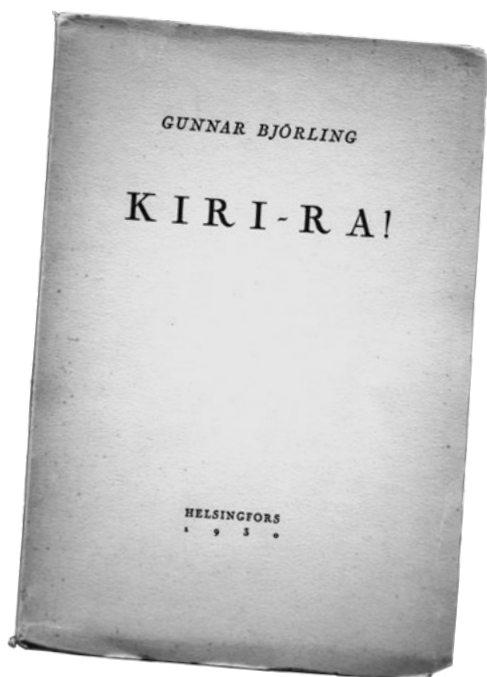
harakiri-ka! ki, ka
hara-ra!
harakiri-ki! ki, ka, ki, ka!
hararara-ra!
harakiri-ha!
ki, ka-
ki!
kiri-ra! svarta sotnjan som blod på din hand
svarta sotnjan skall dö för din hand.⁵⁰⁷

Svarta sotnjan förklaras av Björling i ett brev: "svarta sotnjan (ryska högern, slavofilerna som gick under denna benämning, eller ock som de dödas osaliga själar som tänktes följa Ka[r]l den tolfte krigare i spåren, se Bengt Geting, Heidenstam) som blod på din hand. Enligt min mening som blods spår eller blodssår. Och så sluteffekten: svarta sotnjan skall dö för sin hand. – – – Mycket få har uppfattat det här eller därmed bokens titel."⁵⁰⁸

Hagar Olsson recenserade *Kiri-ra!* i *Svenska Pressen* under rubriken "Osnillen och halvsnillen". I recensionen frångående hon Björling all originalitet genom att anknyta hans dadaism till ett par poetiska halvsnillen i Sverige på 1700-talet, och såg hela tilltaget som medvetet kalkylerat ofog:

Att utge en samling som *Kiri-ra!* är helt enkelt ofog, inget annat. Och ett mycket tråkigt ofog. Allt det där om trutens inälvor, mitt hjärtas gräslök och ditt leendes skjortknapp chockerar oss inte längre, det tråkar ut oss. Vi ha därpsykologien ända opp i halsen! Gunnar Björling är offer för ett grandios självmbedrägeri, då han tror, att han är "en ny bacill". En ny bacill borde väl vara virulent. Björlings stelnade manér är tyvärr så sterilt bacillfritt som möjligt: Ett fänigt dödskallegryn.⁵⁰⁹

Citatet "en ny bacill" är från följande dikt:

Björlings tredje bok Kiri-ra! utkom 1930. Det var den första boken Björling gav ut på eget förlag, och den fick Hagar Olsson att vända sig mot honom, "helt enkelt ofog" kallade hon den.

Jag är en gammal pekoralist,
jag är ej mycket begåvad,
jag är ihärdighet och ett kommandes –.
Jag är en ny bacill.⁵¹⁰

Björlings reaktion var: "Hagar vill ha bara patos, tydlighet, den har inte fattat litteratur, konst, det meningslösa, och ej – personlighetens mening. Den, ja, *den* har kläckt ut sitt, skall nån dag skicka dig det."⁵¹¹ Han kunde också ha tillagt "löje", något som Olsson tycks ha saknat sinne för och som blivit allt viktigare för honom själv alltsedan *Korset och löftet*.

Cid Erik Tallqvist gick till motangrepp i ett försvar som publicerades i samma tidning under rubriken "Fallet Björling". I fräna ordalag ifrågasatte han Olssons rykte som förkämpe för modernismen och försvarade Björling som "den originellaste av våra nu levande författare": "Även i hans senaste bok finns det inte en sida, där man inte påträffar något

som aldrig blivit sagt förut, knappt en rad, som inte bär en omisskännlig prägel av hans egenart.”⁵¹²

Olsson fick, eller rättare gav sig själv, sista ordet i ett långt svar som utmynnar i en upprepning av det hon hade skrivit tidigare. Att Björling är originell gick hon med på: ”Om man spökar ut sig i tillräckligt fåniga kläder och går ut och promenerar på Espen, blir man också väldigt originell!”⁵¹³ Björling hade enligt Olsson skjutit över målet, han var ”kuriös” och ”maniererad”. De delade samma värderingar, ville hon understryka, men Björling hade misslyckats i sin strävan. Olsson hade redan tidigare uttryckt sina dubier i ett samtal hemma hos sig våren 1928, när man planerade *Quosego*. Samtalet nedtecknades av Cid Erik Tallqvist: ”att göra dessa alltför utpräglade kullerbyttor ä en *eftergift*. man finner aldri sånt hos (wilhelm) ekelund å såna allvarliga herrar, de uttrycker *tamme fan klart* va di menar. – vi kan inte beundra en *rubbnings i hjärnan*.”⁵¹⁴

Tallqvist hade sina skäl för att ifrågasätta Olssons lojalitet mot modernisterna. Olsson intresserade sig för det som låg i tiden, men detta var inte längre nödvändigtvis modernistiskt. Kampen för modernismen var förbi och hennes intresse hade förskjutits från estetiska till sociala frågor, tiden var nu ”anestetisk”, och konstens uppgift att söka kontakt ”med massan, med livet sådant det levs i fabriker och laboratorier, på kontor, på folkmöten, på gator och torg”.⁵¹⁵ Det är inte så konstigt att hon i likhet med Diktonius inte hade mycket till övers för dadaismen. Trots att den finlandssvenska modernismen, särskilt i *Quosego*, framstår som eklektisk går här en skiljelinje mellan temperament, tonfall och uppfattningen av litteraturens uppgift.

Recensionen av *Kiri-ra!* markerade en brytning inte bara mellan Olsson och Björling utan mellan Olsson och hela Björlings krets, kretsen kring *Quosego*, skrev Björling senare.⁵¹⁶ Olsson lämnade Björlings fyra följande böcker orecenserade i *Svenska Pressen*, vilket Björling tog hårt. Hagar Olsson var inte bara den ledande finlandssvenska kritikern, hon var utan jämförelse den ledande modernistiska kritikern i hela Norden, och *Svenska Pressen* var den stora liberala rikstidningen på svenska i Finland. *Kiri-ra!* var den sista bok av Björling hon recenserade. Hon gav inte heller uppdraget till någon annan kritiker, utan behöll recensions-exemplaren själv: ”Hgr O. fann lämpligast att utöva repressalier mot en förf. för vad tredje person yttrat”, skriver Björling, med en syftning på Tallqvists artikel.⁵¹⁷

Olsson lämnade *Svenska Pressen* 1936, efter närmare tjugo år, och övergick till att skriva för bl.a. *Hufvudstadsbladet* och senare *Nya Pressen*, men hon ägnade också mycket tid åt sitt eget författarskap. Det är svårt

att dra några slutsatser om Olssons motiv. Hon var en nyckfull kritiker och hade ju inte heller recenserat Södergran efter *Septemberlyran*, vilket kanske kan ses mot bakgrunden dels av rivalitet, dels av rädsla för fejder. *Septemberlyran* hade lett till en av de tuffaste kulturdebatterna, och nu hade hennes recension av *Kiri-ra!* lett till att hennes roll som modernismens översteprästinna ifrågasatts av huvudredaktören för *Quosego*. Det är möjligt att hon inte såg ärligheten i Björlings strävan, utan enbart koketteri, att hon uppfattade hans individualism men inte hans universalism.

Också från ett mera traditionellt konservativt håll hamnade Björling i motvind. Vid Svenska litteratursällskapets årshögtid den 5 februari 1931 vände sig Hugo Pipping, professor i nordisk filologi, mot modernisterna. Han började med att påminna om att sällskapet stiftats till minne av Runeberg, och oroad sig över den dag då Runeberg läses med ordbok i handen "och har upphört att vara kött av vårt kött och blod av vårt blod".⁵¹⁸ Om språkets "nedbrytande" krafter fick överhanden innebar det språkets död:

Jag vet väl, vad våra modernister skola svara. De skola säga: "Vi efterkrigsvarelser befinna oss i själanöd. Vad vi känna kan icke uttryckas på fädrens språk. Var och en måste hava sin tonskala och sitt ordförråd."

På en punkt hava de rätt. Inga regler få hämma den personliga tonens, den personliga rytmens böljegång, men här har ingen språkmästare ens gjort ett försök att träda hindrande emellan. Om jag har en utpräglad individualitet, röjer sig denna, vare sig jag talar mitt modersmål eller ett främmande språk. Vill ungdomen envisas att betrakta det nu gällande svenska skriftspråket som ett främmande språk, må den stifta bekantskap med det. Så snart den lärt sig behärska det, skall den finna, huru smidigt det fogar sig efter alla individens krav. Detta gäller i stor utsträckning även ordförrådet. Intet ord har någonsin haft ett fastspikat värde. Likasom färgen på en målares palett skiftar med de angränsande färgerna, så skiftar också ordets valör med omgivningen. En verklig stilkonstnär reder sig med en förvånande fattig ordskatt. Men den, som brukar många nya ord, uppväcker hos läsaren minnet av Søren Kierkegaards giftiga anmärkning, att orden ofta hava till uppgift att dölja bristen på tankar.

Jag vill tillägga en sak. Själanöd botas ej genom att man ropar ut sina kval på ett språk, som man är ensam om att tala, utan genom

att man söker sig fram till själsfränder med tillhjälp av uttrycksmedel, som även de förstå. På sjukbädden talar man icke sitt språk, utan läkarens, och den, som löper fara att förgås i världshavet, får ingen hjälp, om han icke – glömsk av sitt hemspråk – sänder ut den mellanfolkliga signalen S. O. S.⁵¹⁹

Till den svenske författaren Erik Asklund skrev Björling att han trots allt betraktade detta som en sorts ”reklam”. ”Mitt svar på förhand givet finnes å sid 71 [i *Kiri-ra!*]: ’Vi – att skandalisera!’ – Min mening: vi må söka all härlighet, liksom R. bland andra; efter femhundra år talar vi mesopotamiska. Och: inte skriver vi i R:s anda, genom att vi är hans epigoner i ett eller annat ... Värsta syndabocken är väl jag för tillfället.”⁵²⁰

Kritiken från en traditionalist som Pipping tog Björling inte lika allvarligt som kritiken från en modernist som Olsson. Men följderna var katastrofala och ledde till en bojkott av allt björlingskt. Björling skrev till Erik Asklund: ”Hade ej ’makten’ upprest sig, hade mina vänner här gjort rätt mycket för mig, nu har det blivit något mindre.”⁵²¹ Det ska förmodligen tolkas som att det inte längre var någon idé för vännerna att försvara Björling, eftersom de tongivande tidningarna och tidskrifterna ändå inte ville publicera, ibland med svepskälet att recensionen eller artikeln var för lång.⁵²² Rabbe Enckells recension av *Kiri-ra!* refuserades av *Nya Argus*, *Studentbladet* och *Hufvudstadsbladet* men antogs av *Västra Nyland*, flera månader efter att boken kommit ut.⁵²³ Fram till 1937 recenserades Björling varken i *Finsk Tidskrift* eller i *Nya Argus*. Han nämns inte ens i Erik Ekelunds årliga genomgångar av den finlandssvenska litteraturen i *Ord och Bild*.

Att Björling blev persona non grata fick också ekonomiska följder. Han var tvungen att ”vigga” pengar från dag till dag och att pantsätta sin skrivmaskin. Cid Erik Tallqvist vädjade till Nylands nation om ekonomiskt understöd till Björling. Det är oklart huruvida tilltaget lyckades.⁵²⁴ Björling bad själv sin svägerska Lily om ett lån på tre till fyra månader: ”’Stipendiet’ röck (jag var väl ej ’i behov’). Allt hopp på hundraårsdagen och arbetsro röck. Jag vet ej hur det skall orka ända.”⁵²⁵

”Hundraårsdagen” anspelar kanske på 45-årsdagen den 31 maj 1932, som Björling firade hemma hos sig, som brukligt var. Gäster var bl.a. Elmer Diktonius, Cid Erik Tallqvist, Oscar Parland, Gustav Elfving, Arne Runeberg och Ingalill Montell samt Märtha Enckell, som förekommer på fotografier från festen.⁵²⁶

Tydligt hade Björling också planer på att skriva något på prosa, i hopp om att det vore mera lukrativt: ”Om jag finge något färdigt på prosa,

kunde jag event. få 'förskott' om ett par månader.”⁵²⁷ Tidigare betalade förlagen nämligen ut så kallade förskott på manuskript.

I februari 1933 skrev Björling till Diktonius, efter en redogörelse för sina värsta skulder: ”Under sådant förhållande vände jag mig till dig, det gäller så mycket för mig. Vart belopp har betydelse, *på timmen*, och har du någon möjlighet att få om så blott temporärt löst vad det vara må, så ber jag dig vara vänlig och lämna in ett brev hos Olsoni eller kasta in hos Fred Runeberg så snabbt det är möjligt – ty jag strider för mina sista chanser.”⁵²⁸ Ett par månader senare var situationen lika akut: ”Nu kniper det för mig så våldsamt, att jag tillåter mig fråga, om du på något som hälst sätt kan åstadkomma någonting till I:a maj, vore det så endast såsom lån på ett par veckor. Ty allt går åt helsike.”⁵²⁹

Här finns det skäl att minnas att Björling inte var den enda som hade det dåligt ställt. Många hade det kärvt så länge som den ekonomiska krisen varade, bl.a. Olof Enckell kämpade länge vid konkursens rand för att slutligen göra konkurs ett par år senare. Den allmänna ekonomiska

Björlings 45-årsfest 1932, till vänster Ingalill Montell (sedermera Runeberg) och Gustav Elfving, senare professor i matematik. Den unge mannen till höger är oidentifierad.

krisen upphörde vid mitten av decenniet och läget förbättrades avsevärt fram till vinterkriget utbrott.

De brev från förra hälften av 1930-talet som inte redogör för skulder och ber om lån är lätt räknade. Ändå innehöll Björlings liv också annat under denna tid, vilket framgår av ett brev till vännen och kollegan Kerstin Söderholm, daterat den 13 september 1932, där han skriver:

Men svårt är allt. Eller svårt är mycket. För svårt.

Men så är det andra stunder. När man är ensam. När man är med andra. I förgår sprang jag kring med en pojke (så kallar jag alla som jag anser värda namnet), än skrattade han så jag bad honom hålla munn, och en gång grät han som en pojke kan gråta. Igår var det en annan, hans solsken lyser ännu inför mig. Och med en flicka lekte jag burra håret, hon sku förstöra min bena. Och så tala' jag med Karin Allardt, och så ha' jag grälat med Cid om att stoppa cigarrett, eller inte stoppa. Och i natt satte någon sin fina hatt på mitt huvud, varför sku jag inte idag promenera i den? Och så råka' jag Katri Vala och hennes man. Och nån som jag knappt vet att jag känner sku bjuda mig romtoddy. Och allt rullar runt och på gatan fick jag ett slag mot ansikte när jag sku hindra folk att slåss. I Konsthallen ordnar Rabbe sina tavlor – fina – för utställningen på lördag. För resten är han far till en son. Och Olof berättar om tiggare och skojare. Ja, allt det där och mera till. Och så sku ja' ju till Ekenäs och gästa Sjöstedt (han som sa': livet är som en dröm och fråga vad frökens pappa heter), men det blir inte av. Och så va' det Åbo. Nej, goda vänner, jag reser inte över Långa bron, det är så, allt är så – . Men nån gång vore det trevligt, – om det bleve av. De håller sig så ensamma, de i Åbo. Men det har väl ock sina orsaker.

I alla fall, som du ser, och då berättar jag inte om allt eller alla. Allt som upprört – en ohygglig soppa, med lyckligt slut – i vänkretsen, och allt som skrattat med tänderna utanför munnen (mänskors allt hänger på ett hår). Det finns så vackra barn med rött hår (jag hoppas du vet, varifrån citatet är, hm).

Du blir stillare blott, fastän nerverna hoppar, skrev jag en gång. Jag har försökt tillämpa det denna kväll.

Ja, ännu ett: en dag var jag vid Engelsbåten, följde restaurationsen, hon lurade så vackert i ett fönster. Jo, jo, tro du mig. Blott vi fick skratta som ljusa barn!⁵³⁰

Växelryttaren

För en författare i Finland fanns det inget utarbetat understödssystem under 1920-talet och de närmast följande decennierna. Först efter Björlings död, på 1960-talet, uppstod ett mera etablerat system, baserat på biblioteksersättningar, och så småningom mera långsiktiga konstnärstipendier och projektstipendier som gjorde det möjligt att åtminstone i någon mån livnära sig på författarskap.

Frågan är om Björling hade önskat sig något sådant. Det som Olof Enckell anför i en intervju 1969 är betecknande för hur ett äldre, mera idealistiskt och heroiskt sätt att se på författarskap bryter sig mot en ny tidsanda på 1960-talet:

Nu när man läser om alla dessa författaraktioner och om författarlöner, allt det där, [Björlings] hår skulle ha rest sig av fasa inför sådant. Han ansåg det för en så stor förmån att få skriva, att han var beredd till vilka uppoffringar som helst, han skulle ha varit beredd att *betala*, vilket han gjorde: en stor del av hans diktböcker från trettioalet kom ut på eget förlag. Men att det skulle ha varit fråga om författarlön, nej, jag tror att han skulle ha fasat för det, det skulle ha bundit honom.⁵³¹

Det är fullt möjligt att Björlings hår hade rest sig av fasa inför sådana utsikter, åtminstone under 1920- och 1930-talet. Hans verksamhet var ideell. ”Ledsamt att den ekonomiska frågan ska stå i vägen”, skrev Björling till Torger Enckell 1922, när denne funderade på att söka kansliarbete

för att försörja sig. ”Men där skall väl vara liv och verklighet och kamp i allt, så en inte behöver gå och dilla rikemansestetik.”⁵³² I *Att syndens blåa nagel* utvecklar han tanken om ekonomiskt värde kontra moraliskt värde:

[D]et ekonomiska värdet behärskar mänskans tanke och hjärta, som om man förbisåg, ja, förnekade andra värden och förpliktelser. Att vårt liv är arbetsfördelning och offerttjänst och ett tjänande, skapande liv, det har ej till sin princip gått upp för mänskorna. Arbetsresultatets eller värdets ersättning enligt tillgång och efterfrågan, denna förblir ej endast ett grundläggande ekonomisk-socialt sakförhållande, utan får vara en moralisk måttstock vid livsvärderingen och ett moraliskt rättesnöre i mänskornas handlingar.⁵³³

Ett slags förädlad version av denna tanke ingår som motto i *Solgrönt*, ett som tillskrivs Chuang-tse: ”Alla begriper nyttan av att vara nyttig, som ingen begriper nyttan av att vara onyttig.”⁵³⁴ I sitt eget exemplar av boken har Björling korrigerat ”som” till ”men”.

Så alltigenom heroisk och obändig var Björling ändå inte, han led bl.a. av att inte kunna planera sin verksamhet när den dagliga kampen om brödfödan tog all hans tid och energi i anspråk. Gärna sökte han därför de stipendier som stod till buds. Finlands svenska författareförening hade grundats 1919 och delade från början av 1920-talet ut det så kallade Ahlströmska stipendiet, som Björling beviljades ett tiotal gånger vid sidan av andra understöd från föreningen, vars medlem han blev 1925.

Hans ansökan 1928 var kort och kraftig:

Finlands svenska författareförening.

Ahlströmskt stipendium!

Hugad aspirant

G. Björling.

31.12.28⁵³⁵

Något stipendium beviljades dock inte. Följande år skrev han en mera utförlig ansökan:

Till Styrelsen för Finlands svenska författareförening

Får härmed ansöka understöd ur Ahlströmska stipendiefonden (ehuru jag ej observerat sedvanlig annons om saken).

Får framhålla, att jag endast en gång erhållit detta understöd.

Det var år 1924 – beloppet 3,000 mk – för publikationen *Vilande dag*. Efter mina senare publikationer har jag åren 1926 och 1929 inlämnat ansökan.

30 dec. 1929.

Gunnar Björling.⁵³⁶

Denna gång fick han ett stipendium på 4 000 mk, vilket för övrigt också torde varit den summa han fick 1924, enligt författareföreningens protokoll.⁵³⁷ Det är en summa som motsvarar ungefär 1200 euro, eller en knapp minimilön under en månad. Litterära priser var vid denna tid uteslutna för Björlings del. Medan han bevittnade hur vännerna prisbelönades av Svenska litteratursällskapet och av staten, blev han själv utan. Redan tidigt, efter debuten, hade Björling prövat sig fram med internationella kontakter. Han vände sig till exempel till Ellen Key med följande brev:

Till Fröken Ellen Key

Jag vänder mig till Eder med en supplik. Jag arbetar, eller lever, under svåra omständigheter. Jag har anlitat närstående i sådan utsträckning, att det för ögonblicket hopar sig svårigheter för mig. ”Egna utgifter”, ”tag tjänst”, ”skall vi svara för dig”, ”huru skall detta bära sig?” tänker man. Vad jag strävar till mäter man ej med samma mått som jag. Detta är intet ovanligt. Och ändå griper jag till det halmstrå som en vädjan till Eder måste utgöra. Jag önskade erhålla en kort permission från att hel- och halvtigga, eller rättare blott en möjlighet att ostört syssla med min tvetydiga hantering. Någon annan rekommendation eller presentation har jag inte än ett arbete, ”*Vilande dag*”, vilket jag tillställer Eder. Jag bifogar även en recension av Arvid Mörne (Svenska Pressen), beträffande innehållet i boken den skarpaste och en direkt icke-förstående, men på grund av recensentens person samt erkännandet ifråga om min formsträvan den betydelsefullaste jag erhållit. Förståendet av innehållet är beroende på tiden samt mina kommande arbeten. Samt på ”egen läggning” som recensenten Henning Söderhjelm reserverat framhåller.

Beträffande mig kan jag nämna: född 1887, fil.magistergrad. Mest levat i egna funderingar och därav bestämda studier, samt utan arbetsförtjänst: anseende av en som ej gör någonting-nyttigt, av en problematisk. – Sysslar med flera arbeten, vilka jag med det snaraste önskar fullborda. Har planer, eller drives, jagas vidare.

Har ej rum för annat.

Min fråga: om det finnes någon möjlighet för Eder att förmedla ett lån på ett år eller på ett och ett halvt. Även en 500 kronor är på grund av kursförhållandena av betydelse. – Detta är ett försök att lösa den gordiska knuten, jag hoppas på Edert överseende därmed. – Ytterligare ett ord: jag har två gånger insänt mitt visitkort till en ”mecenat” som varit – upptagen. Jag är honom fullkomligt obekant. Helsingfors den 17 september 1923.

Med vördnad

Gunnar Björling

Östra Brunnsparken 9.

Helsingfors⁵³⁸

Såsom framgår av brevet hade Björling i hög grad ”anlitat närstående”, dvs. lånat till höger och vänster, av egna släktingar, av kamrater och kamraters föräldrar m.fl. Han hade också anlitat dem för att skriva på växlar.

Att leva på växlar, så kallat växelrytteri, var en vanlig utväg för många författare och konstnärer under 1900-talets första hälft. Under en stor del av sitt liv, till slutet av 1940-talet, levde Björling på så kallade konsumtionsväxlar. Till skillnad från dagens vipplån uppgjordes växeln i en bank där utställaren var betrodd och där låntagaren förband sig att betala tillbaka lånesumman inom en viss tid, vanligen tre månader. Det var alltså minst två personer, utställaren eller trassenten, och låntagaren, trassaten, som tecknade sitt namn på en växel. Ytterligare trassater kunde foga sina namn till växeln. Trassenten fungerade som en sorts borgenär. Björling kunde på så sätt vara än trassent, än trassat, beroende på bank och situation.

Konsumtionsväxeln var ett kortfristigt lån, men den kunde omsättas, dvs. förnyas, med en mindre summa och så kunde det fortsätta år efter år. För bankens del var systemet fördelaktigt, eftersom man kunde uppbära hög ränta och provision, och dessutom ytterligare höja räntan och uppbära provision när växeln omsattes. Eftersom bankerna särskilt mot slutet av 1920-talet var många och konkurrerade om att erbjuda växlar, kunde låntagaren tämligen lätt dra en ny växel i en bank och omsätta en gammal i en annan bank. Men skulderna hopade sig och räntorna steg.

Redan under sin studietid levde Björling på växlar, som han tecknade bl.a. med studiekamraterna Jaakko Päivärinta, Verner Lindgren och Josef Wolontis. Med Päivärinta tecknade han växlar långt in på 1920-talet. I ett brev till Päivärinta daterat den 25 juli 1925 skriver han till exempel:

Frågar om du har någon som helst lust att försöka ta en växel för min räkning med dig som utställare. (Du skulle därifrån få taga de 500, jag erhöll som lån senast.) Jag har försökt här, men ehuru man erkänt, att namnet är bra, har det klickat på att jag har förut, eller på att man ej ger magisterväxlar, eller på att en given bank måste reservera sig för jordbruk osv. Mitt namn skulle förstås ej gå i Viborg. Men ditt namn plus det här namnet [Örnulf Tigerstedt] skulle troligen gå.⁵³⁹

Sensommaren 1924 hade varit besvärlig. Då hade Björlings mor slutligen kommit till sonens hjälp: ”Nu är det bättre, tack vare min mors aktion de senaste dagarna”, skriver Björling till Päivärinta. ”Hon var så olycklig och förtvivlad för sin del, och tycktes ha varit insjuknad. Jag har ej vetat mycket om familjen, jag drevs blott allt längre in i helvetet.”⁵⁴⁰

Om det var den gången modern pantsatte sitt silver framgår inte, men sådant kunde hon göra, enligt vad farbroderns änka Lily Björling berättar i en intervju. Också sommaren därpå var besvärlig. Skulderna hopade sig, brodern hade rest utomlands väl medveten om att Gunnar behövde pengar, utan att bistå honom, och vännerna planerade en räddningsaktion, som tydligen sattes i verket för sent.⁵⁴¹ Päivärinta trädde till med ett ”yttersta minimum”.⁵⁴²

Sin förtvivlan över den allmänna oförståelsen av hans situation klädde Björling i moralistiskt anklagande ord: ”Du skall begripa, det är människor som ej förstår ett förnuftigt språk, som begagnar sig av denna ’rätt’ till inskränkthet som behärskar hela världen. Först hade de förhinder, förhinder, ’hade intet’. Men så har mor ändå lyckats ställa om saken. Inte har jag lysande, men jag står ej inför den rena omöjligheten: utgifter överallt och människor som är såsom husväggar. – Jag har väl varit våldsam, men jag var kommen till den punkt där det gäller: livet, eller pengar.”⁵⁴³

Det är anmärkningsvärt ändå med vilken självklarhet Björling anser sig berättigad till andras pengar. ”Det skall nog gå på något sätt, men det är hett om öronen, när man lever ibland idioter, och resten av samhället hyllar ett slags pariamoral och legaliserad brottslighet och dumhet.”⁵⁴⁴

Björling tvekade å andra sidan inte att hjälpa andra i trångmål. När han kunde var han enligt banktjänstemannen, senare redaktören och författaren Rolf Palmén, som umgicks mycket med honom under denna tid, ”alltid beredd till pekuniära återtjänster”.⁵⁴⁵ Han var till exempel med om den gemensamma aktionen att få hem Diktonius från Paris våren 1927.⁵⁴⁶ Trots att han vid det laget aldrig hade träffat Diktonius bidrog han med 1 500 mk. Cid Erik Tallqvist hade understrukit allvaret i situ-

ationen och vänt sig till Björling, ”i din egenskap av det stora Finansrådet”, och bett honom hjälpa till med att försöka få ett lån på 10 000 mk från Nylands nation: ”Får jag tiotusen, kommer jag antagligen att kunna klara Diktonius ur hans dilemma (om han lever då ännu) [...] Det är skandal, om han tillåts svälta ihjäl i Paris! (Ty hans situation är verkligen just så som jag säger. Eller värre, menar jag!) – Du kan åtminstone göra känt där hemma, hur det är med honom!”⁵⁴⁷ Björling vidarebefordrade Tallqvists brev till Arvid Mörne och bidrog alltså själv med ovannämnda summa. Till Torger Enckell, också han i Paris, skickade Björling amerikanska dollar för 2 500 mark. Inte för att han hade något överflöd: ”det här var mina augusti-pengar”, skriver han, ”den enda tid av ekon. lugn på länge skulle stunda under de här veckorna. Denna i det avseendet fruktansvärda sommar är nu ordnad.”⁵⁴⁸ I sina självbiografiska anteckningar skriver Björling att han hade särskilt svårt från debuten 1922 fram till januari 1927, och återigen från 1929.⁵⁴⁹

Björling levde asketiskt men var samtidigt generös, rundhänt. I borgersliga kretsar ansågs han ekonomiskt ”ansvarslös”, enligt Olof Enckell. Själv väljer Enckell ordet ”hämningsslös” och exemplifierar med att ”om en bok intresserade honom kunde han inte låta bli att köpa den”, trots att han inte hade pengar.⁵⁵⁰

Björling stack inte under stol med sin oförmåga att hushålla: ”Jag kan nu en gång inte hushålla, utan är alltid den jag är, jag kan inte förklara det närmare. Ändå är jag ju aldrig så alldeles fänig. Jag kastar ej bort pengar. Men – men – de går. Om ej precis 3 hundra så femtio à 100, när det ej finge gå så mycket.”⁵⁵¹

Et porträtt av Björling som växelryttare ges i Olof Enckells parodiska roman *Tre månader à dato* (1935), som liksom Enckells övriga romaner starkt anknyter till verkliga händelser. Enckells alter ego heter Ambrosius, och Björling känner man lätt igen i Fortunatus, trots att längden är den omvända: Ambrosius är kort, medan Fortunatus är lång. Fortunatus är en karikerad Björling, en uppblåst sprätt med ljusgula svinlädershandskar och fälbhatt (cylinderhatt med silkesfälb). Om Fortunatus sägs det:

Vad han tog av den ene, gav han åt den andre, och sin ansvarsfulla uppgift att bära pengar från den ena bankfilialen till den andra skötte han om på själva förfallodagen med nästan pedantisk precision. Att skuldpyramiden växte sig högre från dag till dag, bekymrade honom inte annat än i undantagsfall, då den blev utsatt för alltför häftiga gungningar. Skräckföreställningen, som då och då ansatte honom, var att *det hela skulle ramla och allting falla i spill-*

ror, men de dagliga svårigheterna med sina många, olika detaljer ingåvo honom inte längre något större obehag.⁵⁵²

En replik i *Tre månader à dato* är enligt en intervju med Olof Enckell "fullt autentisk", nämligen den som Fortunatus faller till en herre han kommit att låna pengar av: "Hur tusan skall jag kunna betala tillbaka åt någon, om jag ingenstans får pengarna. Men om alla skriver på eller lånar åt mig, så kan jag också alltid betala tillbaka åt alla. Det är ju fullkomligt solklart!"⁵⁵³

Fortunatus föraktar vanligt lönearbete, medan Ambrosius för sin del arbetar på reklambyrå, vilket för övrigt också bokens författare hade gjort under några sommarmånader 1930.⁵⁵⁴ Rolf Palmén, som umgicks mycket med Björling vid denna tid, skriver i sina memoarer: "[Björling] ansåg sig ha skäl att reservera hela sin tid för sin författarverksamhet och avvisade fördenskull med överlägset förakt varje tanke på regelbundet förvärsarbete."⁵⁵⁵ Palmén själv var vid denna tid tjänsteman vid Unionbanken, från 1931 Helsingfors Aktiebank, och hade således god insyn i växelrytteriet.

Ambrosius har en hemlig beundran för sin vän, som lever, eller rättare överlever, från dag till dag: "Ambrosius erkände tyst sitt eget livs hållningslösa mindervärdighet vid sidan av Fortunatus starka, ända till förbittring spända vilja."⁵⁵⁶ En helt annan syn har Ambrosius kollega och snart också hustru, Mirjam: enligt henne är Fortunatus en otäck svindlare. Mirjam har lånat drag av Olof Enckells första hustru Mona, senare Mona Leo, men som Emelie Enckell påpekar i *Romandiktaren Olof Enckell* finns det inga dokument som tyder på att Mona hade en sådan syn på Björling. Emelie Enckell tillägger att det är tänkbart att Mona hade så stor respekt för modernisterna att hon kanske enbart muntligt kom med sina invändningar. Svårigheten handlade kanske också om att hon uppfattade Björling som särskilt godhjärtad. Han var t.ex. "den som gratulerade mig och visade lite uppskattning" efter att hon debuterat med en diktsamling 1935, skriver hon i sina dagboksanteckningar *Att leva sitt liv som ett barn*.⁵⁵⁷

"Som människa var Gunnar Björling mycket värd", skriver Mona Leo vidare. "Han var en finkänslig ytterst belevad man och hade hjärtevärm."⁵⁵⁸ Samtidigt anar man en svartsjuka: "Gunnar Björling stormade omkring i våra rum med vilda protesterande monologer uppfyllda av bitterhet över att vara oförstådd. Men *vännerna* låg vid hans fötter. Han var

diktens framtid.”⁵⁵⁹ Här finns åtminstone en antydning till ironi i uttryck som ”monologer”, ”låg vid hans fötter” och ”diktens framtid”.

En inblick i Björlings egocentrism ges i Tito Collianders privata anteckningar om Björling. ”För Björling existerade ingenting annat än Björling”, skriver han. ”Allt det övriga var ett slags tjänstförrättande motivbildare. Björling var den antagligen mest hänsynslösa människa som jag nånsin känt”, något som vidareutvecklas i ett resonemang om Björling som växelryttare:

[Björlings] enda samtalsämne under hela 30-talet var dessa växlar i vilka få av hans bekanta inte haft del. Hans eget namn dög inte mera och vi måste skriva våra namn på växlar av vilka vi inte fick ... En person som inte skrev på en av hans otaliga växlar upphörde snabbt att intressera honom. Samma vecka jag hade fått en tillfällig tjänst som layoutman i Finlands Annonscentral år 1940, infann sig Björling: Hej, nu har du fast lön, nu får du säkert en växel godkänd. Gå till Laurén, då klarar det sig. Han var en skräck för många, inte bara för min hustru o. mig. För hans diktsamlingars skull gjorde några av hans vänner konkurs. Själv levde han anspråkslöst och drack just ingenting, det var först på äldre dagar han började dricka ”normalt”. Ändå hade natt och dag aldrig samma betydelse för honom som för andra. Men alltså gällde det på 30–40-talen att vara på benen klockan tio då bankerna öppnades: Detta var hans enda fasta syssla under minst trettio år. Hans växelrytteri kan ingen göra efter.⁵⁶⁰

Första gången vi möter Fortunatus i Enckells roman är när han dyker upp på reklambyrån där Ambrosius arbetar för att låna femtio mark av honom. Det är inte långsökta att tänka sig att det som hände Colliander 1940 hade hänt Enckell tio år tidigare på samma annonscentral.

Björling var, ansåg Diktonius, bankväxlarnas ”vigileringsgeneral”.⁵⁶¹ Enligt Ralf Parland var han ett ”finansgeni”: ”Om han skulle ha blivit finansminister skulle han ha överträffat Sträng och alla andra. Han skulle ha klarat Sveriges ekonomi som ingenting.”⁵⁶² Biologen Bror Pettersson, som skrev artiklar om kinesisk lyrik i *Ultra*, har ett minne av Björlings rykte som styrker detta: ”alla påstår att han var en konstnär i det ekonomiska. Han kunde balansera så bra.”⁵⁶³

Ralf Parland var imponerad över att Björling lyckades låna pengar t.o.m. av hans far, dessutom tydligen flera gånger, minns Oscar Parland: ”Han kom alltid, var det nu den första som han [Oswald] fick sin lön. Och då kom alltid Björling och lånade. Och sen i slutet av månaden

kom han och betalade tillbaka. Det var alltid samma summa tror jag. Det var den sista han betalade tillbaka och så kom han igen den första för att låna på nytt.”⁵⁶⁴

Det var inte bara Oswald Parland som blev utsatt. Enligt Heidi Parland dök Björling upp på avlöningsdagen hos olika vänner, precis som han gjorde hos Colliander och förmodligen hos Olof Enckell.⁵⁶⁵

Växlar hade Björling med de allra flesta av sina vänner, släktingar och bekanta. En stor insats svarade hans forna elever för, särskilt Cid Erik Tallqvist men också Olof Enckell, Per-Erik Gadd, Kurt Reuter och Örnulf Tigerstedt. ”De som varit mina änglar är mitt gamla Normallyceum, fastän en del av dem också under årens lopp fallit från, i synnerhet de som farit till landsorten.”⁵⁶⁶ Senare hörde Thomas Warburton till dem som vid sidan av Tallqvist stod för den största hjälpen.

Tack vare sin bror bodde Björling gratis och kunde dessutom uppbära hyra av två av husets andra hyresgäster, bl.a. av farbror Hugos änka Lily som också bodde i huset. Det hände att han bad henne om förskott på hyran, t.ex. i sitt prekära läge, som han målar upp i följande ordalag:

Björling har antecknat sina skulder på baksidan av en cigarrettask. Under 1920- och 1930-talen gick en stor del av Björlings vardagar åt till att låna och betala tillbaka pengar.

Att jag ändå varit i farten för att ordna om skandalerna, kan du förstå av att jag den 20 jan. betalte in 5,500 på en sak om 8,000 som hotade med att bli mitt rep. Jag borde nu få löst något för att åter på någon vecka framskjuta resten genom en amortering, betala ett par småskulder, lösa ut min skrivmaskin. Den jag har är lånad och krävd tillbaka, och jag behöver just nu ha maskin hemma. Så är det växlar, och att leva. – Jag kom igår ett steg framåt genom att K. ordnade om en sak som jag skulle bort klara den 15. Men jag vore i behov av en två tusen, *i vart fall ettusen mk*, på måndag, egentligen redan nu, emedan jag borde ha maskinen och betala det där småa med detsamma. På måndag är också den där lånehistorien som inte finge bli skandal av. Det är en sak om vilken jag t.o.m. sagt att den är betalt. Jag får vigilera till det yttersta, som du ser. – Jag hade tänkt mig någonting, nån bagatell, eventuellt, i samband med min bok, om jag finge förlag. Stipendium kan vara möjligt, ehuru inte alltför troligt, då jag fick förra året. Litt:sällsk., som väl hade kunnat premiera mig, hade naturligtvis väl inte haft en tanke ditåt. Så är det en låneaktion som jag, bara jag orkar med det, skall försöka sätta i gång. Allt har nu sitt. Att vänta något vidare än en allmosa vid avfärden av Torsten, ifall det inte blir motsatsen, lönar sig ej. För att jag mumlat ett par ord åt honom, så har han fått ett problem, att svara på, nämligen om min – oförsämdhet. Igår förklarade han att han blott sagt – för elva år sedan – att han när han bleve ”skuldfri”, skulle betala mina skulder. ”Men inte ska du tro att du får nånting, jag ska betala släktingarna som du är skyldig”. – När han blir – skuldfri.⁵⁶⁷

Av Lily lånade Björling sammanlagt 60 000 mk, ”och han betalte till min stora förvåning förrän han dog 10 000 mark tillbaks”, konstaterar hon i en intervju med Erik Gamby.⁵⁶⁸ Hon berättar också att Björling fick en hel del av sin syssling Eino Rewell och betalade tillbaka en del av det han lånat.

”Det är en sak som gjorde att han kunde existera, att hans bror var rik som ett troll”, kommenterar Olof Enckell.⁵⁶⁹ Broderns förmögenhet uppskattade en av Björlings släktingar till minst 8 miljoner vid slutet av 1920-talet.⁵⁷⁰ Men brodern var inte särskilt givmild, åtminstone inte i Björlings tycke: ”hans egen dumhet, girighet, hämndlystnad och maktbegär” var enligt honom flagranti.⁵⁷¹

Vännerna aktiverade sig på olika sätt för Björling. I början av 1929 skrev ”Rolf och Bertel”, förmodligen Rolf Palmén och Bertel Hintze, till

Torsten Björling för att fråga om han ville bistå Gunnar.⁵⁷² De gjorde det tydligen utan framgång. Inte långt senare, på sommaren samma år, undertecknade flera av hans vänner en gemensam vädjan till brodern. Det var Olof Enckell, Nils Gripenberg, Per-Erik Gadd, Bertel Hintze, Verner Lindgren, Cid Erik Tallqvist och Eino Rewell. Den sistnämndes namn är dock överstruket.⁵⁷³ Den rewellska familjen var förmögen och Eino försåg under årens lopp Björling med ”en hel del”, enligt Lily Björling, och en del av lånen återbetalades.⁵⁷⁴ Eino, en äldre bror till den framstående arkitekten Viljo Revell som var känd för att ha ritat stads- huset i Toronto, verkade vid denna tid som pedagog, men bytte bana och blev senare bibliotekare vid riksdagsbiblioteket.

För att undvika vad de kallar en ”offentlig skandal” för Björlings del förklarade sig vännerna villiga att gå i borgen för ett långfristigt lån. I deras vädjan till Torsten Björling framgår att Gunnars växlar och uppsagda lån uppgick till ”omkring hundratusen mark”, drygt 30 000 euro.⁵⁷⁵ Det här kan jämföras med Olof Enckells skuld, som uppgick till det dubbla och slutligen ledde till konkurs. Björling lyckades undvika detta.

Brodern ställde dock tydligen inte upp. Björling kommenterar det i ett brev till Henry Parland: ”Herr broderns svar – hm, nåja – det finnes snille i dumhet, hyckleri, min släkt har ett monopol. En del av den [...] Min släkt (den större och rikare delen åttn.) tyckes fortfara att om jag har svårighet, behandla mig såsom förrän jag publicerat någonting, m.a.o. låtsas som jag vore en fattiglapp, och intet annat.”⁵⁷⁶

Hos förtroendenämnden för Nyländska avdelningens fonder hade Björling antingen 1924 eller 1929, datumet är svårsläsligt, anhållit om ett lån på 5 000 mk, en anhållan för vilken hans kusiner Helena Aejmelaeus och Ole och Hugo Nordling förklarat sig villiga att gå i borgen.⁵⁷⁷ Det är oklart om han fick något sådant lån. Cid Erik Tallqvist höll som nämnt 1931 ett tal till Nylands nation med budskapet att Björling borde få understöd ur nationens fond. Det är oklart hur det lyckades.

Båda bröderna Parland beskriver i intervjuer Björling som ”dyster” när det gällde de ekonomiska bestyren. Samtidigt är det slående hur dys- terheten möter sin triumferande motsats, som om ytterligheterna spor- rade Björling. Efter att för Päivärinta i ett brev ha utgjutit sig över sitt förtvivlade läge övergår han till att tala om sitt skrivande: ”För övrigt, skrivit nytt, och skall segra. Hoppfull, stark som i det yttersta, när åsnor- nas tyglar brytes sönder.”⁵⁷⁸

Också Olof Enckell tar fasta på det triumferande hos Fortunatus, när han väl lyckas med sina växlar: ”han erfor virtuosens glädje över sin skicklighet.”⁵⁷⁹ Å andra sidan måtte Björling ha haft skuldkänslor när

vänner som Olof Enckell gjorde personlig konkurs 1933. Den enda gest som stod till buds för honom då var att erbjuda Enckell husrum hemma hos sig.

Växelrytteriet var ett nödvändigt ont, och Björling hörde inte till dem som trodde på en utopisk socialism:

Detta borgerliga samhälle, och – lycksaliga – kreditsystem, – och du tror att det i din framtidsstat, då skulle inte kredit och förfallodag? Och vi skall minnas den tid, när vi kunde bygga på de negativa sidorna hos samhället. Och hör krediten dit, så vill vi prisa samhällets negativa sidor. De lämnar ett smyghål för onda och goda (vilken distinktion?), en bräsch i förbättringsgiljotinen.⁵⁸⁰

Man kunde kanske uttrycka det så att Björling insåg, rentav uppskattade, sin bundenhet i förhållande till det "borgerliga samhälle" han levde i. Friheten var trots allt bara relativ, en inre frihet, eller som han uttrycker saken i ett brev till Folke Isaksson: "Nåja, vad jag vill säga är att det är genom att vi i vårt medvetande upptar band, plikter, begränsningar, som vi når frihet, hur gärna vi än må befria oss från onödigheter. Och spränga meningslösa hinder. Den relativa värdesättningen har alls inte kastat överbord ansvarskänslan, tvärtom skärpt den."⁵⁸¹

Som något självändamål såg Björling dock inte författarens ekonomiska oavhängighet. Till Olof Enckells son Kristofer gav han följande råd:

Ifall du efter någon tid önskade dig hemåt, så tycker jag att du kunde tänka dig vid tidning. Du kan ju försöka skriva något i någon blaska här hemma så att du upprätthåller kontakter. Egentligen borde man som ung ha gjort sina lärospån på det hållet, något litet har du väl ock gjort. – Sedan ges ju bokhandeln. – Allt det här nämner jag för att jag haft det så vanvettigt tillkrånglat och omöjligt och nog beklagade jag att jag inte sört för några möjligheter för mig.⁵⁸²

Under 1940-talet blev, som vi ska se längre fram, det ekonomiska läget gynnsammare för Björling. Det var tack vare hans vänners räddningsaktion och tack vare statlig konstnärspension och senare statligt konstnärsstipendium, vidare tack vare Björlingsamfundet och slutligen tack vare ett allt större antal priser och stipendier.

"Och inga växlar!" utbrast Björling i maj 1950.⁵⁸³ Men vägen dit var lång.

Solgrönt

Mitt i allt motstånd skrev Björling en av sina viktigaste och mest omtyckta böcker, nämligen *Solgrönt*. Det är inte helt uteslutet att titeln hade inspirerats av vännen Erik Thermans novell ”Den döda”, publicerad tre år tidigare, i vilken det talas om ”en stämning så frisk som måsars skrik över solgrönt vatten”.⁵⁸⁴ *Solgrönt* utkom liksom *Kiri-ra!* på eget förlag: ”Jag var i en vild oavlättlig kamp (och inspiration) under trettioalet och därför innan. När jag under svårighet att få ro till att se igenom mina papper, sammanställt de två första avd. i *Solgrönt*, gick jag till förlaget, sent på hösten. Det var för sent för året. Jag beslöt att ge ut på eget förlag; samt att ta med en avdelning, jag tyckt var en bomb av djärvhet, den tredje.”⁵⁸⁵

Om förseningen skrev han också i ett brev till Lily den 11 november 1932: ”Hade byggt på en bok. Blev för sent färdig, senaste måndag. Och ej mer färdig än att borde arbeta *några veckor*, förrän jag lämnar in till förlaget, eftersom den inte hann med nu. Då hade det fått gå. – Men – jag får ju inte några veckor! – Alla ser att jag försöker, hart när lyckats få det att löpa.”⁵⁸⁶ Affärer på dagarna, skrivande på nätterna.

Om Björlings beslut att ge ut på eget förlag handlade om försening snarare än om refusering, nyanseras den allmänna föreställningen om att han var tvungen att ge ut sina fyra följande böcker på eget förlag. Och *Solgrönt* hade sannolikt blivit en helt annan bok utan den tredje avdelningen, med sina korta förklarande essäer och långa programdikter. Att ge ut på eget förlag medförde trots allt också en viss frihet, eller som det heter i den tre år senare utgivna *Att syndens blåa nagel*:

Jag levde bland människor. Nu lever jag ej bland människor och jag börjar att skriva. Ja, det gjorde jag även då. Men jag skrev för människor. Nu vill jag skriva för mig. För mig vill jag skriva. Om någon hör på mig? När man talar till dem, då får man ej ett öra. Nu skall de förnimma min lukt. Ingen älskar den, det behöver de inte. Jag vill intet, bara skriva för mig själv. Det är mitt liv, och mitt arbetes adel. Någon gång möter mitt ord ett öra, de gamla ögonen, men de skall inte känna igen mig.

Minst av allt vill någon läsa vad du skriver. Därför bör du skriva vad du innerst tänker och avser, d. ä. skriva det som du knappast själv begriper. Och håll noggrant i minnet att ingen vill läsa eller begripa dig. Därför skall du skriva bara vad du menar, såsom för din egen håg, och skriva utan hänsyn för den ovillige läsaren, – att betvinga honom.⁵⁸⁷

Som sin egen förläggare stod Björling också för marknadsföringen av sina böcker. ”Jag minns från mina år vid Hufvudstadsbladet i mitten av trettio-talet”, skriver tidningsmannen och litteraturhistorikern P. O. Barck i *Mina oroliga år*, ”att Björling kom upp med sin lista till redaktionen och bad om förhandsbeställningar. Alla kände honom, de flesta tyckte bra om honom, även när de ansåg honom vara en kuf.”⁵⁸⁸ För distributionen av böckerna stod Akademiska bokhandeln, med benäget bistånd av Björling som delade ut böcker bland vänner och bekanta. Ofta förblev de ouppskurna.

Så här minns P. O. Barck: ”Jag härbärgerade länge flere tiotal exemplar av *Solgrönt* – den kom ut 1933 – hemma hos mig. Varför jag ombetrotts detta uppdrag minns jag inte; kanske var det bara för utrymmesbristen i källarlyan. Det var för övrigt en av Björlings bästa samlingar. Men det var inte många som begrep det vid den tiden.”⁵⁸⁹

På krogen La Rotonde, som tidigare varit Opris, träffade Björling den unge expressionistiske konstnären Ernst Krohn, ”en mycket sympatisk yngling”, och bad honom ”teckna på cigarrettasken en illustration till *Solgrönt*. Han tecknade några stiliserade träd och en sol. Rätt tänkt.”⁵⁹⁰ Inte långt senare, i september 1934, var Krohn död i rabies, biten av sin egen hund.

Den tredje avdelningen i *Solgrönt* inleds med ett företal, placerat ungefär i mitten av boken:

FÖRETAL TILL DENNA BOK.

Jag Gunnar Björling talar till dig vadsomhålst, förstås, vad annars på denna jord och köttbulle med fingrarna i munnen, säg, är det här något av mening, jag vet inte, tänker inte håller veta, jag går på, det får bli vad det vill, se till att jag inte börjar tänka, det skall bara fortsätta med något slags påstöt eller infall, det är någonting som vill komma fram, jag tror att det blir bäst så här i min slattrighet, mellan sömn och sorg, och mödan rider bort i befrielsen att jag talar, knäpper på tangenten och glömmer att jag inte orkar göra något, inte kan, inte får; men jag värjer mig mot alla muskedunderdantare och vilda kanonader av händelser mot mitt ej-kunna. De skall vara fruktsalt, och balsam i nacken, att jag sväljer vitriol under tänderna och kammar håret som en ny tuppborst.⁵⁹¹

Här uttrycks en osäkerhet, ”jag vet inte”, jämsides med en säkerhet: ”tänker inte håller veta”. Det är som Walter Dickson säger: ”att oron och osäkerheten går i dagen så klart hos Gunnar Björling beror på att där finns lugn och kraft att behärska dem med”.⁵⁹² Så har det varit också tidigare, men aldrig lika tydligt som i *Solgrönt*.

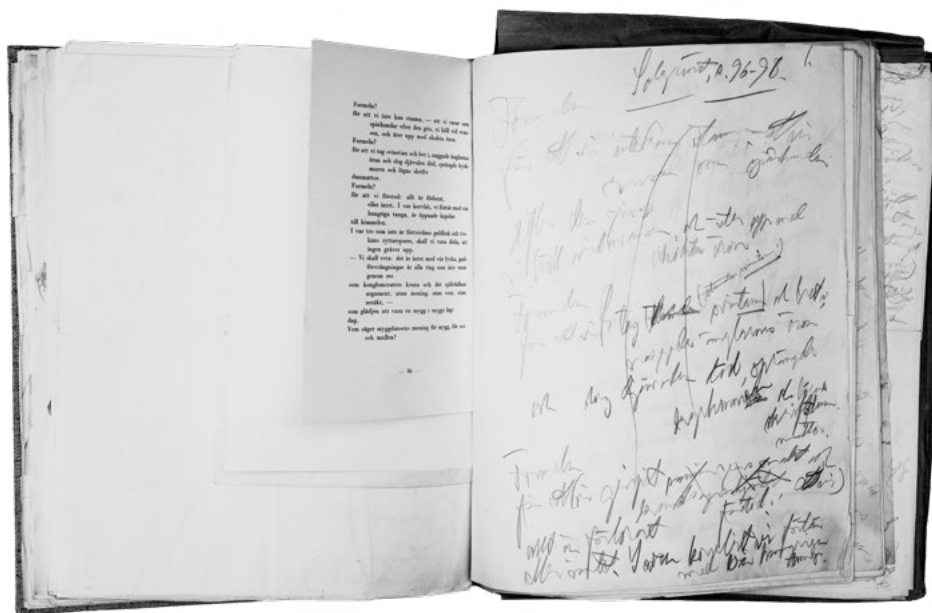
Avdelningen fortsätter med ”ETT SLAGS FÖRKLARING”, ”EFTERSKRIFT”, ”OCKSÅ ETT MOTTO” och övergår snart till dikter. Avdelningen avslutas med tre längdikter, ”Formeln?”, ”Som ’mumlare’” och ”Det oavslutades gud”. De skrevs vintern 1928–1929 och är alltså samtida med *Quosego*.⁵⁹³

Om Björling, som Bengt Holmqvist påpekar, skrev idédikt, centrallyrik och naturlyrik, står de i *Solgrönt* sida vid sida med aforismer, prosastycken och sonetter.⁵⁹⁴ Holmqvist ansåg att *Solgrönt* var ”Björlings mest sammansatta, och den som mer än någon annan ger *hela* diktaren”.⁵⁹⁵

Solgrönt utstrålar ändå en ny tillförsikt, Walter Dickson kallar tonen i boken ”segrarens”.⁵⁹⁶ Konflikterna i de tidigare böckerna, både yttre och inre, har stabiliserat sig, andhämtningen har lugnat sig efter staccatorytmerna i *Kiri-ra!* Här finns en dikt i vilken Björling utnyttjar nästan hela sin palett, med oxymoron, synestesi, synekdoke och ellips. Det är en av samlingens finaste dikter:

Som tysta ljud går segel efter segel.
 Men nattens kupa står
 och lika öppet står det vida hav
 och alla dagar släcker sig i morgonljusning.
 Som ett ej slocknat
 slår en livsvarm doft
 genom mina lemmar
 och min hand är fylld av tavlor att läsa
 och nya hjärtan brinner.⁵⁹⁷

Dikten uttrycker en förtröstan som är besläktad med en av Björlings favoritdikt, Wecksells "Allt i livet är ej sol". Också ordet "morgonljusning" tycks anspela på följande rader i Wecksells dikt:

Första utkastet till långdikten "Formeln?" i Solgrönt. "I var korvbit vi förtär med vår hungriga tunga", lyder meningen nederst på sidan som fortsätter på följande sida: "är öppnade kapslar / till himmelen".

Allt i livet är ej sol.
Allt i livet är ej natt,
som en morgonljusning klarnar
allt omkring oss småningom.⁵⁹⁸

De tre stora dikterna som avslutar den tredje avdelningen i *Solgrönt* är en sorts programdikter, med ett profetiskt tonfall och ett flöde som för tankarna till Walt Whitman. "Som 'mumlare'" utsåg Björling själv till sin bästa dikt i antologin *Min bästa dikt*, där femtio poeter presenterar sina höjdpunkter. "Den tyckes mig stark, intensiv i upplevelsen, och omedelbar, åskådlig och till greppet egenartad, till idén genomförd. Och den är till innebörden djupt syftande samt karakteristisk för författarens grundintention", lyder motiveringen.⁵⁹⁹

"Som 'mumlare'" bildar en kontrast både mot en trångsynt sexualförnekelse och mot en ensidig driftsbejakelse, t.ex. den primitivism och sexualmystik de svenska livsdyrkarna ägnade sig åt. Som Björling själv beskriver det: "Dikten har en dubbel udd, den är ett hugg mot en förment världsfrånvändhet som hamnar i driftslivets garn samt mot själva strävan att förneka sinnevärlden, vår värld i begränsningarnas rum [...]. En annan udd eller kamp är riktad mot det resonlösa begäret att avkläda människan hennes ideella motiv."⁶⁰⁰ Här är början av dikten:

Som "mumlare" eller solochelds dyrkare är vi alla
i vällust
att famna ett stolsben, att riva sönder marken och förgås som en
mull, ett blod, en saliv
i vårt förflamades ansiktsstrimmighet.
Ett ljud, ett kroppsligt, sinnligrörelsernas utträngdhet, uppträngdhet
till allhet och rösternas mirakeldans i våra öron, mun och lungorna,
som en flod är vi, i pingst och talanden, i skumma församlingarna
och dervischens dans,
i Isis-tempel
och jazzbalen, i orkestrernas gång genom tiderna.
Det är detta samma raseriet i pelarhelgon och buddhastoderna,
allt är denna köttets
universalitet, korsets
översinnlighet
och det evigrinnande blodets
vällustflöden.⁶⁰¹

”Mumlarna” var en rysk sekt ”som sökte ’gud’ i något slags extatisk promiscuitet”, men ordet är också avsett att mera allmänt föra tankarna till ”det oklara sökandets vittnesbörd”.⁶⁰² ”Solohelds dyrkare” är ”den platoniska Eros, den spinozistiska intellektuella kärleken till Gud”, skrev Björling.⁶⁰³ Platons Eros är förbunden med människans uppåtsträvan, det är själva drivkraften som leder från det sinnliga till det gudomliga, men för Björling finns inte någon sådan entydig dualism:

och denne Eros som inte släpper någon
och inte giver med sig, vart än vi går.
Denna drift tvingar allt in i den stora sädesfloden.
Allt är som pigors park och är en ångest
som ett skälvande av världsdrift, urdrift,
av ett skilt som vill tillsammans,
och var läpp som tryckes mot brödet är detsamma som två
kroppars kopulation.⁶⁰⁴

Dikten utmynnar i en lyrisk bild av obegränsningen. Björling har just skrivit att ”alla tider är som dansares gång med inåtvända tår”:

Men där är obegränsningens fåle som ett glatt språng på tiljan
där är älskargalna som inte behövt tumma på sin smutsighet
där är de vilkas ögon kan rena.⁶⁰⁵

Bara i ett annat sammanhang i Björlings författarskap förekommer fålen, den manliga unghästen, och också då som en symbol för erotisk virilitet: ”jag är sång och jagar med gnäggande fåle vid sidan / jag är en hingst och bär jordens sto i hjärtat / och jagar kring ett universums spermaflod”.⁶⁰⁶ Obegränsningen får en homoerotisk dimension, när det talas om ”älskargalna som inte behövt tumma på sin smutsighet”. Till dem ”vilkas ögon kan rena” hör kanske t.ex. Edvard Westermarck, i hans vidsynta tolerans.

I originalmanuskripten förefaller dikterna i *Solgrönt* vara skrivna i ett svep. Gerhard Arfwedson studerar i *Diktens födelse* Björlings manuskript till *O finns en dag*, och hans karakteristik är träffande också för *Solgrönt*: ”Manuskripten [...] består av stenogramlika blyertsanteckningar, hastigt och oordnat nedkastade på släta papper i helt och halvt A4-format. Orden och uttrycken har trängt sig på med en snabbhet som hindrat varje form av ordning och system. Dikterna är snedställda, raderna ofta bågformade, ibland slingrade runt varandra, och det fåtal ord, som ändras, försvinner efter snabba och häftiga överstrykningar.”⁶⁰⁷ Björ-

Första utkastet till "Var är de dansandes steg?" i Solgrönt. Björnlings diktutkast kan te sig oordnade, men består i själva verket av en ordnad oordning, eller en oordnad ordning.

ling karakteriserar själv sin arbetsmetod i sitt "FÖRETAL TILL DENNA BOK": "jag går på, det får bli vad det vill, se till att jag inte börjar tänka".⁶⁰⁸ Arfwedson utgår från att Björling haft dikten klar för sig innan han börjar skriva, vilket dock motsägs av Björling själv i ett brev till den svenske litteraturvetaren Per Rydén:

Det kan vara ett ord som fallit in i på vandringen. Icke precis automatism men ibland är väl de strecken uttryck för ett omedvetet och försiggående. [...] En bygger inte tankemässigt, ehuru tankeprocess kan ligga bakom. Men inte så att en vid första raden redan vet vad som kommer att följa. Inte i mina frenetiska längre saker ur Solgrönt t.ex. Skrivna på all risk vad det än månne bli. Slängda i pappershögen för flera år framåt. Dock ej att schematisera. Åtm. en gång, ett par gånger minnes jag att jag inte önskat skriva, ej just då, men antecknat en rad. Hela vägen ut dikterades rad efter rad för mig, innan jag nedskrivit den föregående raden. Men det låg tanke och upplevelse bakom.⁶⁰⁹

Björlings metod är besläktad med surrealismens automatism. André Breton hade i sitt surrealistiska manifest definierat surrealismens metod på följande sätt: "Ren psykisk automatism genom vilken man avser att ge uttryck åt tankens verkliga beteende antingen muntligen eller skriftligen eller på annat sätt. Tankens diktamen i frånvaro av all förnuftskontroll, utan allt vad estetik och moral heter."⁶¹⁰ Sin delvisa skepsis mot den surrealistiska metoden ventilerade Björling redan i sitt föredrag på Landsortsnylänningarnas klubb, publicerad som "Råhet": "Skjuter över målet gör den genom att inte ha förstått, att tankekritik är en nödvändig bas för allt livsbyggande, oberoende av intellektualisters åsnighet (mot dem är udden riktad) och genom sin motsats mot naturalismen. Denna skall bestå som en vinning."⁶¹¹

År 1933 introducerade Gunnar Ekelöf den franska surrealismen både i *BLM* och i *Spektrum*, men Björling hade bekantat sig med den redan 1925 då Gunnar Castrén presenterade den i *Nya Argus*. Björling citerar nämligen i *Solgrönt* Castréns översättning av Breton: "Det underbara är alltid skönt, det underbara av vad slag det vara må är skönt, det finns icke något annat skönt än det underbara."⁶¹² Som Bo Carpelan påpekar i sin avhandling pekar citatet av Breton "på en strävan som är fundamentalt olik Björlings: för honom erbjuder endast den påtagliga, reella verkligheten, tillvarons fenomenella livsvirveldans, det underbara."⁶¹³

Det var, som vi sett tidigare, för att skapa bilder utan bismak av kon-

struktion Björling använde sig av drömmar. Elmer Diktonius skrev till Rabbe Enckell sommaren 1927: "Björling är besatt av samma drömmar som jag. Han har skaffat sig Stekels 'Die Sprache des Traumen' och grun-
nar nu på de geometriska fantasigrupperingarnas virulenta hospital-
koefficients dynamiska inverkan på körtelhormonernas poesiextrakt.
Han har blivit gråhårig och flintskallig på den punkten, samt sitter därför
stundom på Kapellet veranda med fingret i näsan, tecknande nya rader
till sin gamla saklöshet på bordet. Även sånt kallas liv."⁶¹⁴ Wilhelm Ste-
kel, en av Freuds första lärjungar, gick hårt åt Freud i sin bok *Die Sprache
des Traumes*. Diktonius skrev om boken i *Arbetarbladet*, där han kallar
den för en "materialsamling med förklaringar", i vilken det sexuella är
prominent: "Det sexuella åter framträdde i hela den bjärta prakt varmed
Eros färgar den annars så vitmenta mänskligheten – alla 'enfaldiga saker'
och perversiteter, jungfruömheter och gammalgubbssvinaktigheter för
sin mjuka eller grälla talan."⁶¹⁵

Men snart skulle Björling tona ner bilderna. De var, påpekar Bengt
Holmqvist, aldrig hans styrka. Han hade svårt att förena dem med "ryt-
misk svikt": flödet blev "ibland segt och trögflytande".⁶¹⁶ Å andra sidan
gick Björlings strävan inte ut på att göra dikten så flytande som möjligt.
Ännu i den sista samlingen från 1955 hittar man ordsammansättningar
som "föremajdagssvalka", "linjesdag", "bokstavstoning" och "olikström-
mar", en sorts bilder också de. Walter Dickson skulle på 1950-talet karak-
terisera Björlings stil som nordiskt-germansk, i motsats till den flytande,
eleganta franska stilen.

Anders Olsson hävdar att orsaken till att Björling alltmer övergav
bilderna var att de inte gick att förena med det han kallar "syntaxens
sprängning".⁶¹⁷ Tänkbart är också att Björlings bildreduktion handlade
om en strävan efter enkelhet, ungefär i linje med det Hans Larsson skri-
ver i *Intuition*:

Ibland har det enkla hvardagsordet, den nakna benämningen, mera
syntetisk kraft, och liksom det kan hända, att en författare plötsligt
finner en bild, hvari ett vidlyftigt innehåll, som han velat pressa
samman, koncentrerar sig, så kan det också hända, att han finner
ett rättframt ord, i hvilket allting är sagdt bättre än han hade det
förut i sitt bildspråk.⁶¹⁸

Formulerat på ett annat sätt försvinner bilderna inte ur Björlings dikt,
men de växer ut och omfattar hela dikten. Dikterna blir i sig en sorts bil-
der, också om de består av enkla vardagsord. Man kan hävda att också

de enkla vardagsorden i viss mening blir bildlika i konkret mening i Björlings senare dikt. Hans Larsson skriver i *Poesiens logik* om likheten mellan konjunktionen ”och” och en elefant, Björling skulle i ett senare skede jämföra ordet med en häst:

Det var ett ord ”och”, det såg ut, precis såg ut och likt en häst och häst och häst, en lång rad av häst med huvudet och öron eller mulen, halsens böjning, och fotens steg knappt rörande vid gatan – precis såg ut och var en led i häst, det ”och” i våra dagars långa driv, med eller utan mening, blott ”och” har mening, dagstillfälligheten i allt livs fälttåg, allts häst ”och”, och med öronen och klipper.⁶¹⁹

Rabbe Enckell distanserar sig

År 1933, samma år som Björling gav ut *Solgrönt*, gav Rabbe Enckell ut *Landskapet med den dubbla skuggan*, en självbiografisk prosaberättelse där hans alter ego Vidrack i en scen besöker Gerdt, Björlings alter ego. Gerdt är dyster till mods, hans röst kommer ”som ur en gruva”.⁶²⁰ Så följer en karakteristik:

Den dystra stämpel av kuivad halvildhet som präglade Gerdts värld hade en suggestiv verkan på Vidrack. Han tyckte sig här möta individens ursprungliga revoltförsök. Och verkligen: Gerdts liv var en opposition mot den allmänna meningen, en moralisk och litterär opposition mot en vedertagen moralisk och litterär värdesättning. Gerdts ursprungliga revoltattityd tilltalade Vidrack. Vidrack anade att även han skulle bli tvungen att börja sitt liv med denna attityd. Gerdt förfogade över ett intensivt temperament och den ställning av utstött han intog lägst nere vid livets underkant skänkte hans känslor en mättad våldsamhet, ett patos, som just undantagsställningen gav ökat berättigande. Vidrack som var besatt av uppbrottsstämningens lika våldsamma känslor kröp ned i Gerdts värld som en rekryt i en frispanares jordhåla. Den underjordiska luften omhöljde Vidrack med ett dystert nattligt töcken och det perspektiv ut mot det verkliga livet han här ställdes inför, motsvarade på något sätt hans egna föreställningar, nu då han anade sig till sin egen bana vid vars början han tyckte sig stå. Livets reala fordringar tycktes singla ner i ett fantastiskt brutet sken, i en för-

virrad häxdans i denna håla. Här brast allting sönder och steg upp i en skärvornas patetiska hymn. Gerdts underjordiska värld kom Vidrack att se sitt eget jag i en fantastisk spegling.⁶²¹

Enckell hade som ung identifierat sig med Björlings revoltanda, under vars hägn han själv hade dristat sig att skriva radikalt. Trots att tonen är humoristisk finns det allvar i syftet. Gerdt är någon som lever på den ”yttersta udden av staden”: ”I denna utkant av staden bredde isslätten ut sin sibiriska ödslighet och när Vidrack steg in i den källarfuktiga farstugången slog samma ödslighet emot honom i luftens kyliga unkenhet.”⁶²² Gerdts ansikte är dystert, har en dyster min, och han talar med dov röst, ”orden steg upp som ur en gruva, en djup gruva av mörker, lik hösthavet över vilken vinterns isiga snövindar svepte”. ”Det var bra att du kom”, säger Gerdt, och plötsligt exploderar han: ”för jag vill inte träffa någon, ingen!” Han fnyste, fnyste ut cigarrettröken ur sin massiva näsa. Det lät som när kokhett vatten rinner över en glödhet ögn.”⁶²³

Priset för Gerdts revolt är ensamheten, ödsligheten och dysterheten. Han går av och an ”som ett djur i bur”.⁶²⁴ Hela det vintriga landskapet, häckens bara kvistar som ”stod som ett förvittrat gallerverk mot havet”, förstärker intrycket av fångenskap.⁶²⁵ Det är tänkbart att Björlings ensamhet för Enckell representerade ”det obegränsat, och därför outhärdligt, subjektivas herravälde”, som han själv, enligt Mikael Enckell, hade tagit sig ur genom relationen till Heidi. Men det var till ett pris: som äkta make och familjefar hade han visserligen tid att skriva och måla, men det fanns spänningar i äktenskapet och barnen kunde upplevas som en belastning.⁶²⁶ Också det sociala livet irriterade den socialt ängslige Enckell, medan det för Heidi blev en räddning. Våren 1928 hade Rabbe och Heidi flyttat till Grankulla, till den mindre av Heidis föräldrars, Nino och Mimmi Runebergs, trävillor. År 1931 flyttade familjen Parland in i den större av villorna, villa Furugård. Samma år flyttade Elmer och Leena Diktonius till Grankulla. Det blev mycket umgänge, ofta oplane-rat och långvarigt. Också Björling besökte alltemellanåt Grankulla, där han förutom sina vänner hade släktingar på mödernet, läkaren Jörgen Richard och hans fru, doktorinnan Ingeborg Zachariassen, hos vilka Björling någon gång firade jul.

Man skulle kunna säga att de sociala utgångspunkterna för Enckell och Björling var radikalt motsatta. Enckell befann sig i ett socialt sammanhang men var i grunden en osocial person, medan Björling var hänvisad till ensamhet trots att han i grunden var mera utåtriktad.

Heidi hyste, enligt Mikael Enckell, större sympatier för Diktonius

Modernisterna Gunnar Björling, Rabbe Enckell, Olof Enckell och Elmer Diktonius i främsta ledet på Finlands svenska författareförenings årsmöte 1937. I bakgrunden skymtar industrimannen och politikern J. O. Söderhjelm och författaren Harald Hornborg.

än för den mera komplicerade Björling, och Diktonius kom tillfälligt att överta Björlings roll som mentor för Rabbe, när denne fjärmade sig från Björling.⁶²⁷ Enligt Mikael Enckell var Heidis brist på förståelse för Björling en faktor i fjärmandet. Det kan för övrigt nämnas att Björling var bekant med Nino Runeberg, Heidis far, åtminstone sedan 1905 då Runeberg inledde föreningen Prometeus första möte.

Men det fanns också tidigare motsättningar mellan Björling och Enckell när det gällde både temperament och konstsyn, samt ömsesidig avund. Prov på ett visst främlingskap kan utläsas ur ett brev Björling skrev till Rabbe och Heidi i december 1927, efter ett besök på Vättilä: "För att säga några intryck: ert sakta stövlande, Birgitta (ehuru guskelov, att jag inte har ungar; men i alla fall), havregröt och skorpa, sparkstötting, och platsen där Rabbes röst störde tystnaden; den klassiska vägen till stationen; nåja, tavlorna: två kor, fyra kor, Heidi, Birgitta med och utan Heidi; och jag gredelinbrun; kanske akvareller, och snö här och var. Så dikterna: gräshopps- och Pirkko som var ny för mig. – För övrigt, jag tror, att du nog skulle ha gott av stadslivets intryck och en utrikesresa. Kanske mindre saktlighet, men inte en yttre stridsposition. Jag har från vilas saktlighet drivits till strids vila. Men din förtjänst ligger väl inte i att *skrika harmoniskt*. Din djärvhet kan du skrika konstnärligt och mänskligt, inte så mycket politiskt. Jag menar inte, att du skall understryka det saktliga; kanske snarare söka kalven Pirkko och sjunga och dansa och växa dig till en 'vit boskap i havets botten'. Kanske kan du nuförtiden höra något av vardagens verklighet och tung ljuslöshet. Det är nu

en gång inte uppifrån toppen eller fantasi och kannstöperier, utan från verkligheten vi bygger tornet, vårt lilla torn.”⁶²⁸

Inte heller i förhållande till Enckells dikter och refuserade diktsamling ”Pirkko” är det helt klart var Björling stod. Till Enckell rapporterar han att han inför Eric Olsoni på förlaget gått med på att de delvis haft fog för sina påståenden: ”att de där sakerna *stack av*, och att *det blev ’litet’*.”⁶²⁹ Dikterna föll inte alltid Björling helt på läppen: ”Du har bara ett fel, att du skriver ’poesi’, ett icke-populärt, icke-jazzigdansant. Men ändå kan jag inte riktigt hälsa med odelad glädje gången mot saktlighet, långsamhet.”⁶³⁰ ”Pirkko” är uppenbarligen en sådan dikt, ”litet långsam”.⁶³¹

Rabbe Enckell hade redan mot slutet av 1920-talet börjat plädera för balans och harmoni som komplement till det mer instinktiva och spontana i modernismen. Det är tänkbart att omedelbarhet aldrig var hans styrka: ”Han söker omedelbarheten – men han har den inte”, som Hagar Olsson skrev i sin recension av *Vårens cistern*.⁶³² Redan tidigt talade Enckell på klassiskt vis för det bestående som komplement till det flyktiga: i uppsatsen ”Om den rena poesien” i *Quosego* heter det att diktens språk ska ”fasthålla och *föreviga* en själsrörelse” (min kursivering) och att det högsta för konstnären är ”oändlighet och *fulländning*” (min kursivering).⁶³³ Den uppfattning Enckell tar avstånd från i uppsatsens inledande mening var också bl.a. Björlings: ”En allmän uppfattning om dikten går ut på att det är innehållet, det rent mänskliga i detta, som ger dikten ett värde.”⁶³⁴ Konsten bör enligt Enckell snarare ”glömma alla mänskliga intressen”, eftersom den bäst tar dem till vara när den söker sina egna intressen.⁶³⁵

I samma nummer av *Quosego* skrev Björling: ”Vi godtar ej en annan form än den som innehållet och vår personlighet ger.”⁶³⁶ De ”mänskliga” intressena var genomgående centrala för honom, såsom saken formuleras t.ex. i artikeln ”Råhet”: ”I konsten, dikten vill vi giva mänsklighetens spegel och fackla.”⁶³⁷ På så sätt liknade Björling mera Edith Södergran och Hagar Olsson: alla tre var en sorts siare, profeter. Björling delade med Olsson ”kampen för människan”, liksom motståndet mot intellektualism och esteticism.⁶³⁸

Under 1930-talet hade Enckell alltmer övergått till att skriva klassiskt. Han sökte efter en formens stränghet som motvikt till överhettat känslorvall, men hade säkert också ett behov av att markera ett avstånd till Björlings excesser. Mot patos ställdes kyla och distans, mot det spontana ställdes det avvaktande, indirekta. Där Björling ville återge ”tan-
kens brottnings” strävade Enckell efter ett avklarat perspektiv; mot det forcerade ställdes tålmodet. Det var inte så att allt detta nödvändigt

vändes mot Björling, men Enckell upplevde ett allt starkare behov av att hävda sin egenart och Björling fick stå som exempel på modernism som skjutit över målet.

Hösten 1934 utkom *Modärn finlandssvensk lyrik*, en antologi Rabbe hade redigerat för Söderströms. I inledningen kommer hans ambivalens inför Björling till uttryck. Björling är för Enckell någon som beundras av unga men som inte tas på allvar av de äldre:

Hans författarskap betecknar ett olöst problem, som en äldre generation knappast någonsin på allvar sysslat med. Björlings betydelse kommer av allt att döma att förbli beroende av en yngre och mera intresserad generations ställningstagande till honom.⁶³⁹

”Bejakandet av livet förlorar all kontrollinstans”, skriver han apropå Björlings bidrag i *Quosego*.⁶⁴⁰ Trots att Enckell i *Solgrönt* såg ”en återhämtning och en utveckling” uppehåller han sig länge vid Björlings dadaistiska tilltag:

I vår lyriks historia står han som en fadder till en stilart, som i många stycken är ett avskräckande exempel. Han betecknar den nådda botten av en utveckling. [...] Den dadaistiska stil Björling presterat i en del av sin produktion, betecknar ett ända till det katastrofala nått lågtryck, hans stil en ostil, en så långt hunnen nivellering att den på sätt och vis verkligen nått närapå det ”universella”: det verkligt universella kan blott realiseras av det jollrande barnet.⁶⁴¹

”För Björling betecknar ’fulländning’ ett brott”, skriver Enckell vidare.⁶⁴² Han har inte ett ”konstnärligt-estetiskt intresse” utan ett ”moralfilosofiskt”.⁶⁴³ Exempelvis *Vilande dag* hörde närmast ”till den moraliska eller religiösa uppbyggelse-litteraturen”.⁶⁴⁴ Från den finns i antologin inte en enda dikt.

Rabbe Enckells presentation i *Modärn finlandssvensk lyrik* tog Björling hårt. Med Mikael Enckells ord ledde den till ”att vänskapen dem emellan i några år led av en misstämning, som hade sitt ursprung i denna kränkning”.⁶⁴⁵ Mikael framhåller att Rabbes inledning också styrdes av hänsyn till den avogt inställda allmänheten, för övrigt märkbar också i hans senare mera positivt hållna recensioner, och att Rabbe upprepade sitt fadersuppror i förhållande till Björling, som i vissa stycken övertagit faderns roll.

En annan märklig omständighet, från dagens perspektiv, var att Enckell i sin inledning ågnade så stort utrymme åt Örnulf Tigerstedt. Tigerstedt hade vid vårfesten året innan stått i Brunnsparken och pläderat för nazismen inför de svenskspråkiga studenterna.⁶⁴⁶ I början av 1930-talet var å andra sidan välviljan mot Hitler och nazismen tämligen utbredd, och märktes exempelvis också i *Hufvudstadsbladet*.⁶⁴⁷ Tigerstedt delade inte Hitlers antisemitism och antiklerikalism, men han förblev i grund och botten sympatiskt inställd. Hos Rabbe fanns en fascination för just de egenskaper i Tigerstedts diktning som var rakt motsatta Björlings, för formsmidet, traditionen och det fulländade, men å andra sidan fanns det ett avståndstagande från Tigerstedts upptagenhet med död och förgängelse, liksom för Tigerstedts ”överindividualism”. Intressant nog distanserar sig Enckell från det som han upplever som ”överindividualismen” hos Södergran, Olsson, Björling och Tigerstedt:

Denna triumfatoriska ”överindividualism” som hos Södergran har mera av Nietzsches övermänniska än av Hagar Olssons kollektivism, hör för mycket hemma i chimären för att kunna ersätta ett om också ”utslitet” poetiskt jag. Detta förklarar också varför denna överindividualism inte kunnat hävda sig i den följande utvecklingen. I släkt med den står Björlings ”universalistiska dada-individualism” där den slår över i sitt stammande övermod. Den tangerar Örnulf Tigerstedts caesarism, där den är svagast motiverad: i dess djupaste förakt för individuella krav. Den representerar överhuvud en av de icke utvecklingsdugliga linjerna i vår nyaste diktning.⁶⁴⁸

Enckells paralleller är inte helt uppenbara. Både Björling och Olsson tog exempelvis avstånd från det de upplevde som det bombastiska i Tigerstedts poesi, även om Olsson åtminstone fram till 1933 hade en viss fascination för fascismen.⁶⁴⁹ Björling betonade genomgående individens och personlighetens värde vid sidan av sin universalism, som hade helt andra förtecken än Tigerstedts ”caesarism”. Caesarism var det ord Tigerstedt föredrog att använda om sin politiska inriktning, framför fascism. Det utgår från idealiseringen av en auktoritär, karismatisk ledare. Björlings syfte var snarare att visa ett gångbart alternativ till allt detta: det universella var för honom inte en given gemenskap utan en växande gemenskap, individen skulle inte ”offra sig för tillvarons grova makter”.⁶⁵⁰ Det ”stammande” och oartikulerade hos Björling var också raka motsatsen till det Tigerstedt var ute efter, form var för denne något retoriskt fulländat och han var själv en retoriskt fulländad talare. När det gäller dik-

terna i antologin fick Tigerstedt och Björling lika stort utrymme, 21 sidor vardera, medan t.ex. Diktonius fick hela 36 sidor. Betecknande är också vilka av Björlings böcker Enckell prioriterade. Hela 23 av de 41 dikterna är från *Korset och löftet*, 13 från *Solgrönt*. Däremot togs inte en enda dikt med från debuten. Från *Quosego* och *Fågel badar snart i vattnen* togs en dikt ur vardera, från *Kiri-ra!* tre.

Björling satte sig vid skrivmaskinen och skrev ett långt brev, som här återges något förkortat.

Rabbe.

Jag gitter ej nu framleta uttalandena i mina uppsatser och aforismer i Quosego. Av dem kunde framgå mer av viljekrav och personlighetskrav än ur alla herrar [Emil] Zilliacus' och andra klassikers härligtydligheter. Och de är sagda med kläm. Visserligen kunde du även finna på prov på min ironi, arrogans, angreppsfullhet, enär jag velat rikta mig mot denna sentimentalitet, kvasi-idealism som är bara inskränkt nattmössighet och intellektualistiskt inbilsk dödföddhet. Men – om man skall göra ett nummer med den eviga dumheten och ironilösheten, så välan! – Jag hade dock just ett patos, en ärlighet, och livskärlek, det var meningen. Och om du söker efter, så kunde du ha funnit att Quosego både formellt och innehållsligt var ett steg vidare från K.o.l. Ett steg vidare från Agnes L[angenskjöld]s och t.o.m. [Rolf] Lagerborgs begripandes horisonter. Ett steg mot sanningen. Och – livet.

Mitt ord om form på var punkt torde vi varit ense om på den där ”den rena poesiens” tid. Varav nu missförståndet? Trots att min fluga var att betona sammanhangen, de *mänskliga* sammanhangen. [...] Så mycket jag än förändrats, har min faktiska allmänna teoriståndpunkt sedan Vil. dag varit densamma. Jag har *aldrig* ”borteliminerat viljelivet” (s. 107. Jag ville bara – inte ”flyta ut i spekulationens dimmor”.) Däremot har jag vänt mig mot den enfald som går under namn av vilja och karaktär, intellektualistiskt uppfattade. Det förefaller mig som om du skulle ha några underliga begrepp om ”enhet”, som gör att du inte ser och inser att jag i synsätt och personlighet har mera av enhet än de flesta. Jag avhåller mig från att bedöma mina skriftalsters litterära värde, i synnerhet som det verkligen varit en strid (invärtes) mellan mig som förkunnare-tänkare och mig som litterär person. En bland många av mina invärtes strider som berör mitt offentliga. [...]

Kiri-ra! råkar trots skämtlynnnet, festhumöret förete en ganska

allvarlig grundton, om man lyssnar noga. Den raljerande tonen har jag sökt och – funnit, som motsats till tråkighet och död och gravpatos' falskhet. Men skulle *du* vara den som inte förstod detta?

Trots allt vad du gjort för att söka goda citat och framhålla goda ting om mig.

Och trots att jag inte fordrar, att du säger att *inte* formell osäkerhet och ojämnhet förefunnes, så tycker jag att du har fel uppfattning om min principiella inställning; har glömt bort eller ej förstätt mina motiveringar, glömt bort motiven till inställningar som *nu tyckes verka mera främmande på dig än då*. Jag anser att, utan att jag vet att jag förändrat principiell inställning synbart, en av mina mest betydande utvecklingar skett mellan K.o.l. och Quosego. Mitt patos är inte mindre, men det är inte ett patos som måste spränga sig själv. Det har funnit livet. Processen pågick redan under våra lustiga ensamhetssitser på de "festliga" krogarna.

Du får förlåta mig att jag i st. f. att tacka dig skriver det här. Jag tycker att du har för mycket av pedagogiskt pekfinger, och i st. f. att fråga om hur saken var, lagar ihop vissa uttalanden. Man ser inte av din överblick att just Quosego betecknar en ny prövning innehållsligt, en fräck ny formulering, och ett starkt framsteg, även formellt. Ett djärvt tag framåt, en intellektuell uppresning. Du förstår inte att ordet *universell* betyder just att jag vill *mer än det individuella l. kollektiva*. Men "dada", allt i en omedelbar och individuell gestaltning. (Annars förklarar folk minsann att allt är förb. konkret och individuellt.) Ordet, undertiteln till 4711, kompletteras av artikeln "Universalism", på sin tid förstådd av åtm. Gösta Werner. Men är du nu rädd för dada-ordet? Är det så aktuellt – ännu? Bara ett stridsrop var det ju, från vår sida. Är det än. Och så skall vara.

[...] Om man *i en stund* jollar, eller om en särskild mänska spec. jollar, så välan, och kom ej som Agnes och fordra att vederbörande *i var stund l. alla i alla stunder skall ge ut sin livsåskådning*, – hennes, hans (*den kritiserandes* ideella livsåskådning). Vad hugget mot mig på sid. 31 innebär, förstår jag inte. Vad har jag med Tigerstedt? i det här sammanhanget. Har mitt övermod uppretat – dig? Med detta ord har du nog *lindrat alla filistrars sårade hjärtan*. Så nu vet de det. Och kan sova tryggt. Ja, så är det när man (du) inte motiverar närmare. Det är nog för att min bror sover lugnt åtm. efter den här boken, lugnare än vanligt. Lugnt till evighet. – Förakt för individuella krav – var det således vad min "individualism" innebar, mitt jollrande godtagande av ögonblicket, det för-

aktade – ögonblicket!? Och av människornas liv och väl och ve? Va?

Jag undrar om det inte är jag som egentligen kommit med ”inga” teorier. Ty jag förstår ingenting av alla dessa stridbarheter och teorier. Estetiska analyser m.m. Jag har velat uttrycka livet, och bildat mig teorier som – hjälp, och försvar. Jag tvingas åter ut på arenan. Tyckes det. – Ty Quosego står. Varför ej se på vad jag verkligen sagt, hävdad. Och ej ett ord om – Situation!

Som diktare si l. så, men som mig uttryckande mänska – är jag vad jag alltid varit.

– Om mitt uttalande gett dig korrigerings på någon punkt, så kan du få fram det i en recension av min bok, så framt du återger dig den. Det finnes förstås poänger, också i din kritik av mig, inte är det bara för att jag får ris som jag är oppositionell. Det är för att dessa pedagog, pekfingrar, inte träffar det rätta i allt, och står där – i bästa fall som en anledning till ny strid, polemik, alltså utredning. (Jag är inte nöjd med att någon efter 60 år finner att du hade orätt i ditt ord på sid. X. i din bok Y beträff. Z alias mig. Jag tänker strida med tårnas klor för att man skall få rätt på vad jag vill föra fram av dada och universalism. Mina ”idéer” dräpes inte. Det här är första hugget.

För övrigt tack för vänligt och välvilligt besvär, och många goda ord.

Vän Gunnar.⁶⁵¹

Konflikten tycks ha varat i ett par år. Bland Rabbe Enckells papper är nästa brev från Björling daterat den 9 maj 1936. Det inleds med ett tack för recensionen av *Men blåser violer på havet*, där Enckell knöt Björling till en internationell kontext och bl.a. skrev att ”Björling hör till de författare av tills vidare enbart internationell klass som icke låta sig förstå på förhand”.⁶⁵²

Mikael Enckell ser Rabbes och Heidis äktenskapskris som en faktor bakom Enckells återupptagna kontakt med Björling. Krisen förvärrades när Heidi inledde ett förhållande med Oscar Parland sommaren 1937. Det är troligt, vilket Mikael Enckell också visar, att krisen fördjupade Rabbes livssyn och ökade hans förståelse och intresse för de moraliska spörsmål Björling upptogs av. Ett annat skäl till att han närmade sig Björling igen var enligt Mikael Enckell ökat umgänge med en gemensam bekant, Cid Erik Tallqvist, som aldrig vacklade i sin syn på Björlings storhet som modernistisk banbrytare. Vid denna tid var Tallqvist i färd med att översätta Björling till engelska.

Läget för modernismen höll också på att stabiliseras. År 1936 utkom *20 år ung dikt*, redigerad av Rabbe Enckell och Diktonius, där ett helt garde av unga och äldre författare och litteraturhistoriker från Finland och Sverige ställer sig mer eller mindre välvilligt till den modernistiska litteraturen. Bertel Gripenberg finner den modernistiska dikten ”pikant och trevlig”, Yrjö Hirn bugar sig, Lagerborg talar om ”äreminne”, F.E. Sillanpää kallar modernismen ”klassisk” och Arvid Mörne tänker sig modernisterna som ”äka romantiker”.⁶⁵³ Det är ändå tydligt att det är vissa värden man vill lyfta fram, medan andra faller i skymundan. Arvid Mörne vänder sig mot ”profetisse-vältalighetens överbelastning” hos Södergran, den som också Enckell hade påtalat i *Modärn finlands-svensk lyrik*.⁶⁵⁴ Lagerborg passar på att ge den dadaistiske Björling en känga genom att tala om ”förryckta infall under trötthetsrusens exaltation”.⁶⁵⁵ Mörnes ord om ”aforistisk halvprosa, infallens lek, ett paradoxernas bollspel” har också de en tydlig adress.⁶⁵⁶ Den modernistiska lyrikens ”ända stora tillgång”, nämligen ”de intuitiva poetiska bilderna”, har enligt honom urartat till ”utstuderade konstigheter och förbluffande ordakrobatik”.⁶⁵⁷

Den enda som i *20 år ung dikt* lyfter fram Björling är Artur Lundkvist, men i hans karakteristik kan man samtidigt se ett visst avståndstagande:

Det står ett pingstljus omkring honom: ande och tungomål. Det tycks vara omöjligt för någon kritiker att förklara honom eller finna någon placering för honom; kritikerna är stilmätare, inte psykologer och människofiskare. Man måste läsa honom på egen risk. Han ger ut innehållet i sin papperskorg: aldrig färdigskrivna papper. Det är mycket personligt, hans egen stamning återgår i texten. Svårigheten består i att orientera sig. Det är en hopknycklad värld, där så mycket är upp och ner. Men efterhand fångar man glimtar av samma bistert fridsamma ansikte lite varstans och förnimmer den eviga vändan hos mannen som ser med ett öga upp och ett öga ner: ett öga mot himlen och ett mot jorden, ett mot idealen och ett mot realiteterna.⁶⁵⁸

Människofiskandet är ett uttryck som Mikael Enckell väljer för att karaktärisera Björling långt senare.⁶⁵⁹ Pingsten firas till åminnelse av ”ande och tungomål”, ”som en flod är vi, i pingst och talanden”, hade Björling själv skrivit i sin stora livsdikt ”Som ’mumlare’”.⁶⁶⁰ Det är tydligt att de kristna attributen samtidigt distanserade Lundkvist, som var mera politiskt och psykoanalytiskt orienterad; det behövs en psykolog för att förklara eller

placera Björling, antyder han. En annan linje företräder, överraskande nog, Hagar Olsson, som i sin recension lyfte fram Björling som den som "bragt [Södergrans] minne den sannaste och till andemeningen värdigaste hyllningen. Han har elden. Han har den äkta gripenheten inför uppgiftens storhet, den glada och fromma självmedvetenheten. Här har han för ett ögonblick glömt bort sina egna krumelurer och istället skänkt oss några klart och enkelt formade rader som når det svåraste av allt, ett äkta patos."⁶⁶¹ Björling skrev till Diktonius: "Hagar 'drar fram' mig så utmärkt, att jag blir diva och 'bortkelad'!"⁶⁶²

I Rabbe Enckells bidrag till *20 år ung dikt*, "Kritikerns fromma önskan eller ungarlens utvalda", är det uppenbart att grunden lagts till en ny identifikation med Björling, som utgår från en gemensamt omfattad individualism, i avståndstagandet från en gestaltskapande fantasi och i hänsynen till ögonblicket som en sorts produktiv klimax. Här läggs grunden till en distinktion Enckell skulle utveckla tio år senare, mellan "den profetiskt-sociala" modernismen, företrädd av Södergran och Hagar Olsson, och "den estetiskt-moraliska", företrädd av Björling och Parland.

Liksom alla kategoriseringar är Enckells distinktion förenklande, eftersom den bortsåg från det "profetiskt-sociala" draget i Björlings poesi. Och det är märkligt inte minst mot bakgrunden av att han ett par år tidigare hänvisat till Björlings "överindividualism". Men det är möjligt att Enckells artikel bidrog till försoning och hade en viss återverkan på läsarnas välvillighet.

År 1937 var Enckell i full färd med att planera det urval av Björlings dikter som skulle ges ut av Söderströms på våren inför Björlings 50-årsdag. Men det förlöpte inte helt utan konflikter. I breven till Enckell beklagar Björling att man varit tvungen att stryka så mycket, bl.a. längre dikter och en efterskrift på prosa.⁶⁶³ Tydligen var Enckell inte alltigenom benägen att diskutera innehållet i urvalet, eftersom Björling i ett brev utbrister: "vad mening är det att negligera mig? Går du inte in på detta, det är fråga om någon stunds saklig diskussion och granskning, så har jag inte stort intresse av boken."⁶⁶⁴ Bokens namn tycks han dock ha haft möjlighet att påverka: "Kan boken ej heta Björling urval?"⁶⁶⁵

Till Diktonius skrev Björling: "Mig inte emot om du gör påpekanden. De var rädda för att jag inte gjort det populärt och efter mänskors sinne. Ansåg sig härmed göra mig en tjänst, må så vara. Rabbe hade i varje händelse fått göra en del av arbetet, men om han ej anmodats av förlaget, hade han blivit utan honorar. Och nog är han värd det. Inte tror jag han väljer bara rosor och blader, han håller. Nog förblir jag en svinagård för publiken. Varför i helvetet skall jag just gå i den sortens publik? inte går

jag. Bäst att blicka mot morgon- eller aftonstjärnans länder. Men – vi kan försöka. Vore Rabbe en litet lydigare son, så kunde jag vara enbart glad åt att han tagit på sig oket. Mitt förtroende har han till nio tiondelar.”⁶⁶⁶ Detta med nio tiondelar återkommer i en annan formulering: ”Att också just en del av de saker som just slår an kom med var lustigt nog min förtjänst. Jag har ju observerat böckerna mera än Rabbe, som kan förbigå någonting och som emellanåt förbluffar. Även solen har sina fläckar.”⁶⁶⁷

Förlaget skickade ut *Björling urval* till Björlings svenska kontakter, och boken fick god press i Sverige.⁶⁶⁸ ”Det var ju så vänliga saker”, skrev han till Diktonius, ”att en liten fan hoppar mot taket. Kanske de är svalan.”⁶⁶⁹

Svenska författare på besök och konstnärskolonin i Kuokkala

På sin 47-årsdag den 31 maj 1934 var Björling pank. ”Jag hade sagt åt Runebergska kompaniet som avsåg att uppvakta, att de fick taga med sig allt. De kom t.o.m. med te och socker. Osv. Och till råga på allt ett kuvert från Runebergarna – med tvåhundra mk, då de visste av mitt klister. Så nog var de snälla. Och jag hade en riktigt trevlig kväll med dem och Ralf Parland och ett par till ur deras kompani.”⁶⁷⁰

”Runebergska kompaniet” bestod av bröderna Walter, Fred och Arne Runeberg. Walter var medicine kandidat, Fred fotograf och Arne student. Walter skrev ett par veckor senare ut glasögon åt Björling. ”Jag har dem nu, om ens nu de är riktigt lyckade. Han fann intet fel, och var helt förbryllad över vad saken gällde, tills han blev erinrad om min ålder som han glömt bort att ta i betraktande, han kom inte ihåg att jag var så gammal.”⁶⁷¹

Sommaren var svalare än den förra, då Björling haft fönstren öppna dygnet runt. Nu hade han dem emellanåt stängda. ”Och två kastanjeblomklasar har jag tagit in med präktiga gröna blad, de ser ut som fikonslöv, är kanske än större. Ja, vackert är det, vattnen utanför, och snart går solen opp. Måsar kretsar och motor knattrar.”⁶⁷²

Sommaren 1934 reste Harry och Moa Martinson genom Helsingfors, på väg till en författarkongress i Sovjetunionen. De träffade också Björling.⁶⁷³ Han skrev senare: ”Jag minns ännu min entusiasm för honom [Harry] även personligen, när vi råkades en härlig sommareftermiddag

på Kapellet, en uterestaurang. Jag sökte dem (Moa var med, trevlig hon ock) senare på järnvägsstationen, men måste ha tagit fel på tågtiden, ty jag såg ej dem.”⁶⁷⁴ Harry Martinson var den av de svenska trettiotalisterna Björling tyckte sig ha mest gemensamt med.

En månad senare kom Asklund och Lundkvist på besök. En kväll satt de med Björling och litteraturhistorikern P. O. Barck på restaurang Kajsaniemi. Barck skrev i sina memoarer: ”jag minns att Lundkvist visade större intresse för jazzorkestern och de dansande flickorna än för litterära diskussioner. Senare satt vi i trädgården utanför Björlings lya i sommarnatten och tittade ut över havet mot Sveaborg.”⁶⁷⁵

Lundkvist tyckte att Finland hade förändrats på bara några år. ”Stämningen i Helsingfors skilde sig mycket från den som mött oss 1930, en dov olust och förlamning märktes bland modernisterna, de unga finnarna tycktes ha förlorat sin internationalism och blivit ultranationella eller försiktiga, den reaktionära Lapporörelsen var i farten och den fascistiskt färgade aggressiviteten mot Sovjet var påfallande.”⁶⁷⁶

Att ”den reaktionära Lapporörelsen var i farten” stämmer inte riktigt. Den hade splittrats två år tidigare, efter det så kallade Mäntsäläupproret. Möjligen tänkte Lundkvist på Fosterländska folkrörelsen, IKL, ett politiskt parti som var arvtagare till Lapporörelsen. Till skillnad från den senare höll sig IKL dock till lag och ordning. Men IKL var anslutet till den äktfinska rörelsen, som bekämpade det svenska språket och kulturen i Finland, som man såg som ofosterländska, och till Akateeminen Karjala-Seura, Akademiska Karelen-Sällskapet, en studentorganisation som var starkt fientlig mot Sovjet, liksom mot allt svenskt. Man kan anta att den dåliga stämningen handlade om att Lundkvist och Asklund själva fick känna av det skärpta klimatet gentemot svenskan och svenskar som utmärkte tiden. Det fanns också svenskspråkiga högerextremister, såsom det så kallade Aktiva studentförbundet, som leddes av bankdirektören Pehr H. Norrmén och förlagsmannen Bertel Appelberg, båda två bekanta för Björling. Också Björlings vänner Bertel Hintze, Lorenz von Numers och Örnulf Tigerstedt var aktiva i förbundet.

Lundkvist skriver vidare: ”Asklund och jag lämnade snart Helsingfors för en sommarresa genom det inre Finland, med båtar över insjöarna så långt som till Savonlinna (Nyslott). Där blev jag sjuk och Asklund fortsatte vidare på egen hand.”⁶⁷⁷ Lundkvist hade fått difteri och vårdades ett par veckor på sjukhus.

Asklund föreslog i Finland att man skulle sammanställa en ny antologi med modern lyrik, men Lundkvist sade nej, ”[p]å fem år hade vi redan hunnit långt ifrån varandra.”⁶⁷⁸ Det blev Gunnar Ekelöf som redigerade

uppföljaren till *Modern lyrik, Ung dikt i urval* (1938), ”med Södergran som enhörning och Diktonius som lejon eller klubbeman”, som Ekelöf skrev till Diktonius.⁶⁷⁹

En tredje av de fem unga, Josef Kjellgren, reste över på besök. ”Jag minnes med glädje den där sommaren, 34 måste det varit”, skrev Björling i ett brev till honom tre år senare. ”Vårt möte på gatan, ditt besök i mitt rum, då jag med bävan visade dig en del småsaker, första avdelningen i Fågeln. Jag blev så glad över att du godtog dem, ty jag var tveksam, undrade om de var för obetydliga, ’enkla’. Det var för mig ett par trevliga dagar.”⁶⁸⁰

Den första avdelningen av *Fågel badar snart i vattnen* inleds med några sommardikter, bl.a. följande, som återgår på ett minne från en tur i Porkala skärgård, ”den härliga sommaren 1914 i juli, en sorglös sommardag i båt ut över solskenshavet”:⁶⁸¹

Det storas klocka brinner som fjärils morgonsång
i naken luft, och sol i hudens vattendroppar
på klipporna,
som dagens himmel över sommarhav.⁶⁸²

Sinebrychoffparken var en av Björlings mest älskade oaser i Helsingfors. Den ryske ölbryggaren Nikolaj Sinebrychoff hade 1819 låtit uppföra ett ståtligt bryggeri i Sandviken i Helsingfors och intill det anlagt en trädgård och en park som fortfarande finns kvar, om också något förminskad. Stämningsbilder från parken förekommer i flera av Björlings böcker, första gången i *Fågel badar snart i vattnen*:

Som en kyrka ser fabriken ut
dess röda stenfasad
mot grönt, och gull av parkens lönnar,
en makt, att här är ro
är det förgångna, de
vid den stilla muren,
och åldrigt träds
lövs fukt.⁶⁸³

Samma år som Lundkvist, Asklund och Kjellgren gjorde återbesök reste Olof Lagercrantz över till Finland för första gången. Det var året innan han debuterade som lyriker. Han kommenterade senare i sin dagbok: ”Träffade [Björling] första gången 1934 och har sedan träffat honom

många gånger. Aldrig stått honom nära. Han har väl också känt att jag inte uppskattat hans diktning så mycket som många av de andra gjort. Men nog beundrar jag honom.”⁶⁸⁴ Det är intressant att trettiotalsgenerationen, till vilken också Lagercrantz hörde – han var några år yngre än de fem unga – upplevde en större distans till Björling än vad de två följande generationerna skulle komma att göra.

Från denna första träff med Lagercrantz finns inget nämnt från Björlings sida. Däremot nämner han i december 1939 att han träffat ”en yngling som såg bekant ut. Det var Olof Lagercrantz som jag en gång flyktigt tangerat. Hörde av honom något om Sverige. Att Kjellgren vore något bättre!”⁶⁸⁵ Kjellgren, som liksom Lagercrantz led av tuberkulos, dog knappa tio år senare, 1948. I december 1939 var Lagercrantz i Finland för att gifta sig med Hans Ruins dotter Martina. De hade förlovat sig samma dag som vinterkriget bröt ut. Hans Ruin var några år yngre än Björling, filosof och essäist, som efter andra världskriget flyttade till Sverige. Han intresserade sig för estetiska frågor och kontinental filosofi men förhöll sig vid denna tid avvaktande gentemot modernismen. Björling själv beskrev sitt förhållande till Ruin på följande sätt inför vännen Fritz Mayer i februari 1950: ”Vi har ej i allo gemenskap i det litterära, skulle jag tro. Men han är en humanist samt en hjärtevinande person. För all del intet ofördelaktigt sagt om honom. Jag tror bara att hans teorier inte passar in på mig, eller jag passar ej in i hans teorier ... Jag anser att det bara är teoretiska inställningar som skiljer oss åt, egentligen borde vi vara meningsfränder. Men till sin bildning eller inställning hör han, ehuru något yngre än jag, på något sätt till en äldre generation. Eller: jag hör till en yngre. Sannolikt.”⁶⁸⁶

Närmare bekanta var de inte. Ruin hade en gång besökt Björling och hittat på att kalla manuskripthögarna på dennes skrivbord för ”alper”, något Björling kunde citera med förtjusning.⁶⁸⁷ Ruin nämnde det i sin essä ”Finlandssvensk modernism”, där han minns sitt besök: ”Jag besökte en gång Björling i hans lya, och kunde konstatera att en dikt av honom var ett destillat, bakom vilket gömmer sig alper av manuskript – sådana pappershögar som jag såg kring Björlings antediluvianska skrivmaskin har jag aldrig varken förr eller senare sett.”⁶⁸⁸ Ruins poäng var att Björling ”skyler” över arbetet och vill få dikten att verka spontan: ”Det medvetna arbetet är hans yrkeshemlighet, och det vill han inte prisge.” Ruin återkom till Björling långt senare, i essän ”Drömmen om den rena poesien”, efter vilket Björling skrev ett tackbrev.

I mitten av juli 1935 reste Gunnar Ekelöf över till Finland, där han träffade bl.a. Diktonius, Eric Olsoni och Björling. Hans intryck av de fin-

landssvenska modernisterna var inte särskilt positivt, Diktonius var full och "bokhandlaren deras", Olsoni, var den han tyckte bäst om: "Björling verkade inte osympatisk, snarare ganska ensam, men det är naturligtvis något fel i huvudet på karn,"⁶⁸⁹ rapporterade han till Knut Jaensson. En av sina första recensioner hade Ekelöf ägnat *Solgrönt*, och den blev betydelsefull för Björling. Ekelöf tar där fasta på att "den nya samlingen i stora partier speglar en personlig och allmänmänsklig tragik som hitills kanske legat för väl dold under de slingrande ordhärvorna".⁶⁹⁰ Om Björlings förra diktsamling, *Kiri-ra!*, heter det i förbifarten att den var "mycket svårläst".⁶⁹¹

Eric Olsonis "laffka" [butik, efter ryskan], Nordiska antikvariska bokhandeln, låg i hörnet av Fabiansgatan och Norra Magasinsgatan och utgjorde en viktig träffpunkt för modernister och andra vid denna tid. Den var "ett av vårt lands få centra för fritt andligt liv och okonventionell mänsklig samvaro", som det hette i *Svenska Pressen* inför Olsonis 50-årsdag 1943.⁶⁹² Olsoni hade särskilt under tidigare år skrivit teaterkritik och var god vän med Hagar Olsson, vilket ledde till medverkan i *Ultra* och *Quosego*. Åren 1927–1930 var han anställd vid Schildts förlag. Enligt egen utsago var han den som namngav Edith Södergrans postumt utgivna dikter, *Landet som icke är*, ett par år efter hennes död 1923.⁶⁹³ År 1930 övertog han Nordiska antikariatet, där Björling var en ofta sedd kund. Olsoni hade känt Björling redan från början av 1920-talet. "Mina böcker har han alltid skakat på huvudet åt", skrev Björling till Rabbe Enckell 1927, "ehuru han har en viss respekt".⁶⁹⁴

Olsoni minns en anekdot, som antagligen härrör från första hälften av 1930-talet:

Vi var bjudna på middag till Rabbe Enckell i Grankulla, Artur Lundkvist, Rabbe Enckell, hans fru och Björling och jag. Efteråt blev det diskussion om litteratur, och Björling beklagade sig över att vi är ett så litet språk och har så små förhållanden att ingen kan leva på att skriva och ge ut böcker, varpå Lundkvist sa: "Varför i herrans namn envisas ni med att skriva på svenska och finska istället för att skriva på ryska, så skulle ni ha hur stor publik som helst och höra till ett världsrike?" Resultatet var att Björling hoppade upp jämfota, svor och förbannade och spottade till höger och vänster som en arg igelkott och sa: "Hur fan kan man komma med sådana historier, vet du inte att jag är gammal aktivist och rysshatare?" Lundkvist fick sig ett gott skratt, det var ju mera som ett skämt han kastade ut det där.⁶⁹⁵

Bland de andra svenskar som reste över till Finland under dessa år fanns Nils Ferlin och Karin Boye. Ferlin sökte upp Björling i hans bostad, Boye träffade honom på salong hos Kerstin Söderholm: ”Jag var så uttröttad av arbete om nätterna, att jag minns att jag slöt ögonen vid kaffet och höll på att fara all världens väg – jag tror att ingen observerat det. Men jag kunde ej gå på en uppläsning samma kväll, bl.a. Boye, Edfelt, Lagercrantz – jag skulle somnat. Sålunda minns jag ej heller mycket mer än det besjälade ansiktet hos Karin Boye.”⁶⁹⁶

Vilken var den miljö som mötte de svenska författare som besökte Björling i hans bostad? En källare, förvisso, men med magnifika omgivningar. I *Men blåser violer på havet* (1936) finns flera dikter från Björlings näromgivning, bl.a. denna fantastiskt somriga havsutsikt från hans lya på Östra Allén:

Från fönstret:

med små idyller och solglänstklipporna i havets rymd.
Jag böjer mig lätt ut –
min egen lilla fästning, sol
och sommardag och granna båtar
och saltvindsfriskt kring solbränts gamla vallar och sollysttärning-
arnas vita hus på Sveaborg.
Min solskensbryggas brokigglanskontur som skjuter ut vid udden
och stenfästningsstenars purpurblå lågor
i västersolen.
Mitt eget sund emellan havets klippors uddar
mitt solskenssund
min levnads rika ut-färdssund
min hela världs vitt ut, högt upp
över jord och haven.
Min vida stolta fjärd, och havets segel styr med solens lågor
västerut, söderut
mot okänt land
mot vida städer
mot mitt ljusland: mänska
överallt.⁶⁹⁷

Solskensbryggan är den gamla ångbåtsbryggan där gästerna till badhuset i forna tider steg av och på. Här finns också en höstbild från Björlings gård:

På min gård.

Nu blommar floxen på min gård och krassen skjuter ut sina blad
och en nyponblomma skär genom höstens färger.

Vind tar i blad och handen.

Vått doftar gräs och gul stellaria

Som en grön grav, en bädd syrener.

Som aftonhöst i barnår.

Och vitplister blommar långa raden

och barns ben bär höst i ljuds röster.

Vattnen ett gråaktigt.⁶⁹⁸

En viktig träffpunkt för svenska och finländska författare vid den här tiden var byn Kuokkala på Karelska näset, alldeles vid kustremsan ett fyrtiotal kilometer nordväst om S:t Petersburg, eller Leningrad som staden hette då. Kustremsan bestod av kilometerlånga badstränder, längs vilka den ryska aristokratin hade uppfört stora trävillor som stod mer eller mindre övergivna sedan revolutionen 1917, tills semesterfirare återupptäckte stället på 1930-talet. Bland det fåtal ryska emigranter som efter revolutionen bodde i Kuokkala fanns konstnären Ilja Repin, död 1930. Hans ”ganska groteska ateljé”, som den svenske författaren och litteraturkritikern Johannes Edfelt mindes den, stod ännu kvar 1937 när Edfelt var där.⁶⁹⁹

Ralf Parland kallade Kuokkala ”den karelska utopin”. Det var folktomt, med förvildade parker och gamla lyxmöbler på stranden. Ingen vågade spekulera på tomterna: ”Landsändan var ett ingenmansland mellan förgångna och framtida krig.”⁷⁰⁰ De konstnärer som från och med 1930-talet reste till Kuokkala skrämde liksom de ryska kvarblivna originalen ytterligare bort de ”anständiga” sommargästerna, skämtar Parland. Till de förstnämnda hörde Tito Colliander, ”som likt en läderlapp flaxade omkring i skymningen och grälade med hans helighet målaren om djävulens existens, och detta säkert ej i nyktert tillstånd”.⁷⁰¹

Tito och Ina Colliander hade bott i Villa Golicke i Kuokkala, egentligen en tomt med tre byggnader, sedan tidigt 1930-tal. Tillsammans med sin kusin Sven Grönvall förfogade Ina Colliander över villan, som ägdes av deras respektive mödrar, Vera och Lydia von Golicke, som kom från Tartu, eller Dorpat, som staden hette tidigare. Sven och Ina var båda konstnärer, som tagit intryck av den tyska expressionismen. Ina var pionjär inom den inhemska träsnittskonsten och inspirerades av ryskt ikonmåleri, Sven målade gärna expressionistiskt präglade landskap i olja och akvarell. Ina hade lärt känna Björling genom Sven 1928, och gjorde 1931

ett träsnitt av honom. Hon var född i S:t Petersburg, kunde ryska och översatte bl.a. dikter av Sergej Jesenin åt Björling 1935. Efter att Tito och Ina 1936 flyttade till Petseri i Estland, numera i Ryssland, började Grönvall husera i villan. Den ”försiktige Grönvall”, som Parland kallar honom, bjöd dit konstnärer, bland dem Björling, som vistades där sommaren 1937:

Gunnar Björlings korpyngelsvarta flaxande förnams en kväll: han kavlade upp sina byxben och vadade ut i havet på extatiska tår. Han drack kvällens oändligjumhet bland strandens grandystra dunkel och kilade vesselkvickt till den ensammaste av åar: Rajajoki [Systerbäck], där hans näckrosvisioner fyllde asklock på asklock, tills hans cigarettbestånd var slut och han med en grymtning sprang hem, med sinnet bubblande av de första låtarna till en hymn som besjöng det stora stigandet över ryska markens vida fält. Och kråkorna galopperade i luften över honom och hans ögon var en orkester som rymde alla toner, från basarnas djupmörka snarkning till lärkdrillsekvilibristiken bland kvällens lättrosa gyllenmoln.

Han var missnöjd med badstranden och skulle tömma Finska viken från dess retsamma rullstensbestånd som vrickade tårna på de badande. Och han ville bygga en mur av dessa stenar och vandra bland katter och sina kalvar och färdas ut för en stilla roddaråra, långt bort där inte tjänarnas ögon stört. Men inga murar gav gränser! Ingen himmel föll öppen ned, alla himlar galopperade och Gunnar Björling åkte med snälltågsfart till sin huvudstad, Brunns-parken, där den eviga striden mot en apokalyptisk vardag stod.⁷⁰²

Björlings ”näckrosvisioner fyllde asklock på asklock”, skriver Parland, med en syftning på att Björling ibland skrev ner sina dikter på sina cigarettaskar. Vid denna tid rökte Björling gärna cigaretter av märket Fennia, men efter att P. C. Rettig i Åbo lanserade sitt populära Klubb 77 1943 rökte Björling helst dem. Följande vision i *Där jag vet att du* tog kanske form i Kuokkala på ett sådant cigarrettlock, när han var ”borta i sex timmar och kom stolt hem med ett skrynkligt näckrosblad från Systerbäck”, som Heidi Enckell rapporterade till Elmer Diktonius:⁷⁰³

Sjöar blänker
 drillar furuskog
 och näckrosblad och gula blommor flyter
 lingonris och ljungen vilar sig
 för höstens sånger
 löv och alar tjusar vass vid stranden,
 gökens hetsiga rop.⁷⁰⁴

Heidi Enckell, som vistades med maken Rabbe i Kuokkala denna sommar, rapporterar också följande: ”En kväll när jag gick till posten såg jag något litet och svart på vägen och tänkte: det var fan att alla Viborgsjudarna skall likna Björling. När jag gick närmare såg jag att det verkligen var Björling som gör en turisträpp till de östra delarna av landet. All den

Villa Golice i Kuokkala på Karelska näset, sommaren 1937, den sommar Björling var där. I fönstret Ralf Parland, under honom Lorenz von Numers, till höger Erik Lindegren och Sven Grönvall.

energi han eljest använder på sina affärer är nu frigjord och begagnas till att uppsöka sevärldheter. [...] En dag var alla utom jag (jag kunde inte lämna Miki) på en färd till Raivola, där de besåg Edith Södergrans hem och lärkträdsskogen och sen såg Vammelsuu som lär vara mycket vackert [...] I går följde vi Björling till tåget. Han fick resällskap med [Arvo] Turtiainen, (till sin stora grämselse, han kan inte finska) han murade bara något om kottar. Björling hade 'prickskägg' som Miki [Mikael Enckell] säger och bara en tandborste i fickan. Han var på ett gudomligt humör och uppskattade allt alldeles oerhört. Vi var mycket glada att få träffa honom."⁷⁰⁵

Björling berättade om besöket på Raivola för den svenske författaren och kritikern Kjell Hjern: "[Edith Södergrans] grav är rakt ett steg från hemtrappan. Dold av en husknut, invid vilken hennes hallon växer invid nässlor. Annars en utsikt ner mot en insjö, och därinvad en rysk kyrka i träskulptur. Rätt vacker, men borde brinna som fnöske. En liten kyrkogård med även några icke-ortodoxa gravar. Som t.ex. Södergrans. – Modern vandrade vi med, hon är så blind att det var vi som fick lotsa henne och säga om hennes gamla kära träd stod kvar. En sympatisk människa som hade tagit del i dotterns liv och intressen."⁷⁰⁶ Till den svenske poeten och översättaren Ebbe Linde, som i augusti 1938 hade besökt Björling i Brunnsparcken och sedan rest till Kuokkala och Raivola, skrev han om sitt intryck av utsikten: "jag förstår att S. dröjt just där och sett ned mot sjön eller ut över gravarna och kyrkan", och mindes en "egendomlig sak", nämligen att Södergran inte hade tyckt om Viktor Rydberg, "det var väl så att hon tvingades reagera just mot honom."⁷⁰⁷ Det sistnämnda var tydligt något Södergrans gamla mor Helena hade berättat.

Björling besökte Raivola i sällskap med Rabbe Enckell, Ralf Parland och, som han skriver till Hjern, "ännu en", vilket torde syfta på Erik Lindegren, som just då var gäst på Villa Golické. Lindegren var vid denna tid en okänd storhet, han hade debuterat två år tidigare men skulle slå igenom först 1942 med *mannen utan väg*. Under sin vistelse i Kuokkala varpade han sten, simmade och översatte William Faulkners roman *Light in August*.⁷⁰⁸

Lindgren skrev om Björling till sin hustru Laila Bill: "Han är otvivelaktigt ett geni, och får man då ge ut sina böcker på eget förlag under hela sitt liv och blir utskäld som en lus, och samhällsfara och slaskhög och ungdomsförförare, blir man tacksam för minsta uppmärksamhet."⁷⁰⁹ I ett annat brev skriver han: "Hälsingforsprofeten Björling, en blandning av dåre, borgare, frälsare och geni som är enastående i världslitteraturen."⁷¹⁰ Lindegren planerade att skriva en introduktion till Björling, som

dock aldrig blev av. För Lindegrens del var kontakten till Rabbe Enckell viktigare, liksom för många andra svenska författare i denna generation.

På ögruppen Valamo i Ladoga låg Valamo kloster, som också gjorde intryck på Björling:

Valamo, med igumenernas gravar och skogsvägarna bortom den! Snuskiga munkar som såg ut som solvargar. Och andra, bisir av guds ofridsamhet på jorden, och folk som man inte vågat möta i enrum. Men även härliga ögon som lärkträd och allt slags underligheter. En var där, säkert med någon underlig längtan, undertryckt, till den fjärran-världen. Men de där hoppiga elakheterna, nåja, ormen finns i paradiset. De liknar så förb. en själv för resten. Men det allra bästa var att stå och se på när klockringaren dansade, l. lät sina klockor dansa, leka, jubla. – För övr. har jag nu kommit närmare den ryske guden. Som han framträder i tempel och hela den vackra livskrokanen. Jag hann dock inom en timme börja planerna på hur man skulle befria folk från klostrets tvång för livet, och hade intrycket att Valamo redan skakade för min mystiska mörkhet. Att jag inte hade mod att krypa in i ett avgudskapell och dra över mig altarpaletån – först trodde jag att det var arrangerat som härbärge för mig – och dröja där över midnatt. Att jag inte håller hade lust att före soluppgången besöka gravarna. Jag observerade saker när jag gick genom den dystra gravallén och göken började. [D]en var en gång en skräck som skrämde mig, nu förstod jag det. En gök, kl. 1, nära kyrkogården. Nej, bäst att invänta morgonringningen. Och det fanns ju äppelträdgården.⁷¹¹

Klockringningen på Valamo satte spår i Björlings dikt:

(Klockringaren på Valamo:)

Kom min morgondag

kom dag, kom

väck mig, väck

väck morgon

och dagar väck!

Väck, väck morgon

kom, min morgondag

kom dag, kom!⁷¹²

"Frid råder". Bågformad bro i kinesisk stil i parken i Monrepos utanför Viborg, 1936.

Också i ett par andra dikter i samma bok, *Där jag vet att du*, förekommer Valamo. En annan dikt som tydligt ansluter sig till besöket i Karelen är följande:

I den underbara frid och här råder där jag är. Men himlens ljus
och jordens skogbeklädda stränder.
Blott ett dike, de vanliga blomsterfun. Och dessa pilar – stora
rundnings rundnings bollar.
De vackra gräs i min hand – går jag fattig, går bakvägen in bland
blomstren, ej vet jag att kalla, jag är en man ifrån stan.
Jag doftar marken, mulen, jag doftar gud som kallar, gud som är
allt spirandes kärleks mål.⁷¹³

Björling besökte Terijoki och Monrepos.⁷¹⁴ I Terijoki såg han åtminstone den ortodoxa kyrkan, att döma av en dikt i *Där jag vet att du*:

Vad vitare än vitt, en höghet, renhet, makt, ja, ett mysterium
imposant. En lek, och himmelsljuskandring. Med kupolers färg
ett blått i blått det enda blods vitare saga.
(Ortodoxa kyrkan i Terijoki.)⁷¹⁵

Om Monrepos, en lantegendom med stor parkanläggning utanför Viborg, skrev han i ett brev: "Det är nog rysk historia som möter en där. Det var ryska kejsares tjänare som erhållit stället och gjort det till någonting värdigt den tidens aristokrati. Ja, bliv ej förtörnad – men: här finnes minnesmärken över unga franska emigranter som stupat i rysk tjänst. I krig mot Napoleon. Antagligen nära anförvanter till baronen Nicolays förfäder. För mig är det blott som om i den evighetens ro som omsvävar platsen susade historiens vingslag. En förgången tid, men storhet och heroism. Ja, ser du, jag ser allt det här så befriat från patriotiskt vapenskrammel, det är mans heder och ära och insats jag hyllar. Och ett trohetens tackmonument, en pelare till – 'kejsaren som gav oss detta otium' skämmer ej bort saken. Texterna är underbart nog avfattade på latin."⁷¹⁶

I *Där jag vet att du* finns en dikt som förevigar tillfället:

(I Monrepos.)

Nu dalar sol i midsommaren
och tysta ligger vattnen
tyst är i trädens toppar, en ensam vissling
och någon mänskas röster.
Frid råder, helgad minnen
helgad bragd och död och unga män
hjaltevårar.
O bragds ödes slag
en okänd bragd att ära lyser.⁷¹⁷

Arne, lycklig och olycklig kärlek

Året 1937 var ett viktigt år för Björling, det var nämligen då han förälskade sig i Arne Runeberg. Arne Runeberg, född 1912, var det yngsta av Nino och Mimmi Runebergs fyra barn. Storasyster Heidi, gift med Rabbe Enckell, var tio år äldre. Nino var son till skulptören Walter Runeberg och sonson till nationalskalden Johan Ludvig. Båda föräldrarna hade kulturella intressen, men äktenskapet var disharmoniskt. Mimmi hade studerat historia och som ung aktiverat sig för kvinnoemancipationen, men offrat sig för makens karriär och blivit lärare i Grankulla. Makens karriär hade dock också blivit stäckt. Han hade vuxit upp i Paris, doktorerat i Helsingfors men blivit motarbetad när han sökte docentur. Också han blev lärare, vid ett läroverk i Helsingfors. Han skrev dikter, översatte bl.a. Bhagavadgita och Epiktetos *Handbok i livets konst*, spelade piano, ägnade sig åt teosofi och tittade på stjärnor, eller som Sven Grönvall berättar:

Man kunde se Nino Runeberg gå omkring i Grankulla med en stjärnkikare på axeln, han var mycket intresserad för att titta på stjärnorna, och han släpade sin stjärnkikare till sina bekanta under kalla, klara vinternätter för att visa dem stjärnorna. Han kunde stanna upp mitt på vägen också när det regnade och blåste och läsa upp någon av sina nyaste dikter för en, vilket ju var ganska originellt. Till exempel hos bagar Vågberg kunde man finna honom läsande någon dikt där i den här smala dörren så att ingen kunde komma varken in eller ut medan han höll på och läste.⁷¹⁸

Nino spelade fyrhändigt piano med Edith Aspelin, en originell pianolärarinna som studerat piano för Ferruccio Busoni, vid musikaftnar som ordnades i olika hem i Grankulla: "Det var en ganska lustig ensemble", berättar Grönvall, "båda satt, ganska voluminösa som de var, vid samma flygel och spelade, båda rökte tjocka, stora cigarrer, och det steg upp rök som från en fabrik när de spelade Beethoven fyrhändigt."⁷¹⁹

De var "två skeppsbrutna", enligt Arne.⁷²⁰ När Arne berättade för sin mor att Nino och Edith var en visa i Grankulla, att det tisslades och tasslades om dem, brast modern i gråt och sa: "Jaså, inte ens detta kunde han få ha i fred?"⁷²¹ Det fanns alltså en tragik i det hela, en tragik som Björling fångar i en dikt till Ninos minne, han avled 1934:

(Nino Runeberg.)

När fångsel, bojor slöt sig om dig
djupare steg vidderna
ur döds lekamen, eller död
och gick mot ändlösheten
detta ljus du såg
och dagens ljus på tingen
den själ oändlighet du böjt ditt knä för
allt det skapade
och gick mot ändlösheten
detta ljus du såg.⁷²²

Om Nino var voluminös var Arne till det yttre hans raka motsats, utpräglad mager med tunna, skarpa drag. Björling tyckte att han hade ett "karaktersansikte".⁷²³ "Jag beundrar detta något, din rätvinklighet, ditt ansikte, näsa, panna, ögon, och ditt – allt."⁷²⁴ Björling kom att fästa sig mycket vid Arnes ansikte: "Jag må te mig för dig hur som helst, jag älskar att bara vara i din närhet, jag älskar att se ditt ansikte i avbildningar här framför mig."⁷²⁵ Han hänvisar särskilt till ett passfoto: "Hur själiskt underbart är inte det där passfotot, det är med din panna, så vit, dina ögon, och din näsa så typisk, älskad."⁷²⁶

När och var Björling först träffade Arne framgår inte i brev eller andra dokument. Arne blev student 1931 och var åtminstone med om Björlings 45-årsfest året därpå. Till hans goda vänner hörde den jämnåriga klasskamraten Oscar Parland och dennes bror Ralf, de hade vuxit upp i samma villa, Furugård i Grankulla, samt Cid Erik Tallqvist. Björling och Arne hade alltså flera gemensamma bekanta.

De första bevarade breven från Björling till Arne Runeberg är skrivna

1937. Björling var då 50, Arne 25. Inför Björlings 50-årsdag hade Arne skrivit en allmänt hållen, välformulerad artikel om honom i *Svenska Pressen*. Om Björlings 50-årsfest finns det inte mycket i breven. Till Erik Asklund rapporterade han: ”Två dagar mer och mindre festande. Sedan punkt, och – affärerna. Därpå en del vardagssorger som flyttning – bara en trappa ned – men rökningar i allsköns lokaler, också i min nya, så att jag måste bo hos vännen Cid Erik Tallqvist under tiden.”⁷²⁷ Att Björling blev tvungen att flytta en trappa ned hade att göra med att hans mor hade avlidit. Han hade förfogat över moderns lägenhet, som brodern nu förmodligen ville hyra ut.

Björlings brev till Arne Runeberg är den mest omfattande samlingen kärleksbrev av Björlings hand som finns bevarade. Arnes svarsbrev finns inte kvar, de brann förmodligen i bombardemanget i februari 1944, men ur Björlings brev kan man läsa ut en del om Arnes reaktioner. Arne för-såg själv breven med en förklarande kommentar, skriven 1948:

Vid ordnande av gamla papper har jag lagt de här skilt. De hänför sig till en period, som av olika orsaker var rätt otrevlig och påfrestande för mig – i så hög grad, att jag inte har lust att läsa igenom de här pappren en gång till. Då det emellertid kan tänkas, att de kommer att få ett visst litteraturhistoriskt intresse vore det å andra sidan orätt att förstöra dem.

Förhållandet till Björling präglades från min sida aldrig av andra känslor än vanlig vänskap. Härvid försökte jag även konsekvent låta det bli. Att han i detta fall, liksom säkert i andra liknande, hade svårt att låta det stanna därvid, framgick tydligt vid många tillfällen, då hans försök till närmanden blev mycket plågsamma för mig just emedan jag satte värde på hans vänskap och inte ville såra honom. Han tackade mig en gång senare för att jag ”aldrig varit grov” – vilket naturligtvis hade varit det enklaste sättet att bli honom kvitt.

Jag har ett bestämt intryck av, att perioden ifråga tillförde Björling någonting nytt, en viss avklarning och ett lugn, som han ej tidigare haft. Därför kan breven och dikterna, av vilka de flesta och bästa redan publicerats, ha ett visst intresse för förståelsen av hans författarskap. Det är därför jag nu packar in dem. Läs inte ut ur dem någonting mer än de innehåller; gör du det får du en helt falsk bakgrund till deras stämningsinnehåll.⁷²⁸

Det var under sommaren 1937 Björling blev betagen av Arne. ”Du var min inspiratör från sommarens början”, skriver Björling efter att ha genom-

Arne Runeberg i 20-årsåldern.

läst manuskriptet till *Där jag vet att du*. Han tackar Arne för inspirationen till "så många dikter" och kallar *Där jag vet att du* "boken om dig".⁷²⁹ Klart är att Björling var mycket medveten om att han använde Arne som sin "genius".

Tydligen satt Björling och Arne Runeberg på kafé, bl.a. Fazer och Primula nämns i breven. De satt också vid samma bord på Gambrini sommaren 1937. Björling skriver nämligen i november samma år ett brev från "Gambrini, samma bord som på sommaren".⁷³⁰ I flera brev nämner Björling att de gått på Sjömansgatan tillsammans.

Redan i ett tidigt skede har dock Arne dragit sig undan. Han håller sig undan över sommaren, något Björling inte riktigt förstår men efter bästa förmåga försöker ge en naturlig förklaring.⁷³¹

Det är tydligt att Björling, såsom i tidigare motsvarande fall, såg något av sig själv hos den han svärmade för. "Jag tror att du nog vetat att du för mig varit den bildade unge mannen", skriver Björling.⁷³² "Och jag vill säga att din typ har någonting av det som jag höll på. Den allvarliga studentens."⁷³³

Arne är god och finkänslig, han har "inte visat råhet eller ytlighet".⁷³⁴

Björling skriver vidare: "jag menar nog att jag trott på dig i allt det, där så mången besviker mig, just i andens finhet och ädel smak eller art. En sådan tillvaro kan man tro på, kan man älska, för dig skulle jag kunnat leva. Leva för att du finnes."⁷³⁵ Han utbrister rentav: "Kanske var du mitt livs höjdpunkt."⁷³⁶

Liksom i förhållandet till Henry Parland uppvisar Björling en moderlig omsorg om Arne: "Nån gång har din hälsa bekymrat en. När du sett dålig ut."⁷³⁷ Och liksom i breven till Parland framför Björling också sin kritik av vännen. Han är tyst och inbunden, sägs det i flera brev, vilket å andra sidan kan bero på Björlings överdrivna hänförelse, något han också inser själv. Björling ber om ursäkt: "jag skall bli lugnare i mitt uppträdande."⁷³⁸

Vad som föranletts av Björlings beteende och vad som handlar om Arnes karaktär i största allmänhet är inte alltid lätt att veta: "Jag är inte sakligt sett okritisk mot dig. Du kan väl vara nervös, störd, irriterad, ilsken och ha allt slags reaktioner, som andra."⁷³⁹ Björling kunde också tycka att Arne "alltför mycket orerar, teoretiserar."⁷⁴⁰ Då verkar det ha handlat om filosofiska diskussioner. "Men du vet nog att jag tillber dvs. vill uppäta dig", skrev Björling.⁷⁴¹ "Du, jag har inga ord för dig, jag skall försöka skriva någonting till din ära, till mänskas ära. Till din skönhet. Som jag ser dig, t.o.m. med dina miner kring munnen. Ditt leende. Ditt huvud. Ja, din kropp."⁷⁴²

Han talar i några fall om underkastelse: "Jag vill vara din slav. Men det är hårt, och när själva överjorden glider förbi mig. Jag avundas dem som får kyssa sina helgons och gudars bilder. Det att ingen förbjuder deras dyrkan."⁷⁴³ "Jag vill vara din tjänare. Men det är väl svårt att undertrycka den trogne tjänarens undersåtliga känslor. Gud blir inte bara dyrkad, utan ihjälslickad."⁷⁴⁴

Björlings brev innehåller också dikter, bland annat en som tangerar frivillig underkastelse:

Arne. Du har varit mycket snäll som tagit emot mina dikter, många har ändå varit urdåliga, jag måste skämmas för dem. Av det lilla du har nämnt märker jag att du berömt just det som varit litet bättre. Jag måste nån dag be om att få ta bort en del rent underhaltiga som jag inte vill att du skall bevara i minnet. Jag är så omedelbar när jag nu haft en adressat eller läsare, att jag presenterat rosk också. Det är nu väl inte så farligt, du ser att man nog envar får lov att sova. Kassera eller omarbета. Ibland tror man att en ren omöjlighet är värd någonting. Ja, du har fått en blick i min papperskorg och i min

andes häftiga oordning. Men som jag har det skrivet: – – – kära älskade, varför är allting förtvivlat? – Så har jag en gång skrivit. Jag tillägger att frågan gäller även när man har lycka.

Din olycklige broder

jag.

Hade jag dig, vore det mycket. – Jag har nog samma plågor som du – blott att det yttre, sorgs huvudgrupp n:o 3 kommer till.

Det personliga, och arbetet, de ger sorger och fröjder. Hopp, och misstämdheter. –

Som i undergivenhet
en tacksam om fick giva
var mänska är en gråt
inför varandra.

Skrevs på gatan idag, Lydde egentligen: Som en hund
i undergivenhet
ett huvud lagt i mänskornas famn
en tacksam om fick giva
hunds hjärtas troskap.
Så mänska inför mänskorna
var mänska är hunds gråt
inför varandra
och inför natten.
Hunds gråt.⁷⁴⁵

Björling känner sig manad att förklara, urskulda sitt beteende. Han talar om en "omotståndlig impuls".⁷⁴⁶ "Det är ändå i en omätlig hängivenhet och beundran jag uppträder så hämningslöst", "det är så bittert att känna sig hämmad. Att ej få dyrka det som man är så hängiven."⁷⁴⁷ "Du menar att jag ej har hänsyn för dig" skriver Björling, och förklarar öppet: "Jag har intet behov av att förfälska tillvaron. Och jag medger att jag besvärat, plågat dig. Att jag på grund av hur god du varit inte tagit hänsyn till din känslighet."⁷⁴⁸

Björling drog sig inte för överord, men led samtidigt för att han med sin stora uppmärksamhet gjorde Arne obekväm: "Jag har tyckt att jag gått med gud när jag fått gå med dig. Världen har stått i ett undrets ljus. Jag förstår inte att jag – trots allt mitt besvärande, efterhängsenhet, nervositet, fräckhet – varit annorlunda än människor är i sin hänförelse tillgivenhet."⁷⁴⁹ Han kunde rentav bli olycklig över sig själv: "Ja, ser du nu,

jag kan umgås och vara med folk. Men släpp mig inte att vara mig själv, då är jag den förbrytaren som glömmer att hållas på mattan. Och så befinnes det att jag är en rysligt förskräckelig person.”⁷⁵⁰ Han tillägger: ”När du är femtio år förstår du mig, eller – förstår inte alls. – Kom ihåg att jag ett helt liv brottats med problemen.”⁷⁵¹

Men Björling kan också ifrågasätta att han inte ska få leva ut den han är. ”Kräv nu inte att jag skall vara h.o.h. en annan än jag är.”⁷⁵² ”Varför alltid vara utböling och förvisad? Också i det personliga livet när man en gång går över gränserna? Saken har sin lilla tragik, dvs. allt livsdramas tragik, jaget och omvärlden.”⁷⁵³ När det gäller omvärlden var Björling tacksam för dem som inte fördömde och ville tillrättalägga utan som i sin ”relativa likgiltighet visar hänsyn och förnuft.”⁷⁵⁴

Björling är, som det framgick tidigare, villig slav. Men han är också ovillig. ”Ack, varför måste just jag krypa till marken som den usle, låge, i alla förhållanden. Jag vet att allt talar mot mig, allt är ställt emot mig, men ändå – .”⁷⁵⁵

Redan under Quosegotiden hade Björling skrivit en dikt som publicerades i *Fågel badar snart i vattnen*, som utgör ett slags försvarstal för de avvikande:

Som ett ljus på alla vägar, vi samlar alla som vet sin förkastelse,
fruktar sin förkastelse, anses, anser sig eller är förkastade.

Vi kommer utan krav på något, vi kräver allt, och allt mods dag:
gå lugnt, gå som den ej fruktande, giv din kärlek, ställ dig för dina
stjärnor, och gå ut! Dina brott skall tillges dig, följ stjärnan!

Ljug intet, ljug inte att du är fullkomlig, följ din dags ljus, gå som
den vilken smälte ned i sin lycka, dina kval är lika en morgon-
dag, ej kommer.

Du har sett allt, behärskat allt. Allt är förgånget utom denna jords
orubbligheters konungsstol, byggd upp i bottenlösheten.”⁷⁵⁶

Björlings förhållande till Arne, till sig själv och sin sexuella drift präglas av stark ambivalens. Han kan ibland urskulda sig med att framhålla att han är ett barn. ”Jag är ett barn och en man och en bärsärk. Ett barn i livet, en man i verket, en bärsärk som slåss om gud och himmelen, och måste förlora.”⁷⁵⁷ När det gäller konflikten med Arne handlar det förmodligen om att Arne sagt ifrån och brutit bekantskapen, troligen per brev. Björling skriver: ”det här kom som ett svårt slag för mig.”⁷⁵⁸ ”Det här är en mardröm, ett nervskov.”⁷⁵⁹

Har Arne hotat med rättegång? ”Men jag tror att det är för att vi är

nervösa, om vi inte kan göra ett slut på en mardröm och komma överens utan rättegång eller kontrakt. Men för detta fordras kanske ditt oändliga överseende. Jag ber dig därom.”⁷⁶⁰ I ett par brev sägs att Arne ”dekreterar”, och: ”Var ej drakonisk, det rör sig om människor och kännande varelser.”⁷⁶¹

I november 1937 har Arne tydligt skrivit att han älskar en annan, förmodligen Margareta Gulbe som han gifte sig med 1941. Björling tangerar detta i förbifarten i ett klagande tonfall: ”att jag älskar dig, och du älskar på annat håll, och i vart fall inte mig”.⁷⁶²

För Björling får svärmeriet i alla fall ett mer eller mindre abrupt slut efter bara några månader. Han har svårt att släppa taget: ”Hav tack för vad du varit, jag litade på att du skulle förstått missförstånd, nervositet, irritation. Ty så god, så fin har du varit. Jag orkar inte reda ut. Kan jag inte få behålla en älskad? När jag har funnit. Jag tänker på dig, jag får dig ej ur sinnet, jag ser själva din kropp som något heligt, underbart, just ditt – tunnat. Ditt väsen.”⁷⁶³

Björlings brev till Arne innehåller flera dikter, skrivna både på fristående papper och inuti breven. Några av dem är publicerade i *Där jag vet att du*. Det gäller dock inte t.ex. följande, daterad den 6 november 1937:

Varför gick du ifrån mig
varför går allting bort
och försvinner
varför ler ej din mun
och dras handen tillbaka
varför går dina steg
undan mig
varför är allvar en dysterhet
varför är allting förgängligt?⁷⁶⁴

Med samma datering finns en ofta citerad dikt som i sitt ursprungliga skick lyder:

Du kom en gång
och att rosorna sprang ut
och att en mark bar oss
och att himlarna välvt sig över oss
och att tiden, tiden
att
på gatan, mellan byggnader och människor
att här mellan oss
det kom en gång
och luft drog förbi.⁷⁶⁵

I färdigt skick lyder dikten:

Du
och att en mark bar oss
och att himlarna välvt sig
och att tiden, tiden
att på gatan
mellan byggnader och människor
att mellan oss
och luft drog förbi.⁷⁶⁶

I ett odaterat manuskript finns också ett utkast till en av Björlings mest älskade kärleksdikter:

Aldrig såg jag dig så vacker
som när steg upp på morgonen
en bild som ingen ingen fångat
en bild som jag skall skåda
en bild att inte glömma
aldrig såg jag dig så vacker
som när steg upp på morgonen.

Aldrig såg jag bittra slag
och hjärtat,
jag såg dig. Dig
som morgon, hymn
jag såg dig
och allt, från stol till bord
mitt älskade, min rum, min luft
gestalt
aldrig bittra slag
jag såg dig
jag såg blott dig
som morgon, hymn, gestalt.

I boken har dikten förkortats, en kvintessens har vaskats fram:

Aldrig såg jag
som när på morgonen
jag
dig.

Som ett före vaknandet
ditt anlet
ren-gestalt.⁷⁶⁷

Uttrycket ”ren-gestalt” förekommer också i ett annat utkast:

Giv mig din skönhet
giv
giv dig, ditt anlete
giv dina lemmar, hud
din ren-gestalt
giv – dig
som morgonens aningar!

Björling upphörde dock snart med sina svärmiska brev till Arne. Relationen mellan dem var inte bruten för all tid, utan Arne figurerade på ett hörn i olika sammanhang också senare. Korrespondensen återupptogs redan 1944, efter att Björlings hus bombarderats, men i en helt annan, nyktert saklig och distanserad ton. Vid denna tid var Arne vid fronten och senare censor vid utlandscensuren, men han var också fullt upptagen

med en doktorsavhandling om häxor, demoner och fruktbarmhetsmagi. Han blev den första politices doktorn i Finland, 1947, men fick ingen tjänst i hemlandet utan var länge verksam i Sverige. På 1970-talet var han biträdande professor i socialantropologi vid Helsingfors universitet.

Det som försiggått mellan Arne och Björling återkommer den senare aldrig till. I ett odaterat brev står dock följande: "Idag såg jag Arnes dubbelgångare, det finns en sådan. Ja, en av dem, de är två. Men den här är jag ej bekant med. Vet ej namnet. Och var vid att nicka goddag. Han såg lite förvånad ut. Ty vi har ej råkats. Det blev så komiskt. Det är också en orsak att hälsa den riktige. Fastän den oriktige är bättre. Som alltid det obekanta. Men jag hoppar alltid till, när vi möts. Det är så fantastiskt, jag tycker att jag känner honom och vi ser varann i ögonen och känner igen varann, och så minns jag. Det är en av mina mest angenäma bekanta."⁷⁶⁸

Björling under kriget

År 1940 gav Gunnar Björling ut sin tionde bok, *Angelägenhet*, som han mot slutet av sitt liv, i ett brev till den svenske författaren Carl-Erik af Geijerstam, kallade "anskrämlig, trots några få goda saker".⁷⁶⁹ En av de goda sakerna var den ofta citerade inledningsdikten:

Snön och som på en skogsstig
vit
i rymd ett sus
och här
och för en timme sedan
och tassande en liten ljusbrun hund
och som stjärnor blänker täckta lyktors ljus
snart ökar blott i rymden stormvinds brus
snön och som på en skogsstig
vit.⁷⁷⁰

Här tycks den bakomliggande situationen vara ovanligt klar och tydlig. Björling talar i ett brev till Kathrine och Tage Aurell om sin vaktjänstgöring vintern 1939–1940, "då jag frös med ensam 'ljusbrun' hund på brunsparksvägen".⁷⁷¹ Det är inte uteslutet att det var den hund Björling "ofrivilligt" tog hand om i ett skede: "fann att det var jag som var hunds sällskap. Sårad lomade den, om jag ej kom ut med den för femte sjetten gången".⁷⁷²

I ett program i Sveriges Radio tar Gunnar Tideström tag i motivet: "det

är längs en mörklagd Helsingforsgata diktaren strövar”.⁷⁷³ Han påpekar att metaforen ”som stjärnor blänker täckta lyktors ljus” pekar på mörkläggningen: ”som spetsiga stjärnor brister ljuset igenom i täckpappens springor och hörn”.

Liksom de andra fyra dikterna Björling ger godkänt i det tidigare nämnda brevet till Geijerstam, ”Månen lyser”, ”Humlan”, ”Huru nära intill” och ”När med nätterna”, är det fråga om dikt skriven som respons på kriget och krigsstämningarna. Detta var något Björling var mån om att framhålla, särskilt när han, såsom på 1950-talet, blev anklagad för att vara oengagerad och egocentrisk. Den som först, eller i varje fall mest synligt och auktoritativt, riktade denna kritik mot honom var en släkting, Thomas Warburton, bosatt i samma hus som han, i *Femtio år finlands-svensk litteratur* som gavs ut 1951. ”Den björlingska idealismen”, skriver Warburton, ”avskär honom på sätt och vis från aktiv inlevelse i människors psyken och villkor och hänvisar honom till sig själv.”⁷⁷⁴

Olov Isaksson, yngre bror till den svenske författaren Folke Isaksson, skrev några år senare en trebetygsuppsats om Björlings naturlyrik, där han frågar sig varför Björling ”inte påverkats i någon djupare mening av det krig, som han ju i alla fall måste uppleva på ett påtagligt sätt”.⁷⁷⁵ Björling skrev i uppsatsens marginal: ”Om så är fallet, så beror det på att världens nöd ej är ny för mig, och att mina besvärjelser ej hulptit. Vad då med beskärmelsen ’djupare’ än naturligt? *I all tid är striden!*”

När Isaksson talar om ”Björlings oengagerade position” skriver Björling i marginalen: ”Det gällde att göra sitt eget, inte att *skrika* fram panik.” Och när Isaksson vidare talar om Björlings ”ointresse för allt annat än den egna poesin”, skriver Björling: ”Ja, om ens intresse är *människas sak*, så kallas det bara ens eget intresse.”

Hur förhöll det sig egentligen? Det är svårt att få någon klar bild av Björling under de första krigsåren fram till våren 1944, eftersom det finns få bevarade brev från denna tid. I ett brev skrivet 1950 återger Björling en minnesbild av stämningen före vinterkriget: ”Jag minnes en kväll på hösten 1939, när det drog sig samman över oss. Det var på vårt huvudtorg, en andaktsstund. Kanske ett tal i bön, helt kort. Och Vår Gud är oss en väldig borg. Torget fullpackat. Stilla allvar. Och sedan, under hela vinterkriget, en känsla av helgd, öde. Ja, det finns stunder när de religiönsbestämda orglarna reser orglar opp mot himlen.”⁷⁷⁶

Den 24 oktober 1939 skriver Björling till kolleger i Sverige: ”Det har ju ljusnat, så att om vi också kan anta att vi tar oss om huvudet när vi ser resultatet, ty någon seger kan det ju inte bli, så hoppas vi dock att vi skall kunna undgå kriget och vad ett krig i detta fall komme att innebära.

Någon så stor lust för det kan vi inte hysa, ehuru man är beredd, eller varit det, att ta emot det. Jag menar att man nu inte i sitt inre är beredd på att det skall hända, utan får ta sig om huvudet ett tag igen – eftersom man börjat räkna med en fredlig möjlighet eller sannolikhet.”⁷⁷⁷

Under tiden innan vinterkriget bröt ut var Björling ”en central gestalt” i Humanistklubben, en liten krets till vilken bl.a. Jan-Magnus Jansson, Gunnar Boldt och Tor Qvarnström hörde. Efter att Qvarnström, klubbens eldsjäl, stupade 1942 upphörde klubben. Mottot för *Ett blyertsstreck*, utgiven tio år senare, är en dikt skriven av Qvarnström. ”Han var ej diktare och troligen påverkad av mig”, kommenterade Björling.⁷⁷⁸

*”Ett fragment är livet
ett evigt ofullbordat allt
ord blev ej sagt
stämma blev ej höjd
liv blev ej fullt
men dock – ett fragment så fullt
så ofullbordat skönt.”*
5.6.1939

(Tor Qvarnström
*28.8.1920 död vid Svir 1.11.1942.)⁷⁷⁹

Tor Qvarnström är en av de mera gåtfulla personerna i Björlings liv. Det var bekant i den inre kretsen att Björling var intresserad av honom, men ingen korrespondens mellan dem finns bevarad. Däremot finns det fyra brev från Tor Qvarnström till Gunnar Boldt, av Jansson karakteriserad som en ”särling” och som den som förmedlade Qvarnströms bekantskap med Björling i slutet av 1930-talet.

I det första brevet till Boldt, skrivet en dryg månad efter det gåtfulla datumet ”5.6.1939”, nämner Qvarnström, som då var 19 år gammal, att han just fått sparken som telegrafist vid ”Stornordiske”:

Nu är jag arbetslös och framtiden är okänt tjugis eller om jag är på sämre humör förefaller mig framtiden som en mängd råthål. Frågan är endast genom vilket jag skall krypa!!! Jag har varit ibland, senast igår, så förbannat jävlig på allt, livet, verkligheten, tout le monde. Senast igår fick jag ett dylikt pessimistanfall och drog då ut att supa, vara animalisk och låta alla urdrifter rasa. Skulle jag ha haft mera pengar skulle jag ha släppt alla mina passioner löst.

Men jag hade ej tillräckligt de l'argent, fick därför nöja mig med stilla supande och cigarrblåmmande. Det blev likväl Kapellet, Fazer, Espen, Fazer, Sea Horse, Keidas, Royal osv. Och det härliga var att jag [v]ar allena, tout soll. Är det inte ganska dekadent att supa allena!! Det var en härlig kväll: jag drack måttligt och flirtade vilt mit allen Schönen Damen inom synhåll. Voila! Där ser du jag super och förbannar verkligheten, eller så är jag rasande passion livsex-tas, extas! La vie est belle! Jag skall leva, att skapa skall bli – min uppgift – skapande liv. Jag skall göra mitt liv till ett mästerverk. Jag skall, jag skall Brusande, kvävande, dödande, sugande – ! livsex-tas. Passion till alltets ära, till det som lever helt, till det som förbrännes – Jag har sett kvinnor i barer för 100de gången – – – min livsfilosofi idag klo 21,30 (den var annan i går och skall vara annan i morgon. Sådan är livets gång ständig, förnyelse, ständigt skiftande bilder och mål i själens gyttjiga, virrvarr, lika katakomb-system. Voilà! Min filosofi idag: Livets uppgift är skapande, byg-gande. Moral i dag endast en princip: äkthet mot dig själv! [...])⁷⁸⁰

I samma brev berättar Qvarnström att han ska börja skriva sin debutroman, "Världen är din", och drömmer om en kvinna vid namn Corinne. I följande brev berättar han att han ska han söka jobb vid Shell, och rap-porterar bl.a. följande:

Något strängt sekret: Jag hörde här om dagen en go historia, en gudomlig skvallersak. Jo, si saken är den, att den där Tor Qvarnström inte är en så skötsam person. Han har (hör och skratta) suttit på Brunnssparksvallarna och druckit öl (ur flaska) med Björling. Är det inte gudomligt, så skrattretande i all sin absurdhet! Skratta och skratta hjärtligt. Nog kan människor hitta på. Snart får jag höra att jag på Espen slagit en polis i huvudet med en 10-liters 96 % kanister, skjutit åtta förföljande detektiver och dru[n]knat vid Havis Amanda!!! –⁷⁸¹

I det tredje brevet är Qvarnström vid fronten, tackar för tillsänd tobak, drömmer om Helsingfors, "en paradisisk lustgård, där det finnes vatten-täta bostäder och på gatorna ansikten i en ständigt varierande ström. Där finns butiker med vackra varor utställda i stora skådefönster, där finns biograf och teater, ja där finns människor som icke alla äro klädda i evigt grått. Underbara stad med det mest underbara: vattentäta bostä-der. Regn och åter regn, timme efter timme samma smatter mot tält-

duken. På dagar och svarta nätter, men dock ibland – prisad vare gud – en glimt av sol, en blick ur livets moderkälla. Det är livet här ute.”⁷⁸²

Det sista brevet är ett militärkort stämplat i juli 1941: ”Broder! Hur har du det? Skriv!”⁷⁸³ Ett par månader senare avled adressaten, Gunnar Boldt, enligt dödsannonsen ”hastigt”. Den 1 november 1942 dog Qvarnström vid floden Svir, någonstans nära Ladoga, av skador på väg till krigssjukhuset.

I *Luft är och ljus* publicerade Björling en dikt till minnet av Qvarnström, i Björlings minne en person som var ”uppfylld av livsvilja”.⁷⁸⁴ Dikten lyder:

Stor och omätlig
den har inte gräns, har ej boja
den glädjen
i världen bor
den skall och fast dödseld
skållat din strupe
den skall och när ögonen
brast oförmodat
ditt ansikte log
under omåladbräder
dina dagar bär blommornas
ring genom världen.

Stor och omätlig – ⁷⁸⁵

Finland var en av andra världskrigets första skådeplatser i vinterkriget från slutet av november 1939 till mitten av mars 1940. Att Sovjet angrep Finland motiverades av att Stalin fått grönt ljus för att ockupera Finland i Molotov–Ribbentrop-pakten. Han misstänkte att Hitler tänkte anfalla Sovjet via Finland. Sovjetiskt flyg inledde den 30 november 1939 bomb-räder mot finländska städer och gick till anfall på Karelska näset. Helsingfors evakuerades, folk begav sig till sommarstugor, till släktingar eller bekanta. Det är inte klart var Björling befann sig, möjligen i Grankulla, där han hade flera vänner och bekanta.

Eftersom Björling var 52 år gammal hörde han inte till de inkallade. De äldsta som kallades in, alldeles i krigets slutskede, var 44 år gamla. ”Att skickas i vallarbete undgick jag 1940”, skriver han i ett brev till Fritz Mayer 1958, och tillägger: ”men det var ej långt därifrån, det var just när vinterkriget slutade. Erhöll dock ett besked: skriv ni Edra dikter! Annars hade det burit av samma kväll. Nu efteråt är det bara en komisk episod.”⁷⁸⁶

Vy över Brunnsparken och södra Helsingfors på 1930-talet. De två stora stenhusen i förgrunden ägdes av Björlings bror Torsten och Björling bodde i källarvåningen i huset närmast stranden. Husen förstördes i bombardemanget i februari 1944.

Något slags ”mycket lindrig vaktpromenad i Brunnsparken”, civil vakt-tjänstgöring, utförde Björling åtminstone vintern 1939–1940 och förmodligen också under fortsättningskriget.⁷⁸⁷ Till kollegan Stig Carlson i Sverige skrev han: ”Ändå erkänner jag att jag t.o.m. glatts över att jag varit för gammal att sändas i krigstjänst eller arbetstjänst! Att jag måtte undgå *det*

krigsbråket, numera. Ja, att jag ej haft barn och ättlingar att sörja över.”⁷⁸⁸
Säkert är att han också kände sig aningen onyttig: ”Under vinterkriget steg anseendet hos idrotten och det fysiska, så man gick och tyckte sig vara en onytting, när man inte dugde ens till att bygga löpgravar.”⁷⁸⁹

Under krigsåren besökte Björling som vanligt ”laffkan”, dvs. Eric Olso-

nis antikvariska bokhandel vid Kaserntorget, Fazers kafé och Gambrini, där han läste tidningar. Som vanligt hade han svårt att finna arbetsro på grund av alla växlar och lån som måste skötas. Till umgänget hörde bl.a. Tito och Ina Colliander, Atos Wirtanen, Bertel Hintze, Ralf Parland och Eva Wichman. De två sistnämnda hade evakuerats från Viborg hösten 1939 när Ralf blev inkallad.

Björling erhöll ett stipendium på 6 000 mark från författareföreningen våren 1940, men han lyckades inte uppbåda någon "sprudlande glädje" – "hur fan kan mitt behovsminimum på 10 000 klaras med 6 000" skriver han till Atos Wirtanen. Bristen på entusiasm gjorde vännen och kollegan Kerstin Söderholm, tidigare sekreterare för författareföreningen, "nästan förtörnad", skriver Björling. Han framhåller att hans sinnesläge var nedtryckt på grund av krigshändelserna: "Viborg låg tungt över sinnena – när man väl hunnit smälta Summa."⁷⁹⁰ Byn Summa på Karelska näset var den ort där sovjetiska styrkor hade lyckats omringa finländska i februari 1940 och flera tusen finländska soldater stupade. Viborg, där Björling ju hade bott i sin barndom, gick förlorat i mars.

Fredsvillkoren efter vinterkriget var hårda: en stor del av Karelen, däribland Viborg, gick till Sovjet, liksom Hangö. Mer än 23 000 soldater hade stupat på Finlands sida och närmare 127 000 på den sovjetiska.

Skogarna susar, löv dallrar för vinden
vinter må höras och fåglar må tystna
– gratis vi fick inte
många är de
skogarna susar, löv dallrar för vinden
vinter må höras och fåglar må tystna
många är de
men fjärilen flyger sitt skimmer
vitsippa ler
råg bågner
höstarna mognar
julljus skall –
och minna och minna.

Skogarna susar, löv dallrar för vinden.⁷⁹¹

Till Sven Grönvall skrev Björling i september 1940, "det något kyliga år när bara brännvin ej ransonerades. Men pengar ej ens utminuterades", en kort dikt:

Ack, vad med brännvin
när ej pengar
när ej pengar
vad med brännvin
brännvin
ack, vad med brännvin?⁷⁹²

Till skillnad från vänner och kolleger som Elmer Diktonius, Olof Enckell, Tito Colliander, Ragnar Ekelund och Lorenz von Numers drogs Björling inte in i något propagandaskrivande. Han var inte heller inblandad i censur eller krigskorrespondens, såsom bl.a. Sven Grönvall, Olof Enckell och Lorenz von Numers. För att inte tala om litteraturhistorikern Eugène Napoleon Tigerstedt, kallad "Nappen", som ska ha varit en sträng censor.⁷⁹³ Han tog för övrigt upp Björlings religiositet till behandling i sin doktorsavhandling *Det religiösa problemet i modern finlandssvensk litteratur*, som han disputerade på i mars 1939.

Björlings penna hade knappast lämpat sig för propagaupdrag, vilket också kastar ljus över hans skrivande, om man jämför med t.ex. Diktonius, men också över hans personlighet. Han föll inte in i kören av så kallade beredskapsdiktare, som särskilt under vinterkriget ville ingjuta en heroisk optimism och kampanda i folket, såsom Jarl Hemmer, Emil Zilliacus och Bertel Gripenberg. "Det är bara inte lönt att skriva heroism, när man inte är med, på sin höjd sin vörndnad och tack för så många där ute."⁷⁹⁴ I ett brev till Stig Carlson uttryckte han sig mera rakt på sak: "Varken vid fronten eller bakom den, är det lämpligt att vara bombastisk", och: "Man hejar ej med fraser och dumhet, när vänner och kamrater stupar eller annars har fått det besvärligt."⁷⁹⁵

Inte heller hörde Björling till de pacifistiska diktarna, såsom de yngre vännerna Ralf Parland och Thomas Warburton eller Ole Torvalds.⁷⁹⁶ Erkki Vala, som enligt egen utsägo umgicks mycket med Björling under vinterkriget, minns i en intervju: "Han var intresserad av militära saker och ting. När jag tyckte att det var förskräckligt att se lastbilar fullastade med finska soldater som for mot gränsen, det var ju nästan som att köra ut kött eller boskap, så protesterade Gunnar Björling och sa nej, det är något vitalt, när de här unga männen far mot fronten i lastbilar, tyckte han."⁷⁹⁷

Liksom många andra rycktes Björling med av stämningen i början av fortsättningskriget, en stämning han summerar i tre ord: "antibolsjevism, revanche, segertro".⁷⁹⁸ I flera brev uttryckte han sin skepsis inför Sovjet. Mitt under vinterkriget skrev han: "Mig tyckes det att Ryssland h.o.h. gjort ideell bankrutt. För ryska folkets skull, nu vore det på tiden

att kämpa ner regimen. Jag tror inte mera på dess utveckling inifrån, vilket jag i det längsta velat tro. Slå först ryssen, och sedan vore uppgörelsen med de andra.”⁷⁹⁹

I ett brev till den unge svenske poeten Bengt Anderberg skrev Björling 1947: ”Att man ej får trycka och tala, troligen ej tänka fritt, utan hotas av att allt stämplas såsom brottsligt och behandlas därefter? Att vetenskap som ej är nyttig för folket och staten, och konst som ej tjänar angivna uppbyggelsesyften undertryckes, ja, förföljes? allt detta kan väl ej bestridas.”⁸⁰⁰

Till sin intellektuella läggning var Björling som så många andra av hans generation tyskt orienterad: det mesta han läste om moral för sin avhandling pro gradu var skrivet på tyska, och den utländska modernism han var bekant med var av tyskt snitt. Samtidigt hade anglofilen Edvard Westermarck, hans stora läromästare, kommit med ”ett korrektiv mot allt tyskeri som varit min livsmat”, som han uttryckte det.⁸⁰¹

Westermarck hade dragit sin sista suck ett par dagar efter att ha hört i radion att den tyska armén marscherade in i Polen den 1 september 1939. Det är tänkbart att Björling åtminstone vid början av kriget hyste ungefär liknande farhågor som läromästaren. ”När världskriget började, var jag intensivt inställd för de allierade”, skrev Björling i juni 1944. ”Men vad har blivit av Atlantchartan? Det går ej mera för mig att utpeka bovar och helgon, mången strider väl på sitt sätt för sitt land, vore det så våra fiender.”⁸⁰² Den så kallade Atlantchartan, eller Atlantdeklarationen, var en programförklaring om kriget och världen efter kriget, utfärdad av Roosevelt och Churchill och accepterad av de allierade, vilken innebar att man inte strävade efter att utvidga sitt territorium. Björling syftar antagligen på Sovjets annektering av de baltiska staterna, som några månader tidigare accepterats av Roosevelt.

Om Hitler och nazismen hade Björling inte några höga tankar. I ett brev 1938 skriver han t.ex.: ”Med en obildad baddare av Hitlers typ kan man inte räkna. Han störtar vårt älskade tyska broderfolk i samma fördärv som oss alla.”⁸⁰³ I augusti 1940 uttrycker han sig ironiskt om nazisterna och om ”måларыnglingen”, med en syftning på Hitlers ungdomsdröm om att bli konstnär: ”Nazisterna börjar ju vifta med svansarna och vi andra lär få vara så objektiva, så. Lustigt för en som verkligen inte vore fiende till tysk eller annan människa, utan är fiende just till den där måларыnglingens patent.”⁸⁰⁴

Detta kan kontrasteras mot flera av hans vänner och bekanta, som var mera välvilligt inställda till Tyskland och nazismen, däribland Tito Colliander, Hjalmar Dahl, Olof Enckell, Ture Janson, Lorenz von Numers och

förstås Örnulf Tigerstedt, som aktivt etablerade kontakter med ledande tyska nazister.

”Tysklands upprustning är ett hot mot världen. Det var i Tyskland man gjorde staten, inte mänskligheten, till det moraliska måttet”, skriver Björling i ett odaterat brev någon gång efter kriget.⁸⁰⁵ Tanken om folk-gemenskap, att samhället bygger på folkets kollektivism, var i Tyskland ett fundament för nazismen. Denna gemenskaps evangelium, med ett uttryck av författaren och diplomaten Göran Stenius, bestod i den moraliska, nästan religiösa tillfredsställelsen över att ingå i ”samhörighetens – formens – slutenhet”: ”Vad som låg utanför gemenskapen var utdömt.”⁸⁰⁶

Antisemitismen var också ett rött skynke för Björling. ”Självfallet finns det sådant som jag så bestämt drar i härnad mot, att jag vore omöjlig i Tyskland, – t.ex. judeförföljelsen.”⁸⁰⁷ Mikael Enckell berättar en anekdot om hur Björling på 1930-talet ”gjorde slut på en antisemitisk utgjutelse genom att rusa upp med orden: ’Min mor är judinna!’, ett påstående som fick sin trovärdighet av hans exotiska utseende.”⁸⁰⁸

I ett sammanhang i *O finns en dag* skymtar tyska soldater, ”en medkänsla ock med de tyskar som drog förbi (trots min politiska inställning, alls inte indifferent)”:

Och är luft ljum i regndagsväder
dimma höljer stad och träd kring torget
tyska gossar sjunger
sjunger och marscherar
i regndagsväder
rök och dimma höljer träd och taken
torget ekande av sången.⁸⁰⁹

Torget är Sandvikstorget invid vilket Björling bodde i drygt fyra år, 1944–1949. Han var inhyst hos Cid Erik Tallqvists 80-åriga far, assyriologen Knut Tallqvist.

Björling hörde mot krigets slutskede till fredsoppositionen, ”ivrigt” men ”i det tysta”.⁸¹⁰ Några av hans vänner, framför allt Atos Wirtanen men också Bertel Hintze, Eva Wichman och Ralf Parland, var aktivare inom fredsoppositionen, och de två sistnämnda gav ut den underjordiska tidningen *Selvät sanat*. Björling tyckte att Ralf ”var så ’otidsenlig’ och omedelbart frispråkig, att jag ofta hyste oro för att han skulle uttala sig alltför censurfritt för en man i uniform.”⁸¹¹

Björling gav i sin dikt röst åt en allmän fredslängtan:

Hela världen längtar fred
har väntat
och en dag – att leva
hela världen längtar längtar
och har lidit, dött
eller blöder
väntar – döden
hela världen längtar fred
och rodag över multnat
väntar fred och frälsningen
ack, redan dör de dödas namn
och ingen minnes mera.⁸¹²

Kriget innebar för Björling inte någon större chock eller inre omvälvning, det hade snarast "bekräftat och accentuerat" hans tidigare erfarenhet.⁸¹³ För honom hade åren 1898–1906 haft en mera omvälvande betydelse, med allt vad de innebar av motsättningar mellan makt och rätt, våld och undfallenhet, krig och värnplikt och klassmotsättningar som utmynnade i storstrejk och delningen mellan vita och röda under Hagnäskravallerna. I breven återkom Björling ofta till detta: "Ser du, det spelar ej för mig så stor roll om världskriget – trots att vi gick i skräck att inkallas i krigstjänst av ryssen – och trots allt helvetet 1918 och därförinnan. Jämfört med att jag kämpat om den sociala frågan och livsfrågorna sedan skolåren. På mitt omogna förvridna sätt. Jag upplevde personligen och i fantasien så mycket i förskott."⁸¹⁴

Björling kunde ha svårt att förstå dem som ältade sin sorg. "Jag kan inte heller begripa det där sörjandet, utom hos dem som drabbats så hårt att de har svårt att finna en ny tillvaro, och visst må vi känna med dem. Men jag har sett folk förlora mycket av det mest oförlorbara (föräldrar tre begåvade söner, akademiska ljus etc; andra sin ende son; för att ej tala om olika arter av annan förlust). T.o.m. de mest oerhörda hemsökelse som att ha förlorat sitt land, sin ideella tro – där växer ändå omärkligt fram ett nytt liv. Måste göra det."⁸¹⁵

Om ett par stupade vänner berättar Björling i ett brev till den svenske författaren Kjell Hjern i december 1941: "I alla fall, det var en vacker dag i slutet av maj. Jag kom här i parken på väg hem. I sällskap med konsthistorikern N. G. Hahl. Mötte den förutnämnde [inte namngivne] arkitekten. Båda är borta. Om Hahls tragiska slut är ej allt klart ännu. Två lovande krafter i vårt kulturliv."⁸¹⁶ Nils-Gustaf Hahl, vd för inredningsföretaget Artek, stupade vid Hangöfronten den 6 december 1941. Arki-

tekten kan ha varit Eero Seppälä, som stupade den 15 augusti. Också Björlings vän, konstnären och grafikern Hjalmar Hagelstam, stupade i början av fortsättningskriget, den 4 september 1941, på Karelska näset. Det är han som har tecknat den kanske mest karakteristiska karikatyren av Björling som ingår i provumret av *Quosego*.

En av dem som mindes Björling under krigsåren var författaren Gund von Numers, Lorenz äldre syster, som lärde känna honom vårvintern 1943 på författareföreningens möte: "framför mig stod en liten mörk herre och bugade med gammaldags artighet, och Gu' vet om han inte skrapade med foten också".⁸¹⁷ En tid senare befann de sig i samma bombskydd. "En bombnatt när det bokstavligt regnade eld, råkade vi vara tillsammans, och renhet och sökande, väckelse och lugn samtalston var det i allt han sa den gången – vi var fyra människor, som inte hörde ihop, och som talade lågmält från kvällsthe till gryning. Det var en av de där nätterna då man lär känna en annan människa ganska bra."⁸¹⁸ Detta kan ha varit i mars 1943, men mera sannolikt, med tanke på att det "bokstavligt regnade eld", kan det handla om någon av bombningarna i februari 1944. Helsingfors drabbades då av tre större sovjetiska bombräder, den 6, 16 och 26 februari. Stalin ville tvinga Finland till separatfred och använde sig därför av avdelningen för strategiska fjärrbombningar, ADD, som var direkt underställd honom.

Tysk luftvärnsteknologi, inklusive radar och tyska jaktplan, bidrog vid sidan av luftanfallens relativt begränsade omfattning och brister i sovjetisk rutin och expertis starkt till att förödelsen blev förhållandevis liten. Dödsoffren var totalt 146, och 358 sårades. Den materiella förödelsen var större, särskilt under det sista angreppet: totalt jämnades 109 byggnader med marken, medan 325 delvis förstördes, hela 6 procent av byggbeståndet i Helsingfors.⁸¹⁹

Det första bombanfallet åstadkom rätt stor förödelse eftersom man var oförberedd och på sina håll negligerade alarmet. Särskilt de södra stadsdelarna drabbades. Luftvågor efter bombexplosioner slog ut fönster i sådan mängd att efterfrågan överskred tillgången på fönsterglas och man fick ty sig till tillfälliga lösningar, mitt i kalla februari.⁸²⁰

Också Björlings lya drabbades vid detta bombanfall, han hade fått "fönstret in, jämte fönsterbågen, bokhyllan kullkastad. Det var nog tolv graders köld, men vinden låg ej på och jag klarade mig med att hänga filter och min garderob för fönstret."⁸²¹

Men tjugo dagar senare gick det betydligt värre, under det största av de sovjetiska luftangreppen. Björlings bostad och så gott som allt i den totalförstördes. Så här skrev han till husets ägare, sin bror Torsten i Sverige:

Angreppet började på lördag kl. 6.45. Kl 1/2 7 f.m. var alarmet slut. Jag var i staden och råkade i skydd i Föreningsbanken. (Dock, ack, att jag ej var hemma, såsom jag avsett. Kanske kunde jag räddat en del av mina papper, förutsättningen för lika mycket som det jag gett ut. Nu gick allt upp i eld och rök. Denna parentes om det som måste beröra mig och min inre varelse.)

Det var ett raseri av bombning redan där i centrum. Byggnaderna omkring, universitetet t.ex. Eld åt alla håll, om man såg ut. När det vart slut, gick jag och såg efter några ställen där bekanta bodde, om vilkas boplatser det gått ont rykte eller vilka sports ha hotats. Kom först efter kl. 8 till Brunnsparken. Tallbergs villa, Fellmans villa. Mötte Viander (helt förstörd): Båda husen gått. Trodde ändå ej – allt det värsta. En bekant mötte, något av begravningsmin. Jag ropade blott: jag har hört, för att ej behöva stanna. Sedan: Lydeckens svårt raserad. Engelska lilla byggnaden träffad. F.d. Stockmanns svårt träffad. Och våra rykande ruiner, ännu brinnande. Våningarna störtade över varandra. [...] Det var sten och järn och bråte av allt slag som ramlat. Ännu idag, måndag, brann det vid takkanten i Lehtiös lokal med ljusan låga, troligen uppflammat på nytt. Jag rörde i det meterhøga råddet i rummet under mitt (ovan mig himlen). Gamla papper, tidningsbuntar som legat i min garderob, fick jag fram, men de började glöda, så, jag måste täcka med tegel för att inte gynna ny brand. Järnstören jag bökat med, blev het och brännande.

Huset A hade träffats kl. 2 ungefär av en av sprängbomberna som rivit muren ovan din forna sal. Det lär ha blivit oroligt i s.k. skyddsrummet, så att de gått till hus B:s källare. Kl. 4-tiden lär brandbombsregnet ha antänt båda husen. Det brann väl igenom till kl. 6. [...]

Viander sköter om gården så snart det kan göras. Flyttar möjl. in, när det blir görligt. Men man kan inte elda på något sätt, om han ej finner på en råd för sig. Pannrummet är, tror jag, oskadat. Alla väntar på dig, förstås. Möjligen kan husen återställas. I första blinken tvivlade jag på det. Men nu tittade jag uppför murarna. Trappan i huset B hänger kvar, jag gick dock ej mer än en trappa upp i bråten, till mitt tidigare rum. Som du hör, brinner glöden eller ryker det ännu och inte vet jag var trapporna håller, ej än så länge. Möjl. är trappan duglig i A-huset, men nog halade Ehrströms ut med rep sina saker, de tycktes ha hittat ett skåp. Där hade således ej allt ramlat ned som beträff. mitt rum. Väggen mellan sexrumslo-

kalerna stod, alltså min vägg till fru Stenius. Även står väggen, den till Lanestis, alltså inåt lokalen, fanns det ej ett spår av i våningarna.

Paviljongens tak tronar kvar, litet skamfilat. Träden står, märkvärdigt nog, rätt hela.

– Jag vet ej stort med mig just nu. Jag var igår hos vänliga vänner. Då det enda jag har, min kostymering, var och länge varit mer än skandalös, donerade de hos Enckells (hans frus förslag) en blå kostym åt mig och en skjorta. Så hade jag de svarta strumporna, kalsonger och kängorna du gett. Och den paletå som jag sliter ut, fastän den tillhör min inkallade vän P [troligen Ralf Parland]. Det är nu så, att jag skulle be dig att om möjligt, när du kommer hit, ta med dig några ting som man har svårt att alls få, och i vart fall ej får till rimligt pris. Till största del ej ens får. Om du vill vara vänlig!

En skjorta (n:o 41 eller 42). Gärna enfärgad, mörkare.

Ett par kalsonger (det andra brann oanvänt)

ett par lakan

en 2 handdukar

” ” dynvar

några näsdukar (kostat 500 mk ett dussin för en kamrat!)

ett par skor för sommaren (och sparning av kängorna)

2 par strumpor

ett par vårvantar

en tandborste, möjl. en tvål, event. en enkel *vårhatt*, ej för ljus
(n:o 56)

Du förstår att var och hur jag än lever kan detta behövas.⁸²²

Björling hade bott i husets första våning, inte i källaren som tidigare: ”Hade jag bott där nere, så skulle jag åtm. räddat mina tillhörigheter ... Men jag hade numer ett annat, större rum med utsikt över fjärden åt det andra östra hållet.”⁸²³ Också det gamla badhuset där Björling bott som ung bombarderades och brann ner denna natt.

Efter bombardemanget

Ett par år senare summerade Björling händelseförloppet morgonen efter förstörelsen: ”Jag kom hem den 27 febr. -44: och vandrade bort. Jag hade 20 mk. Ställde mig i en kö på Järnvägstorget och for till Grankulla, där jag hade en del vänner. I staden sprang jag helst undan folk.”⁸²⁴

Björlings alla tillhörigheter hade gått upp i rök. Den bok han hade arbetat med, skriven ”i en ny ton (skör)”,⁸²⁵ alla de böcker han samlat på sig under åren, hans pro gradu-avhandling, böcker i bl.a. moralfilosofi som han träget samlat sedan 1904,⁸²⁶ största delen av hans egna dikter och diktmanuskript⁸²⁷ men också prosamanuskript, bl.a. något som hette ”Gud är stenkumlet”,⁸²⁸ en eller flera romaner och dramatik,⁸²⁹ hans dagbok från före debuten – ”ett slags omedelbara dagboksanteckningar, av både person- och tidshistoriskt intresse, eller av psykologiskt intresse”,⁸³⁰ breven från Henry Parland – ”kvicka, utomordentligt formade”⁸³¹ med mera –

Jag grät ej, det var för mycket gråta för
ett liv förlorat, årtiondenas kamp förstörd.
och grunden för min sysselsättning
min kamp att blott mitt eget liv
min inres levnad
undanryckt –⁸³²

Som ”absolut värst” uppgav han förlusten av dagboksanteckningarna, ”allt materialet till den bok jag hoppats kunna sammanställa (icke skriva)

någon gång. Ty allt bör vara omedelbart och upplevt för stunden. Och jag blir aldrig 20, 30 eller 40 eller ens 50 år gammal, och lever aldrig om mitt liv.”⁸³³ Han nämner anteckningarna också i ett brevkast till Sverre Evensen: ”Annat hade varit, om jag haft kvar mina autentiska anteckningar, som jag tänkt att mycket kunnat göras av, jag visste bara inte formen.”⁸³⁴ Eller som han uttrycker det i en dikt i *O finns en dag*:

De stort byggda slott
de små ljusa sidor, och mörkerna, tvivlen
och ungdomens blad
– ett passerat, förgånget
och förhärjat, förbränt
en levnad fragment till fragment den är dödad, klippt av
vad tar jag mig till
i en halv svepning och lagd i mitt levandes grav?⁸³⁵

Björling beklagar också förlusten av ett brev, sannolikt från Tor Qvarnström: ”bland de mest rörande dokument jag ägde, tyvärr uppbrunna, var ett brev från en ung vän, efter hans första vakt- och stridsnatt – hans glädje över att han inte varit feg”.⁸³⁶ Och fotografier: ”Jag saknar, bland alla fotosminnen o.d., en bild: en klippa sollyst, en man med paddelåra;

”Askaspapper”. Ett fragment av ett räddat manuskript efter bombardemanget 1944. Björling bar svedda manuskript till sin nya bostad där han försökte tyda dem med hjälp av förstoringsglas.

en skada överhuvud, om ej filmen finns, om bilden sålunda var så unik som den var till innehållet. Ja, så gick bilderna, och vad av minnen.”⁸³⁷

Sin ”enda lilla inkomst (ett plus i olyckan)” förlorade Björling också, han hade nämligen med broderns samtycke uppburit hyran för ett par av husets bostäder.⁸³⁸ Björlings klippbok, där han samvetsgrant klistrat in alla recensioner och andra skrivelser som berörde honom, hade han lånat ut till Ralf Parland. Den finns bevarad i Björlings samling och hör alltså till det sällsynta material som härstammar från före 1944.⁸³⁹

Själva stämningen efter bombnatten drog sig Björling till minnes några år senare i ett brev till Stig Carlson: ”Det var en fasans och förödelsens dag i hela Brunnsn., i hela H:fors, med grått töcken över isarna.”⁸⁴⁰

Björling kunde i denna mörka stund förtvivla över värdet av sitt författarskap. Dagen efter bombardemanget satte han sig att skriva ett brev till Olof Lagercrantz, som han dock inte skickade iväg:

Nu, och när det jag velat ha sagt, och har sagt, är uppbränt, dvs. mina planer, utkast, materialet. Och jag har en överblick – över vad? Över det lilla jag sagt – gett ut, det du sett och vet något om. Nu frågar jag dig – tycker du, att det är dött? Jag har visat dig mina böcker. Jag skriver inte tack och erkännande, fordrar ej heller. Än mindre fordrar jag recension, eller en berömmande. Och – jag minns nu att du glädde mig ofantligt med vad du sagt om – –, i den där – – boken, vad den sedan hette. Jag har ju ej böckerna till hands, och det gör detsamma. Ser du, allt, allt gick upp för mig. Det är – allt.

Men jag har nån gång undrat, är jag med allt mitt eget för obegriplig, otydlig, jag har ej ett program, ett dagsprogram, kanhända? Jag dömer inte just denna dagen. Jag talar ej för strid eller landet. Jag talar blott om det väsentliga. Det är ändå någonting jag strävat till. Kanske är det inte fullt tydligt än. Och det blir väl aldrig det. Jag har ej den lyckan att ha sagt en paroll. Men det är ändå någonting jag sagt och säger. (Broder, har du ej haft ett ord för det, hänförelsen! – trots allt.) (– Ännu är jag ej död. Fastän det kännes så. – En gång gav ni (i andra landet) oss mod, och det kändes gott att vi nått ett grand utåt också.) Vi alla strävar, stretar, envar på sitt eget sätt. Och (tag ej illa upp att) jag skriver detta så här någonstädes mellan himmel och jord.⁸⁴¹

Till konsthandlaren Gösta Stenman, som ägde originalmanuskripten till några av Björlings böcker – förmodligen *Vilande dag*, *Korset och*

löftet, Solgrönt och Fågel badar snart i vattnen – skrev han bara någon dag senare: "Allt är förbränt, förstört, förintat. Det enda som jag har till minne är dina manus som jag nån gång vill se igenom ånyo (ty mina avskrifter finns ej), och de inspirativa stilproven." Han ville dock inte ha dem tillbaka: "behåll du dem, jag kan och vill inte äga någonting, jag är ingen sigillbevarare, inte numera. När nu allt gick förlorat, mina miljoner *rikedomar*, så vill jag följa mitt *andra*, mitt kappsäcksideal: att äga bara det nödvändiga."⁸⁴²

Inför Gösta Stenman beklagar Björling också att hans "livs roman" blev förstörd. "Min produktion är för resten roman, lyrik, drama, predikan, filosofi, religion, liv – allt! Det begriper dom inte. Och jag orkar väl ej mycket mera med det här." Det förtvivlade brevet utmynnar dock i en positiv slutkläm: "Stenman! ett tror jag om dig, att du förstår att så oändligt lycklig som jag varit och är, det är ingen. Jag har alltid, i ny och i nedan, sett långt bort."⁸⁴³

Originalmanuskriptet till Solgrönt, som inte blev lågornas rov 1944 eftersom det var i konsthandlaren Gösta Stenmans ägo. "Allt är förbränt, förstört, förintat", skrev Björling efter bombardemanget. "Det enda som jag har till minne är dina manus."

”Och det finns ändå någonting stort i det jag gjort”, skriver han till Stenman. Pendlingen mellan tvivel och tro på hela gärningens värde och mening tycks ha ansatt Björling efter bombkatastrofen. I ett senare skede gällde tvivlet mera enskilda dikter, eller enskilda rader och ord, när han tog sig för att i sina dikturval sälla fram det han ansåg värdefullt.

Ändå skrev Björling sina mest livsbejakande dikter efter katastrofen, något som Björlingforskare tagit fasta på och som Anders Olsson ser som ett tecken på att den också blev en sorts paradoxal befrielse.

Och när allt i död och stilla vatten går
när ljudlös åran paddlar och vårt anlet tankar minnen ära
och vanära, allt
opp i ett intet går.
Den lycka är –
och att fick leva!⁸⁴⁴

I *O finns en dag* uttrycks också förhoppningar om ett slags rening, glömska: ”och att jag ett nytt och renat ser / och glömdhet breder fram / att minnen flyter och likt morgondrömmar”.⁸⁴⁵ I barnen och de unga såg han likaså något hoppingivande:

Vad barns röster, barns och växandes, de är goda
klarhet ljuder genom kväll och dagarna
de skall ej se liv förrinna
för dem går sol opp, morgon lyser, vattnen blänker
arbetet, och hjärtat vilodagar, stundar
föds ljusa liv
och med mer av ljus, av möjligheten
i sitt anlet hopp och glädje
i dag och sakligheten.⁸⁴⁶

Just barn och deras ”röster” skulle Björling återkomma till: ”Men jag hör dock en röst / alltid barns röst / en innerlig röst / utan avsikt, / det enda / : kom, och kom snart / kom tillbaka!”, heter det till exempel i *Luft är och ljus*.⁸⁴⁷

Katastrofen blev en vändpunkt i Björlings författarskap. Den medförde en ändring av hans formspråk, vilket berörs närmare i nästa kapitel.

En viss känsla av befrielse kunde Björling åtminstone mot slutet av sitt liv ge uttryck för. I sena brev kommenterar Björling ofta svårighet-

erna att få reda i sina papper. Men: "1944 befriade elden mig från närmast trettio års likadant."⁸⁴⁸

Björlings egen kommentar om sitt författarskap i ett odaterat brev, förmodligen skrivet 1945–1946, är värd att citera: "Det tyckes mig vara en hymn till livet – underligt nog. Det var för ett år sedan en psykiater (icke Parland), han tycktes grubbla över en del ting, bl.a. var han förvånad över att jag skrev så livsbejakande. Jag invände att det är bara folk som inte är tvungna till en livskamp, som kan leva på att sladdra pessimism. En ann måste strida för livet."⁸⁴⁹

Redan i mars kunde Björling som tidigare nämnts flytta in hos Cid Erik Tallqvists far, professorn i assyriologi Knut Tallqvist, som bodde på Sandviksgatan 2 B 25 i ett hus med utsikt över Sandvikstorget. Lägenheten låg på sjunde våningen och hade egen ingång.⁸⁵⁰ Det var "vårt gamla Quosegorum, Cid Erik bodde här på den tiden", skrev Björling.⁸⁵¹ Redan på inflyttningsdagen avgav Björling rapport till kollegan Stig Carlson, med en reflektion över det som drabbat honom:

Jag ligger nu i ett nytt rum i en motsatt del av staden. Jag har idag förvärvat detta kvarter. Våningen är tom, det är en väns far som rår om den. Och jag är här. Jag har ej mer ett hem. Och därför är jag hemvan här. Kanhända ock för att det en gång varit min väns rum. Jag har dock varit hemma litet varstans de här tio dagarna. Hos vänner mest. Förut hade jag ej ro, om jag var borta. Jag har inga golv och väggar, papper, minnen och förhoppningar. Jag har i fickan ditt brev som jag fick idag, min post hade blivit liggande, jag hade ej mer en adress.

Detta hände när jag kom hem, en morgon, att jag ej kunde gå in och fylla på av min opreparerade tobak i pipan. Jag blev stående, och mitt rum fanns inte, och ingenting fanns som funnits. Och jag stod och tittade på jorden som såg lika eld- och asktyngd ut som så mången annorstädes runtom i staden. Och så gick jag bort. Det var sant, jag skulle besöka Olof Enckell i Grankulla. Där var väl också andra att besöka: Diktonius och Atos Wirtanen, och hos denne för tillf. Eva Wichman och Ralf Parland. Osv. Så var jag bland goda vänner, de sistnämnda ej att förglömma.

Så här lugnt, ack, ja. Materialet samlat från 1916, allt, allt förstört, förintat. Arbetet, planer, allting "weg"! Och alla minnen, affektionsting, och böcker från svunna år, och till en kommande tid kanhända, allt, allt är borta. T.o.m. restupplagor av mina böcker, de på mitt eget förlag, borta. Jag ägde ej mina egna arbeten. "Där

jag vet att du” tog jag i kväll från min vän, han hade ett ex., och den är slutsåld från förlaget. – – Det är ännu andra onda ting förenade med detta – om det kan finnas andra – än att papperen gick, så är det ju att ens arbete överhuvud hotas.⁸⁵²

Rummet beskrevs av Tove Olsoni, journalist och antikvariatbokhandlare som senare övertog ”laffkan” efter sin far Eric Olsoni, i ett porträtt av Björling i tidskriften *Vår tid*:

Det ljusa rummet med fri utsikt över Sandvikstorget har en omisskännlig atmosfär som inte enbart kommer sig av innehavarens snugga den han kärleksfullt eldar med lavendelblom. Här råder den osminkade konstnärsluft som kunde få en skönlitterär posör att bita sig i örat av avund. En långsmal, ockergul träsoffa kunde vara signerad van Gogh och den fritt stående svarta järnsängen har man sett på oändligt charmfulla franska litografier från flydda tider. Granna astrar lyser i glasburkar på skrivbordet. Nakna fönster utan besvärande gardiner låter dagsljuset spela fritt över ett rödfennissat manuskriptbord på bockar. Etsningar, visionära akvareller och dagsaktuella oljedukar hänger överallt. Personliga minnen och dedikationer från olika väderstreck. Och bokhyllan är späckad ... En interiör så osökt raffinerad och självklar att man mållös stannar vid dörren, bara beundrar.⁸⁵³

Björling själv beskrev sitt rum för den svenske tonsättaren och vissångaren Lille Bror Söderlundh: ”Nu har jag ett snarlikt rum, i en annan stadsdel. Det måste bli lika där jag är. Det blir ej s.k. möblerat rum. Men den här gången har jag släpat med mig ettusen ’tavlor’ av en ung norsk konstnär i Göteborg [Sverre Evensen] och hängt dem på väggarna. Med stift förstås. Gungstolen står mitt på golvet, en prima Nakkilagungstol, en specialitet, den går ej gärna omkull. Och så är det skrivbordet, det har tillhört fadern till min 81-årige husvärd. Skrivstolen är en verandakorgstol. Osv. Och för övrigt synnerligen ’antika’ möbler. Och inga gardiner för fönstren. Två stycken, mot ett torg. Mittemot är Tekniska högskolan. 7:e våningen. Med hiss.”⁸⁵⁴

De nya vyerna märks också i Björlings diktning. Från sitt fönster ser Björling ut över taken mot det 60 meter höga hotellet Torn, tidigare ett omtyckt tillhåll för konstnärer och intellektuella, nu högkvarter för

den så kallade kontrollkommissionen, som bevakade att Finland följde bestämmelserna i vapenstilleståndsavtalet. ”Högt slår Tornis tändljus över staden”, lyder sista raden i en dikt i *Ord och att ej annat*. Också i en annan dikt skymtar tornet:

Natt
grå, varm
med svarta molnen
seglande
och dämpat lyst står byggnad
och hus och taken
lummigrönskadbäddade mot söder
och opp mot det ljusa gråa
står Tornis
silhuett.
Grå, varm
morgonnatt
med svarta molnen
och ljussprängda
i sommars
morgonnatt.⁸⁵⁵

”Raspar ned vad jag ser, dvs. låter tangenten på maskinen löpa”, kommenterar Björling denna dikt i ett brev. ”Och så vart den bilden.”⁸⁵⁶ Tydligt framträder Sandvikstorget i flera dikter i samlingen, bl.a. i följande:

Det torg det vaknar opp
i morgontimman
det rinner härs och tvärs
diagonalkorsvis
det går sävligt
det skyndar målbestämt
och cykel jagar cykel
ett ilande försvinnande
i kylig sol och klarhet.
Och vid morgonstånd på torget
då kan och att köer
för potatis eller blomster.
Och hela dagen rinner skolan in och ut.

Om kvällen
och att en djungel, bildar pölar
vrål och natt och sånger
eller gräl,
och till natten bilarna
dånande
kör opp över torget.⁸⁵⁷

Här finns också en avskalad interiör:

Rummet är stilla och kvällen är lång
ensamt och ensamt och tyst
ingens ord, intet ord
och knappast en tanke
rummet är stilla
stilla, och kvällen är lång.⁸⁵⁸

I ett brev kommenterar Björling tillkomsten av flera dikter i *Ord och att ej annat* på ett sätt som kan antas vara representativt för hans diktande överlag:

– Min vår- och sommarbok följer som avd. III. Det är Brunns-parksstranden då och då. En gång åtm lägger jag mig under min speciellt vackra hägg på Observatorieberget, det blir sid. 70–74. En gång ser jag i en trappuppgång utöver en planterad takterrass, s. 84,1. Ser ut genom ett fönster på Brändö (villastad), sid. 85. En kväll utanför min brända tomt, på en vall därutanför, sid. 86–88. Det är en utsikt över park och vatten, öar. Och himmelen. – Avd. IV. Begravningsplatsen. Sedan följer Sinebrychoffska trädgården, en park här invid. Och slutligen åter en solig förmiddag på Brunns-parksvallen. [...] 116,1 är till minne av en ung stupad. 117–119 har betydelse för mig, de är från stunder på det förhärjades mark. De får sin avslutning med sid. 120, en solig höstdag. Vad mer om blott från redde ut kring valven – ryska operor från ryska fartygen, och opp mot himlen? Det är ju inte bara – det.⁸⁵⁹

Den sist kommenterade dikten på s. 120 lyder, i sin helhet:

Barn, och deras röst
men från redde ut kring valven –

att dag, himmel
är
är vart löv mig
luft är
och är gräs och sten och vatten

och fröjd skall
frid går över land och land
och till folk och land
den frid –

en luft, en mark
och någon väg eller klippas stenar.

Efter bombardemanget besökte Björling flera gånger sin brända tomt och förde med sig svedda manuskript till sin nya bostad. På det första pappret han fick i handen, ”en bit av ett helt förbränt papper”, stod det: ”Sorglös går – nästa dag – döende.”⁸⁶⁰

En del av manuskripten föll sönder i smulor under färden, andra började glöda och svedde golvet. ”För övrigt glödde papperen, när man drog fram dem, ännu in på tredje veckan, eller åtminstone rykte. Jag tog hem en påse och lade den på golvet. Den hade svett golvet och jag måste föra härligheten till diskbordet och hälla vatten, för sådan trevlighet kan man inte lagra.”⁸⁶¹ Under den ljusare årstiden lyckades han med hjälp av förstoringsglas och gott minne tyda en del av pappren.⁸⁶² Senare förvarade han dessa så kallade ”askapapper” i en liten skoask.⁸⁶³ Också sin gamla arbetsstol upptäckte Björling: ”Av farfarsstolen såg jag visst ett ramponerat järnskelett bland plåt och tegel, men har ej släpat med mig.”⁸⁶⁴

”För oss var ändå en vidare skräck”, skriver han några år senare till sin svenske vän Tage Aurell, ”den sommaren och slutet? – att ett land och en kultur, att allt förginges – se baltiska länderna!”⁸⁶⁵

I ett av rummen intill Björling satt Knut Tallqvist. Han var 79 år gammal när Björling flyttade in, och arbetade från ”kl. 8 till 20 vid arbetsbordet” med den första svenska översättningen av Gilgamesheposet, ett pionjärarbete, som numera anses något föråldrad.⁸⁶⁶

Björling recenserade Tallqvists översättning i *Arbetarbladet*. Det var strängt taget Björlings enda recension, också om den mera har karak-

Björling, förmodligen i assyriologen Knut Tallqvists lägenhet vid Sandvikstorget där han bodde 1944–1949.

tären av en presentation, kryddad med citat, som enligt Björling ”visar med vilken frisk poesi, åskådlighet och gripande omedelbarhet diktens tema: sorg, och fruktan för döden och människans längtan till det oförgängliga givits uttryck”.⁸⁶⁷ Björling betecknar utgåvan som ”en kulturell händelse, än mer, den är ett litterärt datum”.

Som utbombad och utblottad kunde Björling också bli föremål för välvilja. I följande minnesbild berättar Björling om hur författaren Håkan Mörne, Arvid Mörnes son, och några andra gamla vänner trädde till:

Det var på hösten 1944. De var i staden, jag minnes ej om komna från Åland eller varifrån det var. Jag skulle råka dem på Kämp. De var gamla vänner och – fastän jag knappt hade råd till ett glas. – – Nå, det tycktes genast vara Mörne som var värd. Och – han hade lyftat ett större honorar – så hoppade en tusenmarkssedel av nån finkänslig anledning över bordet. Välment. Och: en ursäkt för att ej mera. Jag behövde ej genera mig. – Efter en stund bad han om

att få se sedeln. Hm, varsågod! – jag hade min aning. En femtusenmark hoppade över bordet. Nåja, tack och glädje, och det fick vara. – – Dethär var på eftermiddagen. Det blev vidare, jämte någon till, ett utvårdshus, till sist en konstnärsateljé – och en trevlig kväll. Men så bad man få ”se” min plånbok. Åja, jag lät leken fortgå. – När jag kom hem, hade jag 9–10 tusen mark, i st. f. knapast etthundra. Mörne hade nog åter skjutit till, jämte ett par andra. Det hela hade skett i så vänskaplig form, att jag förstått avsikten att hjälpa mig över en tid framåt samt kunnat godta den. Det var då, under min första urbombningshöst i Sandviken, och mitt läge var kritiskt. Denna oförmodade generositet betydde mycket för mig.⁸⁶⁸

Nästan barnsligt glad kände sig Björling över de paket och försändelser svenska kolleger skickade under åren efter kriget. Till den svenske författaren Jan Fridegård, som han hade råkat 1945, skickade han ett vänligt tack för ett paket:

Du nämnde om ett litet paket. När jag stod i en väldig kö inför en väldig samling av paket, sökte jag med blicken efter ett litet paket. Cigaretter, socker etc. välkomnades i andanom. Så ropades mitt namn. Vafalls! jag upprepade mitt namn, för att få saken korrigerad, såsom jag förmodade. Jag hade hört fel, eller de gjort ett misstag? ”Ett litet paket” var det, skrev du. – – Tullmännen (vid en annan plats) blev ock intresserade, av tobaken, de trodde där skulle vara ett halvt kilo. Undersökte – i skorna. Men det var såsom det skulle. Och jag ilade med tack och glädje i sinnet därifrån.⁸⁶⁹

III

ÅREN EFTER KRIGET

1945-1950

Från profet till poet

Från sent 1930-tal och under 1940-talet händer det något i Gunnar Björlings poesi. Efter en lång tid av expansion, med flödande, vidlyftiga dikter i samlingar som *Solgrönt* och *Att syndens blåa nagel*, svänger den sig kring sin axel och går åt det andra hållet, mot en sorts reduktion. Tendenser till reduktion har funnits från början men blir nu dominerande, från och med *Där jag vet att du*.

I sin studie *Den orfiska reträtten*, som behandlar just reduktion i den svenska fyrtiotalstryken, tar den svenske litteraturforskaren Ingemar Algulin i korthet upp Björling och talar om hans sena poesi i termer av reträtt, ”ett långsamt upphörande överhuvudtaget av den poetiska uttrycksviljan”.¹

Man kunde också se Björlings ”reträtt” i termer av Orfeus i underjorden, eller som Mikael Enckell uttrycker det:

I 30-talets diktsamlingar ingick det – med ett par undantag – inga direkta anspelningar på det politiska skeendet. I ”Ohjälpligheten” [från 1943] ser vi däremot ett tydligt återsken av kriget reflekterat i anslutning till känslan av förlust och vanmakt. Så förenar sig upplevelsen av kriget med de andra yttre och inre krafter som allt beslutsammare söker frånrycka diktaren hans främsta vapen mot depressionen och den tryggaste tillflykten undan mindervärdeskänslorna, tron på den egna själens oerhörda resurser. Det är en form av nedstigning till dödsriket, styrkan och entusiasmen svinner bort och de säkra tingen är få och små.²

Reträtt, resignation, reduktion. Den sistnämnda termen innebär för Algulin bl.a. en minskning av diktens heroiska anspråk, en kompression av ordflödet ner till det väsentliga, ett närmande till tystnaden. Detta ser man hos Björling prov på t.ex. i följande dikt:

Ej jag har att säga
ord blir färre
tystnande
vad har jag att säga?
enklare kanhända
längtar att ett stillnar.³

En uppgiven resignation uttrycks t.ex. i följande dikt:

Det är som jag skrev i besatthet
jag kan inte skriva
det är trött omkring mig
och jag vet inte orden
gräs växer, eller snö yr
jag kan inte skriva
det är längesen jubel
det är få svåra sorger
det är som jag
som ej mer
i besatthet.⁴

Det här kan kontrasteras mot en tidig dikt i debutsamlingen:

Vem gav dig det sällsamma ruset? Det är som var din ej din röst,
– var en sträng, på den andarne spelar.
Det är som ej din var den böljande ström, som ej mänskornas
tunga ditt tal.
O så lyckligt berusad, så sällsamt ifrån dig du är!⁵

Mikael Enckell ser psykologiska faktorer bakom Björlings reträtt, en medelålderskris accelererad av kriget. Hos Algulin vidgas perspektivet, han ser en motsvarande reträtt i stort sett samtidigt på bredare front. Hos Diktonius och Rabbe Enckell, och hos en svensk poet som Gunnar Ekelöf.

Gunnar Ekelöf inleder *Färjesång* (1941) med en dikt som slutar: ”Hur

sällan mänskan äger makt / att avstå makt! / Att avstå jag och talan, avstå – / det enda som ger makt.”⁶ Rabbe Enckell skriver en aforism i *Lutad över brunnen* (1942): ”Hur paradoxalt det än låter: frälsningen finns sist och slutligen i det att – tiga.”⁷

En motsvarande resignation inför diktens anspråk förekommer också hos fyrtialisterna. För Erik Lindegren och Karl Vennberg, kring 30 år gamla när andra världskriget bröt ut, hade ideologierna kollapsat, tron på framsteg förintats och språket och konsten kontaminerats av propaganda. Krigsåren hade varit de stora talarnas tid, med program och paroller.

Om fyrtialismen i litteraturhistorieskrivningen ofta betraktas som modernismens genombrott i Sverige, har Peter Luthersson i sin så kallade stridsstudie *Svensk litterär modernism* lagt in ett tänkvärt veto. En sorts modernister var enligt honom redan Vilhelm Ekelund, Ola Hansson, Ivar Conradson, Bertil Malmberg och Karl Ragnar Gierow.

Det är i så fall riktigare att se fyrtialismen som en del av modernismens andra våg. Frågan är om inte den finlandssvenska modernismen då mera entydigt kan betraktas som den första vågen.

Fyrtialismen var i alla fall den första rikssvenska modernismen på bredare front, med poeter som Erik Lindegren, Karl Vennberg och Werner Aspenström, och med tidskrifter som *40-tal* och *Utsikt*, som för övrigt vardera innehöll en artikel om Björling. Fyrtialisterna uttryckte ofta, menar Algulin, en skepsis mot poeten som profet. Att profetera om en bättre tid, att frälsa världen, övergick i en allt större inriktning på dikten i sig och på det som var specifikt för poesin som medium.

Björling kom ungefär vid samma tid att tona ner sina profetiska anspråk. Hans roll som profet hade för all del aldrig varit helt bokstavlig. Han kommenterade själv saken på följande sätt: ”Profet’idiotin – ett gammalt kamratskämt, men leder ju saker åt sidan, ändå har det någon gång fått tjäna som påminnelse om ett hundraodelsgram allvar. Med tiden försvinner det där, bara man begripit ett ord därutom.”⁸

Men det fanns ”ett hundraodelsgram allvar” ändå. Redan under sin studietid, kring 1905 när Björling bodde i det gamla badhuset i Brunns-parken, kallades han Profeten. Det var långt innan han debuterade som författare, under en tid när han framför allt grubblade på sociala, religiösa och filosofiska frågor och dryftade dem tillsammans med studiekamrater, och senare med elever och andra.

Mikael Enckell kallar Björling för ”en Sokrates-gestalt för ett stort antal mer eller mindre rådvilla finlandssvenska ynglingar”.⁹ Enckell tänker sig Sokrates rentav som en medveten förebild: ”Och [Björlings] sätt att fråga och leda en in i ett hopplöst tilltrasslat nät av självmotsägelser

och absurda konsekvenser, kunde stundom i så hög grad påminna om Sokrates' metod att det föreföll uppenbart att det – åtminstone ibland – rörde sig om att följa en medveten förebild.”¹⁰ Också det att Sokrates drog till sig unga män och sågs med fasa av samhällets övre skikt kan uppfattas som en underförstådd parallell.

Även Oscar Parland vittnar om Björlings likhet med Sokrates: ”En klar uppfattning av Björling fick jag först i kriget, då jag av någon anledning började läsa Platons dialoger och kände igen Björling som Sokrates. Till och med hans sätt att under spatserturer stanna och avbryta samtalet för att ’tänka’ eller titta på en blomma eller en insekt påminde om Sokrates.”¹¹

Något som Björling hade gemensamt med Sokrates var en frågande inställning till tillvaron. Rabbe Enckell konstaterar i *Tapetdörren*: ”Den mest frågande människa jag träffat har också varit den intelligentaste: Gunnar Björling.”¹²

En annan parallell med Sokrates är förlitandet på en daimon, ett slags inre röst eller samvete. ”Daimon” är ett uttryck Jan-Magnus Jansson väljer för att beskriva Björling som uppläsare:

Björling hörde till de få diktare som också är inspirerande uppläsare. Jag minns en uppläsningssafon i Konservatoriet under 30-talets slutår där Björling uppträdde. Glöden och inlevelsen i hans framförande gav ett intryck av att han stod i förbindelse med en osynlig Daimon som ledde hans handlande. Jag tror att många som annars ställde sig avvisande till hans diktning plötsligt ”förstod” Björling.¹³

Liksom Sokrates satt Björling inte på höga hästar, eller som den unge författaren Hans Fors skriver: ”Tillsammans med Björling hade jag aldrig någon känsla att tala med en profet – i så fall hade jag nog undvikit honom.”¹⁴ Också Ingemar Hedenius hade ett liknande intryck. Som nybliven professor i praktisk filosofi vid Uppsala universitet besökte han Helsingfors julen 1947. Han skulle hålla ett föredrag på Filosofiska föreningen och började med att äta lunch på Kämp:

När vi hade kommit till kaffet var plötsligen Gunnar Björling där. En gemensam bekant hade skrivit till honom att jag var en nitisk beundrare av hans diktning och skulle till Helsingfors i vissa ärenden. Jag hade aldrig sett honom förut och blev överraskad över hans sätt att vara.¹⁵ Att en så stor och av alla sanna lyrikvänner så

uppburen diktare kunde vara så naturlig, så anspråkslös och så mänsklig, det var underligt.

Jag visste inte då, att denne från profetiska drag frie man brukade kallas just "profeten". Han var verkligen en ledare men bara genom att vara den han var, fri från allt snobberi, all oväsentlighet och genomförd i sin äkta originalitet.

Det enda besvärliga med honom tycktes vara en viss kruserlighet. Att få bjuda honom på en konjak stötte på oöverstigliga artighetshinder; först långt senare fick jag klarhet i att han ogillade denna dryck och föredrog det inhemska brännvinet. Mot det profetiska svor också hans livlighet, de ständigt växlande ansiktsuttrycken, den snabba rösten, de rikliga gesterna, de halvkvädda skratten. Men inte de intensiva mörka ögonen och på sätt och vis inte heller hans litenhet till växten. Hans utstrålning var unik.¹⁵

De "profetiska" dragen var å andra sidan hänvisade till ett mera intimt sammanhang, eller som Jan-Magnus Jansson minns:

Björling var till sitt yttre motsatsen till vad man i allmänhet menar med en rabulist. Politiskt var han när jag mötte honom närmast borgerlig, till sitt sätt var han hänsynsfull med ett stänk av sirlighet. Elden och glöden kom fram när han talade i en sluten krets.¹⁶

Man kunde kanske säga att det profetiska hos Björling begränsade sig till valda ögonblick och inte märktes utåt, om man då inte tänker på att hans tendens att bli "utom sig" i vrede eller hänförelse kan ha haft en parallell i hans förmåga att starkt inspireras vid skrivandet eller uppläsandet av sin dikt. Han kunde ingå i starka dyader och dominera en diskussion, men han hade inte behov av att vara medelpunkten i ett sällskap. Han var ingen maktmänniska, och hans livlighet i vissa situationer gick inte ihop med den säkerhet eller imperatoriska frimodighet som man förknippar med vissa slag av profetism.

Betecknande för Björlings ödmjukhet är hans och Hedenius besök hos Yrjö Hirn, som Hedenius drog sig till minnes. "Björling satt för sig själv och deltog inte i samtalet. Han såg så innerligen välvillig ut, och jag fick intryck av att han med flit höll sig undan för att låta mig få så mycket mer utbyte av den gamle. För sin del hade Hirn kontakt med Björling, tycktes mycket vänlig mot honom. Men också en aning beskyddande, om inte precis nedlåtande. Jag minns att det stack till i mig när jag märkte det, inte precis som onda aningar. Men något åt det hållet."¹⁷

Ingemar Hedenius kontrasterar sina intryck av Björling och de finlandssvenska modernisterna mot sina intryck av deras rikssvenska kolleger, enligt honom betydligt mera högfärdiga. Om svenskarnas högfärd vittnar också Lars Gustafsson när han i ett blogginlägg, "Den orfiska reträtten", berättar om sitt möte med svenska modernister:

En kväll i vinterns mitt på väg nerför den livsfarligt hala Riddargatan, kommer jag att tänka på Erik Lindegren som en gång bodde här. Att hälsa på hos honom var som att få audiens hos en regerande furste. Inte så att han var ovänlig, snarare tvärtom, vänligt nedlåtande. Precis samma orakelartade stöddighet kunde man uppleva hos Gunnar Ekelöf i Sigtuna. Faktum är att Aeneas möte med oraklet, som Vergilius beskriver det, ter sig litet mera avspänt och informellt.¹⁸

Enligt Gustafsson var det först följande generation svenska poeter som tonade ner de profetiska anspråken i praktiken:

Med sextioalet kom Lars Forssells saklighet, Tomas Tranströmers exakthet, Bengt-Emil Johnsons respektlöshet.

Vilken lättnad var det inte att plocka bläcksvamp med Tomas Tranströmer på ängarna kring Roxen, att småprata med Lars Forssell i Expressens korridorer och välja grammofonskivor med Bengt-Emil Johnson i en radiostudio! Dessa diktare, som naturligtvis tillhörde och fortfarande tillhör den absoluta eliten i min generation, och som för mig är precis lika viktiga som Ekelöf och Lindegren, hade ingenting av den uppblåsta pretentionen hos den föregående generationen. De uppträdde med det mått av anspråkslöshet och kamratlighet som man väntar sig av en normal elektriker eller revisor. De var klart intresserade också av andra människors verk och idéer.

Anspråkslösa och kamratliga hade ju också de finlandssvenska modernisterna tätt sig redan i Artur Lundkvists och Erik Asklunds ögon. "Vilka underbara kamrater!" utbrister Askund i *Drakens gränd*, för att i nästa mening karakterisera dem som ett slags naturbarn och fattiga kusiner från landet.¹⁹

För Carl-Erik af Geijerstam framstod Björling som "uppriktig": "Han gjorde sig aldrig oåtkomlig i någon sorts mytisk gestalt, något som skulle ha legat nära till hands åtminstone under hans senare levnadsår med

tanke på den svåra väg han haft att gå för att nå litterärt erkännande. Han kunde vara bitter över de oförrätter han fått lida men han var alltför beroende av sin dikts öppenhet mot omvärlden för att bitterheten skulle få dominera. Det är också en form för uppriktighet och sanningskärlek att dröja sig kvar och inte lämna sin rayon.”²⁰

Björling var rentav så anspråkslös och kamratlig att han kunde bli föremål för omgivningens nedlåtenhet. Det finns otaliga exempel på det från svenskt håll men också från finlandssvenskt, som t.ex. i Mikael Enckells karakteristik:

Kombinationen av ytterlig anspråkslöshet och grundläggande storhetsidéer förbryllar i sin förmåga att utan synbara svårigheter hålla samman så för det sunda förnuftet oförenliga föreställningar. Möts man ute på stan dyker plånboken upp och ur den kryper en omsorgsfullt hopviken och kärleksfullt bevarad recension ur någon rikssvensk tidning, ofta nog Johannes Edfelt i Dagens Nyheter: ”jag tänkte att det kanske intresserar?” Och den smått roade, föregivet överlägsna, naturligtvis återhållna, reaktionen detta utlöste hos vittnet väcker idag blygsel. Björling visade vad som var viktigt och den andres ”överlägsenhet” var en löjlig eftergift för ihålig prestigejakt. Barnsligheten var här inte Björlings.²¹

Minnen av överlägsenhet gentemot Björling har också Christer Kihlman, när han berättar om den grupp unga till vilken han hörde, som brukade besöka Björling: ”Vi utnyttjade honom ... det fanns en jargong, man drev med honom, delvis ... jag åtminstone var barnslig och förstod inte riktigt vem jag umgicks med. En gång kom vi med Matti Cawén någon gång på nattkröken, och han bultade hårt på dörren och ropade ’Avatkaa, avatkaa! Poliisi täällä!’ (Öppna, öppna! Polisen här!) Och så kommer Björling rusande och öppnar och var fruktansvärt upprörd. Han förstod inte vad det var fråga om, och hade antagligen anledning att vara upprörd.”²² Kihlman minns också hur Björling vid en middag hemma hos hans föräldrar råkade i så stark affekt att hans löständer flög ut på middagsbordet.

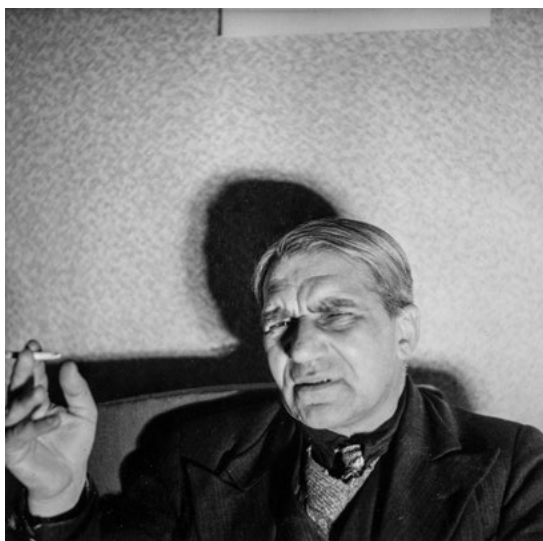
Björlings hastigt uppfammande ilska kunde uppfattas som komisk, det finns det flera vittnesmål om, och komiken var oavsiktlig. Ingemar Hedenius återger ett minne som belyser detta:

Vi satt i högsta stämning och åt. Björling utdelade en kruserlig komplimang till en dam, som verkligen var hans sanna vän, och hon

svarade: Vad du är gullig, Gunnar! Då blev han tvärarg, väste, som det tycktes utom sig av förtrytelse: Int' är jag gullig – Pelle Anka är gullig!! Detta "Pelle" i stället för "Kalle" var ju en Björlingiad, men det viktiga var: under inga omständigheter tillåta ett adjektiv som också skulle kunna användas om en komisk figur, just detta som den konservativa kritiken ville få folk att tro att han var.²³

"Gullig" använt på detta sätt är ett uttryck för den vänliga nedlåtenhet som så ofta drabbade Björling. Också hans gestalt, i för stora kläder, hans yviga gester och lågmält otydliga, snabba sätt att tala var i kombination med kruserligheten något som kunde väcka löje. Charlie Chaplin var någon han ibland jämfördes med, så Sokrates och Chaplin förändrades i en och samma gestalt. Å andra sidan var Sokrates redan i sig, som Nietzsche påpekar och som Aristofanes visade i sitt drama *Molnen*, en komisk gestalt: "Sokrates var pajasen som såg till att han *blev tagen på allvar*", skriver Nietzsche.²⁴

Det profetiska hos Björling låg, som Hedenius skriver, "i ett visst sätt att tänka, känna och inte minst moralisera".²⁵ Det var alltså inte bara själva orden utan sättet att säga dem på, själva affekten – "de intensiva mörka ögonen" – som var det "profetiska". Hedenius ger som exempel ett minne av Björling som ciceron:

Björling i sextioårsåldern, fotograferad av Cid Erik Tallqvist.

Han visade oss på bergknallen där Lenin hade hållit tal till ryska matroser kort före revolutionen. Björling kunde ryska och hade lyssnat och berättade nu om denna märkvärdiga händelse. O, så intressant! Det må jag då säga, kommer du ihåg vad han sa? Jag tror Gunnar tyckte dessa frågor var just så enfaldiga som de var, han ryckte till som om han blev arg och med guppande armar och den väsende röst han hade när han var i affekt kom det: Asch, int' had' *han* nå't att säga *dem*! Detta var typiskt Björling och något av det bästa jag har hört om Lenin, just med tanke på matroserna.²⁶

Också i Björlings poesi är det självförstorande och självförminsande två sidor av samma sak. Anders Olsson kallar detta för en ”lika uppskruvad som låg och lyckande profetism”.²⁷ Han tänker då på de självkarikerande dragen i Björlings profetior:

Jag skall slå ett accord på de frälsades cittra, jag skall dunka på trumma, och hålla en ljuvsång i himlens viskarhär, jag skall hoppa på älskogens vingar och kyssa bäret och falla på mage och gömma mitt öga i gräsen. Jag skall bedja, till jorden och luften och havet. Det skall spela på heligmans tunga, det skall brinna i osedda strängar.²⁸

Kanske var det Björlings strävan att utveckla sin personlighet i alla riktningar som lämnade fritt spelrum för motstridigheterna. Den åldrande Björling hade i alla fall blivit en annan än den yngre, allvarsamme och förtorkade magistern.

När det gäller det profetiska i dikten tillstod Björling: "För mig var det ju ock profetism, en gång."²⁹ För honom handlade reträtten också om en upplevelse av att hans förkunnelse inte hade gått hem: "Jag trodde nog att husen skulle falla omkull. Men – inget skedde", skrev han apropå sin tidiga diktsamling *Korset och löftet* drygt tjugo år senare.³⁰ Han kunde också tvivla på sin förmåga: "Jag tror ej mera på min kraft eller begåvning; och så kan man ju ej heller skriva – stort, det är nog att man gör ett som är äkta."³¹

Han kunde beklaga att den profetiska glöden försvunnit: "Vi blir ju så lätt knarriga och fastnar i vår egen begränsning, det var bättre när vi mitt i besvär och motigheter och fanskap stred med en glöd och övertygelse som om vi haft den frälsning att bjuda som vi upptändes av."³²

Men framför allt tycks han ha förlikat sig med situationen: "Då jag ej mycket förutser av mina förhållanden", skrev han till Heidi och Oscar Parland 1945, "och inte heller mer har den förväntansfulla elden, så glida dagarna in i den tystare – gången. Man börjar också trivas med det. Man har sina vanor och hoppas bara att man får hållas. Och så har man ändå alltid något litet att fundera över, om ock det inte synes i jättelikare fanfareldar. Jag eldar bara under min gamla kvällsbrasa – när jag orkar."³³

Profetismen var något Björling så småningom övergav men aldrig helt och hållet: "Under senare tid har jag ej mera svängt facklorna, jag inser att kampen varar, men det är ej gott att finna ord bland vulgärparollerna. Man vill söka luft och ljus bland de värden som är och var och förblir."³⁴

Det är hymn
det är ord
utan ord
det är ögon och handen
luft är och ljus.³⁵

Så lyder titeldikten i *Luft är och ljus* från 1946. Snarare än om reduktion kunde man tala om förtätning: det är inte längre de granna orden, "facklorna", det är "ögon och handen" som ser och visar på luften och ljuset. Själva talakten är en "hymn", en högstämd lovsång, men här finns en underförstådd maning som inte låter sig översättas till någon "vulgärparoll".

Att dra en skarp gräns mellan förkunnande och icke-förkunnande är vanskligt: "som Östen Sjöstrand en gång skrev till mig, i *min* polemik – mot förkunnandet, allt är ändå förkunnande. Mitt är i många fall ett: håll käft!" skrev Björling till Rolf Ekman.³⁶ Det sistnämnda uttrycket understryker styrkan i det som skulle kunna uppfattas som beskedligt i Björlings senare poesi.

Björling utvecklar resonemanget i ett brev till Bengt Holmqvist: "hela ens munfullhet vittnar mest om ett enda stort innehållsrikt och alltför-lösande: håll käften! eller: håll dig till sak och hjärtat, instinkten! Gräs doftar, himlar glör, och groor. Men den frid slukar du aldrig."³⁷

Centralt i Björlings förkunnelse var ett hävdande av livsvärdet: "Hur förfärande obotlig nöden än är, ej blott i mänskliga förhållanden, utan i hela livsvärlden samt i det individuella livet med alla dess problem ända ut till logiskmetafysiska, så måste vi väl hålla oss till varelsernas organiska livskänsla och hälsa."³⁸

Här skiljer han sig från Sokrates, som innan han tömde giftbägaren förnuftigt förlikade sig med tanken på döden. "Livet har ett rent organiskt värde för människan, samma värde som för grodor och flugor t.ex. – och detta värde förpliktar att leva", hade Björling sagt i samtal med Kerstin Söderholm och Erik Therman.³⁹ Söderholm hade frågat varför livet var värt att leva.

Att hävda livsvärdet mitt under brinnande krig hade Björling gemensamt med Rabbe Enckell och Elmer Diktonius. Diktonius skrev till den svenske konstnären Bertil Bull Hedlund: "det är vår ära, plikt och vårt trots att bombardera blodets kanoner med lugnets blommor". Till Josef Kjellgren skrev han: "se du, väldiga diktator, här står ett litet grönt grässtrå, och det kan du inte sönderskjuta med dina grovaste kanoner ens!"⁴⁰

Det är ingen mjälig idyll: "stålhård växer idyllen inom mig" skrev Diktonius till Hagar Olsson.⁴¹ Olsson var inte främmande för sådant. Björling för sin del hade talat om "orkanidyll" i *Att syndens blåa nagel*. "Giv att jag fick sagt i vart ords ton denna orkanidyll och lyckas mixtum."⁴²

Den björlingska optimismen var framvuxen ur en kamp. Björling upplevde fyrtiotalisternas pessimism som "pubertetsmässig". Talande är att han vid den stora författarkonferensen i Saltsjöbaden 1946, där pessimism var på agendan, steg upp och "hyllade Edith Södergran och Vilhelm Ekelund – närmast över deras upphöjdhet över banala frågeställningar, trots att talaren var artig nog att inte säga det rent ut", som Thomas Warburton påpekar.⁴³

Första resan till Sverige

Till sin överraskning märkte Björling att fyrtialisterna var gladare än han tänkt sig, när han och Rabbe besökte Sverige i november 1946 som två av de första författarna som fick resa ut efter kriget. De var på nordisk författarkongress i Saltsjöbaden – där man dryftade pessimismen – och läste i Stockholm och Göteborg. Björling var för första gången i Sverige, ett halvår innan han fyllde 60.

Björlings ankomst till Sverige var förstasidesstoff i *Aftontidningen*, ett forum för den fyrtialistiska kritiken, redan innan Karl Vennberg några månader tidigare tillträtt som kulturredaktör. ”Sextioårig skald reste däcksplats”, var rubriken.⁴⁴ ”När den vitale lille mannen satt foten på svensk mark var hans första ord till den lilla mottagningskommitté som skalden Stig Carlsson och AT:s medarbetare bildade att han blivit fel underrättad om båtens ankomsttid. Han hade stått och rakat sig i lugn och ro då han plötsligt fick se att man närmade sig Stockholm. Han avslutade rakningen i en tvärhast och rusade upp på däck. Och där stod han, som sagt, då Brynhild lade till – en liten kvickögd herre i svart överrock, grå sliten hatt, brokig halsduk och en gammaldags promenadkäpp. I hans pigga bruna ögon spelade skämtet och han började omedelbart fråga oss vad de olika byggnaderna och kyrktornen hette han såg från kajen.”

Björling var begeistrad. ”Och fått se det andra landet”, skrev han till sin gamle vän Jaakko Päivärinta efter resan, ”med järnvägståg snygga som i en dröm. Och utsikter finare än från Brunnsparken och Observatorieberget. Och en större stad och värld, där man visserligen förgås i

sin intighet, men där jag ändå haft anknytningar och bekantskaper. Var ända ut till Sundets klippiga strand. Elfsborgs fästning var ett förstorat Långörn. Där borta bodde jag hos ett norskt danskt konstnärspär och när en svensk körde oss kring i bil, så var den nordiska kvartetten fullständig.⁴⁵ Långörn, egentligen Långören, är den västligaste av de sex holmar som utgör sjöfästningen Sveaborg utanför Helsingfors.

Han diktade om "en kväll sedd från Katarinahissen", nära vilken han logerade hos skådespelaren Åke Claesson och hans fru Valja.⁴⁶ Dikten publicerades i samlingen *Ohört blott*:

Högt vill jag stiga
mer högt
se ut över stad och tornen
med de högare fönster
mer högt högt opp på himlen
– och i ovandunklen sig tänder –
högre högre i natt över stjärnor
skall flyga
över städer och hus
längre över livets dag.⁴⁷

Stockholm gjorde intryck på Björling. "Såsom slutomdöme får jag nog säga, att Stockholm verkade så stort och rikt och överflödande, att jag väl ej tänkt mig det sådant."⁴⁸ Han besökte också den anrika restaurangen Den Gyldene Freden i Gamla stan: "På Freden var jag visst bara en gång inne. Det var vanligen fullt, men den gången var kotterierna från kongressen där, och då gavs det ju plats. Där var Martinson och förträfflige Tage Aurell och unge Stig Carlson o.a."⁴⁹

På båten tillbaka sov han i matsalen: "Gott om sovutrymme i 3:eklass-matsalen", skrev han till Åke Claesson.⁵⁰ "Och till middagen blev jag, trots att fått plats till tredje omgången, efterskallad av kaptenen-hövdingen Andersson, en av cheferna i F. Å. A. Han satt med Ragnar Granit och Ole Reuter, mina yngre professorsbekanta. På kvällen drogs jag in i kapitalgräddan, tills jag drog mig tillbaka bland f.d. sjömän och annat hederligt småfolk." Ragnar Granit var nybliven professor i neurofysiologi vid Karolinska institutet i Stockholm, Ole Reuter var professor i engelsk filologi vid Helsingfors universitet.

Fyrtioalisterna gjorde det klarare för Björling var han själv stod. "40-talet har gjort en insats och försökt gå upp nya vägar, men det är underligt att en ung generation kan i stort sett ta allt så intellektuellt. Hur nödig

Aftonbladet rapporterar om Björlings första resa till Sverige 1947. Ur Björlings egen klippbok där han noggrant klistrade in allt som skrevs om honom.

denna reaktion än är, skjuter den lätt över målet: poesien.”⁵¹

Om fyrtiotalspoesin skrev Björling: ”det tyckes vara svårt att alltid finna poesien i stenkrossningen” och mera specifikt: ”Spekulerande och docerande är inte poesi.”⁵² Han hänvisade till Hans Larsson, för vilken det diskursiva är ett successivt isärtagande och ”hopkittande” medan poesin utgår från en helhetsbild, en intuition. Poesin är enligt Larsson en förtätning, ett reningsarbete, att stryka ner allt till kvintessensen.

Och det är ett reningsarbete Björling ägnar sig åt under 1940-talet. Efter *Luft är och ljus* från 1946 försvinner de diskursiva etiska och estetiska resonemangen ur hans böcker, aforismerna blir kortare, mer fragmentariska och färre för att till slut, på 1950-talet, försvinna helt. Bilderna reduceras, dikten ”jag” lämnar scenen, dikterna blir kortare, orden färre och enklare men med starkare laddning, de blir ett slags ”ordting”, deras skulpturala gestalt framhävs, de får allt större rymd kring sig på boksidan, närmar sig tystnaden både konkret och bildligt. Men det är alltid en laddad tystnad, dikterna är skulpturala men samtidigt skiftande, flytande i en oavslutad helhet.

Snarare än ett utdöende av den poetiska uttrycksviljan, som Ingemar

Algulin såg i Björlings sena poesi, är det ett fullföljande av en poetisk stilsträvan, och ju mera dikten begränsas, desto mera höjer den sig. Det här påpekar också Anders Olsson i *Att skriva dagen*. Han opponerar sig mot både Algulins och Mikael Enckells uppfattning att det för Björling var fråga om resignation.

Björling blev aldrig helt bekväm med att kalla sig "poet" eller "lyriker". År 1947, samma år som han sammanställde urvalet *Och leker med skuggorna i sanden* där han presenterade den "lyriska" delen av sin produktion under de senaste tio åren, medverkade han i en svensk antologi, *Poeter om poesi*, där han redan i titeln ställer sig undrande: "Min skrift – lyrik?"⁵³

Frågetecknet signalerar en tvekan som Björling kunde ha om sin lyriska förmåga. Karakteristiskt är ett uttalande i ett brev: "Dikt? ack nej. Men livsuttryck", och: "Jag var ej så mycket av en diktare."⁵⁴

"Jag blir bara så skamsen när jag läser någonting som ger intryck av poesi. Just nu Ruth Hillarp, Båge av väntan", skriver han till Fritz Mayer.⁵⁵ Hillarp skrev en erotiskt laddad modernistisk poesi och hörde till fyrtiotalisternas krets. Ofta jämför sig Björling med Vilhelm Ekelund, som han aldrig tycker sig nå upp till, trots att han mot slutet av sitt liv också kan förvåna sig över ett illa valt ord hos Ekelund, och någon gång rentav tänka att han i viss mån överskattat honom.⁵⁶

Det handlar för Björling också om en oro över att hans dikt inte ska uppfattas för vad den är utan att uttolkas, pressas in i "formler, tydningar, missförstånd". Han är rädd för att den inte lever på egen hand, att han är för svår. Han kan utbrista: "Tänk, om man kunde bli läst, som vi kan läsa en liten dikt av Almqvist eller Vilh. Ekelunds dikter. För att nämna höjdpunkterna."⁵⁷

Björling hade själv tagit initiativet till att medverka i *Poeter om poesi*. I ett brev till Johannes Edfelt, som tillsammans med Olof Lagercrantz redigerade boken, skrev han i november 1946: "Inte är det sagt att jag skulle vara beredd att säga något. Men – i vilken stil bör ett eventuellt bidrag tänkas, och hur ter sig boken? Vad har du för program för den? Funnes det tid, och rum, och – anledning för mig?"⁵⁸

I februari rapporterar Björling till sin gamle vän Alarik Roos att han varit "förtvivlat upptagen" av sitt bidrag: "sådant där bereder mig ett helvetes besvär". Han hade till att börja med under några veckors tid läst igenom litterära debatter, bara för att upptäcka att han inte hade något där att hämta. Och så fick han till något "som varken var fisk eller fågel".⁵⁹

Som Leif Friberg hävdar är "Min skrift – lyrik?" den viktigaste av Björlings programmatiska essäer. Den är ett hopkok av tidigare texter,

alltifrån tidiga artiklar i *Studentbladet* till bidragen i *Quosego*, en liten historik i stil med Huelsenbecks *En avant Dada* och som avslutning en lyriskt besinnande poetik. Själv kallade Björling artikeln en "trefaldig framstöt: urkund, historia, förklaring".⁶⁰

Björling är nog med att poängtera att han inte hade initierat den finlandssvenska modernismen, vilket man ofta tänkte sig i Sverige. "Edith Södergran, Hagar Olsson och Diktonius hade grundat den finlands-svenska litterära modernismen", skriver han.⁶¹

Han vill inskräpa att han inte syftade till en "medveten litterär opposition": "Jag ville endast söka mig en egen litterär form för vad jag hade att uttrycka."⁶² Han understryker också att han hade påbörjat sitt författarskap långt tidigare, och att han redan 1908 "påbörjat studier angående samvetets väsen".⁶³ Han medger Södergrans betydelse för *Korset och löftet* men konstaterar: "Utan att ha avsett det, hade jag frambesvurit alla -ism-beteckningar."⁶⁴

Delar av "Min skrift – lyrik?" kan ses som en kritik av fyrtiotalismen, vilket också flera av de andra bidragen i antologin var.⁶⁵ För Björlings modernism är Westermarck utgångspunkten. Som han skriver till Edfelt: "Till alla profeterna: i psykoanalys och psykologi och ligistik (jag menar: logistik) och kretschmerism, elliotism, joyceism har jag att rycka fram med Westermarck, och min 'obegränsning' på köpet."⁶⁶ Kretschmerism syftar på den tyske psykiatern Ernst Kretschmers lära om sambanden mellan kroppskonstitution och personlighetsdrag.

Björling tar avstånd från det utspekulerade i fyrtiotalisternas dikt: "Begreppslighet, utspekulering och utförda följsatser, och rena berättelsen eller utredningen? nej, inte i lyrik, centrallyrik. [...] Tanke och begrepp tyckes inte i sig bli lyrik."⁶⁷ Det hade Björling lärt sig redan som ung hos Hans Larsson, men hans smak hade utvecklats alltmer i riktning mot det centrallyriska, koncentrationen på det personliga uttrycket till skillnad från det berättande, didaktiska och diskursiva.

Ett annat viktigt inslag är att dikten går fram genom det "icke-förutbestämda": "Den bärande impulsen kan icke förutses, den kommer som en luft under orden."⁶⁸ Sitt mest fulländade uttryck får tanken i följande stycke:

– att säga något? säga vad? vi vet det ej, det faller på oss, vår tanke växer, lövet växer och våra tankar skjuter skott, nya överblickar kommer över oss medan vi tänker skriver lever upplever. Var förklaring blir begränsande avslutande, vart ord visar fel, därav vår skräck för orden, för beteckningar i litterär, moralisk mening, t. o. m. vårt intel-

lekt alltså ett missvisande, ensidigt och när vi just vill det mångsidiga, allsidiga.⁶⁹

Praktiken är primär, teorin sekundär, därav motviljan mot begränsande förklaringar och beteckningar, men därav också den optimistiska tilltron till skrivandet och levandet, att det ska medföra något oförutsett. I förhållande till en pessimistisk, förtvivlad livsinställning påminner Björling om livets ”läkande förmåga”: ”Mänsklighetens lidandes och ståndaktighets historia utvisar det. Och vår egen organism tar ut sin rätt. Och en ny generation jollrar sin ännu skuldlösa början.”⁷⁰

Denna tilltro till det ständigt skiftande livet är parallell med Björlings metod. I ”Min skrift – lyrik?” karakteriserar Björling sitt skrivande som ”ett slags dagbok”:

Ett för subjektivt, och kanske fragmentariskt, postmärken, eller vad? En brist på slutenhet? – Nej, inte att kasta ut en bagatell, eller att gå på med ord som betyder just ingenting. Det där, ett torrsakligt, eller ock ett osakligt, det vill jag ej. Ofta stryker jag ut en del, så resultatet ser mycket fragmentariskt och skelettartat ut, kanhända torrt och torftigt, även svårbegripligt. Var sak får stå för sig, men ofta är det serier, ett slags dagbok, en inre avspiegling av det som rör sig, sig företer. Det är en fortgående uppgörelse, eller bara dagredogörelse. Och om man tar fragmenten som rätt lösa stenar i en underbart skiftningsrik och lite löslig byggnad, så får de en viss betydelse i det ständigt oavslutade som är vårt liv.⁷¹

Att fragmenten ingår i en viss serie, i en ”dagredogörelse”, betyder inte att de är fasta stenar i en kompakt byggnad, de är snarare ”rätt lösa stenar” i ”en lite löslig byggnad”. Några år senare skulle Björling exemplifiera detta i praktiken när han sammanställde urval och placerade sina dikter i nya konstellationer. Det ”lösliga” utesluter å andra sidan inte en klassisk strävan efter helhet. Björling uppfattade själv sin strävan som ”klassisk”, eller ”ett klassiskt helt av allt oavslutat”, ”att ge ett slags sammanhang av alla livets skärvor”, som han skrev i ett brev till Bengt Anderberg.⁷²

Till Anderberg, en av de unga svenska poeter han uppskattade, anknyter Björling i ”Min skrift – lyrik?”:

Vi är människor. Och såsom diktare – om vi har den äran – med Bengt Anderbergs ord:

”Vi är världens grönska.”⁷³

Artikeln avslutas med en björlingsk bild:

Där dikt blommar, springer källor opp.⁷⁴

Att Björling var försiktig med normativa uttalanden och att han såg sin poetik som en förklaring av hans eget sätt att skriva hindrade inte att han kunde uttrycka sig kritiskt om andras dikt. Johannes Edfelt, som i sin poesi var mera bunden av en yttre form, kritiserade han försiktigt i ett brev:

Höst och förgängelse har ju ofta varit ditt motiv – träder en närmare ju friare versen tyckes. Genomtänkt är den ju nog ändå. Men på mig gör rim och s.a.s. yttre forms mönstertvång ett intryck av något sökt och störande. Man tror så lätt att ett enkelt och vardagligt ord som man annars skulle accepterat, kommit med bara för rimrets skull. – Du bör inte tro att jag är fräck och avfärdar andra med några tanklösa ord. Ja, ofta gör man det nog. Men nu avser jag inte att göra det. Jag söker bara förklara min inställning mot det alltför direkt avsiktliga. Jag har just nu slagit opp sidan 148 i ditt Urval. Skulle inte dikten vunnit på att andra strofen lämnats bort? Den hade blivit mer fragmentarisk, men förtätad. T. o. m. det goda ordet ”kalender” stöter mig litet såsom avsett rim. – Jag tror att du inte behöver ta illa vid dig en sådan här kritik. I all min enfald griper jag ett exempel för att förklara det till synes negativa i min inställning till en given yttre form. Med språk och formkonventioner och något slags estetiska principer rör vi ju oss alla. Det är mot fastställandet av former och symboler vi opponerar oss, liksom vid en alltför stor bundenhet av givna formbestämmelser.⁷⁵

Oftast var det strykningar Björling föreslog. Till den finlandssvenske författaren Åke Gulin skrev han, apropå en tillsänd bok: ”En god bok. Men – jag ser på utmärkta s. 30. Tänk, om man utelämnade andra raden i andra strofen? Bara som ett experiment. Hör efter.”⁷⁶

Erik Therman blev utsatt för en ovanligt sträng granskning från Björlings sida efter att ha lämnat ett manuskript till honom. Det är fråga om ett brevutkast, och det är därför oklart om Therman någonsin fick synpunkterna. Kanske för att Björling upplevde sig som på vissa sätt befryndad med Therman tyckte han sig se vad han strävade efter och misslyckades med:

Ofta kan det hända att jag måste stupa på att du tack vare ditt rytm- och rim-bestyr går på med ”och sömmar och sömmar”, ”strävar och strävar”, ”klingar och klingar” eller banaliteter som ”drömmarna strömmar och flyr”, eller prosaiska bilder ”tomhets tomhet, tomhets mörker”, ”djup i djup och bortom djup”, eller – ”är det du som frälsningen oss bringar” – – ”gäckas” och “. . .” var rimmerier som skar mig i örat. Fyllsiggroteskerna är misslyckade, i bästa fallet (någon rad) dålig Vennerbom.

”havsvågens brus”

”aftonens flyende ljus”

”drömmar de går och de kommer”

”vindar som leker”

”händer som smeker”

”hjärtan som hängivet ge”

”med leende håg” ”våg”

Ser du ej att det är utslitna bilder? och att den goda meningen faller med all denna sjungande svadan. Redan din ”form” leder dig vill, så att du ofta fyller sidorna med ord, ord. I ”Vandringssång” (s. 17–19) börjar 29 rader med ”Jag sjunger”, det blir billigt.⁷⁷

Uttrycket ”dålig Vennerbom” syftar på Gustaf Frödings dikt ”Skalden Wennerbom” om en fyllsig f.d. skald som supit bort sin begåvning.

”Att dikta är ofta ett offer”, summerar Björling. ”Vi får ofta ej utsagt (åtm. ej för alla alla just det vi velat få sagt. Det är sedan bara frågan om vi vill ge dikt och spara vår visdom till en lyckligare stund eller ett annat sammanhang).”⁷⁸ Dikterna torde aldrig ha publicerats, förmodligen är de skrivna efter Thermans sista samling *Kanske ett leende* 1946. Han dog två år senare.

Det är bara i brevform som Björling åtar sig att så öppet agera estetiker och kritiker. Men det kastar ljus över att inga estetiska normer enbart är strikt personliga eller privata. Om man tänker på hur slaviskt Björling själv följde vissa estetiska konventioner när han började skriva och ibland skrev tio sonetter om dagen, så kan man kanske också tänka sig att han tydligare än andra upplevde den yttre formens begränsningar, inte bara för sin egen poesi utan för vad han uppfattade vara väsentligt för poesi överlag. Hans brott mot de poetiska konventionerna, eller mot vissa konventioner för att vara exakt, kan därför ses som försök att konservera poesin, göra den mera trogen sitt ursprung, sin idé.

Oja, vän och tjuv

Den enda person Björling tycks ha haft ett mera långvarigt erotiskt förhållande med är Guy Gabriel Lagus, som han familjärt kallade Oja. När Björling först träffade honom finns det inga uppgifter om. De första breven från Oja är daterade efter bombardemanget 1944 och är skrivna i länsfängelset i Helsingfors. Åtminstone under 1944 och fram till sommaren 1945 satt Oja dels i Kakola, centralfängelset i Åbo, dels i länsfängelserna i Helsingfors och Vasa. Domen föll ursprungligen på två år och sex månader men förkortades genom benådning.⁷⁹ Det sista bevarade brevet från fängelset skrevs i maj 1945.

Det är möjligt att det är Lagus Björling anspelar på i ett brev till vännen Åke Claesson, skrivet 1935: ”Jag är vän med en – tjuv. Jag kan inte förstå hans tankegångar, – en intelligent människa. Men jag kan inte döma honom. Ehuru jag naturligtvis dömer hans gärningar.”⁸⁰

Vem Oja egentligen var är svårt att helt klarlägga. Han var född den 13 maj 1916 och var alltså närmare trettio år yngre än Björling. Enligt hans son, Robert, torde Oja ha kommit i kontakt med Björling genom sin far Edgar, som Björling kände.⁸¹ Edgar Lagus var verkställande direktör på Ab Tretorn Galoscher i Helsingfors.

Ralf Parland kallar Lagus ”direkt en skurk”, en som ”stal pälsar i krog-tamburer”, men han tycks också ha arbetat med diverse småjobb, enligt de blanketter och intyg som finns kvar bland Björlings kvarlåtenskap.⁸² Den fängelsedom han hade fått, understryker han själv, var en sammansättning av många små domar, främst för förfalskning och bedrägeri.⁸³

Oja var enligt Ralf Parland homosexuell och gömde sig ofta hos Björ-

ling, eftersom polisen letade efter honom. Bisexuell torde vara ett lämpligare ord, med tanke på att han var gift tre gånger. Enligt samma sagesman hade Lagus anslutit sig till främlingslegionen efter att ha rymt undan den finländska polisen till Frankrike. Han återvände dock när andra världskriget bröt ut, vilket han själv bittert ångrade: ”Blott jag aldrig hade kommit tillbaka till Finland och blivit tvungen att gå igenom detta elände”, skriver han i ett brev till Björling.⁸⁴

Han nämner också ”den omöjliga situation, som kriget 1941 förde med sig” som en orsak till sina brott. Det var det, skriver han, som drev honom utomlands: ”Hade jag då sluppit resa utomlands, så hade detta ju aldrig inträffat. Och skulle ej sedan Signes uppdykande i hela eländet ännu få det att gå därhän, att saken även fick ett kriminellt utseende. Nåja det hade jag kanske ännu kunnat smälta, men att sedan igen, då de ej kunde tvinga mig till det här vansinniga befastningsarbetet, anklaga mig för bedrägeri för överskridande av checkkonto + Ekqvists makabra skiljsmässoordnande, är nog alldeles fantastiskt.”⁸⁵

Det första bevarade brevet från Oja till Björling är stämplat i länsfängelset i Helsingfors och daterat den 7 mars 1944. Signe är Ojas fru, med vilken han har barnet Robert.

B. B. Erhöll ditt brev av den 6.2 -44 ungefär 2 1/2 à 3 veckor senare. Har väntat att du skulle skriva yttermera men den väntan tycks varit förgäves. Har Signe redan sänt sakerna jag bad om? Och äro de hit-hämtade? Per post? Ser du jag behöver nödvändigt *rena underkläder och andra skor*, dessa äro redan sönder och måste nödvändigt halvsulas. Hämtade inte Signe samtidigt med mina toaletsaker *ett par vita tjocka strumpor* till dig? Ordna nu om att jag får dem också hit. Och gå sedan till Eino och hälsa också från mig. Mina pengar äro alldeles slut och jag behöver *nödvändigt* här en del. Måste betala en böte så var nu snäll och se till att jag får ungefär 800 :- sänt hit. Sänd det omedelbart per post, på samma sätt som du i vanliga fall skriver till mig, blott rekommendera brevet, och skriv några rader så jag vet att de säkert kommit. Var nu snäll och ordna om den här saken, så att den blir gjord det är ju för galet, att ej kunna lita på någon då man verkligen behöver ett handtag. Visst hade du fått komma och träffa mig, hade ju talat med direktören och då en gång han givit sin tillåtelse, är det ju alldeles klart. Och förrästen, Gud vet hur många gånger man ännu hinner träffas. Kanske det redan vid nästa bombning är slut. Du kan kanske förstå huru det är ställt härstedes. Nå ja i alla fall B. B. se till nu att

dessa saker bliva ordnade det är mycket viktigt, och låt mig varje vecka höra av dig per brev, så jag vet om du lever *eller* är död. Och kom nu hit i mitten av veckan, du får säkert träffa mig (alltså till Sörnäs). I väntan på ditt svar sänder dig de käraste hälsningar
Broder Oja⁸⁶

Av breven framgår att Björling uträttar flera ärenden för Oja. Han skickar kläder, matpaket och pengar samt hjälper till med byråkratin kring Ojas skilsmässa.⁸⁷ Ojas fru Signe var i Sverige, och Oja säger sig önska att hon ska hitta en lämplig partner med vilken hon skulle kunna åstadkomma "ett lyckligt hemliv" för gossen.⁸⁸

Allt i breven handlar inte om praktiska angelägenheter. Oja tycks också ha haft något slags litterära ambitioner. Han skrev aforismer och dikter och hoppades ge ut dem, låter han i alla fall förstå i ett brev.⁸⁹ De dikter han citerar i detta brev tycks ha tagit starka intryck av Björling, som han också tillägnade sina dikter: "Brunnsparken är och förblir den största solglimten i mitt liv":

Att ensam –
och bland människor –
som spätelsk
med utsträckt hand –
och bön –
som ej förstod.⁹⁰

Oja uppger sig vara släkt med Jarl Hemmer, och är upprörd över att så sent få höra om dennes död.⁹¹ Han frågar i ett par brev om det trevliga paret Ruth och Hjalmar Dahl, som han hade träffat på Societetshuset "strax innan jag blev häktad", och han frågar om Ragnar Ekelund.⁹² Ruth och Hjalmar Dahl var båda författare, Hjalmar också översättare.

Fängelsetillvaron tär hårt på Oja. Han har magsår och opereras, mager 16 kilo under sin fängelsetid, och skriver t.ex.: "Annars, äro mina nerver totalt förstörda. Om du kunde ens till en del sätta dig in i förhållandena (de förhållanden jag för tillfället befinner mig i) så kunde du lätt förstå huru jag känner mig. Det är just ej vidare uppbyggande varken för mitt fysiska eller psykiska tillstånd, skulle nästan hava lust att citera Heine, fastän jag aldrig varit vidare förtjust i hans poesi. Har verkligen numera lärt mig att förstå, vilka philiströsa monstrum som kunna existera. Skall någongång vid lämpligt tillfälle delgiva dig mitt intressanta studium av såkallad 'skensmoral'. Det kommer faktiskt att giva mig upp-

slag till en bok, vid vars sida Eric von Schantz böcker, du vet vilka jag menar, blott äro barnlek, ty han var knappast bekant med den sida av saken som jag kommer att framhålla. Mon Dieu! Quel vie.”⁹³ Den finlandssvenske författaren Eric von Schantz (1909–1993) var känd för sina skildringar av samhällets olycksbarn, bl.a. prostituerade och förbrytare. Han hörde för övrigt till de första finlandssvenska författare som skildrade en homosexuell relation, i sin roman *Vägen leder uppåt* (1935).

Efter frigivningen bodde Oja tydligen med Signe och lille Robert hos Björling. Det hände att de störde arbetsron: ”Men det går ej att ni ligger här med edra bekymmer tvingande dem på mig, när jag har alldeles nog av dem från förut att dras med.”⁹⁴ Tonen i Björlings brev och brevutkast till Oja är inte särskilt kärvänlig. Björling irriterade sig på att Oja hade farit iväg med nyckeln till hans bostad, på att han levde slösaktigt på hans tillgångar m.m. Oja fortsatte tydligen med sina skurkstreck, att döma av de böteslappar som bevarats bland Björlings papper. På lapparna kallar han sig ”affärsman”.

Långt senare, 1958, meddelar Björling i ett brevutkast till Oja att Murtonen ”hade genom cigaretten fått eld i bädden och tydligen insomnad bränt sig så illa, att han sedermera avled på sjukhus i Åbo”.⁹⁵ Av samma brev framgår att Oja igen står i beråd att skilja sig: ”Liisa var häromdan inne. Hon sade att hon inte motsätter sig skilsmässa, men att du får ordna saken.”

Till Ojas son Robi, eller Robert Lagus, kan Björling uttrycka sig mera kärvänligt. Här är ett brev daterat den 9 mars 1953:

Björling med okänd man. Björling omnämnde aldrig själv sin homosexualitet, som dock var en öppen hemlighet.

Käre vän Robi.

Det var så roligt att se dig igen, och du var så glad och rolig för en som inte alltid har den sortens ungdom framför sig. Tack för dina skämt, fastän de kom, när jag just ville ett annat, att – på tuppen. Tja, – vi kan ju säga: ungdomen begriper ju inte allt. Men det gick ju bra ändå. Och jag tycker att vi hade det trevligt. – Och käre Robi, jag samlade in alla frimärken, ännu efter det du lagt dig, bara jag kunde tro att du inte hade dem.

Det var ledsamt att jag inte kom att höra efter huru du skulle bege dig från stan, men – utom så månet annat, så hade jag att ringa till en Sverigesförfattare [Tage Aurell] och höra efter när jag skulle lotsa honom genom staden. Den där trevliga farbrodern, du minns väl? Också idag råkade jag honom två gånger – – – ser du, jag har varit hans gäst i Sverige, och han har gjort mycket för mig som författare i detta andra land. Han är min vän.

Robi, du börjar växa och blir stor, kom ihåg det, du är inte litet barn längre. Fastän jag minnes dig just så – när du var mycket liten. Och det är så roligt att se huru du blir större. Ja, så hjärtligt besök var det för mig att jag fick se dig; och hälsa Mami också! – Du förstår ju att tanten måste gå och göra sin egen toalett, eftersom hon bor hos mig. Kanhända hade jag bort stiga upp före detta, men jag var sömnrött. Och så ville jag just att du skulle få ditt älskade bad. Och jag trodde att allt gått väl –

Om du kan få ihop en rad, så skriv *huru du mår!* Men plåga dig ej med det! Om du *inte* skriver, så skall jag hoppas att du ändå mår väl.

Med tack till dig och vänlig hälsning

din gamle vän

Farbror Gunnar⁹⁶

I ett av sina brev till ”farbror Gunnar” ber Robert om ursäkt för något han har gjort, oklart vad, och lovar att aldrig göra det igen. Av många av de övriga brev som finns bevarade tackar han för tillsända pengar. Han ber också Björling köpa honom dels skidpjäxor, dels skridskor, och dessutom en gitarr, vilket Björling torde ha gjort, enligt vad Robi minns. Skidpjäxorna tackar han för i ett brev.

Lagusarna flyttade ut i mars 1957, men Robert bodde hos Björling när han gick i handelsläroverk.⁹⁷ Enligt Robert hade dikten ”En mun vid hand” inspirerats av ett intryck av att han sög på tummen.

Björling får pris och fyller sextio

Den 20 januari 1946 hölls Diktonius 50-årsfest. ”Den överträffade förväntningarna. Vi uppvaktade på förm. i Grankulla. På kvällen – inte en vänsupning, utan en festbankett på främsta restaurangen, Savoy. Med [Yrjö] Hirn, [Gunnar] Castrén, [Emil] Zilliacus, t.o.m. Amos Anderson. Sedan var det de radikala finnarna, ’Kiila’-representanter, och [Elli] Tompuri.”⁹⁸ Hirn och Castrén var emeritusprofessorer, den förre i estetik och nyare litteratur, den senare i svensk litteratur. Emil Zilliacus var författare, litteraturhistoriker och översättare av antik grekisk litteratur, Amos Anderson var affärsman, tidningsman och mecenat, och Elli Tompuri legendarisk skådespelare och recitatris. Till konstnärsguppen Kiila återkommer jag i följande kapitel.

Man drack helan, halvan, åt ”sandwiches” och ”Cotelette Pojarsky” med strösupar på egen bekostnad. Det hela avslutades med ”Jalovängroggar”.⁹⁹ ”Jaloväng” är Diktonius omskrivning av Jaloviina, eller Ädelbrännvin, en finsk spritdryck som började tillverkas genast efter förbudstiden. Jaloviina är en blandning av brännvin och konjak och var en av Björlings favoritdrycker.

Vad som tilldrog sig efter festen på Savoy beskriver Björling i ett brev: ”Sedan for vi, de närmare gängen, i en överfull extrabuss till D:s i Grankulla. Jag for hem med morgontåget. Kl. 4 e.m. blev jag uppväckt av att Leena D:s frågade i tel., om jag hade konstnären Marcus Collins paletå och Olof Enckells hatt (själv hade jag burit skinnmössa). Vid kontroll fann jag att det stämde. Ingen i mitt sällskap hade lagt märke ens till bytet

av huvudbonad. – En ung finsk skaldinna, Elvi I. Elli Sinervo, hör till vad av angenämt jag minnes från denna festen. Hon är gift med Mauri Ryömä, så de hör nog till yttersta vänstern. Han lär ha varit fängslad nån gång under åren. Henne följde vi hem. – Rabbes fru sa att jag varit utmärkt, Rabbe påstod idag att jag varit berusad. Åtm. det senare var fallet.”¹⁰⁰ Elvi Sinervo var inte bara skaldinna utan skrev även romaner och skådespel, ofta med proletära motiv. Mauri Ryömä var stalinistiskt sinnad, kommunistisk riksdagsman, som suttit fyra år i fängelse bl.a. för sitt ordförandeskap i vänskapsföreningen mellan Finland och Sovjetunionen.

Björlings vän Gunnar Elfgren hade gjort en byst av Diktonius. Björling kommenterar saken: ”Hans huvud i brons hade beställts av Schildts förlag. En kopia sköt jag på sparkstötting upp till honom, jag råkade komma med skulptören, Elfgren.”¹⁰¹ Ett drygt år senare, inför Björlings 60-årsdag, gjorde Elfgren en byst av Björling.¹⁰²

Nyårsaftonen 1947 skrev Björling brev till Jaakko Päivärinta, som hade låtit höra av sig efter många års uppehåll. Han rapporterade om sin nya bostad: ”Namn har jag ej på dörren, men bokstaven (litet) a. Det är dörren till höger om prof. Knut Tallqvist, av vilken jag har rummet. 7:e våningen, vid Sandvikstorget, mittemot Poly. Ringa kan man inte, då det är omöjligt att besvara 81-årige professorn, han är för resten rätt sjuk.”¹⁰³ Poly var Tekniska högskolan, tidigare Polytekniska institutet, som var inrymd i en magnifik palatsliknande byggnad.

En vecka senare skrev han till sin gamle elev från normallyceet Alarik Roos: ”man blir oföretagsam som en björn i ide, när den här höstens höstliga vinter sveper en pottgrå himmel över allt. Just nu i skymningen är den helt vacker över Poly, Torni, m.m. Men mänskorna ilar frusna över torget. Skall man ut, är det som att doppas i en tunna med isat vatten.”¹⁰⁴

Den 5 februari 1947 tilldelades Björling för första gången Svenska litteratursällskapets pris. I sina val av pristagare hade Svenska litteratursällskapets prisnämnder av hävd varit försiktigt konservativa, men redan 1929 hade Elmer Diktonius och Hagar Olsson tilldelats var sitt pris, och året därpå fick Rabbe Enckell sitt första pris av litteratursällskapet. Olof Enckell fick sitt första pris 1932, Örnulf Tigerstedt och Kerstin Söderholm 1934. När Björling fick sitt pris hade Diktonius prisbelönats sju gånger, Rabbe Enckell fem och en sjätte gång 1947, samma år som Björling, då han erhöll 50 000 mark, vilket kan jämföras med Björlings prissumma på 10 000.

Prisnämnden som föreslog ”att *Ina Rosqvists* pris [måtte] tilldelas författaren *Gunnar Björling* för diktsamlingen *Luft är och ljus* och för hans litterära alstring överhuvud” bestod av Gunnar Castrén, Arnold Nord-

ling, Paul Nyberg, John Erik Roos och Bertel Kihlman.¹⁰⁵ Författaren Bertel Kihlman var far till Christer Kihlman. Prisnämndens protokoll vittnar om det kontroversiella i valet:

Prof. Castrén erkände visserligen, att en stor del av Björlings diktning icke kunde omedelbart gripa honom och att Björlings stil i mycket föreföll honom sökt och maniererad. Men å andra sidan vittna många av Björlings dikter otvivelaktigt om hans stora poetiska begåvning och hans förmåga att intensivt fånga en stämning – som exempel ur den senaste samlingen *Luft* är och ljus kunde anföras många naturdikter och dikter om barn. Även om man står främmande för den stilriktning, som Björling företräder i extrem form, måste man skänka aktning åt den målmedvetenhet och den konsekvens, med vilken han strävar mot sitt ideal. I betraktande bör också tagas att Björling utövat ett betydande inflytande på många av den unga generationens bästa författare både i Finland och Sverige. Det var därför på sin plats att Svenska litteratursällskapet en gång uppmärksammade honom.¹⁰⁶

Litteratursällskapets ordförande, Eirik Hornborg, såg saken annorlunda. Han opponerade sig skriftligen mot nämndens förslag, eftersom han ansåg att Björlings poesi inte uppfyllde det grundläggande kravet att vara avfattad på svenska:

Detta krav uppfylla Björlings och hans epigoners arbeten icke. De äro ej skrivna på svenska – om också med till största delen svenska ord – och över huvud ej på något språk i ordets fastslagna betydelse. Deras formlöshet är resultatet av en användning av språkets element, vilken icke överensstämmer med språkets uppgift och möjligheter, och den innebär en total brytning med den urgamla, dels undermedvetna, dels medvetna strävan till klarhet och logik, som har lett till utveckling av språkets resurser som meddelelsemedel. Sprängas formerna, så finnes icke längre någon objektiv grund för bedömandet. Slår denna på subjektivt godtycke grundade riktning igenom, så blir följden kaos, och kontakten mellan det verkliga levande språket och det poetiska avskäres totalt.¹⁰⁷

Hornborg gick med på Björlings ”allvarliga och aktningvärda konstnärliga intentioner” men ansåg att sällskapet inte skulle låta sig påverkas av ”efemära moderiktningar”.¹⁰⁸ Hans karakteristik av Björlings metod sköt

dock inte helt över målet: ”Genom att använda lösryckta ord, eller på sin höjd helt korta fraser, ungefär såsom ackord eller färgklickar söker man framkalla en viss stämning, oftast vag och konturlös.”¹⁰⁹ Att han såg stämningen som ”vag och konturlös” tyder på att han inte bekantat sig närmare med författarskapet.

Det är inte uteslutet att Hornborg, med tanke på sitt ordval, hade bläddrat i *Luft är och ljus*:

Ett ackord en ton en flyende minut
en sten och föll i rymd eller vattendjupen
och ej återvänder
en milsten skjuten undan
på ändlösvägars färd
en knutpunkt i ett mot väglösheter syftat
en kraftpunkt vila, vågs ingång, droppes sammansmältande med
tidlös-, rumlös-oceanlikheter
– vårt ord – vårt liv!¹¹⁰

Efter en omröstning i styrelsen, där rösterna föll 5 mot 4, beslöt man i alla fall att tilldela Björling priset. Bland dem som talade för Björling fanns skolmannen Ragnar Hollmerus, som också inkluderat en dikt av Björling i ett urval för skolorna. Bland dem som talade mot fanns Hugo E. Pipping, professor i nationalekonomi och son till språkmannen Hugo Pipping, som inte haft några högre tankar om Björling och som i sitt årstal 1931 hade talat mot modernismen och särskilt riktat sig mot Björling, utan namns nämnande.¹¹¹

Styrelsens beslut ledde till att Hornborg avgick. ”Jag ansåg mig inte kunna stå kvar, sedan styrelsen i en betydelsefull principfråga hade fattat beslut mot min reservation”, skrev han till sin dotter, och tillade: ”Jag tyckte faktiskt det var förbannat ledsamt, så ledsamt att jag rentav måste skratta. Det är nämligen komiskt när en gammal man, som vant sig vid att lämna så mycket, tycker att det är smärtsamt att utträda ur en styrelse.”¹¹² Förutom att han var historielärare var Hornborg själv också författare. Han var bara några år äldre än Björling och tidigt intresserad av poesi, framgår det av Anna-Lena Bengelsdorffs biografi. Björling uppskattade Hornborg för hans artiklar mot Lapporörelsen, som han skrev i egenskap av chefredaktör för *Nya Argus*. Björling skulle ett par år efter sitt pris, i sitt tal till ”de ej födda” i *Studentbladet* (1949), minnas Hornborg som kurator på Nylands nation vid tiden för storstrejken. Han hade ”dagen

innan strejken, vid en upplysning av Karl H. Wiik om att skoleleverna planerat strejk, frågat om inte söndagsskoleleverna planerat sådan!”¹¹³

Efter att Hornborgs uttalande publicerats i *Nya Pressen* i mars 1947 fick han medhåll av ett par unga studenter. ”Om det verkligen är meningen, att vi unga som studerar svenska, skall anse oss tvungna, att betrakta Björling som förebild är det lika gott att vi lägger våra kursböcker åt sidan”, skrev en ung student.¹¹⁴

I debatten deltog också den unge poeten Bo Carpelan, som något år tidigare blivit bekant med Björling och tog honom i försvar, vilket också noterades av den unga studenten: ”Är herr Björling eventuellt en personlig vän till herr Carpelan och anser den senare sig därför även av denna orsak förpliktad till ett lovtal över det konstnärliga värdet av den förras produktion?”¹¹⁵ Carpelan framhöll å sin sida att han redan tidigare hade bekantat sig med Björlings författarskap. Han hade debuterat 1946 med diktsamlingen *Som en dunkel värme*, skriven i Björlings anda.

Hornborg förklarade sig närmare i *Nya Argus*, där han alltsedan 1932 i egenskap av huvudredaktör heroiskt och principfast bekämpat fascismen, i en artikel med namnet ”Den nionde vägen”. Den nionde vägen tror sig vara förmer än de andra; här är det mycket fråga om en reaktion mot den arrogans som utmärkte modernismen, som Hornborg ser som en klickpoesi som vill avgränsa sig från den litterärt intresserade allmänheten. Hans poäng är att allmänheten inte är tillräckligt beläst för att kunna ta till sig den modernistiska dikten, och att den inte har tröttnat på den gamla poesin.

Från ett senare perspektiv kan det tyckas som att Hornborg egentligen reagerar på ett större och mera genomgripande paradigmskifte: poesins historiskt sett allt större autonomi, dess lösgörande från övrigt språkbruk, från vältalighet och stilistik. Han hade med andra ord en poäng, men tiden hade ohjälpligt gått förbi honom. Själv trodde sig Hornborg ha tiden på sin sida:

Har en ny litterär riktning tillräcklig inneboende livskraft, så bryter den igenom utan att ovetta vare sig främjar eller hämmar dess segertåg. Har den det icke, så självdör den under alla förhållanden och må gärna få dö i frid.¹¹⁶

”Det låtsas vara saklighet”, var Björlings kommentar till Hornborgs artikel. ”Att måla fan på väggen, men inte nämna mig, utan piska upp så där i fria luften.”¹¹⁷

Tiden var i alla fall på Björlings sida. Ett betecknande exempel är att

Björling tio år senare, 1957, skulle få litteratursällskapets stora pris på 500 000 mark för sin livsgärning.

Frågan är om inte Hornborgs reservationer snarast var en fjäder i hatten för Björling. Av breven att döma tog Björling det med jämnmod: ”Jag blir nu 60 år, säges det, och fick nu, för första gången ett pris av Svenska Litteratursällskapet i Finland. Prof. emeritus Castren föreslog det för en församling, där ingen var min anhängare. Inte heller han. Förstås. Det gick, efter omröstning, inte i prisenämnden, utan i församlade styrelsen. Ordföranden avgick omedelbart, för den sakens skull. Det tyckes ogillas skarpt i kretsar som knappast är mina anhängare.”¹¹⁸ Det hela blev snart en mera generell betraktelse: ”Hur har professorsvisdomen ej förklarat (mot mig): sv. språket är så rikt, att man ej behöver ’förvanska’ det för att finna uttryck för allt tänkbart.”¹¹⁹

Björling var ändå smått betryckt över att ingen bokhandel hade ställt ut hans bok, *Luft är och ljus*, i fönstret, ”ovanligt för våra förhållanden.”¹²⁰

Björlings 60-årsdag den 31 maj 1947 firades på restaurang Gambrini på Fabiansgatan 29. Ragna Ljungdell, känd som recitatris och som översättare av modern finsk poesi, rapporterade om festdagen för *Aftontidningen*: ”Jubilaren, som från tidigt på förmiddagen blivit hemsökt av strömmen av gratulanter, utvecklade hela kvällen en fenomenal livaktighet – tydligen utan vare sig hjälp av fenedrin eller stimulans – var hela tiden på toppen av den specifikt björlingska mixturen av hjärtlighet, försynt charm och burleskt sprudlande vitalitet.”¹²¹

Bland de närmare hundra gästerna märktes författaren och konstnären Ragnar Ekelund, som i egenskap av ordförande för författareföreningen meddelade om att Björling av föreningen tilldelades ett stipendium på 20 000 mark. Eric Olsoni meddelade att vännerna samlat ihop 60 000, och konstnären Tapio Tapiovaara hade på pergament gjort en jättelik växel med texten ”ACCEPTERAS!” Björling tog emot allt detta med ett ”milt lugn”, vännerna ”med jubel”. Rabbe Enckell bodde för tillfället i Sverige, där han året innan hade träffat sin blivande tredje hustru, Aina Enckell, efter sitt kortvariga äktenskap med Alice Kaira. Mikael och Birgitta Enckell var Rabbes ställföreträdare vid festen, ”det bästa”, enligt Björling.¹²² Herman och Ralf Parland var på plats, liksom Bo Carpelan och Bertel Appelberg, Björlings förläggare.¹²³ Också Björlings bror Torsten och hans fru Ann var med om tillställningen.¹²⁴

Björling hade undanbett sig tal. ”Tal och program och – ’kupletter’ har mitt veto”, skrev han till Sven Grönvall. ”Men du kan ju ’klinka’ på piano. Parland är farliga, de slutar inte. – Till ordningsmän utses [Gunnar] Elfgrén, [Per-Erik] Gadd, Tito [Colliander]. Med biträde av

Märtha [Enckell] och Eva [Wichman]. De skall högljutt beivra alla brott mot okonventionen. Särskilt förhindra mundiarré. Och annat som stör dryckjom, *ätjom* och munnarnas högljudda sammanhållning.”¹²⁵ Märtha Enckell var Torger Enckells första hustru, innan han 1946 gifte sig med författaren Liv Tegengren, som tidigare hade varit gift först med Gunnar Elfgrén och sedan med Erik Therman. Liv var mor till Jan Elfgrén, och tillsammans med Torger fick paret dottern Selinda, som gifte sig med Christer Kihlman. Kretsarna var små.

Det blev ändå tal, som hölls av bl.a. konstnären Gösta Diehl, med en hälsning från bildkonstvärlden, den svenske kritikern Erik Goland, som representerade fyrtioalisterna, och Rolf Lagerborg, som med ”gallisk esprit” talade om ruset och om Björling som varande ”född berusad”.¹²⁶ Att konsten var rus och konstnären född berusad var Lagerborgs käpphäst. Björling själv uppfattade Lagerborgs tal som om han ”rodde och ’hopade’ på något sätt”.¹²⁷

Ragna Ljungdell skrev i sitt tidningsreportage om festligheterna: ”Obe-
talbar var scenen när Elmer Diktonius skulle läsa upp sin hyllningsdikt: han ’kom bort’ lite grand bland ha! och du! o.s.v. vadan Cid Erik Tallqvist ilade till undsättning och under livligt interfolierande från Diktonius plöjde strofen till slut.”¹²⁸ Diktonius och hans fru Leena hade suttit bredvid Lily Björling: ”Hon tycktes ha funnit behag i er båda”, skrev Björling på sitt tackkort.¹²⁹

Cid Erik Tallqvist tackade Björling för hans entusiasm och djärvhet, och för att han visat vägen ”till mångt och mycket i världslitteraturen, nytt och gammalt”.¹³⁰ Mot slutet av talet visade han också fram lejonklon: ”Helgonaktigheterna i din senaste produktion har de oomvända av oss lite svårt att anamma. Men vi accepterar för vi vet att lugnet är som det heter ’tillkämpat’. Vi vet – du må känna dej stämd någon gång som ’en de stilla dagarnas bönfällare’ – vi accepterar för vi vet att där bakom finns den andes kraft som kunde spränga statens stenblock om det så gällde.”

Olof Enckell mindes att ”Björling höll ett tal där han skällde ner alla”. I Ljungdells rapport heter det mera gåtfullt: ”Gunnar Björlings korta tack kan inte återges: det är inbränt i varje närvarandes medvetande.”¹³¹ Märtha Enckell hade flätat en krans som Björling gick med på att bära under sitt tacktal.

Av ett brev som Björling skrev till Rabbe Enckell framgår att han hade läst upp följande dikt ur *Korset och löftet*:

När ni kommer med flottiga miner och hycklaradress, ej möter jag bondepatetisk och tackarrörd. Jag skall klå er och flå, och drabba tillsammans och trumma himlens paradmarsch:

Kom, roparröster och frälsningens fanor, jag går sjöar ur hjärtat, jag skall vrida ur himmelens spenar, jag står upp i luften. För helighetsdrickat skall korkarna smälla och knivar skall vässas, och herdar och boskap skall slaktas och väckas och födas som rullande hjul i Guds hand.

Jag skall veta min runa.¹³²

Om sin födelsedag skrev Björling själv: ”ej riktigt såsom jag velat det. Men den största tillställning för mig som i detta livet emanerat och kommer att emanera. ’Hedersmedlem’ i studenternas litteraturklubb (skulle glatt mig än mer över samkonventets dito); dedicerat nummer av skriften 1947, en adress från svenska förf. (Sverige) och en fest på Gambrini (hela salen). Penninggåvor och tavlor (även från en norsk vän i Sverige, Göteborg). Blommor vid mottagning här hemma. Osv. Och ett nachspiel i skulptör Elfgrens atelier. Hemfärd i vacker försommargryning under fågelsång, perfuttandes – värre fylleri var det ej, och ändå nykterastade jag inte. Det var nog en vänlig dag. Men nu har jag flera dagars arbete med personliga tacksägelser till åtm. 150, nej 200, personer, egentligen flera.”¹³³

Med ”skriften 1947” avses tidskriften *Litteratur konst teater*, som Schildts förlag gav ut 1945–1947. Nummer 2 år 1947 tillägnades Björling, med en tillbakablick på ”Vilande dag efter 25 år” av Stig Carlson och ett motto från slutet av den skandalomsusade ”Abrakadabra!” i *Vilande dag*:

Seger är stund i ditt hjärta.

Se i ditt öga! Fråga ej mer!

Kämpa och vaka! Bida

din stund! Bär

längtan i dagen blom.¹³⁴

Björling hade fått sin revansch.

Vidgad krets i Sverige och Finland

Björlings dikturval *Och leker med skuggorna i sanden*, som gavs ut under Björlings märkesår, kom i delupplaga i Sverige. Kritiken var översvalande. Om fyrtioalisterna hade berett marken för Björling blev lyrikurvalet en inkörsport för läsare både i Finland och i Sverige. Många var de svenska författare som lyfte fram Björling vid olika tillfällen. I ett hemmareportage hos författaren Tage Aurell 1947 kan man plötsligt råka på följande: ”Du ska läsa Björling, uppmanar han mig. Han är större än t.ex. Mörne. Och det kommer man nog att upptäcka så småningom. Jag träffade honom i Finland då jag var där nu i sommar. En finfin gammal man, med en pepparkornsblick, skarp och vaken som hos en yngling.”¹³⁵

Beundran var ömsesidig. Författaren Tage Aurell var ”en otrolig berättare”, det var Björlings första intryck när han hälsade på honom och hans hustru Kathrine, också hon författare, norskfödd, i ”fattigidyllen” Mangskog i Värmland.¹³⁶ Mangskog blev en plats Björling ofta återkom till i minnet och några gånger i verkligheten. Född 1895 var Aurell den äldsta person Björling upprätthöll en mera intensiv korrespondens med. Aurell var med sin lakoniska stil och förkortningsteknik en sorts prosans motsvarighet till Björling, något som påpekades av flera recensenter.

Björlings brev till Aurell är inriktade på vardagligheter, mera sällan på litterära frågor, men det är ofta skojfriska brev, ibland med minnesglimtar i stil med: ”Här är lönnarna gula som koleraflaggan, aktuell

ännu i min barndom.”¹³⁷ Björling upprätthöll också en korrespondens med Kathrine, som ibland skickade över matvaror till Björling.

Sommaren 1947 skrev den svenske författaren Walter Dickson till Björling för att tacka honom för *Och leker med skuggorna i sanden*. Han sade sig uttryckligen uppskatta det folkliga draget i den finlandssvenska modernismen, till skillnad från den franskinspirerade svenska modernismen. Det fanns för övrigt också andra svenskar som föredrog den finlandssvenska modernismen framför den svenska, däribland Rolf Ekman, som kallade den förra ”klassisk”.¹³⁸

Redan våren därpå, 1948, presenterade Dickson Björling i svensk radio, vilket gjorde Björling glad ”som om jag tagit studenten”.¹³⁹ Dicksons artiklar samlades 1956 i den första boklånga studien om Björling, *En livslivets diktare*.

Sommaren 1948 flyttade Björling till ett nybyggt hus i Brunnsparken som brodern låtit uppföra i stället för det gamla. Hans arbetsrum hade samma utsikt som det källarrum han bott i från 1915 till 1933, innan han flyttade upp en våning.¹⁴⁰ Husets övriga invånare var bestörta över att inte få basturättighet. Enligt Ralf Parland var det broderns hustru Ann som såg till att Björling fick bosätta sig där, brodern ville det inte.¹⁴¹ ”Vi hyr inte ut bastun, det kan du säga till Disponenten”, skrev hon till Björling. ”Man vill ju ha sitt för sig och inte ha människor inpå sig.”¹⁴² ”Jag är åter här vid havets strand, utan gatuslammer spårvägsslammer och nattfyllsigt vrål från torget”, skrev Björling till Stig Carlson.¹⁴³

I *Vårt kattliv timmar* finns en sorts hyllning till den nya men så välbekanta gamla utsikten. ”Det lustiga är”, skrev Björling till Walter Dickson, ”att jag bor likasom i en båt och ser det vårliga havet som öppnar sig alltmera. Faktum är ändå vågs och vattens ’snart’. – Ett vårligt Sveaborg, just min utsikt, stiger fram. – Associationen isflak-måsvitt-tvättat ger sig. – Trädets grenar löser sig upp ett solljusflimmer av fingersvamp, och stenmuren lyser spektrumfärger, en gammal fästningsmur.”¹⁴⁴

Långörns håll
vattens våg på fjärden
och solskuggasholmarna
snart
är vatten hus och
Sveaborg
och vitt är isflaksband
måsvitt leker, tvättat
isbandsstycken

mattljus välver himlen
svart och
glänst,
och träds grens toppar
över murkenljusa muren
fingersvamp
och mot rymd i solen.¹⁴⁵

Bostaden bestod av två rum, ett större arbetsrum och ett mindre rum, samt en tambur.¹⁴⁶ På följande sätt beskrev Björling sin bostad för Tage och Kathrine Aurell: "Det är en bastu med cementgolv och brädväggar plus en bastukammare, ett badrum och ett litet kök. En liten ungkarls-lya. Och utsikt över Sveaborg och vattnen. Enskild ingång. Ingen snöskottning. Men fullt med myror i köket."¹⁴⁷

I *Aftonbladet* beskrev Svenne Lindqvist Björlings bostad: "Vi kommer in i en korridor. Till vänster ett kök med dusch. Till höger ett sovrum, där står en julgran med bomull och glitter. Längre fram ett arbetsrum med träfodrade väggar och – dusch! Han bor i en bastu."¹⁴⁸ Lägenheten hade, påpekar Björling, tre duschar, "i badrummet, i ett basturum där jag skriver det här, samt i kokvrån."¹⁴⁹

Arbetsstolen var, enligt Aina Enckell, "hopsurrad, alltså två ben som inte sitter fast någonstans. Massor med snören och knutar [...] och så ner om benet, sådana där åttor, och så knut."¹⁵⁰ Björling hade, enligt Lindqvist, "ett jätteskrivbord med lådor som innehåller allting från te- och konserverburkar till böcker".¹⁵¹ I den understa lådan fanns flaskor, berättar Mikael Enckell, och i en annan fanns choklad och pulugryn, en sorts godis.¹⁵²

"Anspråkslösare bor bestämt ingen diktare med hans namn i Norden", rapporterade *Dagens Nyheter*.¹⁵³ Och fortsatte: "Men Gunnar Björling trivs och hoppas bara på att få stanna. 'Fast det är visst inte tillåtet att bo så här', säger han, 'man borde kanske inte tala om det'."

Björling trivdes förvisso: "man upplöses i idel beståndsdelar om man ej har sitt lilla råtthål, gnagt och format just för ens ögon. Nån gång ändrar man bara litet på synfältet eller vänder oppochner på möbleringen. Men vart man än kommer, så tar man rättbo't med sig. Man kan inte med andras möblerade rum, finrumsaktighet, nej, ingen vet något om en stol, ett bord. Om den ordnade oordningen. Oordnade ordningen!"¹⁵⁴

Björling hade ett rikt socialt liv under 1940-talets andra hälft. Han anslöt sig till konstnärsgruppen Kiila och deltog ibland i dess evenemang. Kiila hade grundats 1936 som ett slags fortsättning på den modernistiska

Björling i sin så kallade bastu, förmodligen vid 1940-talets slut. Gårdens barn sprang ofta in och blev bjudna på sötsaker. Sina vuxna gäster trakterade han med smörgås med mycket smör och ost, en bit choklad och en klunk ädelbrännvin.

gruppen Tulenkantajat (se kapitlet "Svenska modernister besöker Finland") som efter 1932 utmärkt sig som en vänstersinnad, antifascistisk grupp författare och konstnärer, till vilken bl.a. Sven Grönvall och Elmer Diktonius hörde. Efter kriget breddades kretsen, och flera svenskspråkiga anslöt sig till den. Till Björlings umgänge i övrigt hörde bröderna Parland och Enckell med fruar, Diktonius, Ragnar Ekelund och Karin Allardt Ekelund, Anna Bondestam, Eva Wichman, författaren och översättaren Lars Hjalmarsson Dahl, Ole Torvalds, Ulla Bjerne, Elvi Sinervo, Solveig von Schoultz, Erik Goland och Lars Englund. Åren började dock göra sig påminda. "Men satan måtte ta ens gråa hår, var jävel kallar en farbror", skrev han till Kathrine och Tage Aurell.¹⁵⁵

Den 28 december 1948 dog Erik Therman i tuberkulos, 42 år gammal. Björling hade känt honom ända sedan *Vilande dag* utkom.¹⁵⁶ Therman hade varit mycket produktiv, med fem diktsamlingar, två novellsamlingar, fem romaner, två reseböcker, en samling betraktelser och en populärvetenskaplig studie bakom sig. Han hade sjukpensionerats från sin bibliotekarietjänst året innan. Björling var med om hans jordfästning i Östersundom, vid denna tid en by i Sibbo nära Helsingfors. "En vän och kollega begravdes. På en liten landskyrkogård, enligt vad han bestämt. Ett gripande öde. Han har varit en människa. Levde i fantasien och sitt hjärta även när han gick ibland oss. Konstnärligt var han ojämn, en allivets eller allt livets förkunnelse var det han ville och skänkte. I flera år var

han fjättrad vid sjukbädden, levde mera på sin ande än på sina lungor. – Min sorg tog han del i en gång många gånger, sorglösa stunder har vi haft, vi hade också en tredje kumpan, han ock död tragiskt. Ändå hade vi mest glada minnen av honom, ty vi kunde dock hissa flaggorna opp. Fastän de vart vänner under mina svårare år. I Kiri-ra, sidan 16, har jag ett stycke 'Kamrater' i minnet av en fotvandring vi tre gjort, det var för resten 1925, fastän stycket kom fram ur papperen så sent.

Så var det. Erik Therman. Han fick vacker tanke idag.

Han var en av de bästa och närmaste vänner jag haft, i tanke och hjärta och gärning. Han ägde ständigt ungdomssinnet, allvar och glädje. I formen skildes vi åt, men i strävan har vi gemenskap.”¹⁵⁷

”Kamrater”, om fotvandringen med Therman 1925, lyder:

KAMRATER.

Natt sveper dimma över stenbänken,
det är länge sedan järnvägståget surrade,
vi såg ödeskog och kärddammen.
Vi går spanande längs vägarna, ingen går långt,
han återvänder under förevändning.
Vi bär packning på ryggen
och filtarna, vi behöver för en natt i skogarna.
Det sticker i tårna, och vår fantastighet berättar.¹⁵⁸

I samlingen *Ett blyertsstreck* ingår en dikt till Thermans minne:

(Erik Therman)
Det är så, du sover
ej är och där kalla jorden
blott ditt minne
och som tanke
ingen ser den
och att jordiskt ändrar
där under vinterns träd
och vårens bäck
och helt sakta
minnen flyktar
men en tanke
än
och vaknar opp
i andra¹⁵⁹

Björlingsamfundet och Bengt Holmqvist

År 1949 lystes Björlings liv upp av två glada nyheter. Från och med januari tilldelades han statlig konstnärspension, ett beslut som hade fastnat i byråkraterns kvarnar och dröjt i tre år. ”Det hade jag ej kommit att tänka på, – att jag ändå i mitt land och samhälle kan finna en gamla dars räddning!” skrev han.¹⁶⁰ För det andra bildades ett Björlingsamfund.

Pensionen var till en början rätt anspråkslös, 90 000 mark om året, eller knappa 4 000 euro i dagens valuta.¹⁶¹ Men 1958 hade pensionen höjts avsevärt, till 341 700.¹⁶² Från och med 1952 fick Björling också ålderspension, en obetydlig summa på 3 500 mark per år.

Bland några av Björlings finlandssvenska vänner väcktes tanken om ett Björlingsamfund redan inför Björlings 60-årsdag 1947, men det blev svenska vänner som gjorde slag i saken och bildade ett sådant samfund två år senare: tretton kolleger i Sverige och två i Finland, med den svenske författaren Tage Aurell i Mangskog som centralperson. Tillsammans med Stig Carlson skötte Aurell om administrationen. De två finländarna var Rabbe Enckell och Ralf Parland.

Avsikten med samfundet var, enligt det cirkulär som skickades ut i april 1944, att bereda ”en av den nya rikssvenska lyrikens mäktigaste impulsgivare” att ”arbeta under något tryggare omständigheter”.¹⁶³

Årsavgiften var tio kronor. Omkring hundra medlemmar anslöt sig under det första året. De fick var sitt exemplar av *Vårt kattliv timmar* i en

särskild numrerad upplaga. Fem år senare bestod samfundet av 163 medlemmar, 145 i Sverige, 17 i Danmark och en i Finland, Thomas Warburton.

Samfundet var för Björling en inkomstkälla men blev just därför ett ständigt bekymmer, eller som Stig Carlson skrev i en tillbakablick: ”detta samfund var hans ständiga skräck- och skuldkänslomotiv; han menade det vara orimligt att ’pungslå’ folk på pengar. I brev efter brev i år efter år återkom han till detta: inga påminnelser till medlemmarna!”¹⁶⁴

I augusti 1949 dog Knut Tallqvist. Björling rapporterade till Rolf Lagerborg: ”Han hade tydligen i enlighet med den inställning jag kände till, förordnat om en ljudlös bortgång. Familjen, i hans blomsterfyllda arbetsrum.”¹⁶⁵ I sitt sista arbete, *Månen. I myt och dikt, folketro och kult*, hade Tallqvist också tagit upp Björlings poesi.

Utöver konstnärspensionen och samfundet hände 1949 ytterligare en tredje sak som skulle bli betydelsefull för Björling. Den unge akademiker Bengt Holmqvist introducerade kunnigt och seriöst Björling i tidskriften *Prisma*, i en artikel med namnet ”Inledning till Björling”. Han var kritiker vid *Åbo Underrättelser*, där han hade recenserat Björling och rapporterat om hans 60-årsdag. ”I Å.U. hade jag aldrig fått annat än kåsörhugg, tills Bengt Holmqvist uppenbarade sig”, skriver Björling.¹⁶⁶

Holmqvist hade samhällsvetenskapliga studier bakom sig och var inläst på modern logisk-empirisk filosofi. Mot denna bakgrund är det inte förvånande att han inleder sin Björlingartikel med att beskriva Björlings filosofi, som han ser som ”den viktigaste nyckeln till hans dikt”.¹⁶⁷ Björling skrev till Holmqvist och undrade: ”Om det möjligen kan tyckas onödigt och för vidlyftigt att avhandla min eklektiska filosofi: vanlig fenomenalism, W:marck och litet av det pragmatiska? har man något vett i skallen och vikt i hjärtat, så förstår man min s.k. dikt utan alltför mycket filosofi.”¹⁶⁸

Björling var ändå glad över artikeln, påpekar han flera gånger i breven till Holmqvist, men hade också kritiska synpunkter och ville lägga saker till rätta: ”jag önskar något slags riktighet ifråga om den del av min existens som varit min – skrift”.¹⁶⁹ De kritiska synpunkterna gällde framför allt Holmqvists övervärdering av Björlings senare produktion och hans missförstånd av hans tidigare skeden, t.ex. när det gällde *Quosego*. Om Björlings bidrag i den senare skriver han bl.a.: ”Björling prövade nog många gånger sina läsares skarpsinne och fördomsfrihet ganska hårt; inte så mycket med att säga invecklade saker på ett invecklat sätt, men med att säga enkla saker på ett förbryllande sätt.”¹⁷⁰

Björling tyckte att Holmqvist hade glömt att han och Henry Parland hade ”gett uttryck åt en anda, ett tidsläge och litterärt läge som en gång

rått i världen, och att vi verkligen vore att förstå som ett tidshistoriskt, ja, utvecklingsmässigt”.¹⁷¹ Att Holmqvist inte hade förstått innebörden av *Quosego* kommenterade han också i ett brev till Cid Erik Tallqvist:

Man har blott att delge dig den välvilliga nekrologen av Bengt H. Skulle visst gjort några dumma anmärkningar, bl.a. beträffande Quosego som han inte upplevt och vars plats i världen är bortglömd samt ej fullt förstådd till sin ”profetiska” innebörd. Men med hänsyn till både det ena och det andra ifråga om det profetiska misslyckandet, vill jag endast vara glad och tacksam för en så positiv avräkning överhuvud och särskilt av B. H.¹⁷²

Björling tyckte att Holmqvist kom med ”för *oreserverat* lovord för produktionen *fr.o.m.* Där jag vet att du”.¹⁷³ Om sin tidigare produktion skriver Björling: ”Men lidelsen i min tidigare bildanhopning och fantastiken, omedelbarheten och det tydliga om jag så får säga: djuplivet, de var väl något.”¹⁷⁴

Oavsett invändningar var Björling nöjd med Holmqvist: ”Vad dig beträffar så är jag tacksam för att ’gud’ gett mig dig. Du, hur långt du än mäktar i teori som jag ej alltid är kapabel för, så vill du, utan påtagen överlägsenhet att du vet bättre, visa på, citera och förklara mitt ord.”¹⁷⁵

Om reaktionerna på artikeln kunde Björling rapportera till Holmqvist: ”Din artikel har väckt uppseende i den lilla mån den kan ha observerats. Jag råkade en dag på teatern en skock på 7 personer, en släkt jag för 30 år sedan var mycket lierad med, det hade noterats.”¹⁷⁶

Mikael Enckell hävdar att det efter Holmqvists artikel inte längre var möjligt att avfärda Björling ”vare sig som diktare eller som tänkare”, och konstaterar vidare att detta även var Björlings mening.¹⁷⁷ Också enligt Per Rydén utgör Holmqvists artikel en ”gränspåle” för Björlings rykte.¹⁷⁸

Kapitlet om Björling i Bengt Holmqvists studie *Modern finlandssvensk litteratur* (1951) är en rätt kraftigt förkortad version av artikeln i *Prisma*. Här är framställningen av *Quosego* nyanserad, det är uppenbart att Holmqvist har tagit till sig en del av Björlings kommentarer.

År 1950 flyttade Holmqvist till Sverige, där han blev kritiker vid *Stockholms-Tidningen* och senare vid *Dagens Nyheter*. Han fortsatte att skriva om Björling, och de två fortsatte att korrespondera fram till Björlings död.

IV

BJÖRLINGS SISTA
DECENNIIUM

1950-1960

Polemik med Atos Wirtanen

Som tidnings- och tidskriftsskribent aktiverade sig Björling under två perioder, dels under 1920-talet, dels under 1940-talet.

Våren 1945 deltog Björling i *Hufvudstadsbladets* pristävling över ämnet "Huru kommer framtidens värld att gestalta sig?" I juryn satt bl.a. Yrjö Hirn, Eirik Hornborg och Amos Anderson. Bland pristagarna fanns Nils Meinander och Georg Henrik von Wright, den förre blivande riksdagsman, sedermera finansminister, den senare sedermera professor i filosofi och opinionsbildare. Björlings uppsats, publicerad under hans ofta använda signatur "Parvus" (latin för liten, obetydlig), blev inte prisbelönt, men den publicerades i *Arbetsbladet* där Atos Wirtanen var chefredaktör.

Den redaktionella motiveringen för att publicera Björlings text lyder: "Den synes oss ge uttryck för en viljeinställning, som är fruktbar även om den inte är trosviss."¹ Då har man kanske tänkt på stycken som följande:

Värld är sig lik. Inte sämre, inte bättre. (Vi avser människan.)

Dock en fara: omkastningen i samhället. Nya folkklasser skall stiga fram. En glädjeyrsel, en ny bitter längtan: nu skall vi sörja för oss, liv får ej gå förlorat. En allmän strävan till framgång och besittning hos de ej-besittande. Ett slags kollektiv egoism, och företrädd av staten. Demokratien i sin inveckling skall förtära sig själv, men bibehållas till skenet, ett fåtal dirigerar, så ingen vet riktigt vems ärenden han går. Det rent omöjliga, ingen erbjuder frihet: kultur. En ny saklig organisation, större mått i det yttre, men idéerna krym-

per. Ett förment allas välde, där i själva verket ingen kan hävda en rätt och förnuft mot den individuella och kollektiva egoismen.²

Hösten 1946 deltog Björling i en stor tidningsdebatt om obegripligheten i poesin. Debatten inleddes med att en grupp studenter tillsammans med Finlands svenska författareförening ordnade en kväll där man dryftade ”författaren och publiken”, dit Björling var inbjuden. Följande replikskifte från kvällen återges i *Nya Pressen*:

- Det första kravet är att författaren inte har det ringaste intresse för publiken, sa Björling till slut.
- Då skall han inte heller vänta sig att publiken skall ha intresse för honom, steg en ettrig teknolog upp och svarade.³

På Björlings sida stod de unga poeterna Ole Torvalds och Jan-Magnus Jansson. Den österrikiske författaren Adolf Molnár, inflyttad till Finland strax innan andra världskrigets utbrott, var också på plats och ”hävdade med bruten våltalighet att alla verkligt stora författare skrivit enkelt”. Tillställningen ”slutade med att Björling ropade nej, nej, nej! till kravet på begriplighet. Medan Moln[á]r stod upp och ropade ja, ja, ja!”⁴

Debatten blossade upp och Björling skrev en artikel, ”Såsom för din egen håg”, där han tar upp frågan om publiken: ”Det gäller ju inte en publik som vill ha vad den ’förstår’. Det gäller att ha gett ett uttryck för de tysta ’som tiga och lida blott.’”⁵

Här anspelar Björling på en rad av Gustaf Fröding, i sista strofen av dikten ”Tiga och tala”:

Sanning till hälften du säger,
harm vill till vapen jag smida,
dock skall ej smärtan, ej sorgen
tigas ihjäl, ty att tiga
är hos en sångare brott.
Stoltare är det att stiga
midt ibland vimlet på torgen
fram med all sorg, som jag äger,
tolk för de tyste, som lida,
tiga och lida blott.⁶

Bland dem som "tiga och lida blott" finns, kan man tänka sig, de homo-sexuella. Björling anspelar också på en rad av en annan skald, Johan Börjesson, ur dikten "Den högsta lycka". Dikten inleds:

Den högsta lycka, du på jorden har,
Vill endast komma som en hemlighet;
Och hon så länge vill hos dig bli kvar,
Som ingen uti verlden henne vet.⁷

Den högsta lyckan "flyr för världens larm / ett lif hon söker bortgömt, bortglömt tyst". Att skriva "för sin egen håg" är ett etiskt krav. Som Björling skriver: "Ej att enligt människors dom, och ej enligt kraven av en publik. En har sin uppgift eller sitt tvång, situation, sin håg eller impuls."⁸

År 1948 hade Björling i tidskriften *Poesi* inlägget "Vår längtans mål och hjärtats jord", återigen en rekapitulering av Westermarcks relativism i kamp mot fördomar: "Och den intellektuella urskiljningen minskar fördomarna och inskränkheten. Insikten i våra moraldomars karaktär av känsloomdömen och av deras bundenhet till sitt ursprung i miljön, samt insikten av deras härav följande relativa art, bör principiellt bereda mark för förstående av andras olikheter och för en utjämning av mot-sättningar individer och opinioner och samhällen, ja, stater emellan."⁹ Året därpå drog sig Björling till minnes de intellektuella strömningarna under sin studietid i artikeln "...talar till 'de ej födda'" i *Studentbladet*.

Björlings sista insats blev en polemik med Atos Wirtanen. Grunden hade lagts redan tidigare. Vid en fest på Stadshuset i Stockholm i december 1946, i samband med den nordiska författarkongressen, hade den vänstersinnade finska författaren Elvi Sinervo uttryckt tacksamhet mot Stalin för hans behandling av Finland, varpå den norske författaren Arnulf Øverland steg upp och angrep Stalin och ifrågasatte Finlands politik. Sinervo hade då rest sig och lämnat salen. Vid banketten som följde steg Atos Wirtanen upp för att polemisera mot Øverland, och då reste sig Björling och lämnade salen. Detta rapporterades i *Morgontidningen*.¹⁰

Björling hade lämnat salen för att Wirtanen hade betonat att alla finländska representanter var eniga med honom. Wirtanen hade skrivit om saken i *Arbetarbladet* och tydligen återigen betonat att alla finländska författare var av samma åsikt. Björling skrev till honom: "Vill du fram-tvinga ett offentligt uttalande av mig? Till vad gagn? Jag undrar. Det här är sannerligen ett bevis på vår 'frihet'. Inte ens Øverland finge yttra vad jag tänker och anser. Det var mer än nog att utan protest nödgas åhöra Sinervos andragande!"¹¹

Atos Wirtanen, född 1906, var uppvuxen i Mariehamn. Han var självlärd, hade gått den långa vägen från typograflärling till journalist och slutligen blivit chefredaktör för *Arbetarbladet*, senare för *Ny Tid*. År 1931 hade han debuterat med en samling aforismer. ”Personligen har Atos varit mig en utmärkt vän”, skrev Björling.¹² Han hade några gånger röstat på Wirtanen, som var socialdemokratisk riksdagsman från 1936 till 1954.¹³

Under kriget, när Wirtanen var aktiv inom fredsoppositionen, förändrades läget. Björling kunde tala om ett ”under krigsåren uppkommet storhetsvansinne” hos Atos.¹⁴ Det var Björling inte ensam om att märka. Atos dåvarande fästmo Tove Jansson skrev exempelvis: ”Han är lugnt övertygad om att han är ungefär den största intelligensen i Finland just nu (varför inte Norden? undrar han ibland!).”¹⁵

I februari 1950 publicerade Wirtanen i *Ny Tid* en artikel med namnet ”Författaren och skeendena”, delvis med utgångspunkt i Hagar Olssons *Jag lever*, som hade utkommit året innan och som Wirtanen karakteriserar som ”en intellektuellt andlig totalvärdering av den samtida kultursituationen”.¹⁶ I sin artikel angriper Wirtanen Björling:

När han står upp i en studentförsamling och avger sin litterära programförklaring, där han propagerar litteraturens ”tidlöst” estetiska uppgift (men givetvis med koncessioner åt miljö och samtid), och därvid utlöser en spontan applåd, så är detta ytterst karakteristiskt. Björling är, ideologiskt sett, vår enda konsekventa liberal, och såsom etisk relativist långt djupare (och därför mera upplösande) än någonsin hans världsberömda lärare Edvard Westermarck. I vår miljö uppfattas han därför – i den mån man anar detta – som en latent tillgång, t.o.m. av våra konservativa traditionalister, om vi bortser från dem som likt Eirik Hornborg en gång för alla gjort halt före första världskriget och vårt lands medborgarfejld.¹⁷

Björling skrev till svar en artikel, ”Den moraliska relativismen”. Den är en rekapitulering av Westermarcks etiska relativism, som så ofta hos Björling. Relativismen är här liktydig med en personlig prövning av alla absoluta anspråk, vilket tycktes vara uteslutet för en partitroende som Wirtanen:

Självfallet lever vi inte i det blå, och ingen bör tro sig inneha rättfärdigheten. Men det är betänkligt, när någon, det må ske i hur god tro som helst, söker spela ut sitt ”historiska” samhälle mot den ”fulla friheten” i det mänskligas art. Ett tidlöst ”ohistoriskt” samhälle åter

Atos Wirtanen och Björling i Helsingfors 1938. Wirtanen hade träffat Björling på ett kafé på 1930-talet och hade "aldrig, varken förr eller senare, upplevt något så vitalt i samtalsväg som Björling då". År 1950, i egenskap av vänstersinnad chefredaktör för Ny Tid, angrep han Björling för brist på socialt engagemang. Efter en kort polemik blev de snart vänner igen.

är en chimär, eller är idealet, det vi blott skall kunna förnimma i vårt eget medvetandes sällsyntstund. Men fråga är om människas situation. Vi skall alla göra tiden, vår tid. Vi är åtskilliga om den saken. Frågan kan också gälla det mänskligas fria sökarväg – däri inneslutes också den autonoma arten i estetisk formsträvan, ja, i det estetiska värdelivet såsom ett även etiskt bejakat livsvärde.¹⁸

Den personliga prövningen anknyts här till författarens och litteraturens frihet. Wirtanen svarade, i en "Replik till Gunnar Björling och litet till", att Björlings relativism ledde till "*passivitet*, till vägran att ta ett *konkret* ansvar, i sista hand till en likgiltigt-nihilistisk inställning gentemot den samhälleligt historiska nydaningsprocessen".¹⁹

Björlings inställning gav, enligt Wirtanen, "sitt stöd åt just *de krafter*, den *principiellt* bekämpar".²⁰ Björling gick i svaromål med en artikel, "Det lilla senapskornet", där "senapskornet" är den personliga helhetsupplevelsen.²¹ Han skriver:

Men vid bedömandet av livet och världen kräves även tvingande mod samt utblick, och en framåtblick, om så "de djupaste och mest brännande historiska krafter" ramlar. Kvar står individen. Inte i öde och tomhet, men i sin egen verklighet: instinkter och fakta, traditioner och seder, tankevanor[,] fördomar, och tvång och svårigheter och vad det än vara må. I hunger och kärlek och sin ej släckta längtan.²²

Wirtanen lät sig inte övertygas. "Jag vidhåller: en skepsis, så långt driven som hos Björling och riktad mot fenomenen i den aktuella yttervärlden, är anarkisk, upplösande och blir, genom sina verkningar, i sista hand nihilistisk. Hans filosofi är en eremitfilosofi."²³

Björling samlade sig till ytterligare ett inlägg, "Stället och vägen": "Enligt A.V. får man visst rikta sig mot samt vara upplösare av åtskilligt i vårt samhällsliv. Men att tänka sig att man vill upplösa en hel del av dessa upplösningstendenser, det är anarki och en strävan till att förintä."²⁴ Uttrycket "Stället och vägen" syftar på en bok med samma namn av den danske religionshistorikern Edvard Lehmann. "Det förra", skriver Björling, med en syftning på stället, eller "tempelstället", "representerar det aktuellt fastslagna, normer och åskådningssätt, det senare betecknar hjärtats liv och sökaväg."²⁵

Att ställa upp det dagsaktuella som något som inte kräver omprövning, "utgör en förnekelse av anden av mänsklighetsprincipen, det är att hänge sig åt förintelse. Här möter vi en nihilism."²⁶ Det var Björlings sista inlägg i debatten.

Atos Wirtanen kunde i egenskap av chefredaktör för tidningen ge sig själv sista ordet, i en "Slutrepublik till Gunnar Björling". Björling, får vi här veta, representerar "trots all sin esoteriska originalitet [...] den konservativt-liberala människans bortkommenhet. *Nutidsverkligheten* är för dessa människor deras egentliga *terra incognita*." Wirtanen efterlyser å sin sida "en historie- och samhällssyn på vetenskaplig grundval".²⁷

Också Rolf Lagerborg deltog i debatten, som siste man. Han tog sig an uppgiften att "medla" mellan Björling och Wirtanen, och gav med vissa förbehåll den senare rätt i att Björling var kvietistisk.

Björling skrev till Mayer: "Jag tycker bara att [Lagerborg] tar för artigt på Atos ståndpunkt, charmfull som Rf Lg alltid vill vara. Frågan gäller ej om jag och gu vete vem skall lastas för brist på ansvar, för 'kvietism', utan om Atos vill erkänna kravet N:o 1: pröva först, handla sedan."²⁸

Till Lagerborg skrev han:

Det där med relativismen var för mig huvudsaken; vad vi anser om samhällets utformning bör fritt få kritiseras. Istället får jag och alla icke-Ny-Tid-troende skäppan full av Atos. För att vi inte har ett förhandsprogram för allt, l. för att vi förmodas ha ett annat program än det enda saliga. Vi har gunås inte den raska vitaliteten. Vi har bara satt in allt på att, hur litet vi än ledes enbart av pliktmotiv, dock endast erkänna sådana moraliska ”riktlinjer” som kan underkastas, samt tillåter, en prövning av sin halt. Men: Livet går före tanken, och så imponeras Atos av allt skrik och bråk. Hans svar var ”gomorron yxskaft”. – – Vad min ”kvietism” angår, så för jag ju en livslång strid om det väsentliga. [...] Men det är tragiskt att man alltid skall företräda all världens skändlighet *och* frälsarlust just i moralens namn. Man är inte ”eremiter”, nej? Här bedrar sig Atos storligen. Det är ej för att rädda vår egen ömma hud för ett avgörande, utan för att vi inte är likgiltiga för vad vi träder upp för, som vi är *kritiska*. Inte ”skeptiska” (åter ett lögninvektiv), utan trosvissa intill änden. Vissa om förpliktelsen till och adeln i det mänskliga, det skall åtm. inte förtrampas i ”ansvars” namn. *Inte i princip åtm.*

Här har varit fråga om principer. I sin gärning utför envar sitt eget, och i sin livssituation, och ytterst är ingen blott svart eller röd, utan vi alla faller ned i skymnandet. – Någon så övermild ”likgiltighet” avser jag inte.²⁹

Till Fritz Mayer skrev Björling angående polemiken med Atos Wirtanen: ”Jag hade ändå trott att han hade förstått mig och tingen bättre, det var svårt att föra en läsbar polemik, när han rörde ihop alla ting. Det var ändå rätt mycket medgivet, det att jag fick i kommunisters-folkdemokraters organ i tre artiklar kritisera grunden för deras inställning. Troligen krävde hans ’prestige’ en kraftig salva, hur i luften slungad den än var.” Han skrev vidare: ”Det är en pojkaktig art hos honom, han är van att skrika högt, kalla andra för enfaldiga, okunniga osv. Själv är han autodidakt, ’vet allt’. Har begåvning och förtjänster. Men – en farlig person i detta nu. Hans syftning inser jag ej klart. *Politiker*.”³⁰

Så småningom stod Björling och Atos Wirtanen på vänskaplig fot igen. I augusti 1953 skrev Björling till Mayer: ”Igår råkade jag Atos Wirtanen och en rätt vänsterorienterad journalist (skriver dock utrikespolitik i borgerlig tidning), vi kom utmärkt väl överens, ehuru vi talade om Moskva. Atos tyckes vara angelägen om något slags ’enhets socialism’, vad det nu sedan innebär. Mellan oss var det en återknytning av den personliga kontakten, ovänner har vi ju ej varit.”³¹ Apropå ’enhets-

socialism” kan anföras att Atos vid tiden var ordförande i Socialistiska enhetspartiet, som verkade i anslutning till det vänsterpolitiska samsamhetsorganet DFFF, eller Demokratiska förbundet för Finlands folk, där de dominerande krafterna var kommunister.

Under 1950-talet blev det inga flera artiklar för Björlings del. ”Samla mig till artiklar har jag alltid haft svårt för”, skrev han till Fritz Mayer, ”och jag märker att jag inte mera är fallen för det.”³² En sista artikel, ”Replik om moral”, publicerades så sent som 1959 som ett inlägg i en debatt i den svenska tidskriften *Kulturkontakt*. Den korta artikeln är än en gång en rekapitulering av centrala drag i Westermarcks relativism och utmynnar i en lovsång till ”sinnelaget”, ett ord som hos Björling syftar på en handlings avsikt eller anda, till skillnad från dess yttre form:

Vårt språk är ej i orden. Ej i tankarna.

Men

I sinnelaget!³³

Resor, turnéer och urval

I maj 1950 kunde Björling, knappast utan en viss känsla av triumf, be ungdomsvännen Jaakko Päivärinta skicka tillbaka hans originalböcker eftersom de hade blivit rariteter som var efterfrågade i Sverige: ”Troligen bränner folk upp dem, utan att veta något om en litterär-ekonomisk kursförändring.”³⁴ Päivärinta returnerade dem mer än gärna, de var oöppnade eftersom han inte ”lyckats förstå de sinnesstämningar, känslor och tankerörelser” Björling hade ”förborgat i sina böcker”.³⁵ Päivärinta framstår i breven som en tämligen världsfrånvänd man, som gärna breder ut sig om de stora världsfrågorna. I ett brev skrivet 1954 får man i alla fall veta att han har en fyrtioårig schackspelande son på besök, vilket tyder på att han hade bildat familj redan innan han blev filosofie magister 1915, samma år som Björling.³⁶

Den direkta anledningen till att Björling bad Päivärinta returnera böckerna var att Walter Dickson planerade att skriva om hans produktion. En annan som samlade Björlings böcker var Fritz Mayer.

Fritz Mayer var en tysk bosatt i Malmö, där han var anställd som typograf vid Köhlers klichéanstalt.³⁷ Han var född 1907 och hade upplevt den tyska expressionismens tid och var mycket intresserad av finlandssvensk litteratur.³⁸ Mayer var gift med en judinna, Emma Schulmann, kallad Mia, och paret hade flytt från Tyskland p.g.a. den så kallade ”arierparagrafen”.³⁹ Åren 1935–1945 var det förbjudet för tyskar att gifta sig med judar, vilket man också i tysthet anpassade sig till i Sverige, förutom i Malmö.

Mayer hade läst Björling i många år och hade alla böcker utom *Kiri-ra!*, vilket var den direkta anledningen till att han skrev till honom. Korres-

pondensen inleddes med att Mayer rapporterade att han på ett antikvariat hittat en bok av Björling som innehöll ett brev från denne till Ole Sarvig. Ole Sarvig var en ung dansk författare som Björling hade träffat ett par år tidigare på författarkongressen i Helsingfors. Det blev ett minne för livet. Ännu nio år senare skrev han till Sarvig och påminde honom om denna träff: "Jag är så glad över att jag såg dig. Att du finnes. Att jag fick se dig och vara med dig. Jag tackar för varje minut. Jag tackar för vad du är och tackar för din godhet. Du förstod att jag ej har ord."⁴⁰

Björling spekulerade över orsaken till att Sarvig gjort sig av med hans bok. Han var "sårad" men kunde redan dagen därpå i ett nytt brev se saken som "komisk". Senare framkom det att Sarvig sålt alla sina böcker för att bekosta en rundresa i Europa. Som han själv berättar i en intervju med Poul Borum skickade Björling honom alla böcker på nytt, med dedikation i: "Sådan var han."⁴¹ Sarvig minns också deras första träff sommaren 1947:

Den sommer mødte jeg Gunnar, som jeg skriver et sted: "... som en lille mørkt behattet mand, helt uden hoved, fordi hans blik var så lyst." Jeg kan huske, at vi sad sammen i en bus under en af udflugterne deroppe. Han spurgte, hvad jeg lavede, og jeg fortalte ham det så. Han sagde: "Ja, jeg er også en slags digter, de kaller mig også for modernist." Da forstod jeg pludselig, hvem det var, jeg havde for mig. Han var altid ubarberet og altid så lys i blikket, og vi gik tur og talte om disse farver i det finske landskab, disse mange små alfeagtige, ikke trolske, men netop feagtige ting, som bevægede ham deroppe. Jeg fik senere hans bøger sendt, og jeg har glædet mig over det venskab i mange år. Han var et stort og et storartet menneske.⁴²

Fritz Mayer var en stor beundrare av Björlings författarskap, och korrespondensen rörde sig mycket om Björlings böcker och om recensioner och artiklar om Björlings författarskap, men också om kolleger och deras böcker, dikter, minnen och en glimt av vardagsliv, "dagens bagateller".⁴³ Mayer översatte också några av Björlings dikter till tyska.

Mayer var i en annan kategori än de personer Björling svärmade för, såsom nyss nämnde Sarvig och tidigare Arne Runeberg, Tor Qvarnström och den norske konstnären Sverre Evensen. Evensen var en norsk konstnär bosatt i Sverige, som målade i en naivistisk stil inspirerad av Henri Matisse. Till honom kunde Björling uttrycka sig på ett sätt som påminner om breven till Runeberg: "Du är för mig något av det liv som är blommor och doft och sol och sånger."⁴⁴ Han tackade också för hans

”försynthet, finhet, hänsyn”: ”Du kan ju inte förstå det översvall, det att en sådan plötslig hängivelse av ens tillbakaträngda eller oinriktade sympaticentrum.”⁴⁵

I Björlings brev till Mayer kan man följa med hans vardagliga bestyr och tankar under hela 1950-talet fram till hans död 1960. Det kan man också i breven till Stig Carlson, en annan omfattande korrespondens som pågick från 1944 till Björlings död. Carlson var själv poet, kritiker och redaktör för tidskrifterna *Poesi* och *Lyrikvännen*. I början av brevväxlingen delade Björling generöst med sig av sina tankar. Det hade kanske att göra med att Carlson hade för avsikt att skriva ett längre arbete om Björling, vilket dock inte tycks ha blivit av.⁴⁶ Han skrev en artikel om Björlings debutbok, ”Vilande dag efter 25 år”, och träffade Björling 1946 under ett besök i Helsingfors. Senare i korrespondensen avhandlades mest praktiska frågor i anslutning till Gunnar Björlingsamfundet.

Carlson kunde t.ex. upplysa Björling om att han också hade motståndare bland de svenska poeterna: ”En av de argaste är nog Artur Lundkvist. Han bara fnysar när ditt namn nämnes.”⁴⁷ Varför Lundkvist hade vänt sig mot Björling framgår inte, Björling var själv smått överraskad. Björling skriver i ett brev om Artur Lundkvist: ”Vi har grälat tappert om vad som helst för en femton år sedan, men utan annan effekt än att han skrev vänligt om mig (i Brand, det var väl 1931, och i ’20 år ung lyrik’, 1935).”⁴⁸ Kanske handlade det om rent litterära olikheter. När Björling träffade Lundkvist i Sverige 1947, hade denne sagt till honom att hans ”böcker varit så ’somnande’. Vidare talade vi inte.”⁴⁹

Den 12 mars fyllde Olof Enckell, jämnårig med seklet, 50 år: ”Men det var en gång i femton åren, den vårens tid”, skrev Björling i sin hälsning.” Och nu, vid femtio. Och ny är den rulle – för dej. Med ungar och bidande bana. Ja, hej på dej. Och en gång var det vårens tid, med fjärlhåv och ords håv eller ögons hov – en välsignelsens tid för mig.”⁵⁰ Olofs äldste son Kristofer var 23, sönerna Johannes och Patrick 13 och 12, inte mycket yngre än Olof hade varit när Björling följde med honom för att fånga sällsynta skalbaggar med fjärlshåven i högsta hugg. Apropos Olofs ”bidande bana” – han var den enda sökanden till professuren i svensk litteratur vid Helsingfors, efter att den andra sökanden hade dragit sig ur, och fick också tjänsten i december samma år.

Olof utkom detta år med två studier i en planerad serie över finlands-svensk modernism, *Esteticism och nietzscheanism i Edith Södergrans lyrik* och *Den unga Hagar Olsson*. Efter det hade han tänkt sig studier över bl.a. R. R. Eklund, Henry Parland, Diktonius, Rabbe Enckell och slutligen Björling, men av dem blev intet. Björling tänkte sig att professuren

tog all hans tid och alla hans krafter i anspråk.⁵¹ Han träffade honom alltmer sällan, allra minst under terminerna.

I mars 1950 hade Björling en uppläsning vid Arbetarinstitutet: ”Jag valde – med svårighet – något som verkligen var poesi, ty annat kunde jag ej läsa upp. Likgiltigt med begripligheten, bara jag själv är med på galejan. Tonen är viktigast. – Tvenne tanter, av något slags bekanta, komplimenterade. Troligen hade man inte begripit mera än att jag tyckte, det var mycket fint och vackert.”⁵²

I övrigt ägnade Björling våren åt att titta i gamla manuskript och åt polemiken med Atos Wirtanen, som behandlades i förra kapitlet. I slutet av mars kunde Björling glädja sig åt vårens ankomst: ”Inre hamnen är isfri, och vid Sveaborgskanten svallar hav, men ännu bär en lytkkantad väg från min strand till Sveaborg. Dagarna är vårliga. Barmark i trädgården. Måsar i hamnen. Kvitte under taklisterna, sparvar mest. Man börjar tro att vintern är slut. Så det är bara att i god tid börja gråten för att nästa vinter nalkas.”⁵³

Den 30 maj reste Björling över till Sverige till författarföreningens sommarmöte i Malmö.⁵⁴ Det var första gången han var i Sverige på sommaren, något han alltid hade drömt om. Före avfärden vände han sig till Anne-Marie Tallqvist, Cid Eriks fru, oroad över att de ”gäster” som huserade i hans bostad inte skulle ge sig av såsom de hade lovat, och orolig över att andra oönskade gäster skulle husera där när han kom tillbaka: ”Folk är alltför kommunistiska när det gäller mina förhållanden.”⁵⁵

I tidningarna skrevs en hel del om författarkongressen, och Björling behandlades som en av de märkligare celebriteterna. ”En av de mest remarkabla gästerna”, rapporterade *Sydsvenska Dagbladet*, ”var förstås Gunnar Björling, som rest hit ända från Helsingfors: en liten man med vitt hår och mörka ögon, disträ på ett rörande älskvärt sätt, med en sjungande finlandssvensk dialekt, blixtnabb så att man knappast hinner uppfatta orden.”⁵⁶

I danspalatset Amiralen i Malmö anordnades en lyrikkväll. *Kvällsposten* rapporterade: ”Gunnar Björlings skrynkliga ansikte och tunga ögonbryn över en underligt inåtvänd blick sågs inte långt från Tage Aurells imposanta patriarkskuldror.”⁵⁷ Om Björlings uppläsning rapporterades: ”Han räckte med näsan precis upp över kanten till talarstolen och började oförmedlat läsa. Trots att han läste tyst och hastigt blev hans uppläsning kvällens mest minnesvärda. Dikterna hakade fast i varandra som ett slags magiska ramsor, orden fick ett underligt liv, vek undan för varandra, möttes, bildade meningar, upplöstes. Röstens lät som under en besvärjelse, och lika hastigt som den börjat var den plötsligt borta ur rummet.”

En skribent i *Skånska Dagbladet* uppfattade läsningen på ett annat sätt: ”Resen i den svensk-finska moderna diktningen Gunnar Björling tolkade ett skimrande epos till hembygden, men tyvärr nådde hans stämma icke långt över rampen, så att av detta framträdande fick man icke klart för sig orsaken till hans ställning som vägvisare för en yngre generation i diktens rike.”⁵⁸

Svenska Dagbladets utsände tyckte dock att Björling ”läste väl. Inte flackande och nervöst som man kanske skulle ha väntat utan med samlad, lågmält, ibland nästan viskande tyngd.”⁵⁹ Imponerad var också signaturen Cyril i *Arbetet*: ”Han läste med mjuk intensitet på sitt sjungande tungomål om jord, vatten, regn och grönskeland, allt medan åskan började mullra ovanför Amiralens tak.”⁶⁰

Offentliga uppläsningar var inte något Björling i regel tyckte om, men han tänkte sig dem som ett sätt att nå ut till enskilda lyssnare, ”den okände åhöraren”, som han uttryckte det.⁶¹ Uppläsningar gav kanske mindre i diktväg, tänkte han sig, men de gav i alla fall ett intryck av personen.⁶² Många svenskar, påpekade Bo Carpelan, var ytterst överraskade över Björlings uppenbarelse; de hade väntat sig en dynamitard eller rabulist men hade i stället framför sig en särdeles artig, sirlig gammal herre.

Man lunchade bl.a. på Grand Hotel i Lund, och så reste Björling över till Köpenhamn, som han besökte under några dagar.⁶³ Han poserade för kameran på Rådhusstorget i Köpenhamn, där hans samfund överräckte en första utdelning på 1 500 kr till honom.⁶⁴ Tydligt hade Gunnar Björlingsamfundet i detta skede också planer på att ge ut en fullständig utgåva av Björlings dikter, vilket dock inte blev av. En fullständig utgåva av Björlings alla diktsamlingar skulle ges ut först närmare ett halvsekel senare, 1995.

Tillsammans med sin danske ”oerhörde vän” Ole Sarvig besökte Björling en kväll Tivoli.⁶⁵ Intrycken från Tivoli och Köpenhamn förevigades i *Som alla dar* (1953):

(Tivoli)
Åker efter bock
rider åsna
skriker jublar
roulletten går
rådhusklockan spelar
nej, nu åsna och
bocken
sol lyser genom löven

fågel kvittrar
det är sommar – i skuggan
går en tom
karusell
åsna och åsna och
bockekipage
en flicka, och docklik
jag tar glasögon av
skurrar pojkar i bil
och runt runt
och i dammen
med båtarna
runt

Och ”pölserne” –⁶⁶

Det är inte Björling som åker efter bock eller rider åsna, utan barnen, framgår det av ett brev som tycks utgöra en grund för själva dikten:

Barn åker efter bock eller åsna. Allting är tokigt. Nu rider man åsna. Barn skriker, jublar. Underliga rouletten går.

Jag är ensam. Varit övergiven, ursinnig, förbannad, färdig att resa bort – begriper ingenting. Men min vän och beskyddare Even- sen finns. Besökt universitetet idag. Sovit, sovit – för en gångs skull, tycker jag. Men ögonen värker, hjärnan exploderar. Nu (bock) passerar.

Och allt är främmande tunga. Men drack Hennessy efter lunch, hos Sverres vän Sverre. – Man orkar ej se eller ränna. Barns skratt och skrik. Alla Pokar och Puttar bleve galna och omöjliga att lugna. Rådhusklockan spelar femslaget. Eller är det en kvart i sex, tyckes det.⁶⁷

Under några dagar kring midsommar vistades Björling hos Tage Aurell med familj i Mangskog. Aurell återgav några minnesbilder av mötet i *Stockholms-Tidningen*:

Han vaknade om morgonen och hade ur sömnen med sig tre öppningsrader till en dikt:

Jag har ett ganska stort hjärta
Jag har ganska mycket tid
Men ingen ser tillfället brinna –

Det tog oss nog en smula för strupen vid frukostbordet – det är så sant som det var sagt, vi sackar efter vi andra, *sätter* oss i sommarn, och så kan det gärna få vara sommar för oss –

Pepparkaksögonen glittrade till, Nordens *vaknaste* ögon, nej det var en resedikt, han hade drömt om odysséen hit, om svepet han gjort över Malmö, Hälsingborg, Lund, Köpenhamn –⁶⁸

Också vännen Fritz Mayer med fru hann Björling besöka i Malmö, en ”mycket hygglig man”.⁶⁹ Hos sin bror Torsten gjorde Björling en kort visit.⁷⁰ I ett brev beskriver Björling en interiör från broderns gods Ekhoj i Björnlunda i Södermanland: ”I övre våningen (slotts-)sal, matsal, 4–5 l. 6 större rum plus köksregionen. Någonstädes vindsrum. Jag har lite svårt att hitta väg.”⁷¹

Björling besökte också paret Knut Jaensson och Tora Dahl i Mölnbo, ”som jag överraskade vid uppstigandet en morgon”.⁷² Det är möjligt att det är just denna episod Tora Dahl minns i sin bok *Återseende*: ”Gunnar Björling dök upp då och då och alltid lika oväntat. En gång stod han bakom mig, medan jag låg på knä och rensade ogräs. Han sa: – Vad har dom där gjort för ont? Det var när jag slängde iväg några mällor. Inte hade pensarna något ont av att ha en mälla bredvid sig.”⁷³

I Stockholm träffade han vännen Åke Claesson och besåg bl.a. Bellmans och Lars Wivallius gravstenar på Katarina kyrkogård.⁷⁴ Om den senare skrev han en dikt:

En sten
och
ord
en sten, och löv
och ibland gräsen
sten och
ord
(Lars Wivallius, Katharina kyrkogård)⁷⁵

Gröna Lund, nöjesparken i Stockholm, hann Björling också besöka. Han mindes senare att där ”uppfördes inför en packad hop ett balansnum-

mer som bragte mig att vända på huvudet och avlägsna mig, hopen var väl i andlös beundran. Nog har man nerver!”⁷⁶

På hemvägen hälsade han på Cid Erik Tallqvist på Åland. Efter resan tedde sig Finland grått, ”tarvligt tyckes mångt, när man sett mycket av mera grant och fint och städat”, skrev Björling till Kathrine och Tage Aurell i Mangskog.⁷⁷

Den 11–16 november hade Finlands svenska författareförening anordnat en ”snabbturné” i Österbotten. ”Nio uppträdanden på 5 dagar. För i bil och buss genom bygderna. Råkade folk i gård, på ungdomsförening, lärarseminarium, tre folkhögskolor, några städer. Sällskap: ett halvt dussin kolleger av olika art. – – Det blev ansträngande, men en givande färd. Knappast misslyckad – här och var mötte ett gram förståelse och själva hade vi stor vinning.”⁷⁸

I Österbotten vinnlade sig Björling om att nå ut till publiken. Han skriver till Mayer: ”Jag försökte verkligen i Österbotten läsa om naturen och enkla ting, så att tonen skulle tala till människornas hjärtan. Försökte ställa mig in på dem.”⁷⁹

Huruvida han vann publikens hjärta genom sin dikt eller genom sin personlighet är fråga värt. Solveig von Schoultz, som också var med om turnén, berättar i en intervju: ”Apropå den personliga utstrålning han hade så minns jag till exempel en gång en författaruppläsning i Österbotten. Vi läste i en liten by och där var en handfull människor. Jag satt bredvid en liten gumma. Och så sade hon efteråt till mig: ’Ja, inte förstod jag vad han sa, men han hade så vackra ögon.’”⁸⁰

Björling kom också i beröring med ordsbefolkningen. ”Jag övernattade i en liten gård på landet”, berättar han för Fritz Mayer. ”Ett par hästar, en 7 a 8 kor, höns, fåren och en gris förstås. Åkrarna m.m. Och hushållet. Man, hustru, son och dotter – jag föreställde mig att de hade fullt opp, förrän de hann med radion, fiolen, harmoniet, eller – telefonen. Biblioteket granskade jag hövligast inte. Tidningar fanns. Och Sveriges radio åhördes sannolikt livligt. – Trivsamma människor. – En liten gård i svenska Österbotten. Gården gått i många släktled. – Jag talade ej politik, men fann att husbonden läste olika tidningar, t.o.m. Atos’ tidning. Han hade vistats i Amerike i unga år.”⁸¹

I *Nya Pressens* stora tävling om de mest kända finlandssvenskarna, i januari 1951, hamnade Björling på tjugonionde plats. Läsarna skulle föreslå tolv namn, och signaturen ”Bibulus” skrev sitt svar i versform:

Gunnar Björling må dock nämnas än
och inte bli förgäten

Fast svårförstådd, han resning har,
poeten och profeten⁸²

Betecknande är också att Björling var den tredje mest kända författaren i omröstningen, efter Eirik Hornborg och Hagar Olsson.

År 1951 fick Björling ett treårigt statsstipendium. "Över stipendiet är jag glad", skrev han till Mayer. "Men fick idag höra att det väckt harm hos antagonister, t.ex. den där förtjusande redaktören med skymf-artikeln. – En medlem av den litterära nämnden meddelade mig dock att beslutet varit enhälligt."⁸³

Den "förtjusande redaktören" torde ha varit Henry Rein, som i *Garm* gjort sig lustig över Björling med en artikel, "Kejsarens nya kläder N:o 1 i Finland", som ingick i ett jubileumsnummer för Bertel Gripenbergs parodi på modernismen, *Den hemliga glöden*, som utkommit 25 år tidigare. Rein citerar Eirik Hornborg som frågar sig varför man skulle belöna en diktare som skrivit tio begripliga rader av tiotusen, och kallar Svenska litteratursällskapets pris till Björling "vårt andliga Sveaborgs fall".⁸⁴ Det fanns alltså fortfarande de som gjorde sig lustiga över Björling.

Det har sagts att Björling på äldre dagar läste mest sig själv.⁸⁵ Också Rabbe Enckell reflekterar över detta och exemplifierar med följande anekdot: "Jag kommer ihåg hur han i ett samtal uttalade sej om en 'berömd skald' med markerad pondus och övertygelse: 'jag fick boken (rösten dröjande kritisk, sedan väsande hemlighetsfull) uppriktigt sagt, jag tycker det är skit'."⁸⁶ Enckell säger sig ha tyckt synd om Björling för att han inte orkade läsa andra än sig själv, men han ser det också som att "en mogen diktare, fullt medveten om sina behov och sin uttrycksförmåga *inte längre behöver någon annan*".⁸⁷

Men det finns också exempel på motsatsen och breven vittnar om omfattande läsning, inte minst av samtida svenska författare. Björling läste bl.a. Margit Abenius, Erik Askund, Werner Aspenström, Stig Carlsson, Walentin Chorell, Denis Diderot, Jörn Donner, Gunnar Ekelöf, William Faulkner, Nils Ferlin, Hans Fors, Jan Fridegård, Jean Genet, Hans Hergin, Thor Heyerdahl, Rut Hillarp, Folke Isaksson, Eyvind Johnson, Björn Julén, Anne Charlotte Leffler, Ebbe Linde, Väinö Linna, Harry Martinson, Gösta Oswald, Fritiof Nilsson Piraten, Gustav Sandgren, Sigfrid Siwertz och Mika Waltari.

Därutöver läste han en del facklitteratur, såsom Rolf Lagerborgs *Om Edvard Westermarck och verken från hans verkstad*, Otto Sjögrens *Gustav Vasa. Ett 400-års-minne* och Henrik Schücks *Stockholm vid 1400-talets*

slut, Elly Jannes Österland, Sven Lindqvists *Hemmaresan* och Rachel Carsons *Havet*.

Tidskrifter läste han också, däribland *Utsikt*, 40-tal, *BLM*, *Vi*, *Röster i radio*, *SIA* och *Lyriskvännen*. *Dagens Nyheter* läste han i mån av möjlighet på Kämpers pressrum, "min världs andra ände, sällan nådd".⁸⁸ År 1957 uppgav han att han prenumererade på fyra dagstidningar, bl.a. *Svenska Dagbladet* och *Dagens Nyheter*.⁸⁹

Den svenske författaren Carl-Erik af Geijerstam, som debuterat som lyriker i mitten av 1930-talet, hade recenserat *Ord och att ej annat* i *BLM*. Det blev inledningen till en givande bekantskap. Geijerstam hörde till de svenskar som hade för vana att söka upp Björling när de befann sig i Helsingfors. Första gången var 1946, då hade de gått på Arbetareföreningens julfest, "enligt tradition", och besökt Eva Wichman och Mirjam Tuominen.⁹⁰ Geijerstam hade en personlig anknytning till Finland, dels genom sin första fru, Märta von Bonsdorff, som var finlandssvenska, dels genom sitt deltagande som frivillig i vinterkriget. År 1946 avled Märta plötsligt, 31 år gammal. Vilhelm Ekelunds aforismer kom att bli räddningen för Geijerstam.

Björling och Rabbe Enckell blev två viktiga bekantskaper för Geijerstam. Björling gjorde intryck genom sin uppriktighet och närvaro i

Ett diktutkast på en cigarrettask av märket Klubb 77, Björlings favorit. Björling nedtecknade ofta utkast till dikter på alla sidor av sina cigarrettskar.

rummet: "Ingen kunde väl tyckas vara mer befintlig i rummet än denne poet med blickar och minspel och rörliga antenner, men ibland var han närvarande bara med en del av sin varelse; den andra var borta i något slags ovisst sökande som en jakthund innan den fått upp spåret. Men detta var distraktioner som bara förlänade hans återkomst ökad medmänsklighet. Det var som om han hade varit borta och hämtat något."⁹¹

I flera av sina samlingar med essäer, porträtt och "småprosa" kom Geijerstam att under årens lopp tänga Björling. Han skrev också en essä om Björling och Ekelund, den senare hade varit ett kärt samtalsämne i korrespondensen.

I övrigt arbetade Björling som vanligt på med sina dikter. Hösten 1951 gav han ut *Ett blyertsstreck*. "En sensation hade jag. En gammal kamrat, litterär person, talade om att han var besviken. Min 'sämsta bok', 'nog inser du ju det?' osv. Ja, ja, så växer jag inte in i himlen ändå!"⁹² Personen i fråga torde ha varit Eric Olsson.⁹³ "Men jag erkänner det, man tycker, efter tjugo års läsning, att man kan någon, och anar ej att han just har börjat. På nytt."⁹⁴

En dikt som Björling uppenbart var nöjd över, och citerar i flera brev, är följande:

Ett gräs' omärklighet
otryggat än
ej samlat under
ansiktsspegling⁹⁵

En annan skrevs i ett regnigt Mangskog, på besök hos Aurells:⁹⁶

Regn och faller
genom sommarns
lövs gardin
dropp och dropp
och morgonkvittring
en florsbeklädad
och där bakom
och emellan
och som visknings hud
en öppnad dag⁹⁷

Boken delades ut i 500 nummerade exemplar till författareföreningens "passiva" medlemmar: "Enligt försljudande skall det uppstått rasande

missnöje, om inte rent av värre reaktion på en del håll. (Jag hade nog yttrat tveksamhet, men förlagschefen ansåg, man kunde 'uppfostra' folk. Något nöje väntade jag ej av denna publik.)"⁹⁸ Det ledde i alla fall till att sex passiva medlemmar skrev ut sig ur föreningen.⁹⁹

Björling blev irriterad över Thomas Warburtons behandling av honom i *Femtio år finlandssvensk litteratur*. Warburton likställer honom med dagdrivarna, hans generationskamrater, i det att han, trots sitt större intellektuella djup, råkat in i en likadan "rätt egocentrisk intellektuell inställning"¹⁰⁰ Björlings livssyn är enligt honom en alltför viljebetonad och högt spänd idealism:

Vad man kan invända mot denna idealism är att den är alltför intellektuellt ensidig, att den inte når det stora kraftfält – driftliv, instinktliv, sociala attityder – som minst lika mycket som viljekontrollen råder över människans liv och handlande och ofta undandrar sig all prövning. Den björlingska idealismen avskär honom på sätt och vis från aktiv inlevelse i människors psyken och villkor och hänvisar honom till sig själv.¹⁰¹

Warburtons synpunkt tangerar intressant nog Kerstin Söderholms, som i Björlings inre "samling" såg en egocentricitet som avskar honom från stämningar och känslor. Björling surnade till. "Jag vet väl mera om tingen än vännen Tommy?" skrev han till Fritz Mayer.¹⁰² "En möjlighet är dock att han – på grund av några skäl – kunde tänkas betrakta mig som ett slags fantast, både av en viss erfarenhet, och på grund av att uppfattningen om mig i hans familjekrets, dvs. min släkt, i nära ett halvt sekel varit ungefär – lindrigt sagt – fantast." Warburton berättar i en intervju att orsaken till att han blev bekant med Björling först i 20-årsåldern trots att de var släkt var att släkten försökte hålla Björling på avstånd eftersom den hade svårt att fördrå hans homosexualitet.¹⁰³ Släktens intryck var, enligt Björling själv, av "en moraliskt tvivelaktig, *mer än tvivelaktig*, mikroskopisk *karrikatur* av Myschkin", alltså Dostojevskijs hjälte i romanen *Idioten*.¹⁰⁴

Björling reagerade också mot att Warburton tyckte att han avskurit sig från drifter och instinkter: "om det var självuppehållelsinstinkt eller social instinkt, sanningslidelse l. vadhelst, så nog var det väl ett slags instinkt som för iväg med mig."¹⁰⁵ "I det här fallet kan jag", skriver Björling, "med reservation för de begränsningar min natur, mina levnadsomständigheter, min målsträvan och 'kamp' och öden medfört, dock en smula le åt W:s uppfattning av mig. Det var väl inte en hänvisning till

mig, utan till människorna och deras problem som jagat mig, och vägen har ej gått i den blinde fanatikernas självbegränsning och snörräta förnekelse av livets verkligheter.”

Groteskerierna i *Quosego* ser Warburton rentav som Björlings ”livsnödvändiga lilla glugg mot det primitiva och oreflekterade”, naturlyriken på samma sätt.¹⁰⁶ Att Björling blivit ”en av de intensivaste och känslobetagnaste naturdiktare vi äger i finlandssvensk lyrik” kan enligt Warburton botten i ”ett slags självbevarelsedrift, i en känsla av att kontakten med det omedvetna, självklart växande och växlande livet håller på att gå förlorad om det alltför ofta betraktas genom intellektets glasvägg”.¹⁰⁷ På besök hos Olof Enckell i Grankulla diskuterade Björling Warburtons bok med Rabbe och Olof, som gav den ”skarp kritik” och tyckte den var ”knarrigt, torrt och utan entusiasm skriven”.¹⁰⁸

I november begav sig Björling på turné i Västnyland tillsammans med Solveig von Schoultz, Anna Bondestam, Barbro Mörne och V. V. Järner: ”sju uppläsningar plus ett grand radio ... Det hela vart sämre än i Österbotten förra året, därför att i alltför stort crescendo. Ett dunsande i bil härifrån och dit. Vi var 7 stycken. Självfallet en kompott! Men Solveig räddade situationen, hon har bra saker, på prosa. Och läser bra.”¹⁰⁹ De läste bl.a. på Finns folkhögskola och i Ingå, och superade med tidningen *Västra Nylands* redaktion.

I början av 1952 besökte en grupp svenska författare Helsingfors för en uppläsning vid universitetet, bl.a. Harry Martinson, Werner Aspenström, Johannes Edfelt, Maria Wine, Stina Aronson, Eyvind Johnson och Pär Rådström.¹¹⁰ Snart blev det dags för kontravisit. I början av mars 1952 reste Björling i sällskap med Bo Carpelan och Viveca Hollmerus med båt till Stockholm, där han lunchade med Harry Martinson och superade med Johannes Edfelt och träffade bl.a. Lille Bror Söderlundh, Åke Claesson, Axel Liffner, Folke Isaksson, Stig Dagerman och Gustav Sandgren. ”Och sista kvällen avvisade jag alla inbjudningar, och satt två pianissimoynglingar på mitt rum.”¹¹¹

Under en solig promenad i Djurgården föreställde sig Björling två gamla, uppskattade kolleger: ”Drömde i Djurgården om att se Fröding och Strindberg i solskenet”, skriver han till Kathrine och Tage Aurell.¹¹²

Vid en finare tillställning hos ambassadören hade Björling vägrat äta det som dukades fram, hade Rabbe berättat för sin fru Aina. ”Då fick dom små skålar, jag vet inte vad det var, men det kanske var någon kötträtt med karpis på. Björling bara satte sin åt sidan, och när måltiden var slut så vände han sig till Rabbe och sade: ’Hur kan du vara så konventionell att du äter peppar för att dom vill att du skall äta peppar?’”¹¹³

Förmodligen var det samma tillställning Björling själv mindes: "Värsta blamagen för mig var att jag inte höll bordstal en gång när jag bort göra det, och att jag absolut *inte kan* förtära fin mat som är mig emot. På huvudfesten förtärde jag – en smörgås, och hade hedersplatsen! Visst ges det olycksaligheter! Men jag kan inte stoppa i munnen vadsomhelst. Bara mammas köttbullar. Inte heller kan jag konversera vadsomhelst."¹¹⁴

Någon gourmand var Björling inte. Han intog regelbundet morgongröt på Corso, åt annars smörgås och drack kaffe eller te. Blinier var hans favoriträtt, och plättar av alla de slag. Lily Björling berättar om hur hon en gång välkomnades av Björling med hälsningen "Stig in, jag håller på och gräddar plättar!" Det doftade dock inte alls så, och Lily undrade vad plättsmeten bestod av. "Jo, jag har rågmjöl och vatten", svarade Björling. Han gräddade i plättpanna och åt med stor aptit.¹¹⁵

När Björling tackade för Kathrine Aurells *Lejonet, fåret och murklan. Mat och minnen* lade han till: "men nog hoppar jag över matrecepten – avskyr väl mest allt sådant utom barndoms pannkaka med hallonsylt, och än mera att höra recepten".¹¹⁶

Aina Enckell berättar i en intervju att Solveig von Schoultz hade lärt henne "att när man hade bjudning skulle man alltid ställa en burk sardiner bredvid Björling. Han tyckte illa om sill, som alla andra tog. Man visste att han skulle ha vissa barnsligare rätter."¹¹⁷

År 1952 började Björling ge ut nya urval, de första hette *Så fjärran skaller* och *Träd står i sina rader*. Det fanns en praktisk sida i detta, originalböckerna hade blivit svåra att få tag i. Enligt Bengt Holmqvist hade de Björlingentusiastiska fyrtioitalisterna köpt upp alla restupplagor.¹¹⁸

Men i första hand var urvalen ett slags bokslut. "Urvalen har vart för sig avsett en bild av mitt författarskap, någon 'utveckling' urvalen emellan avses ej", skrev Björling i efterhand.¹¹⁹ Han gjorde ytterst få ändringar i texterna, det var "knappast motiverat", men placerade dem i nya konstellationer.¹²⁰ Urvalen var på sätt och vis en förlängning av hans författarskap, "hans metod och väl också filosofi har varit att sova".¹²¹

Urvalen gav Björlings författarskap en fastare kontur. När han hade lämnat in *Träd står i sina rader*, ett urval tidig lyrik fram till 1936, skrev han till Fritz Mayer: "Rätt brokigt är det, trots att jag tog bara Går ensam längs vägen, s. 20, ur Vilande dag. Var kritisk mot K.o.l. Och mot Quos-ego. Lämnade allt utom några natursaker i Kiri-ra! åsido."¹²² Ett alltför strikt lyriskt intryck ger boken dock inte, den inkluderar "bizzarrerier", längre idédikter och prosareflekationer.

Att sammanställa urvalen var ett sisyfosarbete men blev också en fråga om att "utveckla sin smak". Björling nämner i ett brev vad han tenderat

att rata ur sin produktion: ”Prosa, sentimentala tongångar och patetik har förföljts. Banalitet också.”¹²³ Mikael Enckell hjälpte honom ibland i detta arbete, i någon mån också Ralf Parland och Bengt Holmqvist. Klassisk är Parlands minnesbild i ”Ordens extatiker”:

Under de två sista decennierna av sitt liv, ägnade sig Björling mycket åt omredigeringar av sina tidigare diktböcker. Och såvitt jag kunde se älskade han fortfarande den speciella strykningsmetod som han redan tillämpade på trettioalet. Han krävde ofta av mig att hjälpa honom med förkortandet av dikthelheter som han ansåg icke nog finslipade. Om jag visade honom något av mina egna alster, ögnade han brummande igenom det och anmärkte på sjutton rader av aderton, varpå han tog pennan och strök dem, muttrande att den enda kvarblivna raden gott räckte till, även om rytm och form därmed hundraprocentigt avskaffades. Visavi sina egna dikter var han nästan lika radikal, men metoden var en annan: han bröt ned raderna genom att stryka substantiven eller andra beståndsdelar. Jag blev mycket förtjust i denna ansvarsfyllda lek, och lärde mig stryka ännu hänsynslösare när det gällde hans manuskript, och ibland när jag kastat ut nästan alla ord ur någon Björling-dikt och kvarlämnat bara någon rest för att markera att här varit en rad, ja då synade Gunnar med förtjusta ögon de kvarblivna kycklingbenen och utbrast:

– Det var som fan! Säger du dee?

Antagligen har jag på detta sätt en hel del oersättliga Björling-original på mitt samvete. Men strängt taget hade jag inget val. Ty mästaren, som hade en hel tvättkorg med manuskript som skulle bearbetas, befallde bryskt:

– Stryk! Vad väntar du på?¹²⁴

I sitt arbete pendlade Björling mellan förtvivlan och förtjusning. Han är missmodig, men hittar plötsligt något att glädjas åt, eller vice versa: ”Jag har sysslat med mina böcker. Det är förskräckligt så mycket dåligt de innehåller, men när jag ser efter i gamla recensioner, ser jag att Rabbe haft en god uppfattning om att de inte skulle tas efter de enskilda sottierna. En börjar nog förstå ett och annat i kritiken.”¹²⁵

Det blev fem urval på 1950-talet. Ett planerat sjätte urval, en nyredigering av aforistiken, blev aldrig av. Manuskriptet till sitt sista urval, *Hundskenar glad*, lämnade Björling in i juli 1959. Boken namngavs i sista stund, ”[p]assar utmärkt med min positiva inriktning – trots allt”¹²⁶

Arbetet skedde ofta nattetid, Björling kunde alltså också på äldre dagar arbeta nätterna igenom. ”På morgonen sitter jag en stund, bara sitter. Jag är ur humör, om jag ej haft denna min slöhets- l. andakts vila en stund.”¹²⁷ Christer Kihlman minns att Björling alltid var fullt påklädd och i arbete på natten. På dagen var han ofta trött. Han besökte alltmer sällan teatrar, biografier eller konstutställningar.

Någon gång reste Björling ut till Grankulla, där han bl.a. hälsade på hos Tito och Ina Colliander. Paret flyttade till Skatudden i Helsingfors sommaren 1953. Det hände att gårdens barn besökte honom: ”Här i gården finns en ful liten gosse som brukar komma in och berätta, jag har ofta dörren öppen.”¹²⁸

De olympiska sommarspelen i Helsingfors sommaren 1952 såg Björling en glimt av på Drumsö:

Jag såg en fäktning utanför staden, tillfälligt en ledig gratisbiljett. Och för att se något dike, äng eller sund. Begrep inte vem som segrade i matcherna. Men en neger strålade över det hela. Klappade motståndarn och domarna mellan matcherna. Bara sol och vita tänder, mot de övrigas sammanbitna. – – – En kväll i stadion, jag ville se – publiken. Ett bollspel som jag inte begrep. Men fina kvinnliga massuppvisningar, inhemska. Näja, jag ville bara se hur det gick till. Merendels enkel inhemsk publik från hela landet. Men tycktes vara med på galoppen. Begripa bollspelet. – Utlänningar mindre än väntat.¹²⁹

I december 1952 framfördes Nils-Eric Ringboms tonsättningar av några Björlingdikter, med sopranen Aulikki Rautawaara som solist.¹³⁰ Mikael Enckell återger ett minne från denna konsert: ”Han var ju så blyg att när det var den där konserten där Nils-Eric Ringbom hade tonsatt några Björlingdikter, hade Björling inte ens vågat komma ner i salen. Men det fanns något slags balkonger där, och då satt han där. Och när den där kompositionen hade uppförts, då började alla applådera väldigt. Då kom Nils-Eric Ringbom, som hade komponerat, fram och så såg Ringbom att Björling satt där uppe och då visade han så där på Björling. Och Björling gjorde omedelbart så här, och satt sig ner på golvet så att han inte skulle synas.”¹³¹

Också Jean Sibelius kände till Björlings existens, visste Ringbom berätta: ”Jag satt en förmiddag förliden april ute hos Sibelius, och det blev därvid bl.a. tal om dig och din diktning. Sibelius tog själv upp temat genom att uttala sin oförställda beundran för ditt i Husis' kverulantspalt

Amerikabördige författaren Walter Dickson, bosatt i Falkenberg på Sveriges västkust, hörde till de uttolkare Björling uppskattade mest. År 1953 besökte han Björling i Helsingfors, här ses de tillsammans på Sveaborg den 21 juni.

publicerade ungdomsopus 'Potta och flaska', som han utan ett spår av ironi betecknade som en märklig dikt, vars expressiva kraft och okonventionella visdom tilltalade honom på det högsta, samtidigt som han menade att redan en sådan dikts upphovsman måste vara en märklig diktarpersonlighet.¹³² Sibelius hade tydligen tagit del av Björlings dikt i andra hand, när den valsat omkring på tidningarnas insändarsidor.

På konstutställning gick Björling fortfarande ibland, såsom våren 1953. Han rapporterar till Cid Erik Tallqvist: "Var på Rubensutställningen, t.o.m. på mexikanska. Det var ju att flyga till världens ände. [...] Den här stan har blivit så stor och främmande och livligt trafikerad. Si som en är kommen från landet eller Mariebrunnshamn. Så Högbergsgatan imponerar! Jag blev bara två eller tre gånger hart när överkörd. Fanden lär sig trafikvett när en är född tidigare än Stefan och Knut."¹³³ Stefan och Knut var Cid Eriks söner, födda 1941 respektive 1944. Rubens ställdes ut i Ateneum, mexikansk konst i Konsthallen i Tölö, ungefär tre kilometer norr om Björlings bostad.

I april 1953 opererades Björling på sjukhuset i Sandhamn, det är oklart för vad: "jag blev lite skuren", skrev han till Kathrine och Tage Aurell, "och så gick jag på middag till slaktaren-esculapen, en vän från ungdomen. Och numera är allt bra. Men nog krävdes mina läkarevänners hjälp den här gången. Jag är dom hjärtligt tacksam. (Första gången i livet jag låg på operationsbord! Men som ni hör, därmed slapp jag min plåga.)"¹³⁴ Vännen, "slaktaren-esculapen", hette Snellman, möjligen Elis, bror till Teo Snellman. Den sistnämnde hörde i alla fall till Björlings vidare bekant-skapskrets och var diplomat, högerextremist och hälsokostivrare.¹³⁵

Sommaren 1953 kom Walter Dickson på besök med fru och två pojkar, en resa han hade planerat att företa i några år men som inte blivit av. Björling gladdes åt besöket och uppskattade sina gäster mycket: "Dickson är chosefri, sympatisk, likaså hela familjen, fina människor."¹³⁶ Tillsammans besökte de bl.a. Högholmens djurpark och Runebergs hem i Borgå. Dickson gav samma år ut *Hjärtfäste och hungertorn*, i vilken ingick en essä om "Runeberg och Björling", en jämförelse som Björling aldrig var riktigt bekväm med:

Det hände nog när vi lämnat skolan och skolläsningsruneberg, att vi upptäckte lyrikern Rrg, eller pärlorna hos honom. Och i 40 år har jag mumlat "Löven gulna, träden klädas av / och novemberdagar mulna / över blomstrens grav". Egentligen har jag ändå inte så mycket befattat mig med Rrg, man har visst tyckt att man haft honom omedvetet inom sig. Men säkert har jag väl nån gång tänkt mig honom som jämförelsepunkt, om jag nu dristat mig till det. Någon efterbildning eller ens hågkomst har det ej varit fråga om.¹³⁷

Hösten 1953 utkom *Som alla dar*, Björlings mest enhetliga sena samling. Här är det röstens ton det handlar om. Allt onödigt är borta, och avbrotten får ljuda. Oavsett om det är sommar eller höst, såsom först i denna sommardikt, är det samma hänförelse:

Med sommar
morgonljus
och nu är luft är
vita händer

och det viskar
är i blom och
i esplanaden
det är i duvornas
slag mot ansiktet
och i solarnas
morgon och blankt¹³⁸

Här är det senhöst:

Träd kläds i vitt och ljus

o hav när dagars
finger dog
o hav o strand
och bergs väggs flora
och höstdagshav en frasigyta

men vida vida
över vattenytan –¹³⁹

Julen 1953 firade Björling hos Christer Kihlman.¹⁴⁰ I januari 1954 var han med på "begravningsöl" för tidskriften *Arena*, hemma hos tidskriftens redaktör Jörn Donner på Norra kajen i Helsingfors: "I sådan överklassvåning hade väl en del av de närvarande ej befunnit sig!"¹⁴¹ Ännu flera år senare drog han sig till minnes att det var "komiskt att se".¹⁴²

Arena, som utkommit från 1951 till slutet av 1953, innehöll artiklar på svenska och finska, med *Ultra* som uppenbar förebild. Hagar Olsson ägnades ett specialnummer, men i förhållande till de övriga modernisterna var tidskriften njugg. Man ifrågasatte den etablerade modernismen, särskilt Rabbe Enckells tidlösa dikt kritiserades, och flaggade för marxism och internationalism.

Jörn Donner hade blivit bekant med Björling mot slutet av 1951 och var till en början avvaktande, ogillade eller sade sig ogilla hans dikter. Han var influerad av Hagar Olssons inställning att "Björling var en dålig och obegriplig författare".¹⁴³ Men så småningom blåste avogheten förbi. "Det gick faktiskt att kombinera besök hos Hagar med en senare vandring till Björlings Brunnsparksläsa, när han och jag småningom kom på bättre fot med varandra", skriver Donner. "Han bjöd nästan alltid på jaloviina eller te och var, tyckte jag, på många sätt en lycklig och harmonisk människa,

åtminstone jämfört med Hagar. Han gjorde aldrig närmanden mot mig, jag var tydligen ett hopplöst fall.”¹⁴⁴ Den artonårige Donner var i Björlings ögon ”en begåvad pojke, tryckt av något slags funderingar ... och man kan tydligen resonnera med honom. Rätt nervös, observerade jag på hans ställningar och handsysselsättningar, mimik. Mitt intryck var: en rejäl pojke.”¹⁴⁵

I början av 1954 mottog Björling en radio med medel insamlade från 87 författare och akademiker i Uppsala, bl.a. Ingemar Hedenius och Gunnar Tideström.¹⁴⁶ Den lyssnade han ofta till, och han kunde ibland höra sina egna dikter läsas upp, också om han ofta i sina brev klagar på att sändningar avbryts av röster från havet eller av ”ryssarna” som ”babblar l. vrålar och surrar högre överröstande allt”.¹⁴⁷

Brodern Torstens död och Björlings sista diktsamlingar

Den 24 februari 1954 dog Björlings bror Torsten, 69 år gammal, på sitt gods, Ekhev i Björnlunda i Södermanland, som han innehaft i trettio år. I ett utkast till ett tal som finns bland Björlings papper kallar han brodern "samvetsgrann i arbetet och vänfast till karaktären".¹⁴⁸ Han skrev också några minnesord, utformade som en dikt:

Käre Torsten.
Huru lyckosam du än har varit,
så har det varit arbete och möda
och dagarnas motgång och
tidens prövningar.
Det är väl idag jämnt för tio år sedan
du kom till Finland för att se din stolthets
verk raserat samt bygga om på nytt.
Den stora sorgfriheten är väl ytterst att vi har något
som vi går upp i.
Och den hade du
i det livsrum som du skapat
och jämte Anna Lisa vårdat dig om.

Det var en sommarns stillhet över dig
när du körde dina hästar under slåttern
eller kallade på dem.
Då gick ens tanke till en första hästvän,
Erkki, i vår barndomshage.
Till din gossedröm att bruka jord.
Ja, till våra lekars barndom.
Till vårt hem, till allt av glädje
och sorger, och gemenskap.
Och till dem som varit.
Till det huru de i kärlek följde
med din strävan.

Och när dagen flyr, och just nu
är det som stod de här.
Som räckte de dig handen.
Tag mot en hälsning, tack, gode Torsten,
jag vet att far och mor
och äldste bror, är med om den. – Tack, farväl.¹⁴⁹

Björling var med om begravningen. Till Fritz Mayer rapporterade han från ort och ställe:

Jag ligger i ett majorshus. Jo, här finnes en underbart skönögd flicka, och även annars skön. Och i kväll råkade jag i grannvillan en präst som jag diskuterade i samförstånd med. Samt två ungdomar (syskon) som jag skrev autografer till i "Diktarröster" – ändå några (!) som hade reda på mig! [...] Jag har mött 20–30 s.k. "släktingar" o.a. obekanta. Och jag vet bara att en kan inte ha sorg per tid eller officiellt (väl det för resten, ty detta vore inte heller – konventionellt!)¹⁵⁰

Brodern testamenterade hälften av sin egendom till hustrun Ann och andra hälften till två stiftelser, Ann och T. E. Björlings understödsfond, en i Finland och en i Sverige, som understödde s.k. *pauvres honteux*, dvs. tidigare välbeställda ståndspersoner som hamnat på obestånd. Enligt Lily Björling, som blev medlem i styrelsen för den finländska stiftelsen, hade Torsten ursprungligen, efter hennes påtryckning, haft för avsikt att testamentera en summa till sin yngre bror men senare ändrat sig.

Björling hade fyra år tidigare försökt få brodern att donera sina pengar till en finlandssvensk institution, företrädesvis författareföreningen, i

vars styrelse han då var med: "Den svenska litteraturen i vårt land är vår andas stämma i Norden, utan densamma vore vi rätt döda inomhus liksom utomhus."¹⁵¹ Det är uppenbart att han också ville få brodern att besinna hans egen lott: "Med vilka svårigheter författaren har att kämpa, borde du veta. Inte nog med det för dagen ekonomiska. Motståndet och oförståelsen kan räcka livet ut ... I litteratur och konst är det ej en fråga om att ge vad folk förstår eller – betalar. Där är nog andra, och svårare, uppgifter."

För Lily, som var medlem i stiftelsens styrelse, räknade Björling upp ett antal *pauvres honteux* som enligt hans mening kunde komma i fråga:

Det ges en *pauvre honteux*, Eirik Hornborg, bara 75 år, som skriver så flitigt (enligt hörsågen också för inkomsts skull. Han har ej haft statstjänst och åtnjuter högst, kanhända, en liten författarpension). Så finnes det två obemedlade, *mycket* sjuka damer, medelålders: Mirjam Tuominen och Eva Wichman. Begåvade människor, men vid yttersta gränsen, inte minst för nöds skull. Deras fel är väl ändå att de gjort en insats som – inte betalat sig.

Så ges det en person, Ralf Parland, begåvad, arbetande ihjäl sig, för sig och sin familj, och för ideella mål. Kanske en *pauvre honteux*!

Slutligen ges det våra främsta författare, Rabbe Enckell och Elmer Diktonius, levande på förf.pension (13,000 i månaden) samt stipendier. Båda äger familj.

Och varför ej evigt med nöd kämpande Hjalmar Dahl, över sextio år gammal?

Och: jag glömde bort konstnären Torger Enckell, nyligen nämnd som en av våra främsta, och även han i en misär.

Men alla dessa har väl den nackdelen att de representerar någonting som ej måtte understödhas. T.o.m. samhällsbevararen Hornborg vilken någon nämnt som värdig presidentkandidat. (Att han språkligt ogillat mig såsom språkfördärvare bör ej ha en chans att inverka på saken.) Han har en förtjänst i att G. B. ej fått pris och stipendier, förmodar jag. Alltså en extra merit i hans medborgerliga förtjänst.¹⁵²

Att Björling ville föra fram Hornborg var inte fråga om någon missriktad ironi. Han kallade honom i ett annat sammanhang, något år innan sin död, för "en oersättlig samhällskraft".¹⁵³ "Jag högaktar honom, när bracka är han ej", skrev han till Fritz Mayer.¹⁵⁴

Under sin Sverigeresa våren 1954 var Björling också i Stockholm, där han träffade bekanta och besökte Egyptiska museet, där han ”lyckades undgå att störas av den alltför ordvilliga gamla damen – instruktisen”.¹⁵⁵ Museet upphörde samma år, och är numera en del av Medelhavsmuseet.

Under resten av året höll sig Björling mycket hemma.

Midsommaren vacker, blåsig, rätt kylig. Jag gick till en parkrestaurang som var öppen. Tittade på det rätt skiftande publikvimlet, föräldrar med barn, någon utlänning krullhårig: fransman? som pysslade med dussintal vykort, och allsköns folk.¹⁵⁶

I september:

Sitter rätt ofta inför svallande havet. Det tyckes lugna något. En ryssja vittjade man nyss.¹⁵⁷

I december:

Annars dröjer jag här för mig själv. Blir närmast irriterad av vimlet i staden.¹⁵⁸

En ny bok blev dock klar. ”Min bok tyckes väl så mager att kritiker och läsare blir rätt konfunderade. Vilka som skall behandla den, vet jag ej, och några omdömen har jag ej hört, utom ett ord (av en vän), att Som alla dar var bättre.”¹⁵⁹

Att i sitt öga, Björlings näst sista diktsamling, togs dock väl emot. Med sina 70 sidor var den Björlings tunnaste. Här finns bl.a. den rad som skulle ge titeln till lyrikurvalet *Du jord du dag* tre år senare:

Och som ett
ett enda
jorddag: nu

Du jord du dag
på jord en dag

Som gräs, och blom
i vaserna och glasen
och bara för
en gång¹⁶⁰

Från sitt fönster observerade Björling något nytt: ”Vitad is över sommarsolskensfjärdarna. Ny sport: på skidor efter bil som svänger och slänger.”¹⁶¹

Våren 1955 besökte Olof Lagercrantz Helsingfors. I sin dagbok antecknade han:

För en vecka sedan i Helsingfors tog jag en bil ut till hans bostad i Brunnsparken. Jag bultade på dörren. Intet svar. En dam sade mig att jag kanske kunde försöka med fönstret. Det lyckades och ett skäggigt ansikte tittade ut under den uppdragna gardinen. Tovig, pyjamas, hårig bringa. Klockan var elva på förmiddagen. Han ropade att han skulle öppna och jag gick runt hörnet och väntade.

Det blåste kallt. Fjärden utanför låg öppen med isflak nära stranden. Ett stycke ut Sveaborg – en underbar utsikt. Men jag frös och Björling kom ej. Jag började tänka att han somnat om, men bultade dock ej utan väntade. Det dröjde nära en halvtimme. Då kom han, nyrakad, prudentligt klädd, kammad med omsorg. Sådan är han, en fin gammal herre numera. En blandning av pedant och bohem. Hellre fick jag frysa ihjäl än han visade sig i pyjamas och orakad.

Vi steg in i den lilla våningen, som är en bastu med räfflade träväggar och trätak i samma maner. Trasmattor på golvet. Ett par stora kistor och böcker och tidningar staplade på dem. En sådan där vattenho på väggen som man ser i källare. Björlings skrivbord med papper, tidningar, en radio. På väggen en målning utan ram av Conradsson, därtill några barnteckningar med tupp och ägg, det hade ju just varit påsk. Vi pratade en stund. Björling visade mig några dikter – liksom gjorda med ett streck endast. Helena Scherfbeck i hennes sista skede eller Ellen Thesleff.

Björling följde mig sedan till en bil vid Katolska kyrkan.¹⁶²

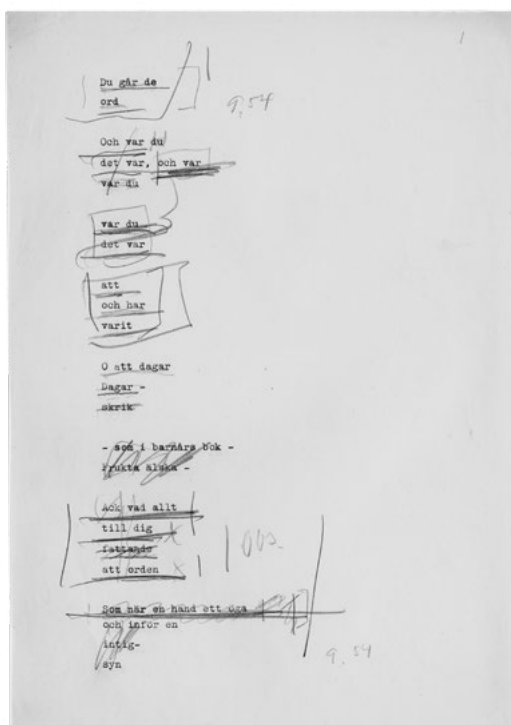
Mot slutet av våren gjorde Björling ett kort besök i Sverige och träffade bl.a. Carl-Erik af Geijerstam, Ingemar Hedenius och Åke Claesson. Med Hedenius besökte han Sigtuna. ”Stället vackert, men lustigt nog en by, det visste jag ej.”¹⁶³

I maj besökte han Norge för att delta i en författarkongress i Bergen.¹⁶⁴ Han läste också i radio i Oslo, besökte Nationalgalleriet och träffade gamla bekanta, författarna Tarjei Vesaas och Aslaug Vaa.¹⁶⁵ Det var, tyckte Björling, ”trevligt att en gång ha sett fjällen. Nu har jag sett ett grand av norden. En urdröm i min levnad.”¹⁶⁶ Till Stig Carlson rapporterade han:

Norge, ja! Jag undrade nog över huru besvärligt det vore även i bosättningarna att röra sig uppåt och neråt, när allt låg på sluttningar, och över huru samfärdseln i forna tider skall ha tett sig. Men huru vacker var ej fjorden intill Bergen. Oslo såg jag ej så mycket av, därför att det var en regndag, så jag begränsade mig till Karl Johan. Konstgalleriet besökte jag och i radion var jag, i Stadshuset också.¹⁶⁷

Med på resan var ordföranden i författareföreningen J. O. Tallqvist. Han mindes att Björling var "otroligt korrekt och artig mot alla damer. Det var märkligt att konstatera att det var han som höll strängast [...] på etikett och former, och var mycket angelägen om att vi inte skulle försumma de tillställningar och banketter som vi var bjudna på."¹⁶⁸

I juni 1955 hölls en stor världsfredskongress i Helsingfors, med talare som Jean-Paul Sartre och Ilja Ehrenburg, som båda fick stående applåder.¹⁶⁹ Björling blev också presenterad för Sartre, av "en konstnär som

Björlings dikter genomgick ofta flera omvandlingar innan de fick sin slutgiltiga form. Här är ett av de sex utkast som finns till dikten "Du går de ord" i Björlings sista samling, *Du går de ord* (1955).

'känner' alla".¹⁷⁰ I övrigt deltog han som observatör: "i sj. v. har vi ju varit kritiskt inställda mot denna rörelse och inte undertecknat stockholmsappeller", skrev han till Walter Dickson.¹⁷¹ Stockholmsappellen var en uppmaning till totalförbud mot kärnvapen, lanserad av det sovjetkontrollerade Världsfredsrådet, i Sverige stödd av kommunisterna men bojkottad av socialdemokraterna. Björling hade svarat att han inte motsatte sig militär upprustning under varje tänkbart förhållande.¹⁷² "Men vi kan inte vara likgiltiga inför en manifestation som tyckes samla folk och borde samla alla."¹⁷³ Han beklagade att den borgerliga pressen förtog evenemanget, såsom varande "i kommunistisk regi", men också att "Amerika m.m." inte fick delta.¹⁷⁴ I anslutning till kongressen ordnades en författarträff "med åtskilliga, och inte kan jag heller språk, så mest har saken kuriositetsintresse", skrev han till Dickson.¹⁷⁵

I sitt förhållande till stormaktspolitiken under kalla kriget intog Björling i hög grad samma linje som Rabbe Enckell, enligt Mikael Enckell dikterad av "en genuint realpolitisk försiktighet".¹⁷⁶

Sommaren var i övrigt varm och tydligen inte så arbetskrävande:

Jovisst har det varit en varm sommar, så man får försöka ta den som en ursäkt för att man inte åstadkommit något. En tycker att sommaren ock bort observeras! ja, nog ser jag just nu ut över mitt kvällshav en sådan där lugn och stilla lördagskväll med bara vänligt knatter utifrån. Och igår var jag rest till Borgå, en dag på Högholmen samt tidigare på en bilfärd till Kimito i sydvästra Finland. Idag kom jag mig äntligen för att se Simstadion, för att lotsa en pojke från landsorten dit. Vilket sorl och jubel, i en storartad anläggning på en vacker plats. Men hade jag själv vågat mig i det våta, så hade det nog fått bli i barnavdelningen, ty någon större simmare är jag inte. Men knattar gjorde väldiga hopp i hoppavdelningen. – En dag vid en insjö, ja, det var väl fjärde semesterkvällen, erfor jag också ungdomsglädjen oförfalskad. En gång var det så, det var pojkarna för sig, och utan simbyxor, evigt liv och sol på stranden.¹⁷⁷

Hösten 1955 utkom *Du går de ord*, Björlings sista bok. Den 30 augusti skrev han till Walter Dickson: "Lämnade idag in den och den togs utan påseende emot. Jag visade den igår åt Carpelan, han gillade."¹⁷⁸ Boken inleds med följande dikt:

Vi går och söker
och vi vandrar
vi går och söker
det är ej i orden

det är ej ord
ord ej
men av ett intet
o din dag¹⁷⁹

Dikten kan läsas som en variation på mottot ”Mitt språk är ej i orden”. Det är intressant att följa Björlings väg till den slutliga dikten i de olika manuskriptversioner som finns bevarade. I en tidigare version av dikten heter det att ”det är i orden / allt och ingenting är”.¹⁸⁰ Som Hans Larsson i *Poesiens logik* med gillande återger en tanke han tagit del av: ”i estetiken är blott det sant, hvars motsats också är sann”.¹⁸¹ Det kan också exemplifieras med manuskriptet till Björlings dikt ”Jag har inga fåglars namn och örters text”, som ursprungligen nedskrevs som ”Jag kan säga fåglars namn och örters text”.¹⁸² I en tredje version av ”Vi går och söker” heter det:

Ord blir så stumma
en har sagt vad
och en föddes
med eller till
vad en gavs att ta mot
och en gång
ord blir så stumma
det är ej mer ord
ord ej
men i hjärta säg en dag
men av ett intet
o din dag¹⁸³

Uttrycken ”ord blir så stumma” och ”det är ej mer ord” låter förstå att diktaren nått sitt mål, att han hamnat på andra sidan av sitt sägande. Detta mål föresvävade Björling redan i debuten:

Tystnad! mot dig vi pilar sänder. Och de studsar blott tillbaka.
Så d e t – är!¹⁸⁴

Om Björlings poesi består av en förening av motsatser, så är motsatsen mellan tal och tystnad den yttersta av dem, kunde man säga. Ohjälpligen vinner tystnaden, eller som det heter i en dikt i *Ohjälpligheten*:

Tystnad är änden
en värld sluter alla
tystnad är och förblir
tystnad är makt över alla
tystnad höljer i natten
med ändlösa vingar
sänker mot djup och intet
höjer mot ett förintat
likt Zion och sånger.¹⁸⁵

Horace Engdahl talar om "det osagda sagda" hos Björling, om hur tystnaden "är att söka i orden, och inte mellan dem".¹⁸⁶ Tystnaden är alltså en dimension av språket, poesin och sången låter oss känna tystnadens makt. Det är alltså inte så att ordet följer efter tystnaden, som Hans Ruin tänker sig den mystiska upplevelsen i *Poesiens mystik*: "Kontemplationen viker, och orden strömmar över människan; hon måste tala, eljest skulle hon sprängas ... Efter den mystiska kärnupplevelsen börjar bilderna spela."¹⁸⁷ Björling skulle kanske säga att det inte finns något före och efter, utan att de är samtidiga. Han kan hänvisa till sin dikt som "ljudlösångar" eller "ljudlöshetsord".¹⁸⁸

Också välvilliga recensenter kunde i någon mån klandra Björling i hans sista samlingar för monotoni och upprepning, för manér och "fanatiska renhetskrav". Han hade drivit sin strykningsslagmetod till sin spets. "Ett enkelt och skelettrent eller så –", som han själv uttryckte det i *Ett blyertsstreck*.¹⁸⁹ Längre fram i samma bok finns en sorts motivering: "Att fullfölja sin inriktning – annat hade gjort till en omening ens liv och strävan."¹⁹⁰ Efter att inriktningen var fullföljd återstod bara det "personliga uttrycket", "Bara säga stilla / Avläsa – så är det –".¹⁹¹

Björlings stilutveckling hade nått vägs ände. Allmänt sågs det så, att målet var uppnått, och själv såg han det så. Det fanns de som ansåg att Björling med sin sena diktning gjort sin största insats. De sena dikterna var "alltmer genomlyst avklarnande", hade en "skir lätthet", och diktaren beskrevs som "innerlig", "leende", "vis" och "saktmodig".¹⁹²

På grund av sin ytterliga enkelhet kunde Björlings sena dikt också upplevas som svar. "Men dikt kan verka svårläst inte bara när den är alltför komplicerad och exklusiv utan märkvärdigt nog också när den är alltför

enkel, alltför naken och direkt”, skrev författaren Bengt Jändel.¹⁹³ I *Stockholms-Tidningen* skrev Bengt Holmqvist om en ”enkelhet som kompliceras bara av att den – förefaller det – drivs nästan till självutplåning”.¹⁹⁴

Det fanns också de som föredrog Björlings tidiga poesi, ”som i sitt ofta våldsamma egensinne både förbryllar och fascinerar mera än de senare årens luft-och-ljuslyrik”, som Lars Bäckström uttryckte det.¹⁹⁵ Ibland förefaller det som om också Björling själv tyckte att hans tidigare författarskap innehöll kvaliteter som senare gått förlorade. Han hade tidigare skrivit till Bengt Holmqvist ”Men lidelsen i min tidigare bildanhopning och fantastiken, omedelbarheten och det tydliga om jag så får säga: djuplivet, de var väl något.”¹⁹⁶

Att ”fullfölja sin inriktning” är alltså inte nödvändigtvis liktydigt med en strävan efter att bli bättre, efter kvalitativ utveckling, utan en trohet mot livets växlingar och mot självutplåningen.

Nya författarvänner, turné i Sverige och *En livslivets diktare*

Från och med hösten 1955 reste så kallade kungastipendiater, unga studenter från Sverige, över till Finland på månadslånga besök i Föreningen Nordens regi. Det var fråga om särskilt framstående elever, vissa av dem med litterärt intresse, som också besökte Björling.¹⁹⁷ ”Jag har haft glädje av ett flyktigt sammanträffande med dessa stipendiater, upprepat under åren”, skrev han.¹⁹⁸ En av det första årets kungastipendiater, Stig Östen-son, skrev om Björling:

Den stora upplevelsen [i Finland] blev mötet med en Människa, Gunnar Björling, i Helsingfors. En människa och en stor människa. Det är inte mycket att berätta om det mötet i ord. Han sade inte något märkligt, som vi kunde ha skrivit upp i våra notisböcker som ”ett ord av Björling”. Men han utstrålade en sådan mänsklighet, att man blev betagen i honom. En mera påtaglig minnesbild, som jag kan kläda i ord, vill jag berätta. Jag frågade snusförnuftigt om en tolkningsfråga i en av hans dikter, och han skisserade upp de första raderna, men så, plötsligt irriterad, slog han ut med armen och ropade: ”man får väl ha litet fantasi också!” När vi lämnade Finland, stod Gunnar Björling på kajen i Helsingfors och vinkade.

Det är alltid människan, medmänniskan, som förmår att fascinera oss på ett helt annat sätt än data och nationalekonomi. Att möta en människa! En personlighet! Mycket ont och mycket gott

kommer därav, att vanliga människor ej ledes av idéer, utan av personligheter. Jag är en vanlig människa, och för mig kommer denna resa till Finland framför allt att innebära mötet med personligheten Gunnar Björling.¹⁹⁹

Sina gamla vänner träffade Björling alltmer sällan. Han var med om att fira Diktonius på 60-årsdagen i januari 1956. Diktonius ”såg mager och trött ut”, tyckte Björling. ”Är nog slut redan.”²⁰⁰ Diktonius led av demens och förlorade talförmågan ett år senare. Så småningom flyttades han till Nickby sjukhus, landets största mentalsjukhus, som låg i Sibbo.

Barndomsvännen Isak Alfthan dog i december 1955. Rabbe Enckell var ofta i Göteborg, och Olof Enckell var sedan 1950 upptagen av sin professur i litteratur vid Helsingfors universitet. Cid Erik Tallqvist flyttade 1956 från Åland till Borgå, där han blev lektor i engelska vid Borgå lyceum.

Oftare än den äldre generationen tittade barn och barnbarn in hos Björling. Olof och Rabbe Enckells söner Kristofer respektive Mikael halsade ofta på. Men också yngre författare, som skulptören Gunnar Elfgrens son Jan Elfgren, Carolus Rein, Jörn Donner, Christer Kihlman, Kurt Sanmark och Peter Sandelin. ”Ja, den som bara ägde deras säkerhet, visdom, begåvning, de unga herrarnas!” utbrister Björling i ett brev.²⁰¹

I december 1955 träffade Björling Pablo Neruda och den turkiske författaren Nâzim Hikmet hemma hos Jörn Donner. ”Nåja, det var ju rätt sympatiska bekantskaper, – att de är kommunister generade mig ej, vi talade ej om politik”, skrev han till Fritz Mayer.²⁰² ”På förfrågan sade jag om mig: universalist samt fritänkare.”

Mikael Enckell minns att han första gången besökte Björling vid Sandvikstorget 1945, i sällskap med Oscar Parland, och att han då yttrade sig kritiskt om titeln på Björlings senaste bok, *Ord och att ej annat*, varpå han genast tillsändes ett dedikationsexemplar av boken.²⁰³ Enckells anmärkning hade roat Björling. Ett mera regelrätt umgänge inledde de 1952, ett par år efter att Enckell flyttat till Helsingfors för att studera medicin.

Smått besvärligt kunde det vara att bli föremål för Björlings svärmeri. Mikael morbror, Arne Runeberg, hade dock varnat honom. Och Björling var mycket taktfull och finkänslig, gjorde inga allvarigare närmanden men kunde stryka en över håret, angelägen om besök, delvis så att han ville att man skulle gå genom manuskripten till hans urval. Kurt Sanmark ”hörde viskningar om Björlings homosexualitet”, men han hade ”inga sådana minnen av honom trots att jag övernattade hos honom en gång”.²⁰⁴ Bekanta hade de blivit 1952 när Sanmark besökte Björling för att överrätta sin debutsamling. Han hade föreställt sig att Björling

hörde till överklassen och blev överraskad över att hans bostad inte var bättre än hans egen. "Björling bjöd endast på något slags konfekt, som han tog fram ur en låda i sitt av papper översållade skrivbord." Sanmark antecknade i sin dagbok: "Intryck: levande ansikte – vackert. Medveten om sin betydelse på ett icke obehagligt sätt. Lite farbroderligt godhjärtad. Samtal: översättningar. Hans dikt. Hans filosofi – allt. Splittrat."²⁰⁵

Författaren Peter Sandelin träffade Björling första gången på en uppläsning 1953. "Jag läste några dikter ur den andra samlingen. Efteråt kom Björling fram och pratade och bläddrade i min bok och pekade ut det han inte tyckte var bra. 'Men den där är något' sa han och visade mig en dikt. När jag efteråt tittade på den såg jag att det var en som allra mest liknade Björlings egna!"²⁰⁶ Sandelin hör till de finlandssvenska diktare som ofta jämförs med Björling.

Något år senare träffade Björling den unge poeten Carolus Rein, som också kom med synpunkter på Björlings urval: "Det är trevligt att erfara hans omdöme", skrev Björling, "det skärper ens eget, i någon punkt ... På min fråga om han ägnat min bok mycken tid, svarade han framt 'nej'. En mycket hederlig pojke med kort uppstående hår."²⁰⁷

Smått främmande kände han sig inför Reins poesi, vilket han också erkände öppet inför denne, såsom i följande brev:

Först tack för din bok. Självfallet gick den över mitt förstånd, jag har dock inte haft s.k. tillfälle att fördjupa mig. Men visst häpnade jag, varför ej: entusiasmerades! Automatism eller vad? En bildfantasi eller tankeinställning sådan att vad som helst hasplades fram som en den naturligaste sak i världen. Jag är väl en enkelt utrustad begriplighetsmänniska, och jag var såpass på sju famnars vatten att jag ej riskerade skriva min okunnighets respekt. Det här tycktes överträffa åtskilligt av tidigare chockingar på svenska samt i vårt land.²⁰⁸

Aina Enckell berättar i en intervju med Ivar Orvedal att hon under Björlings sista år blev "nästan precis som en väninna" till honom. "Vi talade nästan varenda dag i telefon, och vi pratade så där: 'Vet du, det är så varmt idag, var skall jag kunna köpa en glass?' och sånt bara. Och sen så berättade han då för mig om sina tunga, tunga väntetider, om människan som han då älskade, och vad det betydde."²⁰⁹

Aina minns att Björling kunde vara på dåligt humör. När hon målade ett stort porträtt av honom sittande vid sitt arbetsbord och ville berätta om hur arbetet framskred kunde det låta så här: "Jag har målat på dig

idag'. 'Ja, vad det nu ska tjäna till att alla målar mig. Se nu hur Rabbe har målat mig, och Torger har målat mig, hur dumt det blir'. 'Ja, ja, sa jag, 'men jag kan åtminstone säga att rocken blir bra, den röda morgonrocken'. Då fråste han i telefon: 'just det mest oväsentliga i hela sammanhanget!'"²¹⁰

I Ainas sällskap kände sig Björling fri. Björlings umgänge med Rabbe var enligt Mikael Enckell livligare på 1950-talet än någonsin tidigare, också beroende på att paret Enckell flyttat in i en lägenhet på Runebergsgatan.²¹¹ Tillsammans med sonen Mikael, som bodde i samma hus, promenerade de ofta ner till Björling i Brunnsparken. Rabbe och Björling hade flera gemensamma vänner, inte minst rikssvenska författare som Tage Aurell, Johannes Edfelt, Carl-Erik af Geijerstam och Ingemar Hedenius.

I mars 1956 besökte Björling Sverige, där han läste på åtta orter, bl.a. i Lund. Den fjorton dagar långa turnén, i regi av Föreningen Norden och FiB:s lyrikklubb, var den dittills mest omfattande finlandssvenska författarturnén i Sverige, förklarade *Svenska Dagbladet*, och förutom Björling framträdde Bo Carpelan och Solveig von Schoultz.²¹² "Hm, jag hade nog tänkt att inte mera framträda, utan dra mig tillbaka", skrev Björling till Walter Dickson, "[m]en – det fanns tider när ingen inbjöd en."²¹³

Det var sjätte gången Björling reste till Sverige. För DN:s reporter karakteriserade Björling flygresan till Sverige på följande sätt:

– Utan moln var sikten helt fri. Man såg ishavet och holmarnas träd och visste inte om det var vatten eller slätter eller var det ena började och det andra slutade. Upplevelsen av solen och allt det vita och skimrande men ändå mitt inne i himlen. Det var så överväldigande att jag måste gå till en rakstuga och låta raka mig en gång till här i Stockholm för att liksom komma in i det normala igen, säger han och ler sitt hjärtevarma leende.²¹⁴

Björling hade företagit sig att, som han skrev till Kjell Hjern, "bara prata goja om resan och sådant – för att undslippa litterära uttalanden".²¹⁵

Programmet var fullspäckt och ambitiöst:

Måndagen den 12 mars: Ankomst till Stockholm. På kvällen är författarföreningen värd vid en enkel middag.

Tisdagen den 13 mars: Finländsk författarafton i Börssalen, Svenska Akademiens högtidssal.

Onsdagen den 14 mars: Avresa med bil till Sigtuna på eftermiddagen. På kvällen författarafton i Sigtuna. Återresa till Stockholm

samma kväll.

Torsdagen den 15 mars: Avresa till Trollhättan. På kvällen författarafton.

Fredagen den 16 mars: Avresa till Göteborg. På kvällen författarafton.

Lördagen den 17 mars: Ledigt.

Söndagen den 18 mars: Avresa till Halmstad. På kvällen författarafton.

Måndagen den 19 mars: Ledigt.

Tisdagen den 20 mars: Författarafton i Lund.

Onsdagen den 21 mars: Avresa till Motala. På kvällen författarafton.

Torsdagen den 22 mars: Avresa till Linköping. På kvällen författarafton.

Fredagen den 23 mars: Avresa till Stockholm.²¹⁶

Till Carl-Erik af Geijerstam rapporterade Björling om den tröttande men lyckade resan: "Till förlopp var resan ju fest till fest, och månet intryck. Västkusten var strålande fin, och redan snöfri. Lunds, Vadstena och Linköpings tempel besöktes. I Göteborg en sevärdhet: Kulturhistoriska museet. Konsthistoriska har jag besökt tidigare."²¹⁷

I juli tillbringade Björling en vecka på Thomas Warburtons holme i skärgården, belägen mellan Helsingfors och Borgå. Det var, konstaterar han i ett brev, årtionden sedan han senast varit ute i skärgården. En annan dag åkte han motorbåt med skulptören Gunnar Elfgren och dennes son Jan Elfgren. "En solskensdag ut i Finska vikens arikpelag."²¹⁸ Under vackra dagar kunde han sitta och beundra utsikten från sig egen täppa. "Jag kan sitta på trappan utanför min dörr, här ovan havets fjärd. Någon rosenbuske blommar, och snart jasminerna brevid mig. Vicker fann jag härutanför på parksidan och tog med mig. Söta ungar har funnit på mig som en lämplig 'namifarbror' [godisfarbror] och hänger efter mig, rusar fram bara jag går över gården, för oljud vid fönstret."²¹⁹

Under sin Sverigeresa hann Björling också besöka Walter Dickson med familj i deras hus i Falkenberg, ett fyrtiotal kilometer norr om Halmstad. De företog bl.a. en skogspromenad tillsammans, där också Dicksons barn var med: "vill särskilt tacka de små vännerna", skrev Björling i sitt tackbrev.²²⁰

Walter Dickson hörde till de uttolkare Björling uppskattade mest: "Du är en av de främsta bland alla dem jag har att tacka, glädjas över", hade han till skrivit till Dickson redan i början av 1950-talet.²²¹ När hans studie

över Björling, *En livslivets diktare*, utkommit, skrev Björling: "För mig är det en vacker bok. Mina föräldrar skulle glatt sig."²²²

Björling tyckte att Dicksons analyser ofta träffade rätt och att han förstod hans grundlinje: "Jag tycker att just så har jag avsett."²²³ Samtidigt påpekade han att han inte hade en så medveten och genomförd symbolik som Dickson läste in, att han blivit "målad för vacker".²²⁴ Det som var "åskådning" hade Dickson sett som medveten färgsymbolik, i *Ohört blott* och *Vårt kattliv timmar*. Och i följande dikt, var Björling mån om att påpeka, är det inget flygmaskinsdån utan "en vanlig puttrare på vatten":²²⁵

Flammar norrsken himlen
strålkastarn ilskar
häftigljus
och lyktor blänker
mellan hus och holme
en motor surrar
opp mot himlens hus.²²⁶

Sådant lät Dickson ändå stå kvar när artikeln publicerades i bokform. Björling gick igenom manuskriptet i olika omgångar och strök sådant han ansåg felaktigt eller ovidkommande. Han kunde ännu i korrekturskedet på eget bevåg göra strykningar som han skickade direkt till tryckeriet, något som förargade Dickson: "Tack alltså för att Du haft vänligheten att rätta korrekturet. Men en sak måste jag säga Dig: jag vill inte att nån annan ska skriva den här boken, inte ens GB [...] Alltså får Du vara snäll och se till att det där partiet Du strök blir ditpetat igen av sättaren. Och någon lust till vidare strykningar har jag inte."²²⁷

Dickson drog linjer mellan Björling och den litterära traditionen, särskilt till Runeberg och Strindberg, och betonade enkelheten, något som Björling hade nyanserat redan i sitt första brev, "inte får kravet på enkelhet drivas in absurdum; lika litet traditionskrav eller vanlighetskrav".²²⁸

I augusti skrev Björling till Mayer: "Dicksons bok borde nog vara märklig. Låt vara mångordig, upprepad, men fantasirik, poesimättad rent av. Och med en fantastisk förmåga att citera och dra fram förment slagg som renaste guld. Panegyrik, nåja. Och ändå, en bok som skall läsas som fan läser bibeln."²²⁹

En livslivets diktare utkom hösten 1956 och expedierades till medlemmarna i Björlingsamfundet. Björling förundrade sig över att boken inte tycktes väcka någon större entusiasm, recensionerna lät vänta på sig.

Kanske berodde det på att boken egentligen var en artikelsamling, vilket medförde upprepningar och splittring.

Framför allt störde sig den samtida kritiken på Dicksons svulstiga, lyriska stil. "Lustigt nog bara skällde de på Dickson, trots att han nog gett sådant ingen annan kunde gett, – av begripande. Nåja, svamlig stil!"²³⁰

Några noterade dock att det mellan Dickson och Björling uppstår ett kongenialt möte, på gott och ont, men mera fruktbart, konstaterade Per Rydén, än de sedvanliga uttrycken för uppskattning i recensionerna av hans böcker: Björling hade "alltför länge recenserats i neutralt högaktande tongångar".²³¹ Men överlag var mottagandet svalt. Björling konstaterade några år senare: "det var f.ö. utan intresse eller förståelse boken mottogs".²³² Det är en överdrift, men överdriften röjer en besvikelse. Recensenterna såg Dickson som för mycket diktare för att tillgodose behovet av förklaring, "påhittarglädjen" sågs som gemensam för dem båda.²³³ Dickson hade också en egen agenda, han hade i litteraturdebatter tagit parti för realismen och såg Björling som "en fullföljare av genombrottsrealismens, 80-talets dagtändning", vilket kan ses som ett korrektiv mot de ibland överdrivet romantiska tolkningar som anlagts på Björlings dikt.²³⁴

Våren 1957 var Björling på besök hos Dicksons: "Barnen höll på och lekte med en gammal uttjänt vevgrammofon", berättar Dickson för *Röster i radio*. "Så försvann de plötsligt in i badrummet. Vi ropade och frågade vad de gjorde. De ropade tillbaka: – Vi badar grammofonen! Och f.d. dadaisten Björling blev utom sej av glädje över de orden, de var så levande och riktiga för honom, han var lycklig över dem i dagar. Över huvud var hans förhållande till barnen så direkt: ingen tantig romantisering utan ett instinktivt bejakande, han *visste* det barnsliga, och det kände ungarna och tydde sig alldeles förutsättningslöst till honom."²³⁵

Åren 1956 och 1959 var Björling inbjuden till självständighetsfesten på slottet. Ett av kulturjournalisten J. O. Tallqvists sista minnen av Björling härrör från det senare tillfället. Björling kom innan festen skulle börja hem till paret Tallqvist, och J. O. drog sig senare till minnes "hur angelägen han var om att hans kravatt skulle vara riktigt knuten och hur prydlig han såg ut".²³⁶

Björling får pris och fyller sjuttio

I februari 1957 erhöll Björling Svenska litteratursällskapets stora pris, vilket slogs upp stort på paradsidan i *Hufvudstadsbladet*. Priset var 500 000 mark och delades ut "för hans litterära gärning, med särskild hänsyn till dess betydelse för det senaste kvartsseklets nya diktning i Finland och Sverige".²³⁷

I sitt välkomsttal sade styrelsens ordförande Olav Ahlbäck, professor i nordisk filologi, efter att ha kungjort namnet på årets pristagare: "Få har som han fått umbära den stora allmänhetens förståelse, få har som han förblivit trogna mot sin egenart och sin linje."²³⁸

Björling själv var inte närvarande vid festligheterna i solennitetssalen. "Jag skulle ej haft mage att ståta prisbelönad", skrev han till Mayer.²³⁹ "Men någonstädes i närmare kanten kan en väl gömma sig på egen hand", skrev han till samma adressat. "Det gjorde jag ock nu vid prisutdelningen. Jag var uppe hos Warburton, jämte Cid Erik Tallqvist med fru och Carpelan. En ung dam, en väns fru också. Fint arrangemang. Jag hade uppgett att jag skulle resa till Borgå till T (min utomordentlige gynnare) men lyckades ordna det så här."²⁴⁰

Björling blev samma år hedersmedlem i författareföreningen. Inför sin 70-årsdag tackade han vännen Jaakko Päivärinta och hans bror Valve för femtioårig vänskap. Det blev hans sista brev till Jaakko: "Fanden att en inte upplever 2,008. Av rena nyfikenheten. S.k. värs skreve en väl då också. Och sutte i sitt rum – i Brunnsparken! – såsom nu och för femtio år sedan. Och någons barnbarn kommer in eller går. Får en marmelad eller så."²⁴¹

Sin 70-årsvecka firade Björling hos Olof Enckell på Dånö på Åland. Den 29 maj reste de med flyg från Helsingfors till Mariehamn, där de förenades med Cid Erik Tallqvist och med Olofs son Patrick. På själva födelsedagen åkte Björling i Olofs motorbåt till Håkan Mörne och hans fru Svanhild, där man firade till midnatt.²⁴² Björling hade haft planer på en resa till Paris, "ett längtans mål för mig", vid sidan av södra Tyskland, men det blev inget av dem.²⁴³ "Det här blev mitt 'Paris'", konstaterar han lakoniskt i ett brev till Rabbe Enckell.²⁴⁴

Björlings dröm om en resa till Paris hade säkert inspirerats av alla de vänner och kolleger som rest dit och berättat om sina upplevelser där. Tydligen hade ryktet gått om hans planer eftersom Gudrun Mörne visste berätta i *Svenska Demokraten*, tidigare känd som *Arbetsblad*, att "Björling upplever Paris för första gången på sin sjuttioårsdag".²⁴⁵

På Åland märkte han av sina sjuttio år: "Det var väl först när jag för ett par år sedan skulle springa över Ålands klippor med vännen Olof jag märkte att det ej var lätt att följa med."²⁴⁶ Inför födelsedagen hade Björling inhandlat ett par nya byxor. Olof mindes detta: "Jag minns när han på sin sjuttioårsdag var på Åland hos mig och jag förde honom till skogen. Och han var arg och gick och puttrade bakom mig hela tiden. För han hade just till sin sjuttioårsdag för första gången väl på trettio år skaffat sig nya byxor. Och jag förde honom genom alla möjliga risiga ställen. Han stannade hela tiden och så gjorde han så här ... för att stryka bort skräpen från sina byxor, och svor och förbannade mig hela tiden för att jag förde honom till såna där ställen."²⁴⁷

Dagmar Enckell, Olofs andra hustru efter Mona, anslöt sig till sällskapet en dag senare, och hon ger en intressant karakteristik av den åldrande Björling i sin dagbok:

Det är lustigt att ge akt på Björling. Man ser inte någonting. Han är trots sin livaktighet en gammal man med minnen från gamla tider och en stor samling namn, av släkt och vänner som dels dött bort men som lever i hans tankar. Och förövrigt är han lite för väluppfostrad, lite för artig mot en dam som jag, det känns inte alls trevligt, man får för sig att han, på ett barnsligt vis, maskerar sin egen överlägsenhetskänsla, samtidigt som det obegripliga hos en kvinna inger honom en viss skräck och osäkerhetskänsla. Han bockar, som Patrick åt julgubben, och säger: "du talar mycket vackert" för att besvärja faran som kanske, trots allt, lurar. Jag vet inte om jag inte tycker mycket mer om Elmer, det betyder inte att jag tycker illa om Björling, men jag söker hjärtat, och Björling är bara

ett ”jag”. Dock är det roligt att bli lite mer bekant, eftersom Olof och Johannes dyrkar honom [...], men han är nog en sådan där slags tänkare och filosof som ger mycket mer i vad de skriver, än vad de är. [...] Många har ju också varit hemskt fina i sina arbeten, men mycket otrevliga och osympatiska som människor, det är dock ej Björling, han är mig nog sympatisk (helt säkert mer än vad jag är för honom).²⁴⁸

Björling hade undanbett sig en festskrift, men några av hans vänner, Stig Carlson, Bo Carpelan och Thomas Warburton, hade tagit initiativet till en serie privata, handskrivna födelsedagshälsningar som Warburton personligen överräckte till honom.

Som ett mått på att Björlings rykte hade nått över språkgränsen kan nämnas att landets två största finskspråkiga tidningar, *Helsingin Sanomat* och *Uusi Suomi*, hade stort uppslagna artiklar om Björling på födelsedagen. 70-årsdagen uppmärksammades runtom i Norden med artiklar i svensk, dansk och norsk press. För Sveriges Radio gjorde Erik Goland en intervju med honom. Jörn Donner skrev i den socialdemokratiska Malmötidningen *Arbetet* en artikel om ”Gunnar Björlings landskap” och fotograferade Björling på den gamla ångbåtsbryggan, ett foto som återges t.ex. på pärmen på Mikael Enckells *Över stumhetens gräns*. Artikeln var en ”försoningsgest” i förhållande till ett tidigare avståndstagande från det som Donner upplevde som det alltför idylliska och finlandssvenskt isolerade i Björlings senare lyrik.²⁴⁹ Donner respekterade nu hos Björling ”en hängivenhet för ordet, för ordet allena, som söker sitt motstycke i svensk litteratur”, och kommenterar också senare kursändringen: ”Jag förstod också klyftan mellan honom och till exempel Hagar Olsson: han sökte de små orden.”²⁵⁰

I juli 1957 kom Fritz Mayer på besök till Helsingfors och hade med sig kaffe och en slips till Björling. Björling visade honom staden och en del av den nyländska landsbygden och tog honom med för att hälsa på Christer Kihlman. Mayer tog en serie fotografier av Björling i Brunns-parken och på Observatorieberget. Björling var som vanligt självkritisk när han fick se sin skrynkliga kostym på bild: ”Men nog har både du och Jörn fotat mig med rygg och skrynkeldräkten”, kommenterade han.²⁵¹

Radien hade ytterligare reducerats, Björling höll sig mest till sin närmiljö. Han kunde vandra omkring i Brunns-parken, på Observatorie-berget, gå längs Havsgatan, någon gång fram till Sandviken. Men han orkade inte alltid. ”Ut går jag föga. När det är kallt, blott till Warburtons”, skrev han i mars 1958.²⁵² Warburtons bodde någon trappa upp i

Författaren poserar vid sitt skrivbord, pressbild från 1960. Radion på bordet var en gåva av 87 uppsaliensiska författarkolleger och kulturpersoner. Fönstret kallade Björling kärvänligt sin "fönstertavla": "Jag skall leva här / och min hand blir trött / i ro med molnens ljus / av höstdagssolen / en fönstertavla / sten himmel vatten / och mitt ensamhus / jag skall leva här / blott livets vågor slocknar".

samma hus. "Här har varit soliga dagar en hel vecka, övervägande åtm. Själv håller jag mig hemma, orkar ej löpa kring. Vi är ej evigt nittonåriga kanhända."²⁵³ Han tycktes inte lida märkbart över att sitta inomhus: "min 'kamurka' [från ryskan, vrå, skrymsle], här är gott och bäst att vara. Fyra väggarna och – jag. Att denna lycka."²⁵⁴ Aina Enckell berättar att Björling vid dessa tider mest satt hemma och väntade att den som han var förälskad i skulle komma.²⁵⁵

Björling fick ett erbjudande om att besöka Sovjetunionen, men orkade inte. "Skulle fått fara till Sovjet nu i mars, men avböjde, av en del skäl, men helt avgörande: orkar inte. – – Har ej heller intresse för att skjutsas från det ena likgiltiga till det andra, allt som skall visas, från fabrik till ballett. Och hänga ihop med ett brokigt sällskap av alla kulörer. – Gåves ock andra motskäl. Men – jag orkar ej längre."²⁵⁶

Tonsättningar och illustrationer

Under 1950-talet tog sig flera tonsättare an Björlings dikt. Torsten Stenius var den femte kompositören som tonsatte Björling, konstaterar han själv i ett brev 1956.²⁵⁷ De övriga var Lille Bror Söderlundh, Nils-Eric Ringbom, Guy Rostedt och Sten Ducander, mera känd under artistnamnet Ensio Kosta.²⁵⁸ Lars Johan Werle tonsatte Björling 1957 och Erik For-dell året därpå.²⁵⁹

Den av tonsättarna som Björling kände bäst var Lille Bror Söderlundh, som kom från Värmland och hade gjort sig känd för sina tonsättningar av Nils Ferlins dikter. Honom hade Björling träffat i januari 1939, när Söderlundh besökte Helsingfors tillsammans med skådespelaren Åke Claesson. Claesson hade känt Björling sedan 1925, när han hade anmodats att läsa högt ur *Korset och löftet* hemma hos Torger Enckell och gjort väl ifrån sig.²⁶⁰ Söderlundh sjöng Bellman. Han hade en ”förkrossande personlig charm”, såsom hans svärdotter, Christina Mattsson, konstaterar i sin biografi över honom.²⁶¹ ”Han hade något som vette åt svensk romantik, som gjorde honom besläktad med törn-rosor, ljusa sommarnätter och ett gällt rop i skogen”, skriver Mattsson vidare, citerande Olof Lagercrantz.²⁶²

Björling hade blivit betagen i Söderlundh. På ett papper daterat den 7 januari 1939 tillställde han honom en dikt:

Lille bror
ditt namn
din mun
din röst
och rörelserna
bror
min vän
lille bror
min lille
bror.²⁶³

Mötet i januari, då Söderlundh också hade besökt Björling i hans bostad, hade tydligen varit överväldigande. Björling hade sänt honom sin senaste bok, *Där jag vet att du*, med dedikationen: "Till Lille Bror hjärtats tack för 4 jan. 1939." Lille Bror Söderlundh hade därefter dragit sig undan, kanske känt sig obekväm av Björlings översvallande uppmärksamhet. Men 1948 åtog han sig att tonsätta några dikter ur *Ohört blott*, som han dock aldrig blev färdig med, och ett par år senare fortsatte han med några dikter ur *O finns en dag*, som tonsattes för manskör och blandad kör. "Musik förstår jag inte, ej dess krav", underströk Björling i brev till Söderlundh, men han försökte vara honom behjälplig bäst han kunde.²⁶⁴

Björling och Söderlundh träffades igen i Stockholm 1952. "Det var mig en oväntad glädje att åter möta dig", skriver Björling. "Jag undrar om du och Åke verkligen vill komma hit en gång! Intet blir såsom det varit, men du hade väl glada stunder här, liksom andra hade det genom dig."²⁶⁵

Om Söderlundh komponerade folkligt, var Lars J. Werle hans raka motsats, en avantgardistisk kompositör. "LJ var en sann Björlingfan", skriver hans levnadstecknare Ingemar von Heijne, "möjligen inspirerad av Reidar Ekner, som han delade lägenhet med en tid. Det blev minst (?) fem Björlingkörer."²⁶⁶ Veterligen finns det inga inspelningar av dem, men däremot noter. Reidar Ekner korresponderade med Björling, var poet och hade disputerat på Hans Larssons syn på poesi.

Den svenska konstnären Elisabet Hermodsson gjorde tuschlavyrer kring ett urval av Björlings senare dikter. De publicerades i bokform 1959 med titeln *Gunnar Björling Dikter, tecknade av Elisabet Hermodsson* och presenterades vid flera utställningar i Sverige, bl.a. i Uppsala. "Det är nog helt och hållet en sak av hennes egen konst, ett slag i sin art", ansåg Björling som hade korresponderat med henne sedan 1957. "Berör knappast texten hon kan ha funnit hos mig som utgångspunkt", skrev han till Fritz Mayer.²⁶⁷

Björling vid glasskiosk på Salutorget i Helsingfors. Aina Enckell berättade att Björling kunde ringa upp och fråga: "Det är så varmt idag, var ska jag kunna köpa glass?"

"Direkt illustration är jag ingen anhängare av, självfallet. Den beskär ordens rymd", ansåg Björling.²⁶⁸ Som Sixten Ringbom påpekar i sin artikel "Bildstruktur hos Björling", visar Björlings diktmanuskript på hans "otroliga omsorg i fråga om dikternas visuella gestalt", samma omsorg som i de tryckta böckerna.²⁶⁹ Ringbom hävdar att dikterna redan i sig är en sorts bilder, och den "subtila visuella gestalten" och "rumsliga integriteten" rubbas genom minsta ingripande, särskilt när det gäller Björlings senare dikt.²⁷⁰ Men Björling var generös och ansåg att Hermodssons bilddikter utgjorde "en konstart för sig".²⁷¹

Den eventuellt beskurna rymden kring texterna var inget som påtalades av recensenterna. Däremot tyckte flera att de svärtade bokstäverna i dikterna var svåra att förena med tuschteckningarna, andra att tuschteckningarna var alltför tunga och abstrakta. Hermodsson minns i alla fall att Björling blev mycket förtjust i boken och att han läste hennes urval vid ett framträdande i Uppsala.²⁷² Detta torde ha ägt rum i november 1959, då Björling företog sin sista resa till Sverige. Efter resan uttryckte han sig entusiastiskt i ett tackbrev till Hermodsson: "Med vad gör ej denna textning? och upplevelse! Boken måste utgöra ett slag för mig också."²⁷³ Under sin sista resa till Sverige läste Björling också i Stockholm, där han under ett par dagar dessutom hann besöka gamla vänner från Finland.²⁷⁴

I mars 1959 deltog Björling som vanligt i författareföreningens årsfest. "Inbjuden som 'hedersmedlem', men anmälde mig i st. såsom vanlig medlem bland mina vänner."²⁷⁵ Till Carl Fredrik Sandelin, som var sekreterare i föreningen, vände sig Björling med följande vädjan:

Jag önskar om möjligt bereda mig tillfälle att anmäla mig såsom föreningsmedlem, icke gäst, till årsfesten. Förutsättning är obemärkt placering, om möjligt även i förhållande till de rikssvenska. Önskemål eventuellt: Märtha Pipping l. Aina Enckell l. Heidi Parland – – –

Skall allting bli så invecklat?

Vänligen

Björlingen²⁷⁶

I februari 1960 läste Björling ett litet dikturval på Nylands nation. "Så kom jag en gång ur idet", skrev han till Mayer, "ehuru avsett att det inte skulle ske."²⁷⁷ Han tycks också ha varit upptagen med ett nytt urval, som han inte hann slutföra. "Att f.ö. äga ett Sisufusarbete är den åldriges lycka. Så är en på något sätt med – för sitt eget tycke."²⁷⁸

Under sin sista tid tittade Björling igenom gamla papper. "Ifall jag orkar, skall jag ge ut min roman", skriver han. "Men det tar nog till att bli 'hörd' – hörd???? En har allt mindre att deklarera – om atombomb eller annat."²⁷⁹

Sin sista daterade dikt skrev Björling den 2 mars:

Luft jord färgs

hud

huds stofts

ljus

Att – är²⁸⁰

Helsingfors tedde sig för den åldrande Björling som en förändrad stad. Den 1 maj skrev han till Fritz Mayer: "Märkte igår att jag är en främling – ute i staden. Hade varit med Ebbe Linde och en dam på lunch och gick sedan ärendet. Allt är så förändrat, trafik, de nya hus och affärer. Livet går sin gång, någon besöker mig ibland, och jag går upp i tredje våningen. Och javisst, någon vän kan visa sig. Det är en glädje. Men här bor jag, och isarna har gått, och mitt rum har de antenner ut i världen."²⁸¹ Björling gick ofta upp ett par våningar till Warburtons för att äta lunch.

Bo Carpelan disputerar

Bo Carpelan hade träffat Björling första gången redan 1945, enligt vad han själv berättar i en intervju.²⁸² Det var i samband med utgivningen av Schildts litterära kalender som han besökte Björling vid Sandvikstorget, för att ta emot några dikter som skulle publiceras i kalendern. Carpelan hade läst Björling redan tidigare, ”kunde honom”, som han uttrycker det.

Enligt vad Björling mindes träffades de genom Bos föräldrar. Björling, som kände föräldrarna, hade undrat: är det här er son? Till Fritz Mayer skrev Björling 1951: ”Carpelan är en som man väntar mycket av. En livlig yngling som ej verkar så melankolisk och nedstämd som hans dikt.”²⁸³ Carpelan hade gett ut tre diktsamlingar. Tre år senare rapporterade Björling: ”Med Carpelan har jag gått igenom mina två första böcker, han reder sig för någon liten studie över mig, och det blir ej bara de här nämnda rysligheterna som skall schavottera.”²⁸⁴

Den ”lilla studien”, på drygt tvåhundra sidor, blev klar 1957. Det var fråga om Bo Carpelans licentiatavhandling ”Utvecklingslinjer och särdrag i Gunnar Björlings lyriska och aforistiska produktion 1922–1936”. ”[E]tt vänligt arbete”, konstaterade Björling.²⁸⁵ Avhandlingen behandlar Björlings diktning från debuten fram till *Att syndens blåa nagel* och inkluderar ett kort inledande biografiskt kapitel som löper fram till debuten. Carpelan kallar sin studie ”en personlig kommentar”, och så kan den läsas, som en serie kommentarer till Björlings dikter.²⁸⁶

Licentiatavhandlingen växte med tiden ut till en doktorsavhandling, som först bar titeln ”Det universella ögat”.²⁸⁷ I februari 1959 kunde Björling meddela Mayer: ”Och nu har jag framför mig Carpelans opus. Lärt

i många stycken, och tänkvärt [...] Dock, jag har ännu ej smält det hela. – Han har arbetat helt på egen hand. Först nu ser jag resultatet. I vart fall ett genialt försök. Och kunskapsrikt. En estetisk studie av omfång.”²⁸⁸

Doktorsavhandlingen, som slutligen fick titeln *Studier i Gunnar Björlings diktning 1922–1933*, publicerades 1960. Björling läste och kommenterade den noggrant. Han karakteriserade den på följande sätt för Fritz Mayer: ”Utmärkt analys av Frestelsen och de stora dikterna. Sedan en beläst citatflora och estetisk studie av intresse. Men en lång, tämligen oläsligt tung och ledsam sak såsom varje sådan avhandling eller studie. Vem har väl läst Dickson (ehuru jag delat ut flera hundra ex.)? – Jag nödgas bereda dig, så du ej blir besviken. Att resultatet blivit sådant det blivit är nog min skuld.”²⁸⁹

Inför Carpelans disputation i mars skickade Björling ett brev till opponenter Olof Enckell, som gällde ”*vad du kan diskutera med Bo*, och vad du ej har att göra nummer av”.²⁹⁰ Brevet är närmast en rekapitulation och förklaring av hans egen utveckling från debuten till *Solgrönt*: ”Ja, det var ju en enkel sak jag velat säga, mot alla vidskepligheter och överdrifter. Och det *trodde jag var viktigt att säga*. Därför förargar varje *tillstymmelse till missförstånd*. Bo säger på ena raden det fullt korrekta, men så kan det följa någonting oklart.”

Olof Enckell var således opponent, och kustos var Lauri Viljanen, professor i inhemsk litteratur vid Helsingfors universitet. Han var själv poet och essäist, bekant med Björling, och hade på sin tid varit fanbärare i Tulenkantajat. Björling själv var inte närvarande. Till disputanden ska Enckell ha yttrat innan de gick in: ”Kom ihåg, inte ett ord om Björling som privatperson.” Här var han på sätt och vis Björlings språkrör. Björling hade i olika sammanhang uttryckt sin skepsis mot att bli biograferad:

Man kan undra över om ett ord eller dikt alltid vinner på att man personligen känner förf. eller annars vet adiafora om honom. Och vad har han, en gubbstrutt, att göra med ens möte med allt vad geniet presterat av oförlikneligheter! Men där ställer han sig i vägen. [...] – Eller, det ges en sång till en ungmö! Och så kommer någon och säger (riktigt, troligen möjl. oriktigt): här sitter den besjungna! En rätt bekant tant som inte kan väcka vårliga associationer.”²⁹¹

Björling hade, medgav han, ”en skräck för att bli en tugga i var mun”.²⁹² Han tyckte att han hade ”blamerat” sig så mycket att han inte önskade sig sitt liv skildrat.²⁹³ Men han var också rädd för att hans dikt, som ofta abstraherar från det tillfälliga och privata, riskerade att bli platt om den

Bo Carpelan håller lectio under sin disputation på Björblings tidiga författarskap den 26 mars 1960. Till vänster opponenter Olof Enckell, skydd bakom Carpelan kustos Lauri Viljanen.

återfördes på sitt bakomliggande motiv: "För min del finner jag att det ges en del dikter som blir förstörda, om de skall förbindas med de tillfälliga motiv för ingivelsen som släpar vidare omkring. Det är med ett själsläge dikten har att göra."²⁹⁴

Carpelan hade uppenbarligen hört en del av dessa farhågor och agerat därefter. Olof Enckell konstaterar i en artikel i *Hufvudstadsbladet*: "Han har så gott som helt utraderat personen Gunnar Björling ur sitt forskningsprogram. Vi får praktiskt taget inget veta om mannen bakom verket."²⁹⁵

Att inte ta upp "mannen bakom verket", som Carpelans formulerar det i inledningen, var en del av den nykritiska metod han följde, i vilken den biografiska och historiska kontexten negligerades till förmån för texttolkning och estetisk analys. Metoden hade utvecklats i England och USA redan på 1920- och 1930-talet, men introducerades i Norden först på 1950-talet. I Sverige var den litteraturhistoriska traditionen med Henrik Schück som ledstjärna fortfarande stark, och Carpelans avhandling skulle snart utgöra ett varnande exempel på en kontroversiell metod.

Disputationen pågick i drygt fyra timmar. Enligt Sven Willners repor-

tage i *Västra Nyland* var salen fullsatt. Där syntes bl.a. Rabbe Enckell, Solveig von Schoultz och Carolus Rein. Olof Lagercrantz hade rest över från Sverige och bland finska kritiker märktes Tuomas Anhava och Kai Laitinen.²⁹⁶ Lagercrantz för sin del rapporterade om "Runebergar och Castrénar, Barckar och Ringbomar, Parlandar och Edelfeldtar och Söderhjelmar".²⁹⁷ Nils-Börje Stormbom såg förutom de redan nämnda bl.a. den svenske ambassadören Gösta Engzell, Georg Henrik von Wright, J. O. Tallqvist, Bertel Appelberg, Sven Hirn, Johannes Salminen, Ulla Olin och Marianne Alopaeus.²⁹⁸

Carpelan lyfte i sin lectio fram vikten av vila, öppenhet och "glömska" för det poetiska skapandet, med utgångspunkt bl.a. i Keats brev och Rabbe Enckells dikt "O spång av mellanord". Han föregrep också en del av kritiken i sitt försvar för forskningens "obundenhet av tidsperioder".²⁹⁹ Att ignorera historiska distinktioner var alltså en medveten linje Carpelan följde.

Debatt följde, både i Finland och i Sverige. Den följde i stor utsträckning samma linje som opponenter Enckell vid disputationen. Det var inte främst Carpelans nykritiska metod som sattes i fråga – recensenterna var överens om att han presterat många fina analyser – utan snarare terminologin. Om avhandlingens "totala brist på precision och klarhet" skriver Rolf Ekman i *Sydsvenska Dagbladet*.³⁰⁰ "Carpelan formligen frossar i sina ismer – men orden har ingen verklig täckning. De används på ett till synes alldeles oreflekterat sätt", förklarar han vidare.

Gunnar Qvarnström, docent i Uppsala, publicerade i *Hufvudstadsbladet* en motsvarande men mera nyanserad kritik av hur ospecifikt och motsägelsefullt Carpelan använder sina termer. Han har enligt Qvarnström "försatt sig i fri dallring".³⁰¹ Manne Stenbeck angriper i *Sundsvalls Tidning* Carpelans "brist på saklighet och konsekvens i framställningen" samt hans "fria associationer till mycket vida begrepp".³⁰²

"Ja, inte var väl kritiken över Carpelan oberättigad", skrev Björling.³⁰³ "Ekmans har jag ej tillställt honom. Ansåg det var bäst att han fick tid att svälja Manne Stenbecks." Han försökte också urskulda Carpelan: "En hafsighet och brist på precision har C nog, och han fjäskade för att få avhandlingen i tid för bestämt ändamål, vilket ej lyckades. Har därtill alltid många järn i elden. – Jag har ej kontaktat honom, emedan ej velat tala om kritiken, Ekman särskilt." Med Rolf Ekman, docent i filosofi och estetik, expert på Vilhelm Ekelund, hade Björling korresponderat i närmare tio år.

Bo Carpelan försvarade sig i *Hufvudstadsbladet* och påpekade att de termer han använde, såsom "romantik och realism, rationalism och mys-

tik är lika mångskiftande som livet och finner under varje ny tidsperiod nya betydelser”.³⁰⁴ I samma tidning publicerades ett par enkäter med anledning av debatten, där bl.a. Rabbe Enckell uttalade sig i frågan. Enckell höll med om kritiken mot den terminologiska yvigheten men lyfte fram Carpelans tolkningar: ”Den insyn jag har i Björlings diktvärld stämmer i allt väsentligt med den Carpelan ger. Det är nog inga fria dallringar på den punkten”, skriver han.³⁰⁵ Också Stig Carlson lyfte fram Carpelans tolkningar av Björlings dikter.³⁰⁶

Det fanns de som beklagade att denna tidningsdebatt fördyrade Björlings sista månader. Den aktualiserade hans självtvivel, eller som han skrev till Rolf Ekman: ”Självfallet inser jag att påtalade satser hos Carpelan verkar förskräckliga. Jag undrar om jag själv, *utan omstiliseringar*, kan – och märk – verka lika.”³⁰⁷ Men han tillägger: ”Vad som närmast angår mig, är nog det att jag för min del närmast velat visa på förnuft och reda, och även trott att jag gjort det.”

Frågan är hur mycket saken egentligen bekymrade honom. När han kommenterar kritiken över Carpelan i ett brev till Fritz Mayer, utbrister han: ”Säga vad man vill, så är jag glad över både Dickson och Carpelan. Holmqvist må finnas och – Rabbe Enckell.”³⁰⁸ Uppgiften är intressant, eftersom den tyder på att Dickson och Carpelan är favoriterna. Kanske Björling kände sig främmande för det analytiska, intellektualistiska greppet hos Holmqvist och Enckell.

Brevet till Mayer utmynnar i en lägesbeskrivning:

[N]u är det 1:a maj och i morgon far hela stadens bilar här förbi. Jag gick i parken på eftermiddan, fåglar sjöng, och en trast upptäckte jag. Crocus här och där, och en blomsterträdgård vid vägen (om du minns den vid pelarhuset, en vacker privatvilla, den vackraste). Ja, nu fröjdas man, eller tror det att man fröjdas. Staden vimlar säkert kring, och fryser. Så brukar det vara. Det är valborgsmässa, och all ungdom är på benen, allt efter råd och lägenhet. Vanligen rätt kyligt. Men ungdom har sin dag. Efter råd och lägenhet. En ballong, en pappersblomma – – – och alla andra – – – Esplanaden, Salutorget.

Det är första maj i natt.

En vår igen – det är så långt från förr.

[...]

Här är mitt rum och – havet. Fönstret är öppet.³⁰⁹

Björlings sista dagar

I början av juni 1960 skrev Björling till Walter Dickson: ”Nu har vi sommaren här. Den inleddes igår med ett årligt besök av några i min närmaste krets. Det vart första styvmorsblom, hägg, konvaljer, förgätmigej.”³¹⁰

Det årliga besöket var vännerna som uppvaktade Björling på 73-årsdagen. ”De mest ’närvarande’ hade glatt mig med förvägsbesök, på grund av olika omständigheter, och befann sig s.a.s. – utanför fönstret (ordet är inte mitt). Och så var det vänliga själar. Ända ned till tonårsflickor-dött-rar, ett samspelt koteri vid sommarhavet. Sent anlände det nya doktors-paret från promotionsmiddagen, Rabbes. Glada i sin ståt.”³¹¹

Rabbe Enckell blev den 31 maj hedersdoktor vid Helsingfors universitet. Rabbes fru Aina berättar om sitt sista minne av Björling, som här-rörde från samma dag:

Det sista samtalet jag hade med [Björling], alldeles sista samtalet, det var att han fyllde år, och då brukade alltid några stycken komma till honom, någon dag i maj. Vi brukade samlas där. Men just det året och den dagen skulle Rabbe doktorera, alltså honoris causa. Det var ju i sig själv på sätt och vis en pinsam sak, för Björling var äldre, och han blev inte ... [...] Nå, i varje fall så var vi på en restaurang som finns ganska nära Björlings bostad, och klockan blev mer och mer, och vi ville så gärna gå till Björlings födelsedag. Men så blev klockan två, och äntligen kunde vi bryta upp. Det var den dagen då man skulle vara fullständigt svartklädd. Dom har fyra dar i Finland, det är väldigt ovanligt, i Sverige är det bara en.

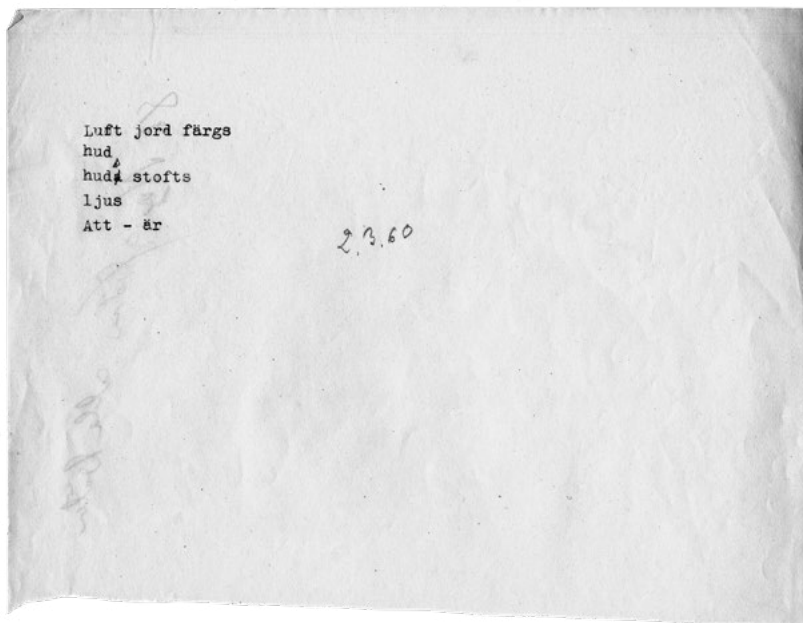
Vi var båda väldigt svarta, inga smycken och så där. Rabbe hade fått sin värja, som man ju får, och hatten, den bar han i handen. Så kom vi till Björling. Och det var bland det vackraste jag vet, att ha sett honom så ... Det finns en bro, det finns en bild på det som Miki [Mikael Enckell] har på sin bok, bron ut och Björling står där. Han stod så, på samma sätt, i sin dörr och vädrade ut röken efter alla gäster som hade gått hem. Så han stod ensam och tittade över blekvita vatten. Och så kom vi då. Han blev väldigt glad och vi kom in och fick en stor grogg. Inte ett spår av missunnsamhet eller något sådant. Han tyckte det var roligt att vi kom och att Rabbe ... Han skojade lite om att vi var svartklädda och så. Och nästa dag ringde Björling och sade: "Hör du, hur hade Rabbe fäst den där värjan så att den satt på byxknappen. Och hi hi hi", han tyckte att det var förskräckligt roligt. Och när jag sa att den faktiskt bara hängde på en byxknapp tyckte han att det var så roligt, "tänk om byxknapparna går" och så där. Så vi skrattade åt det.³¹²

Ännu den 7 juni skrev Björling brev till G.-O. Adelborg, i vilket nämns bl.a. att Rabbe samma dag skulle flytta in i Diktarhemmet i Borgå. Mitt i brevet, ett av hans sista, utbrister Björling: "Det är sommar hav syren i blom. Vita segel, och knattrandet. Kväll ljum ljummare ljummast. Än en gång."³¹³

På våren hade Björling klagat över att han hade svårt att gå snabbt och längre sträckor utan att bli andfådd, mindes Mikael Enckell.³¹⁴ Enckell uppmanade honom att gå till läkare, vilket han dock inte gjorde p.g.a. sin motvilja mot läkarbesök. Läkare hade han inte besökt sedan han var 17 år gammal, enligt ett brev till Knut Jaensson. Av samma brev, skrivet tio år tidigare, framgår att Björling tydligt insåg riskerna med sitt myckna rökande: "Det är inte utan att jag är lite rädd att det går för mig åt ditt håll, och nog sa' en läkarevän en gång: inte behöver du väl annat än sluta att röka."³¹⁵

Olof Lagercrantz mindes att Björling hade klagat på "ont i halsen, men slog otåligt, vresigt, bort saken när jag uttryckte min oro. Sådana personliga saker fick man inte tala om."³¹⁶ Herman Parland, Henrys yngste bror, minns att Björling besökte honom och hans hustru Birgitta, Rabbe Enckells äldsta dotter, i Gammelstaden någon gång under våren.³¹⁷ Han minns att Björling inte orkade stå särskilt mycket men annars verkade ganska pigg, trots att han var mera dämpad än vanligt.

Guy Lagus hade ringt till Oscar Parland och sagt att något inte var som det skulle med Björling, att han hade smärtor i bröstet.³¹⁸ Parland

Björlings sista daterade dikt, skriven den 2 mars 1960.

begav sig dit och ville lyssna på hans hjärta, men Björling vägrade. ”Det enda jag fick göra var att känna på hans puls”, berättar Parland. Han gissade att Björling led av koronarskleros och skrev ut nitroglycerintabletter åt honom.

Det visade sig dock vara värre än så. En dag hittade Thomas Warburton, som bodde i samma hus, Björling liggande i sitt kök.³¹⁹ Han fördes till sin gamla läkarvän Erik Adlercreutz, som bodde ett stenkast därifrån, i Villa Kleineh. Från Villa Kleineh fördes Björling till Maria sjukhus, där det konstaterades att han hade lungcancer och svagt hjärta.

”Antagligen hade han länge varit mycket sjuk”, skrev Rabbe Enckell till Carl-Erik af Geijerstam, ”men hållit borta för andra faktum, kanske också för sig själv så vitt det var möjligt. Han kunde antyda något om sin hälsa pessimistisk och oroad, men man fick inte fråga honom – då brummade han till svar och grimaserade missnöjt som inför en gjord indiskretion. Jag tror att han medvetet tänkte bort ifrån sjukdomen och mest av allt fruktade att hamna under vård på sjukhus. Jag undrar om han inte velat dö hemma i sin säng – om det varit möjligt – säng använde han ju förrästen ej, utan låg på golvet för det mesta, sedan årtionden. Han ville inte låta undersöka sig i tid, antagligen för att undgå omplacering.

Ännu när han föll ihop vägrade han att låta föra sig på sjukhus och gick med på det endast efter intensiv övertalning av läkaren, Adlercreutz, en gammal vän. Man kan säga att han tog ut de sista av sina krafter hemma i Brunnsparken. Livsviljans intensitet var kolossal hos den mannen, han ville vara Gunnar Björling, ingen patient.”³²⁰

Av Björlings liv återstod bara några dagar. Han låg på Maria sjukhus, var förvirrad och talade om gamla växlar. När Oscar Parland besökte honom där var han medvetlös. Olof Enckell var på Åland när han fick höra att Björling var döende. Han begav sig genast till Helsingfors, men när han anlände till Maria sjukhus var Björling redan död.³²¹

Om Björlings sista ord visste Olof Enckell berätta följande:

Och lika som alla berömda män – om Aleksis Kivi påstås det att det sista han sa var ”jag lever”, ”minä elän”, eller Goethe som de säger att han sa ”Mehr licht”, så har Björlings sista ord också blivit odödliga. Han låg i sin säng halvt medvetlös. Och trots att han gav tusan i alla sina ägodelar, så var han småpetig och pedantisk ibland när det gällde småsaker. [...] Och nu låg han där, halvt döende i sin säng. Och så var nån där ... jag undrar om det var Ralf Parland eller Bo Carpelan. Och plötsligt höjer Björling sitt huvud och säger, med ytterst misslynt och förebrående röst: ”Sitt inte på mina kalsonger!”³²²

Gunnar Björling dog den 11 juli 1960. Olof och Rabbe Enckell, Cid Erik Tallqvist, Bo Carpelan, Christer Kihlman, Mikael Enckell och ”ett par släktingar” stod utanför likkällaren vid Maria sjukhus.³²³ En av släktingarna var broderns änka Ann. Olof Enckell berättar: ”Efter en stund kom en vaktmästare ut och frågade om någon vill se honom ännu, för nu stänger vi locket och sen får ni föra honom bort. Nå, vi gick in för att se, Rabbe med, och han hade plockat en bukett enkla ängsblommor, blåklint och prästkrage och vad det nu var, från Jorois, där han hade sitt sommarställe. Och han gick in, och alla tittade på honom, för det stod ju [i Björlings testamente] att man inte får ge en enda blomma. Men han gick och såg så förlägen ut och satt de där blommorna på Björlings bröst.”³²⁴

I sitt testamente hade Björling skrivit: ”Enklast möjligt, helst i omålad kista som våra stupades, befordrad till krematorium eller begravningsplatsen, eller till båda två. Ingen högtid eller samling kring mitt s.k. stoft. Icke tal, musik, blomster – ingenting!”³²⁵

Björling kremerades den 14 juli.³²⁶ Det finns skäl att återge också resten av Olof Enckells redogörelse:

Jag gick närmare och såg Björling. Han var ju så fattig att han inte kunde betala nånting och inte hade någon annan gjort det heller. Så han var inte alls ordnad i ansiktet, de gör ju de dödas ansikten så vackra. De kan ju massera och måla dem. Men hans ansikte var förvridet i ett grin av smärta, munnen alldeles nere så där, han såg hemsk ut. Sen surrade de fast locket och så körde de ut. Och där var då en likvagn. Maria sjukhus likkällargård är mycket nära krematoriet och likvagnen började fara ditåt långsamt. Och vi, den lilla gruppen, fem-sex, vad vi nu var, en handfull människor, gick efter likvagnen, som inte körde framför dörren till krematoriet där man vanligtvis för in den, utan bakvägen till bakdörren. Bakdörren togs upp och kistan hivades in, direkt i ugnen. Och sen blev han där och brändes. Alla gick bort och ingen sa ett ord. Den som var med var Cid Erik Tallqvist. Vi gick alla upp till honom, och när vi kom genom dörren så blev vi alldeles stela. Vi hörde Björlings stämma. Och då var det just en sån där skiva som han hade sagt åt sina pojkar att sätta på när vi kommer. Och så möts jag av det spöklika att höra hans stämma där, rossla fram för oss någonting av sina små alster. Det var den mest underliga begravning jag har varit med om.³²⁷

Att ansiktet var oordnat, oförskönat, handlade inte bara om pengar utan hade också sina djupare skäl. Björling ville in i det sista vara sig själv, oförställd. Redan i ett tidigt utkast till sitt testamente hade han skrivit: "Möjligast enkla anordningar, jag må läggas ner såsom jag går och står, för helvetet inga liktvättningar, omklädselar!"³²⁸ Till Lily Björling hade han skrivit redan mot slutet av 1940-talet: "Intet prydnade och rörande vid mig."³²⁹ I hans officiella testamente heter det: "utan rening eller pyntning".³³⁰

Att han önskade begravas i en kista med omålade bräder och papperslakan hade också en estetisk sida: "Det vackraste jag sett", skrev han till Lily Björling, "var omålad kista med papperslakan."³³¹ Björlings kista var dock vitmålad, eftersom det hade varit för dyrt med en omålad, berättar Rabbe Enckell.³³²

Björling gravlades i familjegraven på Sandudds begravningsplats. Han hade tidigare haft en idé om att hans aska om möjligt skulle strös ut över "vågorna vid Brunnsparkens strand", men han talar i sitt officiella testamente om familjegraven, med förbehållet: "Dör jag i utlandet, måtte jag gärna begravas i fattiggrav därstädes, bränd eller icke bränd."³³³

Rabbe Enckell var omtumlad, han hade rest ner från Vättilä. "Han och

jag träffades i samband med [begravningen]”, skriver Mikael Enckell, ”och det blev under dagens lopp uppenbart hur skakad han kände sig. Bland annat hade han före begravningen föreslagit att vi skulle gå ut på kvällen och äta tillsammans – jag var också ensam i stan, med familjen på landet. Men när jag återkom sade han skuldmedvetet att han tyckte sig tvungen att återvända till Vättilä samma kväll. Jag följde honom till järnvägsstationen, där han strax innan tåget gick gav mig en hundramark för att bestrida kostnaderna för ett restaurangbesök.”³³⁴ Mikael berättar också att ett gulnat tidningsklipp med rubriken ”Brunnsparkens diktare död” fortfarande hänger på salsväggen i Vättiläavillan.

I sitt testamente förordnande Björling vidare att Cid Erik Tallqvist skulle överta all kvarlåtenskap, inklusive böcker och konstverk. I händelse av Tallqvists frånfälle utsågs Arne Runeberg, därefter Olof och Rabbe Enckell. Skrivmaskinen och eventuellt kapital skulle användas för att betala eventuella skulder.³³⁵

Tallqvist anmodades, i tidigare utkast, att förstöra det mesta av pappren men att spara brev som kunde vara av litterärt intresse. Om detta sägs ingenting i det slutliga testamentet. Björling hade under åren haft en oro över sina papper, som han uttryckte t.ex. i ett brev till Tage Aurell: ”det där tråkiga för en ensam, att ej ha någon som kan ta hand om, sopa rent, utplåna, när det ej mera gör tjänst, när man är borta. Man kan dö när som helst, det må hända, men man vill ha allting ordnat ända till att golvet är sopat.”³³⁶

Sin plåga över det ouppklarade hade Björling uttryckt i *Solgrönt*:

Det är marter som inte kan sluta, det oavslutades marter
den levande döds grinarögon: ”jag kommer, du vet inte när och
är inte beredd,
jag suger in dig, du känner min doft, mina tänders slemmiga vind,
det tommas jakt över skramlande benpipor
det förskräckliga som du inte övervinner – att inte ha gjort reda, i
dina saker som fortlever; vad du gett upphov till
det skall jag utreda,
med mina svarta naglar läser jag dina hemliga tankars papper, du
ej förstört [...]”³³⁷

Björling insåg själv att det var en sorts mani: ”Det där är småaktighetens besittningsmanier, en sjukdom, en last ... jag har avundats alla oordentliga, slarviga, alla som inte lägger ifrån sig pennan på ett givet sätt, inte

ställer stolen så de kan se om någon varit i rummet eller lämnar dörren såsom ingen annan.”³³⁸

Också på sin dödsannons hade Björling haft synpunkter i tidigare utkast: ”Författaren (ej annan titel), född och död. (Inga ’sörjare’, alltså ej ens undertecknare, om detta kan undvikas. Men under dödsnotisen: ’Begravningen har skett.’)”.³³⁹ ”Ingen braskande annons, om möjligt ingen alls”, heter det i ett annat utkast.³⁴⁰

I ett brev till Lily Björling förklarade han sig närmare: ”I vart fall bör de närmaste inte gråta med något slags ordblomster, utan behärska sig, jag har själv slösat med orden mer än nog.”³⁴¹ Det här är i samklang med en dikt publicerad i *Men blåser violer på havet* (1936):

Var tyst ikring min bår
jag gav i tusen tusen ord
mitt liv är orden.
Var tyst ikring min bår,
det tarvar ej att fråga
jag gav i tusen tusen ord
min egen längtan.³⁴²

Björling hade också i andra dikter mera direkt förespeglat sig sitt frångälle, redan i sin andra samling, *Korset och löftet*:

När kan jag dö? – när ingen beklagar mig. Jag kan dö, som en
fluga vid fönstret, jag surrat min flugflyktskonsert. Fem flugor skall
buga.³⁴³

Björling dog, kan man säga, i enlighet med sin önskan:

För den sista änden gömmer vi oss stilla
låt att intet når vårt öra, endast stillhet – allt
och låt oss gömt i ensam autos takt långs sista vägen skynda
snabb och ouppmärksamman går färden
tyst och hemligt,
låt och att med allt av minnets gärning eller hjärtats ont
vi ett blad visset sopas bort
och vad vi varit darrar blott i luftens vissling genom bleckets rör,
det slänger mellan sten och murbruksrester.
Låt att vi en grådags vardag
skamligt, obemärkt försvinner.³⁴⁴

Stig Carlson skrev till Tage Aurell, han hade ”svårt att fatta” att Björling var död, ”Gunnar – som *var* livet”.³⁴⁵ Jörn Donner nedtecknade något liknande, efter budet om diktarens död, Björling ”var alltid en oerhörd, obegriplig anhopning av liv”.³⁴⁶ Rabbe Enckell fattade pennan i sitt nya hem och skrev en dikt till minnet av Björling:

När sommar mognade
då steg du ur ditt hus
och jag steg in i mitt
ditt hus vid havets grönska
mitt hus vid grönskans hav
när sommar mognade
med övertonat ljus på bortåtvägen
mild bris längs dödens farled
långt ut till dig vid havets grönska med sikten vid
där steg jag ur ditt hus
och närmast du
den längsta vägen³⁴⁷

Carpelan skrev en dikt med titeln ”Den försvunne”:

Pojken som sprang genom det strömmande vattnet
har försvunnit in i berget. Han ropar ej mera.
Du ser kanske dig själv men hör ej hans röst,
ser ej mera hans svala gestalt i mörkret.
Hans mor ropar på honom men han är redan död.
Plötsligt står alla blommor sköra av frost.
Det är vinterns snö som faller på andra sidan berget
och någon som redan väntar hans bild präglad i bergets sida.
Det är i det oförändrade landskapets skugga
där dödens fåglar höjer sin ljusa sång påminnande om hans röst.³⁴⁸

Det är ändå på sin plats att ge Björling sista ordet. I sitt sista brev till Åke Claesson, daterat den 5–6.11.1959, skriver han: ”Vårt liv är ej i orden ...
'Undret' att har levat, som människa.”³⁴⁹

Björlings eftermäle

1960-talet medförde en konsolidering av Björlings rykte, inte minst bland poeter. ”Som en föregångare i Norden måste man räkna Gunnar Björling”, skrev den svenske poeten Öyvind Fahlström i sitt konkretistiska manifest ”Bris” 1961.³⁵⁰

Björling återopades också av Fahlströms konkretistiska kolleger Bengt Emil Johnson och Erik Beckman. För Beckman var Björling i positiv mening ”nykonstig”, med en ironisk anspelning på den nyenkla poesi som var på modet under första hälften av 1960-talet, men också i förhållande till Elmer Diktonius mera konventionella modernism. Diktonius hade skrivit i sin kända dikt ”Jaguaren”: ”Ur gröna blad sticker fram / röd nos / ögon med trekantiga blickar”. Björling skrev å sin sida: ”Mald i köttkvarn sticker upp edamerröd nos ser med blåa ögon – ”.³⁵¹

Beckman kommenterar: ”jaguaren har blivit svag, ynklig, löjlig, kanske mera som Björling tänkte sig människor. Samma nos och samma ögon har begåvats med nykonstigt komiska och absurda bestämningar men underligheten förtar inte upplevelsen av det som verkligen beskrivs. Tvärtom blir väl ynkligheten hos Björling tydligare än kraften hos Diktonius.”³⁵²

Uppvärderingen av Björlings tidiga poesi blev en postum seger. Den skedde mot bakgrund av 1960-talets nyorientering inom poesisin, då den institutionaliserade, förment elitistiska modernismen ifrågasattes, samtidigt som ett modernistiskt uppsving ägde rum i och med konkretismen. Björling blev delaktig i detta uppsving på ett annat sätt än hans modernistiska kolleger.

Björling vid ångbåtsbryggan nära sin bostad i Brunnsparken 1958, fotograferad av Jörn Donner.

Men inte heller Björling gick fri från kritiken av den institutionaliserade modernismen. I essän "Så har jag åter fot mot jord" i *Levande och död tradition* (1963) skriver Johannes Salminen: "Det är betecknande att Brunnsparken blir Björlings trampolin som mystiker, en stadsdel så väl skyddad från alla påminnelser om en vulgär arbetsvardag, så privilegierat vänd mot havet och söndagsfriden."³⁵³

Enligt Salminen var Björling åtminstone fram till 1930-talet modernare än Elmer Diktonius och Hagar Olsson. Han närmar sig "verkligheten i dess fulla moderna mångfald" och ger "prov på ett vanvördigt skämtlynn som temperamentsmässigt redan ligger t.ex. Hagar Olsson oändligt fjärran (men desto närmare en modern 'skrotkonstnär' som Tinguely)".³⁵⁴

Tendensen att frita särskilt den tidige Björling är märkbar också i den s.k. modernistdebatten 1965, då några finlandssvenska författare och kritiker debatterade modernisternas relevans för den samtida fin-

landssvenska litteraturen. Flest pikar om minskad aktualitet fick Rabbe Enckell och Elmer Diktonius. Björling, i den mån han togs upp, knöts till den aktuella konkretismen, uppvärderades rentav i förhållande till den. Claes Andersson, som i övrigt ifrågasatte modernismens brist på tidsengagemang, hävdade att Björling syftade till en allmängiltighet, medan konkretisterna presterade "ting", "en akademisk och väsentligen estetisk angelägenhet".³⁵⁵

Björling förblev ändå en angelägenhet för ett entusiastiskt fåtal. I mitten av 1960-talet togs frågan upp om Björling borde få sin staty i Brunns-parken. Det fanns de som rentav tyckte att han rätteligen borde stå där Arvid Mörne står, eftersom den senare inte hade någon lokal anknytning till Brunnsparken.³⁵⁶ En staty av Mörne hade uppförts i parken mitt emot Björlings hus 1952. Man kan tänka sig att Björling själv inte hade varit särskilt road av en sådan motställning.

Björling fick ingen staty, men 2003 sattes en minnesplakett upp på väggen till hans bostad på Östra Allén i Brunnsparken, med texten "Luft är och ljus" och besked om att Björling bott i huset. Dröjsmålet och den uteblivna statyn är en påminnelse om att Björling har varit svår att placera i den stora publikens kollektiva minne.

År 1966 utkom *Solgrönt* i nyupplaga. Samma år gav den danske kritikern Poul Borum ut *Poetisk modernisme*, en studie med globala anspråk, i vilken han ägnar Björling stor uppmärksamhet: "de store modernistiske digtere i det svensksprogede Finland er dog Edith Södergran og Gunnar Björling".³⁵⁷ Borum nämner vidare Björling vid sidan av Mallarmé och Gertrude Stein som en av "de virkelige sproglige nyskabere i modernismen".³⁵⁸

Borum hörde till de första upptäckarna av Björlings internationella dimensioner. En annan var den finske poeten Pentti Saarikoski, som genast kom att tänka på Björling när han föreställde sig finländare som kunde platsa i en diktens världsantologi.³⁵⁹

Det fanns ändå de som fortfarande viftade bort Björling. I *Svensk litteratur 1900–1950*, utgiven 1967, ställer litteraturhistorikern Gunnar Brandell honom vid sidan av Gunnar Ekelöf, till den förres nackdel: "Felet med Björlings poetiska framstötter i ingenmansland, så lärorika de än är, så stimulerande för skrivande kolleger, är emellertid att de i motsats till Ekelöfs så sällan har avsatt riktigt övertygande poetiska resultat".³⁶⁰

Tidsperioden från sent 1960-tal fram till 1980 kan man över huvud taget karakterisera som ett lågvattenmärke när det gäller intresset för Björling. Kulturlivet politiserades, sakprosan florerade och lyriken var satt på undantag, både i Finland och i Sverige.

Men också under dessa år blev Björlings poesi på sina håll föremål för

intresse. Poeten Tomas Mikael Bäck debuterade 1972, starkt påverkad av Björling. År 1974 gav Erik Gamby ut ett litet urval tidigare opublicerade dikter av Björling, med namnet *Allt vill jag fatta i min hand*. Han kände Björling sedan slutet av 1940-talet och hade 1971 ordnat upp Björlings efterlämnade papper, som Cid Erik Tallqvist hade donerat till Åbo Akademis bibliotek sex år tidigare.

Kritiken ställde sig delvis frågande inför utgivningen av opublicerad dikt, särskilt med tanke på att Björlings publicerade dikter inte fanns att köpa någonstans. "Den lilla FIB-volymen är alltså för närvarande det enda bokhandeln har att erbjuda av en av de stora lyrikerna på svenska språket under 1900-talet", skrev Torsten Ekbom i *Dagens Nyheter*.³⁶¹

Björlings originalsamlingar hade blivit dyra rariteter i antikvariaten. "Alla de samlingar och urval som han själv gav ut är antikvariska samlarobjekt", skrev Ole Torvalds 1974, "och den som har hela raden på sin hylla kan känna sig smått förmögen."³⁶²

Nya urval efterlystes, och redan följande år, 1975, redigerade Bo Carpelan urvalet *Det stora enklas dag*, som gavs ut både i Finland och i Sverige. Det är ett av de mest representativa och koncisa urval som gjorts av Björlings dikter, aforismer och miniessäer.

Under 1980-talet upplevde Björlingintresset en renässans. Hans dikter föll i god jordmån både hos unga poeter och litteraturvetare. Svenska poeter som Katarina Frostenson, Ann Jäderlund och Eva Kristina Olsson tog intryck av honom, liksom Agneta Enckell och Eva-Stina Byggmästar i Finland. Litteraturvetare som Horace Engdahl och Anders Olsson såg i honom ett lämpligt föremål för studium i enlighet med den nya, fördjupade form av närläsning dekonstruktionen erbjöd.

"Först under 1980-talet har vi förutsättningar att förstå Björling", konstaterade Poul Borum i sitt föredrag på Lärkkulla.³⁶³ Också poesiläsarna tog Björling till sig i allt högre grad. År 1989 kunde författaren Stig Larsson konstatera att Björling var "den poet som står närmast de unga poesiläsarna i Sverige".³⁶⁴

Inför Björlings 100-årsjubileum gav Söderströms ut Björlings två första böcker i faksimil. Författareföreningen anordnade tillsammans med Svenska litteratursällskapet ett symposium i Helsingfors, med föredrag av Bengt Holmqvist och efterföljande kransnedläggning vid Björlings grav. På Lärkkulla hölls på hösten ett Björlingseminarium.

Den svenska tidskriften *Kris* gav 1987 ut ett temanummer om Björling, med ett utdrag ur *Där jag vet att du* och essäer av bl.a. Anders Olsson, Horace Engdahl och Carl-Johan Malmberg, medlemmar av tidskriftens redaktion.

Bengt Holmqvist efterlyste å sin sida en samlad utgåva av Björlings skrifter. Redan våren därpå meddelade förläggaren Sten Eriksson om sina planer på att ge ut Björlings samlade skrifter. Det skulle dock dröja ännu några år innan den samlade utgåvan blev av.

I väntan på den utgavs 1989 *Valda dikter* i två band, en nyutgåva av Björlings sista tre urvalsböcker, på Björlings svenska förlag Wahlström & Widstrands jämte Bra Lyrik (Bra Böcker). Den innehåller ett efterord av Poul Borum, "Björling – upplevaren och upptäckaren", där Björling likställs med Gertrude Stein och den ryske poeten Velimir Chlebnikov.

Borum, själv poet, hade tagit starka intryck av Björling, liksom en annan dansk poet, Peter Laugesen, som översatte ett eget urval av Björlings dikter till danska och gav ut dem med titeln *Dit øjes blod*. Han hade ursprungligen tänkt sig att översätta enbart Björlings senare dikter, men han tog med också tidigt material för att få med författarskapets "dybe toner".³⁶⁵

År 1991 blev Michel Ekman klar med sin katalogisering av Gunnar Björlings diktmanuskript, som publicerades i Åbo Akademis biblioteks skriftserie. Björlingsymposiet "Många följer där jag ej ramlat" som anordnades vid Åbo Akademi 1992 samlade mer än 80 deltagare och utmynnade i en publikation, *Björlingstudier*, med bidrag av bl.a. Erik Gamby, Oscar Parland, Horace Engdahl och Anders Olsson. Clas Zilliacus hävdar i förordet att symposiets "bredd i närmedelsätt" visade att "Björling fortfarande är något av ett utomplanetariskt nedslag, en ytterlighet".³⁶⁶

År 1995 utkom Björlings *Skrifter* I–V, som utöver Björlings originaldiktsamlingar innehåller ett stort antal av hans artiklar och en inledning till Björlings författarskap, "Ett porträtt", av Anders Olsson. Om denna utgåvas tragiska öde berättade Olsson i ett föredrag hållet vid Svenska Vitterhetssamfundet 2012:

Det är emellertid viktigt att påpeka att denna utgåva bara fick existera under knappt ett halvt decennium. [Förläggaren] Sten Eriksson, svårt sjuk i cancer, ringde mig på sjukbädden kring millennieskiftet och berättade om den katastrof som inträffat. Själv hade Sten av för mig oklara skäl lämnat landet under längre tid och låtit en bekant lagra delar av sin egendom, däribland Björlings Skrifter. Denne person hade emellertid råkat i ekonomiska svårigheter och ansett sig inte längre ha möjlighet att behålla den gård där han förvarat böckerna. Han makulerade därför hela upplagan, troligen 1999. Inte långt efter samtalet dog Sten Eriksson och jag fick inte tillfälle att närmare tala med honom om omständigheterna kring

förstörelsen. En rättsprocess förekom emellertid, och det borde inte vara omöjligt att få ökad klarhet i denna desperata handling.³⁶⁷

Samma år som Anders Olsson gav ut Björlings skrifter gav han också ut sin omfattande studie *Att skriva dagen. Gunnar Björlings poetiska värld*. Studien, som hade tagit honom åtta år att skriva, utgör den mest substantiella studie som ägnats den björlingska dikttexten. Olsson gör en inträngande språklig och filosofisk analys av Björlings diktning i egen-skap av både litteraturforskare och poet, avlyssnar lyhört nyansskillnader särskilt i Björlings sena dikt, som utgör det främsta föremålet för hans intresse. Björling är för Olsson främst ”dagens och ljusets diktare”.³⁶⁸

Leif Fribergs doktorsavhandling *Från sonett till drömtext. Gunnar Björlings väg mot modernismen* (2004) utgör också en kontrast mot Ols-sons *Att skriva dagen*, i sin betoning av Björlings tidiga dikt, hans moder-nism och hans sociala och politiska engagemang, men också i intresset för några av de mörkare stråken i Björlings författarskap.

Min doktorsavhandling, *Moving Materialities. On Poetic Materiality and Translation, with Special Reference to Gunnar Björling's Poetry* (2002), undersöker hur Björling har översatts till engelska och drar upp nya rikt-linjer för översättning av Björling. Forskningen utmynnade också i en översättning av Björlings sista diktsamling *Du går de ord*, utgiven vid det amerikanska förlaget Action Books med titeln *You Go the Words* (2007).

Mitt eget intresse för Björling började en mörk höstkväll i mitt föräld-rahem i Ekenäs någon gång i början av 1980-talet. Jag gick i gymnasiet och hade börjat intressera mig för de finlandssvenska modernisterna. Min mor Ann-Christin, bibliotekarie med egna litteraturstudier bakom sig, blev entusiastisk och berättade om förhållandet mellan Gunnar Björ-ling och Henry Parland. Och min morfar, författaren V. V. Järner, hade minnen bl.a. av en uppläsningsturné tillsammans med Björling. Han var skicklig på att imitera och fick suggestivt fram Björlings sätt att tala och föra sig. Intryck på mig gjorde bl.a. hans minne av hur Björling avslutat en uppläsning med följande dikt:

Som en natt
i livets unga vår
en natt i rosenskyad
som i mörkträngd ungdom
vandrar tyst
vandrar natten
natten
en gång vandrar livet ut.³⁶⁹

Med den sista raden, ”en gång vandrar livet ut”, lämnade Björling scenen. Också min far, Lars, hade ett minne av att som barn ha fått Björling utpekad för sig på ett kafé i Brunnsparken av sin mor. Man visste vem han var. ”Han var föga läst, föga trodd, men mycket älskad”, som Jörn Donner skrev om Björling alldeles efter att han hade dött.³⁷⁰

Björlings 100-årsjubileum inföll mitt under min studietid, och min dåvarande flickvän och nuvarande fru Tove hörde till dem som uppmanade mig att skriva min pro gradu-avhandling om Björlings författarskap. Det gjorde jag, och jag fortsatte med att skriva en licentiatavhandling om samma ämne, ”Det obegränsades villkor. Aspekter på Gunnar Björlings författarskap” (1993). Något som intresserade mig var Björlings poetik och det björlingska språkets enkelhet. ”Jag trodde att jag talade så enkelt att fåglarna höll andan”, skriver Björling.³⁷¹ Ansågs hans poesi vara svår för att den i själva verket var så enkel?

Björling hade intressanta beröringspunkter med många av de poeter vi läste och diskuterade i Charles Bernsteins seminarier i poetik vid State University of New York at Buffalo, där jag bedrev postgraduala studier med hjälp av ett Fulbrightstipendium 1993 till 1996. En studiekamrat undrade skämtsamt om Gunnar Björling, som jag drog fram titt som tätt, var ett påhitt, så väl som han passade i alla sammanhang. Ingen hade tidigare hört talas om Björling, men många tyckte att han verkade mycket spännande. Då uppstod idén om att presentera hans författarskap i en amerikansk kontext. Min doktorsavhandling, framlagd först i Buffalo, sedan i vidareutvecklat skick vid Åbo Akademi, kom att handla om diktens sociala och estetiska materialitet och möjligheten att översätta Björling till engelska.

Två viktiga översättningar av Björlings poesi utkom 2015. Klaus-Jürgen Liedtke översatte ett representativt urval av Björlings dikter och aforismer till tyska i volymen *och japanlik en metarbåt / und japangleich ein Angelboot*, och samma år kom Pauliina Haasjokis och Peter Mickwitz översättning till finska av *Solgrönt, Auringonvihreä*. Flera recensenter

utnämnde *Solgrönt* i finsk dräkt till årets diktbok. I *Tuli & Savu* skrev Veli-Matti Huhta att det var den bästa inhemska diktbok han läst under de senaste 10–15 åren.³⁷²

Allt tyder på att Björlings poesi har förmågan att fortsättningsvis fascinera framtida läsare, att hans författarskap är, som han själv beskrev det, ”oavslutat, ouppnåeligt, och ändå förverkligat”. Det som lever i dikten gör också människan Björling levande, de är oupplösligt förbundna. Eller som det heter i *Solgrönt*:

Som tysta ljud går segel efter segel.
Men nattens kupa står
och lika öppet står det vida hav
och alla dagar släcker sig i morgonljusning.
Som ett ej slocknat
slår en livsvarm doft
genom mina lemmar
och min hand är fylld av tavlor att läsa
och nya hjärtan brinner.³⁷³

- 1 Papper med anknytning till *Quosego*, Cid Erik Tallqvists arkiv, SLSA 867.
- 2 Rabbe Enckell till Carl-Erik af Geijerstam, 17.7.1960, Carl-Erik och Regina af Geijerstams efterlämnade papper, UUB.
- 3 E-brev från Ann Jäderlund till författaren, 30.8.2016.
- 4 GB till okänd, odaterat [”derholm borde ock ha”], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 5 Ekbohm, ”Motroten” *Dagens Nyheter* 28.9.1987.
- 6 Svenska litteratursällskapets tjänstearkiv I: Hff2.
- 7 Ekbohm, ”Motroten” *Dagens Nyheter* 28.9.1987.
- 8 Björling, *Luft är och ljus*, s. 139.
- 9 Björling, ”4711”, s. 92. Samtal med Mikael Enckell, 2014. Bland Tallqvists efterlämnade manuskript finns två mappar med upptecknade drömmar, de flesta av dem stenograferade. Jfr Cid Erik Tallqvists arkiv, SLSA 867 (mapp 6 och 7).
- 10 Björling, *Det oomvända anletet*, s. 88.
- 11 Björling, ”4711”, s. 92.
- 12 GB till Fritz Mayer, 4–5.9.1950, SLSA 872.
- 13 Björling, *Ord och att ej annat*, s. 134.
- 14 Björling, *Luft är och ljus*, s. 142.
- 15 Björling, *Ord och att ej annat*, s. 115.
- 16 Björling, *Där jag vet att du*, s. 174.
- 17 GB till Fritz Mayer, 25–26.11.1950, SLSA 872.
- 18 Björling, ”Min skrift – lyrik?”, s. 43.
- 19 Björling, *Solgrönt*, s. 17.
- 20 ”Ihjälskjuten soldat”, *Åbo Tidning* 16.4.1886.
- 21 ”Sjelfmord”, *Wasa Framåt*, 9.8.1881.
- 22 ”En beklaglig händelse”, *Helsingfors Dagblad* 20.1.1878.
- 23 ”Olyckshändelsen vid Fredriksberg”, *Helsingfors Dagblad* 6.7.1886.
- 24 GB till Bengt Holmqvist, 5.12.1949, Bengt Holmqvists samling, Acc. 2004/55:1, KB.
- 25 Dessa uppgifter och det som följer om bröderna Pehr Eggert och Anders Björling och deras öden baserar sig på ättlingen Nikus Nordlings släktutredningar, i vilka han konsulterat ett flertal olika källor, främst domböckerna för häradsrätten i Bollnäs 1811 och 1812 samt kyrkböcker för

- orter i Sverige och Finland.
- 26 GB till Åke Claesson, 23.6.1957, i författarens ägo.
- 27 GB till Mia och Fritz Mayer, brevutkast, 31.5 [årtal saknas], Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 28 ”Från en särad finne i kriget”, *Helsingfors Dagblad* 22.1.1878.
- 29 Ibid.
- 30 ”Från finska reservkommandots marsch genom Bulgarien”, *Helsingfors Dagblad* 29.3.1878.
- 31 ”Finnar i rysk tjänst”, *Finlands Allmänna Tidning* 19.5.1879.
- 32 GB till Kathrine och Tage Aurell, 18.4.1950, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
- 33 GB till Henry Parland, 18.3.1930, SLSA 945.
- 34 Ibid.
- 35 Rabbe Enckell, *Modärn finlandssvensk lyrik*, s. 99.
- 36 GB till Rabbe Enckell, 23.11.1934, SLSA 748.
- 37 Björling, *Vilande dag*, s. 48
- 38 Mikael Enckell, *Det omvända anletet*, s. 132.
- 39 Björling, *O finns en dag*, s. 55.
- 40 Nietzsche, *Samlade skrifter* 2, s. 99f.
- 41 Bergson, *Den skapande utvecklingen*, s. 11.
- 42 Erik Gamby, intervju med Lily Björling, DFU.
- 43 Edvard Björling till Axel Olof Freudenthal, 1.6.1887, Axel Olof Freudenthals arkiv, Coll.56.2, NB.
- 44 ”Finska militären”, *Finland* 12.6.1887.
- 45 Jfr Bruno Björling till Lydia Björling, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 46 Erik Gambys efterlämnade papper, UUB.
- 47 Erik Gamby, intervju med Lily Björling, DFU.
- 48 ”Begravning”, *Hufvudstadsbladet* 3.10.1918.
- 49 Erik Gamby, intervju med Lily Björling, DFU.
- 50 GB till Bengt Holmqvist, odaterat brevutkast, i författarens ägo.
- 51 GB till Lydia Björling, 2.9.1929, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 52 Ibid.
- 53 Björling, *Vilande dag*, s. 40.
- 54 GB till Lydia Björling, 2.9.1929, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 55 Gunnar Björlings samling, vol. 71, ÅAB.

- 56 Björling, *Där jag vet att du*, s. 56.
 57 Rafaël Hertzberg, *Helsingfors*, s. 70.
 58 Ibid., s. 75.
 59 Janson, *Boken om Helsingfors*, s. 6.
 60 Raitio, *Kesäpäivä Kangasalla*, s. 54.
 61 GB till Olov Isaksson, 10.5.1955, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
 62 Björling, *Det oomvända anletet*, s. 11.
 63 Ibid., s. 16.
 64 Diktmanuskript "Här är du växt", Gunnar Björlings samling, vol. 19, ÅAB.
 65 Björling, *Ohjälpligheten*, s. 56.
 66 Ivar Orvedal, intervju med Mikael Enckell, 28.10.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
 67 Ivar Orvedal, intervju med Aina Enckell, 26.10.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
 68 GB till Fritz Mayer, 13–14.1.1956, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
 69 GB till Örnulf Tigerstedt, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
 70 Numelin, "Isak Alfthan", s. 14.
 71 Ibid., s. 15.
 72 GB till Fritz Mayer, 13–14.1.1956, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
 73 GB till Isak Alfthan, 30.6.1904, Gunnar Björlings samling, vol. 1, ÅAB.
 74 Henrikson, *Romantik och marxism*, s. 101.
 75 GB till Kathrine och Tage Aurell, 16.4.1951, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
 76 Björling, "Vår och kröning i Viborg", s. 20.
 77 Björling, *Luft är och ljus*, s. 83.
 78 Björling, *Korset och löftet*, s. 91.
 79 Björling, *O finns en dag*, s. 33.
 80 Gunnar Björlings samling, vol. 43, ÅAB. Publicerad postumt i Gamby (utg.), *Allt vill jag fatta i min hand*, s. 29.
 81 GB till Olof Enckell, 16.8.1928, SLSA 506.
 82 GB, odaterat brevutkast till okänd, i författarens ägo.
 83 GB till Bengt Holmqvist, 5.12.1949, Bengt Holmqvists samling, Acc. 2004/55:1, KB.
 84 Gunnar Björlings samling, vol. 57, ÅAB. Michel Ekman (utg.), *Jag viskar dig jord*, s. 100.
 85 Gamby (utg.), *Allt vill jag fatta i min hand*, s. 34.
 86 GB till Bengt Holmqvist, odaterat brevutkast, i författarens ägo.
 87 GB till Ulla Olin, 11.6.1947, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
 88 GB till Kjell Hjern, 9.7.1938, Kjell Hjerns papper, Acc. H 178:57, GUB.
 89 Gunnar Björlings samling, vol. 71, ÅAB.
 90 *Hufvudstadsbladet* 10.12.1908.
 91 GB till Erik Asklund, 28.5.1949, Brev till Erik Asklund, Acc. Ep A18, KB.
 92 Ivar Orvedal och Arid Heiland, intervju med Ralf Parland 12.11.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
 93 GB till Bo Carpelan, odaterat brevutkast, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
 94 GB till Stig Carlson, odaterat brevutkast, i författarens ägo.
 95 GB till Bo Carpelan, odaterat brevutkast, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
 96 Björlings anteckningar om Ture Jansons *Inga medmänniskor*, Ture Jansons samling, ÅAB.
 97 GB till Isak Alfthan, 22.12.1899, Gunnar Björlings samling, vol. 1, ÅAB.
 98 GB till Kjell Hjern, 27.11.1944, Kjell Hjerns papper, Acc. H 178:57, GUB.
 99 GB till Isak Alfthan, 22.12.1899, Gunnar Björlings samling, vol. 1, ÅAB.
 100 Björlings anteckningar om Ture Jansons *Inga medmänniskor*, Ture Jansons samling, ÅAB.
 101 Ibid.
 102 Ibid.
 103 Ibid.
 104 GB till Isak Alfthan, 28.10.1900, Gunnar Björlings samling, vol. 1, ÅAB.
 105 GB till Isak Alfthan, 19.4.1898, Gunnar Björlings samling, vol. 1, ÅAB.
 106 GB till Walter Dickson, odaterat brevutkast, Gunnar Björlings samling, vol. 4, ÅAB.
 107 Janson, *Inga medmänniskor*, s. 10.
 108 Ibid., s. 121, 122.
 109 GB till Isak Alfthan, 19.4.1898, Gunnar Björlings samling, vol. 1, ÅAB.
 110 Björling, *Ord och att ej annat*, s. 71.
 111 Björling, *Att syndens blåa nagel*, s. 19.
 112 Michel Ekman, intervju med Bror Pettersson, 30.3.1990, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
 113 GB till Jan Elfgrén, odaterat brevutkast, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
 114 Anders Olsson, *Att skriva dagen*, s. 248.
 115 Björling, *Luft är och ljus*, s. 117.
 116 GB till Isak Alfthan, 22.10.1899, Gunnar

- Björlings samling, vol. 1, ÅAB.
- 117 GB till Isak Alfthan, 24.6.1899, Gunnar Björlings samling, vol. 1, ÅAB.
- 118 Publius, "På vårpromenad", *Wiborgs-bladet* 9.5.1900.
- 119 GB till Isak Alfthan, 28.10.1900, Gunnar Björlings samling, vol. 1, ÅAB.
- 120 Många av uppgifterna i detta kapitel baserar sig på Nordenswan, "Pojkminnen från gamla kadettkåren" och Fabritius, *Barndom kring sekelskiftet*.
- 121 GB till Bengt Holmqvist, 5.12.1949, Bengt Holmqvists samling, Acc. 2004/55:1, KB.
- 122 Diktutkast 31.1.1946, Gunnar Björlings samling, vol. 29, ÅAB.
- 123 *Ordbok över Finlands svenska folk-mål*, http://kaino.kotus.fi/fo/?p=article&word=dumring&fo_id=FO_f1856365f3034d4ed36f47db1do885f2.
- 124 Fabritius, *Barndom kring sekelskiftet*, s. 170.
- 125 Ekberg, *Führerns trogna följeslagare*, s. 149.
- 126 Fabritius, *Barndom kring sekelskiftet*, s. 171.
- 127 Björling, *Där jag vet att du*, s. 158.
- 128 Janson, *Den litterära hjulångaren*, s. 153.
- 129 Ibid., s. 154.
- 130 G. A. Gripenberg, *Finska kadettkåren*, s. 234f.
- 131 Nordenswan, "Pojkminnen från gamla kadettkåren", s. 125f.
- 132 Björling, *Korset och löftet*, s. 142.
- 133 Bertel Gripenberg, *Det var de tiderna*, s. 41.
- 134 Erik Gambys efterlämnade papper, UUB.
- 135 Mikael Enckell, *Till saknadens lov*, s. 80.
- 136 G. A. Gripenberg, *Finska kadettkåren*, s. 400.
- 137 Procopé, "Bertel Gripenberg och kadettkåren".
- 138 Björling, "Apropå Finska kadettkåren".
- 139 Gunnar Björlings samling, vol. 71, ÅAB.
- 140 Ibid.
- 141 Examensprotokoll och vitsord för kadetter, vitsordsbok för studieåret 1901–1902, Finska kadettkåren, M 277/3, RA. För översättningen står Peter A. Sjögren.
- 142 GB till Fritz Mayer, 21.10.1948, SLSA 872.
- 143 GB till Jan Elfgrén, odaterat brevutkast, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 144 Wecksell, *Samlade dikter*, s. 120.
- 145 Björling, *Vilande dag*, s. 43.
- 146 GB till Bo Harju, 11.10.1959, Gunnar Björlings samling, vol. 7, ÅAB.
- 147 GB till Folke Isaksson, 2–3.5.1949, Gunnar Björlings samling, vol. 8, ÅAB. Om tillställningen "Arbetssoaren", *Måndagen* 5.2.1906.
- 148 GB till Stig Carlson, odaterat ["Klockarfar"], Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 149 "Arbetssoaren", *Måndagen* 5.2.1906.
- 150 Gunnar Björlings samling, vol. 71, ÅAB. Detsamma gäller de övriga citaten i stycket.
- 151 Barck, *Ture Janson*, s. 34.
- 152 Ibid.
- 153 Björling [osign], "Några reflexioner", s. 72–76.
- 154 GB till Erik Askklund, 18.3.1931, Brev till Erik Askklund, Acc. Ep A18, KB.
- 155 Björling, *Ord och att ej annat*, s. 127.
- 156 Lagerborg, *I egna ögon*, s. 55.
- 157 Ibid., s. 68.
- 158 Björlings anteckningar om Ture Jansons *Inga medmänniskor*, Ture Jansons samling, ÅAB.
- 159 Ibid.
- 160 Janson, *Inga medmänniskor*, s. 16f.
- 161 GB till Christer Duke, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 4, ÅAB.
- 162 Mikael Enckell, *Till saknadens lov*, s. 69.
- 163 GB till Bengt Anderberg, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 164 Forssell (red.), *En dikt dröjer kvar*, s. 30f.
- 165 Werin (utg.), *Samlade skrifter av Erik Sjöberg*, s. 107.
- 166 GB till Mia och Fritz Mayer, 3–4.1.1953, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB. GB till okänd, 18–19.11.1944, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 167 Janson, *Inga medmänniskor*, s. 71.
- 168 GB till Bengt Anderberg, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 169 Janson, *Den litterära hjulångaren*, s. 155.
- 170 Krapotkin, *En anarkists minnen*, s. 366.
- 171 Wirtanen, "Minnen från samvaron med modernisterna", s. 136.

- 172 Björling [Ultimus], "Det hela och den enskilda", s. 267.
- 173 Estlander, *Elva årtionden* III, s. 34.
- 174 GB till Bengt Holmqvist, 5.12.1949, Bengt Holmqvists samling, Acc. 2004/55:1, KB.
- 175 Estlander, *Elva årtionden* III, s. 154.
- 176 *Hufvudstadsbladet* 7.7.1908.
- 177 "Dödsfall", *Hufvudstadsbladet* 10.7.1908.
- 178 Erik Gamby, intervju med Olof Enckell, DFU.
- 179 Gunnar Björlings samling, vol. 71, ÅAB.
- 180 "Avskrift 23.9.51 ur I. Alfthans dagbok ang. G. Björling", Gunnar Björlings samling, vol. 71, ÅAB.
- 181 GB till Isak Alfthan, 30.6.1904, Gunnar Björlings samling, vol. 1, ÅAB.
- 182 GB till Mia och Fritz Mayer, 31.7–1.8.1957, GB till Mia och Fritz Mayer, 3–4.1.1953, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 183 Alfthan, *I hemliga uppdrag*, s. 47.
- 184 Keskisarja, *Väapeli T:n tapaus*, s. 102. Alla uppgifter om "Blodhundarna" härstammar från kapitlet "Lyseon verikoirat" i denna bok.
- 185 GB till Fritz Mayer, 24.11.1954, Gunnar Björlings samling, vol. 68, ÅAB.
- 186 GB till Erik Asklund, 2.3.1931, Brev till Erik Asklund, Acc. Ep A18, KB.
- 187 "Attentat mot polisman", *Måndagen* 21.8.1905.
- 188 Odaterad anteckning av Björling, i författarens ägo.
- 189 Björling, "Gunnar Björling talar till 'de ej födda'".
- 190 "Frihetens sol", *Arbetaren* 11.11.1905.
- 191 Barck, *Ture Janson*, s. 50.
- 192 "En socialdemokratisk ungdomsklubb", *Arbetaren* 24.1.1906.
- 193 Janson, *Inga medmänniskor*, s. 91.
- 194 GB till Fritz Mayer, 24.3.1950, Gunnar Björlings samling, vol. 68, ÅAB.
- 195 Janson, *Inga medmänniskor*, s. 91.
- 196 Björlings anteckningar om Ture Jansons *Inga medmänniskor*, Ture Jansons samling, ÅAB.
- 197 Åhlström, "Vilket är ditt första intryck av klubben", *Rödspottan* 2/1926, Arbetararkivet.
- 198 Björling, *Korset och löftet*, s. 31.
- 199 Mörne, *Ny tid*, s. 15.
- 200 Björling [G. Olaus], "Mål".
- 201 GB till Jan Elfgrén, odaterat brevutkast, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 202 GB till Folke Isaksson, 29.3.1952, Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 203 GB till Åke Nordin, 14–15.8.1947, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 204 GB till Fritz Mayer, 20.5.1950, SLSA 872.
- 205 Ibid.
- 206 Björling, *Luft är och ljus*, s. 45.
- 207 GB till Ingemar Hedenius, 19.6.1951, Ingemar Hedenius korrespondens, UUB.
- 208 GB till Åke Claesson, 23.6.1957, i författarens ägo.
- 209 Ivar Orvedal, intervju med Aina Enckell, 26.10.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
- 210 Erik Gamby, intervju med Lily Björling, DFU.
- 211 GB till Isak Alfthan, 30.5.1907, Gunnar Björlings samling, vol. 1, ÅAB.
- 212 Jfr t.ex. *Björneborgs Tidning* 15.4.1899.
- 213 Mikael Enckell, *Det omvända anletet*, s. 139.
- 214 Dickson, *En livslivets diktare*, s. 28f.
- 215 Björling, *Korset och löftet*, s. 57.
- 216 GB till Fritz Mayer, 10.5.1950, SLSA 872.
- 217 Hugo Björlings testamente, 2.10.1918, i Patrik Erikssons ägo.
- 218 GB till Olov Isaksson, 10.5.1955, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 219 Barck, *Ture Janson*, s. 51.
- 220 Janson [Hr X.], "Revolt i Brunnsparken".
- 221 GB till Alarik Roos, 18–19.12.1950, Gunnar Björlings samling, vol. 80, ÅAB.
- 222 GB till Stig Carlson, 20–21.12.1945, Gunnar Björlings samling, vol. 3, ÅAB.
- 223 Gunnar Björlings samling, vol. 71, ÅAB.
- 224 GB till Walter Dickson, 22.1.1956, Gunnar Björlings samling, vol. 4, ÅAB.
- 225 Colliander, *Givet*, s. 192.
- 226 Olof Enckell, inledning till Tigerstedt, *Valv och bäge*, s. 10.
- 227 GB, odaterat brev till okänd, ["Goda hyggliga vän"], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 228 Nordström, *Academia Aboensis redi-viva*, s. 212f.
- 229 N-e, "Westermarckiana", *Studentbladet* 20.11.1922.

- 230 GB till Jaakko Päivärinta, 10.11 [årtal saknas], Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 231 Dahlberg & Timosaari, ”Kaikkihan tiesivät että Edvard-setä oli homo!”, s. 101.
- 232 Ibid., s. 102.
- 233 Lagerborg, *I egna ögon*, s. 228.
- 234 Ibid., s. 365.
- 235 Lagerborg, *Den platoniska kärleken*, s. 40, 42.
- 236 Björling, ”Gunnar Björling talar till 'de ej födda'”.
- 237 Ibid.
- 238 Gunnar Björlings samling, vol. 19, ÅAB.
- 239 Ibid.
- 240 GB till Bengt Anderberg, 17.3.1947, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 241 GB till Jaakko Päivärinta, 13.12.1909, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 242 GB till Fritz Mayer, 24.11.1954, SLSA 872.
- 243 Barck, *Ture Janson*, s. 57.
- 244 Ibid., s. 58.
- 245 GB till Tomas Matsson, 24–25.4.1958, Gunnar Björlings samling, vol. 69, ÅAB.
- 246 ”Georg Brandes’ besök i Helsingfors”, *Hufvudstadsbladet* 15.5.1908.
- 247 Björling, ”Gunnar Björling talar till 'de ej födda'”.
- 248 Höfding, *Personlighetsprincipen*, s. 43.
- 249 Björling, ”Den moraliska relativismen”.
- 250 Se t.ex. GB till Tomas Matsson, 24–25.4.1958, Gunnar Björlings samling, vol. 69, ÅAB.
- 251 GB till Folke Isaksson, odaterat brevutkast, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 252 GB till okänd, odaterat brevutkast, i författarens ägo.
- 253 Rying, *Galleri*, s. 40.
- 254 GB till Jaakko Päivärinta, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 255 GB till Jaakko Päivärinta, 10.7.1910, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 256 Björling, *Solgrönt*, s. 10
- 257 GB till Jaakko Päivärinta, 10.7.1910, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 258 GB till Jaakko Päivärinta, 3.2.1910, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 259 GB till Jaakko Päivärinta, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 260 Levertin, *Oscar Levertins dikter*, s. 355, 261.
- 261 Anders Olsson, *Att skriva dagen*, s. 219.
- 262 Larsson, *Intuition*, s. 80.
- 263 Ibid., s. 81.
- 264 Ibid., s. 80.
- 265 Levertin, *Oscar Levertins dikter*, s. 354.
- 266 GB till Bengt Anderberg, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 267 GB till Stig Carlson, 5–6.1.1959, Brev till och från Stig Carlson, Acc. Ep C9, KB.
- 268 Anders Olsson, *Ekelunds hunger*, s. 108.
- 269 Vilhelm Ekelund, *Samlade dikter II*, s. 3.
- 270 Björling, *Vilande dag*, s. 20.
- 271 Vilhelm Ekelund, *Samlade dikter II*, s. 24.
- 272 Ibid., s. 13.
- 273 Vilhelm Ekelund, *Spår och tecken*, s. 93.
- 274 Rolf Ekman, *Den andra Eros*, s. 77.
- 275 *Ultra och Quosego*, s. 63.
- 276 Vilhelm Ekelund, *Antikt ideal*, s. 214.
- 277 Nietzsche, *Samlade skrifter I*, s. 28.
- 278 Vilhelm Ekelund, *Antikt ideal*, s. 58.
- 279 Ibid., s. 178.
- 280 Vilhelm Ekelund, *Samlade dikter II*, s. 95.
- 281 Björling, *Att syndens blåa nagel*, s. 76.
- 282 Geijerstam, *Tankemöten*, s. 36, 39.
- 283 Ibid., s. 43.
- 284 Ibid.
- 285 GB till Fritz Mayer, 10.4.1951, SLSA 872.
- 286 Vilhelm Ekelund, *Lyra och Hades*, s. 27.
- 287 Björling, *Ord och att ej annat*, s. 132.
- 288 GB till Stig Carlson, 14.6.1946, Brev till och från Stig Carlson, Acc. Ep C9, KB.
- 289 GB till Jaakko Päivärinta, 16.5.1950, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 290 GB, odaterat brev till okänd, [”Broder”], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 291 Söderström (red.), *Sympatiens hemlighetsfulla makt*, s. 40.

- 292 Uppgifterna baserar sig på Mustola,
"Finland 1889–1999".
- 293 Mustola, "Fritz Wetterhoff".
- 294 Erik Gamby, anteckningar, Erik Gam-
bys efterlämnade papper, UUB.
- 295 Mikael Enckell, *Till saknadens lov*,
s. 60.
- 296 GB till Bengt Holmqvist, 5.12.1949,
Bengt Holmqvists samling, Acc.
2004/55:1, KB.
- 297 Björling, *Solgrönt*, s. 100.
- 298 Mikael Enckell, *Öppningen i taket*,
s. 105.
- 299 Björling, *Korset och löftet*, s. 204.
- 300 Björling, *Att syndens blåa nagel*,
s. 126.
- 301 Colliander, "Om Björling", SLISA 866.
- 302 Se t.ex. Alhoniemi, *Isät, pojat,
perinnöt*, s. 223, 339 n. 49.
- 303 Författarens intervju med Christer
Kihlman, 11.8.2015.
- 304 Christer Kihlman, *Människan som
skalv*, s. 106.
- 305 Ibid., s. 109.
- 306 Rolf Ekman, *Den andra Eros*, s. 100.
- 307 GB till Tomas Tranströmer,
24–25.10.1953, Gunnar Björlings sam-
ling, vol. 17, ÅAB.
- 308 Ibid.
- 309 GB till Jaakko Päivärinta, 13.12.1909,
Gunnar Björlings samling, vol. 16,
ÅAB.
- 310 Björling, *Korset och löftet*, s. 32.
- 311 GB till Folke Isaksson, 7.12.1950, Gun-
nar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 312 GB till Olof Enbom, 7.6.1947, Gunnar
Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 313 GB till Jaakko Päivärinta, 13.12.1909,
Gunnar Björlings samling, vol. 16,
ÅAB.
- 314 GB till Jaakko Päivärinta, 11.5.1910,
Gunnar Björlings samling, vol. 16,
ÅAB.
- 315 GB till Jaakko Päivärinta, 13.12.1909,
Gunnar Björlings samling, vol. 16,
ÅAB.
- 316 GB till Jaakko Päivärinta, 1.5.1910,
Gunnar Björlings samling, vol. 16,
ÅAB.
- 317 GB till Jaakko Päivärinta, odaterat,
Gunnar Björlings samling, vol. 16,
ÅAB.
- 318 GB till Jaakko Päivärinta, 13.12.1909,
Gunnar Björlings samling, vol. 16,
ÅAB.
- 319 Ibid.
- 320 GB till Jaakko Päivärinta, 26.2.1911,
Gunnar Björlings samling, vol. 16,
ÅAB.
- 321 GB till Jaakko Päivärinta, 27.12.1910,
Gunnar Björlings samling, vol. 16,
ÅAB.
- 322 Vilhelm Ekelund, *Antikt ideal*, s. 67.
- 323 Hedvall, "Sonetten", s. 185.
- 324 Johannisson, *Melankoliska rum*,
s. 144.
- 325 GB till Jaakko Päivärinta, 13.12.1909,
Gunnar Björlings samling, vol. 16,
ÅAB.
- 326 GB till Jaakko Päivärinta, odaterat,
Gunnar Björlings samling, vol. 16,
ÅAB.
- 327 Ibid.
- 328 Bergson, *Den skapande utvecklingen*,
s. 2. Björling, *Luft är och ljus*, s. 139.
- 329 GB till Stig Carlsson, odaterat, Brev
till och från Stig Carlsson, Acc. Ep C9,
KB.
- 330 Se Nygård, *Henri Bergson i Finland*,
s. 109.
- 331 Matti, *Det intuitiva livet*, s. 124, 138.
- 332 Ibid., s. 120f.
- 333 Ibid., s. 161.
- 334 Ibid., s. 143.
- 335 Nilsson, *Guyaus estetik*, s. 173.
- 336 Ibid., s. 150.
- 337 GB till Fritz Mayer, 30.3.1950, SLISA
872.
- 338 Nilsson, *Guyaus estetik*, s. 7.
- 339 Självbiografiska anteckningar, Gun-
nar Björlings samling, vol. 71, ÅAB.
- 340 GB till Kerstin Söderholm, 21.6.1932,
Kerstin Söderholms samling, ÅAB.
- 341 GB till Stig Carlsson, 20–21.12.1945,
Gunnar Björlings samling, vol. 3,
ÅAB.
- 342 Ibid.
- 343 GB till Isak Alftan, 5.6.1912, Gunnar
Björlings samling, vol. 1, ÅAB.
- 344 GB till Jaakko Päivärinta, 23.2 [årtal
saknas, troligen 1914], Gunnar Björ-
lings samling, vol. 16, ÅAB.
- 345 GB till Erik Askund, 11.2.1931, Brev
till Erik Askund, Acc. Ep A18, KB.
- 346 Identifierad utifrån Lily Björlings
utförliga beskrivning av dikten, i Erik
Gambys intervju med henne, DFU.
- 347 Erik Gamby, intervju med Lily Björ-
ling, DFU.
- 348 Björling, *Luft är och ljus*, s. 120.
- 349 GB till Nya Argus, SLISA 739.
- 350 Rying, "Samtal med Gunnar Björling",
s. 4.
- 351 Wrede, *Arvid Mörnes lyrik*, s. 25.

- 352 GB till Jaakko Päivärinta, 27.12.1910, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 353 GB till Arvid Mörne, 18.5 [årtal saknas], SLSA 620.
- 354 *Hufvudstadsbladet* 10.2.1914.
- 355 "Begravning", *Wiborgs Nyheter*, 12.2.1914.
- 356 GB till Jaakko Päivärinta, 23.2 [årtal saknas, sannolikt 1914], Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 357 Betyg över filosofie kandidatexamen (Dc 4 1912–1916), Helsingfors universitets centralarkiv.
- 358 Våren 2003 anordnade Nationalbiblioteket och Humanistiska fakultetens bibliotek i Helsingfors ett stort projekt som gick ut på att leta efter Björlings och Mika Waltaris magisteravhandlingar, men utan resultat.
- 359 GB till okänd adressat, 18–19.11.1944, Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 360 GB till Jaakko Päivärinta, 13.12.1909, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 361 Westermarck, *Moralens uppkomst och utveckling*, s. 19.
- 362 GB till Tomas Matsson, 24–25.4.1958, Gunnar Björlings samling, vol. 69, ÅAB.
- 363 GB till Torger Enckell, 12.6.1916, i författarens ägo.
- 364 GB till Bengt Holmqvist, odaterat, Bengt Holmqvists samling, Acc. 2004/55:1, KB.
- 365 Flera av uppgifterna om Svenska normalyceum är från Meinander, *Lysande exempel*.
- 366 GB till Jan Elfgrén, odaterat brevutkast, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 367 Rabbe Enckell, *Landskapet med den dubbla skuggan*, s. 28f.
- 368 Ivar Orvedal, intervju med Aina Enckell 26.10.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
- 369 Rabbe Enckell, *Landskapet med den dubbla skuggan*, s. 34f.
- 370 Erik Gamby, intervju med Olof Enckell, DFU.
- 371 Olof Enckells arkiv, SLSA 506.
- 372 Torger Enckell till Örnulf Tigerstedt, Örnulf Tigerstedts samling, vol. 1, ÅAB.
- 373 R G-t., "Kurt Ekman", *Veckans Krönika* 29.3.1919.
- 374 Kurt Ekman, *Havet*, s. 11, 13.
- 375 Ibid., s. 5.
- 376 Ibid., s. 57–61.
- 377 Erik Gamby, intervju med Olof Enckell, DFU.
- 378 Kurt Ekman, *Toner*, s. 33.
- 379 Ibid., s. 22f.
- 380 Kurt Ekman till Olof Enckell, odaterat ["Broder, du nämner"], SLSA 506.
- 381 Kurt Ekman till Olof Enckell, odaterat ["Bästa Olof!"], SLSA 506.
- 382 Kurt Ekman till Olof Enckell, odaterat ["B.B."], SLSA 506.
- 383 Ibid.
- 384 Ibid.
- 385 Olof Enckell till Kurt Reuter, 25.12.1918, SLSA 506.
- 386 "Dödsfall", *Hufvudstadsbladet* 6.8.1918.
- 387 Allén [G.A.], "Kurt Ekman: Toner", *Wiborgs Nyheter* 16.11.1918.
- 388 Olsson. [Hgr O.], "Vad våra yngsta författare har att säga", *Dagens Press* 12.10.1918
- 389 Ivar Orvedal, intervju med Torger Enckell, 24.10.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
- 390 Erik Gamby, intervju med Olof Enckell.
- 391 Olof Enckell, "Vägen till Quosego", s. xxxv.
- 392 Erik Gamby, intervju med Lily Björling, DFU.
- 393 GB till Gunnar Lohrén, 28.7.1947, Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 394 GB till Stig Carlson, odaterat brevutkast, i författarens ägo.
- 395 Ivar Orvedal, intervju med Mikael Enckell, 28.10.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
- 396 GB till Torger Enckell, 12.6.1916, i författarens ägo.
- 397 Hagelstam, "Utgöra de psykiska olikheterna mellan gossar och flickor ett hinder för samundervisningen?", *Tidskrift utgifven af Pedagogiska föreningen i Finland* 4/1916.
- 398 GB till Fritz Mayer, 16.3.1950, SLSA 872.
- 399 GB till Stig Carlson, daterat "29/30 nov. natt", [årtal saknas], Brev till och från Stig Carlson, Acc. Ep C9, KB.
- 400 Geijerstam, *Röster i drömmen och andra essäer*, s. 39.
- 401 GB till Stig Carlson, daterat "29/30 nov. natt", [årtal saknas], Brev till och från Stig Carlson, Acc. Ep C9, KB.

- 402 Friberg, *Från sonett till drömtext*,
s. 141.
- 403 Björling, *Vilande dag*, s. 15 .
- 404 Björling, "Min skrift – lyrik?", s. 31.
- 405 Nylander, *Prosadikt och modernitet*,
s. 246.
- 406 Björling [Alenius], "Veka morgon",
s. 3.
- 407 Wecksell, *Samlade dikter*, s. 93.
- 408 Björling [Alenius], "O ljuva ro!", s. 6.
- 409 Björling [G.], "Lugnet", s. 8f.
- 410 Vilhelm Ekelund, *Samlade dikter* I,
s. 237.
- 411 Vilhelm Ekelund, *Antikt ideal*, s. 184.
- 412 Ibid., s. 195.
- 413 Criticus, "Kritik av Kamraten N:o 9",
Kamraten nr 10, 21.4.1917, s. 7.
- 414 *Vem och vad?* 1967.
- 415 Krogius, "Parodier", *Kamraten* nr 11,
5.5.1917, s. 2.
- 416 Criticus, "Kritik av Kamraten N:o 10",
Kamraten nr 11, 5.5.1917, s. 7.
- 417 Tegnér, "Epilog vid magister-promo-
tionen i Lund 1820", s. 79.
- 418 Ruin, *Poesiens mystik*, s. 229.
- 419 Olof Enckell, "Under damoklessvär-
det", s. 27.
- 420 GB till Folke Isaksson, 30–31.8.1958,
Gunnar Björlings samling, vol. 67,
ÅAB.
- 421 Björling [Ultimus], "Det är sådan tid
nu".
- 422 Barck, *Ture Janson*, s. 60.
- 423 *Kamp och äventyr* II, s. 123f.
- 424 Odaterat brev till okänd, i författarens
ägo.
- 425 GB till Kathrine Aurell, 1–2.9.1953,
Tage Aurells brevsamling, Acc. H
2003:12, GUB.
- 426 Gamby, "Preludier till ett författar-
skap", s. 92.
- 427 Erik Gamby, intervju med Lily Björ-
ling, DFU.
- 428 GB till Gustav Öberg, odaterat, Gun-
nar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 429 GB till okänd, odaterat brevutkast,
Gunnar Björlings samling, vol. 17,
ÅAB.
- 430 GB till Stig Carlson, odaterat
["Klockarfar"], Gunnar Björlings
samling, vol. 16, ÅAB.
- 431 GB till Stig Carlson, 1960 ["Vännen
Stig"], Gunnar Björlings samling, vol.
16, ÅAB.
- 432 Kaila, *Eräs elämä*, s. 76.
- 433 Lindsten, *Maiju Lassila*, s. 247.
- 434 Leino, *Utsikt från Skillnaden*, s. 212.
- 435 Lindsten, *Maiju Lassila*, s. 246.
- 436 Gamby, "Den unge Gunnar Björling",
s. 25.
- 437 Ivar Orvedal, intervju med Aina
Enckell, 26.10.1985, Gunnar Björlings
samling, vol. 89, ÅAB.
- 438 Olof Enckell, "Charlatanen", SL5A
506.
- 439 Leino, *Utsikt från Skillnaden*, s. 213.
- 440 GB till Erik Adlercreutz, 7 juli [årtal
saknas], Gunnar Björlings samling,
vol. 18, ÅAB.
- 441 Ibid.
- 442 GB till Kurt Reuter, 29.8.1918, SL5A
506.
- 443 Björling, *Korset och löftet*, s. 163f.
- 444 Friberg, *Från sonett till drömtext*,
s. 86.
- 445 Hemmer, *Ett land i kamp*, s. 26.
- 446 GB till Kjell Hjern, odaterat, Kjell
Hjerns papper, Acc. H 178:57, GUB.
- 447 GB till Kjell Hjern, 9–10.2.1945, Kjell
Hjerns papper, Acc. H 178:57, GUB.
- 448 GB till Kjell Hjern, 1960, Kjell Hjerns
papper, Acc. H 178:57, GUB.
- 449 GB till Walter Dickson, 22.1.1956,
Gunnar Björlings samling, vol. 4,
ÅAB.
- 450 Helsingius, *Det var*, s. 302.
- 451 Cid Erik Tallqvists dagbok 27.4.1921–
24.1.1923, i Anneli och Stefan Tall-
qvists ägo. Min övers. från engelskan.
- 452 GB till Jaakko Päivärinta, 3–4.3.1923,
Gunnar Björlings samling, vol. 16,
ÅAB.
- 453 GB till Jarl Enckell, 9 mars [årtal sak-
nas], SL5A 506.
- 454 GB till Jarl Enckell, 24 mars [årtal
saknas], SL5A 506.
- 455 *Festskrift till Olof Enckell*, s. 116.
- 456 Emelie Enckell, *Olof Enckells liv*, s. 30.
- 457 Ibid., s. 24.
- 458 Ibid., s. 32.
- 459 Ibid., s. 36.
- 460 GB till Erik Adlercreutz, 23.2.1919,
Gunnar Björlings samling, vol. 18,
ÅAB.
- 461 GB till Erik Adlercreutz, 6–7.1.1923,
Gunnar Björlings samling, vol. 18,
ÅAB.
- 462 GB till Erik Adlercreutz, 24.8.1923,
Gunnar Björlings samling, vol. 18,
ÅAB.
- 463 Ibid.
- 464 Ibid.
- 465 GB till Erik Adlercreutz, 27–28.6.1919,
Gunnar Björlings samling, vol. 18,
ÅAB.

- 466 GB till Erik Adlercreutz, 24.8.1923, Gunnar Björlings samling, vol. 18, ÅAB.
- 467 GB till Erik Adlercreutz, 4.3.1919, Gunnar Björlings samling, vol. 18, ÅAB.
- 468 Rolf Ekman, *Den andra Eros*, s. 80.
- 469 Leo, *Att leva sitt liv som ett barn*, s. 67.
- 470 I Eric Adlercreutz ägo.
- 471 Mikael Enckell, *Under beständighets stjärna*, s. 138.
- 472 GB till Torger Enckell, odaterat, i författarens ägo.
- 473 Ibid.
- 474 GB till Torger Enckell, 23.12.1917, i författarens ägo.
- 475 Ibid.
- 476 GB till Torger Enckell, 14.7.1918, i författarens ägo.
- 477 Lammi, "Torger Enckell – Inledning", s. 17.
- 478 GB till Torger Enckell, 18.7.1919, i författarens ägo.
- 479 GB till Torger Enckell, 15.6.1919, i författarens ägo.
- 480 GB till Rabbe Enckell, 13.6.1921, SLSA 748.
- 481 Björling, "Två brev", s. 121.
- 482 Ibid., s. 120.
- 483 Ibid., s. 121.
- 484 Ibid.
- 485 Söderström, "Vänkapssvärmeriets" dilemma", s. 63.
- 486 Björling, "Två brev", s. 120.
- 487 Ibid., s. 124.
- 488 Björling [Parvulus], "En föreläsare", s. 178.
- 489 GB till Stig Carlson, odaterat, Brev till och från Stig Carlson, Acc. Ep C9, KB.
- 490 Björling, "Två brev", s. 119.
- 491 Dostojevskij, *Bröderna Karamazov* I, s. 186.
- 492 Björling, *Vilande dag*, s. 73.
- 493 Björling, "Två brev", s. 125.
- 494 Mikael Enckell, *Under beständighets stjärna*, s. 125.
- 495 Björling, *Korset och löftet*, s. 91.
- 496 Holmqvist, *Modern finlandssvensk litteratur*, s. 22.
- 497 Rydén, *Domedagar*, s. 253.
- 498 Rahikainen, *Kampen om Edith*, s. 247.
- 499 Södergran, *Septemberlyran*, s. 9.
- 500 Björling, *Korset och löftet*, s. 147, 153, *Ohört blott*, s. 75, *Solgrönt*, s. 34.
- 501 GB till Stig Carlson, odaterat, Brev till och från Stig Carlson, Acc. Ep C9, KB.
- 502 GB till Bengt Holmqvist, 1.11.1949, Bengt Holmqvists samling, Acc. 2004/55:1, KB.
- 503 *Ultra och Quosego*, s. 51.
- 504 För en systematisk genomgång av södergranska drag i Björlings diktning, se kap. "Mot en immanent idealism. Gunnar Björling och Edith Södergran" i Holger Lillqvists *Avgrund och paradiset*, s. 263–331.
- 505 GB till Stig Carlson, odaterat, Brev till och från Stig Carlson, Acc. Ep C9, KB.
- 506 Björling [Rationalist], "Två-sittare".
- 507 GB till Stig Carlson, odaterat, Brev till och från Stig Carlson, Acc. Ep C9, KB.
- 508 Södergran, *Brokiga iakttagelser*, s. 15.
- 509 Ibid.
- 510 Björling, *Korset och löftet*, s. 91.
- 511 Björling, *Vårt kattliv timmar*, s. 99.
- 512 GB till Erik Adlercreutz, 14.7.1923, Gunnar Björlings samling, vol. 18, ÅAB.
- 513 GB till Bo Carpelan, 8.8 [årtal saknas], Gunnar Björlings samling, vol. 4, ÅAB.
- 514 GB till Tora Dahl, 2.5.1949, Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 515 Lillqvist, *Avgrund och paradiset*, s. 172f.
- 516 Södergran, *Brev*, s. 264.
- 517 Geijerstam, *Röster i drömmen och andra essäer*, s. 8.
- 518 GB till Folke Isaksson, 24–25.7.1948, Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 519 GB till Fritz Mayer, 4.5.1950, SLSA 872.
- 520 Uppgifterna om Olsson är från Olof Enckell, *Den unga Hagar Olsson*.
- 521 "Favoriter i vår tävlan om de mest kända", *Nya Pressen* 20.1.1951.
- 522 GB till Fritz Mayer, 3.1.1950, SLSA 872.
- 523 Hagar Olsson, *Tidig prosa*, s. 124.
- 524 GB till Jan Elfgrén, odaterat brevutkast, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 525 Hagar Olsson, *Tidig prosa*, s. 125.
- 526 Björling, *Men blåser violer på havet*, s. 164.
- 527 Hagar Olsson, *Tidig prosa*, s. 125, 141.
- 528 Ibid., s. 133f.
- 529 Björling, *Vilande dag*, s. 12.
- 530 GB, kommentar till Bo Carpelans manus, Gunnar Björlings samling, vol. 90, ÅAB.

- 531 GB till Tage och Kathrine Aurell, brevutkast, 18.11.1948, Gunnar Björ-
lings samling, vol. 16, ÅAB.
- 532 Friberg, *Från sonett till drömtext*, s. 261. Louise Ekelund, *Rabbe Enckell*, s. 341.
- 533 GB till Bengt Holmqvist, 18.8.1949, Bengt Holmqvists samling, Acc. 2004/55:1, KB.
- 534 Ibid.
- 535 Salminen, *Pelare av eld*, s. 102.
- 536 Södergran, *Brev*, s. 104f.
- 537 Ibid., s. 147.
- 538 Hagar Olsson, *Ediths brev*, s. 23.
- 539 GB till Fritz Mayer, 20.5.1950, SLSA 872.
- 540 Bo Carpelan, anteckningar till avhandling, SLSA 919.
- 541 Holmström, *Hagar Olsson och den växande melankolin*, s. 224.
- 542 Holmström, *Hagar Olsson och den öppna horisonten*, s. 47.
- 543 Vala, "En originell revolutionär", *Hufvudstadsbladet* 19.10.1968.
- 544 GB till Walter Dickson, 16.10.1950, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 545 Diktonius, "Edith Södergran", s. 52.
- 546 Henrikson, *Romantik och marxism*, s. 362.
- 547 Olof Enckell, *Den unge Diktonius*, s. 180.
- 548 Ibid., s. 182.
- 549 Bilaga till *Ultra och Quosego*, s. 23.
- 550 Hagar Olsson, *Tidig prosa*, s. 123.
- 551 GB till Rabbe Enckell, odaterat, SLSA 748.
- 552 Erik Gamby, intervju med Rabbe Enckell, DFU.
- 553 *Ultra och Quosego*, s. 51.
- II SKAPANDE ÅR 1922–1945
- 1 Bo Carpelans biografiska anteckningar om Björling, Gunnar Björlings samling, vol. 90, ÅAB.
- 2 Bo Carpelan, "Diverse anteckningar", SLSA 919.
- 3 Bo Carpelans biografiska anteckningar om Björling, Gunnar Björlings samling, vol. 90, ÅAB.
- 4 GB till Bengt Holmqvist, 5.12.1949, Bengt Holmqvists samling, Acc. 2004/55:1, KB.
- 5 GB, anteckningar till Bo Carpelans avhandling, Gunnar Björlings samling, vol. 90, ÅAB.
- 6 GB till Kjell Hjern, odaterat, Kjell Hjerns papper, Acc. H 178:57, GUB.
- 7 Björling, *Korset och löftet*, s. 186.
- 8 GB till Bo Carpelan, 9.9.1959, Gunnar Björlings samling, vol. 90, ÅAB.
- 9 GB till Walter Dickson, 18–19.1.1956, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 10 Björling, *Vilande dag*, s. 65.
- 11 Björling, "Två brev", s. 116.
- 12 Holmström, *Hagar Olsson och den växande melankolin*, s. 224.
- 13 Erik Gamby, intervju med Olof Enckell, DFU.
- 14 GB till Walter Dickson, 27.9.1955, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 15 GB till Jaakko Päiväranta, 12.12.1922, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 16 Ibid.
- 17 Orvedal, "Justingentingochallt!", s. 50f.
- 18 Tagore, *Gitanjali*, s. 16.
- 19 Björling, *Vilande dag*, s. 9.
- 20 Ibid., s. 29.
- 21 Tagore, *Gitanjali*, s. 12.
- 22 Björling, *Vilande dag*, s. 19.
- 23 Ibid., s. 9.
- 24 Wecksell, *Samlade dikter*, s. 60f.
- 25 Björling, *Vilande dag*, s. 33.
- 26 Upplevelsen av samtidig rörelse och vila visar på "otvetydiga själsliga erfarenheter" i den mystiska upplevelsen, enligt Ruin, *Poesiens mystik*, s. 193.
- 27 Björling, *Vilande dag*, s. 32.
- 28 Ibid., s. 88.
- 29 GB till Stig Carlson, 28.4.1945, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 30 Diktonius, "Nya böcker på Daimons förlag", *Arbetarbladet* 13.12.1922.
- 31 Björling, *Vilande dag*, s. 87.
- 32 Larsson, *Poesiens logik*, s. 74.
- 33 Ibid., s. 79.
- 34 Ibid., s. 80.
- 35 Janson, *Den litterära hjulångaren*, s. 154.
- 36 Mikael Enckell, *Under beständighets stjärna*, s. 107.
- 37 Palmén, *På kant med mycket*, s. 20.
- 38 GB till Bo Carpelan, 10.12.1955, Gunnar Björlings samling, vol. 90, ÅAB.
- 39 Björling, *Vilande dag*, s. 20.
- 40 Vilhelm Ekelund, *Samlade dikter II*, s. 55.
- 41 Ragnar Ekelund, *Gatans dikter*, s. 64.
- 42 Björling, *Vilande dag*, s. 11.
- 43 Bertel Gripenberg, *Dikter*, s. 93.
- 44 Emelie Enckell, *Olof Enckells liv*, s. 43.

- 45 Björling, *Vilande dag*, s. 36.
- 46 Söderström (red.), *Sympatiens hemlighetsfulla makt*, försättsblad.
- 47 Björling, *Vilande dag*, s. 23.
- 48 Ibid., s. 67.
- 49 Ibid., s. 23.
- 50 Karlfeldt, *Samlade dikter*, s. 258.
- 51 Björling, *Vilande dag*, s. 43.
- 52 GB till Bengt Holmqvist, 22.10.1949, Bengt Holmqvists samling, Acc. 2004/55:1, KB.
- 53 Strindberg, *Ordalek och småkonst*, s. 44.
- 54 Björling, *Vilande dag*, s. 93.
- 55 GB till okänd, odaterat brevfragment [”vilka ej fattar ickebegränsningen”], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 56 GB till Bengt Holmqvist, 22.10.1949, Bengt Holmqvists samling, Acc. 2004/55:1, KB.
- 57 GB till Jaakko Päivärinta, 12.12.1922, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 58 Mörne, ”En ny Ultra-bok”, *Svenska Pressen* 20.12.1922.
- 59 Diktonius, ”En poetisk filosof”, *Arbetarbladet* 13.12.1922.
- 60 GB, anteckningar till Bo Carpelans avhandling, Gunnar Björlings samling, vol. 90, ÅAB.
- 61 Söderhjelm, ”Ny lyrik”, *Hufvudstadsbladet* 21.12.1922.
- 62 Granit, ”En debut”, *Studentbladet* 1/1923, s. 8.
- 63 Tallqvist, ”En inhemsk mystiker”.
- 64 Tallqvist, ”tal hållet av Cid 31.5.1947”, Gunnar Björlings samling, vol. 71, ÅAB.
- 65 GB till Jaakko Päivärinta, 24.3.1924, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB. Diktonius, ”Abrakadabra”, *Arbetarbladet* 7.3.1924.
- 66 GB till Jaakko Päivärinta, 24.3.1924, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 67 Lagerborg, ”Naturmystik och narkos”, s. 272–293.
- 68 Björling, ”Gunnar Björling talar till ’de ej födda’”.
- 69 Lagerborg, *Fransk livssyn*, s. 58.
- 70 Ruin, *Poesiens mystik*, s. 9.
- 71 Diktonius & Enckell (red.), *20 år ung dikt*, s. 18.
- 72 Goethe, *Faust*, s. 266.
- 73 GB till Alarik Roos, 22.6.1951, Gunnar Björlings samling, vol. 80, ÅAB.
- 74 Ibid.
- 75 Björling, *Korset och löftet*, s. 187.
- 76 Dostojevskij, *Bröderna Karamazov* I, s. 88.
- 77 Björling, *Att syndens blåa nagel*, s. 78
- 78 GB till okänd, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 79 GB till Ralf Parland, 1.4.1950, Gunnar Björlings samling, vol. 12, ÅAB.
- 80 GB till Walter Dickson, 18–19.1.1956, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 81 Cid Erik Tallqvist, anteckningar om Björling, SLSA 867.
- 82 Rabbe Enckell, *Modärn finlandssvensk lyrik*, s. 87.
- 83 Dickson, *En livslivets diktare*, s. 25.
- 84 Björlings klippbok, Gunnar Björlings samling, vol. 77, ÅAB.
- 85 Björling, *Vilande dag*, s. 43.
- 86 Strindberg, *Samlade skrifter* 62, s. 211.
- 87 Rabbe Enckell, *Modärn finlandssvensk lyrik*, s. 85.
- 88 Cid Erik Tallqvist till Olof Enckell, 5.1.1923, SLSA 506.
- 89 GB till Jaakko Päivärinta, 3–4.3.1923, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 90 GB till Erik Therman (?), odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 91 Söderholm, *Endast med mig själv* I, s. 273f.
- 92 GB till Fritz Mayer, 30.3.1950, SLSA 872.
- 93 Colliander, ”Om Björling”, SLSA 866.
- 94 Erik Gamby, intervju med Tito Colliander, DFU.
- 95 Ibid.
- 96 GB till Jaakko Päivärinta, 10.1.1924, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 97 GB till Jaakko Päivärinta, 24.3.1924, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 98 GB till Jaakko Päivärinta, 8.5.1924, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 99 Stjerschantz, *Ett förlag och dess författare*, s. 131.
- 100 GB till Stig Carlson, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 101 GB till Bertel Appelberg, 10.12.1924, Bertel Appelbergs samling, vol. 3, ÅAB.
- 102 Mårten Ringbom, *Finlands svenska författareförening*, s. 34.
- 103 Stjerschantz, *Ett förlag och dess författare*, s. 133.
- 104 X + Y, ”Dialog”, *Studentbladet* 11/1923.

- 105 Björling [Ultimus], "Det är sådan tid nu".
- 106 Björling [Miles], "Till kamp för 'tron!'".
- 107 Björling, *Korset och löftet*, s. 12.
- 108 GB till Elmer Diktonius, 25.4.1927, SLSA 568.
- 109 GB till okänd, odaterat brevutkast, Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 110 GB till Jaakko Päivärinta, 24.3.1924, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 111 Rönneikkö, *När tro och handling möts*, s. 47.
- 112 Björling, "... prövningen är ej en gång, utan ständigt".
- 113 Rönneikkö, *När tro och handling möts*, s. 52.
- 114 GB till okänd, 18–19.11.1944, Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 115 GB till okänd, odaterat ["Goda hyggliga vän"], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 116 GB till Bo Carpelan, 19.3.1960, Gunnar Björlings samling, vol. 4, ÅAB.
- 117 GB till Kjell Hjern, odaterat, Kjell Hjerns papper, Acc. H 178:57, GUB.
- 118 GB till Fritz Mayer, 26.8.1954, SLSA 872.
- 119 Björling, *Korset och löftet*, s. 207.
- 120 GB till Fritz Mayer, 15.8.1954, SLSA 872.
- 121 Björling, *Korset och löftet*, s. 171.
- 122 Ibid., s. 178.
- 123 Ibid., s. 193.
- 124 Lehmann, *Mystik i hedendom och kristendom*, s. 5.
- 125 Björling, *Korset och löftet*, s. 91.
- 126 Lehmann, *Mystik i hedendom och kristendom*, s. 7.
- 127 Björling, *Korset och löftet*, s. 197f.
- 128 Ibid., s. 194.
- 129 Ibid.
- 130 Ibid., s. 122.
- 131 Cid Erik Tallqvist, anteckningar om Björling, SLSA 867.
- 132 GB till Rolf Lagerborg, 28.4.1950, Rolf Lagerborgs samling, vol. 7, ÅAB. GB till Alarik Roos, 3–4.3.1949, Gunnar Björlings samling, vol. 80, ÅAB.
- 133 Björling, "Naturmystik och narkos".
- 134 Björling, *Korset och löftet*, s. 137.
- 135 Ibid., s. 80.
- 136 Ibid., s. 81.
- 137 Om Björling och det groteska skriver Ingemar Haag i det *Det groteska*, kap. "Gunnar Björling: 'Vår tungs tal är karneval'", s. 189–216. Ett annat tänkvärt synsätt presenterar Leif Friberg i *Från sonett till drömtext*, s. 261–271. Se även Anders Olsson, *Att skriva dagen*, s. 132–137.
- 138 Nielsen, *Det groteske*, s. 45.
- 139 Dickson, *En livslivets diktare*, s. 28.
- 140 Ibid., s. 29.
- 141 Ibid., s. 31.
- 142 Björling, *Korset och löftet*, s. 11.
- 143 Ibid., s. 48.
- 144 Mikael Enckell, *Det omvända anletet*, s. 139.
- 145 GB till Arne Runeberg, 29–30.10.1937, i författarens ägo.
- 146 Dickson, *En livslivets diktare*, s. 31.
- 147 Björling, *Där jag vet att du*, s. 72.
- 147 Intervju med Mikael Enckell, våren 2016.
- 148 Dickson, *En livslivets diktare*, s. 24.
- 149 Björling, *Korset och löftet*, s. 28.
- 150 Björling, *Vilande dag*, s. 25, 43, 49.
- 151 GB, anteckningar till Bo Carpelans avhandling, Gunnar Björlings samling, vol. 90, ÅAB.
- 152 Björling, "Min skrift – lyrik?", s. 32.
- 153 Björling, *Korset och löftet*, s. 31.
- 154 Ibid., s. 75.
- 155 GB, odaterat brev till okänd, ["Goda hyggliga vän"], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 156 Tideström, *Edith Södergran*, s. 82.
- 157 Björling, *Korset och löftet*, s. 13.
- 158 Ibid.
- 159 Ibid., s. 132.
- 160 Ibid., s. 29.
- 161 Ibid., s. 107.
- 162 Ibid., s. 38.
- 163 Friberg, *Från sonett till drömtext*, s. 147f.
- 164 Ibid., s. 149.
- 165 Björling, "Råhet", s. 194.
- 166 Erik Ekelund, "Den tyska expressivistiska diktningen", s. 111.
- 167 GB, odaterat brevfragment till okänd ["blir så halvt och intetsägande"], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 168 GB, odaterat brevfragment till okänd ["gen var ej av det tjockare slaget"], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 169 GB till Stig Carlson, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 170 Lagerborg, "En ropandes röst", *Hufvudstadsbladet* 18.5.1925.
- 171 Hagar Olsson, *Tidiga fanfarer*, s. 60.
- 172 GB, odaterat brevfragment till okänd

- 173 ["Det icke-intellektualistiska"], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
GB, odaterat brevfragment till okänd ["Först obegripande"], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 174 GB till Kathrine och Tage Aurell, 10.6.1948, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
- 175 Isaksson, "Brev från Gunnar Björling", s. 200.
- 176 GB till Fritz Mayer, 29.1.1957, SLSA 872.
- 177 Friberg, *Från sonett till drömtext*, s. 261.
- 178 Schwitters, *Anna Blume und andere Literatur und Grafik*, s. 12.
- 179 GB till Fritz Mayer 21.6.1952, SLSA 872.
- 180 Larsson, *Poesiens logik*, s. 78.
- 181 Björling, "Råhet", s. 192.
- 182 Huelsenbeck, *Memoirs of a Dada Drummer*, s. 64.
- 183 GB till Rabbe och Heidi Enckell, 22–23.10.1927, SLSA 748.
- 184 Björling, *Korset och löftet*, s. 53.
- 185 Rabbe Enckell, "Gammalt nytt och verkligt nytt i poesi".
- 186 Björling, *Korset och löftet*, s. 88.
- 187 Blomberg, "Hälsingfors just nu", *Stockholms-Tidningen* 7.10.1922.
- 188 Lagerborg, *Om konst och konstnärer*, s. 153.
- 189 Wrede, "Den finlandssvenska modernismens genombrott", s. 47.
- 190 Olof Enckell, *Den unge Diktonius*, s. 63.
- 191 Ibid., s. 79.
- 192 Henry Parland, *Säginteannat*, s. 137.
- 193 Björling, *Korset och löftet*, s. 139.
- 194 Ibid., s. 62.
- 195 Ibid., s. 135.
- 196 GB till Olof Enckell, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 5, ÅAB.
- 197 "Åke Eriksons debut: en litterär sensation av oanad bärvidd", *Hufvudstadsbladet* 22.10.1925.
- 198 Ibid.
- 199 Diktonius, *Taggiga lågor*, s. 79.
- 200 Erikson, *Den hemliga glöden*, s. 12.
Olof Enckell [O. E.], "Vår senaste skald", *Hufvudstadsbladet* 29.9.1925.
- 201 Olsson, "Vår modernaste skald: Åke Erikson", *Svenska Pressen* 3.10.1925.
- 202 Holger Schildt till Bertel Gripenberg, 16.10.1925, Bertel Gripenbergs samling, vol. 12, ÅAB.
- 203 Så enligt recensenten i *Vasabladet* 24.12.1925.
- 204 Björling, *Solgrönt*, s. 117.
- 205 Bertel Gripenberg, *Gallergrinden*, s. 3f.
- 206 Björling, *Solgrönt*, s. 118.
- 207 Björling, "Blixtanalys", s. 118.
- 208 GB till Jaakko Päivärinta, 14.9.1925, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 209 GB till Erik Adlercreutz, 27–28.5.1925, Gunnar Björlings samling, vol. 18, ÅAB.
- 210 GB till Jaakko Päivärinta, 18.6.1925, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 211 GB till Jaakko Päivärinta, 27.7.1925, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 212 GB till Jaakko Päivärinta, 18.6.1925, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 213 GB till Erik Adlercreutz, 27–28.5.1925, Gunnar Björlings samling, vol. 18, ÅAB.
- 214 GB till Fritz Mayer, 29–30.5.1959, Gunnar Björlings samling, vol. 16.
Björling, *Solgrönt*, s. 57.
- 215 Björling, *Solgrönt*, s. 11.
- 216 GB till Örnulf Tigerstedt, 27.6.1925, Örnulf Tigerstedts samling, vol. 1, ÅAB.
- 217 GB till Jaakko Päivärinta, 30.9.1925, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 218 GB till Torger Enckell, 4.1.1926, i författarens ägo.
- 219 Olof Enckell [O. E.], "Vår poetiska rabulist", *Hufvudstadsbladet* 14.12.1924.
- 220 Olof Enckell, "Vägen till Quosego", s. viii.
- 221 Tigerstedt, *Vi resa söderut*, s. 149.
- 222 GB till Olof Enckell, 14.8.1926, SLSA 506.
- 223 Rabbe Enckell, *Landskapet med den dubbla skuggan*, s. 202.
- 224 Ibid., s. 201.
- 225 GB till Olof Enckell, 14.8.1926, SLSA 506.
- 226 GB till Rabbe Enckell, 24.11 [årtal saknas], SLSA 748.
- 227 "Kyrkofejden", *Studentbladet* nr 4, 21.3.1927, s. 58.
- 228 "När världskongressen öppnades", *Hufvudstadsbladet* 2.8.1926.
- 229 "Världskonferensen", *Hufvudstadsbladet* 1.8.1926.
- 230 GB till Olof Enckell, 14.8.1926, SLSA 506.

- 231 GB till Olof Enckell, odaterat, SLSA 506.
- 232 GB, odaterat brev till okänd [”Ett ord”], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 233 GB till Stig Carlson, odaterat [”Stig Carlson”], Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 234 GB till Rabbe Enckell, 2.10.1927, SLSA 748.
- 235 GB till Elmer Diktonius, 22.9.1927, SLSA 568.
- 236 Gunnar Björlings samling, vol. 71, ÅAB.
- 237 GB till Rabbe Enckell, 17.8.1927, SLSA 748.
- 238 Tzara, ”Dadamanifest”, s. 163.
- 239 Björling, ”Blixtanalys”, s. 119.
- 240 Ball, *Flykten ur tiden*, s. 50.
- 241 Rasula, *Destruction was my Beatrice*, s. 66.
- 242 Ball, *Flykten ur tiden*, s. 63.
- 243 Björling, ”Blixtanalys”, s. 119.
- 244 Huelsenbeck, *Memoirs of a Dada Drummer*, s. xlii.
- 245 Björling, ”Rutschbanor”, s. 191.
- 246 Ball, *Flykten ur tiden*, s. 14.
- 247 GB till Rabbe Enckell, 13.9.1927, SLSA 748.
- 248 Erik Gamby, intervju med Carl-Gustaf Neovius, DFU.
- 249 Björling, ”4711”, s. 81.
- 250 GB till Rabbe och Heidi Enckell, 4.10.1927, SLSA 748.
- 251 GB till Rabbe och Heidi Enckell, 2.10.1927, SLSA 748.
- 252 Ibid.
- 253 GB till Fritz Mayer, 29–30.5.1959, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 254 Uppgifterna om jazzen i Finland är hämtade från Haavisto, *Puuvilla-pellolta kaskimaille*, Häme, *Rytmin voittokulku* och Veivo, ”Jazzing Up Modernism”.
- 255 GB till Stig Carlson, 22.1.1946, Brev till och från Stig Carlson, Acc. Ep C9, KB.
- 256 Henry Parland, *Sägingteannat*, s. 39.
- 257 GB till Rabbe Enckell, 13.9.1927, SLSA 748.
- 258 Henry Parland, *Sägingteannat*, s. 39.
- 259 Björling, *Solgrönt*, s. 48.
- 260 Ibid., s. 94.
- 261 GB till Rabbe och Heidi Enckell, 2.10.1927, SLSA 748.
- 262 GB till Heidi och Rabbe Enckell, 21.5.1928, SLSA 748.
- 263 Björling, ”4711”, s. 77.
- 264 GB till Walter Dickson, 2–3.8.1950, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 265 Björling, ”Rutschbanor”, s. 191.
- 266 GB till Rabbe Enckell, 13.9.1927, SLSA 748.
- 267 GB till Fritz Mayer, 29–30.5.1959, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB. Björling, *Solgrönt*, s. 57.
- 268 GB till Rabbe och Heidi Enckell, 2.10.1927, SLSA 748.
- 269 GB till Fritz Mayer, 31.7–1.8.1957, SLSA 872.
- 270 Heidi Enckell till Elmer Diktonius, 9.12.1927, SLSA 568.
- 271 Erik Gamby, intervju med Carl Gustaf Neovius, DFU.
- 272 GB till Rabbe Enckell, 22.6.1927, SLSA 748.
- 273 Ibid.
- 274 GB till Cid Erik Tallqvist, 12.11.1927, SLSA 867.
- 275 Elmer Diktonius till Rabbe Enckell, 16.11.1927, SLSA 748.
- 276 Diktonius, *Stenkol*, s. 21.
- 277 Diktonius, *Medborgare*, s. 46f.
- 278 Björling, *Korset och löftet*, s. 22.
- 279 GB till Elmer Diktonius, 2.2.1927, SLSA 568.
- 280 GB till Rabbe och Heidi Enckell, 10–11.11.1927, SLSA 748.
- 281 Rabbe Enckell till Olof Enckell, 10.11.1927, SLSA 506.
- 282 GB till Rabbe Enckell, 12.10.1929, SLSA 748.
- 283 Diktonius, ”Expressionismen”, s. 129f.
- 284 GB till Elmer Diktonius, 25.4.1927, SLSA 568.
- 285 Björling, ”4711”, s. 73.
- 286 ”Tschì”, *Hufvudstadsbladet* 13.11.1928.
- 287 GB till Rabbe Enckell, 13.9.1927, SLSA 748.
- 288 Björling, ”4711”, s. 92.
- 289 Björling, *Ord och att ej annat*, s. 128.
- 290 Om relationen mellan Gunnar Björling och Henry Parland har flera skrivit, se Oscar Parland, ”Gunnar Björling och Henry Parland”, Per Stam, *Krapula*, samt dennes ”Med Gud och Gunnar Björlings hjälp”, jämte Agneta Rahikainen, *Jag är ju utlänning vart jag än kommer*.
- 291 Erik Gamby, intervju med Carl Gustaf Neovius, DFU.
- 292 Colliander, ”Om Björling”, SLSA 866.
- 293 Rahikainen, *Jag är ju utlänning vart jag än kommer*, s. 56.

- 294 GB till Henry Parland, 6.11.1927, SLSA 945.
- 295 Ibid.
- 296 Vilhelm Ekelund, *Valda sidor och essays*, s. 97.
- 297 Björling, "Blixtanalys", s. 118.
- 298 Denna dikt och två andra ["Tåget går" och "Säg ej"] citeras i GB till Rabbe Enckell, 10–11.11.1927, SLSA 748.
- 299 Henry Parland, *Säginteannat*, s. 179.
- 300 GB till Rabbe och Heidi Enckell, 10–11.11.1927, SLSA 748.
- 301 GB till Rabbe Enckell, 13.9.1927, SLSA 748.
- 302 GB till Rabbe och Heidi Enckell, 10–11.11.1927, SLSA 748.
- 303 GB till Walter Dickson, 15.5.1950, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 304 GB till Rabbe och Heidi Enckell, 24–25.11.1927, SLSA 748.
- 305 Björling, "Quosegos replik", s. 125.
- 306 GB till Henry Parland, 29–30.12.1927, SLSA 945.
- 307 GB till okänd, odaterat, ["Kära broder i fjärran"], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 308 Oscar Parland, *Kunskap och inlevelse*, s. 23.
- 309 GB till Rabbe Enckell, 17.12.1927, SLSA 748.
- 310 Björling, *Där jag vet att du*, s. 163.
- 311 Erik Gamby, intervju med Oscar och Heidi Parland, DFU.
- 312 Forskningen i *Quosego* består av fem artiklar: Olof Enckell, "Vägen till Quosego", Wrede, "Den finlands-svenska modernismens genombrott", Zilliacus, "Världsherraväldets lokalvisor", Nygård, "The National and the International in *Ultra* (1922) and *Quosego* (1928)" och Fredrik Hertzberg, "Quosego. Final Blow, Starting Shot". Se också Stam, *Krapula*, s. 55–85.
- 313 Rabbe Enckell till Cid Erik Tallqvist, 12.5.1928, SLSA 867.
- 314 Olof Enckell, "Vägen till Quosego", xxvii, Granit, *Hur det kom sig*, s. 52, Erik Gamby, intervju med Eric Olsoni, DFU.
- 315 Olof Enckell, "Vägen till Quosego".
- 316 Ibid.
- 317 Cid Erik Tallqvists dagbok 27.4.1921–24.1.1923, i Anneli och Stefan Tallqvists ägo.
- 318 GB till Elmer Diktonius, 7.9.1927, SLSA 568.
- 319 GB till Fritz Mayer, 3.11.1952, SLSA 872.
- 320 Lammi, "Torger Enckell – Inledning", s. 18.
- 321 GB till Kjell Hjern, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB. Två av manuskripten, *Vilande dag* och *Solgrönt*, finns i Rolando och Siv Pie-raccinis samling på Nationalmuseum i Helsingfors.
- 322 Olof Enckell, "Vägen till Quosego", s. xxix.
- 323 Ibid., s. xxx.
- 324 Ibid., s. xxxiv.
- 325 GB till Fritz Mayer, 30.3.1950, SLSA 872.
- 326 Olsson [Spets], "Jules Romains som estetiker", *Svenska Pressen* 10.11.1925.
- 327 Lindeberg, *Ludvig Nordströms utvecklingshistoria*, s. 144, 150.
- 328 GB till Kathrine och Tage Aurell, 16.8.1948, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
- 329 GB till Ebbe Linde, 12.6.1937, Ebbe Lindes efterlämnade papper, Acc. H 1992:11, GUB.
- 330 Björling, "4711", s. 100.
- 331 GB till Kathrine och Tage Aurell, 21–22.11.1948, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
- 332 GB till Bengt Holmqvist, 9.12.1948, Bengt Holmqvists samling, Acc. 2004/55:1, KB.
- 333 GB till Walter Dickson, 18–19.1.1956, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 334 Luthersson, *Modernism och individualitet*, s. 353.
- 335 GB till Stig Carlson, 12.3.1946, i författarens ägo.
- 336 Olof Enckell, "Vägen till Quosego", s. xxxiv.
- 337 Cid Erik Tallqvist till Knut Tallqvist, 28.11.1928, i Anneli och Stefan Tallqvists ägo.
- 338 Cid Erik Tallqvist till Lars-Ivar Ringbom, 31.5.1928, SLSA 867.
- 339 Ibid.
- 340 Björling, "4711", s. 83f.
- 341 Ibid., s. 99.
- 342 GB till Rabbe och Heidi Enckell, 10–11.11.1927, SLSA 748.
- 343 Björling, "4711", s. 94.
- 344 GB till okänd, odaterat, ["Kära broder i fjärran"], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 345 GB till Bengt Holmqvist, odaterat, i författarens ägo.
- 346 Björling, "4711", s. 91, 94, 95.

- 347 Ibid., s. 77.
 348 Ibid., s. 75.
 349 Dickson, *En livslivets diktare*, s. 202.
 GB till Walter Dickson, 2–3.8.1950,
 Walter Dicksons arkiv, LUB.
 350 GB till Walter Dickson, 2–3.8.1950,
 Walter Dicksons arkiv, LUB. Björling,
 ”4711”, s. 87.
 351 Björling, ”Universalism”, s. 69.
 352 Ibid.
 353 Björling, ”Universalism”, s. 71.
 354 Langenskjöld, ”Modernism”, s. 185.
 355 GB till Elmer Diktonius, 13.7.1928,
 SLSA 568.
 356 GB till Heidi och Rabbe Enckell,
 21.5.1928, SLSA 748.
 357 GB till Elmer Diktonius, 13.7.1928,
 SLSA 568.
 358 Lagerborg, ”Gaga”, s. 123.
 359 Ibid., s. 120.
 360 Björling, ”Quosegos replik”, s. 126.
 361 GB till Elmer Diktonius, 6.9.1929,
 SLSA 568.
 362 Olsson [H. O.], ”Det litterära 1929”,
Svenska Pressen 14.12.1929.
 363 Elmer Diktonius till Rabbe Enckell,
 4.9.1928, SLSA 748.
 364 GB till Henry Parland, 17.2.1930, SLSA
 945.
 365 Gallén, ”Livsgestaltning”, s. 112.
 366 GB till Henry Parland, 29.12.1929,
 SLSA 945.
 367 Therman, ”Lyriska vägar och avvä-
 gar”, s. 74.
 368 Ibid.
 369 Gerner, ”Den moderne Marsyas”,
Svenska Dagbladet 7.7.1928.
 370 Erik Kihlman, ”Det intellektuella
 konkursboet”, s. 227.
 371 Oscar Parland, ”Gunnar Björling och
 Henry Parland”, s. 40f.
 372 Björling, ”4711”, s. 75f.
 373 Stam, *Krapula*, s. 78.
 374 GB till Henry Parland, 5.6.1930, SLSA
 945.
 375 GB till Henry Parland, 7–9.8.1930,
 SLSA 945.
 376 Björling, *Luft är och ljus*, s. 138.
 377 Sjklovskij, ”Konsten som grepp”, s. 51.
 378 Ibid., s. 62.
 379 Ibid., s. 51.
 380 Björling, *Men blåser violer på havet*,
 s. 50.
 381 Cid Erik Tallqvist till Elmer Dikto-
 nius, 20.8.1928, SLSA 568.
 382 Olof Enckell, ”Gunnar Björling”,
 s. 119.
 383 Ibid., s. 120.
 384 Björling, ”Randanmärkning”, s. 153.
 385 Ibid., s. 154.
 386 GB till Bengt Holmqvist, odaterat, i
 författarens ägo.
 387 Björling, ”Blixtanalys”, s. 117.
 388 GB till Bengt Holmqvist, odaterat, i
 författarens ägo.
 389 Tihinen, ”Hurmaavat homot”, s. 128,
 e-brev från Tiina Kiiskinen, 29.8.2017,
 forskare vid Hotell- och restaurang-
 museet i Helsingfors.
 390 Erik Gamby, intervju med Carl Gustaf
 Neovius, DFU.
 391 Rabbe Enckell, ”Henry Parland”,
 s. 192.
 392 GB till Henry Parland, 5.2.1930, SLSA
 945.
 393 Björling, ”4711”, s. 81.
 394 Författarens intervju med Robert
 Lagus, 16.8.2016.
 395 Grönvall, opublicerat förord till *Åter-
 sken*, s. 19, SLSA 903.
 396 Therman, *Dagrar*, s. 107.
 397 Ibid., s. 110.
 398 Oscar Parland, ”Gunnar Björling och
 Henry Parland”, s. 43.
 399 Oscar Parland, ”Gunnar Björling och
 Henry Parland”, s. 43.
 400 Grönvall, opublicerat förord till *Åter-
 sken*, s. 6f., SLSA 903.
 401 Ibid., s. 20.
 402 Om dessa skriver Per Stam i ”Det är
 redan poesi”.
 403 GB till Henry Parland, 28.12.1928,
 SLSA 945.
 404 Oscar Parland, ”Gunnar Björling och
 Henry Parland”, s. 47.
 405 GB till Henry Parland, 13.6.1929,
 SLSA 945.
 406 Henry Parland, anteckningsblock
 april–maj 1929, SLSA 945.
 407 GB till Henry Parland, 17.7.1929, SLSA
 945.
 408 Henry Parland, *Sönder*, s. 48.
 409 Henry Parland, *Sönder*, s. 45ff.
 410 GB till Henry Parland, 18.3.1930,
 SLSA 945.
 411 GB till okänd, odaterat [”Kära vän där
 borta”], Gunnar Björlings samling,
 vol. 17, ÅAB.
 412 GB till Erik Asklund, 9–10.2.1931,
 Brev till Erik Asklund, Acc. Ep A18,
 KB.
 413 GB till Henry Parland, 13.6.1929,
 SLSA 945.
 414 GB till Henry Parland, 9.8.1929, SLSA
 945.

- 415 GB till Henry Parland, 13.6.1929, SLSA 945.
- 416 GB till Henry Parland, 18.10.1929, SLSA 945.
- 417 Olsson, "Poesi – och stygga reflexioner", *Svenska Pressen* 20.7.1929.
- 418 GB till Henry Parland, 23.7.1929, SLSA 945.
- 419 Ibid.
- 420 GB till Henry Parland, 28.8.1929, SLSA 945.
- 421 Hagar Olsson, *Tidiga fanfarer*, s. 191.
- 422 Stam, *Krapula*, s. 53.
- 423 Rahikainen, *Jag är ju utlännning vart jag än kommer*, s. 170.
- 424 GB till okänd, odaterat ["glömt, om vi inte varit"], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 425 Björling, "Dina ögon", SLSA 945.
- 426 Stam, "Gunnar Björling känner igen sig", s. 34.
- 427 GB till Erik Asklund, 16–17.1.1931, Brev till Erik Asklund, Acc. Ep A18, KB.
- 428 GB till Rabbe och Heidi Enckell, 10–11.11.1927, SLSA 748.
- 429 GB till okänd, 4–5.12.1944, Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 430 GB till Stig Carlson, 20–21.12.1945, Gunnar Björlings samling, vol 3, ÅAB.
- 431 Asklund, "Personligt porträtt", s. 22.
- 432 Stolpe, *Livsdyrkare*, s. 81.
- 433 Landquist, *Modern svensk litteratur i Finland*, s. 244.
- 434 Luthersson, *Svensk litterär modernism*, s. 94.
- 435 Stolpe, *Livsdyrkare*, s. 82.
- 436 Espmark, *Livsdyrkaren Artur Lundkvist*, s. 38. Lundkvist, *Självporträtt*, s. 72.
- 437 Lundkvist, *Självporträtt*, s. 72.
- 438 Kjellgren, "Quosego – ny finsk tidsskrift".
- 439 Luthersson, *Svensk litterär modernism*, s. 47. Asklund, "Gunnar Björling, Europas sista dadaist".
- 440 Espmark, *Livsdyrkaren Artur Lundkvist*, s. 29.
- 441 GB till Gustav Sandgren, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 442 Lundkvist, *Självporträtt*, s. 77.
- 443 Asklund, "Personligt porträtt", s. 19.
- 444 Lundkvist, *Självporträtt*, s. 78.
- 445 Lindberger (red.), *Och så vill jag prata med dig*, s. 24.
- 446 Ibid.
- 447 GB till Rabbe Enckell, 14.8.1930, SLSA 748.
- 448 GB till Elmer Diktonius, 14.8.1930, SLSA 568.
- 449 Lundkvist, *Självporträtt*, s. 65.
- 450 Ibid., s. 79.
- 451 Asklund, "Gunnar Björling, Europas sista dadaist".
- 452 Lundkvist, "Resa i Finland", s. 3.
- 453 Lundkvist, "Gunnar Björling, modernist", s. 4.
- 454 Asklund, *Drakens gränd*, s. 141.
- 455 Asklund, "Gunnar Björling, Europas sista dadaist".
- 456 GB till Henry Parland, 13.9.1930, SLSA 945.
- 457 GB till Henry Parland, 28.8.1929, SLSA 945.
- 458 GB till Elmer Diktonius, 6.9.1929, SLSA 568.
- 459 GB till Henry Parland, 13.9.1930, SLSA 945.
- 459 Asklund, *Drakens gränd*, s. 153.
- 460 Ibid., s. 142.
- 461 Lundkvist, *Självporträtt*, s. 80.
- 462 GB till Erik Asklund, 21.5.1931, Brev till Erik Asklund, Acc. Ep A18, KB.
- 463 GB till Erik Asklund, 18.3.1931, Brev till Erik Asklund, Acc. Ep A18, KB.
- 464 Erik Gamby, intervju med Oscar och Heidi Parland, DFU.
- 465 GB till Henry Parland, 6.10.1930, SLSA 945.
- 466 Artur Lundkvist till Elmer Diktonius, 17.10.1930, SLSA 568.
- 467 Espmark, *Livsdyrkaren Artur Lundkvist*, s. 47.
- 468 Björling, "jag skulle klappat i händerna", s. 14.
- 469 GB till Walter Dickson, 24.10.1948, Walter Dicksons arkiv, LUB. Björling, *Solgrönt*, s. 105f.
- 470 Skrivet på originalmanuskriptet till dikten, Rolando och Siv Pieraccinis samling, Nationalmuseum i Helsingfors. Se också GB till Kathrine Aurell, 3.11.1947, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
- 471 GB till Fritz Mayer, 10.6.1956, SLSA 872.
- 472 Jfr t.ex. Louise Ekelund, *Rabbe Enckell*, s. 338 n. 54.
- 473 GB till Fritz Mayer, 3.11.1952, SLSA 872.
- 474 GB till Erik Asklund, 10.10.1930, Brev till Erik Asklund, Acc. Ep A18, KB.
- 475 GB till Erik Asklund, 21.5.1931, Brev till Erik Asklund, Acc. Ep A18, KB.

- 476 Jensen, "frihet, jämlikhet och broderskap" och Sandgren, "katarinavägen – dag i april", *kontakt* 1/1931.
- 477 Lars-Ivar Ringbom till Cid Erik Tallqvist, 4.6.1928, Gunnar Björlings samling, vol. 86, ÅAB.
- 478 Cid Erik Tallqvist till Lars-Ivar Ringbom, 31.5.1928, SLISA 867.
- 479 GB till Erik Asklund, 2.9.1932, Brev till Erik Asklund, Acc. Ep A18, KB.
- 480 Asklund, "Personligt porträtt", s. 23.
- 481 Asklund (red.), *Modern lyrik*, s. 32.
- 482 Ibid., s. 33.
- 483 GB till Erik Asklund, 12.2.1931, 9–10.2.1931, Brev till Erik Asklund, Acc. Ep A18, KB.
- 484 Silfverstolpe, "Trettio lyriker", *Stockholms-Tidningen* 8.5.1930.
- 485 Selander, "Modern lyrik", *Dagens Nyheter* 18.5.1931.
- 486 Österling, "De yngsta", *Svenska Dagbladet* 16.5.1931.
- 487 T. E., "En antologi modern lyrik", [okänd, Klippbok, Gunnar Björlings samling] 4.6.1931, ÅAB. Schr., "Modern lyrik", *Sydsvenska Dagbladet* 8.6.1931.
- 488 Jaensson, "Modern lyrik II", *Fönstret* 23.5.1931.
- 489 Botwid, "En lyrisk antologi", *Bokstugan* 7/1951, s. 312.
- 490 Ibid., s. 313.
- 491 Linder, *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria* 1, s. 675.
- 492 GB till Erik Asklund, odaterat, Brev till Erik Asklund, Acc. Ep A18, KB.
- 493 GB till Erik Asklund, 21.5.1931, Brev till Erik Asklund, Acc. Ep A18, KB.
- 494 Rydén, *Domedagar*, s. 237.
- 495 Ibid., s. 243.
- 496 Svedjedal, *Spektrum*, s. 141f.
- 497 GB till Fritz Mayer, 30.11.1953, SLISA 872.
- 498 GB till Walter Dickson, 18–19.1.1956, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 499 GB till Lars Englund [?], odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 5, ÅAB.
- 500 GB till Walter Dickson, odaterat, Gunnar Björlings, vol. 4, ÅAB.
- 501 Björling, *Kiri-ra!*, s. 8.
- 502 Ibid.
- 503 Ibid., s. 111.
- 504 Ibid., s. 37.
- 505 GB till Walter Dickson, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 4, ÅAB.
- 506 Emelie Enckell, *Olof Enckells liv*, s. 184.
- 507 Björling, *Kiri-ra!*, s. 107.
- 508 GB till Ebbe Linde, 12.6.1937, Ebbe Lindes efterlämnade papper, Acc. H 1992:11, GUB.
- 509 Hagar Olsson, "Osnillen och halvsnil-len".
- 510 Björling, *Kiri-ra!*, s. 93.
- 511 GB till Erik Asklund, odaterat [januari 1931?], Brev till Erik Asklund, Acc. Ep A18, KB.
- 512 Tallqvist, "Fallet Björling".
- 513 Hagar Olsson, "Fallet Björling".
- 514 Tallqvist, papper med anslutning till *Quosego*, SLISA 867.
- 515 Holmström, *Hagar Olsson och den öppna horisonten*, s. 172.
- 516 GB till Fritz Mayer, 13–14.1.1956, Gunnar Björlings samling, vol. 10, ÅAB.
- 517 GB till okänd, odaterat ["Apropå litteraturkritiken"], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 518 *Förhandlingar. Mars 1930–Februari 1931*, s. 92.
- 519 Ibid., s. 92f.
- 520 GB till Erik Asklund, odaterat, Brev till Erik Asklund, Acc. Ep A18, KB.
- 521 GB till Erik Asklund, 11.2.1931, Brev till Erik Asklund, Acc. Ep A18, KB.
- 522 Ibid.
- 523 Louise Ekelund, *Rabbe Enckell*, s. 347.
- 524 Tallqvist, "Tal uppläst i Nylands nation", 24.3.1931, SLISA 867.
- 525 GB till Lily Björling, 7.6.1932, Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 526 Se Rahikainen, *Jag är ju utlänning vart jag än kommer*, s. 159, 181, 207. Fotografierna finns i Oscar och Heidi Parlands arkiv, SLISA 1063.
- 527 GB till Lily Björling, 7.6.1932, Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 528 GB till Elmer Diktonius, 9.2.1933, SLISA 568.
- 529 GB till Elmer Diktonius, 28.4.1933, SLISA 568.
- 530 GB till Kerstin Söderholm, 13.9.1932, Kerstin Söderholms samling, ÅAB.
- 531 Erik Gamby, intervju med Olof Enckell, DFU.
- 532 GB till Torger Enckell, 24–25.7.1922, i författarens ägo.
- 533 Björling, *Att syndens blåa nagel*, s. 89f.
- 534 Björling, *Solgrönt*, s. 65.
- 535 Brev till Finlands svenska författarförening, SLISA 904.
- 536 Ibid.

- 537 Protokoll, 21.3.1924, Finlands svenska
författareförening, SLSA 904.
- 538 GB till Ellen Key, 17.9.1923, Ellen Keys
samling, Acc. L 41, KB.
- 539 GB till Jaakko Päivärinta, 15.7.1925,
Gunnar Björlings samling, vol. 16,
ÅAB.
- 540 GB till Jaakko Päivärinta, 21.8.1924,
Gunnar Björlings samling, vol. 16,
ÅAB.
- 541 GB till Jaakko Päivärinta, 18.6.1925,
Gunnar Björlings samling, vol. 16,
ÅAB.
- 542 Ibid.
- 543 GB till Jaakko Päivärinta, 21.8.1924,
Gunnar Björlings samling, vol. 16,
ÅAB.
- 544 GB till Jaakko Päivärinta, 11.6.1925,
Gunnar Björlings samling, vol. 16,
ÅAB.
- 545 Palmén, *På kant med mycket*, s. 19.
- 546 Emelie Enckell, *Olof Enckells liv*,
s. 116.
- 547 Cid Erik Tallqvist till Gunnar Björ-
ling, 12.11.1926, vidarebefordrat till
Arvid Mörne 25.11.1926, SLSA 735.
- 548 GB till Torger Enckell, 22.7.1926, i för-
fattarens ägo.
- 549 Gunnar Björlings samling, vol. 71,
ÅAB.
- 550 Erik Gamby, intervju med Olof
Enckell.
- 551 GB till Henry Parland, 21.6.1930,
SLSA 945.
- 552 Olof Enckell, *Tre månader à dato*,
s. 119.
- 553 Erik Gamby, intervju med Olof
Enckell, DFU. Olof Enckell, *Tre
månader à dato*, s. 262.
- 554 Emelie Enckell, *Olof Enckells liv*,
s. 100.
- 555 Palmén, *På kant med mycket*, s. 19.
- 556 Olof Enckell, *Tre månader à dato*,
s. 26.
- 557 Leo, *Att leva sitt liv som ett barn*,
s. 117.
- 558 Ibid.
- 559 Ibid.
- 560 Colliander, "Om Björling", SLSA 866.
- 561 Emelie Enckell, *Olof Enckells liv*,
s. 173.
- 562 Erik Gamby, intervju med Ralf Par-
land, DFU.
- 563 Michel Ekman, intervju med Bror
Pettersson, 30.3.1990, Gunnar Björ-
lings samling, vol. 89, ÅAB.
- 564 Erik Gamby, intervju med Ralf Par-
land, DFU.
- 565 Erik Gamby, intervju med Oscar och
Heidi Parland, DFU.
- 566 GB till Henry Parland, 6.7.1929, SLSA
945.
- 567 GB till Lily Björling, odaterat, Gunnar
Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 568 Erik Gamby, intervju med Lily Björ-
ling, DFU.
- 569 Erik Gamby, intervju med Olof
Enckell, DFU.
- 570 GB till Henry Parland, 30.8.1929,
SLSA 945.
- 571 Ibid.
- 572 GB till Olof Enckell, 19.2.1929, SLSA
506.
- 573 [Flera avsändare] brev till Torsten
Björling, 17.6.1929, SLSA 867.
- 574 Erik Gamby, intervju med Lily Björ-
ling, DFU.
- 575 [Flera avsändare] brev till Torsten
Björling, 17.6.1929, SLSA 867.
- 576 GB till Henry Parland, 30.6.1929,
SLSA 945.
- 577 GB till Förtroendenämnden för
Nylands nations fonder, SLSA 748.
- 578 GB till Jaakko Päivärinta, 11.6.1925,
Gunnar Björlings samling, vol. 16,
ÅAB.
- 579 Olof Enckell, *Tre månader à dato*,
s. 119.
- 580 Björling, *Fågel badar snart i vattnen*,
s. 68.
- 581 GB till Folke Isaksson, 2–3.5.1949,
Gunnar Björlings samling, vol. 67,
ÅAB.
- 582 GB till Kristofer Enckell, 20.4.1951, i
författarens ägo.
- 583 GB till Jaakko Päivärinta, 16.5.1950,
Gunnar Björlings samling, vol. 16,
ÅAB.
- 584 Therman, *Dagrar*, s. 101.
- 585 GB till Fritz Mayer, 4–5.9.1950, SLSA
872.
- 586 GB till Lily Björling, 11.11.1932, Gun-
nar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 587 Björling, *Att syndens blåa nagel*, s. 77.
- 588 Barck, *Mina oroliga år*, s. 94f.
- 589 Ibid., s. 95.
- 590 GB till Lydia Björling, odaterat, Gun-
nar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 591 Björling, *Solgrönt*, s. 65.
- 592 Dickson, *En livslivets diktare*, s. 73.
- 593 GB till Kjell Hjern, odaterat, Kjell
Hjerns papper, Acc. H 178:57, GUB.
- 594 Holmqvist, *Kritiska ögonblick*, s. 128.
- 595 Ibid., s. 126.
- 596 Dickson, *En livslivets diktare*, s. 54.
- 597 Björling, *Solgrönt*, s. 17.

- 598 Wecksell, *Samlade dikter*, s. 93.
 599 Gube (red.), *Min bästa dikt*, s. 66.
 600 Ibid.
 601 Björling, *Solgrönt*, s. 99.
 602 Gube (red.), *Min bästa dikt*, s. 66.
 603 GB till okänd, 18–19.11.1944 [”Ja, broder, tack”], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
 604 Björling, *Solgrönt*, s. 100.
 605 Ibid., s. 102.
 606 Björling, *Där jag vet att du*, s. 110.
 607 Arfwedson, *Diktens födelse*, s. 139.
 608 Björling, *Solgrönt*, s. 65.
 609 Rydén, ”Gunnar Björling, Östra Brunnsparken 9 B 17, H:fors”, s. 18.
 610 Qvarnström, *Moderna manifest 2*, s. 27.
 611 Björling, ”Råhet”, s. 193.
 612 Castrén [G. C.], ”Ett litterärt manifest”, s. 178.
 613 Carpelan, *Studier i Gunnar Björlings diktning*, s. 239.
 614 Donner & Lindqvist (red.), *Elmer Diktonius brev*, s. 131.
 615 Diktonius, ”Modern drömydning”.
 616 Holmqvist, *Kritiska ögonblick*, s. 133.
 617 Anders Olsson, *Att skriva dagen*, s. 176.
 618 Larsson, *Intuition*, s. 46.
 619 Larsson, *Poesiens logik*, s. 116. Björling, *O finns en dag*, s. 41.
 620 Rabbe Enckell, *Landskapet med den dubbla skuggan*, s. 178.
 621 Ibid., s. 179f.
 622 Ibid., s. 177.
 623 Ibid., s. 178.
 624 Ibid.
 625 Ibid., s. 177.
 626 Mikael Enckell, *Under beständighets stjärna*, s. 124.
 627 Ibid., s. 172.
 628 GB till Heidi och Rabbe Enckell, 15.12.1927, SLSA 748.
 629 GB till Heidi och Rabbe Enckell, 31.12.1927, SLSA 748.
 630 Ibid.
 631 Ibid.
 632 Holmström, *Hagar Olsson och den öppna horisonten*, s. 207.
 633 Rabbe Enckell, ”Om den rena poesien”, s. 12, 13.
 634 Ibid., s. 11.
 635 Ibid., s. 13.
 636 Björling, ”Universalism”, s. 69.
 637 Björling, ”Råhet”, s. 193.
 638 Holmström, *Hagar Olsson och den öppna horisonten*, s. 118.
 639 Rabbe Enckell, *Modärn finlandssvensk lyrik*, s. 85.
 640 Ibid., s. 97.
 641 Ibid., s. 85f.
 642 Ibid., s. 88.
 643 Ibid., s. 87.
 644 Ibid.
 645 Mikael Enckell, *Under beständighets stjärna*, s. 250.
 646 Waltå, *Poet under Black Banners*, s. 27.
 647 Ibid., s. 271f.
 648 Rabbe Enckell, *Modärn finlandssvensk lyrik*, s. 31.
 649 Holmström, *Hagar Olsson och den öppna horisonten*, s. 241. Waltå, *Poet Under Black Banners*, s. 291.
 650 Björling, *Där jag vet att du*, s. 168.
 651 GB till Rabbe Enckell, 23.11.1934, SLSA 748.
 652 Rabbe Enckell, ”Gunnar Björling och herr Teste”.
 653 Diktonius & Enckell (red.), *20 år ung dikt*, s. 17, 18, 40.
 654 Ibid., s. 41.
 655 Ibid., s. 18.
 656 Ibid., s. 44.
 657 Ibid.
 658 Ibid., s. 54f.
 659 Mikael Enckell, *Till saknadens lov*, s. 62f.
 660 Björling, *Solgrönt*, s. 99.
 661 Olsson [H. O.], ”Modernistisk jubileumspublikation”, *Svenska Pressen* 21.11.1936.
 662 GB till Elmer Diktonius, 3–4.5.1936, SLSA 568.
 663 GB till Rabbe Enckell, 27.2.1937, SLSA 748.
 664 Ibid.
 665 GB till Rabbe Enckell, 1937, SLSA 748.
 666 GB till Elmer Diktonius, 14.1.1937, SLSA 568.
 667 GB till Elmer Diktonius, 22.6.1937, SLSA 568.
 668 GB till Elmer Diktonius, 23.5.1937, SLSA 568.
 669 GB till Elmer Diktonius, 8.6.1937, SLSA 568.
 670 GB till Lydia Björling, 10–11.6.1934, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
 671 Ibid.
 672 Ibid.
 673 GB till Carl-Erik af Geijerstam, 28.2.1958, Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
 674 GB till Kjell Hjern, 9–10.2.1945, Kjell Hjerns papper, Acc. H 178:57, GUB.

- 675 Barck, *Mina oroliga år*, s. 99.
 676 Lundkvist, *Självporträtt*, s. 127.
 677 Ibid.
 678 Fridemar, "Dokumentärt om trettio-
 talet planeras av Artur Lundkvist",
Åbo Underrättelser 30.4.1964.
 679 Gunnar Ekelöf till Elmer Diktonius,
 12.5.1938, SLSA 568.
 680 GB till Josef Kjellgren, 23.6.1937, Brev
 till Josef Kjellgren, Acc. Ep K15, KB.
 681 GB till Fritz Mayer, 21.6.1956, SLSA
 872.
 682 Björling, *Fågel badar snart i vattnen*,
 s. 9.
 683 Ibid., s. 11.
 684 Olof Lagercrantz, dagboksanteckning
 30.4.1955, i Richard Lagercrantz ägo.
 685 GB till Kjell Hjern, 2.1.1939, Kjell
 Hjerns papper, Acc. H 178:57, GUB.
 686 GB till Fritz Mayer, 10.2.1950, SLSA
 872.
 687 GB till Fritz Mayer, 16.3.1950, SLSA
 872.
 688 Ruin, "Finlandssvensk modernism",
 s. 61f.
 689 Ekelöf, *Brev*, s. 59.
 690 Ekelöf, "Två finländare", s. 76f.
 691 Ibid., s. 76.
 692 "Femtioåring", *Svenska Pressen*
 13.11.1943.
 693 Erik Gamby, intervju med Eric
 Olsoni, DFU.
 694 GB till Rabbe Enckell, 10–11.11.1927,
 SLSA 748.
 695 Ibid.
 696 GB till Henny och Nils Ferlin,
 6.3.1951, Nils Ferlins papper, Acc. H
 1998:22, GUB. GB till Kjell Hjern,
 odaterat, Gunnar Björlings samling,
 vol. 16, ÅAB.
 697 Björling, *Men blåser violer på havet*,
 s. 8.
 698 Ibid., s. 13.
 699 Edfelt, *Strövtåg*, s. 156.
 700 Ralf Parland, "Den karelska utopin I".
 701 Ibid.
 702 Ralf Parland, "Den karelska utopin
 II".
 703 Heidi Enckell till Elmer Diktonius,
 30.6.1937, SLSA 568.
 704 Björling, *Där jag vet att du*, s. 92.
 705 Heidi Enckell till Elmer Diktonius,
 30.6.1937, SLSA 568.
 706 GB till Kjell Hjern, 11.8.1937, Kjell
 Hjerns papper, Acc. H 178:57, GUB.
 707 GB till Ebbe Linde, 11.8.1939, Ebbe
 Lindes efterlämnade papper, Acc. H
 1992:11, GUB.
 708 Bäckström, *Erik Lindegren*, s. 54.
 709 Lysell, *Erik Lindegrens imaginära uni-
 versum*, s. 541.
 710 Cullhed, "Tiden söker sin röst", s. 13.
 711 GB till Kerstin Söderholm, 26.7.1937,
 Kerstin Söderholms samling, ÅAB.
 712 Björling, *Där jag vet att du*, s. 96.
 713 Ibid., s. 97.
 714 GB till Kerstin Söderholm, 13.9.1932,
 Kerstin Söderholms samling, ÅAB.
 715 Björling, *Där jag vet att du*, s. 98.
 716 GB till Kjell Hjern, 11.8.1937, Kjell
 Hjerns papper, Acc. H 178:57, GUB.
 717 Björling, *Där jag vet att du*, s. 99.
 718 Klara Palmgren, intervju med Sven
 Grönvall, SLSA 1099.
 719 Ibid.
 720 Klara Palmgren, intervju med Arne
 Runeberg, SLSA 1099.
 721 Ibid.
 722 Björling, *Där jag vet att du*, s. 84.
 723 GB till Arne Runeberg, 30.8.1937, i
 författarens ägo.
 724 GB till Arne Runeberg, odaterat, i för-
 fattarens ägo.
 725 GB till Arne Runeberg, odaterat, i för-
 fattarens ägo.
 726 GB till Arne Runeberg, 1.11.1937, i för-
 fattarens ägo.
 727 GB till Erik Askklund, 12.6.1937, Brev
 till Erik Askklund, Acc. Ep A18, KB.
 728 I författarens ägo.
 729 GB till Arne Runeberg, 22.9.1937, i
 författarens ägo.
 730 GB till Arne Runeberg, 9.11.1937, i för-
 fattarens ägo.
 731 GB till Arne Runeberg, 30.8.1937, i
 författarens ägo.
 732 GB till Arne Runeberg, 8.7.1937, i för-
 fattarens ägo.
 733 Ibid.
 734 GB till Arne Runeberg, odaterat, i för-
 fattarens ägo.
 735 GB till Arne Runeberg, 13.11.1937, i
 författarens ägo.
 736 GB till Arne Runeberg, odaterat, i för-
 fattarens ägo.
 737 GB till Arne Runeberg, 8.7.1937, i för-
 fattarens ägo.
 738 GB till Arne Runeberg, 1.11.1937, i för-
 fattarens ägo.
 739 GB till Arne Runeberg, odaterat, i för-
 fattarens ägo.
 740 GB till Arne Runeberg, 30.8.1937, i
 författarens ägo.
 741 GB till Arne Runeberg, 13.11.1937, i
 författarens ägo.
 742 Ibid.

- 743 GB till Arne Runeberg, 2.2.1938, i författarens ägo.
- 744 GB till Arne Runeberg, odaterat, i författarens ägo.
- 745 GB till Arne Runeberg, 29.10.1937, i författarens ägo.
- 746 GB till Arne Runeberg, 29–30.10.1937, i författarens ägo.
- 747 GB till Arne Runeberg, odaterat, i författarens ägo.
- 748 Ibid.
- 749 GB till Arne Runeberg, odaterat, i författarens ägo.
- 750 GB till Arne Runeberg, 29–30.10.1937, i författarens ägo.
- 751 Ibid.
- 752 GB till Arne Runeberg, odaterat, i författarens ägo.
- 753 GB till Arne Runeberg, odaterat, i författarens ägo.
- 754 GB till Arne Runeberg, 11.6.1937, i författarens ägo.
- 755 GB till Arne Runeberg, odaterat, i författarens ägo.
- 756 Björling, *Fågel badar snart i vattnen*, s. 108.
- 757 GB till Arne Runeberg, 29–30.10.1937, i författarens ägo.
- 758 GB till Arne Runeberg, 9.11.1937, i författarens ägo.
- 759 Ibid.
- 760 GB till Arne Runeberg, 2.2.1938, i författarens ägo.
- 761 GB till Arne Runeberg, 9.11.1937, i författarens ägo.
- 762 Ibid.
- 763 GB till Arne Runeberg, 13.11.1937, i författarens ägo.
- 764 GB till Arne Runeberg, 6.11.1937, i författarens ägo.
- 765 Ibid.
- 766 Björling, *Där jag vet att du*, s. 11.
- 767 Ibid., s. 25.
- 768 GB till Margareta och Arne Runeberg, 29.12 [årtal saknas], i författarens ägo.
- 769 GB till Carl-Erik af Geijerstam, 10–11.12.1958, Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 770 Björling, *Angelägenhet*, s. 7.
- 771 GB till Kathrine och Tage Aurell, 10.12.1959, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
- 772 GB till Fritz Mayer, 19.3.1959, SLSA 872.
- 773 Olof Lagercrantz, "Att umgås med poesin", kopia av tidningsnotis i klippbok med Björlingmaterial tillhörande Fritz Mayer, Gunnar Björlings samling, vol. 85, ÅAB.
- 774 Warburton, *Femtio år finlandssvensk litteratur*, s. 243.
- 775 Olov Isaksson, trebetygsuppsats (titelblad saknas), Gunnar Björlings samling, vol. 71, ÅAB.
- 776 GB till Fritz Mayer, 22.9.1950, SLSA 872.
- 777 GB till Ebbe Linde, Harry Martinson, m.fl., 24.10.1939, Ebbe Lindes efterlämnade papper, Acc. H 1992:11, GUB.
- 778 GB till Folke Isaksson, 23.10.1948, Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 779 Björling, *Ett blyertsstreck*, försättsblad.
- 780 Tor Qvarnström till Gunnar Boldt, 9.7.1939, Släkten Boldts samling, vol. 4, ÅAB.
- 781 Tor Qvarnström till Gunnar Boldt, 17.7.1939, Släkten Boldts samling, vol. 4, ÅAB.
- 782 Tor Qvarnström till Gunnar Boldt, 14.9.1941, Släkten Boldts samling, vol. 4, ÅAB.
- 783 Tor Qvarnström till Gunnar Boldt, 16.7.1939, Släkten Boldts samling, vol. 4, ÅAB.
- 784 GB till Folke Isaksson, 23.10.1948, Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 785 Björling, *Luft är och ljus*, s. 74.
- 786 GB till Fritz Mayer, 6.4.1958, SLSA 872.
- 787 GB till Kathrine och Tage Aurell, 10.12.1959, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB. GB till Kjell Hjern, 9.6.1943, Kjell Hjerns papper, Acc. H 178:57, GUB.
- 788 GB till Stig Carlson, odaterat ["Klockarfar"], Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 789 GB till Ebbe Linde, 1.1.1949, Ebbe Lindes efterlämnade papper, Acc. H 1992:11, GUB.
- 790 GB till Atos Wirtanen, 2.4.1940, SLSA 799.
- 791 Björling, *Angelägenhet*, s. 12.
- 792 GB till Sven Grönvall, 26.9.1940, SLSA 903.
- 793 GB till Bengt Holmqvist, 5.10.1948, Bengt Holmqvists samling, Acc. 2004/55:1, KB.
- 794 GB till Ebbe Linde, 3.1.1940, Ebbe Lindes efterlämnade papper, Acc. H 1992:11, GUB.

- 795 GB till Stig Carlson, 7.2.1945, Brev till och från Stig Carlson, Acc. Ep C9, KB.
- 796 Om detta tema jfr Hellman (red.), *Dikt i krig*.
- 797 Erik Gamby, intervju med Erkki Vala, DFU.
- 798 GB till okänd, odaterat [”Broder”], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 799 GB till Ebbe Linde, 3.1.1940, Ebbe Lindes efterlämnade papper, Acc. H 1992:11, GUB.
- 800 GB till Bengt Anderberg, 14.3.1947, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 801 GB, odaterat brev till okänd, [”Goda hyggliga vän”], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 802 GB till Kjell Hjern, 15.6.1944, Kjell Hjerns papper, Acc. H 178:57, GUB.
- 803 GB till Kjell Hjern, 5.12.1938, Kjell Hjerns papper, Acc. H 178:57, GUB.
- 804 GB till Kjell Hjern, 26.8.1940, Kjell Hjerns papper, Acc. H 178:57, GUB.
- 805 GB till okänd, odaterat [”4.10”], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 806 Stenius, *Femte akten*, s. 20.
- 807 GB till Kjell Hjern, 2.3.1938, Kjell Hjerns papper, Acc. H 178:57, GUB.
- 808 Mikael Enckell, *Till saknadens lov*, s. 79.
- 809 Björling, *O finns en dag*, s. 42.
- 810 GB till Gustav Öberg, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 811 GB till okänd, daterat ”44 l. 45”, Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 812 GB till Stig Carlson, 18.2.1945, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 813 Björling, *Ohjälpligheten*, s. 30.
- 814 GB till Kathrine och Tage Aurell, 23.10.1948, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
- 815 GB till okänd, odaterat [”Ja, broder”], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 816 GB till Stig Carlson, odaterat [”Broder Stig”], Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 817 GB till Kjell Hjern, 26.12.1941, Kjell Hjerns papper, Acc. H 178:57, GUB.
- 818 von Numers, ”Björling”, s. 6, Gunnar Björlings samling, vol. 69, ÅAB.
- 819 Ibid., s. 3.
- 820 Meinander, *Finland 1944*, s. 50, 64, 65.
- 821 Ibid., s. 64.
- 822 GB till Holger Oijens, 30.11.1952, Gunnar Björlings samling, vol. 69, ÅAB.
- 823 GB till Torsten Björling, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 824 GB till Erik Asklund, 15.6.1944, Brev till Erik Asklund, Acc. Ep A18, KB.
- 825 GB till Olof Enbom, 18–19.1.1946, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 826 GB till Bengt Holmqvist, odaterat, i författarens ägo.
- 827 GB till Stig Carlson, odaterat, i författarens ägo.
- 828 GB till Georg Lagus, daterat ”vår -44”, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 829 Artikelutkast ”Givet ord står i samband”, Gunnar Björlings samling, vol. 66, ÅAB.
- 830 GB till Gösta Stenman, 29.2–1.3.1944, Gunnar Björlings samling, vol. 13, ÅAB.
- 831 GB till Fritz Mayer, 16.3.1950, SLISA 872.
- 832 GB till Stig Carlson, odaterat [”Stig Carlson”], Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 833 Diktmanuskript, 29.2.1944, Gunnar Björlings samling, vol. 21, ÅAB.
- 834 GB till Arne Runeberg, 30.3.1944, Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 835 GB till Sverre Evensen, odaterat, i författarens ägo.
- 836 Björling, *O finns en dag*, s. 10.
- 837 GB till okänd, odaterat [”Jag har ej samma”], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 838 GB till Arne Runeberg, 7.4.1944, i författarens ägo.
- 839 GB till okänd, odaterat [”Men att du har det där”], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 840 GB till Fritz Mayer, 7.2.1952, SLISA 872.
- 841 GB till Fritz Mayer, 9.10.1954, SLISA 872.
- 842 GB till Stig Carlson, 27.2.1950, Brev till och från Stig Carlson, Acc. Ep C9, KB.
- 843 GB till Olof Lagercrantz, 28.2.1944, Gunnar Björlings samling, vol. 8, ÅAB.
- 844 GB till Gösta Stenman, 29.2–1.3.1944, Gunnar Björlings samling, vol. 13, ÅAB.
- 845 Ibid.
- 846 Björling, *O finns en dag*, s. 60.
- 847 Ibid., s. 64.
- 848 Ibid., s. 99.

- 847 Björling, *Luft är och ljus*, s. 91.
- 848 GB till Fritz Mayer, 28.3.1958, SL5A 872.
- 849 GB, odaterat brev till okänd, [”Goda hyggliga vän”], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 850 GB till Jaakko Päiväranta, 31.12.1946, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 851 GB till Stig Carlson, odaterat [”Käre broder”], Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 852 Ibid.
- 853 Olsoni [T.O.], ”Gunnar Björling”, s. 23.
- 854 GB till Lille Bror Söderlundh, 31.12.1946, i Michael Söderlundhs ägo.
- 855 Björling, *Ord och att ej annat*, s. 44.
- 856 GB till okänd [möjligen Stig Carlson], odaterat utkast, i författarens ägo.
- 857 Björling, *Ord och att ej annat*, s. 45.
- 858 Ibid., s. 11.
- 859 GB till okänd [möjligen Stig Carlson], odaterat utkast, i författarens ägo.
- 860 GB till okänd, odaterat [”Broder”], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 861 GB till Erik Askund, 15.6.1944, Brev till Erik Askund, Acc. Ep A18, KB.
- 862 GB till Gunnar Lohrsten, 9.8.1946, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 863 Intervju med Mikael Enckell, våren 2014.
- 864 GB till Arne Runeberg, 7.4.1944, i författarens ägo.
- 865 GB till Kathrine och Tage Aurell, 23.10.1948, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
- 866 GB till Fritz Mayer, 10.5.1951, SL5A 872.
- 867 Björling [Parvus], ”Han som vet allting”.
- 868 GB till Kathrine Aurell, 11.12.1954, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
- 869 GB till Jan Fridegård, 30.1.1946 [eller 1945, att döma av dateringen av Fridegårdens brev till GB], Gunnar Björlings samling, vol. 6, ÅAB.
- III ÅREN EFTER KRIGET 1945–1950
- 1 Algulin, *Den orfiska reträtten*, s. 85.
- 2 Mikael Enckell, *Över stumhetens gräns*, s. 23.
- 3 Björling, *Ord och att ej annat*, s. 103.
- 4 Björling, *Ohjälpligheten*, s. 25.
- 5 Björling, *Vilande dag*, s. 15.
- 6 Ekelöf, *Dikter*, s. 121.
- 7 Rabbe Enckell, *Lutad över brunnen*, s. 70.
- 8 GB till Fritz Mayer, 29.6.1957, SL5A 872.
- 9 Mikael Enckell, *Under beständighetens stjärna*, s. 105.
- 10 Mikael Enckell, *Till saknadens lov*, s. 63.
- 11 Korsström, ”Att bli sedd av Björling”, *Hufvudstadsbladet* 20.5.1992.
- 12 Rabbe Enckell, *Tapetdörren*, s. 105.
- 13 Jansson, *Tidiga möten*, s. 49f.
- 14 Söderling, *Drag på parnassen II*, s. 105.
- 15 Hedenius, ”Några intryck”, s. 103.
- 16 Jansson, *Tidiga möten*, s. 49.
- 17 Hedenius, ”Några intryck”, s. 106.
- 18 Gustafsson, ”Den orfiska reträtten”, <http://larsgustafssonblog.blogspot.fi/2010/02/den-orfiska-retratten.html> 30.10.2016.
- 19 Askund, *Drakens gränd*, s. 142.
- 20 Geijerstam, *Varseblivet*, s. 65.
- 21 Mikael Enckell, *Till saknadens lov*, s. 67.
- 22 Författarens intervju med Christer Kihlman, 11.8.2014.
- 23 Hedenius, ”Några intryck”, s. 110.
- 24 Nietzsche, *Samlade skrifter* 8, s. 95.
- 25 Hedenius, ”Några intryck”, s. 104.
- 26 Ibid.
- 27 Anders Olsson, *Att skriva dagen*, s. 81.
- 28 Björling, *Korset och löftet*, s. 147.
- 29 GB till okänd, odaterat [”Att jag förtrodde mig”], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 30 GB till Folke Isaksson, 20.5.1948, Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 31 GB till Folke Isaksson, 19.1.1949, Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 32 GB till Folke Isaksson, 23.10.1948, Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 33 GB till Heidi och Oscar Parland, 24–25.1.1945, Gunnar Björlings samling, vol. 12, ÅAB.
- 34 GB till Folke Isaksson, 20.5.1948, Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 35 Björling, *Luft är och ljus*, s. 78.
- 36 GB till Rolf Ekman, 22.5.1960, Rolf Ekmans brevsamling, LUB.

- 37 GB till Bengt Holmqvist, odat-
rat, Bengt Holmqvists samling, Acc.
2004/55:1, KB.
- 38 GB till Ingemar Hedenius, odat-
erat, i författarens ägo.
- 39 Söderholm, *Endast med mig själv* 2,
s. 152.
- 40 Donner, *Diktonius*, s. 269.
- 41 Ibid.
- 42 Björling, *Att syndens blåa nagel*, s. 64.
- 43 Warburton, "Författarkonferens i
Saltsjöbaden", Björlings klippbok,
Gunnar Björlings samling vol. 77,
ÅAB.
- 44 "Sextioårig skald reste däcksplats",
Aftontidningen 21.11.1946.
- 45 GB till Jaakko Päiväranta, 31.12.1946,
Gunnar Björlings samling, vol. 16,
ÅAB.
- 46 GB till Fritz Mayer, 17.12.1951, SLSA
872.
- 47 Björling, *Ohört blott*, s. 78.
- 48 GB till Stig Carlson, 23.12.1946, Brev
till och från Stig Carlson, Acc. Ep C9,
KB.
- 49 GB till Lille Bror Söderlundh,
31.12.1946, i Michael Söderlundhs ägo.
- 50 GB till Åke Claesson, 22–23.12.1946, i
författarens ägo.
- 51 GB till okänd, 13.5.1948, Gunnar Björ-
lings samling, vol. 17, ÅAB.
- 52 GB till okänd, odat-erat ["en rad av
honom"], Gunnar Björlings samling,
vol. 17, ÅAB. GB till Bengt Anderberg,
16.8.1947, Gunnar Björlings samling,
vol. 16, ÅAB.
- 53 GB till Åke Nordin, 14–15.8.1947,
Gunnar Björlings samling, vol. 16,
ÅAB.
- 54 GB till okänd, odat-erat ["Ständigt
att återgå"], Gunnar Björlings sam-
ling, vol. 17, ÅAB. GB till Fritz Mayer,
19.12.1950, SLSA 872.
- 55 GB till Fritz Mayer, 19.12.1950, SLSA
872.
- 56 GB till Johannes Edfelt, odat-erat,
Gunnar Björlings samling, vol. 16,
ÅAB.
- 57 GB till Stig Carlson, odat-erat, Gunnar
Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 58 GB till Johannes Edfelt 6.11.1946,
Johannes Edfelts efterlämnade pap-
per, UUB.
- 59 GB till Alarik Roos, 21.2.1947, Gunnar
Björlings samling, vol. 80, ÅAB.
- 60 GB till Johannes Edfelt, 17.2.1947,
Johannes Edfelts efterlämnade pap-
per, UUB.
- 61 Björling, "Min skrift – lyrik?", s. 31.
- 62 Ibid.
- 63 Ibid.
- 64 Ibid., s. 32.
- 65 GB till Carl-Erik af Geijerstam,
19.1.1948, Gunnar Björlings samling,
vol. 67, ÅAB.
- 66 GB till Johannes Edfelt, 17.2.1947,
Johannes Edfelts efterlämnade pap-
per, UUB.
- 67 Björling, "Min skrift – lyrik?", s. 33f.
- 68 Ibid., s. 34. 35.
- 69 Ibid., s. 41.
- 70 Ibid., s. 37.
- 71 Ibid., s. 41.
- 72 GB till Bengt Anderberg, odat-erat,
Gunnar Björlings samling, vol. 16,
ÅAB.
- 73 Björling, "Min skrift – lyrik?", s. 35.
- 74 Ibid., s. 48.
- 75 GB till Johannes Edfelt, 25.2.1947,
Johannes Edfelts efterlämnade pap-
per, UUB.
- 76 GB till Åke Gulin, 2.9.1956, Gunnar
Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 77 GB till Erik Therman, odat-erat, Gun-
nar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 78 Ibid.
- 79 Guy Lagus till GB, 11.12.1944, Gunnar
Björlings samling, vol. 9, ÅAB. Guy
Lagus till GB, 5.1.1945, Gunnar Björ-
lings samling, vol. 9, ÅAB.
- 80 GB till Åke Claesson, 9.9.1935, i för-
fattarens ägo.
- 81 Författarens intervju med Robert
Lagus, 16.8.2016.
- 82 Ivar Orvedal och Arid Heiland, inter-
vju med Ralf Parland, 12.11.1985, Gun-
nar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
- 83 Guy Lagus till GB, 24.12.1944, Gunnar
Björlings samling, vol. 9, ÅAB.
- 84 Guy Lagus till GB, 28.10.1944, Gunnar
Björlings samling, vol. 9, ÅAB.
- 85 Guy Lagus till GB, 5.1.1945, Gunnar
Björlings samling, vol. 9, ÅAB.
- 86 Guy Lagus till GB, 7.3.1944, Gunnar
Björlings samling, vol. 9, ÅAB.
- 87 Guy Lagus till GB, 25.4.1944, Gunnar
Björlings samling, vol. 9, ÅAB.
- 88 Guy Lagus till GB, 24.12.1944, Gunnar
Björlings samling, vol. 9, ÅAB.
- 89 Guy Lagus till GB 8.9.1944, Gunnar
Björlings samling, vol. 9, ÅAB.
- 90 Guy Lagus till GB 24.9.1944, Gunnar
Björlings samling, vol. 9, ÅAB.
- 91 Guy Lagus till GB 24.12.1944, Gunnar
Björlings samling, vol. 9, ÅAB.

- 92 Guy Lagus till GB 11.12.1944, Gunnar Björlings samling, vol. 9, ÅAB.
Guy Lagus till GB 24.12.1944, Gunnar Björlings samling, vol. 9, ÅAB.
- 93 Guy Lagus till GB 25.4.1944, Gunnar Björlings samling, vol. 9, ÅAB.
- 94 GB till Guy Lagus, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 9, ÅAB.
- 95 GB till Guy Lagus, 9.9.1958, Gunnar Björlings samling, vol. 9, ÅAB.
- 96 GB till Guy Lagus, 9.3.1953, Gunnar Björlings samling, vol. 9, ÅAB.
- 97 GB till Jan Elfgrén, 4.3.1957, Gunnar Björlings samling, vol. 5, ÅAB.
- 98 GB till Stig Carlson, 22.1.1946, Brev till och från Stig Carlsons, Acc. Ep C9, KB.
- 99 Menyn finns i Gunnar Björlings samling, vol. 77, ÅAB.
- 100 GB till Stig Carlson, 22.1.1946, Brev till och från Stig Carlson, Acc. Ep C9, KB.
- 101 Ibid.
- 102 GB till Rabbe Enckell, 22-23.6 [1947], SLSA 748.
- 103 GB till Jaakko Päivärinta, 31.12.1946, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 104 GB till Alarik Roos, 7.1.1947, Gunnar Björlings samling, vol. 80, ÅAB.
- 105 Mustelin, *Forskning och vitterhet* II, s. 176.
- 106 "Hur priset till Gunnar Björling motiverades", *Nya Pressen* 12.2.1947.
- 107 *Förhandlingar. Mars 1946–Februari 1947*, s. 33.
- 108 Ibid.
- 109 Ibid.
- 110 Björling, *Luft är och ljus*, s. 96.
- 111 Stjerschantz, *Hugo E. Pipping*, s. 213.
- 112 Bengelsdorff, *Eirik Hornborg*, s. 158.
- 113 Björling, "Gunnar Björling talar till 'de ej födda'".
- 114 M-n R., "Det omdebatterade litteraturpriset", *Hufvudstadsbladet* 8.3.1947.
- 115 "Från allmänheten", *Hufvudstadsbladet* 19.3.1947.
- 116 Hornborg, "Den nionde vågen", s. 99.
- 117 GB till Stig Carlson, 7-8.4.1947, Brev till och från Stig Carlson, Acc. Ep C9, KB.
- 118 GB till okänd, odaterat ["Men att du har det där"], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 119 GB till Walter Dickson, 29-30.7.1947, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 120 GB till Sverre Evensen, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 121 Ljungdell, "Modernistiskt profetjubiläum", *Aftontidningen* 10.6.1947.
- 122 Ivar Orvedal, intervju med Mikael Enckell, 28.10.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB. GB till Rabbe Enckell, 22-23.6 [1947], SLSA 748.
- 123 GB till Rabbe Enckell, 22-23.6 [1947], SLSA 748.
- 124 Ivar Orvedal, intervju med Mikael Enckell, 28.10.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
- 125 GB till Sven Grönvall, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 126 Ljungdell, "Modernistiskt profetjubiläum", *Aftontidningen* 10.6.1947.
- 127 GB till Rabbe Enckell, 22-23.6 [1947], SLSA 748.
- 128 Ljungdell, "Modernistiskt profetjubiläum", *Aftontidningen* 10.6.1947.
- 129 GB till Elmer Diktonius, odaterat, SLSA 568.
- 130 "Tal av Cid 31.5.1947", Gunnar Björlings samling, vol. 71, ÅAB.
- 131 Ivar Orvedal, intervju med Olof Enckell, 11.10.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
- 132 Björling, *Korset och löftet*, s. 148.
- 133 GB till Olof Enbom, 7.6.1947, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 134 Björling, *Vilande dag*, s. 96.
- 135 Karlzén, "Hos Tage Aurell", s. 102.
- 136 GB till Kathrine och Tage Aurell, 4.8.1947, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
- 137 GB till Kathrine och Tage Aurell, 13.10.1955, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
- 138 GB till Rolf Ekman, 30.11.1951, Rolf Ekmans brevsamling, LUB.
- 139 GB till Walter Dickson, 11-12.4.1948, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 140 GB till Tomas Matsson, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 11, ÅAB.
- 141 Ivar Orvedal och Arid Heiland, intervju med Ralf Parland, 12.11.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
- 142 Ann Björling till GB, 23.1.1948, Gunnar Björlings samling, vol. 2, ÅAB.
- 143 GB till Stig Carlson, 14-15.6.1948, Brev till och från Stig Carlson, Acc. Ep C9, KB.
- 144 GB till Walter Dickson, 9-10.10.1951, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 145 Björling, *Vårt kattliv timmar*, s. 22.
- 146 Ivar Orvedal, intervju med Aina Enckell, 26.10.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.

- 147 GB till Kathrine och Tage Aurell, 10.4.1948, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
- 148 Lindqvist, "Björling – rätt ut mot havet", *Aftonbladet* 21.1.1952.
- 149 GB till Åke Claesson, 27.5.1951, i författarens ägo.
- 150 Ivar Orvedal, intervju med Aina Enckell, 26.10.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
- 151 Lindqvist, "Björling – rätt ut mot havet", *Aftonbladet* 21.1.1952.
- 152 Ivar Orvedal, intervju med Mikael Enckell, 28.10.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
- 153 "Lyss doft lyss ljud ljuds doft", *Dagens Nyheter* 8.5.1949.
- 154 GB till Kathrine och Tage Aurell, 12–13.5.1949, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
- 155 GB till Kathrine och Tage Aurell, 2.6.1948, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
- 156 GB till Kjell Hjern, 27.5.1937, Kjell Hjerns papper, Acc. H 178:57, GUB.
- 157 GB till Sverre Evensen, odaterat, i författarens ägo.
- 158 Björling, *Kiri-ra!*, s. 16.
- 159 Björling, *Ett blyertsstreck*, s. 25.
- 160 GB till okänd, 20.7.1949, Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 161 Undervisningsministeriets resolution, Gunnar Björlings samling, vol. 71, ÅAB.
- 162 Beslut angående folkpension, Gunnar Björlings samling, vol. 6, ÅAB.
- 163 Cirkulärbrev, Brev till och från Stig Carlson, Acc. Ep C9, KB.
- 164 Carlson, "När det växer nypon i skog", Fritz Mayers klippbok, Gunnar Björlings samling, vol. 85, ÅAB.
- 165 GB till Rolf Lagerborg, 18.8.1949, Rolf Lagerborgs samling, vol. 7, ÅAB.
- 166 GB till Bengt Holmqvist, 18.7.1949, Bengt Holmqvists samling, Acc. 2004/55:1, KB.
- 167 Holmqvist, *Kritiska ögonblick*, s. 110.
- 168 GB till Bengt Holmqvist, 19.7.1949, Bengt Holmqvists samling, Acc. 2004/55:1, KB.
- 169 GB till Bengt Holmqvist, 8.12.1949, Bengt Holmqvists samling, Acc. 2004/55:1, KB.
- 170 Holmqvist, *Kritiska ögonblick*, s. 118.
- 171 GB till Bengt Holmqvist, 14–15.5 [årtal saknas], Bengt Holmqvists samling, Acc. 2004/55:1, KB.
- 172 GB till Cid Erik Tallqvist, 23.3.1950, SLSA 867.
- 173 GB till Bengt Holmqvist, 8.12.1949, Bengt Holmqvists samling, Acc. 2004/55:1, KB.
- 174 GB till Bengt Holmqvist, 19.7.1949, Bengt Holmqvists samling, Acc. 2004/55:1, KB.
- 175 GB till Bengt Holmqvist, 22.11.1949, Bengt Holmqvists samling, Acc. 2004/55:1, KB.
- 176 GB till Bengt Holmqvist, 31.12.1949, Bengt Holmqvists samling, Acc. 2004/55:1, KB.
- 177 Mikael Enckell, *Öppningen i taket*, s. 121.
- 178 Rydén, "Gunnar Björling, Östra Brunnsparken 9 B 17, H:fors", s. 8.
- IV BJÖRLINGS SISTA DECENNIUM 1950–1960
- 1 *Arbetsbladet* 11.5.1945.
- 2 Björling [Parvus], "Huru kommer framtidens värld att gestalta sig?"
- 3 Dot., "Boksynt teknolog vill förstå det han läser", *Nya Pressen* 26.10.1946.
- 4 Ibid.
- 5 Björling, "Såsom för din egen håg".
- 6 Fröding, *Nytt och gammalt*, s. 54.
- 7 Börjesson, *Kärlek och poesi*, s. 232.
- 8 Björling, "Såsom för din egen håg".
- 9 Björling, *Skrifter V*, s. 192.
- 10 "A. Överland och Virtanen överens igen", *Morgontidningen* 3.12.1946.
- 11 GB till Atos Wirtanen, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 12 GB till okänd, odaterat ["som fysikaliska och kemiska frågor"], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 13 GB till Fritz Mayer, 14–15.12.1959, SLSA 872.
- 14 GB till Ralf Parland, 1.4.1950, Gunnar Björlings samling, vol. 12, ÅAB.
- 15 Karjalainen, *Tove Jansson*, s. 92.
- 16 "Gunnar Björling ingen författare för socialister", *Nya Pressen* 15.3.1950.
- 17 Ibid.
- 18 Björling, "Den moraliska relativismen".
- 19 Wirtanen [A W-n], "Replik till Gunnar Björling och lite till".
- 20 Ibid.
- 21 Björling, "Det lilla senapskornet".
- 22 Ibid.

- 23 Wirtanen [A W-n], "Ännu en kort replik".
- 24 Björling, "Stället och vägen".
- 25 Ibid.
- 26 Ibid.
- 27 Wirtanen [A W-n], "Slutreplik till Gunnar Björling".
- 28 GB till Fritz Mayer, 4.5.1950, SLSA 872.
- 29 GB till Rolf Lagerborg, 28.4.1950, Rolf Lagerborgs samling, vol. 7, ÅAB.
- 30 GB till Fritz Mayer, 10.5.1950, SLSA 872.
- 31 GB till Fritz Mayer, 25.8.1953, SLSA 872.
- 32 GB till Fritz Mayer, 31.1.1955, SLSA 872.
- 33 Björling, "Replik om moral", Fritz Mayers klippsamling, Gunnar Björlings samling, vol. 85, ÅAB.
- 34 GB till Jaakko Päivärinta, 16.5.1950, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 35 Jaakko Päivärinta till GB, 16.5.1950, Gunnar Björlings samling, vol. 12, ÅAB. Min övers.
- 36 Jaakko Päivärinta till GB, 22.3.1954, Gunnar Björlings samling, vol. 12, ÅAB.
- 37 GB till Nils-Olof Hellberg, 9.7.1956, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 38 GB till Nils-Olof Hellberg, 26.5.1956, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB. GB till Brita och Johannes Edfelt, 15.10.1950, Johannes Edfelts efterlämnade papper, UUB.
- 39 GB till Cid Erik Tallqvist, 23.3.1950, SLSA 867.
- 40 GB till Ole Sarvig, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 13, ÅAB.
- 41 Borum, *Samtale med Ole Sarvig*, s. 19.
- 42 Ibid, s. 18.
- 43 GB till Fritz Mayer, 22.11.1953, SLSA 872.
- 44 GB till Ole Sarvig, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 13, ÅAB.
- 45 GB till Ole Sarvig, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 13, ÅAB.
- 46 Stig Carlson till GB, 31.3.1946, Gunnar Björlings samling, vol. 2, ÅAB.
- 47 Stig Carlson till GB, 27.7.1945, Gunnar Björlings samling, vol. 2, ÅAB.
- 48 GB till Stig Carlson 3-4.9.1945, Brev till och från Stig Carlson, Acc. Ep C9, KB.
- 49 GB till Arne Runeberg, 26.2.1947, i författarens ägo.
- 50 GB till Olof Enckell, 11.3.1950, SLSA 506.
- 51 GB till Fritz Mayer, 30.3.1950, SLSA 872.
- 52 GB till Cid Erik Tallqvist, 23.3.1950, SLSA 867.
- 53 GB till Tage Aurell, 29.4.1950, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
- 54 GB till Stig Carlson, 26.5.1950, Brev till och från Stig Carlson, Acc. Ep C9, KB.
- 55 GB till Anne-Marie Tallqvist, SLSA 867.
- 56 W-bg, "Eldandar i skjortärmarna välkomstlunchade i Malmö", *Sydsvenska Dagbladet* 9.6.1950.
- 57 Sellman, "Nordiska lyriker i Malmö", *Kvällsposten* 9.5.1950.
- 58 "Författarkongressen i arbete", *Skånska Dagbladet* 9.6.1950.
- 59 "De nordiska författarna läser ej varandras böcker", *Svenska Dagbladet* 9.6.1950.
- 60 Cyril, "Fem länders författare gladde varandra då publiken uteblev", *Arbetet* 9.6.1950.
- 61 GB till Nils-Olof Hellberg, 1956, Gunnar Björlings samling, vol. 7, ÅAB.
- 62 GB till Fritz Mayer, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 11, ÅAB.
- 63 GB till okänd, odaterat ["Barn åker efter bock"], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 64 "Gunnar Björling belönas", *Aftonbladet* 23.6.1950.
- 65 GB till okänd, odaterat ["Barn åker efter bock"], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 66 Björling, *Som alla dar*, s. 76.
- 67 GB till okänd, odaterat ["Barn åker efter bock"], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 68 Aurell, "G. B".
- 69 GB till Johannes Edfelt, 15.10.1950, Johannes Edfelts efterlämnade papper, UUB.
- 70 GB till Tora Dahl och Knut Jaensson, 28.7.1950, Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 71 GB till Ragnar Qvarnström, 2.7.1950, Gunnar Björlings samling, vol. 13, ÅAB.
- 72 GB till Kathrine och Tage Aurell, 30.6.1950, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
- 73 Dahl, *Återseende*, s. 30.
- 74 GB till Åke Claesson, 27.5.1951, i för-

- fattarens ägo.
- 75 Björling, *–Ett blyertsstreck*, s. 31.
- 76 GB till G.-O. Adelborg, 30.4.1956, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB. GB till Carl-Erik af Geijerstam, 9.8.1950, Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 77 GB till Kathrine och Tage Aurell, 7.12.1952, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
- 78 GB till Fritz Mayer, 19–20.11.1950, SLSA 872.
- 79 GB till Fritz Mayer, 25.11.1950, SLSA 872.
- 80 "Min timme. Författaren Solveig von Schoultz komponerar ett program med önskingar och minnen", Rundradion 9.11.1968.
- 81 GB till Fritz Mayer, 25.11.1950, SLSA 872.
- 82 Bibulus, "Tolv kända finlands-svenskar", *Dagens Press* 5.1.1951.
- 83 GB till Fritz Mayer, 19–20.11.1950, SLSA 872.
- 84 Rein [Pick me up], "Kejsarens Nya Kläder Nr 1. Några randanteckningar i anledning av ett illustert 25-årsjubileum", *Garm* 10/1950, s. 8.
- 85 Ivar Orvedal, intervju med Aina Enckell, 26.10.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB. Ivar Orvedal, intervju med Mikael Enckell, 28.10.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
- 86 Rabbe Enckell, *Tapetdörren*, s. 42.
- 87 Ibid.
- 88 GB till Walter Dickson, 20–21.12.1954, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 89 GB till Åke Claesson, 23.6.1957, i författarens ägo.
- 90 Ellerström, Ekelund & Bergquist (red.) *Öppenhet*, s. 142.
- 91 Geijerstam, *Röster i drömmen*, s. 9f.
- 92 GB till Fritz Mayer, 17.12.1951, SLSA 872.
- 93 GB till Anne-Marie och Cid Erik Tallqvist, odaterat, SLSA 867.
- 94 GB till Kathrine och Tage Aurell, 13.12.1951, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
- 95 Björling, *Ett blyertsstreck*, s. 56.
- 96 GB till Kathrine och Tage Aurell, 21.6.1951, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
- 97 Björling, *Ett blyertsstreck*, s. 55.
- 98 GB till Fritz Mayer, 3.1.1952, SLSA 872.
- 99 GB till Fritz Mayer, 6.2.1952, SLSA 872.
- 100 Warburton, *Femtio år finlandssvensk litteratur*, s. 241.
- 101 Ibid., s. 243.
- 102 GB till Fritz Mayer, 26.9.1951, SLSA 872.
- 103 Författarens intervju med Thomas Warburton, sommaren 2013.
- 104 GB till Fritz Mayer, 26.9.1951, SLSA 872.
- 105 Ibid.
- 106 Warburton, *Femtio år finlandssvensk litteratur*, s. 244.
- 107 Ibid., s. 246f.
- 108 GB till Fritz Mayer, 21.10.1951, SLSA 872.
- 109 GB till Fritz Mayer, 27.11.1951, SLSA 872.
- 110 GB till Kathrine och Tage Aurell, 9.2.1952, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
- 111 GB till Anne-Marie och Cid Erik Tallqvist, 16.3.1952, SLSA 867.
- 112 GB till Kathrine och Tage Aurell, 22.3.1952, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
- 113 Ivar Orvedal, intervju med Aina Enckell, 26.10.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
- 114 GB till Fritz Mayer, 15.3.1952, SLSA 872.
- 115 Erik Gamby, intervju med Lily Björling, DFU.
- 116 GB till Kathrine och Tage Aurell, 13.10.1955, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
- 117 Ivar Orvedal, intervju med Aina Enckell, 26.10.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
- 118 Holmqvist, "Björling i koncentrat", *Stockholms-Tidningen* 18.12.1952.
- 119 GB till Lars Bäckström, 26.3.1960, Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 120 GB till Holger Oijens, 20.3.1951, Gunnar Björlings samling, vol. 69, ÅAB.
- 121 Palmlund, "Gunnar Björlings insats", *Kvällsposten* 12.7.1960.
- 122 GB till Fritz Mayer, 3.5.1952, SLSA 872.
- 123 GB till Fritz Mayer, 26.7.1959, SLSA 872.
- 124 Ralf Parland, "Ordens extatiker", s. 383–386.
- 125 GB till Fritz Mayer, 19.4.1952, SLSA 872.
- 126 GB till Johannes och Olof Enckell, [1959], Gunnar Björlings samling, vol. 5, ÅAB.

- 127 GB till Fritz Mayer, 28–29.9.1956, Gunnar Björlings samling, vol. 11, ÅAB.
- 128 GB till Fritz Mayer, 12.8.1952, SLSA 872.
- 129 GB till Fritz Mayer, 1.8.1952, SLSA 872.
- 130 GB till Kathrine och Tage Aurell, 7.12.1952, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
- 131 Ivar Orvedal, intervju med Mikael Enckell, 28.10.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
- 132 Nils-Eric Ringbom till GB, 29.5.1947, Gunnar Björlings samling, vol. 13, ÅAB.
- 133 GB till Anne-Marie och Cid Erik Tallqvist, odaterat, SLSA 867.
- 134 GB till Kathrine och Tage Aurell, 27–28.4.1953, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
- 135 GB till Arne Runeberg, 10.4.1953, i författarens ägo.
- 136 GB till Fritz Mayer, 4.7.1953, SLSA 872.
- 137 GB till Walter Dickson, 4–5.10.1950, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 138 Björling, *Som alla dar*, s. 19.
- 139 Ibid., s. 48.
- 140 GB till Fritz Mayer, 26.12.1953, SLSA 872.
- 141 GB till Fritz Mayer, odaterat, SLSA 872.
- 142 GB till Fritz Mayer, 6.11.1959, SLSA 872.
- 143 Donner, *Varför finns jag till*, s. 191.
- 144 Ibid.
- 145 GB till Fritz Mayer, 9–10.12.1951, SLSA 872.
- 146 GB till Anne-Marie och Cid Erik Tallqvist, odaterat, SLSA 867.
- 147 GB till Åke Claesson, 2.12.1956, i författarens ägo.
- 148 Utkast till tal, Gunnar Björlings samling, vol. 71, ÅAB.
- 149 Ibid.
- 150 Ibid.
- 151 GB till Torsten Björling, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 152 GB till Lily Björling, 14.3 [årtal saknas], Gunnar Björlings samling, vol. 2, ÅAB.
- 153 GB till Fritz Mayer, 29–30.5.1959, Gunnar Björlings samling, vol. 11, ÅAB.
- 154 Ibid.
- 155 GB till Tora Dahl och Knut Jaensson, 14.3.1954, 22.1.1949, Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 156 GB till Fritz Mayer, 25.6.1954, SLSA 872.
- 157 GB till Fritz Mayer, 14–15.9.1954, SLSA 872.
- 158 GB till Fritz Mayer, 17.12.1954, SLSA 872.
- 159 GB till Fritz Mayer, 24.11.1954, SLSA 872.
- 160 Björling, *Att i sitt öga*, s. 23.
- 161 GB till Pontus Bohman, 22.2.1954, Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 162 Olof Lagercrantz, dagboksanteckning 30.4.1955, i Richard Lagercrantz ägo.
- 163 GB till Carl-Erik af Geijerstam, 6.6.1955, Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 164 GB till Tora Dahl, 5.6.1955, Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 165 GB till Fritz Mayer, 5.6.1955, SLSA 872. GB till Kathrine och Tage Aurell, 19.6.1955, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
- 166 GB till Nils-Olof Hellberg, 6–7.10.1955, Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 167 GB till Sverre Evensen, Brev till och från Stig Carlson, 1993/118, KB.
- 168 Erik Gamby, intervju med J. O. Tallqvist, DFU.
- 169 GB till Fritz Mayer, 3.7.1955, SLSA 872.
- 170 Ibid.
- 171 GB till Walter Dickson, 24–25.6.1955, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 172 GB till Alarik Roos, 18–19.12.1950, Gunnar Björlings samling, vol. 80, ÅAB.
- 173 GB till Walter Dickson, 24–25.6.1955, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 174 GB till Nils-Olof Hellberg, 1.7.1955, Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 175 GB till Walter Dickson, 24–25.6.1955, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 176 Mikael Enckell, *Öppningen i taket*, s. 50.
- 177 GB till Walter Dickson, 30.7.1955, Gunnar Björlings samling, vol. 4, ÅAB.
- 178 GB till Walter Dickson, 30.8.1955, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 179 Björling, *Du går de ord*, s. 7.
- 180 Diktmanuskript 28.12.1954, Gunnar Björlings samling, vol. 52, ÅAB.
- 181 Larsson, *Poesiens logik*, s. 75.

- 182 Diktmanuskript 21.8.1945, Gunnar Björlings samling, vol. 26, ÅAB.
- 183 Diktmanuskript 28.12.1954, Gunnar Björlings samling, vol. 52, ÅAB.
- 184 Björling, *Vilande dag*, s. 89.
- 185 Björling, *Ohjälpligheten*, s. 48.
- 186 Engdahl, *Beröringens ABC*, s. 121f.
- 187 Ruin, *Poesiens mystik*, s. 136.
- 188 Björling, *Ohört blott*, s. 46. Björling, *Vårt kattliv timmar*, s. 52.
- 189 Björling, *Ett blyertsstreck*, s. 102.
- 190 Björling, *Ett blyertsstreck*, s. 109
- 191 GB till Walter Dickson, 19.11.1955, Gunnar Björlings samling, vol. 4, ÅAB.
- 192 Stenbeck, "Ord i härligt sken", *Sundsvalls tidning* 3.4.1960. Foerster, "Innerlighetens diktare", *Aftontidningen* 7.5.1956.
- 193 Jändel, "Gunnar Björling – luft och ljus", *Ung höger* 17/1953.
- 194 Holmqvist, "Närhet och avstånd", *Stockholms-Tidningen* 22.1.1954.
- 195 Bäckström, "Gunnar Björlings problematik", *Uppsala Nya Tidning* 2.2.1961.
- 196 GB till Bengt Holmqvist, 19.7.1949, Bengt Holmqvists samling, Acc. 2004/55:1, KB.
- 197 GB till Åke Claesson, 11–12.9.1958, i författarens ägo.
- 198 GB till Walter Dickson, odaterat, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 199 Östenson, "Prosaberättelse över en resa som kungastipendiat", Gunnar Björlings samling, vol. 12, ÅAB.
- 200 GB till Fritz Mayer, 13–14.1.1956, Gunnar Björlings samling, vol. 11, ÅAB.
- 201 GB till Fritz Mayer, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 11, ÅAB.
- 202 GB till Fritz Mayer, 16.12.1955, SLISA 872.
- 203 Författarens intervju med Mikael Enckell, 2016.
- 204 Sanmark, *Rottrådar*, s. 133.
- 205 Ibid., s. 131.
- 206 Hammarström, "Den omedelbara upplevelsen är det enda som känns viktigt", s. 19.
- 207 GB till Fritz Mayer, 8.1.1958, SLISA 872.
- 208 GB till Carolus Rein, 29–30.1.1956, Gunnar Björlings samling, vol. 13, ÅAB.
- 209 Ivar Orvedal, intervju med Aina Enckell, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
- 210 Ibid.
- 211 Mikael Enckell, *Öppningen i taket*, s. 61.
- 212 Stenström [U. S-m], "Tre finlands-svenska lyriker ute på stor uppläsningsturné", *Svenska Dagbladet* 13.3.1956.
- 213 GB till Walter Dickson, 18–19.1.1956, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 214 Lilliestierna [Zebra], "Isoleringen bara stimulerande", *Dagens Nyheter* 13.3.1956.
- 215 GB till Kjell Hjern, 28–29.4.1956, Kjell Hjerns papper, Acc. H 178:57, GUB.
- 216 GB till Stig Carlson, "Resplan för författarna Solveig von Scholutz, Gunnar Björling och Bo Carpelan", Gunnar Björlings samling, vol. 3, ÅAB.
- 217 GB till Carl-Erik af Geijerstam, 17.5.1956, Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 218 GB till Fritz Mayer, 25.6.1956, SLISA 872.
- 219 GB till Fritz Mayer, 9–10.7.1956, SLISA 872.
- 220 GB till Walter Dickson, 4.5.1956, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 221 GB till Walter Dickson, 25.11.1951, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 222 GB till Walter Dickson, 10–11.9.1956, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 223 GB till Walter Dickson, 24.10.1948, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 224 GB till Walter Dickson, 15.5.1950, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 225 GB till Walter Dickson, 30.8.1955, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 226 Björling, *Vårt kattliv timmar*, s. 16.
- 227 Walter Dickson till GB, 18.6.1956, Gunnar Björlings samling, vol. 4, ÅAB.
- 228 GB till Walter Dickson, 29–30.7.1947, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 229 GB till Fritz Mayer, 1–2.8.1956, SLISA 872.
- 230 GB till Anne-Marie och Cid Erik Tallqvist, 17.4.1957, Gunnar Björlings samling, vol. 13, ÅAB.
- 231 Rydén, "En livets diktare", *Västerbotens Folkblad* 9.1.1957.
- 232 GB till Rolf Ekman, 22.5.1960, Gunnar Björlings samling, vol. 5, ÅAB.
- 233 Schwanbom, "Björlingparlör", *Arbetaren* 19.1.1957.
- 234 Dickson, *En livslivets diktare*, s. 9.
- 235 Rying, *Röster i radio* 10.3.1957, Fritz Mayers klippbok, Gunnar Björlings samling, vol. 85, ÅAB.

- 236 Erik Gamby, intervju med J. O. Tallqvist, DFU.
- 237 "Stora priset till Gunnar Björling", *Hufvudstadsbladet* 6.2.1957.
- 238 Ibid.
- 239 GB till Fritz Mayer, 8.3.1957, SLSA 872.
- 240 GB till Fritz Mayer, 19.2.1957, SLSA 872.
- 241 GB till Fritz Mayer, 21.5.1957, SLSA 872.
- 242 GB till Rabbe Enckell, 23.6.1957, SLSA 748.
- 243 GB till Christer och Peder Duke, odatrat, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB. GB till Sverre Evensen, odatrat, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB. GB till Fritz Mayer, 17.7.1955, SLSA 872.
- 244 GB till Rabbe Enckell, 23.6.1957, SLSA 748.
- 245 Mörne [G. M.], "Profeten i Brunns-parken", *Svenska Demokraten* 31.5.1957.
- 246 GB till Fritz Mayer, odatrat, Gunnar Björlings samling, vol. 11, ÅAB.
- 247 Ivar Orvedal, intervju med Olof Enckell, 11.10.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
- 248 Dagmar Enckells dagbok 1955–1958, "Sommaren 1957", i Emelie Enckells ägo.
- 249 Donner, *Sagt och gjort*, s. 45.
- 250 Ibid., s. 44f.
- 251 GB till Fritz Mayer, 11.9.1957, SLSA 872.
- 252 GB till Fritz Mayer, 12.3.1958, SLSA 872.
- 253 Ibid.
- 254 GB till Stig Carlson, odatrat, Gunnar Björlings samling, vol. 3, ÅAB.
- 255 Ivar Orvedal, intervju med Aina Enckell, 26.10.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
- 256 GB till Fritz Mayer, 12.3.1958, SLSA 872.
- 257 GB till Margaretha och Bengt Holmqvist, 12–13.4.1956, Bengt Holmqvists samling, Acc. 2004/55:1, KB.
- 258 GB till Walter Dickson, 16–17.8.1955, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 259 Förteckning i Gunnar Björlings samling, vol. 82, ÅAB.
- 260 GB till Åke Claesson, 9.10.1952, i författarens ägo.
- 261 Mattsson, *Lille Bror Söderlundh*, s. 9.
- 262 Ibid.
- 263 "Lille Bror Söderlundh!", 7.1.1939, i Michael Söderlundhs ägo.
- 264 GB till Lille Bror Söderlundh, odatrat, i Michael Söderlundhs ägo.
- 265 GB till Lille Bror Söderlundh, 17.3.1952, i Michael Söderlundhs ägo.
- 266 von Heijne, *Lars Johan Werle*, s. 42.
- 267 GB till Fritz Mayer, 26.7.1959, SLSA 872.
- 268 GB till Fritz Mayer, 28.12.1959, SLSA 872.
- 269 Sixten Ringbom, "Bildstruktur hos Björling", s. 129.
- 270 Ibid., s. 127.
- 271 GB till Elisabet Hermodsson, 23.4 [årtal saknas], Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 272 Samtal med Elisabet Hermodsson, 18.3.2016. GB till Elisabeth Hermodsson, 20.11.1959, Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 273 GB till Elisabet Hermodsson, 20.11.1959, Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 274 GB till G.-O. Adelborg, 24.1.1960, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 275 GB till Fritz Mayer, 19.3.1959, SLSA 872.
- 276 GB till Carl Fredrik Sandelin, 14.3 [årtal saknas], SLSA 904.
- 277 GB till Fritz Mayer, 3–4.2.1960, SLSA 872.
- 278 Ibid.
- 279 GB till Fritz Mayer, odatrat, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 280 Diktmanuskript 2.3.1960, Gunnar Björlings samling, vol. 57, ÅAB.
- 281 GB till Fritz Mayer, 1.5.1960, SLSA 872.
- 282 Cita Reuter, "Luft är och ljus", i Radio Vega 23.6.2000.
- 283 GB till Fritz Mayer, 20.2.1951, SLSA 872.
- 284 GB till Fritz Mayer, 26.7.1954, SLSA 872.
- 285 GB till Walter Dickson, 24–25.6.1955, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 286 Carpelan, "Utvecklingslinjer och särdrag i Gunnar Björlings lyriska och aforistiska produktion", s. 1 (SLSA 919).
- 287 GB till Walter Dickson, odatrat, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 288 GB till Fritz Mayer, 22.2.1959, SLSA 872.
- 289 GB till Fritz Mayer, 19.3.1959, SLSA 872.
- 290 GB till Olof Enckell, 10.3.1960, SLSA 506.

- 291 GB till Fritz Mayer, 20.2.1951, SLSA 872.
- 292 GB till okänd, odaterat [”derholm borde ock ha”], Gunnar Björlings samling, vol. 17, ÅAB.
- 293 GB till G.-O. Adelborg, 16.10.1956, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 294 GB till Fritz Mayer, 20.2.1951, SLSA 872.
- 295 Olof Enckell, ”Boken om Björling”, *Hufvudstadsbladet* 21.4.1960.
- 296 Willner [Vn–Will], ”Akademiska gnagare i doktorsdisputation om Gunnar Björling”, *Västra Nyland* 27.3.1960.
- 297 Lagercrantz, ”Diktarnas dag i Helsingfors”, *Dagens Nyheter* 28.3.1960.
- 298 Storbom [N-B S.], ”Carpelans avhandling en pionjärgärning”, *Hufvudstadsbladet* 27.3.1960.
- 299 Carpelan, ”Om diktens öppenhet”.
- 300 Ekman, ”Om litteraturhistorisk terminologi”, *Sydsvenska Dagbladet* 12.4.1960.
- 301 Qvarnström, ”Den nya kritiken som vetenskap”, *Hufvudstadsbladet* 18.5.1960.
- 302 Stenbeck, ”Otillräckligt försök med Björling”, *Sundsvalls Tidning* 9.6.1960.
- 303 GB till Fritz Mayer, 1.5.1960, SLSA 872.
- 304 Carpelan, ”Den omöjliga friheten”, *Hufvudstadsbladet* 20.5.1960.
- 305 ”Litteraturforskning – vetenskap eller inte?”, *Hufvudstadsbladet* 24.5.1960.
- 306 Carlson, ”Gunnar Björlings lyrik under luppen”, *Arbetet* 1.7.1960.
- 307 GB till Rolf Ekman, 22.5.1960, Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 308 GB till Fritz Mayer, 1.5.1960, SLSA 872.
- 309 Ibid.
- 310 GB till Walter Dickson, 1–2.6.1960, Walter Dicksons arkiv, LUB.
- 311 GB till Fritz Mayer, 4.6.1960, SLSA 872.
- 312 Ivar Orvedal, intervju med Aina Enckell, 26.10.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
- 313 GB till G.-O. Adelborg, 7.6.1960, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 314 Ivar Orvedal, intervju med Mikael Enckell, 28.10.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
- 315 GB till Tora Dahl och Knut Jaensson, 20.12.1951, Gunnar Björlings samling, vol. 67, ÅAB.
- 316 Lagercrantz, ”Gunnar Björling död”, *Dagens Nyheter* 12.7.1960.
- 317 Författarens intervju med Herman och Birgitta Parland, hösten 2013.
- 318 Ivar Orvedal, intervju med Oscar och Heidi Parland, 29.10.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
- 319 Ivar Orvedal, intervju med Mikael Enckell, 28.10.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
- 320 Rabbe Enckell till Carl-Erik af Geijerstam, 17.7.1960, Carl-Erik och Regina af Geijerstams efterlämnade papper, UUB.
- 321 Ivar Orvedal, intervju med Oscar och Heidi Parland, 29.10.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
- 322 Ivar Orvedal, intervju med Olof Enckell, 11.10.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
- 323 Rabbe Enckell till Carl-Erik af Geijerstam, 29.7.1960, Carl-Erik och Regina af Geijerstams efterlämnade papper, UUB.
- 324 Ivar Orvedal, intervju med Olof Enckell, 11.10.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
- 325 Björling, testamente, Gunnar Björlings samling, vol. 78, ÅAB.
- 326 Bo Carpelan till Kathrine och Tage Aurell, 15.7.1960, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
- 327 Ivar Orvedal, intervju med Olof Enckell, 11.10.1985, Gunnar Björlings samling, vol. 89, ÅAB.
- 328 Björling, utkast till testamente, Gunnar Björlings samling, vol. 78, ÅAB.
- 329 GB till Lily Björling, 4.1.1948, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- 330 Björling, testamente, 7.5.1950, Gunnar Björlings samling, vol. 78, ÅAB.
- 331 GB till Lily Björling, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 2, ÅAB.
- 332 Rabbe Enckell till Carl-Erik af Geijerstam, 29.7.1960, Carl-Erik och Regina af Geijerstams efterlämnade papper, UUB.
- 333 GB till Lily Björling, 4.1.1948, Gunnar Björlings samling, vol. 16, ÅAB.
- Björling, testamente, 7.5.1950, Gunnar Björlings samling, vol. 78, ÅAB.
- 334 Mikael Enckell, *Öppningen i taket*, s. 166.
- 335 Björling, testamente, 7.5.1950, Gunnar Björlings samling, vol. 78, ÅAB.
- 336 GB till Kathrine och Tage Aurell, 19.9.1948, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.

- 337 Björling, *Solgrönt*, s. 103.
- 338 GB till Kathrine och Tage Aurell, 19.9.1948, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
- 339 GB, testamente, 20.12.1949, Gunnar Björlings samling, vol. 78, ÅAB.
- 340 Björling, utkast till testamente, 11.9.1955, Gunnar Björlings samling, vol. 78, ÅAB.
- 341 GB till Lily Björling, odaterat, Gunnar Björlings samling, vol. 2, ÅAB.
- 342 Björling, *Men blåser violer på havet*, s. 21.
- 343 Björling, *Korset och löftet*, s. 82.
- 344 Björling, *O finns en dag*, s. 22.
- 345 Stig Carlson till Tage Aurell, 11.7.1960, Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12, GUB.
- 346 Donner, *På ett sjukhus*, s. 50.
- 347 Fritz Mayers klippbok, Gunnar Björlings samling, vol. 85, ÅAB.
- 348 Carpelan, "Den försvunne", *Dagens Nyheter* 18.8.1960.
- 349 GB till Åke Claesson, 5–6.11.1959, i författarens ägo.
- 350 Jesper Olsson, *Alfabetets användning*, s. 149.
- 351 Ekholm, *Nervositeten kommer utifrån*, s. 59.
- 352 Ibid.
- 353 Salminen, *Levande och död tradition*, s. 132.
- 354 Ibid., s. 131.
- 355 Andersson, "Mot en tidsmedveten poesi", *Vasabladet* 18.5.1965.
- 356 Grandien, "Diktaren och hans park vid havet", *Dagens Nyheter* 21.11.1965.
- 357 Borum, *Poetisk modernisme*, s. 86.
- 358 Ibid., s. 88.
- 359 Thölix, "Lyrikens återkomst", *Vasabladet* 13.5.1989.
- 360 Brandell, *Svensk litteratur 1900–1950*, s. 431.
- 361 Ekbom, "Mina ord är så enkla", *Dagens Nyheter* 22.4.1974.
- 362 Torvalds, "Allt ville Björling fatta i sin hand", *Åbo Underrättelser* 25.4.1974.
- 363 Forssell-Sirén, "Jag ville tala så enkelt att fåglarna höll andan", *Östra Nyland* 22.9.1987.
- 364 Willner, "Nu är de tillgängliga på nytt: 600 sidor Björling-dikter i hans eget urval", *Ny Tid* 3.8.1989.
- 365 Laugesen, "Björling på dansk", s. 9.
- 366 Zilliacus, "Förord", s. 8.
- 367 Anders Olsson, *Konsten att ge ut Gunnar Björlings skrifter*, s. 1.
- 368 Olsson, *Att skriva dagen*, s. 9.
- 369 Björling, *Ohört blott*, s. 82.
- 370 Donner, *På ett sjukhus*, s. 50.
- 371 Björling, *Fågel badar snart i vattnen*, s. 73.
- 372 Huhta, "Ilmaa ja avaruukisia", *Tuli & Savu* 13.10.2015.
- 373 Björling, *Ord och att ej annat*, s. 125.
- Björling, *Solgrönt*, s. 17.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Otryckta källor

OFFENTLIGA ARKIV

Arbetsarkivet, Helsingfors
Rödspottan 1926:2

Göteborgs universitetsbibliotek (GUB)

Handskriftsavdelningen

Författaren Tage Aurells brevsamling, Acc. H 2003:12

Skalden Nils Ferlins papper, Acc. H 1998:22

Författaren Kjell Hjerns papper, Acc. H 178:57

Författaren Ebbe Lindes efterlämnade papper, Acc. H 1992:11

Helsingfors universitets centralarkiv

Ef 100–102 Studentbetyg 1905

Historisk-filologiska sektionens arkiv

Dc 4 1912–1916 Betyg över filosofie kandidatexamen

Institutet för språk och folkminnen

Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala (DFU)

Erik Gamby, intervju med Lily Björling, 27.7.1968, Bdo9304–Bdo9305

Erik Gamby, intervju med Tito Colliander, 29.7.1968, Bdo9311–Bdo9313, Bdo9418

Erik Gamby, intervju med Jan Elfgren, 26.4.1971, Bdo9419

Erik Gamby, intervju med Olof Enckell, 22.5.1969, Bdo9368

Erik Gamby, intervju med Rabbe Enckell, 24.6.1968, Bdo9316–Bdo9318, Bdo8414

Erik Gamby, intervju med Sven Grönvall, 20.5.1969, Bdo9371–Bdo9372

Erik Gamby, intervju med Christer Kihlman, Bdo9414–Bdo9415

Erik Gamby, intervju med Carl-Gustaf Neovius, 1.7.1969, Bdo9404

Erik Gamby, intervju med Eric Olsoni, 6.8.1968, Bdo9331–Bdo9332

Erik Gamby, intervju med Oscar Parland, 3.5.1971, Bdo9411

Erik Gamby, intervju med Kurt Sanmark, 19.7.1968, Bdo9338–Bdo9339

Erik Gamby, intervju med J. O. Tallqvist, 24.7.1968, Bdo9342–Bdo9344

Erik Gamby, intervju med Erkki Vala, 19.7.1968, Bdo9347–Bdo9350

Erik Gamby, intervju med Thomas Warburton, 4.6.1969, Bdo9384

Erik Gamby, intervju med Eva Wichman, 3.7.1968, Bdo9351–Bdo9355

Erik Gamby, intervju med Atos Wirtanen, 30.7.1968, Bdo9358–Bdo9359

Kungliga biblioteket (KB), Stockholm

Handskriftssamlingen

Brev till Erik Asklund, Acc. Ep A18

Brev till och från Stig Carlson, Acc. Ep C9

Bengt Holmqvists samling, Acc. 2004/55:1

Ellen Keys samling, Acc. L41

Brev till Josef Kjellgren, Acc. Ep K15

Lunds universitetsbibliotek (LUB)

Handskriftsavdelningen

Walter Dicksons arkiv

Rolf Ekmans brevsamling

Nationalbiblioteket (NB), Helsingfors

Handskriftssamlingen

Axel Olof Freudenthals arkiv, Coll. 56

Nationalmuseum, Helsingfors

Rolando och Siv Pieraccinis samling

Originalmanuskript till diktsamlingarna *Vilande dag* och *Solgrönt*

Riksarkivet (RA), Helsingfors

Finska kadettkåren, M 277/3 (Examensprotokoll och vitsord för kadetter, vitsordsbok för studieåret 1901–1902)

Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS), Helsingfors

Historiska och litteraturhistoriska arkivet

Bo Carpelans manuskript, SLSA 919

Gunnar Castréns arkiv, SLSA 735

Tito och Ina Collianders arkiv, SLSA 866

Elmer Diktonius arkiv, SLSA 568

Olof Enckells arkiv, SLSA 506

Rabbe Enckells arkiv, SLSA 748

Finlands svenska författareförenings arkiv, SLSA 904

Finlandssvenska författarintervjuer, SLSA 1099 (Klara Palmgren, intervjuer med Sven Grönvall och Arne Runeberg)

Sven Grönvalls arkiv, SLSA 903

Handlingar rörande Nya Argus under Gunnar Castréns tid som redaktör, SLSA 739

Brev till Fritz Mayer, SLSA 872

Arvid Mörnes brevsamling, SLSA 620

Henry Parlands arkiv, SLSA 945

Cid Erik Tallqvists arkiv, SLSA 867

Atos Wirtanens arkiv, SLSA 799

Tjänstearkivet

Erik Gamby, "Preludier till ett författarskap", I: Hff2

Uppsala universitetsbibliotek (UUB)

Handskriftssamlingarna

Johannes Edfelt: Efterlämnade papper

Erik Gamby: Efterlämnade papper

Carl-Erik och Regina af Geijerstams efterlämnade papper

Ingemar Hedenius korrespondens

Åbo Akademiens bibliotek (ÅAB)

Handskriftssamlingarna

Bertel Appelbergs samling

Gunnar Björlings samling

Släkten Boldts samling

Ture Jansons samling

Rolf Lagerborgs samling

Kerstin Söderholms samling

Örnulf Tigerstedts samling

I PRIVAT ÄGO

I Emelie Enckells ägo

Dagmar Enckells dagbok 1955–1958

I Patrik Erikssons ägo

Hugo Björlings testamente

I Fredrik Hertzbergs ägo

Brev från Gunnar Björling till Åke Claesson

Brev från Gunnar Björling till Kristofer Enckell

Brev från Gunnar Björling till Torger Enckell

Brev från Gunnar Björling till Arne Runeberg
Intervju med Jörn Donner, 26.4.2015
Intervju med Kristofer Enckell, vårvintern 2015
Intervjuer med Mikael Enckell, 2014–2016
Intervju med Elisabeth Hermodsson, 18.3.2016
Intervju med Christer Kihlman, september 2015
Intervju med Robert Lagus, 16.8.2016
Intervju med Herman och Birgitta Parland, hösten 2013
Intervju med Anneli och Stefan Tallqvist, 23.9.2013
Intervju med Thomas Warburton, 26.6.2013

I Richard Lagercrantz ägo
Olof Lagercrantz dagbok

I Michael Söderlundhs ägo
Brev från Gunnar Björling till Lille Bror Söderlundh

I Anneli och Stefan Tallqvists ägo
Brev från Cid Erik Tallqvist till Knut Tallqvist, 28.11.1928
Cid Erik Tallqvists dagbok 27.4.1921–24.1.1923

RADIOPROGRAM

Goland, Erik, "Möte med Gunnar Björling, maj 1957", Sveriges Radio 1960.
"Min timme. Författaren Solveig von Schoultz komponerar ett program med önskningar och minnen", Rundradion 9.11.1968.
Reuter, Cita, "Luft är och ljus", Radio Vega 23.6.2000.

Tryckt material

GUNNAR BJÖRLINGS BIBLIOGRAFI

I tidningar, tidskrifter och antologier

[Olaus], "Hat", *Arbetaren* 3.10.1906.
[G. Olaus], "Mål!", *Arbetaren* 1.12.1906.
[Alienus], "O ljuva rö", *Kamraten* 1917:9, s. 3.
[Alienus], "Veka morgon", *Kamraten* 1917:9, s. 3.
[G], "Lugnet", *Kamraten* 1917:10, s. 8–9.
"Naturmystik och narkos. Till Herr Doktor Rolf Lagerborg", *Studentbladet* 12, 1924:8, s. 160–161.
[Rationalist], "'Två-sittare", *Studentbladet* 12, 1924:9, s. 174–175.
[Parvulus], "En föreläsare", *Studentbladet* 12, 1924:9, s. 178–179.
[Ultimus], "Det är sådan tid nu", *Studentbladet* 12, 1924:9, s. 179.
"Stycken", *Studentbladet* 12, 1924:12, s. 41.
[Miles], "Till kamp för 'tron'!", *Studentbladet* 12, 1924:12, s. 202–205.
[Ultimus], "Livets makter", *Studentbladet* 12, 1924:12, s. 235–238.
[Ultimus], "Det hela och den enskilda", *Studentbladet* 12, 1924:12, s. 266–268.
[Farbror Jakob], "Sterilisering", *Studentbladet* 14, 1926:5, s. 79–80.
"Dikt", *Quosego* 1928:1, s. 68.
"Universalism", *Quosego* 1928:1, s. 69–71.
"Människa!", *Quosego* 1928:1, s. 72.
"4711. Universalistisk dada-individualism", *Quosego* 1928:1, s. 73–102.
"Blixtanalys", *Quosego* 1928:2, s. 117–119.

- "Randanmärkning", *Quosego* 1928:3, s. 151–154.
- "Situation. Bizarreri", *Quosego* 1928:3, s. 155–160.
- "Rutschbanor", *Quosego* 1929:4, s. 187–191.
- "Råhet", *Quosego* 1929:4, s. 192–194.
- "Pupu pp xy", *Quosego* 1929:4, s. 195–196.
- "Skal och kärna", *Studentbladet* 17, 1929:14, s. 252–254.
- "Quosegos replik", Nils Gustaf Hahl et al. (red.), 1929, Helsingfors: Söderström & Co 1929, s. 125–130.
- "jag skulle klappat i händerna" *kontakt* 1931:1, s. 14.
- "Vår och kröning i Viborg", *Jul i Tyrgils stad*, Viborg 1937.
- [Parvus], "Huru kommer framtidens värld att gestalta sig?", *Arbetsbladet* 11.5.1945.
- [Parvus], "Han som vet allting", *Arbetsbladet* 25.5.1945.
- "Apropå Finska kadettkåren", *Hufvudstadsbladet* 30.5.1946.
- "Såsom för din egen håg", *Nya Pressen* 30.10.1946.
- "Min skrift – lyrik?", Johannes Edfelt & Olof Lagercrantz (red.), *Poeter om poesi*, Stockholm: Bonniers 1947, s. 21–48.
- [osign.], "Några reflexioner", *Vårflod. Specialnummer utgivet av Fornä reallyceisters kamratförbund den 8 november 1947 till skolans 75-års jubileum*, Helsingfors 1947, s. 72–76.
- "Vår längtans mål och hjärtats jord", *Poesi. Tidskrift för lyrik utgiven av Lyriksamfundet* 1948:2–3, s. 63–66.
- "Gunnar Björling talar till 'de ej födda'. Något om idéer och strömningar", *Studentbladet* 35, 1949:5, s. 66–68.
- "Den moraliska relativismen", *Ny Tid* 24.3.1950.
- "Det lilla senapskornet", *Ny Tid* 31.3.1950.
- "Stället och vägen", *Ny Tid* 14.4.1950.
- "Kristendom och författarskap", *Nya Pressen* 28.10.1950.
- "Replik om moral", *Kulturkontakt* 1951.
- [Skolkamrat], [Minnesord över Ture Janson], *Svenska Demokraten* 30.12.1954.
- "Elmer Diktonius", Stig Carlson, Jörn Donner & Artur Lundkvist (red.), *Diktonius. En bok på 60-årsdagen den 20 januari 1956*, Stockholm: Tiden 1956, s. 57.
- "Två brev", P. O. Barck, Johan Wrede & Ingmar Svedberg (red.), *Festskrift till Olof Enckell 12.3.1970*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 437, Helsingfors 1970, s. 116–125.
- "... prövningen är ej en gång, utan ständigt". Två brev av Gunnar Björling från nionde och elfte juli 1923", *Nya Argus* 80, 1995:1, s. 5–10.

Böcker och samlingsvolym

- Vilande dag*, Helsingfors: Daimon 1922.
- Korset och löftet*, Helsingfors: Söderström & Co 1925.
- Kiri-ra!*, Helsingfors 1930.
- Solgrönt*, Helsingfors 1933.
- Fågel badar snart i vattnen*, Helsingfors 1934.
- Att syndens blåa nagel*, Helsingfors 1936.
- Men blåser violer på havet*, Helsingfors 1936.
- Enckell, Rabbe (utg.), *Björling urval*, Helsingfors: Söderström & Co 1937.
- Där jag vet att du*, Helsingfors: Söderström & Co 1938.
- Det oomvända anletet*, Helsingfors: Söderström & Co 1939.
- Angelägenhet*, Helsingfors: Söderström & Co 1940.
- Ohjälpligheten*, Helsingfors: Söderström & Co 1943.
- O finns en dag*, Helsingfors: Söderström & Co 1944.
- Ord och att ej annat*, Helsingfors: Söderström & Co 1945.
- Luft är och ljus*, Helsingfors: Söderström & Co 1946.
- Och leker med skuggorna i sanden. Urval lyrik 1937–1947*, Helsingfors: Söderström & Co 1947.
- Ohört blott*, Helsingfors: Söderström & Co 1948.
- Vårt kattliv timmar*, Helsingfors: Söderström & Co 1949.
- Ett blyertsstreck*, Helsingfors: Söderström & Co 1951.
- Så fjärran skäller. Korn och tanke. Urval 1922–1951*, Helsingfors: Söderström & Co 1952.

Träd står i sina rader. Urval lyrik 1922–1936, Helsingfors: Söderström & Co 1952.
Som alla dar, Helsingfors: Söderström & Co 1953.
Att i sitt öga, Helsingfors: Söderström & Co 1954.
Du går de ord, Helsingfors: Söderström & Co 1955.
Du jord du dag. Urval lyrik, Helsingfors: Söderström & Co 1957.
En mun vid hand. Urval lyrik 1930–1955, Helsingfors: Söderström & Co 1958.
Hund skenar glad. Urval lyrik 1922–1955, Helsingfors: Söderström & Co 1959.
 Gamby, Erik (utg.), *Allt vill jag fatta i min hand. Efterlämnade dikter med biografisk inledning och i urval av Erik Gamby*, Fibs lyrikklubbs bibliotek nr 172, Stockholm: Fibs lyrikklubb 1974.
 Ekman, Michel (utg.), *Jag viskar dig jord. Dikter 1956–1960 i urval av Michel Ekman*, Helsingfors: Söderström & Co 1991.
Skrifter I–V, Norrköping: Erikssons förlag 1995.

TIDNINGAR OCH TIDSKRIFTER

(hänvisningar till artiklar i dessa finns i noterna)

Aftonbladet
Aftontidningen
Arbetarbladet
Arbetaren
Arbetet
Björneborgs Tidning
Dagens Nyheter
Dagens Press
Finland
Finlands Allmänna Tidning
Fönstret
Garm
Helsingfors Dagblad
Hufvudstadsbladet
Kamraten
kontakt
Kvällsposten
Morgontidningen
Måndagen
Ny Tid
Nya Pressen
Skånska Dagbladet
Stockholms-Tidningen
Studentbladet
Sundsvalls tidning
Svenska Dagbladet
Svenska Demokraten
Svenska Pressen
Sydsvenska Dagbladet
Tidskrift utgifven af Pedagogiska föreningen i Finland
Tuli & Savu
Ung höger
Uppsala Nya Tidning
Wasa Framåt
Vasabladet
Veckans Krönika
Wiborgs Nyheter
Västerbottens Folkblad
Västra Nyland
Åbo Underrättelser

TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR

- Adressbok och yrkeskalender för Helsingfors*, 1889–1918.
- Ahoniuss, K. Sev., *Reallyceum, Svenska reallyceum, Svenska lyceum 1872–1922. Minnesskrift utgiven av forna reallyceisters kamratförbund*, Helsingfors: Svenska reallyceum 1922.
- Ahtola-Moorehouse, Leena (toim.), *Ina Colliander*, Ateneumin julkaisut 42, Helsinki 2005.
- Alfthan, Isak, *I hemliga uppdrag*, Helsingfors: Söderström & Co 1958.
- Algulin, Ingemar, *Den orfiska reträtten. Studier i svensk 40-talslyrik och dess litterära bakgrund*, Acta Universitatis Stockholmiensis/Stockholm Studies in History of Literature 18, Stockholm 1977.
- Alhoniemi, Pirkko, *Isät, pojat, perinnöt. Bertel Kihlmanin ja Christer Kihlmanin kirjallisesta tuotannosta*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 499, Helsinki 1989.
- Arfwedson, Gerhard, *Diktens födelse. Studier i diktares arbetspapper*, Stockholm: Norstedts 1964.
- Asklund, Erik, *Brokigt sällskap. Med böcker och vänner*, Stockholm: Rabén & Sjögren/Vi 1958.
- Asklund, Erik, *Drakens gränd*, Stockholm: Rabén & Sjögren 1973.
- Asklund, Erik, "Gunnar Björling, Europas sista dadaist", *Nya Dagligt Allehanda* 11.1.1931.
- Asklund, Erik (red.), *Modern lyrik. En antologi*, Stockholm: Bonniers 1930.
- Asklund, Erik, "Personligt porträtt", *Svensk litteraturtidskrift* 25, 1962:1, s. 19–26.
- Aurell, Tage, "G.B.", *Stockholms-Tidningen* 31.7.1950.
- Ball, Hugo, *Flykten ur tiden*, Lund: Ellerströms förlag 2000.
- Barck, Ghita, "Henry Parland", *Historiska och litteraturhistoriska studier* 27–28, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 335, Helsingfors 1952, s. 137–218.
- Barck, P. O., *Mina oroliga år*, Helsingfors: Söderström & Co 1973.
- Barck, P. O., *Ture Janson. Författaren och journalisten*, Levnadsteckningar 5, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 394, Helsingfors 1962.
- Barck, P. O., Johan Wrede & Ingmar Svedberg, *Festskrift till Olof Enckell* 12.3.1970, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 437, Helsingfors 1970.
- Bengelsdorff, Anna Lena, *Erik Hornborg. Orädd sanningssägare och rättskämpe*, Skrifter utgivna av Svenska folkskolans vänner 194, Helsingfors 2012.
- Berggren, Henrik, *Slekts ungdom. Retorik, politik och modernitet 1900–1939*, Stockholm: Tidens förlag 1995.
- Bergson, Henri, *Den skapande utvecklingen. Om livets betydelse*, Stockholm: Wahlström & Widstrand 1911.
- Blomberg, Harry, "Hälsingfors just nu. Några intryck från en septembertur", *Stockholms-Tidningen* 7.10.1922.
- Borum, Poul, *Poetisk modernisme. En kritisk introduktion*, København: Stig Vendelkærs forlag 1966.
- Borum, Poul, *Samtale med Ole Sarvig*, København: Gyldendal 1969.
- Brandell, Gunnar, *Svensk litteratur 1900–1950*, Stockholm: Aldus/Bonniers 1967.
- Bäckström, Lars, *Erik Lindegren*, Stockholm: Rabén & Sjögren 1979.
- Börjesson, Johan, *Kärlek och poesi*, Stockholm: C. A. Bagge 1849.
- Carlstedt, Anna & Anders Cullhed (red.), *Poeter och profeter. Från Platon till Mare Kandre*, Hedemora/Möklinta: Gidlunds förlag 2010.
- Carpelan, Bo, "Om diktens öppenhet", *Hufvudstadsbladet* 27.3.1960.
- Carpelan, Bo, *Studier i Gunnar Björlings diktning 1922–1933*, Helsingfors: Söderström & Co 1960.
- Castrén, Gunnar [G. C.], "Ett litterärt manifest", *Nya Argus* 18, 1925:15, s. 178–179.
- Colliander, Tito, *Givet*, Helsingfors: Schildts förlags Ab 1968.
- Compayré, Gabriel, *Övergångsåldern. Psykologisk-pedagogisk studie*, Stockholm: Norstedt & Söners förlag 1916.
- Cullhed, Anders, "Tiden söker sin röst". *Studier kring Erik Lindegrens Mannen utan väg*, Stockholm: Bonniers 1982.
- Dahl, Tora, *Återseende*, Stockholm: Tidens förlag 1980.

- Dahlberg, Julia & Niina Timosaari, ”Kaikkihan tiesivät että Edvard-setä oli homo! Seksuaalisuuden tutkiminen lähdekriittisenä ongelmana”, Heini Hakosalo et al. (toim.), *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*, Historiallinen Arkisto 141, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2014, s. 98–112.
- Dickson, Walter, *En livslivets diktare. Studier i Gunnar Björlingtext*, Helsingfors: Söderström & Co 1956.
- Diktonius, Elmer, ”Edith Södergran. Kritisk hyllning”, *Ultra och Quosego. Faksimilutgåva*, Helsingfors/Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland/Atlantis 2014 s. 52–53.
- Diktonius, Elmer, ”Expressionismen”, *Finsk Tidskrift* 1925:2, s. 125–133.
- Diktonius, Elmer, *Medborgare. Andra samlingen*, Helsingfors: Schildts förlags Ab 1940.
- Diktonius, Elmer, ”Modern drömydning. II”, *Arbetsbladet* 16.6.1926.
- Diktonius, Elmer, *Stenkol*, Helsingfors: Schildts förlags Ab 1927.
- Diktonius, Elmer, *Taggiga lågor*, Helsingfors: Schildts förlags Ab 1924.
- Diktonius, Elmer & Rabbe Enckell (red.), *20 år ung dikt*, Stockholm: Fahlcrantz & Co 1936.
- Donner, Jörn, *Diktonius. Ett liv*, Stockholm: Alfabet 2007.
- Donner, Jörn, *På ett sjukhus. Dagbok för vuxna*, Helsingfors: Söderström & Co 1960.
- Donner, Jörn, *Sagt och gjort*, Helsingfors: Söderström & Co 1976.
- Donner, Jörn, *Varför finns jag till*, Helsingfors: Söderström & Co 1998.
- Donner, Jörn & Marit Lindqvist (red.), *Elmer Diktonius brev*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 595, Helsingfors 1995.
- Dostojevskij, Fjodor, *Bröderna Karamazov I–III*, Stockholm: Bonniers 1973.
- Edfelt, Johannes, *Profiler och episoder*, Stockholm: Bonniers 1973.
- Edfelt, Johannes, *Strövtåg*, Stockholm: Bonniers 1941.
- Ekberg, Henrik, *Führerns trogna följeslagare. Den finländska nazismen 1932–1944*, Helsingfors: Schildts förlags Ab 1991.
- Ekelund, Erik, ”Den tyska expressionistiska diktningen”, *Nya Argus* 14, 1921:10, s. 109–112.
- Ekelund, Louise, *Rabbe Enckell. Modernism och klassicism under tjugotal och trettital*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 464, Helsingfors 1974.
- Ekelund, Ragnar, *Gatans dikter*, Helsingfors: Schildts förlags Ab 1915.
- Ekelund, Vilhelm, *Antikt ideal. Båge och lyra*, Lund: LiberFörlag 1983.
- Ekelund, Vilhelm, *Lyra och Hades*, Stockholm: Bonniers 1930.
- Ekelund, Vilhelm, *Samlade dikter I*, Stockholm: Atlantis 2004.
- Ekelund, Vilhelm, *Samlade dikter II*, Stockholm: Atlantis 2004.
- Ekelund, Vilhelm, *Spår och tecken*, Hälsingborg 1930.
- Ekelund, Vilhelm, *Valda sidor och essays 1908–1930*, Stockholm: Bonniers 1933.
- Ekelöf, Gunnar, *Brev 1916–1968*, Stockholm: Bonniers 1989.
- Ekelöf, Gunnar, *Dikter*, Stockholm: MånPocket Bonniers 1983.
- Ekelöf, Gunnar, ”Två finländare”, *BLM* 3, 1934:4, s. 76–77.
- Ekholm, Christer, *Nervositeten kommer utifrån. Om Erik Beckmans tidiga författarskap*, Eslöv: Brutus Östlings Bokförlag Symposion 2005.
- Eklund, Ragnar Rudolf, *Jordaltaret*, Helsingfors: Schildts förlags Ab 1919.
- Ekman, Kurt, *Havet*, Helsingfors: Schildts förlags Ab 1916.
- Ekman, Kurt, *Toner*, Helsingfors: Schildts förlags Ab 1918.
- Ekman, Michel, *Gunnar Björlings daterade manuskript. Med hänvisningar till hans tryckta verk*, Skrifter utgivna av Åbo Akademis bibliotek 19, Åbo 1991.
- Ekman, Rolf, *Den andra Eros. Studier i livsåskådning*, Lund: C W K Gleerup 1959.
- Ellerström, Jonas, Louise Ekelund & Lars Bergquist (red.), *Öppenhet. En bok om Carl-Erik af Geijerstam*, Lund: Ellerströms 2011.
- Enckell, Carolus, Teija Lammi & Esko Nummelin (red.), *Torger Enckell*, Björneborg: Björneborgs konstmuseum 2011.
- Enckell, Emelie, *Olof Enckells liv i centrum av en kulturepok*, Helsingfors: Schildts & Söderströms 2015.
- Enckell, Emelie, *Romandiktaren Olof Enckell*, Helsingfors: Kain 2015.
- Enckell, Mikael, – *dess ljus lyse! En studie över Rabbe Enckell 1937–1950*, Helsingfors: Söderström & Co 1991.
- Enckell, Mikael, *Det omvända anletet*, Helsingfors: Söderström & Co 1969.
- Enckell, Mikael, *Till saknadens lov*, Helsingfors: Söderström & Co 1988.

- Enckell, Mikael, *Under beständighetens stjärna. En biografisk studie över Rabbe Enckell 1903–1937*, Helsingfors: Söderström & Co 1986.
- Enckell, Mikael, *Öppningen i taket. En biografisk studie över Rabbe Enckell 1950–1974*, Helsingfors: Söderström & Co 1997.
- Enckell, Mikael, *Över stumhetens gräns*, Helsingfors: Söderström & Co 1972.
- Enckell, Olof, *Den unga Hagar Olsson. Studier i finlandssvensk modernism II*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 324, Helsingfors 1949.
- Enckell, Olof, *Den unge Diktonius*, Helsingfors: Schildts förlags Ab 1946.
- Enckell, Olof, *Esteticism och nietzscheanism i Edith Södergrans lyrik. Studier i Finlandssvensk modernism I*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 321, Helsingfors 1949.
- Enckell, Olof, "Gunnar Björling", *Quosego* 1928:2, s. 119–122.
- Enckell, Olof, *Tre (3) månader à dato. Idyll i funkis*, Helsingfors: Söderström & Co 1935.
- Enckell, Olof, "Under Damoklessvärdet", *Quosego* 1928:1, s. 27–30.
- Enckell, Olof, "Vägen till Quosego", *Quosego*, Helsingfors: Söderström & Co 1971, s. v–xli.
- Enckell, Rabbe, "Gammalt nytt och verkligt nytt i poesi", *Hufvudstadsbladet* 5.12.1926.
- Enckell, Rabbe, "Gunnar Björling och herr Teste", *Hufvudstadsbladet* 9.5.1936.
- Enckell, Rabbe, "Henry Parland", *BLM* 18, 1949:3, s. 191–95.
- Enckell, Rabbe, *Landskapet med den dubbla skuggan. Ungdomsprosa 1928–1937*, Helsingfors: Söderström & Co 1958.
- Enckell, Rabbe, *Lutad över brunnen*, Helsingfors: Söderström & Co 1942.
- Enckell, Rabbe, *Modärn finlandssvensk lyrik. I urval och med en inledning av Rabbe Enckell*, Helsingfors: Söderström & Co 1934.
- Enckell, Rabbe, "Om den rena poesien", *Quosego* 1928:1, s. 11–13.
- Enckell, Rabbe, *Tapetdörren*, Helsingfors: Söderström & Co 1968.
- Engdahl, Horace, *Beröringens ABC. En essä om rösten i litteraturen*, Stockholm: Bonniers 1994.
- Erikson, Åke, *Den hemliga glöden*, Helsingfors: Schildts förlags Ab 1925.
- Ervasti, Esko, *Suomalainen kirjallisuus ja Nietzsche. 1900-luvun vaihe ja siihen välittömästi liittyvät ilmiöt*, Turku: Turun yliopisto 1960.
- Espmark, Kjell, *Harry Martinson erövrar sitt språk. En studie i hans lyriska metod 1927–1934*, Stockholm: Bonniers 1970.
- Espmark, Kjell, *Livsdyrkaren Artur Lundkvist. Studier i hans lyrik till och med Vit man*, Stockholm: Bonniers 1964.
- Estlander, Bernh., *Elva årtionden ur Finlands historia. III: 1898–1908*, Helsingfors: Söderström & Co 1930.
- Estlander, Bernh., *Elva årtionden ur Finlands historia. IV: 1908–1917*, Helsingfors: Söderström & Co 1930.
- Estlander, Bernh., *Elva årtionden ur Finlands historia. V: 1917–1918*, Helsingfors: Söderström & Co 1930.
- Fabritius, Johan Christian, *Barndom kring sekelskiftet*, Helsingfors: Söderström & Co 1945.
- Festskrift till Olof Enckell 12.3.1970*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 437, Helsingfors 1970.
- Forssell, Lars (red.), *En dikts dröjer kvar. Ett poesiurval av trettiofyra författare*, Stockholm: Natur & Kultur 1957.
- Friberg, Leif, *Från sonett till drömtext. Gunnar Björlings väg mot modernismen*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International 2004.
- Fröding, Gustaf, *Nytt och gammalt. Dikter (fjärde samlingen)*, Stockholm: Bonniers 1897.
- Förhandlingar. Ny följd 7. Mars 1930–Februari 1931*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 219, Helsingfors 1931.
- Förhandlingar. Ny följd 23. Mars 1946–Februari 1947*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 314, Helsingfors 1948.
- Gallén, Jarl, "Livsgestaltning", Nils Gustaf Hahl et al. (red.), 1929, Helsingfors: Söderström & Co 1929, s. 104–116.
- Gamby, Erik, "Den unge Gunnar Björling", Clas Zilliacus & Michel Ekman (red.), *Björlingstudier. Föredrag vid Gunnar Björling-symposiet den 18–19 maj 1992*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 583, Helsingfors 1993, s. 9–29.
- Gamby, Erik, "Gunnar Björling som socialist", *Meddelanden från arbetarrörelsens arkiv och bibliotek* 1982:23, s. 20–23.

- af Geijerstam, Carl-Erik, *Röster i drömmen och andra essäer*, Stockholm: Bonnier Alba 1996.
- af Geijerstam, Carl-Erik, *Tankemöten. Essäer och porträtt*, Stockholm: Bonnier Alba 1992.
- af Geijerstam, Carl-Erik, *Varseblivet. Essäer och småprosa*, Göteborg: Författarförlaget 1975.
- von Goethe, Johann Wolfgang, *Faust. Sorgespelets andra del*, Helsingfors: Söderström & Co 1961.
- Granit, Ragnar, *Hur det kom sig. Forskarminnen och motiveringar*, Stockholm: Norstedts Förlag AB 1983.
- Gripenberg, Bertel, *Det var de tiderna*, Helsingfors: Schildts förlags Ab 1943.
- Gripenberg, Bertel, *Dikter*, Helsingfors: Hagelstam 1903.
- Gripenberg, Bertel, *Gallergrinden*, Helsingfors: Aktiebolaget Lilius & Hertzberg 1913.
- Gripenberg, G. A., *Finska kadettkåren och dess kamratskap*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 108, Helsingfors 1912.
- Gube, Walther (red.), *Min bästa dikt vald av femtio svenska författare*, Stockholm: Natur & Kultur 1949.
- Guyau, Jean-Marie, *Framtidens irreligion. En sociologisk studie*, Moderna tänkare VII, Stockholm: Bonniers 1907.
- Haag, Ingemar, *Det groteska. Kroppens språk och språkets kropp i svensk lyrisk modernism*, Stockholm: Aiolos 1999.
- Haavisto, Jukka, *Puuvillapelloilta kaskimaille. Jatsin ja jazzin vaiheita Suomessa*, Helsinki: Otava 1991.
- Hahl, Nils Gustaf et al. (red.), 1929, Helsingfors: Söderström & Co 1929.
- Hammarström, Carola, "Den omedelbara upplevelsen är det enda som känns viktigt. Möte med poeten Peter Sandelin", *Lyrikvännen* 2001:1, s. 17–30.
- Hedenius, Ingemar, "Några intryck", *Festskrift till Olof Enckell 12.3.1970*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 437, Helsingfors 1970, s. 99–115.
- Hedvall, Ruth, "Sonetten", *Nya Argus* 5, 1912:21, s. 185–186.
- von Heijne, Ingemar, *Lars Johan Werle*, Kungl. Musikaliska Akademiens skriftserie 110, Stockholm: Atlantis 2007.
- Hellman, Ben (red.), *Dikt i krig. Fem studier i finlandssvensk lyrik 1939–1945*, Meddelanden från Avdelningen för svensk litteratur 5, Nordica, Helsingfors: Helsingfors universitet 1985.
- Helsingius, Torsten, *Det var*, Helsingfors: Söderström & Co 1947.
- Hemmer, Jarl, *Ett land i kamp*, Helsingfors: Söderström & Co 1918.
- Henrikson, Thomas, *Romantik och marxism. Estetik och politik hos Otto Ville Kuusinen och Diktonius till och med 1921*, Helsingfors: Söderström & Co 1971.
- Hertzberg, Fredrik, "Dada och Gaga. Om Gunnar Björling och Rolf Lagerborg", *Finsk Tidskrift* 2017:3–4, s. 59–73.
- Hertzberg, Fredrik, "Gunnar Björlings släktbakgrund", *Historiska och litteraturhistoriska studier* 88, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 780, Helsingfors 2013, s. 159–182.
- Hertzberg, Fredrik, *Moving Materialities. On Poetic Materiality and Translation, with Special Reference to Gunnar Björling's Poetry*, Åbo: Åbo Akademi University Press 2002.
- Hertzberg, Fredrik, "Quosego. Final Blow, Starting Shot", Benedikt Hjartarson et al. (eds.), *A Cultural History of the Avant-Garde in the Nordic Countries 1925–1950*, Avant-Garde Critical Studies, Leiden/Boston: Brill/Rodopi 2018.
- Hertzberg, Rafaël, *Helsingfors. För trehundra år sedan och i våra dagar*, Helsingfors: K. E. Holm's förlag 1888.
- Hirn, Yrjö, *Det estetiska livet*, Stockholm: Bokförlaget Prisma 1964.
- Holmqvist, Bengt, *Kritiska ögonblick. Essäer, artiklar 1946–1986*, Stockholm: Bonniers 1987.
- Holmqvist, Bengt, *Modern finlandssvensk litteratur*, Helsingfors: Söderström & Co 1951.
- Holmström, Roger, *Hagar Olsson och den växande melankolin. Liv och diktning 1945–1978*, Helsingfors: Schildts förlags Ab 1995.
- Holmström, Roger, *Hagar Olsson och den öppna horisonten. Liv och diktning 1920–1945*, Helsingfors: Schildts förlags Ab 1993.
- Holmström, Roger, *Karakteristik och värdering. Studier i finlandssvensk litteraturkritik 1916–1929*, Åbo: Åbo Akademi's förlag 1988.
- Hornborg, Eirik, "Den nionde vägen", *Nya Argus* 40, 1947:7, s. 97–99.
- Huelsenbeck, Richard, *En avant Dada. Eine Geschichte des Dadaismus*, Hannover: Paul Steegemann Verlag 1920.

- Huelsenbeck, Richard, *Memoirs of a Dada Drummer*, Berkeley: University of California Press 1991.
- Häckel, Ernst, *Världsgåtor. Allmänfattliga studier öfver monistisk filosofi*, Stockholm: Hugo Gebers förlag 1902.
- Häme, Olli, *Rytmin voittokulku. Kirja tanssimusiikista*, Helsinki: Fazer 1949.
- Høffding, Harald, *Etik. En fremstilling af de etiske principer og deres anvendelse paa de vigtigste livsforhold*, København: Nordisk forlag 1913.
- Høffding, Harald, *Personlighetsprincippet i filosofin. Föreläsningar vid Helsingfors universitet våren 1911*, Helsingfors: Söderström & Co 1911.
- Illman, Kerstin, *Bengt Holmqvists litteraturkritik, kulturartiklar och andra bidrag i finländska och svenska tidningar och tidskrifter, 1946–1955. En bibliografi sammanställd av Kerstin Illman*, Meddelanden från Avdelningen för svensk litteratur 1, Nordica, Helsingfors: Helsingfors universitet 1977.
- Isaksson, Folke, "Brev från Gunnar Björling", *BLM* 41, 1972:4, s. 198–203.
- Janson, Ture, *Boken om Helsingfors*, 2:a uppl., Helsingfors: Schildts förlags Ab 1927.
- Janson, Ture, *Den litterära hjulångaren*, Helsingfors/Stockholm: Söderström/Fahlcrantz & Gumaelius 1950.
- Janson, Ture, *Inga medmänniskor. Fragmentarisk berättelse*, Åbo: Åbo Tryckeri och Tidnings Aktiebolag 1911.
- Janson, Ture [Hr X.], "Revolt i Brunnsparken", *Hufvudstadsbladet* 30.10.1910.
- Jansson, Jan-Magnus, *Tidiga möten. Litteratur och politik från 30-tal till 60-tal*, Helsingfors: Schildts förlags Ab 1996.
- Jansson, Mats, *Kritisk tidspegel. Studier i 1940-talets svenska litteraturkritik*, Stockholm/Ste-hag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion 1998.
- Johannisson, Karin, *Melankoliska rum. Om ångest, leda och sårbarhet i förfluten tid och nutid*, Bonniers 2010.
- Kaila, Toivo T., *Eräs elämä. Muistelmia ja merkintöjä*, Helsinki 1954.
- Kamp och äventyr i röda Finland. II: Arbete och faror i fiendeland*, red. Thure Svedlin, Helsing-fors: Schildts förlags Ab 1918.
- Karjalainen, Tuula, *Tove Jansson. Arbets och älska*, Helsingfors: Schildts & Söderströms 2013.
- Karlfeldt, Erik Axel, *Samlade dikter*, Stockholm: Wahlström & Widstrand 2001.
- Karlén, John, "Hos Tage Aurell", *Svensk litteraturtidskrift* 10, 1947, s. 97–103.
- Keskisarja, Teemu, *Väpeli T:n tapaus. Ja muita kertomuksia suomalaisesta terrorista*, Jyväskylä: Atena 2010.
- Kihlman, Christer, *Människan som skalv. En bok om det oväsentliga*, Stockholm: Wahlström & Widstrand 1973.
- Kihlman, Erik, "Det intellektuella konkursboet", *Nya Argus* 21, 1928:18, s. 225–227.
- Kjellgren, Josef, "Quosego – ny finsk tidskrift. Spelar radikal och modern, men saknar klar inställning till tidens problem", *Folkets Dagblad Politiken* 22.9.1928.
- Knapas, Rainer, *Monrepos. Ludwig Heinrich Nicolay och hans värld i 1700-talets ryska Finland*, Stockholm: Atlantis 2003.
- Krapotkin, furst [Pjotr], *En anarkists minnen*, Stockholm: C. & E. Gernandts förlags aktie-bolag 1901.
- Lagerborg, Rolf, *Den platoniska kärleken*, Stockholm: Bonniers 1915.
- Lagerborg, Rolf, *Fransk livssyn. Minnen och intryck*, Helsingfors: Söderström & Co 1931.
- Lagerborg, Rolf, "Gaga", Nils Gustaf Hahl et al. (red.), 1929, Helsingfors: Söderström & Co 1929, s. 119–124.
- Lagerborg, Rolf, *I egna ögon – och andras. En bok om att känna sig själv*, Helsingfors: Söder-ström & Co 1942.
- Lagerborg, Rolf, "Naturmystik och narkos", *Finsk Tidskrift* 96, 1924:4, s. 272–293.
- Lagerborg, Rolf, *Om konst och konstnärer*, Helsingfors: Schildts förlags Ab 1924.
- Laitinen, Kerstin, *Från esteticism till socialitet. Bengt Holmqvist som litteraturteoretiker 1946–1949*, Meddelanden från Avdelningen för svensk litteratur 2, Nordica, Helsingfors: Helsingfors universitet 1979.
- Lammi, Teija, "Torger Enckell – Inledning", Carolus Enckell et al. (red.), *Torger Enckell. Maalauksia ja piirroksia. Retrospektiivinen näyttely Amos Andersonin taidemuseossa. / Mål-ningar och teckningar. Retrospektiv utställning i Amos Andersons konstmuseum. 7–25.4.1971*, Helsingfors: Amos Andersons konstmuseum 1971, s. 16–37.

- Landquist, John, *Modern svensk litteratur i Finland*, Helsingfors: Söderström & Co 1929.
- Langenskjöld, Agnes, "Modernism", *Finsk Tidskrift* 104, 1928:3, s. 173–188.
- Larsson, Hans, *Intuition. Några ord om diktning och vetenskap*, Stockholm: Bonniers 1904.
- Larsson, Hans, *Poesiens logik*, Lund: C. W. K. Gleerups förlag 1908.
- Laugesen, Peter, "Björling på dansk", Gunnar Björling, *Dit øjes blod*, utg. och översatt av Peter Laugesen, København: Redaktion Arena/Gyldendal 1988.
- Lehmann, Edv., *Mystik i hedendom och kristendom*, Stockholm: Hugo Gebers förlag 1915.
- Lehmann, Edv., *Stället och vägen. Ett religionshistoriskt perspektiv*, Stockholm: Hugo Gebers förlag 1917.
- Leino, Olle, *Utsikt från Skillnaden. Inbördeskriget i Helsingfors 1918 sett med gamla och nya ögon*, Helsingfors: Schildts förlags Ab 1997.
- Leo, Mona, *Att leva sitt liv som ett barn. (Ur dagböcker 1911–1971)*, Ekenäs: Ekenäs tryckeri 1983.
- Levertin, Oscar, *Oscar Levertins dikter*, Stockholm: Bonniers 1945.
- Lillqvist, Holger, *Avgrund och paradiset. Studier i den estetiska idealismens litterära tradition med särskild hänsyn till Edith Södergran*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 627, Helsingfors 2001.
- Lindberger, Örjan (red.), *Och så vill jag prata med dig. Brevväxlingen mellan Eyvind Johnson och Elmer Diktonius*, Stockholm: Bonniers 1997.
- Lindeberg, Giovanni, *Ludvig Nordströms utvecklingshistoria. Vägen till totalismen*, Stockholm: Bonniers 1933.
- Linder, Erik Hjalmar, *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria 1. Fem decennier av nittonhundratalet*, Stockholm: Natur & Kultur 1965.
- Lindsten, Leo, *Maiju Lassila. Legenda jo eläessään*, Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö 1977.
- Linnér, Sven (red.), *Från dagdrivare till feminister. Studier i finlandssvensk 1900-talslitteratur*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 537, Helsingfors 1986.
- Lundkvist, Artur, "Gunnar Björling, modernist", *Brand* 1931, s. 4.
- Lundkvist, Artur, "Resa i Finland. Möte med modernister", *Fönstret* nr 22, 27.9.1930, s. 3–4.
- Lundkvist, Artur, *Självpporträtt av en drömmare med öppna ögon*, Stockholm: Bonniers 1966.
- Luthersson, Peter, *Modernism och individualitet. Studier i den litterära modernismens kvalitativa egenart*, Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion 1993.
- Luthersson, Peter, *Svensk litterär modernism. En stridsstudie*, Stockholm: Atlantis 2002.
- Lysell, Roland, *Erik Lindegrens imaginära universum*, Bodafors: Doxa 1983.
- Matti, Gunnar, *Det intuitiva livet. Hans Larssons vision om enhet i en splittrad tid*, Hedemora: Gidlunds förlag 2000.
- Mattsson, Christina, *Lille Bror Söderlundh. Tonsättare och viskompositör*, Stockholm: Atlantis 2000.
- Meinander, Henrik, *Finland 1944. Krig, samhälle, känslolandskap*, Helsingfors/Stockholm: Söderströms/Atlantis 2009.
- Meinander, Henrik, *Lysande exempel. Svenska Normallyceum i Helsingfors 1864–2014*, Helsingfors: Forna Normallyceister 2014.
- Meyhoff, Karsten Wind, *Björllings metode. Et portræt af Gunnar Björling og hans naturdigtning*, København: Multivers 2008.
- Minnesskrift utgiven av Reallyceisternas förening. 1890–1915*, Helsingfors: Akademiska bokhandeln 1916.
- Mustelin, Olof, *Euterpe. Tidskriften och kretsen kring den. En kulturhistorisk skildring*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 398, Helsingfors 1963.
- Mustelin, Olof, *Forskning och vitterhet. Svenska litteratursällskapet i Finland 1885–1985. Del II. Det andra halvsekle*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 523:2, Helsingfors 1986.
- Mustola, Kati, "Finland 1889–1999. A Turbulent Past", Jens Rydström & Kati Mustola (eds.), *Criminally Queer. Homosexuality and Criminal Law in Scandinavia*, Amsterdam: Aksant Academic Publishers 2007, s. 215–250.
- Mustola, Kati, "Fritz Wetterhoff", Kati Mustola & Johanna Pakkanen (toim.), *Sateenkaari-Suomi. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa*, Helsinki: Like 2007, s. 232–236.
- Mörne, Arvid, *Ny tid*, 2:a uppl., Helsingfors: Schildts förlags Ab 1919.

- Nielsen, Helge, *Det groteske. Begrebshistorie, litterær kategori, grotesktheorie*, København: Berlingske 1976.
- Nietzsche, Friedrich, *Samlade skrifter. Band 2*, Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion 2005.
- Nietzsche, Friedrich, *Samlade skrifter. Band 8*, Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion 2013.
- Nilsson, Albert, *Guyauss estetik. En kritisk studie*, Lund: Håkan Ohlssons boktryckeri 1919.
- Nordenswan, G. M., "Pojkminnen från gamla kadettkåren", *Finsk Tidskrift* 1950:3, s. 118–129.
- Nordström, W. E., *Academia Aboensis rediviva 1918–1968*, Ekenäs: Ekenäs tryckeri 1968.
- Numelin, Ragnar, "Isak Alfthan", Isak Alfthan, *I hemliga uppdrag*, Helsingfors: Söderström & Co 1958, s. 5–18.
- Nygård, Stefan, *Henri Bergson i Finland. Reception, rekontextualisering, politisering*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 745, Helsingfors 2011.
- Nygård, Stefan, "The National and the International in *Ultra* (1922) and *Quosego* (1928)", Hubert van den Berg et al. (eds.), *A Cultural History of the Avant-Garde in the Nordic Countries 1900–1925*, Amsterdam/New York: Rodopi 2012, s. 337–350.
- Nyländer, Lars, *Prosadikt och modernitet. Prosadikt som gränsföreteelse i europeisk litteratur, med särskild inriktning på Skandinavien 1880–1910*, Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion 1990.
- Olson, Tove [T. O.], "Gunnar Björling", *Vår tid* nr 31, 7.11.1947, s. 23.
- Olsson, Anders, *Att skriva dagen. Gunnar Björlings poetiska värld*, Stockholm: Bonniers 1995.
- Olsson, Anders, *Ekelunds hunger*, Stockholm: Bonniers Alba 1995.
- Olsson, Anders, *Konsten att ge ut Gunnar Björlings skrifter. Anförande vid Svenska Vitterhetssamfundets årsmöte den 23 maj 2012*, Stockholm: Svenska Vitterhetssamfundet 2013.
- Olsson, Hagar, *Ediths brev. Brev från Edith Södergran till Hagar Olsson med kommentarer av Hagar Olsson*, Helsingfors: Schildts förlags Ab 1973.
- Olsson, Hagar, "Fallet Björling", *Svenska Pressen* 19.1.1931.
- Olsson, Hagar, "Osnillen och halvsnillen", *Svenska Pressen* 10.1.1931.
- Olsson, Hagar, *Tidig prosa*, Helsingfors: Schildts förlags Ab 1963.
- Olsson, Hagar, *Tidiga fanfarer och annan dagskritik*, Helsingfors: Schildts förlags Ab 1953.
- Olsson, Jesper, *Alfabetets användning. Konkret poesi och poetisk artefaktion i svenskt 1960-tal*, Stockholm: OEI Editör 2005.
- Orvedal, Ivar, "Justingentingochallt!", *Café Existens* 10, 1987:1, s. 49–56.
- Palmén, Rolf, *På kant med mycket*, Helsingfors 1972.
- Parland, Henry, *Hamlet sade det vackrare. Samlade dikter*, Helsingfors: Söderström & Co 1964.
- Parland, Henry, *Såginteannt. Samlad prosa 2*, Helsingfors: Söderström & Co 1970.
- Parland, Henry, *Sönder. (Om framkallning av Veloxpapper)*, utg. Per Stam, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 677, Helsingfors/Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland/Atlantis 2005.
- Parland, Oscar, "Gunnar Björling och Henry Parland", Clas Zilliacus & Michel Ekman (red.), *Björlingstudier. Föredrag vid Gunnar Björling-symposiet den 18–19 maj 1992*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 583, Helsingfors 1993, s. 31–54.
- Parland, Oscar, *Kunskap och inlevelse. Essayer och minnen*, Helsingfors: Schildts förlags Ab 1991.
- Parland, Ralf, "Den karelska utopin I", *Arbetsblad* 18.6.1940.
- Parland, Ralf, "Den karelska utopin II", *Arbetsblad* 20.6.1940.
- Parland, Ralf, "Ordens extatiker", *Ord & Bild* 69, 1960:5, s. 383–386.
- Platon, *Samlade verk I*, Lund: Doxa 1984.
- Procopé, Alexander, "Bertel Gripenberg och kadettkåren", *Hufvudstadsbladet* 29.5.1946.
- Qvarnström, Gunnar, *Moderna manifest 2. Surrealism*, Stockholm: Almqvist & Wiksell 1973.
- Rahikainen, Agneta, *Jag är ju utlänning vart jag än kommer. En bok om Henry Parland*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 724, Helsingfors 2009.
- Rahikainen, Agneta, *Kampen om Edith. Biografi och myt om Edith Södergran*, Helsingfors: Schildts & Söderströms 2014.
- Raitio, Raine, *Kesäpäivä Kangasalla. Entisaikojen Kangasala taiteilijoiden, valokuvaajien ja matkailijoiden silmin*, Kangasala: Kangasala-seura 1997.
- Rasula, Jed, *Destruction was my Beatrice. Dada and the Unmaking of the Twentieth Century*, New York: Basic Books 2015.

- Reuter, Boke, *Svenska normallyceum i Helsingfors. Matrikel 1864–1974. Del 1. Eleverna 1–2028*, Helsingfors: Svenska normallyceum i Helsingfors 1974.
- Reuter, Boke, *Svenska normallyceum i Helsingfors. Matrikel 1864–1974. Del 2. Eleverna 2029–4043*, Helsingfors: Svenska normallyceum i Helsingfors 1978.
- Reuter, Boke, *Svenska normallyceum i Helsingfors. Matrikel 1864–1974. Del 3. Eleverna 2029–4043*, Helsingfors: Svenska normallyceum i Helsingfors 1984.
- Ringbom, Mårten, *Finlands Svenska Författareförening 1919–1969*, Helsingfors 1969.
- Ringbom, Sixten, "Bildstruktur hos Björling", Clas Zilliacus & Michel Ekman (red.), *Björlingstudier. Föredrag vid Gunnar Björling-symposiet den 18–19 maj 1992*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 583, Helsingfors 1993, s. 117–131.
- Ruin, Hans, "Finlandssvensk modernism", *Svensk litteraturtidskrift* 10, 1947:2, s. 49–66.
- Rydén, Per, *Domedagar. Svensk litteraturkritik efter 1880*, Press & litteratur 14, Avdeln. för pressforskning, Litteraturvetenskapliga institutionen, Lund: Lunds universitet 1987.
- Rydén, Per, "Gunnar Björling, Östra Brunnsparken 9 B 17, H:fors", *Artes* 11, 1985:6, s. 8–21.
- Rying, Matts, *Galleri. Möten och porträtt*, Stockholm: Rabén & Sjögren 1972.
- Rying, Matts [M. R.], "Samtal med Gunnar Björling", *Röster i radio* 19, 1952:11.
- Rönnekkö, Katarina, *När tro och handling möts. En undersökning av Arvid von Martens liv och verksamhet*, Åbo: Åbo Akademis förlag 2008.
- Salminen, Johannes, *Levande och död tradition*, Helsingfors: Söderström & Co 1963.
- Salminen, Johannes, *Pelare av eld*, Helsingfors: Söderström & Co 1967.
- Sanmark, Kurt, *Rottrådar*, Helsingfors: Söderström & Co 1990.
- Schwitters, Kurt, *Anna Blume und andere Literatur und Grafik*, Berlin: Volk und Welt 1985.
- Simolin, Albin (red.), *Svenska normallyceum i Helsingfors. Dess tredje kvartsekel 1914–1939*, Helsingfors: Svenska normallyceum 1941.
- Šklovskij, Viktor, "Konsten som grepp", Kurt Aspelin & Bengt A. Lindberg (red.), *Form och struktur. Texter till en metodologisk tradition inom litteraturvetenskapen*, Stockholm: Bokförlaget Pan/Norstedts 1971.
- Stam, Per, "'Det är redan poesi'. Anteckningar om Henry Parlands litterära metod", *Historiska och litteraturhistoriska studier* 83, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 708, Helsingfors 2008, s. 215–246.
- Stam, Per, "Gunnar Björling känner igen sig", *Lyrikvännen*, 2009:1–2, s. 33–36.
- Stam, Per, *Krapula. Henry Parland och romanprojektet Sönder*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 612, Helsingfors 1998.
- Stam, Per, "Med Gud och Gunnar Björlings hjälp! Henry Parlands *Idealrealisation*", Clas Zilliacus (red.), *erhållit Europa / vilket härmed erkännes. Henry Parland-studier*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 750, Helsingfors 2011, s. 17–42.
- Stenius, Göran, *Femte akten. Litterär resa genom det yngsta Tyskland*, Helsingfors: Söderström & Co 1930.
- Stjernschantz, Göran, *Ett förlag och dess författare. Söderström & C:o förlags ab 1891–1991*, Helsingfors: Söderström & Co 1991.
- Stjernschantz, Göran, *Hugo E. Pipping. Humanist i ekonomernas värld*, Levnadsteckningar 9, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 491, Helsingfors 1980.
- Stolpe, Sven, *Livsdyrkare. Studier i modern primitivism*, Stockholm: Bonniers 1931.
- Strindberg, August, *Ordalek och småkonst och annan 1900-talslyrik. Samlade verk* 51, Stockholm: Norstedts Förlag AB 1989.
- Strindberg, August, *Samlade skrifter* 62. *Abu Casems tofflor. Stora landsvägen*, Stockholm: Norstedts Förlag AB 1992.
- Svedjedal, Johan, *Spektrum. Den svenska drömmen. Tidskrift och förlag i 1930-talets kultur*, Stockholm: Wahlström & Widstrand 2011.
- Swedenmark, John, "Den friställda grammatiken", Clas Zilliacus & Michel Ekman (red.), *Björlingstudier. Föredrag vid Gunnar Björling-symposiet den 18–19 maj 1992*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 583, Helsingfors 1993, s. 133–143.
- Svenska reallyceum i Helsingfors. Läroverksprogram*, Helsingfors: Reallyceum i Helsingfors 1902–1905.
- Södergran, Edith, *Brev*, utg. Agneta Rahikainen, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 563:2, Helsingfors 1996.
- Södergran, Edith, *Brokiga iakttagelser*, Helsingfors: Schildts förlags Ab 1919.

- Södergran, Edith, *Septemberlyran*, Helsingfors: Schildts förlags Ab 1918.
- Söderholm, Kerstin, *Endast med mig själv 1. Dagboksanteckningar 1913–1931*, Helsingfors: Söderström & Co 1947.
- Söderholm, Kerstin, *Endast med mig själv 2. Dagboksanteckningar 1931–1943*, Helsingfors: Söderström & Co 1948.
- Söderling, Trygve, *Drag på parnassen. Två sextiotalstudier. Del II: Modernistdebatten. Sak, person och fält i en finlandssvensk litteraturdebatt år 1965*, Meddelanden från avdelningen för nordisk litteratur 19, Helsingfors: Helsingfors universitet 2008.
- Söderström, Göran (red.), *Sympatiens hemlighetsfulla makt. Stockholms homosexuella 1860–1960*, Monografier utgivna av Stockholms stad 78:2, Stockholm: Stockholmia förlag 1999.
- Söderström, Göran, ”Vänskapssvärmeriets dilemma”, Göran Söderström (red.), *Sympatiens hemlighetsfulla makt. Stockholms homosexuella 1860–1960*, Monografier utgivna av Stockholms stad 78:2, Stockholm: Stockholmia förlag, s. 60–73.
- Tagore, Rabindranath, *Gitanjali. (Sångoffer)*, Stockholm: P. A. Norström & Söners förlag 1920.
- Tallqvist, C. E., ”En inhemsk mystiker”, *Finsk Tidskrift* 96, 1924:2, s. 142–152.
- Tallqvist, Cid Erik, ”Fallet Björling”, *Svenska Pressen* 19.1.1931.
- Tegnér, Esaias, ”Epilog vid magister-promotionen i Lund 1820”, Fredrik Böök & Åke K. G. Lundquist (red.), *Esaias Tegnér:s samlade dikter III. 1817–1824*, Lund/Stockholm: Bokförlaget Dictum 1975, s. 74–81.
- Therman, Erik, *Dagrar*, Helsingfors: Söderström & Co 1930.
- Therman, Erik, ”Lyriska vägar och avvägar”, Nils Gustaf Hahl et al. (red.), 1929, Helsingfors: Söderström & Co 1929, s. 45–76.
- Tideström, Gunnar, *Edith Södergran*, Helsingfors: Schildts förlags Ab 1949.
- Tigerstedt, E. N., *Det religiösa problemet i modern finlandssvensk litteratur*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 272, Helsingfors 1939.
- Tigerstedt, Örnulf, *Valv och bäge. Valda dikter*, Helsingfors: Söderström & Co 1951.
- Tigerstedt, Örnulf, *Vi resa söderut*, Helsingfors: Söderström & Co 1930.
- Tihinen, Juha-Heikki, ”Hurmaaavat homot – Tulenkantajien ja muiden kuvauksia miesten homoseksuaalisuudesta”, Kati Mustola & Johanna Pakkanen (toim.), *Sateenkaari-Suomi. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historia*, Helsinki: Like 2007.
- Tzara, Tristan, ”Dadamaniest”, *Dada. I urval och översättning av Ingemar Johansson*, Lund: Bakhåll 1985.
- Ultra och Quosego. *Faksimilutgåva*, Helsingfors/Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland/Atlantis 2014.
- Waltä, Göran O:son, *Poet under Black Banners. The Case of Örnulf Tigerstedt and Extreme Right-Wing Swedish Literature in Finland 1918–1944*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International 1933.
- Warburton, Thomas, *Femtio år finlandssvensk litteratur*, Helsingfors: Schildts förlags Ab 1951.
- Wecksell, Josef Julius, *Samlade dikter*, 1868.
- Wecksell, Josef Julius, *Samlade dikter. Med inledning och kommentar av Karin Allardt Ekelund*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 395, Helsingfors 1962.
- Veivo, Harri, ”Jazzing Up Modernism. Jazz, Popular Culture, and Dada in Henry Parland and Gunnar Björling”, *Modernism / modernity* 22, 2015:4, s. 667–689.
- Werin, Algot (utg.), *Samlade skrifter av Erik Sjöberg (Vitalis). Första delen*, Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetssamfundet XII, Stockholm: Bonniers 1926.
- Westermarck, Edvard, *Minnen ur mitt liv*, Helsingfors: Schildts förlags Ab 1927.
- Westermarck, Edvard, *Moralens uppkomst och utveckling. Första delen*, Stockholm: P. A. Norstedt & Söners förlag 1916.
- Wetter, Gillis P:son, *Tro och vetande. Ett försök till problemets klarläggande*, Stockholm: Bonniers 1915.
- Wirtanen, Atos, ”Minnen från samvaron med modernisterna”, *Festskrift till Olof Enckell 12.3.1970*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 437, Helsingfors 1970, s. 135–142.
- Wirtanen, Atos, *Mot mörka makter*, Stockholm: Natur & Kultur 1964.
- Wirtanen, Atos, *Politiska minnen*, Helsingfors: Söderström & Co 1973.
- Wirtanen, Atos [A W-n], ”Replik till Gunnar Björling och lite till”, *Ny Tid* 24.3.1950.
- Wirtanen, Atos [A W-n], ”Slutreplik till Gunnar Björling”, *Ny Tid* 15.4.1950.
- Wirtanen, Atos [A W-n], ”Ännu en kort replik”, *Ny Tid* 31.3.1950.

- Wrede, Johan, *Arvid Mörnes lyrik. Från och med den poetiska förnyelsen omkring 1920*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 425, Helsingfors 1968.
- Wrede, Johan, "Den finlandssvenska modernismens genombrott. En studie i idéernas sociala dynamik", Sven Linnér (red.), *Från dagdrivare till feminister. Studier i finlandssvensk 1900-talslitteratur*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 537, Helsingfors 1986, s. 41–69.
- Zilliacus, Clas (red.), *erhållit Europa / vilket härmed erkännes. Henry Parland-studier*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 750, Helsingfors 2011.
- Zilliacus, Clas, "Förord", Clas Zilliacus & Michel Ekman (red.), *Björlingstudier. Föredrag vid Gunnar Björling-symposiet den 18–19 maj 1992*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 583, Helsingfors 1993, s. 7–8.
- Zilliacus, Clas, "Världsherraväldets lokalvisor", *Ultra och Quosego. Faksimilutgåva*, Helsingfors/Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland/Atlantis 2014, s. IX–XXVII.

BILDKÄLLOR

Anneli och Stefan Tallqvist

227, 251, 307 (foto Janne Rentola), 382, 394, 395, 422, 446 (Janne Rentola), 480, 484

Foto Matias Uusikylä

© Rabbe Enckells rättsinnehavare

167

Fredrik Hertzberg

496 (Jörn Donner)

Helsingfors stadsmuseum

84 (Signe Brander), 234 (Eric Sundström), 362–363

Lehtikuva

477 (Holger Eklund)

Museicentret Vapriikki, Tammerfors

30 (Anni Kupiainen)

Museiverket, Helsingfors

75, 119, 344 (Pietinen)

Nationalmuseum, Helsingfors

Rolando och Siv Pieraccinis samling

Foto Janne Rentola: 189, 314, 317, 375

Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors

53 (SLSA 966), 129 (SLSA 506), 157 (SLSA 506), 202 (SLSA 748), 266 (SLSA 945), 293, 297 (SLSA 1063), 323 (SLSA 752), 341 (SLSA 1063, Ebbe Linde), 349 (SLSA 887), 433 (SLSA 1063)

Åbo Akademis bibliotek

Handskriftssamlingarna, Gunnar Björlings samling

27 (alla), 41, 179, 373, 400, 409, 453, 462, 489

PERSONREGISTER

Abdsslam, Sidi 86
 Abenius, Margit 445
 Adelborg, Gustaf-Otto 95, 488
 Adlercreutz, Erik 151, 154, 158–160, 173, 220, 489, 490
 Aejmelaeus, Agnes 41
 Aejmelaeus, Anders Elis 24
 Aejmelaeus, familjen 24
 Aejmelaeus, Sofia Mathilda 24
 Aejmelaeus, Helena 41, 309
 Aejmelaeus, Lydia 20
 Aejmelaeus, Sofia Mathilda 24
 Ahlbäck, Olav 474
 Ahnger, Nancy 267
 Alexander I 30
 Alfthan, Agda 35
 Alfthan, familjen 34
 Alfthan, Ferdinand 34, 35
 Alfthan, Isak 35, 43, 44, 46, 47, 49, 72, 73, 82, 115, 117, 147, 190, 468
 Algulin, Ingemar 387–389, 400, 401
 Allardt Ekelund, Karin 298, 422
 Allén, Gunnar 135
 Almquist, Sigfrid 46
 Almqvist, Carl Jonas Love 93, 401
 Alopaeus, Marianne 485
 Altenberg, Peter 216
 Anderberg, Bengt 366, 403
 Anderson, Amos 411, 429
 Andersson, chef i F.Å. A. 399
 Andersson, Claes 497
 Andreeff, Maria 61
 Anhava, Tuomas 485
 Appelberg, Bertel 115, 202, 203, 273, 334, 416, 485
 Arfwedson, Gerhard 316, 318
 Aristofanes 394
 Aristoteles 102
 Aronson, Stina 449
 Askund, Erik 118, 275, 277–288, 296, 334, 335, 348, 392, 445
 Aspelin, Edith 347
 Aspenström, Werner 389, 445, 449
 Augusta, tant 49
 Aurelius, Marcus 187
 Aurell, familjen 442, 447
 Aurell, Kathrine 357, 419–422, 444, 449, 450, 454
 Aurell, Tage 357, 381, 399, 410, 419, 422, 424, 440, 442, 444, 449, 454, 470, 492, 494
 Ball, Emmy 233
 Ball, Hugo 233
 Barbusse, Henri 273
 Barck, Per Olov 312, 334
 Baudelaire, Charles 64, 169
 "Beachcomber", kåsör i *Daily Express* 241
 Becher, Johannes R. 215
 Beckman, Erik 495
 Beethoven, Ludwig van 347
 Bellman, Carl Michael 443, 478
 Bengelsdorff, Anna-Lena 414
 Berggren, Henrik 63
 Bergholm, lektor 44

Bergson, Henri 24, 113–114, 176, 252, 257
 Berndtson, Hans 272
 Bernstein, Charles 501
 Bethge, Hans 285
 Bill, Laila, se Laila Lindegren
 Bjerne, Ulla 422
 Björkenheim, Magnus 38
 Björling, Anders 20, 21, 504
 Björling, Anna Lisa "Ann" 416, 420, 457, 458
 Björling, bröderna 33, 42, 46, 65, 71
 Björling, Bruno 25–28, 30, 41–43, 46, 49, 69, 70–73, 81
 Björling, Charlotta Eufrosyne 20
 Björling, Edvard 19, 20, 22, 23, 25, 26, 28–31, 34, 39, 40, 41, 46, 49, 66, 70, 71, 89, 121, 122, 189, 472
 Björling, Edwards syskon 49
 Björling, familjen 25, 26, 29, 30, 34, 38–42, 44, 49, 51, 71, 72, 83, 120, 122, 136, 147, 303
 Björling, farbröderna 20, 66
 Björling, Hjalmar 20, 22
 Björling, Hugo 24, 26, 41, 46, 49, 80–83, 118–122, 136, 204, 303, 307
 Björling, Johan Eggert d.y. 19–22
 Björling, Johan Eggert d.ä. 20–22
 Björling, Lily 8, 24, 26, 83, 118–120, 122, 126, 136, 137, 144, 145, 148, 296, 303, 307–309, 311, 417, 450, 458, 459, 491, 493
 Björling, Lydia 20, 24–28, 30, 39, 41, 42, 46, 71, 83, 89, 122, 212, 220, 303, 348, 450, 472
 Björling (Åberg), Pehr Eggert 20, 21, 504
 Björling (Åberg), Pehr Eggerts söner 21
 Björling, släkten 20, 23, 24, 89, 308, 309, 448
 Björling, Torsten 25–27, 30, 41, 42, 46, 49, 59, 60, 72, 83, 119, 121, 122, 137, 148, 220, 303, 307–309, 328, 348, 362, 369, 374, 416, 420, 443, 458, 459, 490
 Björling, Werner 19, 20
 Blomberg, Erik 288
 Blomberg, Harry 215, 277
 Bobrikov, Nikolaj 45, 57, 69–71
 Boldt, Alexander 89
 Boldt, Gunnar 359, 361
 Boldt, Jean 89
 Bondestam, Anna 422, 449
 Bonsdorff, Adolf von 44, 45, 70, 74
 Bonsdorff, Märta von, se Märta af Geijerstam
 Born, Ernst von 283
 Borum, Poul 438, 497–499
 Botticelli, Sandro 81
 Botwid, Hans 287
 Boye, Karin 289, 338
 Brandell, Gunnar 497
 Brandes, Georg 89, 213, 250
 Brandt, Fanny 34
 Bremond, Henri 195
 Breton, André 318
 Bruhn, Karl 216
 Brunou, löjtnant 22
 Brusewitz, Gunnar 167
 Bull Hedlund, Bertil 397
 Busoni, Ferruccio 347
 Byggmästar, Eva-Stina 498
 Bäck, Yngve 225, 227, 263
 Bäcksbäck, Leonard 250
 Bäckström, Lars 466
 Börjesson, Johan 431

- Böök, Fredrik 95, 170, 278, 287, 288
 Carlson, Stig 11, 113, 138, 235, 362, 365, 374, 377, 399, 418, 420, 424, 425, 439, 445, 462, 476, 486, 494
 Carlstedt, Birger 264
 Carpelan, Bertel Gustaf 482
 Carpelan, Bo 15, 21, 43, 183, 213, 318, 415, 416, 441, 449, 464, 470, 474, 476, 482–486, 490, 494, 498
 Carpelan, Ebba Adèle 482
 Carson, Rachel 446
 Castrén, Gunnar 116, 120, 121, 170, 318, 411–413, 416
 Cawén, Matti 393
 Chamfort, Nicolas 187
 Chaplin, Charles "Charlie" 256, 394
 Chlebnikov, Velimir 499
 Chorell, Valentin 445
 Chuang-tse 300
 Churchill, Winston 366
 Claesson, Valja 399
 Claesson, Åke 21, 82, 399, 406, 443, 449, 461, 478, 494
 Colliander, Ina 167, 306, 339, 340, 364, 452
 Colliander, Tito 85, 101, 199, 244, 306, 307, 339, 340, 364–367, 416, 452
 Collin, Marcus 411
 Compayré, Gabriel 129
 Conradson, Ivar 95, 389, 461
 Corinne, kvinnlig bekant till Tor Qvarnström 360
 "Cyril", signatur i *Arbetet* 441
 Dagerman, Stig 449
 Dahl, Hjalmar 367, 408, 459
 Dahl, Lars Hjalmarsson 422
 Dahl, Ruth 408
 Dahl, Tora 443
 Dante Alighieri 170
 Darwin, Charles 68, 85
 Daveler, Louise von, dotter till den holländske biskopen i Batavia 20
 Dickson, familjen 454, 471
 Dickson, Walter 15, 45, 83, 85, 184, 197, 207, 209, 256, 313, 319, 420, 437, 453, 454, 463, 470–473, 483, 486, 487
 Dickson, Walters familj 454, 471, 473
 Diderot, Denis 445
 Diehl, Gösta 417
 Diktonius, Elmer 35, 95, 145, 170, 176–179, 188, 191, 193, 194, 201, 204, 207, 209, 213, 215–218, 224–227, 232, 237–240, 244, 245, 248, 249, 258, 259, 264, 271, 273, 277–282, 284, 285, 287, 294, 296, 297, 303, 304, 306, 319, 322, 323, 327, 330–332, 335–337, 340, 365, 377, 388, 397, 402, 411, 412, 417, 422, 439, 459, 468, 475, 495–497
 Diktonius, Leena 280, 322, 411, 417
 Donner, Jörn 174, 445, 455, 456, 468, 476, 494, 496, 502
 Dostojevskij, Fjodor 58, 166, 184, 448
 Douglas, Alfred 274
 Dreyfus, Alfred 250
 Ducander, Sten, se Ensio Kosta
 Edfelt, Johannes 338, 339, 393, 401, 402, 404, 449, 470
 Ehrenburg, Ilja 463
 Ehrström, familjen 370
 Ehrström, Robert 160
 Ekbon, Torsten 12, 13, 498
 Ekelöf, Gunnar 288, 289, 318, 334–337, 388, 392, 445, 497
 Ekelund, Erik 212, 296
 Ekelund, Ragnar 113, 190, 365, 408, 416, 422
 Ekelund, Vilhelm 47, 64, 91–98, 101, 110, 111, 113, 139, 140, 142, 160, 173, 186–188, 190, 197, 244, 261, 294, 389, 397, 401, 446, 447, 485
 Ekholm, Kurre 272
 Eklund, Arthur 113
 Eklund, R. R. 113, 179, 186, 201, 439
 Ekman, Kurt 129, 130, 132–136, 139, 143, 154, 158
 Ekman, Michel 12, 499
 Ekman, Rolf 95, 101, 397, 420, 485, 486
 Ekner, Reidar 479
 Elfgren, Gunnar 225, 412, 416–418, 468, 471
 Elfgren, Jan 47, 59, 80, 417, 468, 471
 Elfving, Gunnar 263
 Elfving, Gustav 296, 297
 Elli, fröken 109
 Ellis, Havelock 248
 Enbom, Olof 104
 Enckell, Agneta 498
 Enckell, Aina 33, 82, 150, 167, 239, 416, 421, 449, 450, 469, 470, 477, 480, 487
 Enckell, Alice 412, 416
 Enckell, Birgitta, se Birgitta Parland
 Enckell, bröderna 155, 160, 244, 422
 Enckell, Dagmar 371, 475
 Enckell, Emelie 60, 156, 305
 Enckell, fruarna 422
 Enckell, Heidi 56, 168, 208, 209, 236, 237, 244, 258, 273, 307, 322, 323, 329, 337, 340, 341, 346, 396, 481
 Enckell, Jarl 128, 146, 155
 Enckell, Johannes 439, 476
 Enckell, Karl 128, 157, 161, 164
 Enckell, Karls familj 128, 156
 Enckell, Kristofer 310, 439, 468
 Enckell, Magnus 83
 Enckell, Märtha 296, 417
 Enckell, Mikael "Miki" 13, 23, 32, 56, 66, 83, 100, 101, 128, 138, 157, 168, 188, 208, 298, 322, 323, 325, 329, 330, 342, 367, 387–389, 393, 401, 416, 421, 426, 451, 452, 463, 468, 470, 476, 488, 490, 492
 Enckell, Mikael's familj 492
 Enckell, Olof 11, 61, 85, 128–130, 132–136, 142, 144, 146, 150, 151, 154–158, 160, 176, 184, 190, 198, 199, 202, 209, 213, 216, 217, 224–228, 230, 240, 248–250, 261, 262, 277, 280, 292, 297–299, 304–310, 323, 365, 367, 371, 377, 411, 412, 417, 439, 449, 468, 475, 476, 483–485, 490, 492
 Enckell, Patrick 439, 475
 Enckell, Rabbe 11, 13, 23, 33, 56, 100, 128, 155, 156, 164–168, 176, 179, 184, 196–198, 201, 209, 210, 215, 217, 218, 224, 227, 228, 232, 236–240, 242, 244–248, 250, 253, 255, 258, 263, 265, 273, 277, 278, 280, 281, 285, 287, 290, 296, 298, 319, 321–327, 329–332, 337, 341–343, 346, 388–390, 397, 398, 412, 416, 417, 424, 439, 445, 446, 449, 451, 455, 459, 463, 468, 470, 475, 485–492, 494, 497
 Enckell, Selinda, se Selinda Kihlman
 Enckell, Torger 123, 127–129, 135, 137, 138, 146, 154, 155, 160, 161, 163–167, 176, 199, 213, 222, 225, 227, 228, 263, 265, 271, 299, 304, 417, 459, 470, 478
 Enckell, Vesta 128
 Enckell-Bronikowsky, Arvid 169
 Engdahl, Horace 465, 498, 499
 Engel, Carl Ludvig 83, 84

- Englund, Lars 422
Engzell, Gösta 485
Epiktetos 187, 346
Erikson, Åke, se Bertel Gripenberg
Eriksson, Sten 499
Eriksson-Enckell, Aina, se Aina Enckell
Estlander, Bernhard 69, 70
Evans-Pritchard, E. E. 86
Evensen, Sverre 373, 378, 438, 442
Fabritius, Harry 172
Fabritius, Johan Christian 52, 53, 55
Fahlström, Öyvind 495
Faulkner, William 281, 342, 445
Ferlin, Nils 338, 445, 478
Firth, Raymond Sir 86
Fordell, Erik 478
Fors, Hans 445
Forssell, Lars 392
Forstén, Johan Emil 74
Forstén, Johan Emils familj 74
France, Anatole 64
Freud, Sigmund 248, 319
Freudenthal, Axel Olof 25
Frey, Johan 76, 77
Frey, Richard 65
Friberg, Leif 13, 15, 152, 211, 213, 214, 401, 500
Fridegård, Jan 383, 445
Fröding, Gustaf 65, 66, 405, 430, 449
Frostenson, Katarina 498
Frosterus, Sigurd 281
Gadd, Pehr Adrian 30
Gadd, Per-Erik 225, 307, 309, 416
Gallén, Jarl 259
Gamby, Erik 12, 13, 39, 56, 57, 66, 77, 99, 121, 135, 137, 150, 308, 498, 499
Gartz, Åke 56, 57
Geijerstam, Carl-Erik af 96, 139, 173, 357, 358, 392, 446, 447, 461, 470, 471, 489
Geijerstam, Märta af 446
Gemer, Paul 259
Genet, Jean 273, 445
Gierow, Karl Ragnar 389
Ginström, Egidius 218
Godeman, Jack, se Egidius Ginström
Goethe, Johann Wolfgang von 66, 102, 195, 196, 252, 253, 285, 490
Gogh, Vincent van 378
Gogol, Nikolaj 61
Goland, Erik 417, 422, 476
Golicke, Lydia von 339
Golicke, Vera von 339
Goll, Yvan 215
Gomperz, Heinrich 153
Gorkij, Maxim 61
Granit, Ragnar 127, 130, 146, 193, 198, 248, 250, 254, 399
Gripenberg, Bertel 56, 57, 66, 104, 110, 111, 186, 190, 217–219, 224, 330, 365, 445
Gripenberg, Georg Achates 54–56
Gripenberg, Nils "Nisse" 272, 309
Grosz, George 242
Grotenfelt, Arvi 87
Grönvall, Sven 243, 246, 264, 267, 271, 273, 339, 340, 341, 346, 347, 364, 365, 416, 422
Gulbe, Margareta, se Margareta Runeberg
Gulin, Åke 404
Gullberg, Hjalmar 286
Gustafsson, Lars 392
Guyau, Jean-Marie 68, 107, 113–115, 174, 250
Haasjoki, Pauliina 501
Haeckel, Ernst 35
Hagelstam, Hjalmar 167, 225, 227, 369
Hagelstam, Magnus 138
Hahl, Nils-Gustav 368
Hall, G. Stanley 129
Hallqvist, Britt G. 195
Hansson, Ola 199, 389
Hasenclever, Walter 215
Hedenius, Ingemar 390–394, 456, 461, 470
Hedvall, Ruth 111
Heidenstam, Verner von 66, 140, 169
Heijne, Ingemar von 479
Heikel, Armas 298
Heine, Heinrich 408
Hellstén, K. K. 122
Hemingway, Ernest 281
Hemmer, Jarl 113, 152, 277, 365, 408
Hennings, Emmy, se Emmy Ball
Hergin, Hans 445
Hermansson, Elisabet 479, 480
Hertzberg, Rafael 29
Heyerdahl, Thor 445
Hikmet, Nâzım 468
Hillarp, Rut 401, 445
Hintze, Bertel 224, 228, 250, 254, 308, 309, 334, 364, 367
Hird, Lily, se Lily Björling
Hirn, löjtnant 22
Hirn, Sven 485
Hirn, Yrjö 89, 116, 198, 207, 330, 391, 411, 429
Hitler, Adolf 326, 361, 366
Hjern, Kjell 342, 368, 470
Hohenthal, Alexandra 71
Hohenthal, Lennart 71, 73
Hollmerus, Ragnar 414
Hollmerus, Viveca 449
Holmqvist, Bengt 26, 40, 126, 169, 192, 252, 255, 262, 313, 319, 397, 425, 426, 450, 451, 466, 486, 498, 499
Holsti, Östen 88
Hornborg, Eirik 283, 413–416, 429, 432, 445, 459
Hornborg, Eva Maria 414
Hornborg, Harald 323
Huelsenbeck, Richard 214, 232, 233, 241, 256, 258, 408
Huhta, Veli-Matti 502
Hui, Yen 285
Hårdh, Karl Emil 44, 66
Hoffding, Harald 89, 90, 123
Ibsen, Henrik 63, 75, 129, 174
Ingman, Stina 199
Isaksson, Folke 213, 310, 358, 445, 449
Isaksson, Olov 358
Ivkov, rustmästare 50, 52, 53
Jaensson, Knut 287, 337, 443, 488
James, William 113, 193
Jannes, Elly 446
Janson, Ture 29, 45, 46, 53, 54, 61, 65–68, 75–77, 79, 83–85, 88, 89, 145, 154, 188, 194, 250, 367
Jansson, Jan-Magnus 359, 390, 391, 430

- Jansson, Tove 432
 Jensen, Albert 285
 Jesenin, Sergej 340
 Jevstratoff ”Jeffe”, magister 44
 Johannisson, Karin 111
 Johansson, Gustaf 171
 Johnson, Bengt Emil 392, 495
 Johnson, Eyvind 280, 445, 449
 Joubert, Petrus Jacobus 46
 Joyce, James 285
 Julén, Björn 445
 ”Jumbo”, se Gustaf Johansson
 Jäderlund, Ann 11, 498
 Jändel, Bengt 466
 Järnefelt, Eero 83
 Järner, V. V. 449, 500
 Kaila, Eino 87
 Kaila, Toivo T. 149
 Kailas, Uno 281, 282
 Kaira, Alice, se Alice Enckell
 Kant, Immanuel 114, 115, 123
 Karl XII 292
 Karlfeldt, Erik Axel 66, 191
 Keats, John 485
 Key, Ellen 301, 63
 Kierkegaard, Søren 295
 Kihlman, Bertel 393, 413
 Kihlman, Christer 101, 393, 413, 417, 452, 455, 468, 476, 490
 Kihlman, Erik 170, 259, 393
 Kihlman, Karin 393
 Kihlman, Selinda 417
 Kivekäs, Matti 116
 Kivi, Aleksis 490
 Kjellgren, Josef 277, 279, 286, 335, 336, 397
 Kosta, Ensio 478
 Krafft-Ebing, Richard von 98
 Kretschmer, Ernst 402
 Krogius, Helge 142, 143
 Krohn, Ernst 312
 Krok, Th. O. B. N. 46
 Kropotkin, Alexej 67
 Kropotkin, Pjotr 58, 67, 68
 Kuusinen, Otto Wille 35, 216
 Köchel, Ludwig von 13
 La Rochefoucauld, François de 187
 Lagerborg, Rolf 64, 86, 87, 90, 113, 136, 139, 143, 145, 194, 195, 198, 207, 212, 216, 224, 245, 258, 259, 327, 330, 417, 425, 434, 445
 Lagercrantz, Martina 336
 Lagercrantz, Olof 335, 336, 338, 374, 401, 461, 478, 485, 488
 Lagerkvist, Pär 246
 Lagus, Edgar 406
 Lagus, familjen 410
 Lagus, Guy ”Oja” 406–409, 488
 Lagus, Robert ”Robi” 409, 410
 Lagus, Signe 407–410
 Laitinen, Kai 485
 Lalli, bonde 35
 Lampén, Ernst 30
 Landquist, John 278
 Langenskjöld, Agnes 224, 257, 327, 328
 Larsson, Hans 67, 93, 97, 113, 114, 174, 176, 185, 188, 214, 319, 320, 400, 402, 464, 479
 Larsson, Stig 498
 Lasker-Schüler, Else 215
 Lassila, Maiju, se Algoth Untola
 Laugesen, Peter 499
 Leffler, Anne Charlotte 445
 Lehmann, Edvard 205, 206, 434
 Leino, Eino 216, 225
 Leino, Olle 149
 Leivo, Paul Otto 46
 Lenau, Nikolaus 66, 110
 Lenin, Vladimir 216, 395
 Leo, Mona 160, 305, 475
 Lermontov, Michail 61
 Levertin, Oscar 64–67, 91–93, 111, 132, 169, 174, 183
 Lidner, Bengt 66
 Liedtke, Klaus-Jürgen 501
 Liffner, Axel 449
 Lilius, Hella 34
 Lillja, Alexis 64–66, 77, 83
 Linde, Ebbe 252, 342, 445, 481
 Lindegren, Erik 341–343, 389, 392
 Lindegren, Laila 342
 Lindelöf, soldat 20
 Lindgren, Emil 44
 Lindgren, Verner 117, 118, 302, 309
 Lindqvist, Sven ”Svenne” 446, 421
 Lindsten, Leo 149
 Linna, Väinö 445
 Ljungdal, Arnold 286
 Ljungdell, Ragna 416, 417
 Lo-Johansson, Ivar 286
 Lundkvist, Artur 277–282, 284, 285, 287, 288, 330, 334, 335, 337, 392, 439
 Luther, Martin 73, 228, 237
 Luthersson, Peter 253, 278, 389
 Lybeck, Mikael 196
 Lönnbeck, Albin 60
 Mallarmé, Stéphane 497
 Malmberg, Bertil 389
 Malmberg, Carl-Johan 498
 Malmström, Bernhard Elis 60, 66, 183
 Malmström, Nicken 245, 246
 Mannelin, Johanna Sofia, se Johanna Sofia Rivell
 Mannerheim, Gustaf 126, 148
 Mannerheim, Sophie d.y. 126
 Marinetti, Filippo Tommaso 257
 Martens, Arvid von 204, 205
 Martinson, Harry 277, 287, 333, 334, 399, 445, 449
 Martinson, Moa 333
 Marx, Karl 68
 Matisse, Henri 438
 Mattsson, Christina 478
 Mayer, Emma ”Mia” 437, 443
 Mayer, Fritz 81, 138, 147, 199, 205, 336, 361, 401, 434–439, 443–445, 448, 450, 458, 459, 468, 472, 474, 476, 479, 481–483, 486
 Mickwitz, Peter 501
 Molnár, Adolf 430
 Montell, Ingallil, se Ingallil Runeberg
 Montin, herr 47
 Mozart, Amadeus Wolfgang 13
 Mustelin, Olof 64
 Mörne, Arvid 65, 66, 74, 75, 78, 79, 121, 145, 148, 193, 217, 243, 301, 304, 330, 419, 497

- Mörne, Barbro 243, 245, 258, 265, 272, 280, 281, 286, 290, 449
- Mörne, familjen 290
- Mörne, flickorna 263
- Mörne, Gudrun 11, 258, 265, 266, 272, 290, 475
- Mörne, Håkan 382, 383, 475
- Mörne, Signe 272
- Mörne, Svanhild 475
- Napoleon I 54, 173, 345
- Neovius, Carl-Gustaf "Mommo/Mummu" 21, 234, 237, 243, 263, 271
- Neruda, Pablo 468
- Nicander, K. A. 66
- Nicklin, K. H. 43, 44
- Nicolay, Ludwig Heinrich von 345
- Nicolay, von, släkten 38
- Nielsen, Harald 250
- Nietzsche, Friedrich 24, 64–66, 68, 95, 113, 115, 139, 174, 250, 326, 394
- Nikolainen, Arvi 73, 74
- Nikolaj II 35, 36, 69, 70, 73, 144
- Nilsson Piraten, Fritiof 445
- Nilsson, Albert 115
- Nordenstreng, lektor 52
- Nordenswan, G. M. 55
- Nordling, Arnold 412, 413
- Nordling, Hugo 309
- Nordling, Nikus 504
- Nordling, Ole 309
- Nordström, Ludvig 252
- Nordström, W. E. 85
- Norrgård, A. G. 88
- Norrgård, A. G:s familj 88
- Norrmén, Pehr H. 146, 334
- Numelin, Ragnar 35
- Numers, Gund von 369
- Numers, Lorenz von 334, 341, 365, 367
- Nurmi, Paavo 241
- Nyberg, Paul 413
- Nyman, K. G. K. "Kalle" 73, 74
- Nyman, Primus 71, 73
- Olin, Ulla 40
- Olsoni, Eric 47, 245, 248, 249, 281, 282, 297, 324, 336, 337, 363, 364, 378, 416, 447
- Olsoni, Tove 378
- Olsson, Anders 12, 15, 47, 93, 319, 376, 395, 401, 498–500
- Olsson, Eva Kristina 498
- Olsson, Hagar 11, 47, 95, 113, 135, 169, 170, 172–179, 183, 184, 186, 191, 194, 201, 209, 212, 213, 215, 218, 230, 231, 248, 250–253, 259, 266, 273, 274, 277, 281, 288, 290, 292–296, 324, 326, 331, 337, 397, 402, 412, 432, 445, 455, 456, 476, 496
- Onerva, L. 110
- Orvedal, Ivar 469
- Osolin, Bernt "Olsson" 147
- Oswald, Gösta 445
- Paavolainen, Olavi 281
- Palmén, Rolf 188, 224, 228, 303, 305, 308
- Parland, Birgitta 82, 322, 323, 416, 488
- Parland, bröderna 309, 422
- Parland, fruarna 422
- Parland, Heidi, se Heidi Enckell
- Parland, Henry 21, 23, 216, 221, 235, 243–247, 255, 260–267, 269, 270, 271, 273–276, 281–283, 286, 287, 309, 331, 350, 372, 425, 439, 488, 500
- Parland, Herman 247, 416, 488
- Parland, Maria 235, 243, 247, 266, 267, 269, 274
- Parland, Oscar 247, 296, 306, 329, 347, 377, 390, 396, 468, 488–490, 499
- Parland, Oswald 243, 247, 266, 267, 269, 274, 277, 306, 307
- Parland, Oswalds familj 246, 247, 322
- Parland, Ralf 42, 247, 306, 333, 339–342, 347, 364, 365, 367, 371, 374, 377, 406, 416, 420, 424, 451, 459, 490
- Parland, Ralfs familj 459
- Parus Ater, se Weman, Adèle 23
- Pascal, Blaise 187, 198
- Péguy, Charles 225
- Pellegrini, fru 148
- Pellegrini, kapten 148
- Peronard, Paul Léon Luis François 230
- Persson, husman 20
- Peschkov, Aleksej Maksimovitj, se Maxim Gorkij
- Petersen, Carl 242
- Pettersson, Bror 47, 285, 306
- Pie, Megy 267, 269, 270
- Pingoud, Ernest 235, 274
- Pipping, Hugo 185, 295, 296, 414
- Pipping, Hugo Edvard 414
- Pipping, Märta, se Märta Reuter
- Platon 87, 316, 390
- Procopé, Alexander 57
- Procopé, Hjalmar 219
- Puccio, Piero di 82
- Pusjkin, Aleksandr 61
- Päivärinta, bröderna 116
- Päivärinta, familjen 103, 117
- Päivärinta, Jaakko d.y. 85, 89, 91, 97, 103–111, 122, 123, 154–156, 184, 185, 192, 194, 198, 201, 222, 302, 303, 309, 398, 412, 437, 474
- Päivärinta, Jaakko d.y:s son 437
- Päivärinta (Swan), Jaakko d.ä. 103
- Päivärinta, Kallas 103, 104, 106, 107
- Päivärinta, Sigrid 103
- Päivärinta, syskonen 103
- Päivärinta, Valve 103, 474
- Qvarnström, Gunnar 485
- Qvarnström, Tor 359–361, 373, 438
- Rahikainen, Agneta 170
- Rantamala, Irmari, se Algot Untola
- Rautawaara, Aulikki 452
- Rein, Carolus 468, 469, 485
- Rein, Henry 445
- Rein, Thiodolf 87
- Repin, Ilja 339
- Reuter, Kurt 127, 134, 146, 185, 225, 253, 307, 308
- Reuter, Märta 185, 481
- Reuter, Ole 399
- Revell, Viljo 309
- Rewell, Eino 308, 309
- Rewell, familjen 309
- Richard, Ingeborg 322
- Richard, Jörgen 322
- Rimbaud, Arthur 64
- Ringbom, Lars-Ivar 167, 250, 254, 285
- Ringbom, Mårten 203
- Ringbom, Nils-Eric 452, 478
- Ringbom, Sixten 480

- Rivell, Gabriel 117
 Rivell, Gabriels barn 41
 Rivell, Gabriels familj 49
 Rivell, Gustaf 24
 Rivell, Gustafs barn 24
 Rivell, Johanna 41, 117
 Rivell, Johanna Sofia 24
 Rivell, Lydia, se Lydia Björling
 Rivell, Sofia Mathilda, se Sofia Mathilda
 Aejmelaesus
 Romain, Jules 251
 Roos, Alarik 195, 401, 412
 Roos, John Erik 413
 Roosevelt, Franklin D. 366
 Rosenqvist, Georg Gustaf 136
 Rosenqvist, Vilhelm Teodor 127, 136, 202
 Rostand, Edmond 38
 Rostedt, Guy 478
 Rubens, Peter Paul 453
 Ruin, Hans 113, 143, 336, 465
 Ruin, Martina, se Martina Lagercrantz
 Ruin, Waldemar 116, 138
 Runeberg, Arne 296, 333, 346–353, 355, 356, 438, 468, 492
 Runeberg, Fred 297, 333
 Runeberg, Heidi, se Heidi Enckell
 Runeberg, Ingalill 296, 297
 Runeberg, Johan Ludvig 21, 60, 65, 66, 282, 295, 346, 454, 472
 Runeberg, Margareta 353
 Runeberg, Mimmi 322, 346, 347
 Runeberg, Nino 322, 323, 346, 347
 Runeberg, Ninos barn 346
 Runeberg, Walter d.y. 333
 Runeberg, Walter d.ä. 346
 Rydberg, Viktor 60, 68, 75, 91, 93, 117, 342
 Rydén, Per 318, 426, 473
 Ryömä, Mauri 412
 Rådström, Pär 449
 Saarikoski, Pentti 497
 Salava, Lauri A. 177, 178, 281
 Salava, Lauri A.:s fru 177
 Sallinen, Tyko 83
 Salminen, Johannes 176, 485, 496
 Sandelin, Carl Fredrik 481
 Sandelin, Peter 468, 469
 Sandgren, Gustav 277, 279, 285, 445, 449
 Sandqvist, Rolf 239
 Sankt Henrik 35
 Sanmark, Kurt 468, 469
 Santesson, Nils 190
 Sartre, Jean Paul 463
 Sarvig, Ole 438, 441
 Schantz, Erik von 409
 Schauman, Eugen 70, 71
 Scheele, fröknarna 34
 Schildt, Holger 217, 218, 448
 Schildt, Runar 75, 217
 Schiller, Friedrich 90
 Schjerfbeck, Helene 461
 Schoultz, Oskar von 166
 Schoultz, Solveig von 422, 444, 449, 450, 470, 485
 "Schr", signatur i *Sydsvenska Dagbladet* 287
 Schulmann, Emma "Mia" se Emma "Mia" Mayer
 Schwitters, Kurt 213, 214, 258
 Schück, Henrik 445, 484
 Selander, Sten 287
 Seppälä, Eero 369
 Sesemann, Vilhelm 271, 274
 Sibelius, Jean 70, 452, 453
 Silfverstolpe, Gunnar Mascoll 287
 Sillanpää, F. E. 330
 Silverstolpe, Fredrik 99
 Sinebrychoff, Nikolaj 335
 Sinervo, Elvi 412, 422, 431
 Sirén, Osvald 285
 Siwertz, Sigfrid 445
 Sjklovskij, Viktor 261
 Sjöberg, Erik 66
 Sjögren, Otto 445
 Sjöstrand, Östen 397
 Skrjabin, Aleksandr 279
 Snellman, Elis 454
 Snellman, Teo 454
 Snoilsky, Carl 60
 Soisalon-Soininen, Eliel 71
 Sokrates 62, 129, 389, 390, 394, 397
 Spencer, Herbert 86
 Spinoza, Baruch 68, 187, 198
 Stalin, Josef 361, 369, 431
 Stam, Per 260, 275
 Starbäck, Carl Georg 46
 Stein, Gertrude 497, 499
 Steiner, Rudolf 177
 Stekel, Wilhelm 319
 Stenbeck, Manne 485
 Stenbäck, Lars 60, 66
 Stenius, fru 371
 Stenius, Göran 367
 Stenius, Torsten 478
 Stenman, Gösta 250, 263, 374–376
 Stigell, Georg 127
 Stigell, Robert 127
 Stjernerchantz, Göran 202, 203
 Stolpe, Sven 278, 288
 Stormbom, Nils-Börje 485
 Strindberg, August 61, 65–67, 75, 117, 139, 174, 186, 191, 192, 197, 214, 449, 472
 Ståhlberg, Ester 283
 Ståhlberg, Kaarlo Juho 283
 Sundholm, Gösta 127, 134
 Sundholm, Hedvig 127, 128
 Sundholm, Kai 127, 134
 Svanberg, Victor 278
 Svensson, K. A. 96
 Svinhufvud, Pehr Evind 150
 Söderberg, Hjalmar 66, 111
 Söderblom, Nathan 252
 Södergran, Edith 95, 113, 139, 169–174, 176–180, 186, 193, 201, 210, 213, 216, 224, 231, 252, 278, 279, 282, 287, 295, 324, 326, 330, 331, 335, 337, 342, 397, 402, 497
 Södergran, Helena 342
 Söderhjelm, Henning 193, 301
 Söderhjelm, Johan Otto 323
 Söderholm, Karl 151
 Söderholm, Kerstin 116, 151, 198, 199, 258, 286, 290, 298, 338, 364, 397, 412, 448
 Söderlundh, Lille Bror 378, 449, 478, 479
 "T. E.", signatur 287

- Tagore, Rabindranath 174, 186
 Tallqvist, Anne-Marie 440, 474
 Tallqvist, Cid Erik 11, 13, 129, 142, 154, 160, 193,
 194, 196–198, 206, 209, 225, 227, 245, 248–251,
 253–255, 261, 263, 277, 280, 285, 293, 294, 296,
 298, 303, 304, 307, 309, 329, 347, 348, 367, 377,
 394, 395, 417, 426, 440, 444, 453, 468, 474, 475,
 490–492, 498, 504
 Tallqvist, familjen 425
 Tallqvist, J. O. 462, 473, 485
 Tallqvist, Knut d.y. 453
 Tallqvist, Knut d.ä. 253, 254, 367, 377, 381, 382, 412, 425
 Tallqvist, Marita Elisabeth 473
 Tallqvist, Stefan 453
 Tanskanen, herr 147
 Tapiovaara, Tapio 416
 Tavaststjerna, Karl August 60, 66
 Tegengren, Liv 417
 Tegnér, Esaias 57, 60, 143
 Therman, Erik 209, 217, 258, 259, 265, 311, 397, 404,
 405, 417, 422, 423
 Thesleff, Ellen 461
 Theslöf, Gösta 52
 Tideström, Gunnar 210, 357, 358, 456
 Tigerstedt, Axel Fredrik 85, 137
 Tigerstedt, Berndt 85
 Tigerstedt, Eugène Napoleon ”Nappen” 365
 Tigerstedt, familjen 199
 Tigerstedt, Göran 85
 Tigerstedt, syskonen 199
 Tigerstedt, Örnulf 85, 129, 137, 199, 221, 225, 226,
 228, 283, 303, 307, 326–328, 334, 367, 412
 Tinguely, Jean 496
 Tolstoj, Leo 58, 61, 80, 84
 Tompuri, Elli 411
 Topelius, Zacharias 30, 42, 60
 Torvalds, Ole 365, 422, 430, 498
 Tranströmer, Tomas 392
 Trismegistos, Hermes 85
 Tuominen, Mirjam 446, 459
 Turtiainen, Arvo 342
 Tzara, Tristan 232
 Ugglä, Arvid Hj. 35
 Untola, Algoth 149, 150
 Vaa, Aslaug 462
 Vala, Erkki 281, 282, 298, 365
 Vala, Katri 281, 282
 Valéry, Paul 195
 Vasenius, Valfrid 60
 Vauvenargues, Luc de Clapiers de 187
 Vennberg, Karl 389, 398
 Vesaas, Tarjei 462
 Vetterlund, Fredrik 211
 Viljanen, Lauri 281, 483, 484
 Vitalis, se Erik Sjöberg
 Walden, Herwarth 213
 Waltari, Mika 445, 509
 Warburton, paret 481
 Warburton, Thomas 174, 307, 358, 365, 397, 425, 448,
 449, 471, 474, 476, 489
 Wecksell, Josef Julius 60, 132, 140, 187, 314
 Weman, Adèle 23
 Werfel, Franz 215
 Werle, Lars Johan 478, 479
 Werner, Gösta 328
 Westermarck, Edvard 68, 85–87, 89, 90, 107, 113, 115,
 116, 123, 126, 145, 176, 188, 189, 250, 252, 316, 366,
 402, 431, 432, 436
 Westermarck, släkten 189
 Wetterhoff, Fritz 99
 Whitman, Walt 64, 186, 315
 Wichman, Eva 364, 367, 377, 417, 422, 446, 459
 Wiik, Karl Harald 76, 88, 145, 415
 Wikner, Pontus 166
 Wilde, Oscar 64, 274
 Wilhelm, Friedrich 138
 Willner, Sven 484
 Wine, Maria 449
 Wirtanen, Atos 68, 364, 367, 377, 429, 431–435, 440,
 444
 Wivallius, Lars 443
 Wolfenstein, författare 215
 Wolontis, familjen 117
 Wolontis, Johanna 117
 Wolontis, Johannes 117
 Wolontis, Josef 75–77, 83, 88, 92, 117, 118, 302
 Wright, Georg Henrik von 429, 485
 ”X + Y”, signatur i *Studentbladet* 203
 Yeats, William Butler 248, 251
 Zachariassen, Ingeborg, se Ingeborg Richard
 Zetterberg, Alexandra, se Alexandra Hohenthal
 Zilliacus, Clas 499
 Zilliacus, Emil 327, 365, 411
 Zilliacus, Konni 70
 Ählström, Axel 77, 178
 Östenson, Stig 467
 Österling, Anders 287
 Överland, Arnulf 431